

T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TARİH BİLİM DALI

Kader İRMAK

12 EYLÜL SÜRECİNDE ÜNİVERSİTE GENÇLİĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ DANIŞMANI:

Yrd. Doç. Dr. Erdal ÇETİNTAŞ

Kırıkkale 2014

T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TARİH BİLİM DALI

Kader İRMAK

12 EYLÜL SÜRECİNDE ÜNİVERSİTE GENÇLİĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ DANIŞMANI:

Yrd. Doç. Dr. Erdal ÇETİNTAŞ

Kırıkkale 2014

KİŞİSEL KABUL / AÇIKLAMA

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım “ 12 Eylül Üniversite Gençliğinin Anıları” adlı çalışmamı, ilmi ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazdığımı ve faydalandığım eserlerin bibliyografyada ve eklerde gösterdiklerimden ibaret olduğunu, bunlara atıf yaparak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu şeref ve haysiyetimle doğrularım.

13. 04. 2014

Kader İRMAK

ÖNSÖZ

Türkiye Cumhuriyeti bilindiği üzere Osmanlı İmparatorluğu'nun ardı sıra askeri güçler önderliğinde kurulmuştur. Bu nedenle de asker her zaman kendini ülkenin gerçek sahibi olarak görmüştür. Ülkede kendi disiplinine, fikirlerine aykırı hareketler gördüğü anda da müdahale etmekten çekinmemiştir. Bu durum, bazı dış mihrakların da çıkarları doğrultusunda ise onlardan da önemli ölçüde destek görmüştür.

Türkiye'yi derinden etkileyen bu müdahalelerden biri de 12 Eylül 1980 tarihinde gerçekleşmiştir. Bu müdahale Türkiye'nin tarihinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Toplumunu derinden sarsan bu askeri müdahale, özellikle de dönemin gençliğini etkilemiştir. Nitekim görüştüğüm kişilerden Akkoyunlu'nun da belirttiği gibi aslında her şey gençler üzerinden gitmişti.

Bundan hareketle ben de o dönemin gençliğiyle sözlü tarih çalışması yapmayı planlıyordum. Bunu dile getirdiğimde Ahmet Nezih Turan hocam bunu destekledi ve çeşitli şekillerde yönlendirdi. Ardından da danışman hocam Erdal Çetintaş'ın yönlendirmeleriyle tezi oluşturmaya başladım.

Çalışmaya başladığımda tam olarak ne kadar süreceğini, nelerle karşılaşacağımı bilmiyordum. Açıkçası görüşmeleri kısa süre içerisinde bitireceğimi düşünüyordum, ama hiç beklediğim gibi olmadı. İnternette ve üniversite kayıtlarından o dönemlerde kimlerin öğrenci olduğunu öğrendim ve tek tek kapılarını çaldım. Gittiğim yerlerde farklı şekillerde karşılandım ve değişik yorumlar aldım. Görüşme için gittiğim bazı kişiler çalışma konumuyla ilgili olarak "Başka konu mu bulamadın?" dediler ve konumu değiştirmemi önerdiler, hatta bazı önerileri de oldu. Bazıları hiç zamanlarının olmadığını öne sürdüler, bazıları ses kayıt cihazı kullandığım için reddettiler. Bazıları "Ergenekon soruşturmasından mı gönderdiler seni?" dediler. Hayır dedim, ama inanmadılar, şüpheli gözlerle uğurladılar beni. "Ooooo o konuyla ilgili konuşmam ben." diyenler olduğu gibi "Karşıt görüşten birileriyle de görüşüyorsan ben o çalışmanın içinde yer almam." diyenler de oldu. Bir kısmı "Güzel bir çalışma, ama konuşmak istemiyorum." diye belirtti fikrini. Bazıları da önce kabul etti, ancak ses kayıt cihazını

ve soruları¹ görünce vazgeçti. Bazıları da kabul etti, ama çok çekinerek konuştu. Bir de görüşmeyi kabul eden, ama gittiğim zaman gelmeyen ve telefonlarını da kapatanlar oldu. Tabii hiçbirini yargılayamam, hepsini kendilerince geçerli sebepleri vardır muhakkak. Ama kısacası çalışmanın beklediğimden uzun süreceğini ve 12 Eylül'ün insanlar üzerindeki etkisinin halen daha devam ettiğini görmüş oldum.

Bunların yanı sıra bana yardımcı olmaya çalışan, yönlendiren birçok kişi de oldu. Çalışmadan bahsettiğimde hemen kabul eden kişiler de oldu.

Çok sayıda kişiyle görüştüm ve aralarından yirmi dört kişiyi seçtim. Bunlar farklı fikir yapılarına sahip on iki kadın ve on iki erkekten oluşuyor. Sohbetlerimiz benim açımdan çok hoş geçti. Görüşme sırasında o günlerini anlatanlar, bazen durgunlaştılar, bazen gözleri bir noktaya takılı kaldı, bazen gülümsediler, bazen de gözleri doldu. Ama her şeye rağmen güzel geçen zamanlardı benim için. Görüşmecilerden bazılarının isteği üzerine gerçek isimleri verilmedi ve takma isimler kullanıldı.

Çalışmayı objektif bir bakış açısıyla ele almaya çalıştım. Amacım birilerinin haklı birilerinin haksız olduğunu göstermek değil, bilfiil olayların içinde olan kişilerin gözünden yaşananların nasıl algılandığını, nasıl değerlendirildiğini vermek. Bu çalışmada öncelikle yapılan görüşmelerin genel bir değerlendirilmesi yapıldı, yaptığım görüşmeler ise ekler bölümünde verildi. Umarım başarılı olabilmişimdir, mutlaka eksiklerim vardır ve yanlışlarımda olabilir bunlardan dolayı affınıza sığınırım.

Burada öncelikle konumu belirlememde bana yardımcı olan, cesaretlendiren hocam Ahmet Nezih Turan'a, yardım ve yönlendirmelerinden dolayı danışman hocam Erdal Çetintaş'a teşekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca görüşmeyi kabul eden, görüşmeci bulmama yardım eden herkese ve çalışma süresince bana destek olan aileme teşekkürlerimi sunuyorum.

---

¹ Bkz. Ek 27, s. 341.

ÖZET

Bu çalışma, 12 Eylül 1980'deki askeri müdahaleden önce üniversiteye başlamış, sonrasında mezun olmuş veya olamamış kişilerle yapılan sözlü tarih görüşmeleri sonucunda oluştu. Bu kişiler farklı fikir yapılarına sahip olan on iki kadın ve on iki erkekten oluşuyor.

Dönemin tanıkları olan, olayları birebir yaşayan bu kişilerden hareketle hem o günleri anlamaya hem de kişiler üzerindeki etkilerini görmeye çalıştık.

Gençler masum düşüncelerle, bir amaç uğruna hareket ederler. Ancak bir süre sonra farklı bir mecraya sürüklenirler. Bu yaşananların ne tam olarak farkındadırlar, ne de önüne geçebilirler. Bir bilinmezlik içinde yaşamlarını sürdürmeye ve fikirlerini gerçekleştirmeye çalışırlar. Ne var ki gün geçtikçe can kayıpları daha da artar ve olayların önüne geçilemez.

Yaşananlar neticesinde 12 Eylül 1980'de askeri müdahale gerçekleşir. İnsanların bir kısmı bu olayı sevinçle karşılarken, bazıları bunun iyi bir gelişme olmadığı düşünür. Nitekim müdahaleden sonra yaşanan birçok gelişme de bunun hiç de olumlu bir adım olmadığını ortaya koyar.

Pek çok gencin yaşamı müdahale dolayısıyla olumsuz şekilde etkilenir. Çok sayıda gencin hayata atılmasını geciktirir, birçoğunun hayallerinden vazgeçmelerine veya ertelemelerine sebep olur. Hem psikolojik olarak hem de fiziki olarak gençler yığılığa itilir. Bazıları zamanla bu etkilerden kurtulurken, bir kısım insanda kalıcı etkilere sebep olur. Bugünün gençliği ise onlar için bir bilinmezlik arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: 12 Eylül müdahalesi, gençlik, üniversite.

ABSTRACT

This study has been formed with the interviews done with the people who started university before the military intervention on 12 September 1980 and graduated or couldn't graduate afterwards. These people consist of twelve female and twelve male participants who have different political thought.

We have tried to understand those days through these witnesses of the period and we have tried to understand the impacts of that period on these people.

Youngs of the period acted for their aims with innocent thoughts. But after a short period everything started to canalize on a different course. They were not aware of this development and they could not prevent this. They continued their lives and tried to realize their ideas. However, by day by number of deads started to increase and these deads could not be prevent.

As a result of these developments, on 12 September 1980, the military intervention took place. Some approved the intervention but some opposed. Developments after the intervention justified the opponents.

Many young people were affected negatively. Many of them had to postpone their dreams and projects or had to put an end them. Both psychologically and physically, youngs were abandoned despair. Some of them managed to get over the negative effects of the intervention, but some could not. They have uncertain ideas about todays youth

Key Words: 12 September intervention, youth, university.

Kısaltmalar:

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

A.g.e.: Adı geçen eser

A.g.m.: Adı geçen makale

AKP: Adalet ve Kalkınma Partisi

ANAP: Anavatan Partisi

AP: Adalet Partisi

BDP: Barış ve Demokrasi Partisi

Bkz: Bakınız

CHP: Cumhuriyet Halk Partisi

CIA: Central Intelligence Agency (Merkez İstihbarat Teşkilatı)

CGP: Cumhuriyetçi Güven Partisi

Çev: Çeviren

CKMP: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi

Dev-Genç: Devrimci Gençlik

Dev-Sol: Devrimci Sol

DİSK: Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu

DP: Demokrat Parti

DSP: Demokratik Sol Parti

GP: Güven Partisi

HP: Hürriyet Partisi

HSBC: The Hong Kong and Shanghai Banking Corporation (Hong Kong ve Şanghay Bankacılık Kuruluşu)

ING: International Netherlands Group (Uluslararası Hollandalı Grup)

KKK: Kara Kuvvetleri Komutanlığı

KPSS: Kamu Personeli Seçme Sınavı

MBK: Milli Birlik Komitesi

MC: Milliyetçi Cephe

MGK: Milli Güvenlik Konseyi

MHP: Milliyetçi Hareket Partisi

MİT: Milli İstihbarat Teşkilatı

MSP: Milli Selamet Partisi

MP: Millet Partisi

MTTB: Milli Türk Talebe Birliği

NATO: North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)

ODTÜ: Orta Doğu Teknik Üniversitesi

Org.: Orgeneral

ÖHD: Özel Harp Dairesi

ÖTK: Öğrenci Temsilci Kurulu

PKK: Partiya Karkeren Kurdistan (Kürdistan İşçi Partisi)

POL-BİR: Polis Birliği

POL-DER: Polis Derneği

S: Sayı

s: Sayfa

SCF: Serbest Cumhuriyet Fırkası

TBP: Türkiye Birlik Partisi

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

TCF: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası

THKP-C: Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi

TİKA: Türkiye İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı

TİP: Türkiye İşçi Partisi

TKF: Türkiye Komünist Fırkası

TÖB-DER: Tüm Öğretmenler Birleşme ve Dayanışma Derneği

TÖMER: Türkçe Öğretim Araştırma ve Uygulama Merkezi

TRT: Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu

TSK: Türk Silahlı Kuvvetleri

TÜBİTAK: Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu

TÜRMOB: Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali
Müşavirler Odaları Birliği

YÖK: Yüksek Öğretim Kurumu

YTP: Yeni Türkiye Partisi

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
KISALTMALAR.....	v
İÇİNDEKİLER.....	viii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. GÖRÜŞME YAPILAN KİŞİLER HAKKINDA GENEL BİLGİLER

A.	Aslı.....	33
B.	Buket AKKOYUNLU.....	33
C.	Gülden.....	34
D.	Çetin AKARSU.....	34
E.	Mehmet.....	35
F.	Enis.....	35
G.	Fatma KIZILÖZ.....	36
H.	Esin.....	36
İ.	Kübra.....	36
J.	Hakan.....	37
K.	Zeki BAYRAM.....	37
L.	Cengiz PAMİR.....	38

M.	Bahar.....	38
N.	Sevgi YALAV.....	38
O.	Zeynep.....	39
P.	Mehmet SEYİTDANLIOĞLU.....	39
R.	İhsan.....	40
S.	Recep.....	40
Ş.	Gülten AKYOL MENGİ.....	40
T.	Gülнар KANDEYER.....	41
U.	Belma TOKUROĞLU.....	41
Ü.	Metin.....	41
V.	Muzaffer KILIÇ.....	42
Y.	Fatih.....	42

2. BİR AKIM İÇERİSİNDE YER ALMAK YA DA UZAK DURMAK

A.	12 Eylül Öncesinde Üniversiteli Olmak.....	44
B.	Sağ ve Sol Kavramlarının Anlamlandırılması.....	47
C.	Bir İdeolojiyi Benimseyiş.....	49
D.	Ulaşılmak İstenen Hedef.....	51
E.	Kazançlar ve Kayıplar.....	53
F.	Önyargılar ve Uzlaşmazlık.....	54
G.	Yurt İçinde ve Yurt Dışında Gruplara Verilen Destekler ve Yönlendirmeler.....	57

İKİNCİ BÖLÜM

ASKERİ MÜDAHALENİN DEĞERLENDİRİLMESİ

A.	Yaşanan Olaylara Bakış.....	60
B.	Askeri Müdahale Beklentisi.....	61
C.	Müdahale Yapılınca.....	64
D.	Askeri Müdahalenin Amacı.....	66
E.	Müdahale Yaşanmasaydı.....	68
F.	Yaşananlardan Çıkarılan Sonuç.....	71
G.	12 Eylül Sonrasında Üniversiteli Olmak	73
H.	12 Eylül'ün Günümüzde Yargılanmasına Bakış.....	77

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

12 EYLÜL'ÜN İNSANLAR ÜZERİNDE BIRAKTIĞI İZLER

A.	Sosyal Hayata Etkisi.....	81
B.	Zamanın Düşüncelere Yansıması.....	83
C.	Ertelenen veya Vazgeçilen Hayaller.....	84
D.	Geçmişe Dönme İhtimali.....	86
E.	Günümüz Gençliğine Bakış.....	87

SONUÇ	90
--------------------	----

KAYNAKÇA	93
-----------------------	----

EKLER	99
--------------------	----

Ek-1: Kenan Evren'in TSK adına Fahri Korutürk'e verdiği uyarı mektubunun önsözü.....	100
---	-----

Ek-2: Milli Güvenlik Konseyi'nin 1 numaralı bildirisi.....	101
---	-----

Ek-3: Aslı İle Yapılan Görüşme Metni.....	103
--	-----

Ek-4: Buket AKKOYUNLU İle Yapılan Görüşme Metni	114
Ek-5: Gülden İle Yapılan Görüşme Metni.....	125
Ek-6: Çetin AKARSU İle Yapılan Görüşme Metni.....	129
Ek-7: Mehmet İle Yapılan Görüşme Metni.....	143
Ek-8: Enis İle Yapılan Görüşme Metni.....	157
Ek-9: Fatma KIZILÖZ İle Yapılan Görüşme Metni.....	172
Ek-10: Esin İle Yapılan Görüşme Metni.....	183
Ek-11: Kübra İle Yapılan Görüşme Metni.....	190
Ek-12: Hakan İle Yapılan Görüşme Metni.....	195
Ek-13: Zeki BAYRAM İle Yapılan Görüşme Metni.....	206
Ek-14: Cengiz PAMİR İle Yapılan Görüşme Metni.....	217
Ek-15: Bahar İle Yapılan Görüşme Metni	226
Ek-16: Sevgi YALAV İle Yapılan Görüşme Metni	236
Ek-17: Zeynep İle Yapılan Görüşme Metni.....	250
Ek-18: Mehmet SEYİTDANLIOĞLU İle Yapılan Görüşme Metni.....	259
Ek-19: İhsan İle Yapılan Görüşme Metni	262
Ek-20: Recep İle Yapılan Görüşme Metni	273
Ek-21: Gülten AKYOL MENGİ İle Yapılan Görüşme Metni	281
Ek-22: Gülnar KANDEYER İle Yapılan Görüşme Metni	287
Ek-23: Belma TOKUROĞLU İle Yapılan Görüşme Metni	397
Ek-24: Metin İle Yapılan Görüşme Metni.....	313
Ek-25: Muzaffer KILIÇ İle Yapılan Görüşme Metni	322
Ek-26: Fatih İle Yapılan Görüşme Metni	332
Ek-27: Görüşmelerde Sorulan Sorular.....	341

GİRİŞ

Bu çalışma, 1980 öncesinde üniversiteye başlayıp sonrasında mezun olan veya olamayan ya da yıllar sonra bıraktığı yerden başlayıp mezun olan, farklı fikir yapılarına sahip kişilerle yapılan sözlü tarih görüşmeleri sonucunda oluştu. Çalışmanın amacı bir iddiada bulunmak değil. Bundan ziyade hem 12 Eylül'e hem de öncesinde ve sonrasında yaşananlara farklı pencerelerden bakan, farklı gözlerle yorumlayan ve değişik biçimlerde etkilenen kişilerin anlatımıyla o dönemi bir nebze de olsa anlamaya çalışmak. Ayrıca askeri bir müdahalenin insanların yaşamını nasıl etkilediğini biraz da olsa görmeye çalışmak.

Bilindiği üzere sağ ve sol kavramlarının siyasi bir kimliğe bürünmesi 1789 Fransız Devrimi'nin Birinci Cumhuriyet Meclisi'ne dayanır. Yarımay biçiminde düzenlenmiş olan bu meclisin toplantı salonunda kralın sol tarafında eşitliği ve köklü değişimi savunanlar, sağ tarafında ise bu fikirleri kabul etmeyen ılımlılar ve asiller oturuyordu.² Böylece de bu terimlerle anılmaya başlandılar ve pek çok ülkede siyasi ayrımı ifade etmek için kullanıldılar. Tabii bu gibi terimlerin anlamları, ülkeden ülkeye, hatta aynı ülkede bile zaman içinde farklı insanlara, farklı şeyler çağrıştırmaktadır.³

Osmanlı Devleti de Avrupa'da ortaya çıkan bu akımlardan etkilenmiş, fikir ayrılıkları ortaya çıkmıştır. Osmanlı Devleti'nin ardı sıra kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde de bu fikir ayrılıkları devam etmiştir. Türkiye tarihinin değişiminde önemli rol oynayan bu akımlardan, sağ denildiğinde akla daha çok dinci-muhafazakâr ve milliyetçi bir kesim gelirken, sol denildiğinde daha çok, yenilikçi-laik, sosyalist bir kesim akla gelmektedir.⁴

Türkiye'de solun resmi olarak kabulü 18 Ekim 1920'de Mustafa Kemal tarafından kurulan Türkiye Komünist Fırkası'na (TKF) dayanır. Fakat TKF resmi olarak sadece üç ay varlık gösterebilmiştir. Sonrasında ise Türkiye Komünist Partisi adıyla gizliden faaliyetlerini yürütmüştür.⁵ Daha sonraki yıllarda da yasal veya yasal olmayan pek çok

---

² Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar I (1908-1925)*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1967, s. 1.

³ Jacob M. Landau, *Türkiye'de Sağ ve Sol Akımlar*, Çeviren: Erdinç Baykal, Turhan Kitabevi, Ankara, 1979, s. VI.

⁴ Kemal H. Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, s. 81; Nuray Mert, *Merkez Sağın Kısa Tarihi*, Selis Kitaplar, İstanbul, 2007, s. 105.

⁵ Tunçay, a.g.e., s. 83-89.

sol ideolojiyi savunan örgüt ve parti kurulmuştur. Sağın siyasette temsil edilmesi ise Demokrat Parti (DP) ve sonrasında kurulan Adalet Partisi (AP) sayesinde gerçekleşmiştir. Ama esasında Türk sağını, 1965'ten sonra yeni bir yol belirleyen Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) temsil etmiştir.⁶ 1969 yılında da Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) adını almıştır.

Bu fikri yapılar pek çok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de kendisine taraftar bulmuştur. Özellikle de genç kuşaklar arasında hızlıca yayılmıştır. Ama Türkiye'de bu farklı fikirler arasında yaşanan gelişmeler hep bir askeri müdahale ile son bulmuştur. Bu müdahalelerden ilki 27 Mayıs 1960 yılında DP iktidarına karşı yapılmış ve birçok acıya sebebiyet vermiştir. Ardından ise 68 Kuşağı'yla⁷ beraber gençlik hareketleri başlamıştır. Ama her nedense Türkiye'deki gençlik hareketleri, Mümtaz'er Türköne'nin deyimiyile "Avrupa'da gençlik özgürlük peşinde koşarken bizdekiler darbe şartlarını olgunlaştırmak için sokağa dökülmüşlerdir."⁸ şeklinde vuku bulmuştur. Türkiye'nin 68 kuşağı⁹ 6. Filo'yu protesto eylemleriyle¹⁰ başlamış ve 12 Mart 1971'de sona ermiştir. 68 kuşağının açtığı yoldan devam eden sonraki kuşak arasındaki sağ-sol çatışmaları ve

---

⁶ Landau, a.g.e., s. 292-293.

⁷ Charles de Gaulle'nin yönetimi ve yaptıkları Fransa'da sert eleştirilerle karşılanıyordu. Yönetimi, halk tarafından oldukça katı kuralcı ve tutucu olarak değerlendiriliyordu. Basın özgürlüğünün olmasına rağmen televizyon ve radyo yayınlarının devlet tekelinde olması muhalifleri rahatsız ediyordu. Ayrıca kadınların toplumdaki yeri konusunda tutucu davranıldığını belirtiyor ve bundan da şikâyet ediliyordu. Bu gibi durumlar özellikle de üniversite gençliğini rahatsız etmiş ve Mayıs 1968 olaylarına sebep olmuştur. İlk hareketler de Sorbonne Üniversitesi'nde başlamıştı. Fransa'da ortaya çıkmasına ve bunun daha çok dillendirilmesine rağmen bu olaylar Almanya ve ABD'de daha fazla yankı uyandırmıştır. Bkz: Erol Kılınç, *İhtilal, İhtiras ve İdeal - 68 Kuşağı Hakkında*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2008, s. 16-44.

⁸ Mümtaz'er Türköne, *Darbe Peşinde Koşan Bir Nesil: 68 Kuşağı*, Nesil Yayınları, İstanbul, 2009, s. 12.

⁹ Dünyada olduğu gibi Türkiye'de de 1968'de başlayan öğrenci hareketleri vuku bulmuştur. Öğrenci eylemlerinin temelinde üniversitelerden duyulan rahatsızlıklar yatıyordu. Eğitim kalitesinin düşüklüğü, öğrenci-öğretmen ilişkilerinin demokratik olmayışı, öğrencilere sunulan yaşam standartlarının yeterli görülmemesi öğrencileri harekete geçirmiştir. Bunların yanı sıra dünyadaki hareketlerden de etkilenilerek kapitalist-emperyalist sistemlerin oluşturduğu toplumsal sonuçlara karşısında gençler tepkilerini ortaya koyuyorlardı. Üniversiteler isteklere cevap veremeyince eylemler siyasi çatışmalara dönüşür. Çatışmalar da geniş bir yelpazeye yayılır ve sonuç olarak 12 Mart muhtırasının gerekçelerinden biri haline gelir. Bkz: İlhan Tekeli, "Türkiye'de Üniversitelerin YÖK Sonrasındaki Gelişme Öyküsü (1981-2007)" *Türkiye'de Üniversite Anlayışının Gelişimi II (1961-2007)*, ed. Tarık Çelik, İlhan Tekeli, Yalçın Matbaacılık, Ankara, 2009, s. 59.

¹⁰ 6. Filo, ABD'nin Akdeniz'deki askeri gücüdür. Kıbrıs Sorunu karşısında ABD'nin tavrı ve İsmet İnönü'ye ABD Başkanı Johnson'un gönderdiği tehdit içerikli mektup, iki ülkenin ilişkilerini gerginleştirir. Ardından da antiemperyalist politikalar izleme gereği gündeme gelir. Yaşananlar dönemin gençliğini ABD'ye karşı kıskırtır ve birtakım eylemlere iter. Bunun üzerine İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren Türkiye'ye uğrayan 6. Filo askerlerinin keplerini aşımaya başlarlar. Zamanla eylemlerin dozu artar. 6. Filo Eylemleri de antiemperyalist mücadelenin önemli sembollerinden biri haline gelir. Haziran 1967'de başlayan bu eylemler Şubat 1969'a kadar devam eder. Bkz: Alpay Kabacalı, *Türkiye'de Gençlik Hareketleri*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1992, s. 180-181.

ardından gelen 12 Eylül 1980 müdahalesi ise Türkiye'ye daha büyük acılar yaşattırır.¹¹ Burada konunun daha iyi anlaşılması için kısaca bu konulara değinelim.

Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı sonucunda büyük bir yenilgiye uğrar. Ağustos 1918 de Mondros Ateşkes anlaşmasını imzalayarak savaştan çekilir. Ardından Anadolu'da Milli Mücadele başlar. Bir dizi askeri mücadele sonucunda Kurtuluş Savaşı başarıyla sonuçlanır. Temmuz 1923'te Lozan Antlaşması imzalanarak başarı tescillenir. Böylelikle yeni Türkiye ve sınırları uluslararası platformda kabul görür. 29 Ekim 1923'te meclis, Türkiye'nin bir cumhuriyet olduğunu ve Mustafa Kemal'in de cumhurbaşkanı seçildiğini ilan eder.¹²

Türkiye artık yeni bir evreye girer, siyasi yaşamın ve reformların ön planda olduğu bir dönem. Öncelikle Mustafa Kemal ordunun siyaset üzerindeki etkinliğini ortadan kaldırmak üzere harekete geçer. Çünkü Kazım Karabekir ve Ali Fuat Cebesoy gibi paşalar da hem Birinci Dünya Savaşı'nda hem de Kurtuluş Savaşı'nda büyük başarılar göstermiştir. Bu yüzden ordu tarafından desteklenen kişilerdir. Ayrıca geleneksel yapıya bağlı oldukları için halkın bir bölümü tarafından da sevilmetedirler.¹³ Bu gibi durumlar gelecekte yapılacak reformlara engel oluşturabilirdi. Bu endişeler dolayısıyla, aynı anda hem milletvekili hem de asker olunamayacağına dair bir yasa meclisten geçirilir. 30 Ekim 1924'te de milletvekili olan Ordu ve Kolordu Komutanları'na telgraf gönderilir. Askeri görevlerinden ayrılıp milletvekili olarak kalmaları istenir. Komutanların büyük bir bölümü bu yaşananlar karşısında askeri görevlerinden ayrılır. Böylece ordu o dönem için politikadan uzaklaştırılmış olur.¹⁴

Kısa bir süre sonra Halk Fırkası içinde var olan muhalefet giderek güçlenir. Ardından bölünme gerçekleşir ve partiden ayrılan milletvekilleri 17 Kasım 1924'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı (TCF) kurar. Partinin adında 'cumhuriyet' kelimesinin geçmesi, Halk Fırkası'nın adının Cumhuriyet Halk Fırkası olarak değiştirilmesine sebep olur.¹⁵ Yeni parti demokrasi ve liberalizmi savunmaktadır, lakin

---

¹¹ Türköne, a.g.e., s. 12-13.

¹² Feroz Ahmad, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, Çeviren: Sedat Cem Karadeli, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007, s. 106.

¹³ A.g.e, s. 104-105.

¹⁴ Osman Metin Öztürk, *Ordu ve Politika*, Fark Yayınları, Ankara, 1993, s. 57-58.

¹⁵ Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 250.

çoğunluk partisinin otoriter yönetimine ve köktenci eğilimlerine de karşı çıkmaktadır. Ayrıca görünmeyen bir niteliği de halifeye olan bağlılığıdır.¹⁶

Şubat 1925'te Şeyh Said ve adamları iktidarın merkeziyetçi tavırları sebebiyle ayaklanır. Bunun üzerine Takrir-i Sükûn Kanunu meclisten geçirilir. Ayaklanma kısa bir süre sonra bastırılır, sorumlular ise halifeliği tekrar tesis etmek ve bağımsız bir Kürdistan kurmak suçlamalarıyla İstiklal Mahkemesi'nde yargılanır. 3 Haziran 1925'te de TCF kapatılır. Partinin liderleri, isyanı desteklemek ve siyasi amaç uğruna dini istismar etmekle suçlanırlar. Böylece Cumhuriyet Halk Fırkası, iktidarı tamamen kontrolü altına alır.¹⁷

1930'a gelindiğinde yapılan devrimler ve ekonomik sorunlar nedeniyle hükümete karşı toplumsal bir hoşnutsuzluk oluşur. Mustafa Kemal bu toplumsal huzursuzluğu gidermek ve fazlasıyla güçlenen iktidarın, eksikliklerini gidermesi ve de ekonomik sorunlara çözüm üretmesi adına sadık bir muhalefet parti kurdukmaya karar verir. Mustafa Kemal'in onayı ve teşvikiyle, Paris Büyükelçiliği görevinden istifa eden Fethi Bey (Okyar) 12 Ağustos'ta Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı (SCF) resmen kurar. Fakat parti, halka gerçek bir muhalefet partisi olarak gösterilir.¹⁸

Parti, halk tarafından büyük bir coşkuyla kabul görür. Ekim 1930 belediye seçimlerinde büyük başarı elde eder. Bu yaşananlar hükümeti endişeye düşürür. Bunun üzerine Halk Fırkası, Mustafa Kemal'i irticanın yükseldiğine ikna eder ve SCF liderlerini vatana ihanetle suçlar. Mustafa Kemal bu nedenlerle tarafsızlığını bozar. Halk Fırkası'nın ısrarları ve Fethi Bey'in, cumhurbaşkanına karşı siyasal muhalefette bulunmak istememesi sonucu, parti 17 Kasım 1930'da kapatılır. Demokratik düzene geçme çabaları böylece 1946'ya kadar ertelenir.¹⁹

1938'de Atatürk'ün vefatının ardından İsmet İnönü cumhurbaşkanı olarak seçilir. Ülkeyi eski düzen şartlarıyla yönetmek amacıyla hukuksal, toplumsal ve siyasal denetimler sıkılaştırılır. Bu da halkın zaman içinde tek parti düzenine karşı tepki göstermesine sebep olur. Bu süreç zarfında, İkinci Dünya Savaşı ile birlikte baskı rejimleri (nazizm, faşizm) yenilmiş ve ortadan kalkar. Türkiye, askeri, ekonomik ve

¹⁶ Kemal H. Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Asker ve Siyaset*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, s. 188.

¹⁷ A.g.e., s. 188-189; Zürcher, a.g.e., s. 254-255.

¹⁸ Kemal H. Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, s. 150-152; Zürcher, a.g.e., s. 263-264.

¹⁹ Karpat, *Asker ve Siyaset*, s. 190; Zürcher, a.g.e., s. 265.

siyasi yardımlar için Batı, özellikle Amerika ile yakınlaşma gereği duyar. Yardımlardan faydalanabilmenin koşulu ise ekonomi de serbest girişime ve demokratik bir düzene geçmektir.²⁰

İnönü, 1 Kasım 1944'te yasama yılını açış söylevinde Türk siyasal sisteminin demokratik parlamenter niteliğini belirtmiş ve hükümetin bir yön değişikliğine gideceğini vurgulamıştır. 19 Mayıs 1945'te ise daha demokratik bir sistemin kurulacağına dair söz vermiştir.²¹

Hükümete karşı oluşan muhalefet, Mayıs 1945'te Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun²² Mecliste görüşülmesi sırasında kendini açığa vurur. Muhalefetin sözcüsü olan milletvekili ise Aydınlı büyük toprak sahibi Adnan Menderes'tir. Yasanın mülkiyet güvenliğini tehlikeye attığı, verimin azalacağı, yatırımların aksayacağı dile getirilerek tasarıya karşı çıkılır. Hükümetin otoriter tavır takınması üzerine, ülkede demokrasinin olmadığı belirtilerek protesto edilir. Sert tartışmaların ardından tasarı meclisten geçer.²³ Bu durum, 7 Haziran 1945'te CHP grubuna, daha sonraları Dörtlü Takrir diye anılacak olan bir önerge sunulmasına neden olur. Bu önerge ile "Meclis denetiminin sağlanması, siyasal özgürlüklerin genişletilmesi ve parti çalışmalarının yeniden düzenlenmesi"²⁴ istenir. Önergenin altında imzası bulunan milletvekilleri ise eski başbakan Celal Bayar, avukat ve yönetici Refik Koraltan, büyük toprak sahibi Adnan Menderes ve ünlü tarihçi ve edebiyatçı Fuat Köprülü'dür.²⁵ CHP'nin Meclis Grubu 12 Haziran'da önergeyi görüşmek üzere yedi saatlik gizli bir toplantı yapar. Sonuçta belli yasa ve kaidelerin değiştirilmesini gerektirdiği ve bu tür tekliflerin görüşme yerinin Millet Meclisi olduğu belirtilerek reddedilir.²⁶

Bu olayların ardından Menderes ve Köprülü, Vatan gazetesinde, hükümetin ve partinin takip ettiği yönetim şeklini eleştiren ve demokrasiyi savunan makaleler

---

²⁰ Emre Kongar, *21. Yüzyılda Türkiye(2000'li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı)*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2002, s. 144-145; Zürcher, a.g.e., s. 308.

²¹ Zürcher, a.g.e., s. 308.

²² Bu yasanın 17. maddesi, büyük toprak sahiplerini rahatsız etmekteydi. Çünkü yasa gereği, topraksız ya da yeterli toprağı olmayan çiftçiyi topraklandırmak için büyük toprak sahiplerinin toprakları kamulaştırılacaktı. Dolayısıyla büyük toprak sahibi olan milletvekilleri bundan rahatsızlık duyuyordu. Bkz. Akşin, a.g.e., s. 224.

²³ A.g.e., s. 308-309.

²⁴ Mehmet Ali Birand, Can Dündar, Bülent Çaplı, *Demirkırat Bir Demokrasinin Doğuşu*, Doğan Kitap, İstanbul, 2007, s. 20.

²⁵ Kongar, a.g.e., s. 145.

²⁶ Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, s. 233.

yayımladılar. Halk Partisi, 21 Eylül'de gizli bir toplantı yaparak partinin disiplinine ters düşen davranışlar sergilemeleri gerekçesi ile Menderes ve Köprülü'yü partiden ihraç etme kararı alır. 26 Eylül'de de Celal Bayar, Meclis üyeliğinden istifa eder. Koraltan ise ihraç edilen iki meslektaşını savunan bir makaleyi Vatan gazetesinde yayımlaması üzerine 27 Kasım'da partiden atılır.²⁷

1 Kasım 1945'te İsmet İnönü meclisin açılışı dolayısıyla yaptığı konuşmada bir muhalefet partisinin olmayışını dile getirmiş ve bu eksiğin giderilmesi gerektiğini vurgulamış.²⁸ Bu yaşananlar üzerine Celal Bayar 1 Aralık'ta parti kuracağını açıklayıp 3 Aralık'ta CHP'den istifa etmiştir.²⁹

7 Ocak 1946'da Celal Bayar başkanlığındaki Demokrat Parti resmen kurulduğunu ilan etti. Kurucuları, CHP'den ihraç edilmiş olan Menderes, Köprülü, Koraltan ve istifasını sunan Celal Bayar idi. Ardından da anayasal muhalefeti gerçekleştirmek ve hükümet olabilmek için çalışmaya başladılar.³⁰ Halk başlangıçta DP'ye çok fazla yaklaşmaz, çünkü zihinlerinde partinin kapatılacağı kuşkusu vardır. Hükümet, siyasi partilerin kurulmasını engelleyen Dernekler Kanunu'nu³¹ değiştirince bu endişe ortadan kalkar. Bunun üzerine insanlar kitleler halinde partinin yanında yer almaya başlar. Partiyi bütün sıkıntılara son verecek bir kurtarıcı olarak algılarlar.³²

CHP ise demokratikleşme adına bir dizi değişiklik yapar. Tek dereceli seçim sistemi getirilir, gazete ve dergi kapatma yetkisi hükümetten alınıp mahkemelere verilir. İnönü'nün "değişmez genel başkan"lığı kaldırılır, üniversitelere idari özgürlük verilir. Bu ve benzeri değişiklikler sayesinde Türkiye'de liberalleşme adına önemli gelişmeler yaşanır.³³ Yapılan değişikliklerden biri de 1947'de yapılacak olan seçimlerin 1946'ya alınmasıydı. Bu karar DP'nin seçimlere hazırlıksız yakalanmasına sebep olur. Çünkü parti daha yeni kurulmuştu ve özellikle de taşrada herhangi bir örgütlenmesi mevcut

---

²⁷ Bernard Lewis, *Demokrasinin Türkiye Sertiveni*, Çeviren: Hamdi Aydoğan-Esat Ermert, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 408-409.

²⁸ Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2012, s. 125.

²⁹ Sina Akşin, *Ana Çizgileriyle Yakın Tarihimiz*, İmaj Yayıncılık, Ankara, 2006, s. 125.

³⁰ Lewis, a.g.e., s. 409-410.

³¹ Sivil toplum kuruluşları arasında önemli bir yere sahip olan derneklerin, kuruluş yapısını ve işleyişini belirleyen yasal düzenlemedir. Bkz. <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2005-58-142>.

³² Karpat, *Asker ve Siyaset*, s. 231-232.

³³ Akşin, a.g.e., s. 226-227.

değildi. Hatta milletvekili adayları bile tam anlamıyla belli değildir. Çeşitli tartışmaların ardından 465 milletvekilliği için 273 aday göstererek seçimlere girme kararı alınır.³⁴

Çekişmeli kampanyaların ardından 21 Temmuz 1946'de sakin ve düzenli bir şekilde seçimler yapılır. Seçmenlerin %85'inin katılımıyla gerçekleşen seçimlerde CHP 395 milletvekilliği kazanırken, DP sadece 64 milletvekilini meclise gönderebilmiştir. 6 milletvekili de bağımsız olarak meclise girmeye hak kazanmıştır. Seçim sonuçlarına göre DP şehirlerde öndeyken, CHP kırsal bölgelerde lider durumundadır.³⁵

Ardından seçimlerin adil bir şekilde yapılmadığına, hile ve baskının kullanıldığına dair tartışmalar başladı. Nitekim İstanbul'da sonuçların seçim akşamı açıklanması beklenirken ancak üç gün sonra öğrenilir. Bu gibi nedenlerle, CHP tarafından sonuçların değiştirildiği düşüncesi ortaya çıkar. Çünkü oylar açık verilip gizli sayılıyordu. Üstelik seçim çevresi sayılan illerde partilerden biri tek oyla önde olsa dahi bütün ilin milletvekilleri o partinin sayılıyordu.³⁶ Her şeye rağmen DP sonuçlar sayesinde kendi gücünü ve halk nazarında kabul gördüğünü öğrenir. Aynı şekilde CHP de güç kaybettiğinin farkına varır.³⁷

Çok partili meclisin ilk toplantısında DP'li vekiller ilk protestolarını gerçekleştirir. Cumhurbaşkanı seçilen İsmet İnönü yemin töreni için meclise girdiğinde DP'li milletvekilleri sessizce yerlerinde otururlar. Bu, meclis tarihinde ilk oturma eylemi olur. CHP'li vekiller ise büyük bir coşku içerisinde İnönü'yü karşılarlar. Yaşananlar CHP'de hem bir şaşkınlık hem de kargaşa havasının esmesine sebep olur. İnönü, vaziyet bu haldeyken eski İçişleri Bakanı Recep Peker'i yeni hükümeti kurmakla görevlendirir. Peker, eski politikalara bağlı, sert mizaçlı bir yapıya sahiptir.³⁸

Muhalefet ve iktidar arasındaki gerginlik bütçe görüşmeleri sırasında doruk noktasına ulaşır. Peker'in kışkırtıcı konuşmalar yapması üzerine de DP'li vekiller meclisi terk eder. Bu olaylar çok partili siyasi yaşamı tehlikeye sokar. Bu durum karşısında İnönü araya girer ve Celal Bayar'la Peker'i Çankaya'da bir araya getirir. Muhalefete böyle bir olayın bir daha yaşanmayacağını güvencesini verir. Böylece

---

³⁴ A.g.e., s. 227; Birand, Dündar, Çaplı, a.g.e., s. 29-31.

³⁵ Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, s. 248-251.

³⁶ A.g.e., s. 250; Akşin, a.g.e., s. 227.

³⁷ Karpat, a.g.e., s. 255.

³⁸ Birand, Dündar, Çaplı, a.g.e., s. 36-37.

DP'li vekiller tekrar Meclis'e döner.³⁹ Fakat CHP ve DP arasındaki çatışmalar sona ermez. Bayar, hükümetin baskılarından şikâyet ederken, Peker'de muhalefetin yıkıcı faaliyetler içerisinde olduğunu söyler. İnönü tüm bu gerilimlerin önüne geçmek için 12 Temmuz 1947'de bir deklarasyon yayınlar. 12 Temmuz Beyannamesi adıyla anılan bu bildirmede, İnönü CHP ile DP'yi eşit konumda gördüğünü bildiriyordu. Halka, hükümetin halk iradesiyle belirleneceğinin güvencesini veriyordu. Bu aynı zamanda çok partili sistemin kabul edildiğini ilan ediyordu.⁴⁰

Bildirinin yayınlanmasından kısa bir süre sonra Peker görevinden istifa eder. DP içerisinde de bir bölünme yaşanır. Ayrılanların bir kısmı Fevzi Çakmak önderliğinde Millet Partisi'ni (MP) kurar. Böylelikle DP ve CHP içindeki sertlik yanlıları ortadan kalktı. İki büyük parti de yeni bir döneme doğru yol almaya başladı. Bu dönemin ilk adımı da 14 Mayıs 1950 seçimleriydi.⁴¹

14 Mayıs seçimleri geçiş döneminin en önemli olayı idi. Çoğunluğa göre seçimler dürüst bir şekilde yapılmıştı ve sonuçlar kamuoyunu şaşkınlığa uğratmıştı. CHP oyların %39,8'ini alırken, DP %53,4 oranında oy almıştı. Seçim sistemine göre de CHP 69 sandalye, DP ise 408 sandalye almıştı. Yeni kurulan mecliste Celal Bayar cumhurbaşkanı, Adnan Menderes başbakan olarak seçilir. Seçimler yurt genelinde özgürlük havasında kutlanırken, İnönü için büyük bir hayal kırıklığına sebep olur. O dönemde çıkan bazı söylentilere göre ordu içindeki birtakım unsurlar İnönü adına bir müdahalede bulunma ve seçimleri iptal etme teklifinde bulunur. Lakin İnönü bunu reddederek muhalefet görevini yerine getirmeyi uygun görür.⁴²

DP hükümeti öncelikle iktisadi kalkınma için harekete geçer. Bu dönemde tarım alanında önemli adımlar atılır ve büyük bir gelişme sağlanır. Türkiye NATO'ya kabul edilir ve siyasi yalnızlıktan kurtulur. Ekonomik ve askeri yönden dış yardımlardan önemli ölçüde faydalanılır. Bunlar DP için önemli kazanımlardı.⁴³ Fakat hiçbir şey DP'nin ordudan ve CHP'den endişe duymasının önüne geçemez. Bu sebeple iktidar büyük çaplı bir atama ve yer değiştirme uygulaması ile sivil ve askeri bürokrasisinin

---

³⁹ A.g.e., s. 37-39; Kongar, a.g.e., s. 147.

⁴⁰ Karpat, *Asker ve Siyaset*, s. 208; Birand, Dündar, Çaplı, a.g.e., s. 39.

⁴¹ A.g.e., s. 40-41.

⁴² Zürcher, a.g.e., s. 318-319.

⁴³ Kongar, a.g.e., s. 150.

denetimini ele geçirmeye çalışır. Böylece endişeleri sona erecekti.⁴⁴ Ancak bu önlemler iktidarı rahatlatmaya yetmez. Bu yüzden karşıt gruplar üzerinde baskı kurmaya ve onları görmezden gelmeye başlar. CHP'ye bağlı olan Halkevleri ve Halkodaları⁴⁵ devletleştirilir, mal varlıkları da hazineye devredilir. Aynı şekilde CHP'nin malvarlığı da hazineye geçirilir. Bu şekilde muhalefetin etkinliği kırılmaya çalışılır. Hatta MP de Atatürk ve devrimlerinin aleyhinde hareket ediyor gerekçesi ile kapatılır. 1954 seçimleri yaklaşırken hükümeti eleştiren basın organlarına ağır cezalar veren bir yasa çıkartılır. Üstelik mahkemeye çıkartıldıkları zaman iddialarını ispat edecek delillerden yoksun bırakılırlar. Bu durum bazı DP'li vekilleri bile isyan ettirdi ve partinin bölünmesine sebep oldu. Partiden ayrılan veya çıkartılan 19 kişi, 1955'in sonlarına doğru Hürriyet Partisi'ni (HP) kurdu.⁴⁶

2 Mayıs 1954 seçimlerine ülke bu hava içerisinde girdi. Seçim sonuçları DP için tam anlamıyla bir zaferken, CHP için büyük bir yenilgi idi. DP Meclis'te 503 sandalye elde ederken, CHP'nin sandalye sayısı 31'e düşmüştü.⁴⁷

Bu başarı Menderes'in kendine olan güvenini artırır ve daha baskıcı bir tutum sergilemeye başlar. Bu tutumu parti içinde tepkilere sebep olur. Aydınlar ise 1955'te İstanbul'da Rumlara ait mülklerin yakılıp yıkılması dolayısıyla DP'den soğur. Askeri kanatta da yeniliklerin yapılmaması ve generallerin DP yanlısı tavırları genç subayları iktidardan soğutur.⁴⁸ Ayrıca dış borçların ödenmesinde güçlük çekilmesi, yaşanan kuraklık dolayısıyla verimin düşmesi, yeterli ölçüde ihracat yapılmadığına dair düşünceler, Amerika'dan iktisadi kalkınmayı sağlayabilecek kadar yardımın alınamaması DP'nin itibarını sarsmıştır.⁴⁹

1957 seçimleri de bu durumun bir kanıtı gibidir. Her ne kadar DP seçimleri kazanmış olsa da büyük bir oy kaybına uğramıştır. DP oyların %48'ini alarak 424

---

⁴⁴ A.g.e., s. 149.

⁴⁵ Halkevleri ve Halkodaları, yeni kurulmuş olan Türkiye'de toplumu uygar bir seviyeye ulaştırmak ve yapılan inkılapları kalıcı kılmak amacıyla Atatürk'ün teşvikiyle, 1932'de kurulan "halk okulları"dır. Adnan Menderes'in kapatmasından sonra 1961'de Türk Kültür Ocakları adıyla tekrar kurulmuştur, ardından da Halkevleri Derneği adını almıştır. Bkz. <http://tr.wikipedia.org/wiki/Halkevleri>.

⁴⁶ Akşin, a.g.e., s. 232-233.

⁴⁷ Zürcher, a.g.e., s. 326.

⁴⁸ Karpat, a.g.e., s. 238-239.

⁴⁹ Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, s. 497-498.

vekilini meclise taşırken, CHP %41'lik bir oy oranıyla 178 milletvekillini meclise taşımıştır.⁵⁰

Bu dönemde ekonomik sıkıntılar daha da artar. Yüksek enflasyon maaşlı kesimin memnuniyetsizliğini daha da artırır. Gelir dağılımı dengesizleşir, gecekondularda yaşayan düşük gelirliler artık durumdan rahatsızdırlar. CHP ise bu kitleleri yanına çekmek, kendine yeni bir taban oluşturmak amacıyla sosyal sorunlarla ilgilenmeye ve sola doğru kaymaya başlar.⁵¹

Muhalefet partisi tüm bu yaşananları kendi lehine çevirmek için bir bildirge yayımlar. Anayasanın değiştirilmesi, siyasal sistemin demokratikleştirilmesi, bağımsız yargının güvenceye alınması gibi teklifler yer alıyordu bu bildirgede. Bu olay hükümetle muhalefet arasındaki çekişmenin iyice sertleşmesine sebep olur. CHP aynı zamanda muhalefeti bir çatı altında toplamak amacıyla HP'yi de kendi bünyesine katar. DP de buna karşılık partiye yeni üyeler katmak adına Vatan Cephesi'ni kurar. Böylece çatışma ülke geneline yayılır. Bu gelişmeler üzerine DP, muhalefeti susturmak için CHP'nin faaliyetlerini inceleyecek, geniş yetkilere sahip bir Tahkikat Komisyonu'nu kurar. Muhalefet ise baskıcı siyaseti protesto etmek amacıyla geniş çaplı gösteriler düzenler. İktidar, bu gösterileri engellemek için orduyu kullanmaya çalışır. Bu durum yıllardır siyasetten uzak tutulan ordunun tarafsızlığını bozar.⁵² Bunun yanı sıra DP'nin CHP'yi kapatacağına dair söylentiler ortaya çıkar. İnönü ise üstü kapalı bir şekilde ordudan ve aydınlardan destek isteyen açıklamalar yapmaya başlar. Yaşanan bu olaylar ve kutuplaşmalar sonucunda 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesi cereyan eder. Müdahaleyi genç subayların oluşturduğu bir cunta gerçekleştirir. Önder olarak da eski Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Gürsel seçilir.⁵³ Ordunun siyasete müdahalede bulunması böylece başlamış olur ve sonraki yıllarda bu durum tekrarlanır. Bu askeri müdahaleler ülkenin hem siyasi yaşamını hem de toplumsal yaşamını önemli ölçüde etkiler ve yönlendirir.

27 Mayıs müdahalesinin gerekçesi, kardeş kavgasına engel olmak ve demokrasiyi içine düştüğü çıkmazdan kurtarmak olarak açıklanır. Ayrıca subayların büyük bölümü, adil bir seçimden sonra kışlarına dönme ve iktidarı tekrar politikacılara

---

⁵⁰ Akşin, a.g.e., s. 235.

⁵¹ Karpat, *Asker ve Siyaset*, s. 239-240.

⁵² A.g.e., s. 240; Kemal H. Karpat, *Türk Siyasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2013, s. 189.

⁵³ Karpat, *Asker ve Siyaset*, s. 240-241.

bırakma eğilimindeydi.⁵⁴ Fakat bir kurucu meclis kurdurtmak amacıyla çağırdıkları saygıdeğer bir profesörler grubunun önerileri sonucu bu niyetleri ertelendi. Profesörler öncelikle şartların müdahaleyi gerekli kıldığını bildiren ve müdahaleyi destekleyip, meşrulaştıran bir bildiri yayınladılar. Ayrıca aydınların önerisiyle 38 subaydan oluşan Milli Birlik Komitesi (MBK) kuruldu.⁵⁵

Müdahalenin ardından hükümet üyeleri, DP'li vekiller ve bir kısım sivil ve askeri kişiler tutuklandı. Bunlar Yassıada'da Yüksek Mahkeme Divanı tarafından yargılandılar. Yargılama sonucunda bazıları hafif, bazıları ağır cezalara çarptırıldı. 14 kişi için de idam cezası verildi, dört kişinin idamı MBK tarafından onaylandı. Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve Maliye Bakanı Hasan Polatkan 16 Eylül 1961'de, Adnan Menderes ise 17 Eylül'de idam edildi. Celal Bayar'ın yaşı dolayısıyla idam cezası ömür boyu hapse çevrildi.⁵⁶

MBK, 1924 Anayasası'nı yürürlükten kaldırdı ve hazırlanan geçici anayasayı 12 Haziran 1960'ta yürürlüğe koydu. Böylece yönetimdeki yasal yetkili MBK oldu. Siyasi mahkumlar serbest bırakıldı, basın ve toplanma özgürlüğü geri verildi. DP'li bakanlar her türlü siyasi faaliyetten men edildi.⁵⁷ Ordu, DP'nin hatalarını düzeltmek ve toplumsal ilerlemeyi rayına oturtmak amacıyla bir dizi önlem aldı. Bunların en göze çarpanları ise; Devlet Planlama Teşkilatı'nın kurulması, okuryazarlık programı, Türk Kültür Dernekleri'nin kurulması, askeri yenileme programı adına 7.000 subayın emekli edilmesi ve 147 profesörün üniversiteden uzaklaştırılmasıyla noktalanın üniversite reformudur.⁵⁸

Halk askeri yönetimin geçici olduğu düşüncesi ile herhangi bir direnişte bulunmaz önceleri. Ancak yapılan reformlar, özellikle de 147 profesörün görevine son verilmesi halkı rahatsız eder. Aydınlar eleştiri yapmaya başlar. Askeri hükümet her ne kadar özgürlüklere saygı gösterse de, ifade özgürlüğünü genişletse de toplum kalıcı bir askeri idareyi istemediğini bariz bir şekilde ortaya koyuyordu. Bu durum karşısında

---

⁵⁴ Zürcher, a.g.e., s. 351; Ahmad, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, s. 147-148.

⁵⁵ Birand, Dündar, Çaplı, a.g.e., s. 160-162.

⁵⁶ Akşin, a.g.e., s. 242; Kongar, a.g.e., s. 157.

⁵⁷ Karpat, *Türk Siyasi Tarihi*, s. 193-194.

⁵⁸ A.g.e., s. 195.

ordu, 27 Mayıs reformlarını korumak amacıyla kanun çıkartmak ve tekrar sivil yönetime geçileceğine dair söz vermek durumunda kaldı.⁵⁹

Bu arada MBK içinde de çeşitli hizipler vardı. ılımlı olanlar en kısa sürede seçimlere gidilmesini istiyordu. Radikal grup ise bir süre daha iktidarda kalıp, ülkeye partilerin olmadığı bir popülist siyaset sistemi şeklini vermek istiyordu. Bu durum radikal gruptan on dört kişinin yurtdışında çeşitli görevlere gönderildiği 13 Kasım 1960'ta sona erdi.⁶⁰

6 Ocak 1961'de yeni anayasayı hazırlamak için Kurucu Meclis'in toplanmasıyla sivil düzene dönüş başlar. Meclis üyelerinin çoğunluğu CHP'lilerden veya CHP yandaşlarından oluşuyordu. Üyeler DP dışındaki siyasi partiler, sendikalar, üniversiteler gibi kuruluşlar tarafından belirlenmişti. İstanbul'daki komite ve Ankara'daki mülkiye tarafından hazırlanmış olan iki anayasal taslak vardı. Sonunda bir metin üzerinde uzlaşa sağlandı. 9 Temmuz 1961'de halkın oyuna sunuldu ve %60,4 oy oranıyla kabul edildi.⁶¹

1961 Anayasası'yla, Yasama Meclisi üzerinde anayasanın üstünlüğünü devam ettirmek için Anayasa Mahkemesi kurulur. TBMM, Meclis ve Senato adında iki organın bütünleşmesiyle oluşturulur. MBK üyeleri de ömür boyu Senato üyesi olarak kabul edilir. Üniversite, basın ve radyo gibi kurumlara özerklik verilir. Yargı özel güvenceye kavuşturulur, seçim yasası da değiştirilir. Çoğunluk sisteminden nispî temsil sistemine geçiş yapılır. Böylelikle partiler aldıkları oy oranında Meclis'te temsil edilecekti, çoğunluğun baskısı ortadan kalkacaktı.⁶² Ancak yeni anayasa, Türkiye'nin o günkü koşullarına göre hem ekonomik hem de entelektüel imkânlarının üstünde olan liberal ekonomik ve sosyal amaçlar edinmişti. Batı özentisiyle yapılmış bir anayasa niteliği taşımaktaydı. Nitekim Kurucu Meclis üyelerinden birinin belirttiğine göre, dünyadaki belirli birtakım anayasalar okunmuş ve onların içinde en iyi görünen hükümler alınmıştı.⁶³ Türkiye'nin koşullarının göz ardı edilip, Batı anayasalarının taklit edilmesi ülkeyi yeni sorunlarla karşı karşıya getirecekti. Bu yeni rejimin getirdiği serbest ortam anarşiye sebep olacak ve böylece demokrasi kendini yok etmeye başlayacaktı.⁶⁴

---

⁵⁹ A.g.e., s. 196 / 268-269.

⁶⁰ Ahmad, a.g.e., s. 150-151.

⁶¹ A.g.e., s. 196-197; Akşin, a.g.e., s. 242.

⁶² Kongar, a.g.e., s. 160.

⁶³ Karpat, *Asker ve Siyaset*, s. 245.

⁶⁴ A.g.e., s. 248-249.

15 Ekim 1961’de serbest seçimlerin yapılması ile sivil yönetime geçilir, seçimlere karılan Adalet Partisi (AP), DP’nin devamı niteliğindedir. 11 Şubat 1961’de emekli General Ragıp Gümüşpala liderliğinde kurulmuştur. Gümüşpala 27 Mayıs sonrasında emekliye sevk edilenler arasındaydı. İktisatçı Ekrem Alican’ın kurmuş olduğu Yeni Türkiye Partisi (YTP) de DP’lilerin desteğini alıyordu. Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi ise 1953’te kapatılan Millet Partisi ve Köylü Partisi’nin halefi idi. Seçim sonucunda partilerin hiçbiri hükümet kuracak üstünlüğü sağlayamaz. CHP %36,7, AP %34,8, YTP %13,7, CKMP de %14 oranında oy alır.⁶⁵

CHP, seçimlerde birinci parti olarak çıksa da TBMM’de çoğunluğu sağlayamaz. Böylece ülkede 1965’e kadar İnönü başkanlığında üç koalisyon hükümeti kurulur. Seçimlere sekiz ay kala İnönü’nün ayrılmasıyla da bağımsız Senatör Suat Hayri Ürgüplü başkanlığında bir koalisyon hükümeti daha kurulur.⁶⁶

10 Ekim 1965 yılında yapılan seçimlerde AP üstünlüğü ele geçirir. Süleyman Demirel’in 29 Kasım 1964’te genel başkan seçildiği AP oyların %52,9’unu almıştır. Bu sayede ülkede güçlü bir hükümet kurulabilecekti. CHP’nin oy oranı ise %28,7’ye düşer bu seçimlerde. Halk arasında CHP’nin 27 Mayıs müdahalesinde ve sonrasında kurulan yönetimden sorumlu tutulması oy oranının düşmesini etkilemişti. Ayrıca toplum kendini Demirel’le özdeşleştirebilirken, İnönü veya diğer Kemalist liderlerle bu tür bir özdeşleştirme kuramamıştır.⁶⁷ CHP bu seçimlerde, özellikle gecekonduyardaki oyları alabilmek adına genel eğilimini “ortanın solu” olarak belirlemişti. Bu, sosyalist vurgular taşımayan, sosyal adaleti ve sosyal güvenliği temel alan bir yoldu. Fakat bu durum AP’nin CHP’yi komünistlikle suçlamasına neden olur ve beklediği oyları da alamaz. CHP bu sloganıyla 1965 seçimlerine katılmış olan sosyalist bir partiye, Türkiye İşçi Partisi (TİP), oy kaptırmamayı da planlamıştı. Lakin TİP’te seçimlerde çok düşük oranda oy almıştır.⁶⁸

TİP, 61 Anayasası’nın sağladığı hak ve özgürlük güvenceleri sayesinde kurulma fırsatı elde etmişti. Sol görüşlerin de örgütlenme imkânı sonucu İstanbul’da 12 sendikacının girişimiyle 1961’de kurulmuştu. 1962’de de partinin başına Mehmet Ali Aybar geçmişti. Parti, ilk başlarda sosyalizm sözcüğünü kullanamaz, bunun yerine,

⁶⁵ A.g.e., s. 249-250.

⁶⁶ Kongar, a.g.e., s. 164; Akşin, a.g.e., s. 242.

⁶⁷ Kongar, a.g.e., s. 165; Zürcher, a.g.e., s. 363.

⁶⁸ A.g.e., s. 366; Kongar, a.g.e., s.165.

emekten yana planlı devletçilik, demeyi uygun görür. Daha sonraları sosyalist olduğunu açıklar. 65 seçimlerinde de 15 milletvekili çıkararak Meclis'te sol görüşlülerin temsilcisi olur.⁶⁹

Demirel hükümetinin 1965-69 arasındaki politikası, sosyal adaleti sağlama ve ekonomik büyümeyi destekleme gereksinimine göre şekillenir. Bunun yanı sıra 27 Mayıs müdahalesi sonrasında mahkûm edilen DP'li vekillerinin affedilmesi ve itibarlarının veri verilmesini amaçlıyordu. Liberaller ve sosyalistler izlenen ekonomik gelişmelerden hoşnut değildiler. Hükümetin, ordu ile olan ilişkiler ise iyi durumdaydı. 1966 yılında Cemal Gürsel cumhurbaşkanlığından ayrılınca yerine Genelkurmay Başkanlığı'ndan ayrılan Cevdet Sunay sorunsuzca seçilir. Bunun yanı sıra subayların ekonomik durumları iyileştirilir ve orduya geleneksel bir saygıyla yaklaşılr. Bu durumlar da doğal olarak orduyu memnun eder. Ancak yine de DP'lilerin tekrar politikaya dönmeleri 1969 seçimleri sonrasına ertelenir.⁷⁰

Demirel hükümeti bir süre sonra 61 Anayasası'ndan yakınmaya başlar. Çünkü yürütme organına getirilen sınırlamalar rahat hareket etmelerine engel oluyordu. Hükümet bu sebeple Danıştay, Anayasa Mahkemesi ve Milli Güvenlik Kurulu gibi kurumlarla sürtüşmeler yaşıyordu.⁷¹

Tüm bu yaşananlarla birlikte ülkede sol da gelişmeye, yayılmaya başlar. TİP'in içerisinde gazeteci, sendikacı, öğretim üyesi gibi milletvekillerinin bulunması partinin fikirlerinin yayılmasını kolaylaştırır. Solun genişlemeye başlaması da giderek sağcılar rahatsız etmeye başlar ve şiddet eylemlerine yönelim ortaya çıkar. 1967'de TİP'in Kayseri şubesi saldırıya maruz kalır. Şubat 1968'de ise TİP'li vekiller, AP vekillerince Meclis'te dövülür. Böylece uzun süre devam edecek olan şiddet eylemleri başlar.⁷²

1968 senesi öğrenci eylemlerinin başlangıç tarihidir aynı zamanda. Öğrenciler yetersiz eğitim koşulları, mezun olduktan sonra işsiz kalma korkusu ve Avrupa'daki öğrenci hareketlerinden de etkilenerak dersleri boykot etmeye, hatta binaları işgal etmeye başlarlar. Bu eylemler bir süre sonra da siyasi kimliğe bürünür. Amerikan emperyalizmine ve iktidara karşı gösteriler yapılır. AP ise bunların önüne

---

⁶⁹ Akşin, a.g.e., s. 246; Tefik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950'den Günümüze)*, İmge Yayınları, Ankara, 2008, s. 149.

⁷⁰ Karpat, *Türk Siyasi Tarihi*, s. 205-207.

⁷¹ Kongar, a.g.e., s. 166.

⁷² A.g.e., s.167.

geçilebilmesinin ancak anayasa değişikliği ile mümkün olacağını öne sürer. Eğer kişisel özgürlükler kısıtlanır ve iktidarın güçlenmesi sağlanırsa bunlar engellenebilirdi.⁷³

1969 seçimleri bu şartlarda gerçekleşir. Seçimlerde AP oyların %46,5'ini alarak yine birinci parti olarak çıkar. CHP %27,4 oranında oy alırken, TİP'te oyların ancak %2,6'sını alır ve büyük bir hayal kırıklığı yaşar.⁷⁴

Seçim sonrasında Demirel kabineyi kurar, ama parti içinde anlaşmazlıklar ortaya çıkar. Sebebi ise sanayileşmeyi sağlamak için yeni vergilerin konulmasını gerektiren mali ve ekonomik reformlardır. Bu durum parti içindeki muhafazakarların desteğinin kaybedilmesine sebep olur. Ardından da partiden ayrılan 41 milletvekili ve senatör Aralık 1970'te Ferruh Bozbeyle önderliğinde Demokratik Parti'yi kurar.⁷⁵

1970 yılı olayların iyice tırmanışa geçtiği yıl olur. 1967'de İşçi Partisi'ni destekleyen bir kısım sendikacının kurduğu Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK), kendilerini kapatmaya yönelik bir yasa tasarısını protesto etmek için 15-16 Haziran 1970'te harekete geçer. İstanbul'da yaptıkları eylemlerle her şeyi durdururlar. Eylem ancak askeri gücün kullanılması ve ulaşımın kesilmesiyle engellenebilir.⁷⁶

Öğrenci olayları ise "kent gerillası"na doğru kayıyordu. Banka soygunları yapılıyor, Amerikalıları hedef alan eylemler gerçekleştiriliyordu. Üniversitelerde de büyük olaylar çıkmaya başlamıştı. 3 Mart 1971'de dört ABD'li subayın kaçırılması üzerine ODTÜ'de arama yapılmaya kalkışılır. Bunun sonucunda üniversite savaş alanına döner.⁷⁷

Bu gelişmelerden rahatsızlık duyan ordu, 12 Mart 1971'de Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç, Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Gürler, Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur, Deniz Kuvvetleri Komutanı Celâl Eyiceoğlu önderliğindeki bir muhtıra, Cumhurbaşkanı Sunay ile meclis başkanlarına verildi. Muhtıraya göre meclis ve hükümet, ülkeyi anarşiye ve kardeş kavgasına sürüklüyor, anayasanın belirlediği reformları gerçekleştirmiyordu. Ayrıca Atatürk devrimlerine de uymamakla suçlanıyorlardı. Muhtırayla reformları gerçekleştirecek bir hükümetin kurulması isteniyordu. Aksi takdirde yönetime el koyacaklarını söylüyorlardı. Bunun üzerine

---

⁷³ A.g.e., s.167.

⁷⁴ Akşin, a.g.e., s. 247; Zürcher, a.g.e., s. 365.

⁷⁵ A.g.e., s. 365-366; Karpat, *Asker ve Siyaset*, s. 255.

⁷⁶ Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, s. 170-174.

⁷⁷ Akşin, a.g.e., s. 248.

Demirel görevinden istifa etti. Yerine CHP'den istifa etmiş olan Nihat Erim başbakan olarak atandı. Bağımsızlardan ve CHP'den istifa etmiş olan bir kısım muhafazakardan oluşan bir hükümet kuruldu.⁷⁸

Öncelik asayişin ve düzenin sağlanmasına verildi. İlk olarak TİP, komünist propaganda ve Kürt ayrılıkçılığı yapmakla yargılandı ve kapatıldı. Şiddetin ve anarşinin kaynağı olduğu gerekçesi ile Dev-Genç'e bağlı tüm örgütler de kapatılmak isteniyordu. Nisan ayında Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu⁷⁹ adlı sol örgüt Amerikalı askerleri ve İsrail'in İstanbul konsolosunu kaçırdı.⁸⁰ Bunun üzerine on bir ilde sıkıyönetim ilan edilir. Çok sayıda sol görüşlü aydın, öğrenci, işçi tutuklanıp yargılanır. Gençlik örgütleri kapatılır, sendikaların ve meslek örgütlerinin toplantıları yasaklanır, her türlü sol yayın yasaklanır. Lakin bu yaşananlar kaçırılan Konsolos Efraim Elrom öldürülmesini hızlandıran hareketler olur.⁸¹

Hükümet, ülkedeki huzursuzluğun sebebi olarak gösterilen 1961 Anayasası'nda da çeşitli değişiklikler yapar. Sendikalar, radyo, basın, üniversiteler, Anayasa Mahkemesi, Danıştay, Yargıtay, Meclis ve Senato gibi kurumlar üzerinde bazı değişiklikler gerçekleştirilir. Anayasa ile korunan liberal hak ve özgürlüklerin önüne geçilir. Nihat Erim'in, 1961 Anayasası'nda yapılan değişikliklerle ilgili yaptığı açıklamalarda belirttiği üzere "12 Mart öncesi döneme geri dönme ihtimali" ortadan kaldırılır. Ancak siyasi alanda yaşananlar toplumsal ve ekonomik sıkıntılara bir çözüm getirmemiş ve Türkiye sıkıyönetimle iç içe yaşamaya devam etmiştir.⁸²

1973'e gelindiğinde ise halk için hem bir umut hem de memnuniyetsizliklerini gösterme imkânı vardı, çünkü ekimde seçimler yapılacaktı. Seçimlerde Cumhuriyet Halk Partisi 185, Adalet Partisi 149, Milli Selamet Partisi 48, Demokratik Parti 45, Cumhuriyetçi Güven Partisi 13, Milliyetçi Hareket Partisi 3, Türkiye Birlik Partisi 1 ve Bağımsızlar 6 sandalye aldılar. Seçimin sonucu bir anlamda 12 Mart düzenine son vermekteydi, ancak demokrasi açısından olumsuz etkilerini tamamen ortadan kaldırmış

---

⁷⁸ Karpat, a.g.e., s. 255.

⁷⁹ 1960'ların toplumsal mücadelesi sonucunda kurulan bir örgüttür. Mart 1971'de kurulduğunu ilan etmiştir. Kurucuları arasında Hüseyin İnan, Deniz Gezmiş, Ömer Ayna, Alpaslan Özdoğan gibi gençlik liderleri vardır. Teorik tartışmalardan ziyade eylemde bulunmayı yeğleyen bir örgüttür. Bkz: Hüseyin Akyol, *Bölüne Bölüne Büyüme – Türkiye'de Sol Örgütler*, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2010, s. 56.

⁸⁰ A.g.e., s. 256; Ahmad, a.g.e., s. 177.

⁸¹ A.g.e., s. 180-181.

⁸² Ahmad, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, s. 168-169.

değildi.⁸³ Ayrıca 1973 genel seçimlerinin sonucunda beklenen siyasi istikrar ve sosyal refah sağlanamayacaktı.

Diğer önemli bir konu ise Cevdet Sunay'ın cumhurbaşkanlığı süresinin bitmesiydi. Ya süresi uzatılacaktı ya da yerine yeni biri seçilecekti. Ordu yeni cumhurbaşkanı olarak Genelkurmay Başkanı Faruk Gürler'i görmek istiyordu. Bundan dolayı da Gürler 5 Mart'ta görevinden ayrılarak cumhurbaşkanlığı kontenjanından senatoya girdi. Ancak sonuç ordunun istediği gibi olmadı. AP, CHP ve CGP'nin işbirliği sonucunda, 13 Mart'tan itibaren yapılmakta olan turların on beşincisinde cumhurbaşkanı olarak emekli Koramiral Fahri Korutürk 365 oyla seçildi.⁸⁴ Böylece ılımlı ve liberal olarak bilinen aynı zamanda eski bir asker ve şimdi de sivil olan bir cumhurbaşkanı seçilmiş oluyordu. Bu olay sivillerin bir zaferi olarak da görülüyordu.

Seçimlerin ardından ise tek ve güçlü bir hükümet kurma kapasitesini hiçbir parti elde edememişti. Böylece koalisyon hükümetleri dönemi başlamış oluyordu. Fakat bu hiç kolay olmayacaktı. Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk 27 Ekim'de CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit'e hükümet kurma görevini verdiğinde partiler arasındaki ilişki kısaca şöyleydi: AP, Ecevit başkanlığındaki CHP ile bir koalisyonda yer almak istemiyordu. AP Genel Başkanı Süleyman Demirel, koalisyon gerektiren bir durumda koalisyonda yer almayacağını 16 Ekim'de bir basın toplantısında şöyle belirtmişti:

*“AP karşısında esasen bir koalisyon mevcuttur. Seçimler AP ile bu koalisyon arasında olmuştur. Millet bize bu seçimlerde muhalefet görevini verdi. Bizim dışımızdaki partilerin, yani CHP, MSP ve DP'nin bir koalisyon yapmaları mümkündür. Biz kimseyle bir koalisyon yapmaya talip değiliz. Devlete sadık bir muhalefet örneği vereceğiz. Türk demokrasisinin bir eksikliğini gidereceğiz. Milletın kararını saygıyla karşılıyoruz. İstedığımız ve isteyeceğimiz şey, milletimizin ülkede söz sahibi olmasıdır.”*⁸⁵

DP Genel Başkanı Ferruh Bozbeyle ise Demirel başta olduğu süre içerisinde AP ile bir araya gelmek istemediği gibi CHP ile de bir arada bulunmak istemiyordu. MSP Genel Başkanı Necmettin Erbakan da tabanın uzaklaşmasından ve Senato ve

---

⁸³ Çavdar, a.g.e. 224-231.

⁸⁴ Akşın, a.g.e., s. 250.

⁸⁵ Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, Çeviren: Ahmet Fethi, Hil Yayın, İstanbul, 2007, s. 405-406.

Meclis'teki Selametçilerin uzaklaşmasından çekinmese çıkarlarına en uygun olan bir partiyle bir araya gelmeye gönüllüydü. İşte partiler arasındaki bu gibi sebeplerden dolayı uzun bir hükümet krizi yaşanmış ve 25 Ocak 1974'e kadar koalisyon hükümeti oluşturulamamıştır.⁸⁶ Bu vaziyet dolayısıyla CHP ve MSP işbirliği dışında başka bir yol görünmüyordu. İki parti arasında ortak amaçlar olduğu söylenebilirdi, fakat farklı politikalar sergiliyorlardı. İki parti liderinin de meşrutiyeti için bir koalisyon önemli bir yer teşkil ediyordu. Ancak partideki diğer üyelerin önemli bir kısmı böyle düşünmemekteydi. Nitekim 30 Ekim'de Ecevit'in Erbakan'a önerdiği ortaklık teklifine 6 Kasım'da olumsuz cevap verildi. 7 Kasım'da Ecevit çabalamayı bıraktı. 12 Kasım'da da görev Demirel'e verildi. Erbakan, Demirel'i destekleme taraftarıydı, fakat DP'nin lideri Ferruh Bozbeyle olumsuz tavır takınca sağ bir koalisyon oluşturma fikride sonuçsuz kaldı.⁸⁷

Ocak 1974'te ise CHP ve MSP ortaklık konusunda anlaşarak bir hükümet kurup, birçok tartışmanın ardından 7 Şubat'ta güvenoyu alır. Ecevit'le birlikte ülkeye yeni bir siyasi atmosfer hakîm olmuş gibiydi. Ardından ortaklaşa aldıkları kararlar hayata geçirilmeye başlandı.⁸⁸ Bu kararlardan biri de af kanunu çıkarılması idi. Çeşitli sorunların ardından uygulamaya konulan af sayesinde, sağ ve sol eğilimli binlerce insan serbest bırakıldı. Bu, asker tarafından hiçbir zaman affedilemeyecek bir durumdu. Generaller "Bizim güçlkle tutup içeri soktuğumuz anarşistleri serbest bıraktılar. Bu kabul edilemez."⁸⁹ diyorlardı. Onlara göre daha sonraki yıllarda ortaya çıkacak olan anarşist eylemlerin çekirdeği buna dayanıyordu.⁹⁰ Mart'ta da hükümet, 1972'de Başbakan Nihat Erim'in, Washington'un baskılarından dolayı yasakladığı haşhaş ekimine izin verdi. Bu karar daha sonra Kıbrıs sorunuyla⁹¹ birlikte Amerika'nın Türkiye'ye olan yardımların kesilmesine ve tehditlerine sebep olmuştur. Yurt içinde ise büyük coşkulara sebep olmuştur. Türkiye'nin onurunun ve bağımsızlığının bir

---

⁸⁶ A.g.e., s. 400- 401; Karpat, a.g.e., s. 261.

⁸⁷ Ahmad, a.g.e., s. 406-409.

⁸⁸ Karpat, a.g.e., s. 261-262.

⁸⁹ Mehmet Ali Birand, *12 Eylül Saat 04.00*, Karacan Yayınları, 1984, s. 43-44.

⁹⁰ A.g.e., s. 43-44.

⁹¹ Yunan cuntasının, 1974'te Kıbrıs'a sağcı bir müdahalede bulunması üzerine Ecevit Hükümeti Kıbrıs'ın kuzeyini işgal etmeye karar vermiştir. Bu durum, bazı Batılı devletlerin, özellikle de ABD'nin, Türkiye'ye olan yardımlarının kesilmesine sebep olmuştur. Bu yaşananlar dolayısıyla da Türkiye ekonomik bakımdan daha kötü günler yaşamıştır. Bkz: Çağlar Keyder, *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s. 227.

göstergesi olarak görülmüş ve böylece Ecevit'in itibarı da halkın gözünde iyice artmıştı.⁹²

Ecevit'in ön plana çıkması Erbakan'ı telaşlandırır ve koalisyonda sorunlar yaşanmaya başlanır. Bu sıralarda Kıbrıs krizinin ortaya çıkışıyla da tüm dikkatler oraya odaklanmıştı. Türkiye'nin müdahalesi Kıbrıs'taki Türklerin yaşamını önemli derecede değiştirir. Ama asıl değişiklik Türkiye'de yaşanır. Ecevit bu olayların ardından halkın gözünde bir kahraman haline gelmişti. Gazeteci Metin Münir, 17 Ağustos'ta Ecevit'le yaptığı bir röportajda halkın tepkisini şöyle dile getirmiştir:

“Ecevit'in sorunu ele alış tarzı Türkiye'de geniş bir kabul gördü ve birçoğu, onu Mustafa Kemal Atatürk ile eşleştiriyordu.

Pek çok insanın gözünde, neredeyse bir gecede, zayıf bir koalisyonun iyi niyetli, idealist bir liderinden, ülkenin önde gelen yeni ufuklar açan bir otorite adamına dönüştü.”⁹³

Kıbrıs krizinin ardından CHP ve MSP koalisyonunda yine anlaşmazlıklar yaşanmaya başlandı. Ecevit artık kendine daha fazla güveniyor ve yapılacak genel bir seçimde tek başına bir hükümet olabileceğine inanıyordu.⁹⁴ Bu amaçla koalisyona son vermek ve bunun sebebinin de MSP olduğunu düşündürmek istiyordu. Ecevit ilk önce parti liderleriyle görüşüp erken seçim hakkındaki görüşlerini öğrendi. Ardından da Cumhurbaşkanı Korutürk'le bir toplantı yaptı ve onu ikna ettiğine inandı. 14 Eylül 1974'te de istifasını Korutürk'e verdi. Ancak Ecevit'in bu kararı büyük bir stratejik hataydı. İsteddiği ve beklediği gibi bir seçime gidilmedi. Hiçbir parti ne CHP ile bir hükümet kurmak istiyordu, ne de bir seçime gitmeyi. Çünkü eğer seçim yapılırsa CHP oyları kapacaktı. Belki de küçük partiler ortadan kalkacaktı. Bunun yerine bu defa sağ partilerin oluşturacağı bir hükümetin kurulacağı belirtildi. Böylece Türkiye yine Meclis tarafından desteklenmeyen bir hükümetle karşı karşıya geldi.⁹⁵

Ecevit'in istifasının ardından uzun bir süre yeni bir hükümet kurulamadı. Bunun üzerine Fahri Korutürk 12 Kasım'da 8 Haziran 1974'te kontenjan senatörlüğüne

---

⁹² *Cumhuriyet*, 29-30 Haziran 1974.

⁹³ Ahmad, a.g.e., s. 421.

⁹⁴ *Yankı S. 183*, 2-15 Eylül 1974; Ahmad, a.g.e., s. 222.

⁹⁵ A.g.e., s. 423-424; Zürcher, a.g.e., s. 377.

atanmış olan Sadi Irmak'ı başbakanlığa atayarak, ondan partiler üstü bir kabine kurmasını istedi. Bu hükümeti ne Ecevit ne de Demirel desteklemiyordu, çünkü istikrarlı bir siyasi ortam ikisi içinde kazançlı olmayacaktı. Ecevit halen halkın zihninde yer tutan Kıbrıs olayında faydalanmak için acil bir genel seçim isterken, Demirel seçimin olabildiğince ertelenmesini istiyor ve kendisinin başkan olduğu bir sağ koalisyon oluşturmak istiyordu.⁹⁶ Demirel, 21 Ekim 1974'te toplanan Adalet Partisi Yedinci Genel Kongresi'nden sağ bir koalisyonu yönetecek güce sahip olarak çıkınca, Irmak'ın meclise sunduğu program sadece 17 güvenoyu alabildi. Bunun üzerine de 29 Kasım'da istifa etti, ancak Korutürk'ün isteği üzerine 31 Mart 1975'te Milliyetçi Cephe olarak adlandırılan koalisyon kurulana kadar görevine devam etti.⁹⁷

Bu koalisyon AP, MSP, MHP ve CGP'den oluşuyordu, ayrıca DP'den ayrılan bağımsızlar⁹⁸ tarafından da destekleniyorlardı. Bu sayede 228 oyla güvenoyu alma konusu kesinleşti. Bu koalisyonun kurulmasıyla da Ecevit'in çok istediği genel seçimlerin yolu kapandı.⁹⁹ Ancak hükümeti oluşturan milletvekilleri kişisel menfaatlerinden dolayı burada yer alıyorlardı ve herhangi bir olumsuzluk karşısında ayrılabilirlerdi. Demirel'in iyi bir denge politikası uygulaması gerekiyordu.¹⁰⁰ Hatta güvenoyu almada bile tatsızlıkların yaşandığı belirtilmiştir. AP Balıkesir milletvekili Behram Eker'in sinir krizi geçirdiği, AP Çanakkale milletvekili Zekiye Gülsen'in tansiyonunun düştüğü, oylamanın ardından da bir milletvekilinin tabanca bile çektiği belirtiliyordu.¹⁰¹ Ayrıca MC döneminde sağ ve sol arasındaki çatışma daha da artmıştır. MHP'nin yönetim kurulu üyesi olan Taha Akyol bu konuyla ilgili olarak 1980 sonrasında yaptığı bir konuşmada şunları söylemiştir:

“MC kurulurken bütün Türkiye'nin partisi olma, tansiyonu düşürmek gibi bir rasyonellikle değil, Ecevit ile birlikte yükselen solu durdurmak, solun karşısında bir baraj oluşturmak gibi negatif bir duyguyla kurulmuştur. Dolayısıyla yükselen solun

---

⁹⁶ Ahmad, a.g.e., s. 424-425

⁹⁷ A.g.e., s. 425; Ahmad, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, s. 174

⁹⁸ Bunlar; Sadettin Bilgiç, Nilüfer Gürsoy, Mutlu Menderes, Bahri Dağbaş, Kubilay İmer, Abdullah Çilli, Hasan Değer, Ata Badur ve Talât Asal'idi. Bkz: *Milliyet*, 29 Mart 1975.

⁹⁹ *Yankı*, S. 211, 31 Mart- 6 Nisan 1975; Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye*, s. 425-429

¹⁰⁰ *Yankı*, S. 212, 7-13 Nisan 1975,

¹⁰¹ Ahmad, a.g.e., s. 430-431.

peşindeki milyonlar bu hükümeti kendisine karşı düşman olarak görmüştür. MC'nin temel hatası cephe olmasıydı. Cephe mantığı ile hareket etmesiydi."¹⁰²

Yaşanan siyasi olaylar ne yazık ki yaşanan olumsuzluklara bir çare getiremiyordu. Her geçen gün siyasi şiddet, ekonomik kriz ve ideolojik ve kişisel rekabet artarak devam ediyordu. Farklı fikri yapıda olan kişiler fakülteleri, sokakları kendi egemenliğine alıp karşıt görüşte olanların buralara girmelerini engellemeye çalışıyorlardı. Bunların hepsinin önüne geçmek için kararlı, güçlü ve istikrarlı bir hükümete ihtiyaç vardı. Tüm umutlar 1977'deki genel seçimlere bağlanmıştı artık. Eğer seçim sonucunda tek bir parti çıkarsa her şey çözülecek diye bakılıyordu. Fakat bu yine mümkün olmayacak ve kararsız, güçsüz koalisyonlar dönemi devam edecekti.

5 Haziran'da genel seçim yapma kararı herkes tarafından heyecanla karşılandı. Artık güçlü bir hükümetle ülkedeki olumsuzlukların giderilmesi gerekiyordu.¹⁰³ Seçim kampanyaları ile birlikte, siyasi kutuplaşma daha da arttı ve şiddet olayları da hızlandı. Ecevit, Demirel ve diğer partileri faşist ve eşkıya olarak tanımlarken, onlar Ecevit'i komünist olarak tanımlıyorlardı.¹⁰⁴

Halkı bu dönemde derinden etkileyen şiddet olaylarından biri 1 Mayıs 1977'deki işçi bayramı kutlamaları sırasında yaşandı ve unutulmayacak bir şekilde zihinlerde yer edindi. 1977 Türkiye açısından ekonomik kriz ve pahalılığın damgasını taşıyan yıl olmuştur. Merkez Bankası'nın çekleri yurtdışında karşılıksız çıkmakta ve döviz kıtlığı yaşanmaktaydı. Elektrik kesintileri daha da artmış, tüpgaz bulunamaz olmuş, benzin kuyrukları da giderek uzamıştı. %100 ile %200'lere varan bir zam söz konusuydu. Bu şartlar altında yaşayan işsiz ve zor durumda olan halkın umudu ise Bülent Ecevit'ti. 18 Nisan'da Ankara'da hükümete karşı yapılan mitingin başarısı bu kez DİSK'in düzenlediği 1 Mayıs kutlamalarında elde edilmeye çalışılacaktı. Bu olay solun dayanışmasını arttıracığı gibi sağı da olumsuz etkileyecekti.¹⁰⁵

Olay günü işçiler Taksim'e iki koldan kalabalık gruplar halinde bir disiplin içerisinde geliyorlardı. Her grubun hangi fabrikaya ve kola bağlı olduğu taşıdıkları

---

¹⁰² Mehmet Ali Birand, Hikmet Bilâ, Rıdvan Akar, *12 Eylül Türkiye'nin Miladı*, Doğan Kitap, İstanbul, 2010, s. 38.

¹⁰³ Ahmad, a.g.e., s. 445.

¹⁰⁴ A.g.e., s. 445-446.

¹⁰⁵ A.g.e., s. 441; Milli Güvenlik Konseyi Genel Sekreterliği, *12 Eylül Öncesi ve Sonrası*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1981, s. 26-27.

pankartlarda yazıyordu. Meydana geldiklerinde de ait oldukları işçi kolunun anonsu yapılıyor ve yerlerine geçiyorlardı. Toplulukta işçilerle beraber doktorlar, öğretmenler, eczacılar, öğrenciler gibi gruplar da vardı. Ayrıca alana zorla girmek isteyen bazı sol gruplar da vardı.¹⁰⁶ Bu arada kimsenin bilmediği ve daha sonra da kim oldukları öğrenilemeyen üç grup daha vardı. Bunlardan biri Inter-Continental otelinin, 510 numaralı odası, bir diğeri Sheraton Oteli'nin çatısına, öteki grupsa Sular İdaresi'nin duvarına çıkıp mevzilenmişti.¹⁰⁷ Bu durumdan ve yaşanacaklardan habersiz olanlarsa çeşitli etkinliklerde bulunarak 1 Mayıs'ı kutlamaktaydılar. DİSK Genel Başkanı Kemal Türkler konuşmasını bitirmek üzereyken bir karışıklık yaşandı, ardından bir el silah sesi işitildi onu takiben iki el daha ateş edildi. Ateşin nereden açıldığı ve kim tarafından kime ateş edildiği bilinmiyordu. Bunun üzerine kalabalık panik halinde kaçışmaya başladı. Daha sonrada halkın üzerine doğru birçok yönden ateş açılmaya başlandı. Halk kendini kurtaracak bir yer ararken panzerlerinde alana girmesi halkı daha da paniğe soktu. Tek kaçış yolu olarak görülen Kazancı Yokuşuna doğru koşuşmalar başladı. Ancak kalabalık bir süre ilerledikten sonra yolun kapatıldığını gördü ve oradan da üzerlerine ateş açılmaya başlandı.¹⁰⁸ Panik içerisindeki halkın 29'u ezilerek ve boğularak hayatını kaybederken 5 kişi de açılan ateş sonucunda hayatını kaybetti. Yüzlercesi ise vücutlarının çeşitli yerlerinden yaralanmıştı. 1 Mayıs kutlamaları böyle kanlı bir şekilde sona ermişti. Olayın ardından da polis 526 göstericiyi gözaltına almıştı, bir süre sonra çoğunun suçsuz olduğu anlaşılınca serbest bırakılmıştı. Olayla ilgileri olmadığı halde üzerlerinde silah bulunanlar ise mahkemeye verildi. Bu davalar da zaman aşımına uğrayarak kapatıldı.¹⁰⁹ Olayın ardından sol gruplar birbirlerini suçladılar, ama zamanla olayın farklı boyutları ortaya çıktı. Halka bir gözdağı verme ve ortalığı daha da karıştırma amacıyla yapılan bu planın nerede ve ne kadar etkili olduğu ise tartışma konusudur.

Bu gibi olayların ardından yapılan seçim sonucunda CHP oyların yüzde 41,4'ünü, AP yüzde 36,9'unu almıştı. Ecevit, seçimlerden başarılı bir şekilde çıkmıştı. Fakat halkın, özellikle de iş dünyasının istediği gibi istikrarlı ve güçlü bir hükümet kuracak bir

---

¹⁰⁶ Barış Yetkin, *Kırılma Noktası 1 Mayıs 1977 Olayı, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları*, Antalya, 2007, s. 32-36.

¹⁰⁷ A.g.e., s. 40-52.

¹⁰⁸ A.g.e., s. 36-39 / 61. Birand, Bilâ, Akar, a.g.e., s. 50-54.

¹⁰⁹ Yetkin, a.g.e., s. 62-66.

parti yine ortaya çıkarılamamıştı.¹¹⁰ Ecevit'in kurduğu azınlık hükümeti güvenoyu alamadı. İş dünyası AP ve CHP'nin bir koalisyon kurmalarını istedi, ama yine olmadı. Bunun üzerine Demirel'den hükümet kurması istendi ve böylece 21 Temmuz'da ikinci MC koalisyonu kuruldu.¹¹¹

Hükümette 13 AP'li, 8 MSP'li ve 5 MHP'li bakan bulunuyordu. Bu hükümet döneminde de şiddet olayları engellenemediği gibi iyice arttı ve her gün daha fazla insan hayatını kaybetti. Beş ay kadar süren hükümet, 11 Aralık 1977 yerel seçimlerinde kötü bir sonuç elde etti ve 31 Aralık'ta başvuru güvenoyunda on iki bağımsızın karşıt oy kullanması yüzünden yenilgiye uğradı. Bağımsızlar karşıt oy kullanmalarının sebebini, hükümetin kötü performansından, hükümet zamanında yüz yirmi altı kişinin öldürülmesinden ve Güneydoğu'da Kürtlere yapılan kötü muameleden kaynaklandığını söylemişlerdir.¹¹² Böylece de sıra Ecevit'e geçmiş oldu.

1 Ocak'ta Korutürk, hükümet kurma yetkisini Ecevit'e verdi. Ecevit AP'den ayrılan on bir milletvekili ile görüştü ve kuracağı hükümeti destekleyen milletvekiline birer bakanlık verdi. Böylece hükümeti kurdu ve Ocak 1978'den Ekim 1979'a kadar görevde kaldı.¹¹³

Bu hükümet döneminde de vaat edilen “barış ve birlik” sağlanamadı. Daha 1978'in ilk günlerinde otuz kişi siyasi sebeplerden dolayı öldürülürken iki yüzü aşkın kişi yaralanmıştı. Bunlardan biri de Milliyet gazetesinin Genel Yayın Yönetmeni ve Başyazarı Abdi İpekçi¹¹⁴ idi. Muhalefet bu şiddet olaylarına önlem olarak Ecevit'in sıkıyönetim ilan etmesini istemişti. Ecevit ise 8 Kasım'daki konuşmasında “terörizm, kanunların üstünlüğü feda edilmeden ve teröristlerle onların silahlarıyla savaşmadan yok edilecektir” demekteydi.¹¹⁵ Daha sert cezalar getirerek caydırıcılığı arttırmaya çalıştı, fakat hiçbir şey olayları engelleyemedi. Bu dönemde halkı derinden sarsan ikinci

---

¹¹⁰ Zürcher, a.g.e., s. 378.

¹¹¹ Birand, a.g.e., s. 46; Akşin, a.g.e., s. 252.

¹¹² Zürcher, a.g.e., s. 378; Ahmad, a.g.e., s. 447-448.

¹¹³ A.g.e., s. 449.

¹¹⁴ Abdi İpekçi, (9 Ağustos 1929 - 1 Şubat 1979) gazeteci ve yazardır. İpekçi, Milliyet gazetesinin genel yayın yönetmeniydi. 1 Şubat 1979'da evinin yakınlarında, arabasının içerisinde öldürülmüştür. Olaydan beş ay sonra yakalanan Mehmet Ali Ağca ilk önce İpekçi'yi öldürdüğünü itiraf etmiş ve hapse atılmıştı. Bir süre sonra ise kendisinin suçsuz olduğunu ve mahkemeye tekrar çıkarıldığı takdirde her şeyi itiraf edeceğini belirtir. Ancak bu açıklamasından kısa süre sonra hapisshaneden çıkarılır. Bkz: Birand, Bilâ, Akar, a.g.e., s.89-90.

¹¹⁵ Ahmad, a.g.e., s. 451.

bir olay daha yaşandı. Bu Kahramanmaraş'ta genellikle solu destekleyen Alevilere karşı yapılan katliamdı. Kahramanmaraş'taki olayın başlangıcı iki gün evvel öldürülen sol görüşlü iki öğretmen cenaze töreni sırasında "komünistlerin ve Alevilerin cenazesine hayır" sloganlarını atan sağ görüşlü ve Sünnilerden oluşan kalabalığın engellemeleri sonucunda çıkmıştı.¹¹⁶ 22 Aralık'ta başlayan katliam 31 ölü ve yüzlerce yaralı ile ertesi gün sona ermiştir. 24 Aralık'a gelindiğinde ise ölü sayısı 100'e çıkmış ve çatışmalar diğer illere yayılmaya başlamıştır. Saldırı hedefi olmayan duvarlara ise MHP'nin amblemi ve uluyan bir kurt resmi yapıp boyanmıştı. Yerel yetkililer olayı önlemek için herhangi bir tedbir almamışlardı. Durum ancak Kayseri hava üssünden kalkan jetlerin kent üstünde alçak uçuşlar yaptığı ve 39. Zırhlı birliğinin olay yerine gelmesiyle sona ermişti. Alınan tedbirlere rağmen can kayıpları yine de yaşanıyordu. Bu olay karşısında Ecevit istemese de 25 Aralık 1978'de 13 ilde sıkıyönetim ilan etmek zorunda kaldı. Bu sayı sonradan 20 ile çıkartılır ve artık Silahlı Kuvvetler için içerisindedir.¹¹⁷ Böylece 12 Eylül'e giden yolda bir kapı daha açılmış olur.

Sıkıyönetim, Güneydoğulu üç CHP milletvekilinin istifalarına yol açtı. Bağımsız adaylar da çeşitli isteklerde bulunuyor, aksi takdirde istifa edeceklerini bildiriyorlardı. 1979'a gelindiğinde Ecevit zor günler yaşıyordu. Umudunu 14 Ekim'deki kısmi Senato ve ara seçimlerine bağlamıştı.¹¹⁸ Ancak seçimler sonucunda CHP'ye verilen destek azalmıştı, AP'nin ise oyları artmıştı. Bunun üzerine Ecevit 16 Ekim'de görevinde istifa etti ve Demirel 12 Kasım'da bir azınlık hükümeti kurdu.¹¹⁹

Yeni hükümet anarşiyi önlemek için sert tedbirler aldıysa da başarı sağlayamadı, siyasi şiddet ekonomik sorunlar devam etti. Ekonomik istikrarı sağlamak adına da 24 Ocak Kararları adıyla anılan bir dizi ekonomik kararlar alınır. Bu kararların amacı ekonomiyi devlet denetiminden kurtarmak ve dış dünya ile bütünleşmesini sağlamaktır. Bu da halkın ekonomik açıdan daha da zor günler yaşayacağı anlamına geliyordu.¹²⁰

Siyasi kanatta bunlar yaşanırken ordu içerisinde de önemli değişiklikler yaşanmıştı. Yaşanan bu değişiklikler 12 Eylül'ün lider kadrosunu oluşturmuştu. Dönemin Genelkurmay Başkanı olan Org. Semih Sancar'ın görev süresi 1976 yılında

¹¹⁶ A.g.e., s. 451; Zürcher, a.g.e., s. 380.

¹¹⁷ Ahmad, a.g.e., s. 451; Birand, a.g.e., s. 68.

¹¹⁸ A.g.e., s. 452.

¹¹⁹ Zürcher, a.g.e., s. 379.

¹²⁰ Akşin, a.g.e., s. 253; Kongar, a.g.e., s. 372.

sona ermişti. Ancak hükümet 6 Mart'ta Org. Semih Sancar'ın süresini bir yıl daha uzatmıştı. Deniz Kuvvetleri Komutanlığına Oramiral Bülent Ulusu atanmıştı. Kara Kuvvetleri Komutanlığı'na ise birçok tartışmanın ardından Kenan Evren atanmış ve ordu rahat bir nefes alabilmişti.¹²¹ Evren göreve geldiğinde ordu “hurda ordu” görünümündeydi. Tank, gemi, uçak, destek kuvvetleri ve haberleşme sistemleri eskiydi ve kullanılamayacak durumdaydı. Ekonomik bakımdan da kötü durumdaydı. Üstelik ABD'nin uyguladığı ambargo dolayısıyla durumu daha da kötüleşmişti.¹²² Bunun dışında ordu bazı siyasi aktörlerden memnun değildi. Özellikle de Erbakan'dan hiç memnun değillerdi, çünkü yaptığı hareketleri laiklik ilkesine aykırı buluyorlardı. Ordunun genç kadrolarının çoğunluğu Ecevit'i istiyordu, ama bu mümkün olmuyordu.¹²³

6 Mart 1978'e gelindiğinde Sancar'ın görev süresi sona eriyordu. Ecevit hükümeti, kendilerine verilen hakla süreyi bir yıl uzatabilirlerdi. Fakat bunu yapmak yerine Sancar'ı emekliye ayırdı ve yerine Org. Kenan Evren'i Genelkurmay Başkanı olarak atadı. KKK'ye ise Org. Nurettin Ersin atandı. Kara Kuvvetleri'nde iki önemli değişiklik daha yaşandı. Bunlardan biri Kıbrıs Barış Kuvvetleri Komutanı Korgeneral Haydar Saltık'ın KKK'nın komutandan sonraki en güçlü kolu sayılan İkinci Başkan'lığa getirilmesiydi. Diğeri ise Org. Necdet Üruğ'un en güçlü ve en önemli görülen 1. Ordu'nun başına geçmesiydi. 21 Ağustos'ta da Org. Tahsin Şahinkaya, Hava Kuvvetleri Komutanlığı'na getirilirken, Org. Sedat Celasun'da Jandarma Genel Komutanlığı'na atandı. Böylece 12 Eylül harekâtının kadrosu oluşmuş bulunuyordu ve hepsi de komuta zincirine sadık olan askerlerdi. Bu özellikleri sonucunda da alttan gelebilecek bir darbeye mani oldukları söylenebilir.¹²⁴

13 Aralık 1979'da Kenan Evren Brüksel'deki NATO askeri komite toplantısından İstanbul'a döndü. Aynı zamanda tüm kuvvet komutanları da oradaydılar. Sözde, Genel Kurmay Başkanı ve kuvvet komutanları 1. Ordu'yu denetlemeye gelmişlerdi. 1. Ordu Komutanı Üruğ'un Selimiye'deki çalışma odasına geçip kapılar kapatılınca durumun gerçek nedeni ortaya çıkmıştı. Toplantının asıl sebebi ülkenin içerisinde bulunduğu

---

¹²¹ Birand, a.g.e., s. 47-49.

¹²² A.g.e., s. 50-51.

¹²³ A.g.e., s. 49-52,

¹²⁴ A.g.e., s. 60-61.

durum ve bu durum karşısında TSK'nin nasıl bir yol izlemesi gerektiğini belirlemektir.¹²⁵

Müdahale kararına önceden varılmıştı, ama nasıl ve ne zaman yapılacağı burada belirlenecekti. Sonuçta, siyasilerin, tüm kuruluşların, derneklerin, basının, hatta terör gruplarının nabzını yoklamak ve temkinli davranmak adına bir uyarı mektubu yollamaya karar verdiler. 27 Aralık'a gelindiğinde Evren elinde bir dosya ile Korutürk'ün yanına gitti. Yapılan toplantıdan bahsedip, mektup ve bir bildiri niteliğinde olan iki sayfalık bir yazıyı Korutürk'e verdi.¹²⁶

1 Ocak'ta gazetelerde ordunun hükümete bir uyarı mektubu verdiği yazılıyordu. Fakat mektubun kime gönderildiği belli değildi. Mektup alay konusu haline geldi. Üzerinde adres yoktu. Muhatapı Çankaya mı, iktidar mı, yoksa TBMM miydi? 2 Ocak'ta Korutürk, Ecevit ve Demirel'i çağırdı, onlara belli bir noktaya kadar olanları anlattı ve ortak bir çözüm bulmalarını istedi.¹²⁷ Ancak hiçbir sonuç çıkmadı, en sonunda da mektup ortada kaldı ve unutuldu.

1980 yazına gelindiğinde Türkiye'ye tam bir kargaşa havası hakîm olmuştu. Siyasi cinayetlerden dolayı günde 20-25 kişi hayatını kaybetmekteydi. Ayrıca farklı etnik gruplara mensup kişiler ve dini gruplar birbirleriyle çatışmaya başlamışlardı.¹²⁸ 12 Eylül öncesinde Türkiye'yi derinden etkileyen bu terör eylemlerinden biri de Çorum'da yaşanmıştı. 1980'deki Çorum olayları ilk olarak MHP Genel Başkan Yardımcısı Gün Sazak'ın¹²⁹ öldürülmesiyle başlamıştı. Bu olay üzerine MHP'liler solcu ve Alevi olarak tanınan kişilerin işyerlerini ve evlerini basarak mal ve can kaybına sebep oldular. İkinci olay ise 4 Temmuz Cuma günü halkın Ulucami'de toplandığı bir sırada birinin içeriye girip Alaaddin Camisi'nin bombalandığını söylemesi üzerine ortaya çıktı. Bombalayanların komünistler ve Aleviler olduğu söylenmiş. Olayın kesinliği bilinmemesine rağmen cemaat saldırıya geçer ve Alevi mahallelerine saldırır. Haberin doğru olduğu öğrenilince şiddet daha da artar. Altı gün süren çatışmalarda 33 kişi hayatını kaybederken çok sayıda insanda yaralanmıştı. Askeri birliklerin gelmesi ve

¹²⁵ A.g.e., s. 132.

¹²⁶ A.g.e., s. 134-136.

¹²⁷ A.g.e., s. 150-155.

¹²⁸ Karpat, a.g.e., s. 265.

¹²⁹ MHP Genel Başkan Yardımcısı olan Gün Sazak (1932 – 27 Mayıs 1980) 1980'de evinin önünde düzenlenen suikast sonucunda öldürülmüştür. Sazak, II. Milliyetçi Cephe hükümeti döneminin Gümrük ve Tekel Bakanı idi. Bkz: *Cumhuriyet*, 28 Mayıs 1980.

jetlerin kent üstünde alçak uçuşlar yapması sonucunda olaylar yatışmıştır.¹³⁰ Bunların dışında da her gün insanlar benzer sebeplerden hayatlarını kaybediyorlardı.

Bir diğer sorunda 6 Nisan'da görev süresi dolan Korutürk'ün yerine geçecek kişinin bulunamamasıydı. Yapılan seçim turlarında sonuç alınamıyordu, bu durum da toplumun tedirgin olmasına sebep oluyordu.¹³¹

Tüm bu yaşananlar karşısında, asker artık dur denilmesine karar verdi ve 12 Eylül 1980'de Yüksek Komuta tarafından planlanmış olan müdahale saat 04.00'da hayata geçirildi. TRT Haber Spikeri Mesut Mertcan'ın sesinden Türkiye müdahaleyi öğrendi.¹³²

Müdahale olduğunda kimse karşı çıkamadı. "Baba'nın sesi"¹³³ duyulduğunda herkes ona itaat etti. Asıl amaç terörizmi engellemek olsaydı müdahaleye gereksinim duymadan da bunu yapabilirlerdi demek ki. Nitekim yaşanan onca olumsuz olay müdahalenin hemen ardından bitiverdi. Tabii yeni sorunlar çıkararak. Ama Murat Belge'nin de belirttiği gibi "her diktatörlük gibi 12 Eylül'ün de nihaî hedefi insan kavramıydı".¹³⁴ Böylece de fiilen üç yıl sürse de etkisi uzun yıllar devam eden bir döneme girildi.

Müdahaleden sonra parlamento dağıtıldı, Kabine azledildi, siyasetçilerin dokunulmazlıkları kaldırıldı, parti liderleri tutuklandı, siyasi partiler kapatıldı, sendikaların faaliyetleri durduruldu, olağanüstü hal ilan edildi.¹³⁵ Ardından da pek çok olumsuz olaylar yaşanmaya başladı. Türkiye artık yeni bir döneme girmişti.

Konumuz gereği Türkiye'de üniversite kurumunun ortaya çıkışına ve gelişimine de bakmamız gerekli bir husustur.

Türkiye'deki üniversitenin temeli 1846'da dönemin eğitim kurumu olan medreselerin yanında Darülfünun (fenler evi) denen, halka açık konferanslar veren kuruma dayanır. Fakat bu kurum 1865'te faaliyetlerine ara verir. 1869 yılında ise

---

¹³⁰ Ahmet Turan, *Darbe Arası Türkiye 27 Mayıs/12 Mart/12 Eylül Anılar Gözlemler Tanıklıklar*, Resital Yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 109-112.

¹³¹ Ahmad, a.g.e., s. 459-460.

¹³² Karpat, a.g.e., s. 265.

¹³³ Murat Belge, *12 Yıl Sonra 12 Eylül*, Birikim Yayınları, İstanbul, 1992, s. 30-31.

¹³⁴ A.g.e., s. 45-46.

¹³⁵ Lewis, a.g.e., s. 20.

çıkartılan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nde Darülfünun kelimesi kendine yer bulur. Bu nizamnameye göre Darülfünun, öğretim yapılan bir yüksek okul olarak kabul görmüştür. 1919 yılında da tanımı net bir şekilde ifade edilir, bilimsel özerkliğe sahip bir bilimsel kurum olduğunun altı çizilir. 1922'de ise çıkartılan bir kararname sayesinde tüzel kişiliğe kavuşturulur.¹³⁶

1933'e gelindiğinde çıkartılan bir yasa ile Darülfünun kaldırılır ve üniversiteye geçiş sağlanır. Bu uygulama gerçek manada bilimin üretilmesi amacıyla yapılmıştır. Üniversiteye de üç görev yüklenir. İlki, bilimsel araştırmalarda bulunmak, ikincisi milli kültürü ve bilgiyi yaygınlaştırmak ve sonuncusu da ülke için faydalı yetişkinler yetiştirmek. Ancak bu dönemde üniversitenin tüzel kişiliği ve bilimsel özerkliği kaldırılır, ayrıca yönetim özerkliği de yoktur.¹³⁷ 1946 yılında 4936 sayılı Üniversiteler Kanunu ile üniversiteler bilimsel ve yönetim özerkliğine ve de tüzel kişiliğe kavuşturulur. Çok partili dönemin başlarında üniversite ile hükümetin ilişkileri iyi gitmiştir. Ancak bir süre sonra bu durum bozulur, yasalarda yapılan bazı değişiklikler üniversitelerin özerkliğini tehlikeye atmıştı. 27 Mayıs müdahalesi sonrasında ise bu girişimler nedeniyle 1961 Anayasası üniversitelerin özerkliğini ve tüzel kişiliğini güvence altına alır.¹³⁸

Aynı zamanda 1960 askeri müdahalesi sonrasında üniversite reformu adı altında 147 öğretim üyesinin de görevine son verilir. Bu durum hem aydınlar hem de halk tarafından büyük bir tepkiyle karşılanır. Bu tepkiler dolayısıyla telaşlanan askeri yönetim geri adım atmak zorunda kalır. Fakat öğretim üyelerinin tekrar üniversitelere dönmeleri ancak Mart 1962'de mümkün olur.¹³⁹

1960-71 döneminde üniversiteler özerkliklerini en yüksek düzeyde yaşamışlardır. Ancak bu dönemde eğitim kaynaklı çıkan öğrenci eylemleri giderek siyasi bir kimliğe bürünür. Sol ağırlıklı bu eylemlere karşı milliyetçi ve antikomünist hareketler de canlanır ve şiddet eylemleri gündeme gelir. 12 Mart muhtırasından sonra üniversiteler ele alınır ve öğrenci eylemlerinin sebebi özerkliğe bağlanır. Üniversiteler, özerkliği anarşiye engel olacak şekilde kullanmamakla suçlanır. Sonuç olarak anayasada yapılan

---

¹³⁶ Kongar, a.g.e., s. 537; Emre Dölen, *Türkiye Üniversite Tarihi-5 Özerk Üniversite Dönemi (1946-1981)*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 110.

¹³⁷ A.g.e., s. 111; M Tahir Hatiboğlu, *Eylül Üniversitesi*, Selvi Yayınları, Ankara, 1990, s. 14.

¹³⁸ A.g.e., s. 14; Dölen, a.g.e., s. 111-112.

¹³⁹ Zürcher, a.g.e., s. 353-354.

bazı değişikliklerle üniversitelerin özgürlüğü kısıtlanır. Özerklikleri devam etmekle birlikte devletin gözetimi ve denetimi altına alınırlar. Ayrıca üniversitelerden, muhafazakâr, sağcı görüşleri benimseyen kişilerin yetiştirilmesi istenir.¹⁴⁰

1980 öncesinde Türkiye’de kurulan üniversite sayısı on dokuz tanedir.

Üniversite	İli	Kuruluş Yılı
İstanbul Ü.	İstanbul	1933
İstanbul Teknik Ü.	İstanbul	1944
Ankara Ü.	Ankara	1946
Karadeniz Teknik Ü.	Trabzon	1955
Ege Ü.	İzmir	1955
Orta Doğu Teknik Ü.	Ankara	1956
Atatürk Ü.	Erzurum	1957
Hacettepe Ü.	Ankara	1967
Boğaziçi Ü.	İstanbul	1971
Dicle Ü.	Diyarbakır	1973
Çukurova Ü.	Adana	1973
Anadolu Ü.	Eskişehir	1973
Cumhuriyet Ü.	Sivas	1974
İnönü Ü.	Malatya	1975
Fırat Ü.	Elazığ	1975
19 Mayıs Ü.	Samsun	1975
Selçuk Ü.	Konya	1975
Uludağ Ü.	Bursa	1975
Erciyes Ü.	Kayseri	1978

Bunlar kuruluş illerine ve kuruluş tarihlerine göre bu şekilde sıralanabilir.¹⁴¹

12 Eylül 1980 sonrasında ise üniversiteler daha farklı bir yapıya büründürülür. 12 Eylül’de askeri müdahaleyi gerçekleştirenlere göre üniversiteler anarşist eylemlerin kaynağıdır. Üniversitelerin sahip olduğu özerklik hakkı da bu durumun en önemli etkenidir. Bunu engellemek adına 4 Kasım 1981’de 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu kabul edilir ve de İhsan Doğramacı’nın başkanlığında Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK) kurulur.¹⁴²

Bu kanunla üniversitelerin yönetim özerkliğine son verilir ve sıkı bir gözetim altına alınırlar. Yükseköğretim kurumları (akademiler, eğitim enstitüleri,

¹⁴⁰ Dölen, a.g.e., s. 111-114.

¹⁴¹ Tekeli, a.g.m., s. 77.

¹⁴² Tekeli, a.g.m., s. 65-66.

konservatuarlar, teknik okular) üniversite çatısı altında birleştirilir. Bütün üniversiteler de YÖK'e bağlanır. Böylece Türkiye'de sekiz tane daha üniversite kurulmuş olur.¹⁴³

Üniversite	İli	Kuruluş Yılı
Akdeniz Ü.	Antalya	1982
Dokuz Eylül Ü.	İzmir	1982
Gazi Ü.	Ankara	1982
Marmara Ü.	İstanbul	1982
Mimar Sinan Ü.	İstanbul	1982
Trakya Ü.	Edirne	1982
Yıldız Teknik Ü.	İstanbul	1982
Yüzüncü Yıl Ü.	Van	1982

Bu kararlar çerçevesinde kurulan üniversiteler de bunlardır.¹⁴⁴

Üniversitelerde belirli çerçeveler içerisinde karar yetkisine sahip olan kişi sadece atanarak gelen rektör olarak belirlenir. Onun dışında hiçbir kurulun karar yetkisi yoktur, sadece görüş belirtebilirler o kadar.¹⁴⁵ Öğrencilerin ise siyasetten uzak ve kendilerinin belirlediği bir Atatürkçülük düşüncesiyle yetiştirilmesini isterler. Bu gerçekleştirmek adına da Atatürk İlkeleri ve İnkılâpları dersini mecburi olarak koyarlar, ayrıca ortaokul öğrencileri gibi spor dersini de yapmak zorunda bırakılırlar.¹⁴⁶

Askeri müdahalede bulunanlar sadece bunlarla yetinmemiştir. Öncelikle, ortamın sakinleşmesi ve çıkartılacak kanunların rahatça uygulanması için birçok öğretim üyesinin görevine de son verirler. 1402 sayılı Sıkıyönetim Kanunu'nun 2. maddesinde yapılan değişikliklerle de buna zemin oluşturulur. Bu madde ile sıkıyönetim komutanları "asayiş ve kamu düzeni açısından çalışmalarını sakıncalı görülen veya hizmetleri yararlı olmayan kamu personelinin statülerine göre atanması veya işlerine son verilmesi, mahalli idarelerde çalışanların görevden uzaklaştırılması veya işlerine son verilmesi hakkında"¹⁴⁷ istemde bulunma hakkına sahip olurlar.

Bu kanuna dayanarak yapılan tasfiyelerin boyutu oldukça geniştir. Sıkıyönetim bilgilerinde meslek gruplarına göre işlerine son verilenlerin sayısına baktığımızda tablo şöyledir: 95 öğretim üyesi, 2515 öğretmen, 1298 memur, 317 işçi ve diğer mesleklerden

¹⁴³ Dölen, a.g.e., s. 115-116.

¹⁴⁴ Tekeli, a.g.m., s. 77.

¹⁴⁵ Dölen, a.g.e., s. 115-116.

¹⁴⁶ Birand, Bilâ, Akar, a.g.e., s. 168.

¹⁴⁷ Tekeli, a.g.m., s. 86.

30 kişi olmak üzere toplam 4891 kişinin görevine son verilmiştir. Bu tasfiyeler uzun bir müddet devam etmiştir.¹⁴⁸

Öğretim elemanlarının tasfiyeleri çeşitli şekillerde gerçekleşir. Bir kısım öğretim elamanı doğrudan görevden uzaklaştırılırken bazıları kişisel çıkar sebebiyle yapılan ihbarlar nedeniyle tasfiye edilir. Bir grup öğretim üyesi ise sıranın kendisine geleceğini tahmin ederek görevinden istifa eder. Bir bölümü de yeni bir şekil verilen üniversitede kalmanın bir anlamı olmadığını düşünerek görevinden ayrılır. Yine YÖK ve YÖK'ün atadığı rektörler tarafından hazırlanan listelerin sıkıyönetim komutanlarına gönderilmesi kaydıyla öğretim üyelerinin görevlerine son verilir.¹⁴⁹ Bunların yanı sıra Güvenlik Soruşturması Yönetmeliği de hayata geçirilmiştir. Yapılan güvenlik soruşturmalarında birçok öğretim elemanı hakkında olumsuz yargılara varılmış. Bu kişilerin de görev almaları engellenmiş, bir üst göreve geçişlerinin önü kapatılmış veya belirli görevlere gelme haklarına el konulmuştur.¹⁵⁰

Tüm bunlar göz önüne alındığında üniversitelerin ne kadar öğretim elemanı kaybettiği tam olarak bilinmemektedir. Bu konuda araştırma yapan Tahir Hatiboğlu'nun belirlemelerine 1255 öğretim elemanı görevinden uzaklaştırılmıştır. Bu kişilerin üniversitelere ve unvanlarına göre sıralanışı şöyledir:

1402'likler					Ayrılan-Uzaklaştırılan				
Üniversite	Prof.	Doç.	Ö.Y	Top	Prof.	Doç.	Ö.Y	Top	G. Top
İstanbul Ü.	13	4		17	50	29	43	122	139
Ankara Ü.	11	4		15	30	49	111	190	205
Ege Ü.	10	7	1	18	6	15	61	82	100
ODTÜ.	2	5		7	7	60	256	323	330
Hacettepe Ü.		3		3	6	5	28	39	42
KTÜ	2			2	3	13	2	18	20
İTÜ					25	19	62	106	106
Gazi Ü.		2		2	8	10	59	77	79
Boğaziçi Ü.	1			1	5	11	43	59	60
Marmara Ü.	1			1	1		12	13	14
Dok. Eylül Ü.	1	1	1	3	4	4	12	20	23
Uludağ Ü.			1	1	1	6	23	30	31
Çukurova Ü.		2		2	1	2	2	5	7
Atatürk Ü.			1	1		4	3	7	8
19 Mayıs Ü.						5	30	35	35

¹⁴⁸ A.g.e., s. 88.

¹⁴⁹ Dölen, a.g.e., s. 194-195.

¹⁵⁰ A.g.e., s. 195.

Dicle Ü.					4	7	10	21	21
Selçuk Ü.							27	27	27
Mimar Sinan Ü.					2	1	2	5	5
Diğer Üniv.					1	2		3	3
Toplam	41	28	4	73	154	242	768	1182	1255

Ö.Y. -Öğretim Üye Yardımcısı- (Yardımcı Doçent, Doktor, Öğretim Görevlisi, Araştırma Görevlisi, Uzman, Okutman).¹⁵¹

Siyasi yaşamın normalleşmeye başlaması ve sıkıyönetim halinin giderek ortadan kalkmasıyla beraber hukuki durumlar da değişir. Böylece 1402'liklerin üniversiteye dönmesini engelleyen hukuki bir sorun kalmaz. Yasadan mağdur olanlar bu minval üzerine eski görevlerine dönmek için savcılığa müracaatta bulunurlar. Çeşitli sorunların ardından Danıştay kararıyla birçok kişi eski görevine kavuşur.¹⁵² Bu doğrultuda devam eden mücadeleler sonucunda 26 Ekim 1994 tarihli ve 4045 sayılı "Güvenlik soruşturması, bazı nedenlerle görevlerine son verilen kamu personeli ile kamu görevine alınmayanların haklarının geri verilmesine ve 1402 sayılı Sıkıyönetim Kanunu'nda değişiklik yapılmasına ilişkin kanun"¹⁵³ meclis'ten geçirilir. Bu sayede de süreç sona erer. Bu aşamalar sonucunda pek çok öğretim elemanı tekrar eski görevine kavuşmuş olur. Bir kısmı ise geçen zaman zarfında kendine yeni bir yol haritası çizdiği için eski görevine dönmez.¹⁵⁴

¹⁵¹ Hatiboğlu, a.g.e., s. 356-358.

¹⁵² Tekeli, a.g.m., s. 111-112.

¹⁵³ A.g.e., s. 114.

¹⁵⁴ Dölen, a.g.e., s. 196.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. GÖRÜŞME YAPILAN KİŞİLER HAKKINDA GENEL BİLGİLER

A. Aslı

Aslı (takma ad), 1959 yılında İzmir’de doğar. İlk, orta ve lise öğrenimini tamamlamasının ardından 1976 yılında Ankara Üniversitesi, Ziraat Fakültesi’nde yüksek öğrenimine başlar. 1982 yılında mezun olur. Şimdi ziraat mühendisliğinden emekli olmuş.

Aslı, lise yıllarında, ailesinin de etkisiyle sola karşı bir yakınlık hisseder. Ancak üniversiteye kazanınca bu durum değişir. Çünkü üniversite yıllarında kaldığı yurt sağcıların hâkim olduğu bir yurttur. Maddi koşullar sebebiyle başka bir yerde kalma ihtimali de yoktur. Bunun yanı sıra okulda ders işledikleri sırada, solcu bir grup dersi basar ve öğrencileri CHP gençlik kollarının bulunduğu alana götürüp kendilerini dinlemeye zorlarlar. Bu olay onun soldan soğumasına sebep olur. Ayrıca zamanla sağ görüşlü kişilerle kurduğu diyaloglar sonucunda, yurttan kalması sebebiyle, onların iyi insanlar olduğunu görür ve zamanla sağa doğru kayar.

B. Buket AKKOYUNLU

Buket Akkoyunlu, 1962 yılında Boğazlıyan’da dünyaya gelmiş. Ankara Kız Lisesi’nden mezun olduktan sonra 1978 yılında Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi’ni kazanmış. Zor geçen öğrencilik yıllarının ardından 1983 yılında mezun olmuş. Şu anda da aynı üniversite de öğretim üyesi olarak görev yapıyor.

Akkoyunlu da ailesi ve özellikle de üniversite okuyan akrabalarının etkisiyle sola bir sempati duyar. Üniversiteyi kazanınca da solcu gruplar içerisinde yer alır. Babası ne kadar uzak durmasını istese de gençliğin verdiği heyecanla bir safta yer alır.

C. Gülden

Gülden (takma ad), 1963 yılında Ankara’da doğar. İlk, orta ve lise öğrenimini tamamlamasının ardından 1979 yılında Hacettepe Üniversitesi, Diş Hekimliği Fakültesi’ne kaydolur. 1986 yılında buradan mezun olur. Şimdi diş hekimi olarak görev yapıyor.

Gülden, okulun ilk yılını, her ne kadar olaylar, çatışmalar olsa da eğlenceli bir şekilde geçirir. Çünkü liseyi yeni bitirmiştir ve derslerin yoğun temposundan kurtulmuştur. Sürekli boykotların ve tatillerin olması hoşuna gitmektedir. Bunun dışında iki tarafında aslında ülke adına hiçbir şey yapmadığını düşünmektedir. Bu nedenle hem sağa hem de sola karşı mesafeli olmuştur. Lakin tarafsızlığı korumanın zor olduğunu ve müdahalenin geç yapılması ya da yapılmaması halinde büyük ihtimalle bir tarafta yer almak zorunda kalacağını dile getiriyor.

D. Çetin AKARSU

Çetin Akarsu 1958’de Kahramanmaraş’ın Göksu ilçesinin Büyükçamurlu adındaki bir Çerkez köyünde doğmuş. İlkokula Mersin’de başlamış, kısa bir süre sonra Ankara’ya taşındıkları için okuluna orada devam etmiş. Ortaokul ve liseyi de Ankara’da okumuş. 1978 yılında Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü’ne girmiş. 1982 yılında da mezun olmuş.

Akarsu, muhafazakâr bir ailenin çocuğudur ve yetiştirilme tarzı da o yöndedir. Ancak içten içe sola karşı bir sempati duymaktadır. Bu sempatiyi besleyenler ise ablası olarak gördüğü Ayşe ve yine değer verdiği, Zeki adındaki bir büyüğüdür. Bu etkilenme açık bir şekilde cereyan etmez. Ama Akarsu onların o görüşten olduğunu bilmekte ve onlardan etkilenmektedir. Bu sempatinin açığa çıkması ise okulda meydana gelen bir olayla gerçekleşir. Gittiği lise sağcılarının hâkimiyetindedir ve kimse onlara karışmamaktadır. Bir gün sınıflarındaki bir öğrenci, ülkücü öğretmenlerle ilgili asılan bir duyuruyu yırttığı için dövülür. Başka bir öğrenci buna tepki gösterince okulda büyük bir kavga çıkar ve sağcılar dövülür. Bu olaydan sonra okulda çok sayıda solcunun olduğu öğrenilir. O öğrencinin tepkisi de çok hoşuna gider ve bir süre sonra solcu bir gruba katılır. Ailesi ile direk olarak ters düştüğü için olumsuz tepkiler alır. Ama

ailesinin en büyük kaygısı çocuklarının istemedikleri bir fikirde olmasından ziyade başına kötü bir durumun gelmesidir.

E. Mehmet

Mehmet (takma ad), 1960 yılında Tokat'ın Zile ilçesinde doğmuş. İlk, orta ve lise öğrenimini Tokat'ta tamamlamış. 1977 yılında Yıldız Teknik Üniversitesi, Elektrik Mühendisliği Bölümü'nde yüksek öğrenimine başlamış. 12 Eylül'de tutuklanmış, beraat edince 1990 yılında tekrar üniversiteye dönmüş ve 1992 yılında mezun olmuş. Şu anda elektrik mühendisi olarak görev yapıyor.

Mehmet'in siyasi yaşama tanışması küçük yaşlarda gerçekleşir. Ortaokuldayken mahallelerindeki milliyetçi bir gencin solcular tarafından öldürüldüğünü öğrenir. Bunun ardından arkadaşlarıyla beraber ülkücülerin oluşturduğu bir teşkilata gidip gelmeye başlar. O günden itibaren de kendini milliyetçi bir topluluğun içerisinde bulur. Ailesinin ise herhangi bir şeyin farkında olmadığını dile getiriyor. Çünkü aileleri onları heyecanlarını çocukluk hevesine bağlamaktadır.

F. Enis

Enis (takma ad), 1960 Ankara doğumlu. İlk, orta ve lise öğrenimini bitirdikten sonra 1976 yılında Hacettepe Üniversitesi, Diş Hekimliği Fakültesi'ne girmiş. 1984 yılında da mezun olmuş. Günümüzde diş hekimi olarak görev yapıyor.

Enis, ailesinin telkinleriyle hiçbir tarafa katılmaz. Onun amacı bir an önce okulu bitirip hayata atılmaktır. Bu bir anlamda olaylardan, tehlikelerden kurtulmaktır. Çünkü okullarda sürekli kavga, gürültü vardır, öğrencilerin, öğretmenlerin hayatı tehlike altındadır. Ayrıca okulda hem sağın hem de solun baskısı vardır. Her iki taraf da onları kendi bünyelerine katmak istemektedir. Bunun için de bazen güzellikle, bazen de zora başvurarak bunu gerçekleştirmeye çalışıyorlardır.

G. Fatma KIZILÖZ

Fatma Kızılöz, 1961 Ankara doğumlu. İlk, orta ve lise öğrenimini Ankara'da tamamlamış. 1979 yılında Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Felsefe Bölümü'nde yüksek öğrenimine başlamış. 1985 yılında mezun olmuş. Günümüzde muhasebeci olarak görev yapıyor.

Kızılöz, lise yıllarında sol fikirlerle karşılaşır. Gittiği okul, yaşadığı mahalle, aile ortamı bu düşüncelerle çevrelenmiş durumdadır. Çevresindeki birtakım kişilerin de sağcıların baskısına maruz kalması onu daha da sola iten bir güç olur. Hayatının bundan sonraki bölümü de bu düşünceler çerçevesinde şekillenir.

H. Esin

Esin (takma ad), 1960 Kahramanmaraş doğumludur. Öğrenim hayatını Ankara'da geçiren Esin 1977 yılında Ankara Üniversitesi, Tıp Fakültesi'ne başlar. 1983 yılında da mezun olur. Günümüzde ise hekim olarak görevini yapıyor.

Esin, doğuştan kazandığı özellikler ve ailesinin de etkisiyle milliyetçi bir yönelim benimser. Okuduğu kitaplarla, edindiği bilgilerle de bu konuda kendini besler. Ayrıca hiçbir okumasa, bilmese dahi bu yolu mantığıyla düşünen herkesin seçeceğini de belirtiyor. Çünkü ona göre insan doğasında olan özellikleri içselleştirmelidir, aksi bir yönelim içerisinde olanları amaçları şüphelidir.

İ. Kübra

Kübra (takma ad), 1958 Ankara doğumludur. İlk, orta ve lise öğrenimini bitirdikten sonra 1976 yılında Hacettepe Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü'nde yüksek öğrenime başlar. 1981 yılında da mezun olur. Şu anda öğretim üyesi olarak görev yapıyor.

Kübra da ailesinin etkisiyle gruplaşmalardan uzak durmuştur. Özellikle babasının sözleri, şiddetin çözüm olmadığı, konuşmadan sorunların çözülemeyeceğine dair sözleri onu derinden etkiler. Ayrıca bir tarafta yer aldığı takdirde okul hayatı, normal hayatı tehlike altına girecektir. Bu sebeplerle bir safta yer almadan birçok kişiyle arkadaşlık

kurar ve bu şekilde okul hayatını devam ettirir. Çalışkan biri olması dolayısıyla da kimse ona karışmaz, çünkü zaman zaman kendisinden not almaktadırlar. Bu da onun için avantajlı bir durum olur.

J. Hakan

Hakan (takma ad), 1960 yılında Ankara'nın Nallıhan ilçesinde doğar. Ankara Hasan Öğretmen Okulu'nu bitirmesinin ardından 1979 yılında Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Fransızca Bölümü'ne girer, 1983 yılında da buradan mezun olur. Şu anda öğretmen olarak görev yapmaktadır.

Hakan, üniversite yıllarında üst sınıfta okuyan bir arkadaşlarının teşvikiyle ülkücü grubu oluşturan küçük bir topluluk içerisinde yer alır. Bu şekilde de tarafını belli etmiş olur. Hakan, bir safta yer almasını en çok ailesinin durumuna bağlıyor. Ailelerin yeterince ilgiyi göstermemesi, öncülük etmemesi onların bu tür yapılanmalar içerisinde yer almasına sebep oluyordur. Nitekim çocuklarını bu tür konularda bilgilendiren ebeveynlerin sıkıntı yaşamadığını ve çocuklarının da daha iyi bir yaşam sürdürdüğünü ifade ediyor.

K. Zeki BAYRAM

Zeki Bayram, 1959 Simav doğumlu. İlk, orta ve lise öğrenimini bitirdikten sonra 1978 yılında İstanbul Yüksek Teknik Öğretmen Okulu'na kayıt yaptırmış. 1982 yılında mezun olmuş. Şu anda Düzce Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olarak görev yapıyor.

Bayram, içine doğduğu çevre ve yetişme tarzı dolayısıyla solcu fikirleri benimser. Farklı bir ortamda büyüse bile, kendi kararlarını kendisinin verdiği yaşa geldiğinde yine aynı yolu seçeceğini belirtiyor. Ailesi ile benimsediği görüş dolayısıyla herhangi bir sonun yaşamaz. Ancak ailesi ona bir zarar gelecek diye endişelidir ve olaylardan uzak durmasını istemektedir. Şu anki gençliğin de siyasetle ilgilenmesini istiyor ve ailelerin ters yöndeki telkinlerini ise doğru bulmuyor.

L. Cengiz PAMİR

Cengiz Pamir, 21 Eylül 1959 tarihinde İstanbul'un Üsküdar ilçesinde doğar. İlk, orta ve lise öğrenimini tamamlamasının ardından 1978 yılında Gazi Yüksek Öğretmen Okulu'na girmiş, ama eğitimine ancak 1979'da başlayabilmiş. 1982 yılında da buradan mezun olmuş. Şu an öğretmen olarak görev yapıyor.

Pamir, o yıllarda ailesinden aldığı eğitimle, onlardan korkmasıyla, çekinmesiyle ve en önemlisi de onlara değer verdiği için bu tür saflaşmalardan uzak durmuştur. Bu sayede de o dönemde ile objektif olabilmeyi, yaşananları tarafsızca ele alabilmeyi öğrenir.

M.Bahar

Bahar (takma ad), 1960 yılında Erzurum'da doğmuş. İlk, orta ve lise eğitimini Erzurum'da tamamlamış. Yüksek öğrenime de 1977 yılında Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü'nde başlamış. 1981 yılında mezun olmuş. Şu an Sanat Tarihi öğretmeni olarak görev yapıyor.

Bahar, o dönemde bilgi birikimi yeterli olmadığı, kendini yeterince geliştiremediği için herhangi bir görüşü benimsemez. Zaten bulunduğu yerde tek bir görüş hâkimdir. Lakin onların da körü körüne o fikirleri benimsediğine inanmaktadır. Çünkü davranışları, eğitimleri bunu ortaya koymaktadır. Bir fikrin taraftarı olmak yerine kendini eğitmeyi ve öğrenim hayatını geliştirmeyi önemsemiş. Bu seçimi de onu her açıdan mutlu etmiş.

N. Sevgi YALAV

Sevgi Yalav, ilk, orta ve lise eğitimini tamamladıktan sonra 1976 yılında Adana Eğitim Enstitüsü, Fizik-Kimya-Biyoloji Bölümü'ne kayıt yaptırır. 1981 yılında da Bursa Eğitim Enstitüsü'nden mezun olur. 1986 yılında da branşa geçer ve Gazi Üniversitesi'nde Biyoloji okur. Günümüzde öğretmen olarak görev yapıyor.

Yalav, CHP'li bir ailenin üyesi olarak yetişir. Ortaokulda ise bazı öğretmenlerinin ülke sorunlarıyla ilgili konuşmaları dikkatini çeker. Hocaların fikirleri, bakış açıları onu

etkiler. Ardından birkaç arkadaşıyla beraber Ülkü Ocakları'na gitmeye başlar. Gittiğinde de karşılaştığı manzara onu etkiler. Herkes bir düzen içerisinde bir şeyler okuyor ve tartışıyor. Böylece kendi fikirleri ve görüşü belirmeye başlar. Lise yıllarında da Ülkü Ocakları'na devam eder ve artık düşünceleri kafasında netleşir. Ailesi ile farklı bir yönelim içerisinde olması bazı sorunlara neden olur. En büyük endişe ise çocuklarının sağlığı, eğitimi ve geleceğidir. Ancak Yalav kararında ısrarcı olur, bugün de verdiği bu kararlar nedeniyle hoşnuttur.

O. Zeynep

Zeynep (takma ad), 1961 Ankara doğumlu. İlk, orta ve lise öğrenimini Ankara'da tamamlamış ve yüksek öğrenimine de yine Ankara'da devam etmiş. 1979 yılında ODTÜ Mimarlık Bölümü'nü kazanmış ve buradan mezun olmuş. Şu anda da öğretim üyesi olarak görev yapıyor.

Zeynep, herhangi bir grup içerisinde yer almaz. Ancak sağ kafatasçı olarak gördüğü, solu ise ayrımcılık yapmayan, eşitlik yanlısı, tüm insanları sevmeyi ve hoşgörüyü savunan bir yol olarak değerlendirdiği için sol benimser. Bu verdiği kararın da kendisine önemli değerler kazandırdığını belirtiyor.

P. Mehmet SEYİTDANLIOĞLU

Mehmet Seyitdanlıoğlu, 12 Ağustos 1957'de Ankara'da doğar. İlk, orta ve lise öğrenimini Ankara'da tamamlar. Yüksek öğrenimine ise Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü'nde devam eder. 1979'da başladığı üniversiteden 1983 yılında mezun olur. Günümüzde ise Hacettepe Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olarak görev yapıyor.

Seyitdanlıoğlu, tabiatı gereğince kavgayı gürültüyü sevmeyen bir yapıda olduğunu belirtiyor. Etrafına baktığında hem sağcıların hem de solcuların sürekli kavga ettiklerini görünce her ikisinden de uzak durmaya karar veriyor. Gittiği üniversitede de kendisi gibi düşünen birçok arkadaş olduğunu görüp onlarla dolaşmaya başlıyor. Gruplara katılanlardan da birçok arkadaşı vardır, fakat kendisi hiçbir safaya dahil olmamıştır.

R. İhsan

İhsan (takma ad), 1959 Ankara doğumlu. İlk, orta ve lise öğrenimini Ankara'da tamamlamış. 1977'de Ankara Üniversitesi, Ziraat Fakültesi'nde yüksek öğrenimine başlamış. 1983 yılında mezun olmuş. Şu anda ziraat mühendisi olarak görev yapıyor.

İhsan, çocukken duvarda gördüğü bir yazıyı okuyor ve incelemeye başlıyor. Yazıda "Tanrı Türk'ü korusun ve yüceltsin" yazıyordur. İlgisini çeken bu yazıyı araştırınca bir sempati duymaya başlıyor. Zamanla okudukları ve öğrendikleriyle düşünceleri daha da pekişiyor. Ayrıca sola dair çeşitli kitaplar da okuyor ve bazı fikirlerini mantıksız buluyor. Zamanla da tarafını kendi kendine belirlemiş oluyor.

S. Recep

Recep (takma ad), 1958 tarihinde doğmuş. İlkokulu, ortaokulu ve liseyi bitirmesinin ardından yüksek öğrenimi için Ankara'ya gelmiş. 1979 yılında Gazi Üniversitesi, Makine Mühendisliği Bölümü'ne girmiş, ama mezun olamamış. Şu anda sigortacı olarak görev yapıyor.

Recep de benimsemiş olduğu görüşü zaman içerisinde düşünerek, hissederek belirlemiştir. Kendisi eşitlikten, özgürlükten, adaletten yana olan biridir. Solun bunları savunduğunu, ilke edindiğini görünce o yöne doğru bir yönelime girer. Kendisi gibi düşünen, hareket eden insanlarla karşılaştıkça, konuştuğukça da bu fikirleri pekişir.

Ş. Gülten AKYOL MENGİ

Gülten Akyol Mengi, 24 Şubat 1960 tarihinde Yozgat'ta doğmuş. Tokat Gazi Osman Paşa Lisesi'nden mezun olduktan sonra 1979 yılında Gazi Eğitim Enstitüsü'ne girmiş. 1983 yılında da mezun olmuş. Şu anda öğretmen olarak görev yapmaktadır.

Akyol Mengi, milliyetçi ve aktif olarak siyasetin içerisinde yer alan bir ailenin ferdidir. Ailesinden aldığı eğitim ve kültür dolayısıyla bilinçli ya da bilinçsiz olarak aynı akım içerisinde yerini alır. Bu da ailesini hoşnut eden bir durumdur ve onların desteğini alır.

T. Gülnar KANDEYER

Gülnar Kandeyer, 1 Mayıs 1959 tarihinde Yozgat'ta doğar. İlk, orta ve lise eğitimini burada tamamlar. Yüksek öğrenim için 1978 yılında Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Türk Dili Kürsüsü'ne kayıt yaptırır. Bazı nedenlerle okulu bırakmak durumunda kalır. 1992'de kaydını yeniler ve 1994 yılında mezun olur. Öğretmen olarak görev yapıyor.

Yaşadığı çevre ve arkadaş ortamı Kandeyer'in görüşünü belirlemede büyük ölçüde belirleyici olmuştur. Ayrıca sorgulayıcı ve mantıklı bir yapıya sahip olduğu ve bunları da solda bulduğu için bu görüşe meyillidir. Fikir dünyasının şekillenmesinde ailesinin herhangi bir etkisi olmadığını da belirtiyor. Üniversiteyi kazanınca da tarafını belli etmek, bir gruba katılmak zorunluluğu hâsıl olunca eğimli olduğu görüşe kayar.

U. Belma TOKUROĞLU

Belma Tokuroğlu, 18-02-1958 tarihinde Tokat'ta doğmuş. İlk, orta ve lise öğrenimini Tokat'ta tamamlamış. 1978 yılında yüksek öğrenimine Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü'nde başlamış. 1983 yılında mezun olmuş. Günümüzde ise Gazi Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak bulunuyor.

Tokuroğlu, hem sağdan hem de soldan birçok arkadaş edinir. Ancak her iki tarafa da arasına daima bir mesafe koyar. Lakin okul tek sosyalleşme alanları olduğu için de kendini tamamen soyutlamaz. Ailesi de her zaman için olaylardan uzak durmasını, hatta sorun çıkacağını düşündükleri günlerde okula gitmemesini ister. Müdahale yapılan kadar da okul hayatı bu şekilde devam eder.

Ü. Metin

Metin (takma ad), 28 Kasım 1957 Aydın doğumlu. İlk, orta ve lise eğitimini Ankara'da tamamlamış. 1975-76'da ODTÜ Makine Mühendisliği'ne girmiş, 1980-81 yılında ise yine ODTÜ'de Endüstri Tasarımı bölümüne girmiş. Şu anda yönetmenlik yapan Metin, zaten üniversiteye meslek kazanmak amacıyla girmediğini, sadece "orada olmak için" gittiğini belirtiyor. Öğrenciliği süresince de televizyon ve tiyatro üzerine çalışmalarda bulunuyormuş.

Metin'i etkileyen ve görüşünün şekillenmesini sağlayan etmenlerden biri yetiştiği çevredir. Hem arkadaş çevresi, hem onların aileleri sosyal demokrat ya da diğer solcu fraksiyonları savunan gruplardan meydana gelmektedirler. Ayrıca 12 Mart'ın ardından gelen ve o dönemden etkilenen neslin bir bireyidir. Ailesinin direk bir yönlendirmesi olmasa da kendisi de bu fikirleri benimsemiştir.

V.Muzaffer KILIÇ

Muzaffer Kılıç, 1954'te Niğde'nin Kitreli kasabasında doğmuştur. Kılıç'ın uzun bir üniversite macerası olmuş. 1972-73 döneminde Diyarbakır Tıp Fakültesi'ni kazanmış, fakat kayıt yaptırmaya gittiği gün siyasi sebeplerden dolayı tekrar dönmek zorunda kalmış. Döndükten sonra Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne kayıt yaptırmış. Burada Ülkü Ocakları Sosyal Faaliyetler Masası'na bakmaya başlamış. Faaliyetlerin yoğun olması dolayısıyla dersleri aksamaya başlamış ve buradan da ayrılma kararı almış. Birkaç sene sınavlara girmemiş. Sonrasında ve son olarak 1977 yılında Ankara Üniversitesi, Dil Tarih Coğrafya Fakültesi'nde Sosyal Antropoloji Bölümü'ne kayıt yaptırmış. 1981 yılında da buradan mezun olmuş. Şu anda da Kırıkkale Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak görev yapıyor.

Kılıç, lise birinci sınıfta iken, yaşadığı yerde kurulan Büyük Ülkü Derneği'nin başkanlığına getirilir. O güne kadar herhangi bir ideolojik kavramın ne temsilcisi olmuş ne de anlamlarını tam olarak bilmektedir. Ama o günden itibaren Türk milliyetçisi olarak kendini bulmuştur. Yaşadığı yerde de zaten sağ-sol çatışması diye bir durum yoktur. Bu kavgayı ancak üniversiteye gidince öğrenmiştir.

Y.Fatih

Fatih (takma ad), 01-06-1961 tarihinde Gaziantep'te doğmuş, aslen Şanlıurfa Bireciklidir. İlk, orta ve lise öğrenimini Gaziantep'te tamamlamış. 1979 yılında Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi'nde yüksek öğrenimine başlamış. 1986 yılında da mezun olmuş. Şu anda öğretmen olarak görev yapıyor.

Fatih, siyasetle uğraşmayı hiçbir zaman sevmemiş. Kavgadan, gürültüden de her zaman uzak durmaya çalışmış, çünkü karakteristik olarak böyle şeylerden

hoşlanmazmış. Hem sağcı hem de solcu arkadaşları onun bu özelliklerini bildikleri için de üzerine gitmezlermiş. Ancak bazen sözlü sataşmalara maruz kaldığı olurmuş.

2. BİR AKIM İÇERİSİNDE YER ALMAK YA DA UZAK DURMAK

A. 12 Eylül Öncesinde Üniversiteli Olmak

12 Eylül 1980 öncesinde üniversite öğrencisi olmanın hem iyi hem de kötü yönleri vardır. Dönemin şartları çerçevesinde, pek çok alanda olduğu gibi, üniversiteler de sağ-sol diye ikiye bölünmüş durumdadır. Öğrencilerin büyük çoğunluğu gerek kaldıkları yurt, gerek gittikleri okul, gerek buldukları çevre dolayısıyla isteseler de istemeseler de bir tarafta yer almak durumunda kalıyordu. Bu hem sağ hem de soldan herhangi bir fraksiyona katılanlar için geçerli bir etken oluyordu.¹⁵⁵ Bir gruba katıldıkları andan itibaren de karşıt grupta yer alan kişilerle aynı mahallenin çocukları da olsalar, aynı yörenin insanı da olsalar, bir sorun yaşandığında karşı karşıya geleceklerdir artık.¹⁵⁶

Tek bir fikrin hâkim olduğu üniversitelerde öğrenciler arasında pek sorun yaşanmamıştır. Ama kimi zamanlar aynı fikrin fraksiyonları arasında, bazen büyük çaplı, bazen de küçük çaplı çatışmalar yaşanmıştır.¹⁵⁷ Aynı zamanda bu yapının hâkim olduğu üniversitelere farklı bir ideolojiye sahip olan kişiler ya da bir grup içerisinde yer almak istemeyenler geldiği zaman yapılan baskılara dayanamayıp bir süre sonra o üniversiteden ayrılanlar olmuştur. Örneğin Erzurum'da Kazım Karabekir Eğitim Enstitüsü'nde ve Atatürk Üniversitesi'nde sağcı öğrencilerin sayısı daha fazladır. Farklı ideolojik fikirleri benimseye öğrenciler geldiği zaman burada büyük baskıya maruz kalmıştır. Bunların önemli bir kısmı sınavlara giremediği, öğrenimi aksadığı ve baskılara maruz kaldığı için okulu bırakmak zorunda kalmıştır. Bir kısmı da saldırılar sonucunda hayatını kaybetmiştir. Okula devam edenler ise sıkıntılı günler yaşamak zorunda kalmıştır.¹⁵⁸ Ya da en başından önlem almak adına, puanları yettiği halde, o üniversiteleri kazandıkları halde gitmeyenler de oluyordu. Bundan dolayı genellikle herkes kendi fikirlerinin hâkim veya yoğun olduğu ya da kavganın, gürültünün daha az olduğunu bildikleri üniversiteleri tercih etmeye çalışıyorlardı. Eğer başlamışlarsa da bir

¹⁵⁵ Bkz. Ek 3, s. 103; Ek 4, s. 114; Ek 12, s. 195.

¹⁵⁶ Bkz. Ek 3, s. 103.

¹⁵⁷ Bkz. Ek 17, s. 250-251; Ek 24, s. 313; Ek 26, s. 332.

¹⁵⁸ *Devrimci Gençlik*, 24 Ocak 1977, S. 16, s. 9.

şekilde kendilerini belli etmeden okullarına devam etme yolunu seçmişler.¹⁵⁹ Sol görüşlülerin hâkim olduğu ODTÜ’de de sağ-sol çatışması pek yaşanmıyordu ama jandarma sayısının artması öğrencileri rahatsız ediyordu. Öğrenciler jandarmanın çekilmesi için çeşitli eylemler yapıyor, dersler iptal ediliyordu. Rektörlük ise öğrencileri eğitimi süresiz olarak tatil etmekle tehdit ediyordu.¹⁶⁰

Sağ ve sol görüşlülerin karışık olduğu üniversitelerde ise sürekli bir bilinmezlik havası esmiştir. Çünkü her an bir olay çıkabilir, her an birileri sınıfı basıp dersi iptal edebilir, sınavları iptal edebilirdi. Yine herhangi bir olay sonucunda polisten veya jandarmadan dayak yiyilebilir ve çıkan bir çatışma sonucunda birileri hayatını kaybedebilirdi. Bu yaşananların çıkış sebebi ise hiçbir zaman tam olarak anlaşılmazdı ve öğrenciler çoğunlukla da farkında bile olmadan kendilerini bu olayların içinde bulabilirdi.¹⁶¹ Hacettepe Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi, Ankara Üniversitesi, Gazi Üniversitesi (o dönemde Gazi Eğitim Enstitüsü) gibi okullarda ise hem sağ hem de sol görüşlü öğrenciler beraber eğitim görmektedirler. Bu da öğrenciler arasında sürekli bir çekişmenin yaşanmasına, kavgaların çıkmasına sebep olmaktadır. Bu gibi üniversitelerde sınavlar protesto ediliyordu, ya çok az sayıda öğrenci sınava giriyordu ya da hiç kimse girmiyordu.¹⁶²

Sağcı ve solcu gruplar ise öğrencileri kendi taraflarına çekmek için bazen hoşgörü çerçevesinde onlara yaklaşırken, bazen de tehditlere, zorlamalara başvuruyorlardı. Hem bunlar dayanamayıp hem de kendilerini daha güvende hissetmek adına bir kısım öğrenci de gruplara katılmayı uygun görürdü. Okulda bir grup azınlıkta ise o, polis koruması altında üniversiteye gidip gelir ve derslerine girdikleri zaman da kapılarda veya sınıflarda sürekli olarak polis veya jandarma beklerdi. Bu durumda öğrencileri rahatsız etmekteydi. Sınıflardaki oturma düzeni bile öğrencilerin görüşüne göre şekillenirdi. Sağcılar sağ tarafta, solcular sol tarafta, gruplar içerisinde yer almayanlar da ortada otururlardı ve bir gerginlik içerisinde ders işlenirdi. Tüm bunlar da doğal olarak öğrencilerin psikolojisinin yıpranmasına, derslerin aksamasına, ileriki dönemlerde de dersler konusunda sıkıntı çekilmesine, bazen de okulu bırakmalarına sebep olurdu.¹⁶³ Derslerin ve öğretmenlerin seçimi de çok önemli unsurlar arasındadır, bu konuda da

¹⁵⁹ Bkz. Ek 11, s. 190; Ek 15, s. 226; Ek 17, s. 250; Ek 26, s. 332-333.

¹⁶⁰ *Yankı*, S. 260, 8-14 Mart 1976.

¹⁶¹ Bkz. Ek 4, s. 114; Ek 25, s. 322.

¹⁶² *Yankı*, S. 260, 8-14 Mart 1976.

¹⁶³ Bkz. Ek 3, s. 103; Ek 4, s. 114; Ek 8, s. 157; Ek 11, s. 190.

öğrencilerin çok dikkatli davranmaları gereklidir. Yoksa hem sınıf bazında öğrencilerle hem de derslerden geçme noktasında büyük bir sıkıntı çekilebilirdi. Bunların önüne geçmek için önceden anlaşılır ona göre ders seçimi yapılırdı, yanlış bir seçim yapıldığında ise bazı sıkıntılar çekilirdi.¹⁶⁴

O dönemde öğrencilerin yaşadığı en büyük problemlerden biri de okula gidiş gelişlerde yaşanmıştır. Mahalleler, sokaklar, duraklar bölünmüş bir vaziyette olduğu için istedikleri yerden gidemez, her durakta otobüslere, servislere binip inemezler. Bazen bir durağı geçmek için bile otobüse binerlerdi. Karşıt grubun hâkim olduğu bir bölgeye yanlışlıkla girildiği veya bir durakta inildiği zaman olay neredeyse ölümlere varan kavgalarla sonuçlanırdı.¹⁶⁵ Ayrıca ulaşımın yeterince gelişmediği o yıllarda, bir servis kaçırıldığı zaman ötekini uzun süre beklemek ya da yürüyerek gitmek gerekiyordu. Duraklarda beklemek veya yürüyerek gitmek ise kimi zaman tehlikeli durumlar yaratıyordu. Çünkü o dönem şartlarında duraklar taranıyor ve aynı zamanda eve gidiş yolunda silahlı saldırıya maruz kalınıyordu. Birçok öğrenci de bu sebeple yaralanıyor veya hayatını kaybedebiliyordu. Aynı şekilde otobüslerde saldırıya uğruyordu ve saldırılarda yaralanmalar ve can kayıpları meydana geliyordu. Bunu yapanların ise kim olduğu tam olarak bilinmiyordu, ama herkeste böyle bir korku vardır. Bu yaşananlar ailelerin de endişeli bekleyişlerine ve çeşitli tembihlerde bulunmalarına sebep olmuştur.¹⁶⁶

Tabii bunların yanı sıra o dönemlerde üniversiteli olmak bir ayrıcalık da getirmiştir öğrencilere, kendilerine olan güvenleri daha bir pekiştirmiştir. Zira o dönemlerde çok sayıda üniversiteli yoktur. Bu bakımdan keyifli, heyecanlı yıllarmış aynı zamanda. Ayrıca yoğun bir temponun ardından bir boşluk arama hissi sebebiyle yaşananlardan bazen zevk alanlarda oluyordu. Çünkü sürekli olarak okullar tatil ediliyor, dersler boşaltılıyordu.¹⁶⁷ Yine bir amaç doğrultusunda bir araya toplanabilmek, birbirlerini kollamak, arkadaşlıkların daha samimi, daha güçlü olması, bir arkadaşlarına canlarını bile teslim edebilecek kadar güvenmeleri gibi güzel yönleri vardır o yılların.¹⁶⁸ En önemlisi de hemen hemen herkesin inandığı bir fikri vardır ve bunu hayata geçirmek

¹⁶⁴ Bkz. Ek 3, s. 108; Ek 6, s. 129-130; Ek 23, s. 297-298.

¹⁶⁵ Bkz. Ek 10, s. 183; Ek 13, s. 206; Ek 14, s. 217-218; Ek 18, s. 259; Ek 26, s. 332-333.

¹⁶⁶ Bkz. Ek 4, s. 114; Ek 23, s. 297; Ek 24, s. 313; *Genç Arkadaş*, 2 Şubat 1978, S. 11, s. 4; *Devrimci Gençlik*, 7 Mart 1977, S. 17, s. 9.

¹⁶⁷ Bkz. Ek 5, s. 125; Ek 19, s. 262; Ek 20, s. 273; Ek 22, s. 287.

¹⁶⁸ Bkz. Ek 3, s. 103; Ek 4, s. 114; Ek 19, s. 262.

adına sürekli okumalar yapılmakta, bunun doğruluğunu yanlışlığını, eksikliğini görmek adına toplantılar yapıp eleştiriler ortaya konulmaktadır. Topluca eğlenceler düzenlenmekte ve hoş vakitler geçirilmektedir.¹⁶⁹ 1970'lerdeki üniversite gençliği bilinçli, duyarlı ve siyasallaşmış bir yapıya sahiptir. Amaçları sadece bir diploma sahibi olmak değildir, ülke için en iyisi ne, bu nasıl gerçekleştirilir, ülkeye nasıl daha faydalı olabilirim, kendimi nasıl geliştirebilirim, insanlara nasıl faydalı olabilirim gibi düşünceler vardır kafalarında.¹⁷⁰ Öğrenci sayısının az olması da eğitimin daha verimli olmasını sağlamıştır. Öğrencilerin de okumaya, öğrenmeye istekli oluşları onlara bugünkü anlamda entelektüel bir görünüm kazandırmıştır. Ama tarafların aşırı derecede birbirlerine kapalı olması, birilerinin de bunu destekleyip olaylar çıkartması ve ardından bir şeylerin kendiliğinden gelişmesi olumsuz sonuçlar doğurmuştur.¹⁷¹

B. Sağ ve Sol Kavramlarının Anlamlandırılması

Görüşme yaptığım ülkücü veya milliyetçilerin bir kısmı kendilerinin sağ kavramıyla adlandırılmasından rahatsızlık duymaktadır. Kendilerini 'Türk milliyetçisi' adıyla tanımlamakta ve teze karşı antitez olarak değil, aksiyoner bir görüş olarak ortaya çıkıp, dünyayı bile yönetmeyi amaçladıklarını vurgulamaktadırlar. Şu an sağ olarak adlandırılanlar ise onlara göre 'Amerikancı' insanlardır.¹⁷² Ülkücü hareket, Türkeş'in 1967'de CKMP kongresinde yaptığı "Üniversitelerimiz içerisinde, komünist kışkırtmacılara karşı imanlı bir milliyetçi gençlik cephesinin yükseldiği..."¹⁷³ konuşmasından sonra atağa geçmiş ve yaygınlaşmıştır. Söylemlerinde antikapitalist ve özellikle de antikomünist etmenler ön plana çıkarılmıştır.¹⁷⁴ Bu hareket bütünlüklü bir toplum düzeni tasarlayamayan, iktidar perspektifini de bu tür bir tasarı üzerine kuramayan bir hareket olmuştur.¹⁷⁵ Bu kişiler genel anlamda sağ; ülkesini, milletini seven, her türlü milli değerleri savunan, muhafazakâr, dini değerlere bağlı, kültürüne sahip çıkan, Türk milletinin yücelmesi için çalışan kişilerin oluşturduğu bir ideoloji

¹⁶⁹ Bkz. Ek 7, s. 143; Ek 13, s. 206; Ek 17, s. 250-251.

¹⁷⁰ Samet İnanır, "Bildiğimiz Gençliğin Sonu" *Birikim*, S.196, 2005, s. 41; bkz. Ek 6, s. 129; Ek 13, s. 206-207; Ek 16, s. 236-227.

¹⁷¹ Bkz. Ek 16, s. 236-237; Ek 19, s. 262; Ek 23, s. 297-298.

¹⁷² Bkz. Ek 10, s. 183-184; Ek 19, s. 263; Ek 25, s. 322.

¹⁷³ A.g.e., s. 48.

¹⁷⁴ A.g.e., s. 48.

¹⁷⁵ Tanıl Bora; Kemal Can, *Devlet-Ocak-Dergâh – 12 Eylül'den 1990'lara Ülkücü Hareket*, İletişim Yayınları, Ankara, s. 36-37.

olarak görmüşler. Kürtçü, sosyalist, komünist, sosyal demokrat diye adlandırılan tüm grupları da 'sol' diye adlandırmaktadırlar. Solu da milli manevi değerlere önem vermeyen, kozmopolit, komünizmi isteyen, Rusya ve Çin'in etkisinde olan insanların oluşturduğu bir fikri akım olarak görmüşler.¹⁷⁶ Bugün ise olayı daha farklı bir açıdan ele almaktadırlar. Mesela Yalav, Aslı ve Hakan gibiler, aslında tarafların amaçlarının ortak olduğu, yapı olarak benzer özellikler taşıdıkları görmüşler. Ama o zamanlar bunu fark edememişler, çünkü onlara göre birileri bu gençleri kamplaştırmak adına böyle bir ayrıştırma eylemi içerisine girmiş ve bunu da kimseye fark ettirmeden başarıyla uygulamışlardı.¹⁷⁷

Solu benimseyenler de solu; halkın eşitliğini savunan, emekçiden yana olan, haksızlığın karşısında duran, insanları seven, bilgili olan, ülkenin tam bağımsızlığını savunan, devrimci olan, demokrasiyi ve özgürlüğü savunan, yenilikçi ve Atatürkçü kişilerin oluşturduğu bir ideoloji olarak değerlendirmiş. Sağ ise onlar için eşitliğe inanmayan, mevcut düzenden yana olan, dolaylı olarak Amerikan taraftarlığı yapan, faşist, gerici bir zihniyete sahip, sermayeyi savunan kişilerin oluşturduğu fikri bir akım olarak değerlendirilmiş.¹⁷⁸ Ayrıca onlara göre sağ ve sol kavramlarının din ile bir ilgisi yoktur, bunlar ayrı kulvardadır ve bu söylem daha çok solu kötülemek adına ortaya atılmıştır.¹⁷⁹ Çünkü milliyetçilere göre solcular, Türk milletine ve İslamiyet'e son vermek isteyen emperyalist güçlerin uşağı olarak görülüyor ve öyle lanse ediliyordu.¹⁸⁰ Daha sonraları ise bir kısmı neden böyle bir ayrıma gittiklerini sorgulamaya başlamış. Bu sorgulama sırasında ortak noktaların olduğu görülmüş ve bu defa iç dünyalarında bir kargaşa yaşamışlar.¹⁸¹

Herhangi bir tarafta yer almayanlar, olaylardan uzak durmaya çalışanlar, her iki ideolojiyi de benimseyenlerin ülkeyi kurtarmak adına direndiklerini, ama aslında hiçbir şey yapmadıklarını görmüşler.¹⁸² Ayrıca tarafları iyi ve kötü olarak değerlendirenler olduğu gibi, soğuk savaş dolayısıyla Amerika ve Rusya arasındaki çekişmenin kurbanları olarak değerlendirenler de olur.¹⁸³ Bunların bir kısmı sağ; milliyetçi,

---

¹⁷⁶ Bkz. Ek 7, s. 143; Ek 16, s. 237-238; Ek 21, s. 281.

¹⁷⁷ Bkz. Ek 3, s. 103-104; Ek 12, s. 951; Ek 16, s. 238.

¹⁷⁸ Bkz. Ek 6, s. 130; Ek 9, s. 172; Ek 17, s. 251-252; Ek 20, s. 273; Ek 22, s. 288; Ek 24, s. 313-314.

¹⁷⁹ Bkz. Ek 13, s. 208.

¹⁸⁰ *Genç Arkadaş*, S. 8, 5 Kasım 1977.

¹⁸¹ Bkz. Ek 4, s. 115.

¹⁸² Bkz. Ek 5, s. 125.

¹⁸³ Bkz. Ek 11, s. 190-191; Ek 18, s. 259.

taşradan gelmiş olan öğrenci kesimi, muhafazakâr, aşırı itaat tutkusu olan, dini değerlere bağlı kişiler, solu; eğitim ve kültür seviyesi daha yüksek olan, özgürlük ve eşitlikten yana olan, dinden uzak, aydınlanmaya ve değişmeye açık olan insanların oluşturduğunu düşünürler.¹⁸⁴ Bugün baktıkları zaman, aslında iki tarafında tutucu yönlerinin olduğunu görürler ve birilerinin insanları bölmek adına böyle bir ayrıma girdiğini düşünürler.¹⁸⁵

C. Bir İdeolojiyi Benimseyiş

Gençlerin bir ideolojiyi benimseyişleri farklı farklı şekillerde gerçekleşir. Mesela Kılıç, Aksaray'da açılan Büyük Ülkü Derneği'ne, MHP il başkanının önerisiyle yönetici olarak tayin edilir. Böylece daha tam olarak ne olduğunu anlamadan kendini Türk milliyetçisi olarak bulur. Babası da solcu bir derneğin, TÖB-DER, başkanlığını yapmaktadır, ama aralarında hiçbir sorun yaşanmaz. Çünkü buldukları bölgede böyle bir çatışma olgusu yoktur.¹⁸⁶ Yine küçük yaşta, duvarda gördüğü bir yazıyı araştırıp haklı yönlerini görünce ve karşı tarafın fikirlerini de pek mantıklı bulmayınca ona karşı olan bir fikri akım içerisinde yer alanlar da oluyordu.¹⁸⁷ Yaratılışları ve içine doğdukları şartlar itibarıyla da ideolojilerini belirleyenler oluyordu. Ailede de bu fikirlerin hâkim olması ve o yöne kanalize edilmeleri benimsedikleri ideoloji üzerinde etkiliydi.¹⁸⁸

Bazen de yetiştikleri aile ortamının tam tersi bir yönelim içine girenler de oluyordu. Mesela Akarsu muhafazakâr bir ortamda yetişmesine rağmen, rol model aldığı kişiler ve okulda yaşadığı olaylar dolayısıyla farklı bir yönelim içine girer.¹⁸⁹ Üniversite zamanında kaldıkları yurtlar da görüşlerinin şekillenmesinde önemli bir faktör oluyordu. Aynı zamanda üniversitelerde hangi ideolojinin baskın olacağını da etkileyen bir unsurdu bu. Bu yüzden yurtlara hâkim olmak için büyük mücadeleler veriliyordu. Öncelikle yurdun yöneticiliği ele geçiriliyor, sonra da çeşitli yöntemlerle, bahanelerle kendi ideolojilerinden olan gençler yerleştiriliyordu. Karşıt gruplardan ise az sayıda öğrenci alınıyordu. Bazen de özellikle çok sayıda birinci sınıf öğrencisi seçiliyor ve aralarına da daha az sayıda kendi görüşlerini benimsemiş olan öğrenciler

¹⁸⁴ Bkz. Ek 8, s. 157; Ek 14, s. 218; Ek 15, s. 226; Ek 26, s. 333-334.

¹⁸⁵ Bkz. Ek 14, s. 218; Ek 23, s. 298-299.

¹⁸⁶ Bkz. Ek 25, s. 322-323.

¹⁸⁷ Bkz. Ek 19, s. 263-264.

¹⁸⁸ Bkz. Ek 10, s. 184; Ek 21, s. 281.

¹⁸⁹ Bkz. Ek 6, s. 130-131.

yerleştiriliyordu. Bu durum da karşıt gruptaki öğrencilerin eylemlerine, ardından da çatışmalara yol açıyordu.¹⁹⁰ Nitekim Aslı, sosyal demokrat¹⁹¹ bir aileden gelmesine ve lise yıllarında sol sempatzanı olmasına rağmen, kaldığı yurt ve zamanla karşıt gruptakileri tanınması, sürekli onlarla iç içe olması fikir değışikliği yaşamasına sebep olmuştur. Bu gibi durumlar da doğal olarak ebeveynler ile sorunlar yaşanmasına ve sonraki hayatlarının da farklı bir biçimde şekillenmesine sebep olmuştur.¹⁹² CHP kökenli bir aileden gelen Yalav da yaratılışı, asiliği, örnek aldığı kişiler ve ortaokuldan beri devam ettiği Ülkü Ocakları'nın¹⁹³ etkisiyle ailesinden farklı bir yönelim içine girer.¹⁹⁴

Yetişmiş oldukları çevre de benimsemiş oldukları ideolojiler üzerinde son derece önemli bir etkidir. Yakınlık duydukları birinin öldürülmesi, yaşça kendilerinden büyük olan ve saygı duydukları kişilerin teşviki, akrabaların etkisi, onlar gibi olma hevesi, karşı tarafın saldırılarına maruz kalınması, yetişme tarzları, bir görüşün sorgulayıcı ve mantıklı görülmesi de kişileri seçtikleri görüş üzerinde önemli etkileri oluyordu.¹⁹⁵

Pek çok kişi de fikrini kendi içerisinde yaşar ve herhangi bir grup içerisinde yer almaz, bunun için de çeşitli sebepleri vardı. Örneğin fikirlerinin tam anlamıyla olgunlaşmadığını düşünüp, bir akım içerisinde yer almayı reddedenler oluyordu. Bunun yerine kendilerini geliştirmeyi, eğitim hayatlarını ön planda tutmayı seçmişler.¹⁹⁶ Kimileri de yapıları itibarıyla kavgadan, dövüşten hoşlanmazlar bunun için de ideolojik amaçlı gruplardan uzak dururlar.¹⁹⁷ Aynı zamanda tarafların savunduğu fikirlerin bir kısmını mantıklı bulmayıp kendilerini onlardan soyutlayanlar da oluyordu. Fakat bu

---

¹⁹⁰ *Devrimci Gençlik*, 7 Mart 1977, S. 17, s. 7; *Genç Arkadaş*, 15 Ocak 1977, S. 2, s. 12; *Devrimci Gençlik*, 25 Haziran 1976, S. 9-10, s. 14.

¹⁹¹ 1970'lerin başında Bülent Ecevit CHP'nin genel başkanlığına seçilir. Ardından CHP'nin sosyal demokrat bir parti olduğunu ilan eder. Bu nedenle 1970'lerde CHP olmakla sosyal demokrat olmak bir nevi aynı anlama gelir. 1973 ve 1977 seçimlerinde de bu yönelimleri sayesinde birinci parti olarak seçilirler. Bkz. Ahmet Çobanoğlu, *12 Eylül'ün Getirdikleri, Götürdükleri ve CHP'nin Serüveni*, Ülkü Basımevi, Konya, 1992, s. 41.

¹⁹² Bkz. Ek 3, s. 104.

¹⁹³ Ülkü Ocakları, ilk olarak 1968 yılında, Ankara'da Hukuk Fakültesi, Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi ve Ziraat Fakültesi'nde "Ülkü Ocağı" adıyla ortaya çıkmıştır. Bunlar üniversitelerde öğrencilere verilen kulüp kurma, pano açma gibi haklar dolayısıyla milliyetçi gençler tarafından kurulmuşlardır. Bkz. <http://davam1917.blogcu.com/ulku-ocaklarinin-kurulusu-ve-kurulus-amaclari/4314309>.

¹⁹⁴ Bkz. Ek 16, s. 238-239.

¹⁹⁵ Bkz. Ek 4, s. 115-116; Ek 7, s. 143; Ek 9, s. 172; Ek 12, s. 195; Ek 13, s. 208; Ek 20, s. 273; Ek 22, s. 288.

¹⁹⁶ Bkz. Ek 15, s. 226-227.

¹⁹⁷ Bkz. Ek 18, s. 259; Ek 26, s. 334.

uzak durma eylemini sürdürmek çok da kolay değildir.¹⁹⁸ Bunların dışında aileye verilen değer, onların telkinlerine uymak, saflaşmanın ve çatışmanın bir çözüm getiremeyeceğine olan inanç, eğitimin daha ön planda tutulması kişileri bir fikrin taraftarı olmalarını engellemiştir.¹⁹⁹ Bu uzak durma kararı kişilerin kimi zaman sözlü tehditlere, psikolojik baskılara maruz kalmalarına da sebep oluyordu, bazılarında ise böyle bir baskıya maruz kalmıyordu.²⁰⁰ Ailelerin bir kısmı ise gençlerin umutlarından, heyecanlarından, inançlarından habersizdir. Onların yaşadıklarını sadece çocukça bir heves olarak değerlendirmektedirler. Zaten haberdar olmaları durumunda çocuklarını bunun dışında tutmaya çalışırlarmış.²⁰¹ Bazı aileler ise çocuklarının kendi fikirlerini benimsemelerini desteklerken, bazı ebeveynler bunu endişeyle karşılamıştır.²⁰² Aile yapısının aksine bir grup içerisinde yer alanların ebeveynleri ise farklı bir görüşü benimsemelerinden ziyade onların yaşayacağı sorunları düşünerek olumsuz tepki veriyorlardı. Çünkü onlar için her şeyden önce çocuklarının sağlığı, mutluluğu ve geleceği önemlidir.²⁰³

D. Ulaşılmak İstenen Hedefler

Bir ideolojiyi benimserken ona içten bir şekilde bağlanılır ve o fikrin öngördüğü düzenin gerçekleşeceğine tereddütsüz inanılırdı. Bunu gerçekleştirmeye çalışırken de kişisel bir çıkar peşinde olmayıp, ülkenin daha iyi bir konumda olması, halkın daha iyi koşullarda yaşamlarını devam ettirmeleri hedef edinilirdi.²⁰⁴

Muhafazakâr, milliyetçi bir fikri sistemi benimsemiş olanların bir kısmı, ülkenin başka devletlerin himayesine girmemesini, ancak kendi içerisinde üretilen fikirlerin uygulanmasıyla mümkün olacağını düşünür. Bunu başka devletlerin yöntemleriyle gerçekleştirmek hem mantıklı değildir hem de sonucu belirsizdir.²⁰⁵ Türk devletinin daha güçlü olması, tüm Türklerin bir bayrak altında toplanması, hatta tüm dünyayı yönetmek gibi amaçlar edinmiş, bunun için mücadele vermişlerdi. Bunları

---

¹⁹⁸ Bkz. Ek 5, s. 125-126.

¹⁹⁹ Bkz. Ek 8, s. 157-158; Ek 11, s. 191; Ek 14, s. 218; Ek 23, s. 299-300.

²⁰⁰ Bkz. Ek 8, s. 157; Ek 11, s. 191; Ek 18, s. 259; Ek 23, s. 299-300.

²⁰¹ Bkz. Ek 7, s. 143; Ek 12, s. 195.

²⁰² Bkz. Ek 4, s. 116; Ek 21, s. 281.

²⁰³ Bkz. Ek 6, s. 130-131; Ek 16, s. 238-239.

²⁰⁴ Bkz. Ek 4, s. 117; Ek 6, s. 132; Ek 7, s.144; Ek 10, s. 186; Ek 12, s. 196.

²⁰⁵ Bkz. Ek 10, s. 184-185.

gerçekleştirmenin yolunun da benimsedikleri ideolojiden geçtiğine inanmışlardı.²⁰⁶ Bunların yanı sıra ülke insanının huzuru, öğrencilerin düzenli bir eğitim alması, kavgasız gürültüsüz bir ortam için, Türk devletinin bilgi ve teknoloji bakımından ileri bir seviyede olması, milli bir devlet olması için solculara karşı mücadele veriyorlarmış. Çünkü solcular ülkesini sevmeyen, Rusya ve Çin'in etkisinde olan insanlar olarak algılanıyordu.²⁰⁷ Kimileri de Aslı gibi, bir amaç uğruna olmaktan ziyade, kendilerini daha güvende hissetmek ve yalnız kalmamak adına bir yerlere yama olmak durumunda kalıyordu.²⁰⁸

Yıllar sonra ise; kimi o günkü kadar inanarak, kimi de biraz daha yumuşayarak amaçlarına olan bağlılığını sürdürüyor. Bunun aksi olan durumlar da var tabii ki. Örneğin Hakan, o zamanlar inandığı birçok düşüncenin gerçeklikle alakası olmadığını görüyor. Çünkü Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bağımsızlığını kazanan Türk devletleriyle herhangi bir ilişkiye girilmediğini, bu tür bir programlarının olmadığını görmüş. Hâlbuki bir zamanlar tüm Türk devletlerini bir çatı altında toplamayı planlıyorlarmış. Böylece de tereddütsüz olarak inandığı ve gerçekleşeceğinden emin olduğu şeylerin aslında sözde kalmış düşünceler olduğunu fark etmiş.²⁰⁹

Solcu bir yapılanmanın içerisinde yer alanlar ise; Türkiye'de herkesin eşit, düşünce bazında insanların özgür olduğu, herkesin emeğinin hakkını aldığı, bir konu üzerinde ülkedeki herkesin söz hakkının olduğu, silahların ve yoksulluğun olmadığı, insanların huzurlu, mutlu olduğu, güçlü ve tam bağımsız bir ülke için devrim gerçekleştirmeyi amaç edinmişlerdi.²¹⁰ Şu anda o günlere bakanların bir kısmı hedeflerinin çok büyük, ama kendilerinin küçük olduğunu görmüşler. Hâlen daha herhangi birilerinin o emelleri gerçekleştirememesi de bunun kanıtı olarak görülüyor.²¹¹ Türkiye'de solun dinsizlikle bağdaştırılması hedeflerine ulaşamamanın sebepleri arasında görülüyor.²¹² Ayrıca Kızılöz'ün belirttiği gibi teoriye uygun bir pratiğin hayata

---

²⁰⁶ Bkz. Ek 7, s. 143-144; Ek 12, s. 196; Ek 19, s. 26-265; Ek 21, s. 281-282.

²⁰⁷ Bkz. Ek 16, s. 239; Ek 25, s.323.

²⁰⁸ Bkz. Ek 3, s. 105.

²⁰⁹ Bkz. Ek 12, s. 196-197.

²¹⁰ Bkz. Ek 4, s. 116; Ek 6, s. 132; Ek 9, s. 172; Ek 20, s. 274; Ek 22, s. 288; Ek 24, s. 314-315.

²¹¹ Bkz. Ek 4, s. 116.

²¹² Bkz. Ek 13, s. 209.

geçirilememesi ve en önemlisi de 12 Eylül müdahalesinin yapılması solun amaçlarını gerçekleştirememesinin sebepleri olarak belirtiliyor.²¹³

E. Kazançları ve Kayıpları

Bir ideolojiyi benimsemek ve onun öngördüğü fikirlere uygun şekilde yaşamak gençlerin hayatlarını hem olumlu hem de olumsuz yönlerden etkilemiştir. Mesela gençlerin bir kısmı olgunlaşmalarını, yalandan uzak durmaya çalışmalarını, dinin gerektirdiği şekilde yaşamaya çalışmalarını, bir amaç edinmeyi, bir sorumluluğu taşıyabilecek kapasiteye sahip olmalarını, pek çok insan tarafında sevilip sayılmalarını, inandıklarını savunmayı ve bunu açıkça söyleyebilmeyi, düzenin kendilerine sunduğu birtakım olanakları reddetmeyi, bilgili olmayı, insanlığı, empati kurmayı, düşünme yeteneğini, olaylar karşısında daha duyarlı olmayı benimsedikleri ideolojilere bağlamaktadırlar.²¹⁴ Ayrıca gerek millet için, gerek devlet için gerekli olan birtakım uğraşlar içinde olmaları, üzerlerine düşen görevleri yapmaları gençlere iç huzuru kazandırmıştır.²¹⁵ Mehmet gibi, Türk'ün ne demek olduğunu, her türlü zorluğa direnmeyi ve ümitsizliğe kapılmamayı ideolojileri aracılığıyla öğrenenler de olur.²¹⁶

Bu olumlu yönlerin yanında birtakım olumsuz etkilenmeler de olmuştur tabii ki. Çünkü bir gruba dâhil olmak gençleri doğrudan hedef haline de getiriyordu. Nitekim bu durum okulda sene kaybetmelerine de sebep olabiliyordu.²¹⁷ Dönemin gazetelerinden olan Politika'da yayınlanan bir araştırmaya göre üniversiteye kayıt yaptıranların %10'u birinci sınıfta, %33'ü üst sınıflarda okulu bırakmaktadır. Normal sürelerinde mezun olanların bazı üniversitelere göre yüzdeleri şöyledir: İstanbul Üniversitesi'nden %21, İTÜ'den %14, Ankara Üniversitesi'nden %34, Boğaziçi Üniversitesi'nden de %56'dır.²¹⁸ Yine bir üniversiteyi kazanıp giden ve orada istemese de bir gruba dâhil olup asıl hayalini gerçekleştirmeyi düşünecek fırsatı bulamayanlar da oluyordu. Çünkü oraya takılıp kalırlar, bu durum sonraki yıllarına 'keşke' olarak yansır.²¹⁹ Bunun yanı

---

²¹³ Bkz. Ek 9, s. 172.

²¹⁴ Bkz. Ek 4, s. 116; Ek 6, s. 132; Ek 9, s. 174-175; Ek 13, s. 214-215; Ek 19, s. 271; Ek 21, s. Ek 25, s. 328-329.

²¹⁵ Bkz. Ek 10, s. 185; Ek 20, s. 278.

²¹⁶ Bkz. Ek 7, s. 152.

²¹⁷ Bkz. Ek 12, s. 195.

²¹⁸ Tekeli, a.g.m., s. 134.

²¹⁹ Bkz. Ek 3, s. 105.

sıra bazı hayallerinden vazgeçen ve bugün vazgeçtiği için pişmanlık duymayıp sevilenlerde olur.²²⁰ O dönemde yine kız erkek arkadaşlıkları hoş karşılanmadığı için pek çok kişi beğendiği, sevdiği kişilerle konuşamamış ve evlenememiştir.²²¹

Bir amaç uğruna mücadele vermek, bir şeyler üretmeye çalışmak, gereksiz kavgalar yapmak gençlerin kendilerine zaman ayıramamalarına da sebep olmuştur.²²² Ayrıca maddi açıdan da daha sıkıntılı günler yaşamalarına neden olabiliyordu. Çünkü çeşitli sebeplerle kedilerinden paralar toplanıyor bu da onları sıkıntıya sokabiliyordu. Hem okuyup hem çalışanlar ise bu konuda daha rahat olmuştur.²²³

F. Önyargılar ve Uzlaşmazlık

Bir fikri benimsemiş olan herkes kendi yaptıklarının ve yapacaklarının en doğru hareket olduğuna inanmış. İdeolojilerinin öngördüğü eylemlerde, söylemlerde hiçbir eksiklik veya yanlışlık yoktur onlar için. Zaten böyle bir düşünce olduğu andan itibaren ayrışmalar yaşanıyor ve fraksiyonlar ortaya çıkıyordu. Karşıt olarak algılanan grupların fikirleri ise çok basit olarak değerlendiriliyor ve dış mihrakların çıkarları doğrultusunda hareket ettiğine inanılıyordu. Kurdukları empati sonucunda da her zaman kendilerini daha haklı ve ahlaklı buluyorlardı.²²⁴

Bunların yanı sıra karşıt görüşlülerin fikirlerini savunan gazeteleri, dergileri, kitapları gerek fırsat olmaması, gerekse karşı tarafa tamamen kapalı olmanın verdiği keskinlik dolayısıyla pek okunmamış.²²⁵ Ayrıca böyle bir durumda kişi kendi arkadaşları arasında yanlış anlaşılabilir ve bu da olumsuz sonuçlar doğurabilirdi.²²⁶ Dönemin sağa hitap eden en önemli yayın organlarından biri Tercüman gazetesidir. Bunun dışında sağcı fraksiyonların; Genç Arkadaş, Milli Ülkü, Türk Yurdu, Ülkü Ocağı, Hergün, Ortadoğu gibi yayınları bulunmakta idi. Solculara hitap eden en yaygın yayın organı ise Cumhuriyet gazetesidir. Bunun dışında Devrimci Gençlik, Özyönetim,

---

²²⁰ Bkz. Ek 6, s. 139.

²²¹ Bkz. Ek 7, s. 151; Ek 13, s. 214; Ek 25, s. 328.

²²² Bkz. Ek 13, s. 214.

²²³ Bkz. Ek 6, s. 133; Ek 10, s. 185; Ek 12, s. 196; Ek 21, s. 282.

²²⁴ Bkz. Ek 4, s. 116-117; Ek 7, s. 144; Ek 12, s. 196; Ek 13, s. 209; Ek 20, s. 273-274; Ek 21, s. 282.

²²⁵ Bkz. Ek 4, s. 117; Ek 7, s. 144.

²²⁶ Bkz. Ek 13, s. 209.

Genç Öncü, Kurtuluş gibi solcu fraksiyonların çıkartmış olduğu çok sayıda dergiler mevcuttur.

Solcu bir fraksiyon içerisinde yer alanların bir kısmı, karşılarında yer alan fikirlerin yayınlarını pek çok açıdan yetersiz ve niteliksiz buluyordu. Bu nedenle, okusalar da pek etkilenmiyorlardı.²²⁷ Mesela Akarsu, muhafazakâr bir ailede yetişmesine, okuduğu yayınların da yine muhafazakâr ve ülkücü camiaya ait olmasına rağmen bunları pek makul bulmayıp etkilenmiyordu. Bunun aksine eline geçen sola dair yayınları okuduğunda bunlardan önemli ölçüde etkileniyor ve zamanla da bu kitapların, dergilerin sayısı artıyordu.²²⁸ Aynı şekilde milliyetçi bir görüşe mensup olanlar arasında sola dair kitaplar, dergiler okuyanlar oluyordu. Ama onlar da bu yayınları yetersiz buluyor ve savundukları fikirleri de akla yatkın görmüyorlardı. Bu yüzden de herhangi bir şekilde etkilenmeleri söz konusu olmuyordu.²²⁹

Taraflar arasındaki önyargılar, birbirlerine uzak durmaları, aralarında keskin sınırların olması ve benzeri gibi sebepler dolayısıyla da bir araya gelmeleri ve normal bir tartışma yapmaları da mümkün olmuyordu. Görüşme yapılanların geneline göre bu durum, onlar fark etmeksizin, provokatörlerin ve bu karmaşadan faydalananların işine geliyordu. Bu yüzden de ortamın böyle devam etmesi için bazı çalışmalarda bulunuyorlardı. Bu çabalar, zaten var olan önyargılar ve gençliğin verdiği heyecanla birleşince taraflar arasında çatışma kaçınılmaz oluyordu. Dolayısıyla da bir uzlaşma sağlanmasına olanak verecek bir ortam kalmıyordu.²³⁰ Bu provokatörlerin kimler olduğu, faaliyetlerini nasıl yürüttüğü net olarak bilinmemektedir. Ancak şüphelilerin başında Amerika Birleşik Devletleri ve Özel Harp Dairesi (ÖHD)²³¹ diğer adıyla Kontrgerilla geliyor. Amerika'dan kuşkulandırılması kuramının altında şöyle bir sebep yatmaktadır: ABD yörüngesinde olan bir ülkenin komünizme doğru kayması veya Amerikan yanlısı rejimin tehlikeye girmesi, ABD'nin harekete geçmesi ve o ülkeyi

---

²²⁷ Bkz. Ek 9, s. 173-174; Ek 24, s. 315-316.

²²⁸ Bkz. Ek 6, s. 131-132.

²²⁹ Bkz. Ek 12, s. 197; Ek 19, s. 265; Ek 21, s. 282.

²³⁰ Bkz. Ek 4, s. 116-117; Ek 17, s. 252-253; Ek 19, s. 265; Ek 24, s. 315-317.

²³¹ ÖHD, aslında yurt savunması amacıyla kurulan yarı askeri bir örgüttür. Bir işgal sırasında halkı bilinçlendirmek ve onlara cephaneye sağlayarak harekete geçirmeyi amaçlıyordu. Elemanları da gizli olarak seçilip eğitiliyordu. Bu örgüt, Ecevit'in Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'e yazdığı 7 Mayıs 1977 günlü mektubunda belirttiği üzere 1974'e kadar Amerika tarafından finanse edilmiş. Ayrıca ÖHD üyeleri Amerikalı görevlilerle aynı binada çalışmışlardır. Dönemin şiddet eylemlerinde rol almaları da önemli bir olasılıktır. Bkz. Çetin Yetkin, *Türkiye'de Askeri Darbeler ve Amerika*, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, Antalya, 2006, s. 179-180.

koruması için yeterli bir nedendir. Bu amaçla, o ülkedeki komünizmi savunanlara karşı iktidarın destekçisi olur. Hatta komünizmin yok edilmesi için askeri diktatörlük de desteklenir. Bunun için de kutuplaştırmanın sağlanması ve kitlesel terörün oluşturulması desteklenmelidir.²³² Kontrgerillanın ise Amerikan destekli olması, elemanlarının sağcı çevrelerden seçilmesi, zamanla içerisine CIA elemanlarının sızması ile örgüt Amerikalıların yönlendirdiği bir yapıya bürünür. Böylece de çatışmalara giden yol açılır ve olayların bir kargaşa havasında sürdürülmesi sağlanır.²³³ Öyle ki taraflardan birine mensup bir kişi öldüğü zaman, doğruluğu veya yanlışlığı araştırılmadan direk karşı taraf suçlu ilan ediliyordu. Başka bir ihtimale olanak verilmiyordu ve intikam alma peşine düşülüyordu. Nitekim provokatörler de böyle bir düşünceye olanak vermeyecek şekilde hareket ediyordu. Üstelik halkı, arada kışkırtıcıların, çıkarı olanların oyununa karşı uyaracak alternatif bir kaynak da yoktur.²³⁴ Ayrıca aynı fikrin fraksiyonları arasında bile uzlaşının sağlanamadığı noktalar oluyordu. Böyle bir ortamda iki farklı uç noktanın uzlaşmasını beklemek hayal bile edilemezmiş.²³⁵ Bunların yanı sıra komuta heyetinin de olayların önüne geçmediği, hatta iyice körüklediği de ayrı bir tartışma konusudur. Bu konu ile ilgili olarak Süleyman Demirel 1990'da Milliyet'te yayınlanan bir yazısında şunları söylemiştir: *“Elinizdeki yetkileri kullanıp devleti koruma ve kollama görevi yerine, devletin dibine dinamit koyanların akıttıkları kanları ikbalinizin merdivenlerine basamak yaptınız.”*²³⁶ Aynı şekilde Ecevit'te, 1979 yılında başbakanlık görevinde iken bazı Orta ve Doğu Anadolu illerinde sıkıyönetim uygulaması ister. Fakat bu isteği Genelkurmay Başkanı Evren tarafından, ellerinde yeterince kuvvet olmaması gerekçesiyle reddedilir. Lakin 12 Eylül'de tüm illerde sıkıyönetim uygulaması başarıyla uygulanır.²³⁷ Tüm bu yaşananlar birleşince tarafların orta yolu bulmaları imkânsızlaşır. Yine Türkiye'nin birçok konuda yeterli ölçüde gelişmemiş olması ve bunları kısa sürede halletme isteğinin sancılı da kişilerin uzlaşma yolunda ayrı bir engel teşkil ediyordu. Çünkü bir şeyleri kısa zamanda halletme girişimi insanları yıpratıyor ve birbirlerine karşı olan tahammüllerini yok ediyordu.²³⁸

---

²³² Yetkin, a.g.e., s. 184.

²³³ A.g.e., s. 182-188.

²³⁴ Bkz. Ek 17, s. 253; Ek 24, s. 316-317.

²³⁵ Bkz. Ek 4, s. 117-118.

²³⁶ Yetkin, a.g.e., s. 174-175.

²³⁷ A.g.e., s. 176-177.

²³⁸ Bkz. Ek 8, s. 159-160.

Şu anda ise o zamanlar büyük bir yanılğı içinde olduklarını fark etmişler ve esasında iki tarafında ülke adına, millet adına iyi fikirler üretmeye çalıştığını görmüşler. Şimdi her türlü fikre ait yayınları okuyup, o döneme ait bilgiler edindikçe kendilerini birilerinin nasıl yönlendirdiğini fark ederler. Sonrasında ise zıt kutuplarda yer alan kişilerle bir araya gelip, birbirlerini nasıl gördüklerini, nasıl değerlendirdiklerini konuşup anlamaya çalışıyorlar. Bunu o zamanlar yapamamalarını da dış odaklara bağlıyorlar.²³⁹ Sırf kendileri gibi düşünmediği için karşı tarafı yok etme girişimlerini bugün şaşkınlıkla hatırlıyorlar ve bunda kesinlikle kazançlı çıkan kişilerin parmağı olduğunu düşünüyorlar. Ama her şeye rağmen tüm o yaşananlardan en büyük zararı kendileri görmüş.²⁴⁰

G. Yurt İçinde ve Yurt Dışında Gruplara Verilen Destekler ve Yönlendirmeler

Üzerinde çok durulan konulardan biri de, o dönemde grupları dışarıdan veya içeriden birilerinin yönlendirilip yönlendirmediği veya destekleyip desteklemediğidir. Bu konuda farklı farklı görüşler olmasına rağmen ortak bir nokta da var. O da hep karşıt görüştekilerin birileri tarafından desteklendiği fikridir. Özellikle de maddi imkânlar konusunda dış devletlerden gruplara destek verildiği konusunda. Ama hem sağ hem de sol görüşlüler bu söylemlerin, kendileri açısından, kesinlikle bir doğruluk payı olmadığını vurguluyorlar.²⁴¹ Çünkü onlar için, yaptıkları şeyler parayla kıyaslanacak gibi değildir, inandıklarını gerçekleştirmek için hayatlarını dahi ortaya koyabiliyorlardı sonuçta. Bu tür söylemler ise her zaman için sorunun gerçek sebeplerini bulandırmak amacıyla ortaya konuluyordu.²⁴² Recep'in ifadesi ile de 12 Eylül sonrasında yapılan işkenceler dolayısıyla insanlar yapmadıkları halde bazı suçlamaları kabullenmiş, ama hiç kimse dış devletlerden yardım alındığına dair bir söz söylememişti.²⁴³ 12 Eylül sonrasında işkence sistemli ve yaygın bir biçimde uygulanmıştır. Resmi açıklamalara göre müdahale sonrasında 650 bin kişi gözetim altına alınmıştır. Bunların büyük bölümü de hem manevi hem de fiziki olarak insanlık dışı işkencelere maruz kalmıştır.

²³⁹ Bkz. Ek 4, s. 118-119; Ek 16, s. 239-240; Ek 19, s. 265; Ek 22, s. 291.

²⁴⁰ Bkz. Ek 12, s. 200-201.

²⁴¹ Bkz. Ek 6, s. 132-133; Ek 17, s. 254; Ek 19, s. 266; Ek 20, s. 274; Ek 24, s. 317.

²⁴² Bkz. Ek 6, s. 132-133.

²⁴³ Bkz. Ek 20, s. 274-275.

Sanıkların işkence altında alınan ifadeleri de mahkemelerde mahkûmiyet kararlarına gerekçe olarak gösterilmiştir. İnsan Hakları Derneği'nin açıklamasına göre o dönemde 171 kişi işkence sebebiyle hayatını kaybetmiştir.²⁴⁴ Ancak bu rakamın doğruluğu tartışmalıdır, çünkü o dönemde şüpheli ölü sayısı 400 dolaylarındadır. İşkence ise kanıtlanması zor olan bir suçtur. Çünkü iz bırakmayan işkence yöntemlerinin geliştirildiği söyleniyor, ayrıca gözetim sürelerinin uzatılması da izlerin kaybolmasını sağlamaktadır. İşkencelerin gizli olarak yapılması ve işkence görenlerin gözlerinin kapatılması da söz konusudur. Bunların yanı sıra birçok kişide de ruhsal ve fiziksel bozukluklara neden olmuştur.²⁴⁵ Sağcı fraksiyonlar içerisinde yer alanlar, eğer arkalarında söylendiği gibi Amerika'nın olması halinde kendilerine 12 Eylül sonrasında hiçbir kötü muamele yapılmamış olması gerektiğini vurguluyorlar.²⁴⁶ Ayrıca dönemin şartları gereği bu tür destekler olsa bile bundan kesinlikle habersiz bulunuyorlarmış, alan kişiler bile bunun farkında değillermiş. Ki böyle bir desteği hissetmeleri halinde içerisinde yer aldıkları teşkilattan hemen ayrılırlarmış.²⁴⁷ Bulunan bazı veriler de bazı yönlendirmelerin ve desteklerin olduğunu ortaya koyuyor. Örneğin Unique marka 8477356 seri numaralı tabanca, İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı 3. nolu Askeri Mahkemesi'nin 1981/689 sayısına kayıtlı görülmektedir. Bu tabancanın, solcu bir örgüt hakkındaki davada, bu örgütün 29 Eylül 1980'de adam öldürme olayında kullanıldığı belirlenmiştir. Aynı silah, bir ay önce de sağcılar tarafından bir kahve taranması sırasında kullanılmıştır. 6 Ekim 1980'de de MHP'nin Eyüp ilçe binasında ele geçirilmiştir. Bu vakalar aslında taraflar farkında olsalar da olmasalar da birileri tarafından destekleniyor ve yönlendiriliyordu.²⁴⁸

Bunun dışında yurt içinde grupları destekleyenler yine onlar gibi düşünenler oluyordu. Bunun haricinde herhangi bir dış devletten yardım almak söz konusu değildir. Yurt içinde, gruplar kendi çabaları sonucunda, yine kendileri gibi düşünen sendikalardan, bazı partilerden, halkevlerinden, Ülkü Ocakları'ndan ve çeşitli sivil toplum kuruluşlarından bazı destekler görebiliyorlardı. Bu alınan yardımlar hem maddi hem de manevi olabiliyordu. Özellikle manevi destekler kişilerin hem gururunu okşuyor

---

²⁴⁴ Nevzat Helvacı, "12 Eylül Dönemi ve Sonrası İnsan Hakları Sorunları" *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, c. 13, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s. 721-726.

²⁴⁵ A.g.e., s. 726.

²⁴⁶ Bkz. Ek 19, s. 266-267.

²⁴⁷ Bkz. Ek 25, s. 324.

²⁴⁸ Yetkin, a.g.e., s. 186.

hem de kendilerini daha güçlü hissetmelerini sağlıyormuş. Bunun dışında herhangi bir gizli destek falan olmuyormuş.²⁴⁹

En büyük destekçileri ise kendileridir. Arkadaşlar arasında herhangi biri zor durumda kaldığı zaman, biri yaralandığı zaman hastane kaldırılmalarında, maddi olarak yardıma ihtiyaç duyulduğunda ailelerinden ziyade onlar birbirlerine yardım ediyor, destek oluyordu. Eğer bir arkadaşları hapisanede ise veya çocuklarını olaylarda kaybeden ve maddi, manevi bakımdan zor durumda olan ailelere de destek amaçlı yardımlar topluyorlardı.²⁵⁰ Yine bir yazılama yapılacağı zaman, bir dergi çıkartılacağı zaman veya derginin devamını sağlamak amaçlı olarak kendi aralarında para toplayıp malzemeleri temin ediyorlardı.²⁵¹ Ayrıca öğrenci olmaları dolayısıyla da herhangi bir yerden destek almaları gibi bir durum söz konusu olmuyordu ki zaten olsa bile böyle bir desteğin kabul edilmesine olanak yoktu.²⁵²

---

²⁴⁹ *Devrimci Gençlik*, Temmuz 1978, S. 18, s. 3; Bkz. Ek 7, s. 144-145; Ek 9, s. 175; Ek 10, s. 187; Ek 16, s. 240; Ek 19, s. 266; Ek 22, s. 289; Ek 24, s. 317.

²⁵⁰ *Genç Arkadaş*, 18 Aralık 1978, S. 1, s. 12; *Devrimci Gençlik*, 7 Mart 1977, S. 17, s. 9; Bkz. Ek 3, s. 108; Ek 19, s. 266.

²⁵¹ Bkz. Ek 6, s. 133; Ek 19, s. 266; *Genç Arkadaş*, 16 Şubat 1978, S. 12, s.15.

²⁵² Bkz. Ek 20, s. 274.

İKİNCİ BÖLÜM

ASKERİ MÜDAHALENİN DEĞERLENDİRİLMESİ

A. Yaşanan Olaylara Bakış

12 Eylül öncesinde yaşanan olaylar, insanları bir yılgınlığa itmişti. Gelecekte pek de umutlu olmadan ki bazen ileriye hiç düşünmeden, bir akıntı içerisinde sürüklenirler.

Özellikle de son dönemlerde okullara gidiş gelişler çok tehlikeli bir hal almıştı. Çünkü her an duraklar taranabilir, okulda çıkan bir olay nedeniyle, herhangi bir olaya karışmasalar bile olsa tutuklanabilirlerdi. Yine her an bir bomba patlayabilir ve benzeri olaylar neticesinde hayatlarını kaybedebilir ya da zor durumlarda kalabilirlerdi. Yaşanan bu belirsizlikler, ölümler dolayısıyla da hemen hemen herkeste bir endişe, korku, üzüntü havası hâkimdir.²⁵³

Bu genel hava içerisinde gençler inandıkları şeyler için mücadele vermeye, doğru bildiklerini yapmaya çalışıyordu. Ancak yıllar sonra o günlere bakmaya başladıklarında büyük bir tehlike atlattıklarını fark ediyorlar. O zamanlar gerek gençliğin verdiği heyecanla, gerek bir akıntıda sürüklenmeleri dolayısıyla bu tehlikeyi fark edemiyorlardı.²⁵⁴ Yaşanan tehlikeler, baskılar dolayısıyla öğrencilerin bir bölümü, ya okulunu bırakmak zorunda kalıyor ya da başka okullara nakillerini aldırıyordu. Tabii bir kısmı da hayatını kaybediyordu. Böyle bir ortamda gruplara katılmak aslında öğrencilerin çoğunu olumsuz şekilde etkiliyordu, sadece çok az bir kısmı bunu bir şekilde olumlu yöne çevirebiliyordu. Ama çoğunluk bundan olumsuz yönde etkileniyordu, en basitinden okullarını uzatmak zorunda kalıyorlardı.²⁵⁵ Bugün, yaşananları göz önüne aldıklarında ise insanların aklına “derin devlet” denilen olgu geliyor. Çünkü hangi görüşü savunursa savunsun öldürülen gençlerin önemli bir kısmı kafası çalışan, sorunları çözmek adına uğraşan ve günümüzde lider kadrosunu oluşturabilecek kapasiteye sahip kişilermiş. Ama o zamanlar bu tam olarak yaşananların farkında değillermiş. Sonradan ortaya çıkan bazı bulgular ise aslında böyle bir oyunun

²⁵³ Bkz. Ek 3, s. 107; Ek 4, s. 118; Ek 5, s. 126; Ek 11, s. 191; Ek 23, s. 300-301.

²⁵⁴ Bkz. Ek 4, s. 118; Ek 10, s. 186-187.

²⁵⁵ Bkz. Ek 8, s. 158-159.

döndüğünü göstermiş.²⁵⁶ Örneğin yukarıda da bahsettiğimiz gibi aynı silahın hem sağcılar hem solcular tarafından kullanılması. 1 Mayıs 1977 işçi bayramında çıkan olayların bir provokasyon olduğunun anlaşılması, birilerinin bu insanları yönlendirdiğini ortaya koymaktaydı.²⁵⁷ Yine 11 Eylül 1980’de çok sayıda insan, sıkıyönetim olmasına rağmen hayatını kaybederken 13 Eylül’de olayların aniden kesilmesi de insanların kuşkulanasına sebep olur. Ayrıca 12 Eylül sonrasında ABD ile Türkiye arasındaki ilişkiler en iyi dönemini yaşamaya başlar, dış yardımlarda ise artış yaşanır.²⁵⁸ Bu planları gerçekleştirenler, gençliğin verdiği ateşli heyecanı ve sürü psikolojisinin verdiği sorgulamadan kabullenmek ve eyleme geçmek gibi konuları başarılı bir şekilde kullanmışlardı. Bu yaşananlar ise doğal olarak, İhsan’ın da vurguladığı gibi, gençlerin normal bir gençlik hayatı yaşamalarını engellemiştir.²⁵⁹ Bunun yanı sıra verdikleri mücadeleler sonucunda istedikleri, savundukları düzenin hâkim olacağına içtenlikle inananlarda vardı. Hatta bundan öylesine emindirler ki karşılıklarına çıkan bazı fırsatları reddetmişlerdi, ancak sonuç bekledikleri gibi olmaz.²⁶⁰

Netice itibarıyla tüm bu yaşananlara 12 Eylül bir son verir, ama Seyitdanlıoğlu ve Zeynep’in de belirttiği üzere daha büyük sorunlar çıkarıp, olması gereken dengeleri yok ederek.²⁶¹ Ayrıca 12 Eylül sonrasında dikkat çeken bir nokta da tutuklanan gençlerin neredeyse tamamının dar gelirli ailelerle mensup olmalarıdır. Yani zengin veya bürokrat sınıfında olan kişiler bu yaşananlardan pek de olumsuz şekilde etkilenmezler. Olan yine sıradan insanlara olur.²⁶²

B. Askeri Müdahale Beklentisi

12 Eylül yaşanmadan önce bir müdahalenin beklenip beklenmediğine dair çeşitli fikirler var. Anlatılar göz önüne alındığında ise çoğunluğun böyle bir beklentisinin, tahmininin olduğu görülüyor.

---

²⁵⁶ Bkz. Ek 17, s. 253-254; Ek 19, s. 265-266; Ek 23, s. 300-302.

²⁵⁷ Yetkin, a.g.e., s.186; Birand, Bilâ, Akar, a.g.e., s.50-51.

²⁵⁸ Yetkin, a.g.e., s. 175/191-192.

²⁵⁹ Bkz. Ek 4, s. 118-119; Ek 11, s. 191; Ek 19, s. 265-266.

²⁶⁰ Bkz. Ek 6, s. 132; Ek 24, s. 317.

²⁶¹ Bkz. Ek 17, s. 254; Ek 18, s. 259.

²⁶² Bkz. Ek 3, s. 107.

11 Eylül'de, gençler askeri bir müdahalenin yapılabileceğini ve bu ihtimalin kısa zamanda gerçekleşeceğini bile konuşuyorlardı. Üstelik bu beklenti sadece kişisel değildir, ülke genelinde böyle bir beklenti, istek söz konusudur. Hatta geç kalındığını bile düşünenler olmuştur.²⁶³ Çünkü ülkenin içinde bulunduğu duruma bir son verilmesi gerekiyordu, bu şekilde devam etmesi mümkün değildir. Ancak siyasi liderler olayların önüne geçmek için bir çaba içerisinde değildiler. Her gün yaşanan öğrenci olayları, sokak çatışmaları, siyasi sebeplerle birilerinin hayatını kaybetmesi arka plana atılmış durumdaydı. Liderler, ülke sorunlarına çözüm üretmek yerine birbirlerinin ayağını kaydırma peşindeydiler.²⁶⁴ Ülkede ise her gün on beş-yirmi kişinin hayatını kaybetmesi, olayların bazı şehirlerde mezhep çatışmasına dönüşmesi ve ardı sıra gelen sıkıyönetimler artık yavaş yavaş müdahaleye doğru yol alındığını gösteriyordu.²⁶⁵ Hatta ülkenin ikiye bölünmüş bir vaziyette görülmesi ve siyasilerin yaşanan olumsuzlukları engelleyememesi toplumun bir bölümünün artık müdahalede bulunması için Genelkurmay Başkanı Kenan Evren'e baskı yapması bile söz konusu olmuştur.²⁶⁶ Terörden, patlamalardan, can kayıplarından yılgınlığa düşmüş olan halk, açık bir şekilde bir an önce Evren'in müdahalede bulunmasını istiyordu. Bütün yurttaki sıkıyönetim uygulamasına gidilmesi isteniyordu. Aksi takdirde iki ellerinin de Evren'in yakasında olacağını belirtiyorlardı. Artık yaşananlara başka bir şekilde son vermenin imkânı olduğuna inanmıyorlardı, asker tek umut olmuş durumdaydı.²⁶⁷ Çünkü o dönemlerde, Kandeyer'in ifadeleriyle, asker halkın gözünde çok önemli bir yer teşkil etmektedir. Askerden hem korkulur hem de sonsuz bir güven duyulurdu ve bir kurtarıcı olarak algılanan asker de Bahar'ın deyişiyle halkın o güvenini boşa çıkarmazdı.²⁶⁸ Bunların yanı sıra daha önce yapılmış olan müdahaleler de böyle bir tahminde bulunmayı kolaylaştıran etkenler arasında yer alıyordu.²⁶⁹ Böyle bir tahminde bulunulması ise bir kısım insanın buna hazırlıklı olmasını sağlamış, hatta birçok insanın hayatta kalmasına vesile olmuş.²⁷⁰

---

²⁶³ Bkz. Ek 3, s. 108-109; Ek 5, s. 126; Ek 14, s. 240-241; Ek 20, s. 275; Ek 21, s. 283.

²⁶⁴ *Hürriyet*, 1 Eylül 1980 / 5 Eylül 1980.

²⁶⁵ Bkz. Ek 5, s. 126; Ek 6, s. 133-134; Ek 8, s. 160-161; Ek 21, s. 283.

²⁶⁶ Bkz. Ek 5, s. 126; Ek 14, s. 218-219; Ek 19, s. 267.

²⁶⁷ Birand, Bilâ, Akar, a.g.e., s. 127-129; *Tercüman*, 9 Eylül 1980.

²⁶⁸ Bkz. Ek 15, s. 228; Ek 22, s. 289-290.

²⁶⁹ Bkz. Ek 3, s. 108; Ek 8, s. 160; Ek 10, s. 187; Ek 15, s. 228.

²⁷⁰ Bkz. Ek 22, s. 289-290.

Metin'in belirttiği gibi, bir kısım insan solun yapacağı bir darbe beklentisi içerisinde. Bazıları ise ülkenin ikiye bölünmesini engelleyebilecek bir müdahalenin yapılma ihtimalini düşünmektedir. Ancak sonuç onların beklediği gibi olmamıştır.²⁷¹

Bir kısım genç ise gerek yaşları dolayısıyla, gerek o zamanki bilgi birikimleri veya bir grup içerisinde olmamaları gibi sebeplerden böyle bir tahminde bulunamamışlar.²⁷²

Askeri müdahale, çoğunluk tarafından tahmin edilmesine, beklenmesine rağmen engellenemez. Görüşmecilere göre bunun sebebi, hem ülke içindeki bazı grupların hem de bir kısım dış odakların bunu ortaklaşa planlamasıdır. O dönemde buna karar verilmişti ve durdurulmasına imkân yoktu. Zaten yaşananlar ülkeyi adım adım askeri müdahaleye götürmek içindi. O zamanlar müdahaleyi tahmin etmeyenler dahi bugün olayların seyrine baktıkları zaman olayları bu şekilde değerlendirmektedir. Nitekim siyasi çatışmalar çok uç noktalardaydı, uzlaşmanın sağlanmasına da olanak yoktu ya da olanak verilmiyordu. Üstelik olayların nasıl geliştiği tam olarak anlaşılmıyordu.²⁷³ Tüm bunlarda doğal olarak arada başka güçlerin olduğunu düşündürüyor bugün. Ayrıca ülkede asker sayısının çok fazla olması ve güçlendirilmesi, toplum olarak bilgi birikimindeki eksiklik, iletişim ve haber kaynaklarının yetersizliği de müdahaleyi önlemenin yolundaki diğer engellerdir.²⁷⁴ Nitekim dönemin en önemli sorunları bile çözülememektedir. Bir cumhurbaşkanı bile seçilemiyor, siyasi partiler birbirini düşman olarak görüyor ve olaylarda her gün biraz daha dozunu arttırıyordu.²⁷⁵ Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün görev süresi 6 Nisan 1980'de dolmuştu, ama yerine geçecek kişi henüz seçilememişti. Partilerin hiçbiri çoğunluğu sağlayamadığı için bu seçimi gerçekleştiremiyordu. Çoğunluğun oluşması için CHP ve AP'nin bir aday üzerinde anlaşması gerekiyordu. Fakat bu anlaşma bir türlü gerçekleşmiyordu. Bu nedenle Senato Başkanı İhsan Sabri Çağlayangil vekâleten bu görevi üstlenir.²⁷⁶ Meclis adeta kilitlenir, adaylar sürekli değişse de hiçbirisi yeterli oy oranına ulaşamaz. Bir süre sonra hem milletvekilleri hem de halk seçime ilgisini kaybeder. Uzlaşması beklenen iki liderin ise

---

²⁷¹ Bkz. Ek 19, s. 267; Ek 24, s. 317-318.

²⁷² Bkz. Ek 4, s. 119; Ek 11, s. 192; Ek 12, s. 197; Ek 23, s. 302; Ek 26, s. 334.

²⁷³ Bkz. Ek 3, s. 109; Ek 4, s. 119; Ek 9, s. 175-176; Ek 11, s. 192; Ek 12, s. 198; Ek 13, s. 210-211; Ek 16, s. 240-241; Ek 21, s. 283; Ek 26, s. 335-336.

²⁷⁴ Bkz. Ek 18, s. 259; Ek 23, s. 302.

²⁷⁵ Bkz. Ek 21, s. 282-283; Ek 25, s. 325-326.

²⁷⁶ Birand, Bilâ, Akar, a.g.e., s. 111.

istekleri farklıydı. Demirel, bir an önce seçimlere gidilmesinde ısrarlıyken, Ecevit, en çok oyu alan adaya iki partinin de oy vermesini öneriyordu. Bu şekilde devam eden sürtüşmeler nedeniyle de cumhurbaşkanı bir türlü seçilemiyordu.²⁷⁷

C. Müdahale Yapılınca

12 Eylül sabahında askeri müdahalenin yapıldığını, bazıları radyoyu açtığında,²⁷⁸ bazıları annelerinden veya babalarından,²⁷⁹ bazıları babasıyla işe gitmek için kalktığında önce imamın yaptığı anonstan, sonrasında da sokaktaki askerden,²⁸⁰ bazıları cezaevindeyken,²⁸¹ bazıları cenazesini getirmek için yolculuk yaparken,²⁸² bazıları kızıyla beraber işe giderken,²⁸³ bazıları tatil yaptığı sırada çeşitli şekillerde öğrenirler. Kimisi de Kübra ve Zeynep gibi tam olarak hatırlamasalar da radyo, televizyon veya gazeteden öğrenirler.²⁸⁴

Müdahalenin yapıldığı öğrenildiği zaman ilk önce bir şok yaşanır. Bu atlatıldıktan sonra gelecek günlere dair bir belirsizlik kaplar içlerini. Çünkü bu hareketin de neler getirip neler götüreceği henüz belli değildir. Böylece endişeli ve korku dolu günler yaşanmaya başlanır. Çünkü her şeyin suç sayıldığı, insanların birbirini ispiyonladığı veya ispiyonlamak zorunda kaldığı, kimsenin hakkını arayamadığı, sessizliğin, sinmişliğin hâkim olduğu bir dönemdir. Bazıları bu belirsizlikten dolayı bir süre ortalarda görünmemeye çalışır, çünkü ne olacağı belli değildir.²⁸⁵

Aynı zamanda müdahaleyi hoş karşılayan, bu duruma sevinen insanların sayısı da az değildir. Hatta, keşke önce yapılsaydı, düşüncesi bile kafalardan geçmiştir. Çünkü insanlar, her gün ölüm haberlerini duymaktan, her an ölüm tehlikesiyle karşı karşıya kalma düşüncesinden artık bıkmıştır ve bunun bir an önce bitmesini istemektedirler. Müdahale yapılınca da artık bu tür endişeler sona erecek ve insanlar rahat bir nefes alacaktı. Nitekim ilk anlarda da böyle bir görüntü oluşmuştur, sanki her şey son bulmuş

---

²⁷⁷ A.g.e., s. 111-112.

²⁷⁸ Bkz. Ek 4, s. 119; Ek 10, s. 187; Ek 21, s. 283.

²⁷⁹ Bkz. Ek 6, s. 134; Ek 12, s. 197; Ek 14, s. 219; Ek 19, s. 267.

²⁸⁰ Bkz. Ek 26, s. 334-335.

²⁸¹ Bkz. Ek 9, s. 175; Ek 20, s. 278.

²⁸² Bkz. Ek 25, s. 324.

²⁸³ Bkz. Ek 3, s. 109.

²⁸⁴ Bkz. Ek 11, s. 192; Ek 17, s. 254-255.

²⁸⁵ Bkz. Ek 4, s. 119-120; Ek 5, s. 126-127; Ek 14, s. 219-220; Ek 21, s. 283; Ek 25, s. 324-325.

gibidir. Bu yüzden, günümüzde 12 Eylül'ün yargılanmasını isteyen pek çok kişi o zaman bundan hoşnut kalmıştır. Ancak kısa süre sonra hiç de öyle olmadığı görülmeye başlanır. Çünkü peş peşe gelen tutuklamalar, yasaklamalar, neredeyse her şeyin suç olarak görülmesi ve bundan dolayı hapse atılması, orada yapılan zulümler asıl amacın başka olduğunu göstermiştir. Yaşananlar karşısında kimse sesini çıkartamaz, çünkü artık askeriye korkulmaktadır.²⁸⁶

Bu korkunun etkisiyle ilk önce suç aleti olarak görülen dergiler, kitaplar yok edilmeye başlanır. Özellikle de anne, babalar bir telaşla bu işi üstlenirler, çünkü çocuklarının başına bir şey gelmesini istemezler. Nede olsa yaşanılacak süreç hakkında henüz tam olarak bir fikirleri yoktur ve içeriye alınanlardan haber almak kolay değildir. Sadece korku ve endişeli halde, bir haber almak uğraşı içerisindedirler.²⁸⁷ Bu dönemde sadece Bilim ve Sosyalizm yayınlarına ait olan 113 bin 607 kitap Mamak'ta yakılmıştır. İstanbul'da gazetelerin yayın yapamadığı gün sayısı 300'e ulaşmıştır. Yayın yapanlar ise haber bulmakta zorluk çekmiştir, çünkü her istediklerini yazamamaktadırlar. Ancak sıkıyönetim idaresinin izin verdiklerini yayımlayabilmektedirler.²⁸⁸ 927 yayın yasaklanırken, tonlarca gazete, kitap ve dergi imha edilir, birtakım gazeteci, yazar ve çevirmenlere hapse atılır. Yasaklanan kitapların yanında 937 filme de yasak konulur. Bu filmlerin 114'ü Yılmaz Güney'e aittir. Bunların yanı sıra kâğıda da önemli ölçüde zam yapılır. Bu da doğal olarak dergi, kitap ve gazetelerin fiyatlarına etki eder.²⁸⁹

Kimileri böyle bir şeyin olabileceğini tahmin etmelerine, beklmelerine rağmen bu kadar acı dolu ve baskıcı günlerin yaşanacağını düşünmemişler. Ama tahminlerinin kak kat fazlasını yaşamak zorunda kalmışlar.²⁹⁰ Kimileri de müdahaleden daha farklı beklentiler içerisindedirler. Çünkü kendi söylemlerinden, ideolojilerinden dolayı askerin, ne kadar solcu varsa toplayacağını, ülkenin ikiye bölünme riskine son vereceğini, ama ülkücü, milliyetçi kişilere dokunmayacaklarını düşünmüşlerdir. Ama sonuç hiç de bekledikleri gibi olmamıştır. Çok sayıda Türk milliyetçiliğini savunan

---

²⁸⁶ Bkz. Ek 11, s. 192; Ek 15, s. 228-229; Ek 16, s. 241; Ek 17, s. 255-256; Ek 18, s. 259-260; Ek 26, s. 336-337.

²⁸⁷ Bkz. Ek 4, s. 119; Ek 12, s. 197-198; Ek 13, s. 210.

²⁸⁸ Çobanoğlu, a.g.e., s. 17; Nevzat Helvacı, "12 Eylül ve İnsan Hakları", *12 Eylül ve Sonuçları (Sempozyum Bildirileri)*, Doğan Ofset Matbaacılık, İstanbul, 1992, s. 103; Özer Olgun, "12 Eylül ve Siyasal Haklar" *12 Eylül ve Sonuçları (Sempozyum Bildirileri)*, Doğan Ofset Matbaacılık, İstanbul, 1992, s. 89.

²⁸⁹ Helvacı, a.g.e., 89; Olgun, a.g.e., 103-104.

²⁹⁰ Bkz. Ek 9, s. 175; Ek 13, s. 210; Ek 24, s. 318.

insanlar da solcularla aynı kefeye konular, aynı işkencelere maruz kalır ve “bir sağdan, bir soldan” denilerek idama gönderilenler olur.²⁹¹

Askeri müdahalenin en büyük sıkıntılarından biri de yollarda çekilir. Herhangi bir sebeple yolculuk yapanların yolculuk süreleri neredeyse iki-üç katına çıkar. Çünkü sürekli olarak arabalar durdurulur ve her şey didik didik aramadan geçer. Üstelik askerlerin aşağılamaları, öfkeleri, kendilerini üst düzey bir konumdaymış gibi, ülkenin sahibiymiş gibi algılatarak bunu yaparlar. Yolcular ise gereksiz yere içeriye alınmamak için seslerini çıkarmadan yapılanlara boyun eğerler. Kendi askerinin bu tepkisine maruz kalmak ise insanlarda büyük bir kırgınlığa yol açar.²⁹² Otobüslerin ve diğer ulaşım araçlarının çıkış ve varış saatleri sokağa çıkma yasağına göre ayarlatılır. Şehirlerarası seyahat edenlerin yasak başlamadan önce limanlara, istasyonlara ve terminallere gitmeleri bildirilir. Eğer saati geçirirlerse ve dışarı çıkarlarsa gözaltına alınırlar. Ya da yasak bitene kadar kontrol noktalarında beklemek durumunda kalırlar. Uçakla gelen yolcular ise ya hava yolları araçları ile gidecekleri yerlere bırakılırlar ya da yasak kalkana kadar limanda bekletilirler.²⁹³

Müdahalenin üzerinden belli bir süre geçtikten sonra pek çok kişi bunun arkasında dış güçlerin olduğunu, kendilerinin de bu oyunda piyon olarak kullanıldıklarını düşünür. Ama artık iş işten geçmiştir ve kendileri de üzerlerine düşen görevleri farkında olmadan çok güzel yerine getirmişlerdir. Ama zaten bunu önceden fark edebilmeleri çok zordur, çünkü bunu planlayanlar çok başarılı bir şekilde hareket etmiştir. Türkiye ise hem sosyal, hem ekonomik, hem siyasi yönlerden çok büyük zararlar görmüştür.²⁹⁴

D. Askeri Müdahalenin Amacı

Askeri müdahalenin amacına dair yorumlar, benimsenen görüşlere göre ve kişiden kişiye değişiklik gösteriyor. Aynı zamanda herkesin buluştuğu ortak noktalar da oluyor.

Görüşme yaptığım kişilere göre, 12 Eylül’de gerçekleştirilen askeri müdahalenin asıl sebebi söylendiği gibi sağ-sol kavgasına son vermek, huzuru sağlamak, ölümlerin

---

²⁹¹ Bkz. Ek 10, s. 187; Ek 12, s. 197-198; Ek 19, s. 267-268; Kadir Mahir Damatlar, “Darbe “Araç” Değil, “Amaç”tı” *Türk Yurdu*, S. 229, s. 62.

²⁹² Bkz. Ek 23, s. 303-304; Ek 25, s. 324-325.

²⁹³ *Hürriyet*, 14 Eylül 1980.

²⁹⁴ Bkz. Ek 16, s. 241-242; Ek 17, s. 254-256; Ek 23, s. 300-302; Ek 26, s. 335-336.

önüne geçmek değildir. Asıl amaç Türkiye'nin her açıdan ilerlemesini engellemek, dış güçlerin kontrol edebileceği bir vaziyete getirmektir. Çünkü Türkiye'nin coğrafi olarak yer aldığı bölge birçok devletin gözünün olduğu bir alandır. Eğer bu bölgedeki halk barış içerisinde yaşar ve güçlenirse, bilinçli olursa, bu dış odakların, emperyalist güçlerin işine gelmeyecektir. Ayrıca bu durum, ülke içinde de birtakım kişilerin çıkarlarına da ters düşüyordu. Ama bu şekilde yapılacak bir müdahale sonucunda hem topluma hem de ülkeye istenilen şekil verilebilecekti. Bunun gerçekleşebilmesi için de farklı fikir yapılarında olan insanlar kullanıldı, çatıştırıldı ve müdahale ortamı oluşturuldu. En sonunda da mağdur olanlar yine onlar oldu.²⁹⁵

Kimine göre de Osmanlı'nın batıyı yıllarca kabuğuna hapsetmesi, onlarda Türklere karşı bir kin ve öç alma hırsı oluşmasına sebep olmuştur. Bundan dolayı da yıllardan beri çeşitli yöntemlere başvurarak bu öfkesini dindirmeye çalışıyor. 12 Eylül'de bu oyunlardan biriydi ve büyük bir oranda da başarıya ulaşmıştır. Lakin bu oyunlar henüz son bulmuş değildir, günümüzde de gerek dinin kullanılmasıyla, gerek ekonomik koşullarla Türkiye emir altına alınmaya, toplum da tepkisiz hale getirilmeye çalışılıyor. Şu anki yöneticiler de onların lehine çalışan insanlar olarak görülüyor.²⁹⁶

Asıl amacın, ülkeye emperyalizmin hâkim olmasını sağlamak ve Türkiye'yi sömürge haline getirmek, olduğunu düşünenler de var. Bu doğrultuda ulusalcılığı, Atatürk'ü ortadan kaldırmaya çalışıyorlar. Nitekim 12 Eylül gerçekleştirilmeden önce, bugün yaşananlar dahi planlanmış, ona göre hareket edilmiştir.²⁹⁷

Kimilerine göre ise müdahale ülkücülere ve MHP'ye karşı yapılmıştır. Çünkü MHP ilerde tek başına iktidarı hedef edinmişti. Ardından da Türkiye, Türk devletleri ile birleşerek daha da güçlü bir konuma yükselecekti. Bu başkaları tarafından da anlaşılıyordu, işlerine gelmediği için de müdahale ortamı oluşturuldu ve buna engel olundu.²⁹⁸ Alparslan Türkeş bu konu ile ilgili şunları söylemiştir: *"12 Eylül hareketinin yapılmasına lüzum yoktu. Ülkenin her yerinde sıkıyönetim ilan edilmişti. Bu şartlar altında sıkıyönetim müesseseleri hakkıyla görevini yapsaydı, terör kısa zamanda çözümlenirdi. 12 Eylül hareketinin vatandaşa ve devlete kazandırdığı hiçbir şey yoktur.*

---

²⁹⁵ Bkz. Ek 3, s. 109-110; Ek 4, s.120; Ek 11, s. 193; Ek 18, s. 260; Ek 19, s. 268-269; Ek 21, s. 283; Ek 22, s. 291; Ek 26, s. 336-337.

²⁹⁶ Bkz. Ek 7, s. 148-149; Ek 19, s. 268-269.

²⁹⁷ Bkz. Ek 13, s. 211-212; Ek 22, s. 291.

²⁹⁸ Bkz. Ek 25, s. 325.

*Türk devletinin temel felsefesi olan milliyetçiliği ezmiş, milliyetçileri lekeli ve suçlu insanlar olarak göstermiş ve Türk milletini yaşatacak düşünce olan Türk milliyetçiliğini korkulup benimsenmemesi icap eden bir düşünce olarak insanların zihinlerine yerleştirmeye çalışmıştır.*²⁹⁹

Sol bir çizgiyi takip edenlerin bir kısmına göre de müdahale sol muhalefeti yok etmek amacıyla yapılmış bir hareketti. Böylece de 1961 anayasasının getirdiği serbestlikler engellenmiş, insanlar sindirilmiş ve muhalefet ezilmiştir.³⁰⁰

Ayrıca 24 Ocak Kararları'nın da hayata geçirilmesi ancak böyle bir müdahale sonucunda olabilirdi. Aksi takdirde uygulamaya konulamazdı, halk buna büyük oranda tepki gösterirdi. Çünkü 24 Ocak Kararları'nın uygulanması demek maaşların azalması, birçok kişisel hakkın insanların elinden alınması, Türkiye'nin ekonomik anlamda dışarıya bağımlı hale gelmesi demektir.³⁰¹

Bunların yanı sıra asıl amacın o kargaşa ortamını sonlandırmak olduğunu düşünenlerde var. Çünkü insanların büyük çoğunluğu bundan muzdaripti ve bir şekilde sonlandırılmasını istiyordu. Hatta müdahalenin yapılması için Kenan Evren'e baskı yapılıyordu. Ancak arkasında başka amaçların olup olmadığını tam olarak bilemiyorlar, ama en büyük sebep o kargaşa ortamıdır. Ayrıca bazılarının göre burada herhangi bir dış devletin veya içerden birilerinin etkisi söz konusu değildir. Kimine göre ise Türkiye Atatürk döneminden sonra sürekli birileri tarafından yönlendirilmiştir.³⁰²

E. Müdahale Yaşanmasaydı

Bir ihtimal üzerine konuşmak kimine göre gereksiz, kimine göre değerlendirilmesi gereken bir yöntem olarak görülebilir. Hele de geçmiş söz konusu olunca. Ama burada ihtimaller üzerinde de durduk ki 12 Eylül'ün nelere mani olmuş olabileceğini görelim.

Genel kanıya göre eğer askeri müdahale yaşanmasaymış bir süre sonra bir iç savaş patlak verebilirdi. Çünkü saflaşmalar bir süre sonra aileleri de içine alabilir ve olaylar

---

²⁹⁹ Özcan Yeniçeri, "Siyasi ve Sosyolojik Dönüştürme Projesi Olarak 12 Eylül", *Türk Yurdu*, S. 277, 2010, s. 26.

³⁰⁰ Bkz. Ek 6, s. 135; Ek 24, s. 318.

³⁰¹ Bkz. Ek 6, s. 135; Ek 19, s. 268-269; Ek 20, s. 276-277.

³⁰² Bkz. Ek 5, s. 127; Ek 8, s. 162; Ek 14, s. 218-219.

farklı bir boyuta taşınabilirmiş. Nitekim gerek içerde, gerek dışarda birtakım yönlendirmelerin, kışkırtmaların çok etkili olduğu bir dönemdi, Maraş ve Çorum olaylarında da bunlar etkili bir biçimde uygulanmıştı. O zamanlarda ise hiç kimsenin böyle bir yapılanmadan haberi yoktu. İnsanlar ister istemez kendilerini olayların içinde buluyordu ve artık kimsede tahammül edecek güç kalmamıştı, bu zamanla daha da kötüye gidebilirdi.³⁰³ Çünkü insanların çok sevdiği bir kişiyi kaybetmesi veya sürekli bunun endişesi ile hayatını sürdürmesi yaşananlara kayıtsız kalmasına imkân tanımıyordu. Bundan dolayı da müdahale bir çıkış yolu olarak algılanmıştı, ancak bir süre sonra bunun bir çözüm değil, yeni sorunların başlangıcı olduğu fark edilir. Mehmet'in tanımıyla da müdahaleyi kabullenmek “ölümü görüp sıtmaya razı olmak.”³⁰⁴ Çünkü müdahaleden kısa bir sürse önce ülkede iç savaş çıkacağı söylentileri dolaşmaya başlar. Ülkenin ikiye bölünmesi veya dış güçlerin egemenliği altına gireceği konuşulmaya başlanır. Nitekim Kenan Evren müdahale sonrasında, Van'da yaptığı bir konuşmada bu konu ile ilgili olarak, beklmeleri halinde bir iç savaşın çıkacağını dile getirmiştir.³⁰⁵

Milliyetçi bir anlayışa sahip olanların bir kısmına göre çıkabilecek bir iç savaş sonucunda veya müdahalenin gerçekleşmemiş olması halinde kendileri bir şekilde üstünlüğü ele geçireceklerdi. Çünkü onlara göre sağın toplumun yapısıyla örtüşen yönleri oldukça fazladır. Ayrıca Sovyetlerin yıkılacağı da tahmin edilmekteymiş ve bu gerçekleştiğinde komünizm kendiliğinden yok olacaktı. Bu durumda da Türkiye ülkücü bir anlayışla yönetilecekti. Bu şekilde bir son bulduğu takdirde kimine göre karşıt görüştekilere kıyılırdı, kimine göre ise böyle bir şey olmazdı, bir şekilde sorunlar çözüldü.³⁰⁶ Ülkücülüğün ve MHP'nin ideolojisinin belirlenmesinde Alparslan Türkeş'in önemli bir payı vardır. Bu ideolojinin en temel prensibi de ülkeyi “öteki”lerden ve düşmanlardan korumaktır. Türkiye'deki komünistlere ve onların yurtdışındaki destekçilerine karşı mücadele de topluluk ruhunu koruma ve yüceltme açısından önemli bir argüman olarak kabul görür.³⁰⁷

³⁰³ Bkz. Ek 3, s. 112; Ek 4, s. 122-123; Ek 5, s. 127; Ek 7, s. 153; Ek 10, s. 188; Ek 13, s. 215; Ek 14, s. 222-223; Ek 16, s. 247.

³⁰⁴ Bkz. Ek 7, s. 153; Ek 8, s. 162-163.

³⁰⁵ Bkz. Ek 3, s. 112; Ek 14, s. 222-223; *Tercüman*, 3 Ekim 1980.

³⁰⁶ Bkz. Ek 7, s. 153; Ek 10, s. 188; Ek 19, s. 271; Ek 25, s. 329.

³⁰⁷ Jacob M. Landau, “Alparslan Türkeş”, *Türkiye'de Liderler ve Demokrasi*, Ed. Metin Heper, Sabri Sayarı, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2008, s. 178.

Solcu bir yapılanmanın içerisinde yer alanların bir bölümüne göre ise müdahale olmasaymış devrim gerçekleştirilmiş. Devrim genel anlamda bir şiddet eylemidir. Toplumda meydana gelen değişimler şiddetle veya onun tehdidi altında gerçekleşmezse devrimci nitelik taşımazlar. Toplumsal değişim aşamasında her türlü çaba başarısız kalınca, sistemi değiştirmek adına şiddetin benimsenmesi olayıdır.³⁰⁸ Komünistlere göre devrim, mevcut olan kapitalist ve emperyalist düzenden koparak, kapitalizm sonrası dünyaya geçişin anahtarıdır. Yeni oluşturulan düzende üretim araçlarının özel mülkiyetine dayanan baskıcı kapitalist sisteme de son verilecektir.³⁰⁹ Bunun sonucunda da inandıkları, savundukları düzeni gerçekleştirmek için uğraşmışlar. Bunu yapmaları halinde Türkiye bugün daha bilinçli bir toplumu barındırmış ve insanların birçok temel ihtiyacı daha iyi koşullarda ve ücretsiz sağlanabilmiş.³¹⁰

Eğer sorunlar bir zaman sonra bir uzlaşa ile son bulsaymış, şu anda çok daha iyi bir düzen kurulabilmiş. Herkesin rahatlıkla hakkını arayabildiği, ekonomik olarak daha güçlü, daha refah, kanunların insan haklarını korumak adına daha modern, daha medeni olduğu bir ülke olurmuş. Ayrıca bilinçli ve kişilikli insanların olduğu, en ufak bir tehlikeden bile korkup sinmeyen, nemelazımcı olmayan, bir konuda yanlış yapıldığına inanıyorsa bunu yüksek sesle dile getirebilen, kendi problemlerini kendisi çözen, polisten, askerden korkmayan bir toplum olabilirdi. Ayrıca iş yerlerinde yaşanan bazı aksaklıklar dolayısıyla, mesai saatleri içerisinde insanların hayatını kaybetmediği ve bu insanların bazı haklarının engellenmediği bir ülke olabilirdi. Böyle olması halinde de pek çok Avrupa ülkesinden daha güçlü ve şu anki problemin olmadığı bir ülke olabilirdi.³¹¹ Bunların yanı sıra o dönemin gençleri okullarını zamanında bitirip hayata atılır ve insanlara daha faydalı çalışmalar içerisinde yer alırlardı. İdeolojileri yüzünden görevleri ellerinden alınmaz, sürgüne gönderilmez ve ülkenin her yerine korkmadan gidebilirlerdi. Daha da önemlisi Türkiye yerinde sayan bir ülke değil, sürekli ilerleyen bir ülke olurdu, insanlar da çocuklarını siyasetten uzak tutmaya çalışmazdı.³¹²

---

³⁰⁸ Celalettin Güngör, *Devrim Kuramı*, Barış Kitabevi, Ankara, 2010, s. 127.

³⁰⁹ Fred Halliday, *Devrim ve Dünya Siyaseti – Altıncı Büyük Gücün Yükselişi ve Düşüşü*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004, s. 49.

³¹⁰ Bkz. Ek 6, s. 139-140.

³¹¹ Bkz. Ek 9, s. 179-180; Ek 12, s. 202; Ek 13, s. 215; Ek 18, s. 260; Ek 20, s. 278-279; Ek 23, s. 308; Ek 25, s. 329.

³¹² Bkz. Ek 22, s. 294-295.

Görüşme yaptığım kişilerin geneline göre, müdahale yapılmadığı takdirde tam tersine daha kötü olaylar da yaşanabilirmiş. Çünkü yukarıda da bahsettiğimiz gibi yaşanan olayların arkasında başka güçlerin, siyasi oyunların, yönlendirmelerin olduğu düşünülmektedir. Toplum tamamen kendi bilinciyle hareket etmiyordu ve bu toplumu yönlendirenler onları başka bir çıkmazın içine, geriye dönüşü daha da zorlaştıran, insanlar arasındaki kını daha da katlayarak arttıran olaylara doğru sürükleyebilirdi. Kimilerine göre de birtakım siyasi liderler onları kullanmaya devam da edebilirdi. Olaylar bu minvalde iken yaşananlara konuşarak, uzlaşarak bir son vermek de pek olası değildir. Nihayetinde bugün bile bazı sorunlar konuşularak halledilemiyorken, o ortamda bunun gerçekleşmesini beklemek imkânsız görülmektedir.³¹³

F. Yaşananlardan Çıkarılan Sonuç

Hem o dönemdeki yaşanmışlıklar hem de askeri müdahale insanların birtakım sonuçlara varmasını sağlamıştır.

İlk olarak hangi gerekçeyle yapılırsa yapılsın, getirileri ne olursa olsun askeri müdahalelerin karşısında olmak ve askere umut bağlamamak gerekiyor. Çünkü hiçbir zaman askeri müdahaleler ülkeye yarar sağlamamıştır, ancak pek çok zararı dokunmuştur.³¹⁴ Bu durum, insanlarda müdahaleye sebep olan kişilere karşı bir öfke oluşturmuştur, çünkü çok güzel bir ülkeyi ve daha da gelişecek olan bir ülkeyi bir keşmekeş içine sürüklemişler.³¹⁵ Bu nedenle de müdahaleyi yapanların, savunuların, müdahaleden herhangi bir şekilde nemalananların hepsinin cezalandırılması gerektiğini düşünmektedirler. Müdahale dolayısıyla maddi ve manevi açıdan zarar görenlerin ise bu zararlarının giderilmesini savunmaktadırlar. Öteki insanların da haklarına saygı duyulması gerektiğini belirlemektedirler.³¹⁶

Özellikle birleşilen noktalardan biri de tüm o yaşananlardan ders alınıp bir daha ne 12 Eylül öncesine, ne de sonrasına tekrar dönmek.³¹⁷ Bunun için çeşitli koşullara uyulması gerekiyor, bunların başında ise uzlaşma gerekliliği geliyor. Bu uzlaşma hem toplumun her kesimiyle hem de askeri müştereklerle sağlanmalı. Çünkü birinden biri

³¹³ Bkz. Ek 7, s. 153; Ek 12, s. 202; Ek 15, s. 232; Ek 23, s. 308.

³¹⁴ Bkz. Ek 6, s. 140.

³¹⁵ Bkz. Ek 17, s. 257.

³¹⁶ Bkz. Ek 20, s. 279-280.

³¹⁷ Bkz. Ek 19, s. 271.

ihmal edilir, unutulursa bu bir eksiklik doğuracak ve benzer sorunlar daha sonra tekrar ortaya çıkacaktır. Bunun için herkes sağlıklı davranmalı ve hiç kimse benim dediğim doğru, ille de o olacak, dememelidir.³¹⁸

Toplumsal, ekonomik, siyasal koşulların müdahale ortamına izin vermeyecek bir demokratik seviyeye ulaşması da gerekiyor. Tabii buna ulaşmak pek de kolay değil ve 12 Eylülde yapılan müdahale bunu daha da zorlaştırmıştır.³¹⁹

Yine bir davranışta bulunmadan önce herkesin bunun artısını ve eksisini düşünmesi, hem dışarıda, hem içeride nasıl tepkiler aldığına bakması gerekiyor. Özellikle de sürü psikolojisine girmemek, kışkırtmalara kapılmamak, fikirleri saplantıya dönüştürmeyip farklı okumalar yapmak ve bunları akıl süzgecinden geçirmek, böylece de bakış açısını genişletmek gerekiyor. Bunlar yapılırken toplumsal koşullar da göz önünde tutulmalıdır. Ülkeyi, milleti sevmenin, onun için çabalamanın, emek harcamanın kimsenin tekelinde olmadığına görülmesi, kavganın, çatışma ortamlarının, ayrışmaların ülkeye ve ülke insanına bir yararının dokunmadığına görülmesi, ülkeyi daha da kötüye götürdüğünün ve bununda dış güçlerin işine geldiğinin anlaşılması gerekiyor.³²⁰ Ayrıca insanların; tarihine, kültürüne, bayrağına, bilime, demokrasiye sahip çıkması gerekiyor. Özellikle de geçmişini, yıllarca savaştığı, mücadele ettiği düşmanlarını unutmaması ve her an onlara karşı tetikte olması öneriliyor ki oyunlara gelinmesin ve benzer durumlarla karşılaşılmasın.³²¹ Metin için de o dönem yenilgiyle biten bir süreçtir ve çıkarılabilecek sonuç budur.³²² Bundan sonra ise daha akılcı, teori ve pratiğin birleştiği ve ülke koşulları çerçevesinde yeni örgütlenmeler oluşturmak, bunu yaparken de topluca hareket etmek gerektiği dile getiriliyor.³²³

Önemli noktalardan biri de artık siyasilerin de o yaşananlardan bir ders çıkarmasıdır. Dönemin siyasi aktörleri birbirlerini faşist veya komünist gibi sözcüklerle nitelendiriyordu. Hangi parti iktidara geçse muhalefeti ezmeye, yok etmeye çalışıyordu. Aynı şekilde muhalefet de iktidardan rahatsızlık duyduğu için şiddete başvuruyordu.

---

³¹⁸ Bkz. Ek 4, s. 123.

³¹⁹ Bkz. Ek 8, s. 167.

³²⁰ Bkz. Ek 3, s. 112-113; Ek 10, s. 189; Ek 11, s. 194; Ek 12, s. 202-204; Ek 16, s. 247-248; Ek 21, s. 285; Ek 22, s. 295; Ek 26, s. 339.

³²¹ Bkz. Ek 7, s. 153-154; Ek 25, s. 329-330.

³²² Bkz. Ek 24, s. 321.

³²³ Bkz. Ek 9, s. 180.

Böylelikle şiddet meşrulaştırıyor ve yaygınlaştırıyordu.³²⁴ Çünkü onlar toplumu yönlendiren konumdadırlar, eğer onlar çatışmaya başlarsa, zıtlaşırsa, onları takip eden halk da bunu yapar. Nihayetinde bunlar da yaşandı, bunun için dikkatli davranmaları ve olgun tavırlarla hareket etmelidirler. Ayrıca küçük gibi görünen, ama toplumun huzurunu bozan, insanları sıkıntıya sokan birtakım mantık dışı yasaklamalar, uygulamalar, önlenemez olan çeşitli toplumsal koşullarda insanlara serbestlik sağlanmalı ve bunlar geliştirilmelidir ki çatışmalar önlenibilsin.³²⁵

Şu anda ise askere yapılanlara³²⁶ karşı sessiz kalınmasının nedeni de o günlere dayandırılıyor. Çünkü asker, bilerek veya bilmeyerek hem insanlara, hem ülkeye büyük zararlar verdi hem de kendini halktan soyutladı ve üstün tuttu. Bu da halkın ondan uzaklaşmasına yol açtı. Lakin askerin bu derece bastırılması da iyiye yorumlanmıyor, bunun sonucunun ne olacağı da tam olarak kestirilemiyor.³²⁷

G. 12 Eylül Sonrasında Üniversiteli Olmak

Üniversiteler, öğrenciler ve öğretim üyeleri müdahaleden en çok etkilenenler arasındadır. Öğrenciler buldukları okula, okudukları bölüme, benimsedikleri görüşlere veya olaylardan uzak durup durmamalarına bağlı olarak farklı şekillerde etkilenirler.

Her şeyden önce müdahalenin ardından okullardaki çatışma ortamı sona erer ya da öyle yansıtılır. Hemen olmasa da zaman içerisinde okullardaki, sokaklardaki, duraklardaki kamplaşmalar, bölünmüşlükler de ortadan kalkar. Keskin tavırların etkisini yitirmesiyle birlikte de öğrenciler arasında bir kaynaşma dönemi başlar. Bununla beraber artık okullara daha rahat gidilip gelinir. Özellikle de olayların dışında durmaya çalışan öğrenciler için büyük bir rahatlama söz konusu olur, öğrencilik hayatını yaşamaya başlarlar. Kimi öğretmenler için de bir rahatlama olur, daha korkusuz, daha rahat bir şekilde ders anlatmaya başlarlar. Tabii bu da eğitimin daha verimli olmasını sağlar, ayrıca eğitim sürecinde yaşanan aksaklıklar ortadan kalkar ve öğrenciler zamanında mezun olmaya başlar.³²⁸

³²⁴ Kongar, a.g.e., s. 202-203; Ahmad, a.g.e., s. 445-446.

³²⁵ Bkz. Ek 11, s. 194; Ek 12, s. 202-204; Ek 14, s. 222.

³²⁶ Askeri kadroların yargılanması.

³²⁷ Bkz. Ek 3, s. 112-113; Ek 18, s. 260.

³²⁸ Bkz. Ek 3, s. 111; Ek 4, s. 120-122; Ek 5, s. 127-128; Ek 10, s. 188; Ek 11, s. 193; Ek 12, s. 199-200; Ek 16, s. 243-245; Ek 21, s. 284; Ek 26, s. 338.

Okullarda gerek ideolojik yaklaşımlar dolayısıyla, gerek tanıdık olma dolayısıyla taraf tutmalar, ayrıcalıklı davranışlarda bulunmalar, o dönem için, ortadan kalkar.³²⁹ Bu gibi durumlar özellikle eğitim enstitülerini etkiler. Çünkü bu kurumlar Milli Eğitim Bakanlığına bağlıdırlar ve talep baskısı altında olan siyasetçilerin kararı ile öğrenci sayıları arttırılabiliyordu. Sağ ve sol çatışmalarının en yüksek düzeyde olduğu okullarda genellikle bunlardır.³³⁰ Yine eğitimde yaşanan aksaklıklar nedeniyle eğitim enstitülerinden üç yılda mezun olması gereken öğrenciler sadece sınavlara girerek veya kısa bir süreliğine öğrencilik yaparak mezun oluyordu. Bu da sonraki neslin eğitime yansarak eğitim seviyesini düşürüyordu. Müdahale ile bu durum da sona ermiş ve herkes düzenli olarak derslerine girmiş ve öğrenim hayatını tamamlamıştır.³³¹ DPT'nin yaptığı bir çalışmaya göre 1983-1984 eğitim öğretim döneminde normal sürelerinde mezun olanların sayısı %65 civarındadır. Ayrıca YÖK'ün tespitlerine göre 1980-1981 ders yılında başarı oranı %55 iken, 1984-1985'te bu oran %81'e ulaşmıştır. Fakat burada dikkat çeken bir nokta taban puanlarının düşürülmesidir.³³²

Bunların yanı sıra üniversiteyi üniversite yapan özellikler de ortadan kaldırılmıştır. Düşünce özgürlüğüne, fikirleri beyan etme özgürlüğüne, özgün araştırmalara bir sınır getirilmiştir. Hocalar, öğrenciler büyük bir baskıya maruz bırakılmıştır. Üniversiteler daha çok spor aktivitelerinin yapıldığı alanlara dönüştürülür.³³³ Müdahale öncesi üniversitelerin öğretim düzeyini bilenler YÖK ile bu düzeyin düştüğünü belirtmektedirler. Bu konu ile ilgili olarak Aptullah Kuran düşüncelerini şöyle ifade etmiştir: *“Bugün fakültelerimiz çoğunlukla kalıplaşmış bilgileri öğrenciye aktaran kurumlara dönmüşlerdir. Oysa fakülteler sorun çözmeyi öğreten, özgün bilimsel çalışmayı özendiren, yeni buluş ve fikirlere açık, gerçeklerin araştırıldığı yerlerdir. Fakültelerde öğretim sayılara göre değil niteliğe dayalıdır. Bu yüzden de fakültelerin başarısı, mezun ettiği öğrencilerin sayısıyla ölçülemez; niteliğiyle, yetişkinlik düzeyiyle ölçülmelidir.”*³³⁴

12 Eylül sonrasında üniversitelerde din meselesi, türban meselesi ön plana çıkartılmış, tartışma konusu haline getirilmiştir. Üniversitelerde başörtü muhalefeti ilk olarak 1967'de Ankara İlahiyat Fakültesinde gündeme gelmiştir, ancak önemli bir

³²⁹ Bkz. Ek 15, s. 229-230; Ek 25, s. 326-327.

³³⁰ Tekeli, a.g.m., s. 61.

³³¹ Bkz. Ek 14, s. 220-221; Ek 15, s. 229-230.

³³² Tekeli, a.g.m., s. 134.

³³³ Bkz. Ek 4, s. 120-121; Ek 6, s. 137-139; Ek 19, s. 270-271; Ek 20, s. 277-278.

³³⁴ Tekeli, a.g.m., s. 125.

problem olarak görülmemiştir. 1980 sonrasında ise önemli bir sorun olarak görülmüştür. Başörtülülerin sayısının artması askeri yöneticileri rahatsız etmiş ki yasaklar konulmaya başlanmıştır. Böylece de uzun bir zaman süresince gündemi meşgul eden bir konu haline gelmiştir.³³⁵ Bu çerçevede üniversitelerde disiplini sağlamak adına saç ve sakal yönetmelikleri de uygulamaya konulur. Öğrencilerin ve öğretim üyelerinin kılık kıyafetlerine düzenleme getirilir. Sakal ve bıyıklarını kesmeyenlere, kılık kıyafet yönetmeliğine aykırı şekilde hareket edenlere ise çeşitli cezalar verilir.³³⁶

Öğrenciler, öğretmenler ağızlarından çıkabilecek her kelimeye dikkat etmek zorundadırlar, çünkü haklarındaki tek bir şikâyet bile aylarca hapiste kalmalarına yol açabilirdi. Üstelik etrafta sivil polis tehlikesi de insanları iyice tedirgin etmekteydi. Herkes bir korku eşliğinde derslerine giriyor, dersleri biter bitmez evlerinin yolunu tutuyordu. Zaten bir araya toplanmaları, bir yerde oturup konuşmaları gibi bir durum söz konusu değildir, hatta bunu engellemek adına kantinler bile kapatılır.³³⁷ Okullara nelerin yasak olduğuna dair yönergeler gönderilmekte ve okullara giriş çıkışlarda sürekli aramalar yapılmaktadır. En küçük bir dikkatsizliğe bile göz yumulmamaktadır. Bu da doğal olarak öğrencileri strese sokmakta ve hayatın zevkini kaçırmaktadır. Öğrencilerin ve öğretim üyelerinin herhangi bir siyasi partiye veya bunların yan kuruluşlarına üye olmaları yasaklandı. Kamu yararına olan derneklerden başka bir derneğe üye olmak için rektörün yazılı izni şart koşuldu. Suç sayılan bir şeylerin yakalanması halinde ise öğretmenler sorumlu tutulmaktadır, bu da bazı öğretmenlerin psikolojik sorunlar yaşamasına sebep olmakta ve ders anlatma heveslerini kırmaktadır.³³⁸ Hatta derslerde Karl Marks, Marksizm gibi konular süre tutularak işlenmekte veya bu konulara hiç değinilmemektedir. Müdahale öncesinde ise ders konusu olmamasına rağmen bu konular üzerine tartışmalar yapılır fikirler belirtilmiştir.³³⁹

O günden sonra üniversite hayatı monoton bir hale dönüşmeye başladığı gibi eğitim de gittikçe yavaşlamıştır. Hocaların üniversitelerden ayrılması da eğitimin kalitesini düşürmüştür. Kalan hocalar da müfredatın belirlediğinin dışına çıkmadan, gelip dersini anlatır ve gider. Herhangi bir tartışma, sorgulama ortamı artık yoktur.

---

³³⁵ Bkz. Ek 4, s. 121; Ek 15, s. 230; Mehmet Albayrak, *Başörtüsünün 40 Yıllık Serüveni*, Erol Ofset Matbaacılık, Samsun, 2008, s. 13.

³³⁶ Tekeli, a.g.m., s. 92.

³³⁷ Bkz. Ek 4, s. 120-122; Ek 6, s. 137-139.

³³⁸ Bkz. Ek 4, s. 120-122; Ek 23, s. 306-307; Kabacalı, a.g.e., 246-247.

³³⁹ Bkz. Ek 9, s. 177-178; Ek 23, s. 306-307.

YÖK'ün kurulmasıyla da üniversiteler tamamen farklı bir mecraya doğru yol alır. Okul sayısında artışlar yaşanır, bilim daha geniş alanlara yayılır, ama verimliliğini, özgürlüğünü kaybeder. Üniversiteler bir nevi zapt u rapt altına alınır.³⁴⁰

Öğrenciler açısından da zor bir dönem yaşanır. Çünkü yapılan baskıların yanı sıra her an içeriye alınma korkusuyla okullara gidilip gelinmektedir. Artık kavga, dövüş yoktur, ama asker, jandarma, polis korkusu vardır. Nitekim çok sayıda öğrenci içeriye alınmış, birçoğu yurtdışına kaçmış, bir kısmı hayatını kaybetmiş ve yapılan işkenceler dolayısıyla bir kısmının da geleceği yok edilmiştir. Bu sebeplerden dolayı üniversiteye kayıt yaptıran öğrencilerin ancak bir bölümü mezun olabilmıştır. Kalan öğrenciler de o günden sonra artık kendilerini saklayarak okullarına devam etmiştir. Böylece de giderek pasifleşen, gereksiz şeylerle uğraşan, tepkisizleşen, sadece dersleriyle ilgilenen, yapmacık tavırlar takınan bir gençlik yetişmeye başlar ve ortaokul seviyesinde öğrencilere çevrilirler. Böylece de bunu yapmak isteyenler amaçlarına ulaşmış olur.³⁴¹

Bunların yanı sıra kız-erkek ilişkilerinde dikkat çeken bir artış yaşanmıştır. Önceden buna karşı olanlar öncelikle bir şok geçirmişler, buna tam olarak bir anlam verememişlerdir. Ancak zamanla bunu kabullenmeye ve görmemeye çalışmışlardır.³⁴²

Bazı öğrenciler için durum çok daha farklıdır. Çünkü onlar aradan uzun yıllar geçtikten sonra tekrardan üniversiteye başlarlar. Onların dikkatini çeken bazı noktalar olur. Mesela 12 Eylül sonrasında üniversitelerde sol görüşlü öğretim üyelerinin sayısının azaldığını, sağ görüşlülerin sayısının arttığını görürler. Nitekim bazıları tekrar okula başladıklarında kendileri ile taban tabana zıt olan kişiler onların hocası olmuştur.³⁴³ Mehmet'in durumunda olanlar için daha farklı bir ortam vardır. Mehmet için hapisneden çıkıp okula tekrar başlamak çok ilginç bir durumdur, çünkü her açıdan oldukça farklı ortamdadır. Okulun yapısı, öğrencilerin tavırları, hocaların durumu, her şey değişmiştir. Sanki farklı bir dünyaya gelmiş gibidir. Kısa süre sonra ortama ayak uydurulur, ama kendi kafalarında kurdukları gençlik, özellikle de milliyetçi gençlik tipini karşısında görememiştir. Bu onun gibiler için bir hayal kırıklığı olmuştur.³⁴⁴

---

³⁴⁰ Bkz. Ek 5, s. 127-128; Ek 7, s. 150-151; Ek 13, s. 213-214; Ek 18, s. 260; Ek 19, s. 270-271; Ek 24, s. 319-320; Ek 25, s. 326-328.

³⁴¹ Bkz. Ek 5, s. 127-128; Ek 8, s. 164-165; Ek 16, s. 243-245; Ek 17, s. 256-257; Ek 20, s. 277-278; Ek 23, s. 306-307.

³⁴² Bkz. Ek 3, s. 111; Ek 6, s. 138; Ek 12, s. 199.

³⁴³ Bkz. Ek 22, s.292.

³⁴⁴ Bkz. Ek 7, s. 150-151.

12 Eylül, daha önce de bahsettiğimiz gibi hocaları da çeşitli şekillerde etkiler. Hocaların önemli bir bölümü 1402'lik olup üniversitelerden uzaklaştırılır, kimisi de tutuklanır. Bu hocaların bir kısmı daha sonraları bazı sıkıntılar yaşamak zorunda kalır. Bazıları açtıkları davaları kazanıp, uzun bir müddet sonra okullara döner.³⁴⁵ Bir kısım öğretim üyesi de yapılan baskılara, kendi etkinliklerinin ortadan kaldırılmasına tepki olarak okuldan ayrılır. Ayrıca bazı emekli askerler üniversitelere atanır, onların tavırları öğrencileri şaşkınlığa düşürür. Bazı hocalar da yeni ortamdan memnundurlar, özellikle de sağlık alanında olanlar. Çünkü müdahale öncesinde biri vurulmuş ve acile getirilmişse bu kişinin ideolojik görüşüne bakılıp öyle hareket edilebiliyor, elektrikler karşıt görüşlüler tarafından kapatılabiliyormuş. Karşılaştıkları bu gibi durumlar da doğal olarak sağlıkçıları rahatsız ediyormuş.³⁴⁶

Bir kısmı ise tutumlarını değiştirmiştir. Ya siyasi kimliklerinden tamamen arınmışlar ya da taraf değiştirmişlerdi. Önceden öğrencileri desteklerken, coştururken, sonrasında sadece kendi geleceklerini düşünmelerini, çatışmaların, zıtlıkların hiçbir şeyi çözmeyeceğini öğütlemeye başlamışlar.³⁴⁷

H. 12 Eylül'ün Günümüzde Yargılanmasına Bakış

12 Eylül 2010'da, Anayasa'da yapılan birtakım değişiklikler halkın oyuna sunuldu ve %42.12 oy oranına karşılık %57.88'lik oy oranı ile kabul edildi. Bu değişikliklerden biri de anayasanın geçici 15. maddesinde yapıldı. Bu geçici madde, 12 Eylül döneminde Milli Güvenlik Konseyi üyelerini, bu dönemde kurumuş olan hükümetlerde ve Danışma Meclisi'nde görev alanların yargılanmasını engelliyordu. Ancak yapılan değişiklikler sayesinde 12 Eylülcülerin yargılanmasının yolu açıldı. Bu durum kimilerine göre muhalefetin desteğini kazanmak amacıyla atılan bir adımdı, nasıl sonuçlanacağı ise ayrı bir tartışma konusudur. Ancak bu durum 12 Eylül mağdurlarının bir çoğunu heyecanlandırır ve Kenan Evren ve yönetiminin yargılanması için Ankara'da savcılığa müracaatta bulunmaya başlarlar.³⁴⁸ O günleri yaşayanların bir kısmı bunu heyecanla karşılarken, kimisi gereksiz buluyor. Bazıları sembolik de olsa yargılanması

³⁴⁵ Bkz. Ek 4, s. 121; Ek 6, s. 137-138; Ek 17, s. 257; Ek 24, s. 320.

³⁴⁶ Bkz. Ek 4, s. 121; Ek 8, s. 164-165; Ek 12, s. 199-200; Ek 15, s. 230.

³⁴⁷ Bkz. Ek 6, s. 137-139; Ek 8, s. 164-165; Ek 16, s. 244-245.

³⁴⁸ Levent Gönenç, "2010 Anayasa Değişikliği Teklifi Üzerine Bir Değerlendirme", *Birikim*, S. 254, 2010, s. 12-21; <http://www.r-demir.com/makalelergsboncekilergoster.aspx?m=156>; http://tr.wikipedia.org/wiki/2010_T%C3%BCrkiye_anayasa_de%C4%9Fi%C5%9Fikli%C4%9Fi_referandumu.

gerektiğini düşünürken, bazıları kararsız kalır, bir kısmı da bunu yargılamanın zor olduğunu belirtir. Genel kanı ise bu yargılama girişiminin politik bir oyun olduğudur.

Gereksiz olarak değerlendirenler bunu çeşitli nedenlerle açıklamaktadır. Öncelikle o dönemin kendi şartları çerçevesinde ele alınması gerektiğini düşünmektedirler. Yaşanmış bitmiş bir dönemdir ve dönemin koşulları onu gerekli kılmıştır. Günümüz koşulları içerisinde o dönemi ele almak, değerlendirmek mantık dışı bir hareket olarak görülüyor. Olaylara bu şekilde bakılması halinde Atatürk'te, Osmanlı padişahları da birer suçlu durumuna düşmektedir. O zaman başka bir çıkış noktası görülmediği ve halkın büyük bir bölümü tarafından da istendiği için müdahalede bulunulmuştur.³⁴⁹

AKP'yi 12 Eylül'ün bir ürünü olarak görenler ise, bu parti döneminde 12 Eylül'le hesaplaşmanın mümkün olmadığını savunuyorlar. Bu yargılamanın da sadece siyasi bir oyun olduğunu vurguluyorlar. Daha sonra yapılacak olan bazı uygulamalarda halkın desteğini almış görünmek ve bu yapılacak olanlara ne askerinin ne de başkasının ses çıkarmaması için baştan alınan bir önlemdir. Yoksa 12 Eylül'ün yargılandığı falan yoktur.³⁵⁰ Çünkü 12 Eylül'ü yargılamak demek ahı gitmiş vahı kalmış iki adamı yargılamak demek değildir ve yargı sistemi adil bir biçimde işlememektedir. 12 Eylül'ü yargılamak, en küçük noktasına kadar müdahalenin gerekçelerinin incelenmesiyle, onu hazırlayanların yargılanmasıyla, cezaevlerinde insanlara işkence edenlerin yargılanmasıyla, toplumu derinden sarsan Maraş olaylarından, 1 Mayıs olaylarından başlanarak en küçük bir olayın dahi incelenmesiyle, buna sebep olan herkesin yargılanmasıyla mümkün olabilir. Yine 12 Eylül'ün bir ürünü olan YÖK'ün kaldırılmasıyla, 12 Eylül ideolojisinin yargılanmasıyla mümkündür. Şu anki olay halktan evet oyunu aldıktan sonra onu oyalamaktan başka bir şey değildir. Üstelik 12 Eylül yargısının yerine gelen yargı sistemi ondan daha kötüdür ve bunlar yine sermayenin oyunlarıdır.³⁵¹ Kimine göre de bu politik oyun, dolaylı olarak Atatürk'ün kurmuş olduğu sistemin yanlış olduğunu göstermek adına hareket etmektedir. Buna bilerek veya bilmeyerek alet olan milliyetçilerin olumlu tavırları da üzüntü sebebidir.³⁵² Bazıları da yargılama konusunda kararsızlar. Çünkü ortada olmazsa olmaz bir müdahale vardır. O ortama dur denilmeliydi, her gün on-on beş kişi hayatını kaybediyordu, bu

³⁴⁹ Bkz. Ek 3, s. 113; Ek 4, s. 123-124; Ek 14, s. 223-224.

³⁵⁰ Bkz. Ek 4, s. 123-124; Ek 6, s. 140-141.

³⁵¹ Bkz. Ek 5, s. 128; Ek 13, s. 216; Ek 15, s. 233-234; Ek 16, s. 248; Ek 19, s.271-272; Ek 20, s. 280; Ek 21, s. 285.

³⁵² Bkz. Ek 7, s. 155.

şekilde devam edemezdi. Şu anda yaşayan insanların birçoğu da hayatlarını bu müdahaleye borçludurlar. Ordunun ise bu yaşananlarda kesinlikle herhangi bir kışkırtma rolü falan söz konusu değildi. Hatta istemeyerek el koymuştur. Ama 12 Eylül sonrasında yaşananlar insanlık dışı hareketlerdir ve asıl sorgulanması gereken konu budur. Yargılama da o dönemin şartlarına göre yapılmalıdır. Ayrıca sadece Kenan Evren ve Hava Kuvvetleri Komutanı Tahsin Şahinkaya'nın yargı önüne çıkması yeterli görülüyor. Asıl yapılması gereken bir daha böyle bir yargılamayı gerektirmeyecek bir sonuca ulaşmaktır. Aynı zamanda toplumun içini rahatlatacak, biraz da olsa içine su serpecek sonuçlar elde edilmelidir. Tabii bu yapılırken bir öç alma şeklinde olmamalıdır. Ancak bu tür sonuçların elde edileceğine pek inanılmıyor.³⁵³

Bazıları da bunu büyük bir adım olarak görür ve heyecanlanırlar. Ancak sonraki süreçleri görünce bu heyecanları hayal kırıklığına dönüştür. 12 Eylül hukukunun, ruhunun, ürünlerinin ortadan kaldırılması beklenir, istenirken bunun sadece göstermelik bir hareket olduğunu görürler. Yine de benzer şeyleri yaşayan diğer ülkelerde yapıldığı gibi davranılmasını istiyorlar ki bir daha kimse böyle bir şeye cesaret edemesin ve yıllardır bundan muzdarip olan insanlar biraz da olsa rahat bir nefes alabilsinler.³⁵⁴

Bunca yıl geçtikten sonra yargılanmalarının zor olduğunu düşünenler de var. Çünkü benzer olayların yaşandığı bazı ülkelerde bu tür tepkiler, üzerinden zaman geçmeden verilmiş ve cezaları hemen uygulanmıştır. Ama Türkiye'de durumlar farklı yürümüş, hatta o kişileri koruyan maddeler anayasa ile onaylanmıştır. Bu bakımdan siyasiler de önemli ölçüde suçludurlar. O insanlar o zaman yargılanıp cezalandırılmalıydı, çünkü 12 Eylül resmen ülkede terör estirmiştir. Birçok insanın ölümüne sebep olduğu gibi daha fazlasının da geleceği ile oynanmıştır. Bunu yapan insanlar da halen umarsızca yaptıklarını, düzeni, asayişini sağladık adına savunmaktadır. Hâlbuki kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmişlerdir. Nitekim askeri dönem zamanında yaşanan birtakım olaylar da bunu göstermiştir. Bu yaşananlar sebebiyle Türkiye için şöyle bir kanı oluşmuştur: Türkiye'de her şeyi yaparsın ve kimse senden hesap sormaz. Ayrıca 12 Eylül yargılaması da gittikçe yön değiştirmektedir. 'Ya adam gelmiş 90 yaşına, zavallı ihtiyarcık, zaten hasta da, bundan şimdi hesap mı soracağız'a dönüşmektedir.³⁵⁵ Zeynep gibi, yargılamanın kesinlikle mümkün olmadığını düşünenler

³⁵³ Bkz. Ek 8, s. 167-169; Ek 14, s. 223-224.

³⁵⁴ Bkz. Ek 9, s. 180-181; Ek 12, s. 204; Ek 18, s. 261.

³⁵⁵ Bkz. Ek 23, s. 309-310.

bunu belirtirken geniş çerçeveden olaya bakıyorlar. Çünkü 12 Eylül'ü yargılamak buna neden olan dış devletleri yargılamak demek olur, bu ise söz konusu değildir. Bu söylem de sadece başka uygulamaların önünü açmak için uygulanan bir araçtı.³⁵⁶

Sembolik de olsa bunun büyük bir adım olduğunu ve yargılanmalarının gerektiğini savunanlar da var. Bunlar, küçük de olsa mutlaka bir ceza verilmesi gerektiğine inanıyor. Hangi parti döneminde olup olmadığı umursanmıyor. Çünkü askerinin siyasi hayata böyle bir müdahalede bulunma hakkı yoktur. Bundan dolayı da buna sebep olanlar mutlaka cezalandırılmalı, en azından o zihniyetin cezalandırılması gerekiyor. Ayrıca bazıları, Hitler gibi kendi kendini imha etmesini öneriyor.³⁵⁷

---

³⁵⁶ Bkz. Ek 17, s. 258.

³⁵⁷ Bkz. Ek 10, s. 189; Ek 22, s. 296; Ek 24, s. 321; Ek 25, s. 330-331; Ek 26, s. 339.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

12 EYLÜL'ÜN İNSANLAR ÜZERİNDE BIRAKTIĞI İZLER

A. Sosyal Hayata Etkisi

Müdahale sonrasında bir kısım gencin sosyal hayatında bir rahatlama yaşanır. Tabii bu, daha çok herhangi bir olaya karışmayan, okuldan eve, evden okula, olan öğrenciler için geçerli bir durum olmuş. Artık gidemedikleri yerlere gitmeye, giremedikleri sokaklarda özgürce dolaşmaya, geceleri dışarı çıkmaya başlamışlar.³⁵⁸ Tam olarak olmasa da sosyal hayatlarını kontrol edebilir, en azından eve sağ salim dönebilecekleri bir ortam bulabilirler.³⁵⁹ Okullara gidiş gelişlerde artık bir sorunla karşılaşmazlar. İstedikleri saatte, istedikleri yollardan ve tek başlarına gidebilirler artık. Ders çalışırken, sınavlara giderken herhangi bir engelle karşılaşmazlar. Bu da doğal olarak sosyal hayatlarının daha düzenli olmasını sağlar.³⁶⁰ Kimilerinin hayatında da herhangi bir değişikliğe yol açmaz, eskiden olduğu gibi hayatlarına devam ederler. Ama yakınlarının sıkıntı çekmesi onları da olumsuz yönden etkiler.³⁶¹ Bazıları da birtakım sıkıntılar yaşar, sorunlarla karşılaşır, ama bunları atlattıklarının ardından normal hayatlarına geri döner ve mücadelelerini çeşitli yöntemlerle devam ettirirler, sessizliğe gömülmezler.³⁶²

Bir grup içerisinde yer alan gençlerin bir kısmı da istedikleri yerlere rahat bir şekilde gidip gelmeye başlar. Lakin ülkenin içinde bulunduğu kötü durum ve gelecekle ilgili kaygılar onları endişelendirir. Ayrıca birlikte mücadele verdikleri arkadaşlarının ölümü, çektiği işkenceler, yıllarca hapse mahkûm edilmeleri ister istemez bir burukluk yaşamalarına sebep olur.³⁶³ Müdahale sonrasında gençlerin bir bölümü yapayalnız kalır. Müdahaleden kısa süre önce içeriye alınıp ve bir süre sonra serbest bırakılanlar neyle karşılaşacaklarının farkında değildirler. Çıktıklarında ne yapacaklarını tam olarak kestiremezler, ama yine arkadaşlarının yanına gideceklerini, mücadelelerine bir şekilde devam edeceklerini düşünürken hiçbirisine ulaşamazlar. Çünkü herkes farklı sıkıntılar

---

³⁵⁸Bkz. Ek 26, s. 337-338.

³⁵⁹Bkz. Ek 8, s. 165.

³⁶⁰Bkz. Ek 14, s. 219-220.

³⁶¹Bkz. Ek 4, s. 120; Ek 15, s. 229.

³⁶²Bkz. Ek 24, s. 320.

³⁶³Bkz. Ek 10, s. 188; Ek 25, s. 326.

içerisindedir. Ayrıca 12 Eylül'ün ardından komşuları, tanıdıkları, hatta akrabaları arasında bile istenmezler, tamamen yalnızlığa itilirler. Bu durum elbette ki onları üzer, ama o insanları da anlayışla karşılarlar. Çünkü 12 Eylül sadece bir kesime değil herkese eşit baskı uygulamıştır.³⁶⁴

Bazı gençler okulunu uzatmak zorunda kalır, iş bulamaz, hem ekonomik, hem psikolojik, hem fiziki sıkıntılar yaşar. Belli bir süre için her şeyden şüphelenmeye, en ufak bir sestem ürkemeye, tedirginlik içerisinde yaşamaya başlar.³⁶⁵

Bunların yanı sıra daha ağır koşullar içerisinde yaşayanlar da olur, özellikle de tutuklananlar için geçerlidir bu. Müdahale sonrasında hapisane koşulları daha kötü olmuştur, şiddetin ölçüsü en üst seviyelere çıkmıştır. Hem sağdan, hem soldan birçok insan çeşitli işkencelere maruz kalmıştır. Baskılara, yasaklara, cezalara direndikçe de şiddetin dozu arttırılmıştır. Kimi kısa, kimi uzun süre hapisane hayatı yaşamıştır, ama şiddet hepsine eşit ölçüde uygulanmıştır.³⁶⁶ Daracık hücreler, koğuşlara çok sayıda kişi konulur. Hücrelerde sırt sırta yatacak kadar bile yer bulunmuyordu. Koğuşlarda bir ranzada birkaç kişi beraber yatıyordu veya bir kısmı yerde yatıyordu. En ağır şekilde işkenceye ve baskıya maruz kalıyorlardı. Tutuklular hem fiziki hem de ruhen çökertilmeye ve sindirilmeye çalışılıyordu.³⁶⁷

Solcular bu işkenceleri kamuoyuna açıklarken, milliyetçi kesim sessiz kalmıştır. Kendileri de kitaplarını yakmak zorunda kalmışlar, her türlü sıkıntıyı, işkenceyi çekmişler, ama Türk milletine, Türk devletine bir zarar gelir endişesiyle hep susmuşlar. İstiklâl Marşı'nın, Atatürk'ün Gençliğe Hitabe'sinin ceza niyetine okutulması onlar için akıl almazdır. Çünkü onlar için bu bir ceza değil övünçtür, böyle kullanılmalarının sebebini ise, insanları onlardan tiksindir hale getirmek olduğuna inanırlar. Daha sonraları bunu dış odakların oyunlarına bağlarlar ve zamanla bu tür sıkıntıları aşarlar.³⁶⁸

İnsanların sosyal hayatına yansıyan dikkat çekici bir nokta da şudur; sanki hiç kimse olanları görmemektedir. Herkes hayatlarından memnun bir şekilde yaşamaya devam etmektedir.³⁶⁹ Hâlbuki o günden sonra birçok şey değişmiştir. Asker kendini o kadar güçlü görmeye başlamış ki insanların hayatlarına her türlü müdahalede bulunma

---

³⁶⁴ Bkz. Ek 9, s. 178-179.

³⁶⁵ Bkz. Ek 16, s. 243; Ek 21, s. 284.

³⁶⁶ Bkz. Ek 6, s. 136-137; Ek 7, s. 145-147; Ek 9, s. 178-179.

³⁶⁷ Nuri Gürgür, "Öncesi, Sonrası ve Etkileriyle Otuzuncu Yılında 12 Eylül" *Türk Yurdu*, S. 277, 2010, s. 14.

³⁶⁸ Bkz. Ek 7, s. 145-146.

³⁶⁹ Bkz. Ek 12, s. 200.

hakkının kendilerinde olduğuna inanmışlar. Sokağa çıkma yasakları dolayısıyla da insanları büyük problemlerle karşı karşıya bırakmıştır. Hastalık, kaza, yangın gibi acil durumlarda halk ilk önce güvenlik kuvvetlerine başvurarak yardım istemek durumunda kalırlar. Çünkü 12 Eylül'le beraber bütün yurttaki sıkıyönetim uygulanır ve sokağa çıkma yasağı ilan edilir. 13 Eylül'de sabahları sokağa çıkma yasakları kaldırılır ve sadece geceleri ile sınırlandırılır. Yasağı ihlal edenler ise gözaltına alınır. Bazı illerde sokağa çıkmanın yasak olduğu süreler şöyledir: İstanbul'da 24.00 ile 5.00, Ankara'da 20.00 ile 06.00, Artvin'de 18.00 ile 06.00, Adıyaman'da 20.00 ile 06.00, Bolu'da 21.00 ile 06.00 arası dışarı çıkmak yasaklanmıştır.³⁷⁰ Bir yere gitmiş ve saati geçirmişlerse orada kalmak zorundadırlar, evde acil ihtiyacın çıkması durumunda, birinin ateşinin çıkması durumunda sabahı beklemek zorunda kalmışlar. Hatta yollardaki sorgulamalar nedeniyle, acilen hastaneye kaldırılması gereken kişiler hayatını kaybetmiştir. Bu ve benzeri sorunları yaşama ihtimali bile insanların psikolojisini bozmaya yetmiştir. Bu gibi durumlar bir süre sonra insanları bıktırılmış ve her şeye rağmen sivil iktidarın bir an önce gelmesi istenmeye yönlendirmiştir.³⁷¹ Ayrıca bu yaşananlar askeri ortak bir düşman haline getirirken, sivil halkın birbirini tanmasına fırsat vermiştir. Böylece de aslında çok farklı olmadıklarını görmüş, birbirlerini anlamaya, hak vermeye ve kabullenmeye başlamışlar.³⁷²

B. Zamanın Düşüncelere Yansıması

12 Eylül sonrasında gençlerin fikir dünyasında bazı konularda değişiklikler yaşanırken, bazı konularda herhangi bir farklılık söz konusu olmaz.

Artık gençlik döneminde olduğu kadar sert ve keskin olmasalar da savundukları fikirlerin özünde bir sapma söz konusu olmaz. Ama yaşanmışlığın verdiği tecrübelerle olaylara bakışlarında, insanları anlama noktasında daha hoşgörülü olmaya başlarlar. Geçmişteki kavgaların gereksizliğini görürler, TSK'ye olan bakışlarında da bir değişiklik yaşanır. Bir ordunun kendi milletine bu derece zulmetmelerine bir anlam veremezler. Bazıları da eskiden oy verdiği partiye, artık oy vermemeye başlar, ama bir alternatifin olmaması da sıkıntı yaratır.³⁷³

---

³⁷⁰ *Hürriyet*, 14 Eylül 1980.

³⁷¹ Bkz. Ek 3, s. 110; Ek 22, s. 291-292.

³⁷² Bkz. Ek 23, s. 306.

³⁷³ Bkz. Ek 3, s. 110; Ek 4, s. 120; Ek 7, s. 149-150; Ek 9, s. 176-177; Ek 16, s. 242-243; Ek 22, s. 291; Ek 25, s. 326.

Bu gibi değişimlerde 12 Eylül sonrasında insanların kendileriyle baş başa kalıp yaşananları değerlendirme fırsatı elde etmeleri, farklı okumalar yapmaya zaman bulabilmeleri, provokatörlerin aradan çekilmesi, karıştır-barıştır uygulaması önemli rol oynayan etkenler arasındadır. Karıştır-barıştır sistemi doğrultusunda senelerce birbiriyle mücadele eden, birbirine silah çeken sağ ve sol görüşlü mahkûmlar aynı koğuşlara konulur. Bu yöntemler taraflar barıştırılmaya çalışılır, fakat taraflar bundan rahatsızlık duyuyor hatta bazen kavgalar çıkıyordu.³⁷⁴ Yine de tarafların birbirini daha yakından tanıma fırsatı elde etmeleri bazı ortak noktalarının olduğunu görmelerini sağlar. Bazen de zamanında aynı safta yer alan kişiler arasında fikir çatışmaları olur.³⁷⁵ Ama her şeye rağmen çok keskin sınırlarla ayrılmış, kalıplaşmış kişilere karşı bakışlarında bir değişiklik olmaz.³⁷⁶ Bazıları da Metin örneğinde görüldüğü gibi, kendi görüşleri çerçevesinde, eski ezberlere bağlı kalmaksızın, dünyadaki gelişmeleri, değişimleri anlamaya, takip etmeye çalışır.³⁷⁷ Ayrıca kimileri müdahalenin hemen ardından olmasa da birkaç ay sonra tekrar örgütlenme çabalarını başlatır, ama ortam gereği bu çok kolay olmaz. Bu örgütlenme biçimleri de daha önce olduğu gibi “hücre usulü” şeklinde gerçekleşir, çünkü bu yöntem daha güvenlidir.³⁷⁸ Yine 12 Eylül öncesinde olduğu kadar olmasa da mücadelelerine bir şekilde devam edenler de var.³⁷⁹ Hiç kimsenin herhangi bir şekilde değişmediğini düşünenler de bulunuyor. Çünkü eğer bir değişiklik yaşanmış olsaymış, Türkiye şu anda daha farklı bir noktada olurmuş.³⁸⁰

C. Ertelenen veya Vazgeçilen Hayaller

Gerek bir fikri akım içerisinde yer almak, gerek askeri müdahale dolayısıyla gençlerin birçoğu, bazı hayallerinden, gelecekle ilgili kurdukları düşüncelerinden ya vazgeçmek zorunda kalır ya da bunu gerçekleştirme süresinde sorunlar yaşar.

Örneğin Aslı çok istemesine rağmen okumak istediği bölüme başvurma girişiminde dahi bulunmaz. İstemese de bir ideolojinin taraftarı olur ve daha iyisini yapmak için bir girişimi olmaz, başladığı okula devam eder.³⁸¹ Akarsu'nun hayali ise iyi

³⁷⁴ Birand, Bilâ, Akar, a.g.e., s. 183-184.

³⁷⁵ Bkz. Ek 7, s. 149-150; Ek 9, s. 176-177; Ek 22, s. 291.

³⁷⁶ Bkz. Ek 9, s. 176-177.

³⁷⁷ Bkz. Ek 24, s. 318-319.

³⁷⁸ Bkz. Ek 19, s. 269-270.

³⁷⁹ Bkz. Ek 6, s. 136; Ek 16, s. 242-243.

³⁸⁰ Bkz. Ek 10, s. 188.

³⁸¹ Bkz. Ek 3, s. 105.

bir futbolcu olmaktır. Ama yaşananlar onu da hayallerinden vazgeçmesine sebep olur, ama pişmanlık yaşamaz. Lakin sonraki yıllarda idealindeki meslek olan öğretmenliği kazanmasına rağmen yapamaz. Çünkü güvenlik soruşturması engeline takılır ve görevi elinden alınır.³⁸² Kızılöz de aynı sorundan muzdarip olur. Bu yüzden çeşitli mesleklerde, düşük ücretler karşılığında çalışmak zorunda kalır. Sonrasında ise bir işte tutunmayı başarır. Ancak düşük ücretle çalıştıkları için istedikleri şeyleri yapamazlar, çünkü ekonomik koşulları buna yetecek düzeyde değildir. Maaşları planladıklarını gerçekleştirebilecek miktara ulaştığında ise zamanları olmaz, böylece de bazı şeyler hep hayal olarak kalır.³⁸³

Kimi gençler ise hapse atıldıkları için okulu bırakmak zorunda kalır. Dolayısıyla hayatında gerçekleştirmek istediği birçok düşüncesini ertelemek veya vazgeçmek durumunda kalırlar. Yıllar sonra beraat ettiklerinde ise eğitimlerine devam edemezler. Çünkü bildiklerini artık unutmuşlardır ve doğal olarak istedikleri mesleği yapmak yerine başka bir alana yönelirler.³⁸⁴ Bazıları da hapse girmemelerine rağmen, Fatih gibi üç yıl ya da Kandeyer gibi on bir yıl gecikmeyle hayata atılırlar olur. Bu da hayatlarını çeşitli şekillerde etkiler doğal olarak.³⁸⁵

Bunların yanı sıra dönemin şartları gereğince erkekler beğendikleri kızlarla, kızlar beğendikleri erkeklerle vakit geçiremez, hoşlandıklarını, evlenmek istediklerini söyleyemezler. Çünkü bu gibi konular ayıp karşılanır ve bireyci düşünceler diye küçümsenirdi. Üstelik kendilerine de yeterince vakit ayıramaz, mesleki donanım edinemez, mesleklerinde daha iyi olabilecekken bunu yapamazlar.³⁸⁶

Bunların yanı sıra olayların içinde çok fazla yer almadıkları için, büyük hayaller peşinde olmadıkları için, zaten belli bir düzenleri olduğu için ne ileriye ne de geriye bir şey bırakmayanlar da olur. Bu tür yaşanmışlıkların, olumlu veya olumsuz, daha çok üst kademedeki kişilere mahsus olduğu düşünülür. Ama yine de içlerinde kalan bazı hayalleri de yok değil.³⁸⁷ Ayrıca asker öyle istedi diye hayatlarının hiçbir döneminde hayallerinden, düşüncelerinden vazgeçmeyenler de vardır. Zaman konusunda sıkıntı yaşamışlardır, ama asla vazgeçmemişler.³⁸⁸

---

³⁸² Bkz. Ek 6, s. 139.

³⁸³ Bkz. Ek 9, s. 178-179.

³⁸⁴ Bkz. Ek 20, s. 278.

³⁸⁵ Bkz. Ek 22, s. 292-293; Ek 26, s. 338-339.

³⁸⁶ Bkz. Ek 7, s. 151; Ek 13, s. 214; Ek 25, s. 328-329.

³⁸⁷ Bkz. Ek 4, s. 120; Ek 12, s. 200; Ek 19, s. 271.

³⁸⁸ Bkz. Ek 24, s. 320.

D. Geçmişe Dönme İhtimali

Geçmişe gitme gibi bir durum elbette ki mümkün değil. Ama öyle bir şey olsa ve 12 Eylül öncesine gidebilse, bugünkü bilgi birikimiyle nasıl bir yol takip eder, nasıl davranırlardı?

Bu konuda da farklı farklı düşünceler var. Herhangi bir fikri içselleştirmiş olanların bir kısmı büyük olasılıkla aynı şekilde davranacaklarını belirtiyor. Çünkü ortam onların olaylardan uzak durmasına, temkinli davranmasına fırsat vermiyordu. Kendiliğinden gelişen bir olaylar dizisi söz konusuydu. Üzerlerine yöneltilmiş, dinsizler, faşistler, yabancı devletlerin uşakları gibi suçlamalar yapma karşısında da sessiz kalıp üstlenmeleri olası değildir, dolayısıyla da bununla mücadele etmek durumundadırlar. İnsanların her an tetikte olduğu, sözlü tartışmaların anında kavgaya dönüştüğü bir ortamda daha farklı davranmak, kendini saklamak pek mümkün değildir. Bir süre sonra bir şekilde o olayların içinde artık yer alınmak zorunda kalınmaktadır.³⁸⁹ Kızılöz gibi düşünenler ise, benimsemiş oldukları fikirler çerçevesinde daha akılcı hareket ederlermiş.³⁹⁰ Bazıları da karşıt gruplarla diyalog kurmayı, kendi fikirlerini onlarla paylaşmayı denermiş. Daha ciddi fikirler doğrultusunda hareket ederek birçok şeyi değiştirme imkânı bulabilirmişler.³⁹¹ Bir de o olaylara karışmak yerine kişisel olarak mesleki alanda kendilerini daha donanımlı, bilgili hale getirmeye, olaylardan uzak durup kendi hayallerinin peşinde koşmak isteyenler de var. Böylece hem kendilerine hem de ülkeye adına daha yararlı bireyler olurlar.³⁹²

Mehmet gibi düşünenler ise gençlerin yabancı bir ideolojiyi benimsemelerini engellemek için ellerinden geleni yaparmış. Çünkü onlar gençlerin bir yanılgı içerisinde olduğuna inanmaktadırlar. Bu sebeple de kullanıldıklarını fark edememektedirler. Ayrıca milliyetçi gençlerin, devlet nazarında suç sayılan, eylemlere, kavgalara karışmalarına, kanunlara karşı gelmelerine engel olmak için her türlü çabayı gösterirmişler.³⁹³

Bazıları da gençlerin tümünü o olaylardan, kavgalardan, kamplaşmalardan uzak tutmaya çaba göstermiş. Çünkü her türlü problemin konuşularak halledilebileceğini

³⁸⁹ Bkz. Ek 4, s. 122; Ek 16, s. 246; Ek 20, s. 278.

³⁹⁰ Bkz. Ek 9, s. 179.

³⁹¹ Bkz. Ek 13, s. 215.

³⁹² Bkz. Ek 3, s. 105; Ek 22, s. 293-294.

³⁹³ Bkz. Ek 7, s. 152-153.

görmüşler ki aslında ortada bir problemin olmadığını da geç anlamışlar. Müdahale sonrasında uç noktalarda yer alan insanların bir araya gelebilmeleri bunun önceden de mümkün olabileceğini ortaya koymuş. Bu ise aslında farkında olmadan birileri tarafından kullanıldıklarını göstermiştir, fakat artık iş işten geçmiştir.³⁹⁴

Bir grup içerisinde yer almayanların bir bölümü de yine aynı tavırlarını devam ettirip, hatta mümkünse daha da uzak durmaya çalışırlarmış. Çünkü kavgaların, birbirini yok etmeye çalışmanın bir çözüm getireceğine asla inanmamışlar. Yaşananlar da bunu kanıtlamıştır. Bu yüzden de izledikleri yol konusunda memnundurlar.³⁹⁵

Enis gibiler ise yıllar sonra, müdahaleyi engelleyebilecek birtakım çalışmalar yapılabilir miydi diye düşünmüş. Ancak o zaman ki koşullar içerisinde bunu düşünme imkânları olmamış. O zamanlar sadece hayatta kalmak ve okulu zamanında bitirip kendini kurtarma düşüncesi hâkimdir. Ayrıca bugün birtakım fikirlerin oluşması da o yaşananlardan, askeri müdahaleden dolayı kaynaklanmaktadır ve insanlar yaşanmışlıklardan daha fazla şey öğrenmektedir.³⁹⁶ Bazıları ise hiçbir şekilde sağ-sol ayrımı yapmaksızın evrensel bilgiye ulaşmayı, herkesin farklı düşünmeye ve o şekilde yaşamaya hakkı olduğunu anlamak istermiş. Böyle bir ortamda barış, huzur zaten kendiliğinden gelmektedir.³⁹⁷

E. Günümüz Geçliğine Bakış

Yetişkinler, günümüz gençliği söz konusu olunca ilk önce kendi gençliklerini, sonrasında da bugünün gençleri hakkında bildiklerini, gözlemlediklerini, duyduklarını, tahminlerini göz önüne alarak fikirlerini dile getiriyorlar.

Günümüz gençliği bazı konularda daha şanslı, bazı konularda da şanssız olarak görülüyor. Bilgiye ulaşmaları, bir cihazla çok sayıda insanla iletişim kurabilmeleri çok kolay ve bunlar iyi şeyler. Ayrıca beslenme, giyim gibi konularında herhangi bir sıkıntı çekmedikleri için şanslı olarak değerlendiriliyorlar. Ancak duygusal bağların eski önemini yitirdiğini belirtiyor ve bu konuda gençlerin şanssız olduğuna inanıyorlar.³⁹⁸

---

³⁹⁴ Bkz. Ek 12, s. 201-202.

³⁹⁵ Bkz. Ek 5, s. 128; Ek 11, s. 194; Ek 14, s. 223; Ek 15, s. 232-233; Ek 18, s. 261; Ek 26, s. 339.

³⁹⁶ Bkz. Ek 8, s. 165-166.

³⁹⁷ Bkz. Ek 23, s. 308-309.

³⁹⁸ Bkz. Ek 8, s. 169-170; Ek 21, s. 285-286.

Bunların dışında günümüz gençliğinin büyük bir bölümü bilinçsiz, siyasetten uzak duran, okumayan, amaçsız, kısa yoldan para kazanıp rahata kavuşmak isteyen bir topluluk olarak görülüyor. Yine seviyesiz, her şeyi hızla tüketen, bilgisayar ve telefon bağımlısı, sadece eğlence peşinde koşan, araştırmayan, ezberci, üretmeyen, medyanın etkisiyle hareket ettiğine inanılıyor. Ayrıca aileyi, saygıyı bilmeyen, bencil, kültürsüz, dili güzel kullanmayan, özgüven eksikliği olan, umutsuz, manevi değerlere sahip çıkmayan, ispiyoncu, geleceğini planlamayan, üniversitesinin ve hocasının farkında olmayan, İslami değerleri bilmeyen bir nesil olarak değerlendiriliyor.³⁹⁹

Gençliğin böyle bir vaziyette olmasını da çeşitli sebeplere bağlıyorlar. En önemli sebep ise 12 Eylül'den sonra izlenen politikalar. Özellikle 80 sonrasında takip edilen yeni ekonomi politikası her bakımdan yetişmekte olan gençleri etkiler. Üniversitelerin seçiminden, kurdukları hayallere, politikaya bakışlarından, giyim kuşam şekillerine kadar ekonomik politikaların izi görülür.⁴⁰⁰ İzlenen eğlence programlarının çokluğu ve daha çok ilgi çekmesi, gençleri bencilliğe, şehvete, eğlenceye yönlendirmesi, alım gücünün artması, lüks yaşama isteği, en ufak bir başkaldırıya bile hemen baskıya maruz kalmaları hep bu yolda atılan adımlardır. Ayrıca bunu engellemek için yeterli çabanın verilmemesi, ailelerin çocuklarının başına bir şey gelmesin diye onları siyasetten uzak tutma girişimleri, insanların çeşitli nedenlerle çocuklarını dışarıya çıkarmaktan korkar hale gelmesi de bunlara katkı sağlamıştır. Şu anki genç öğretmenlerin de aynı koşullarda yetişmesi nedeniyle öğrenciye bu anlamda katkı sağlayamaması, izlenen eğitim programlarındaki yanlışlıklar, üniversite sayısının artmasına karşılık eğitimin kalitesizleşmesi ve düşük puanlarla öğrenci alınması, öğretmene ve eğitime yeterli önemin verilmemesi de sebepler arasındadır. Çok sayıda öğrencinin alınması sonucunda da tüm öğrencilerle ilgilenilecek zamanın olmaması ve böylece bazı yetenekli gençlerin kaybedilmesi. Bir kısım gençliğinde gelecek kaygısı ile etrafına bakacak, farklı şeylerle uğraşacak zamanının olmaması ve onların bu duruma bilerek itilmesi.⁴⁰¹

Ancak sayıları az da olsa ülke sorunlarıyla yakından ilgilenen, bunlara çözümler üretmeye çalışan, okuyan, bilgili, büyük hayalleri olan, her şeyin farkında olan,

---

³⁹⁹ Bkz. Ek 3, s. 113; Ek 4, s. 124; Ek 5, s. 128; Ek 6, s. 141-142; Ek 7, s. 155-156; Ek 9, s. 181-182; Ek 10, s. 189; Ek 14, s. 224-225; Ek 15, s. 234-235; Ek 16, s. 249; Ek 17, s. 258; Ek 19, s. 272; Ek 22, s. 296; Ek 23, s. 310-311; Ek 25, s. 331; Ek 26, s. 339-340.

⁴⁰⁰ G. Demet Lüküslü, "1960'lardan 2000'lere Gençlik Tipleri: Maddecici Başarıcı Manager Tipten Yuppie ve Tiki'ye", *Birikim*, S. 196, 2005, s. 32-34.

⁴⁰¹ Bkz. Ek 4, s. 124; Ek 5, s. 128; Ek 8, s. 169-171; Ek 9, s. 181-182; Ek 10, s. 189; Ek 14, s. 224-225; Ek 15, s. 234-235; Ek 17, s. 258; Ek 19, s. 272; Ek 22, s. 296; Ek 23, s. 310-311; Ek 26, s. 339-340.

uzlaşmayı yeğleyen, detaylı düşünebilen, hakkını arayan, mücadele eden, bütünü hayrını düşünen, gelecek vaat eden bir üniversite gençliği de var.⁴⁰²

Bunların dışında bir gençlik grubu daha vardır. Bunlar da kapanan, okuyan, üreten veya öyle görünen İslamcı kesimin gençleri.⁴⁰³ Bunlar kimilerine göre dış güçler tarafından yönlendirilip, başka amaçlar doğrultusunda hareket ettiriliyor, ama halen daha ne oldukları belli değildir.⁴⁰⁴

Görüşme yaptığım kişilerin çoğunluğu, gençlerin daha çok ve her görüşten kitaplar okumalarını, bilinçli olmalarını, bir amaç edinmelerini, ülke sorunlarına, milli ve manevi değerlere karşı duyarlı olmalarını umut ediyorlar. Ayrıca İslamiyet'e daha çok önem vermelerini, lükse ve refaha çok fazla kapılmamalarını, insan ilişkilerine daha çok önem vermelerini, tecrübelerden yararlanmalarını, kavgaların işe yaramadığını görüp uzlaşmacı olmalarını, hoşgörülü olmalarını, kendilerinden daha bilgili olanlarla arkadaşlık etmelerini, kendilerini keşfetmelerini, saygılı olmalarını da tavsiye ediyorlar.⁴⁰⁵

Onlara göre burada aileye ve eğitmenlere büyük bir görev düşüyor. Gençlerin yönlendirilmesi, aralarında herhangi bir ayırım yapılmaması gerekiyor. Politikacıların da, gençlere yeni bir şekil vermek için eğitim alanında düzenli programların yürürlüğe konulması gerekiyor.⁴⁰⁶

---

⁴⁰² Bkz. Ek 8, s. 170-171; Ek 10, s. 189; Ek 12, s. 204-205; Ek 13, s.216; Ek 17, s. 258; Ek 23, s. 310-311; Ek 24, s. 321; Emrah Altındış, “Üniversite ve Gençlik – Bir Öğrenci Sendikasının Peşinde”, *Birikim*, S. 219, s. 92-93.

⁴⁰³ Bkz. Ek 6, s. 141-142.

⁴⁰⁴ Bkz. Ek 16, s. 249; Ek 21, s. 286.

⁴⁰⁵ Bkz. Ek 3, s. 113; Ek 7, s. 156; Ek 8, s. 170-171; Ek 12, s. 204-205; Ek 15, s. 234-235; Ek 18, s. 261; Ek 20, s. 280; Ek 23, s. 310-311; Ek 25, s. 331; Ek 26, s. 339-340.

⁴⁰⁶ Bkz. Ek 6, s. 141-142; Ek 10, s. 189; Ek 23, s. 310-311.

SONUÇ

12 Eylül 1980’de yapılmış olan askeri müdahale Türkiye’yi hem soysal hem de siyasi olarak her bakımdan etkilemiştir. Üzerinden yıllar geçmesine rağmen, ülke ve toplum üzerinde oluşturduğu baskı halen devam etmektedir. Bu baskılardan kurtulmanın, onu atlatmanın ve bir daha böyle bir olayla karşılaşmamanın yolu da onunla yüzleşmekten, ne olduğunu anlamaktan geçmektedir. Bu çalışma ile de 12 Eylül’ün insanlar üzerinde nasıl etkiler bıraktığını, onların gözünde toplumu ve devleti ne yönlerden şekillendirdiğini biraz da olsa anlamaya çalıştık.

Hangi ideolojiden olursa olsun dönemin gençliği, ülkenin kalkınması adına bir fikir edinmişti. Onun doğruluğuna içtenlikle inanmış ve onun etrafında toplanmışlardı. Ardından onun haklılığını ortaya koymak ve hayata geçirmek adına bazı aktivitelerde bulunurlar. Ancak hem sağın hem de solun, kendisini karşı tarafa kapatmaları ve sadece kendilerini haklı görmeleri bir süre sonra fikir tartışmalarını kavgaya dönüştürür. Gün geçtikçe şiddet daha da artar, birçok alanda ülke ikiye bölünmüş bir duruma gelir. Olayların nasıl geliştiğine kimse tam olarak bir anlam veremez ve engel de olamaz. İnsanlar endişelerle, belirsizlikle dolu bir hayat sürdürürler ve her an tetikte olarak yaşarlar.

Bir zaman sonra, toplumun bir kesimi bu belirsizliğe ve endişeli bekleyişe son vereceği, düzeni sağlayacağı umuduyla askeri bir müdahalenin yapılmasını ister. Hergün insanların hayatını kaybetmesi, ailelerin çocuklarını kaybetme endişesi, siyasi liderlerin olaylara çözüm üretememesi artık insanları bıktırır. Yaşananların önlenebileceğine olan inançları günden güne azalır. Ordu tek kurtuluş yolu olarak görülür ki o dönemde asker halkın nezdinde çok güçlüdür. Müdahale gerçekleştiği zaman da birçok kişi buna sevinir. Kavganın, gürültünün, endişelerin ortadan kalkmasıyla insanlar rahat bir şekilde dışarı çıkabilir artık. Öğrenciler rahat bir şekilde okula gidip gelebilirler. Okulların kapatılması, kavgaların çıkması, ailelerin endişeli bekleyişleri artık sona erer. Ancak bu rahatlama duygusu herkes için geçerli bir olgu değildir.

Hem sol hem de sağ bir yapılanmanın içinde yer alan gençlerin bir bölümü için zor günlerin başlangıcıdır da 12 Eylül. Solcular müdahale sonrasında karşılaştıkları muamele dolayısıyla herhangi bir şaşkınlık yaşamazlar. Zaten bu şekilde olacağını tahmin etmişlerdir. Ancak yine de belediklerinden daha da sert bir tepkiyle karşılaştıklarını da ifade ediyorlar. Sağ bir yapılanma içerisinde yer alanlar için ise sonuç tam bir hayal kırıklığıdır. Çünkü onlar, askerın kendilerine herhangi bir şekilde zarar vereceğini düşünmezler. Ancak şartların herkes için aynı olduğunu gördüklerinde kafalarını meşgul eden sorularla karşı karşıya kalırlar.

Ardından farklı ideolojilerden olan gençler, yaşananları değerlendirmeye başlamışlar. Böylece karşıt olarak gördükleri kişilerin aslında kendilerinden çok da farklı olmadıklarını görür ve onları da anlamaya, onlarla hitap eden dergileri kitapları şiirleri, gazeteleri okumaya başlarlar. Sonuçta da pek çok kişide ortak bir kanı oluşur. Bu, birilerinin onları kullandığı kanısıdır. Müdahale sonrasında o karıştııcı el ortadan çekildiği için birbirlerini artık tanır ve anlarlar. Onlar için, o elin amacı da müdahale için uygun ortamı sağlamaktır. Dönemin gençliğinin bir kısmı da o sertliklerini hâlâ muhafaza etmektedir

Hem müdahale öncesinde yaşananlar hem de sonrasında yaşananlar birçok gencin hayatını olumsuz şekilde etkiler. Gerek üniversite hayatlarında, gerek sosyal hayatlarında birçok kısıtlama ve aksaklıklarla karşılaşırılar. Hayallerini gerçekleştiremez veya geç kavuşurlar onlara. Birçoğu işkenceden geçirilir, hem fiziki hem de ruhsal problemlerle uğraşmak zorunda kalırlar. O günlerden kalma sağlık problemleriyle uğraşmak durumunda kalırlar. Bazıları bu sorunları zamanla atlatmayı ve yeni bir hayata kavuşmayı başarır. Bazılarıysa ömür boyunca hem fiziki hem de ruhsal sorunlarla karşı karşıya kalır.

Bu tür değerlendirmeler yapmalarına rağmen, çoğunluk o günleri tekrar yaşama ihtimalleri olsa yine aynı şekilde hareket edeceklerini belirtmektedir. Çünkü o ortamda başka bir şekilde davranmalarına olanak olmadığını düşünmektedirler. İstemeseler bile bir şekilde o olayların içine çekilmektedirler ve uzak kalmalarına imkân yoktur. Bazıları ise olaylardan olabildiğince uzak durmaya çalışacaklarını dile getiriyorlar. Çünkü ayrışmaların, çatışmaların, reddetmelerin bir çözüm getireceğine inanmıyorlar ve bunu yaşayarak da görmüşler.

Görüşmecilerin çoğunluğu, günümüzde 12 Eylül'ün yargılanmasını ise gereksiz buluyor. Bunun yıllar önce yapılması gerektiğini belirtiyorlar. Üzerinden yıllar geçmiş bir olayın değerlendirilmesinin hem zor hem de mantıksız olduğunu düşünüyorlar. Dönemin onu gerekli kıldığına inanıyorlar. Ayrıca gerçekçi bir yargılama süreci olduğu da düşünülüyor. AKP'nin oy toplamak ve halkın nabzını ölçmek adına yaptığı bir hareket olarak görülüyor. Nitekim AKP'de, 12 Eylül'ün ürünü olan bir parti olarak kabul ediliyor. Ama her şeye rağmen, göstermelikte olsa yargılanması gerektiğini ve küçükte olsa bir ceza verilmesini isteyenler de var.

Günümüz gençliğini ise farklı farklı şekillerde değerlendiriyorlar. Gençleri kendi gençlikleriyle kıyasladıklarında, çoğunluğu siyasetten uzak, zevk peşinde koşan ve bencilce hareket eden bir grup olarak görüyorlar. Bu da onları üzüyor dolayısıyla. Çok az sayıda da olsa ümit vaat eden bir gençliğin varlığına da inanıyorlar. Bu sayının az olmasının sebebinin de 12 Eylül müdahalesinin baskısına ve günümüzün rahatlığı ön plana çıkaran düzenine bağlıyorlar.

KAYNAKÇA

Görüşmeler:

Aslı, 24 Aralık 2012, Ankara.

Bahar, 23 Ekim 2012, Ankara.

Belma TOKUROĞLU, 13 Aralık 2012, Ankara.

Buket AKKOYUNLU, 28 Aralık 2012, Ankara.

Cengiz PAMİR, 30 Kasım 2012, Ankara.

Çetin AKARSU, 28 Kasım 2012, Ankara.

Enis, 5 Aralık 2012, Ankara.

Esin, 4 Ocak 2013, Ankara.

Fatih, 30 Kasım 2012, Ankara.

Fatma KIZILÖZ, 12 Aralık 2012, Ankara.

Gülden, 6 Aralık 2012, Ankara.

Gülнар KANDEYER, 13 Kasım 2012, Ankara.

Gülten AKYOL MENĐİ, 20 Aralık 2012.

Hakan, 25 Aralık 2012, Ankara.

İhsan, 18 Aralık 2012, Ankara.

Kübra, 12 Aralık 2012, Ankara.

Mehmet, 25 Kasım 2012, Ankara.

Mehmet SEYİTDANLIOĞLU, 20 Temmuz 2012, Ankara.

Metin, 25 Mayıs 2013, Ankara.

Muzaffer KILIÇ, 9 Ekim 2012, Kırıkkale.

Recep, 19 Temmuz 2012, Ankara.

Sevgi YALAV, 17 Eylül 2012, Ankara.

Zeki BAYRAM, 2 Eylül 2012, Ankara.

Zeynep, 30 Mayıs 2013, Ankara.

Kitaplar:

AHMAD, Feroz, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, Çeviren: Sedat Cem Karadeli, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007.

AHMAD, Feroz, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, Çeviren: Ahmet Fethi, Hil Yayın, İstanbul, 2007.

AHMAD, Feroz, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2012.

AKŞİN, Sina, *Ana Çizgileriyle Yakın Tarihimiz*, İmaj Yayıncılık, Ankara, 2006.

AKYOL, Hüseyin, *Bölüne Bölüne Büyüme – Türkiye'de Sol Örgütler*, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2010.

ALBAYRAK, Mehmet, *Başörtüsünün 40 Yıllık Serüveni*, Erol Ofset Matbaacılık, Samsun, 2008.

BELGE, Murat, *12 Yıl Sonra 12 Eylül*, Birikim Yayınları, İstanbul, 1992.

BİRAND, Mehmet Ali, *12 Eylül Saat 04.00*, Karacan Yayınları, 1984.

BİRAND, Mehmet Ali; BİLA, Hikmet; AKAR, Rıdvan, *12 Eylül Türkiye'nin Miladı*, Doğan Kitap, İstanbul, 2010.

BİRAND, Mehmet Ali; DÜNDAR, Can; ÇAPLI, Bülent, *Demirkırat Bir Demokrasinin Doğuşu*, Doğan Kitap, İstanbul, 2007.

BORA, Tanıl; CAN, Kemal, *Devlet-Ocak-Dergâh – 12 Eylül'den 1990'lara Ülkücü Hareket*, İletişim Yayınları, Ankara.

ÇAVDAR, Tevfik, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950'den Günümüze)*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2008.

ÇOBANOĞLU, Ahmet, *12 Eylül'ün Getirdikleri, Götürdükleri ve CHP'nin Serüveni*, Ülkü Basımevi, Konya, 1992.

DÖLEN, Emre, *Türkiye Üniversite Tarihi-5 Özerk Üniversite Dönemi (1946-1981)*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010.

GÜNGÖR, Celalettin, *Devrim Kuramı*, Barış Kitabevi, Ankara, 2010.

HALLIDAY, Fred, *Devrim ve Dünya Siyaseti – Altıncı Büyük Gücün Yükselişi ve Düşüşü*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004.

KABACALI, Alpay, *Türkiye'de Gençlik Hareketleri*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1992.

KARPAT, Kemal H., *Osmanlı'dan Günümüze Asker ve Siyaset*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010.

KARPAT, Kemal H., *Türk Demokrasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010.

KARPAT, Kemal H., *Türk Siyasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2013.

KEYDER, Çağlar, *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011.

KILINÇ, Erol, *İhtilal, İhtiras ve İdeal - 68 Kuşağı Hakkında*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2008.

KONGAR, Emre, *21. Yüzyılda Türkiye (2000'li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı)*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2002.

LANDAU, Jacob M., *Türkiye'de Sağ ve Sol Akımlar*, Çeviren: Erdinç Baykal, Turhan Kitabevi, Ankara, 1979.

LEWIS, Bernard, *Demokrasinin Türkiye Serüveni*, Çeviren: Hamdi Aydoğan – Esat Ermert, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010.

MERT, Nuray, *Merkez Sağın Kısa Tarihi*, Selis Kitaplar, İstanbul, 2007.

Milli Güvenlik Konseyi Genel Sekreterliği, *12 Eylül Öncesi ve Sonrası*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1981.

ÖZTÜRK, Osman Metin, *Ordu ve Politika*, Fark Yayınları, Ankara, 1993.

TUNÇAY, Mete, *Türkiye’de Sol Akımlar I (1908-1925)*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1967.

TURAN, Ahmet, *Darbe Arası Türkiye 27 Mayıs/12 Mart/12 Eylül Anılar Gözlemler Tanıklıklar*, Resital Yayıncılık, İstanbul, 2007.

TÜRKÖNE, Mümtaz’er, *Darbe Peşinde Koşan Bir Nesil: 68 Kuşağı*, Nesil Yayınları, İstanbul, 2009.

YETKİN, Barış, *Kırılma Noktası 1 Mayıs 1977 Olayı*, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, Antalya, 2007.

YETKİN, Çetin, *Türkiye’de Askeri Darbeler ve Amerika*, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, Antalya, 2006.

ZÜRCHER, Erik Jan, *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.

Makaleler:

ALTINDİŞ, Emrah, “Üniversite ve Gençlik – Bir Öğrenci Sendikasının Peşinde”, *Birikim*, S. 219, s. 90-96.

DAMATLAR, Kadir Mahir, “Darbe “Araç” Değil, “Amaç”tı” *Türk Yurdu*, S. 229, 2006, s. 62-63.

GÖNENÇ, Levent, “2010 Anayasa Değişikliği Teklifi Üzerine Bir Değerlendirme”, *Birikim*, S. 254, 2010, s. 12-21

GÜRGÜR, Nuri, “Öncesi, Sonrası ve Etkileriyle Otuzuncu Yılında 12 Eylül” *Türk Yurdu*, S. 277, 2010, s. 7-14.

HELVACI, Nevzat, “12 Eylül ve İnsan Hakları”, *12 Eylül ve Sonuçları (Sempozyum Bildirileri)*, Doğan Ofset Matbaacılık, İstanbul, 1992, s. 99-105.

HELVACI, Nevzat, “12 Eylül Dönemi ve Sonrası İnsan Hakları Sorunları” *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, c. 13, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s.720-731.

İNANIR, Samet, “Bildiğimiz Gençliğin Sonu” *Birikim*, S.196, 2005, s. 31-51.

LANDAU, Jacob M., “Alparslan Türkeş”, *Türkiye’de Liderler ve Demokrasi*, Ed. Metin Heper, Sabri Sayarı, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2008, s. 166-184.

LÜKÜSLÜ, G. Demet, “1960’lardan 2000’lere Gençlik Tipleri: Maddecî Başarıcı Manager Tipten Yuppie ve Tiki’ye”, *Birikim*, S. 196, 2005, s. 30-36.

OLGUN, Özer, “12 Eylül ve Siyasal Haklar” *12 Eylül ve Sonuçları (Sempozyum Bildirileri)*, Doğan Ofset Matbaacılık, İstanbul, 1992, s. 86-98.

TEKELİ, İlhan, “Türkiye’de Üniversitelerin YÖK Sonrasındaki Gelişme Öyküsü (1981-2007)” *Türkiye’de Üniversite Anlayışının Gelişimi II (1961-2007)*, ed. Tarık Çelik, İlhan Tekeli, Yalçın Matbaacılık, Ankara, 2009, s. 55-226.

YENİÇERİ, Özcan, “Siyasi ve Sosyolojik Dönüştürme Projesi Olarak 12 Eylül”, *Türk Yurdu*, S. 277, 2010, s. 19-31.

Sürelî Yayınlar:

Cumhuriyet

Devrimci Gençlik

Genç Arkadaş

Hürriyet

Milliyet

Tercüman

Türk Yurdu

Yankı

Elektronik Kaynaklar:

blog.milliyet.com.tr/marshall-yardimi-sunar/Blog/?BlogNo=203320

http://tr.wikipedia.org/wiki/Adnan_Kahveci

http://tr.wikipedia.org/wiki/9_I%C5%9F%C4%B1k_Doktrini

http://tr.wikipedia.org/wiki/Bahçelievler_Katliam

http://tr.wikipedia.org/wiki/E%C5%9Fref_Bitlis

http://tr.wikipedia.org/wiki/Friedrich_Engels

http://tr.wikipedia.org/wiki/Hrant_Dink

http://tr.wikipedia.org/wiki/İsrail-Türkiye_ilişkileri

<http://tr.wikipedia.org/wiki/Halkevleri>

http://tr.wikipedia.org/wiki/U%C4%9Fur_Mumcu

http://tr.wikipedia.org/wiki/Vladimir_Lenin

http://tr.wikipedia.org/wiki/Sivas_Katliamı

https://tr.wikipedia.org/wiki/B%C3%BCy%C3%BCk_Ortado%C4%9Fu_Projesi

<http://davam1917.blogcu.com/ulku-ocaklarinin-kurulusu-ve-kurulus-amaclari/4314309>

http://tr.wikipedia.org/wiki/Be%C5%9Finci_Kol

<https://eksisozluk.com/nurettin-soyer--1176451>

<http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2005-58-142>

http://tr.wikipedia.org/wiki/Karl_Marx

<http://www.r-demir.com/makalelergsboncekilergoster.aspx?m=156>

http://tr.wikipedia.org/wiki/William_Harvey

http://tr.wikipedia.org/wiki/2010_T%C3%BCrkiye_anayasa_de%C4%9Fi%C5%9Fikli%C4%9Fi_referandumu

tr.wikipedia.org/wiki/Karl_Kautsky

tr.wikipedia.org/wiki/MV_Mavi_Marmara

www.enfal.de/tarih36.htm

EKLER

Ek-1: Kenan Evren'in TSK adına Fahri Korutürk'e verdiği uyarı mektubunun önsözü:*

“SAYIN CUMHURBAŞKANIM,

Ülkemizin içinde bulunduğu ortamda Devletimizin bekası, milli birliğin sağlanması, halkın mal ve can güvenliğinin temini için; anarşi, terör ve bölücülüğe karşı parlamenter demokratik rejim içerisinde anayasal kuruluşların ve özellikle siyasi partilerin, Atatürkçü milli bir görüşle müştereken tedbirler ve çareler aramaları kaçınılmaz bir zorunluluk olarak görülmektedir.

Milli Güvenlik Kurulunun muhtelif toplantılarında bu konuda alınan kararların muhalefete mensup siyasi partilerin kısır tutum ve davranışları yüzünden olumlu sonuçlara götürülmediği yüksek malumlarıdır.

Kuvvet Komutanları ile beraber yaptığım son gezilerimde Ordu ve Kolordu komutanı seviyesindeki general ve amirallerle görüşmelerimde milli birlik ve beraberliğe en çok ihtiyaç duyduğumuz bu dönemde süratle bir sonuca ulaşabilmek için gerekli tedbirlerin müştereken tespiti amacı ile tüm anayasal kuruluşlar ve siyasi partilerin bir kere daha uyarılması bütün komutanlarca müştereken dile getirildi.

Bu karar ışığında Türk Silahlı Kuvvetlerinin görüşlerini, Milli Güvenlik Kurulu Başkanı olarak zatiâlilerine sunuyorum.

Gereğini yüksek takdirlerine arz ederim.

*Saygılarımla
Kenan EVREN
Orgeneral,
Genelkurmay Başkanı”*

---

* Mehmet Ali Birand, 12 Eylül Saat 04.00, s. 140.

Ek-2: Milli Güvenlik Konseyi'nin 1 numaralı bildirisi:*

“Yüce Türk Milleti;

Büyük Atatürk'ün bize emanet ettiği ülkesi ve milletiyle bir bütün olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti son yıllarında izlediğiniz gibi dış ve iç düşmanların tahriki ile varlığına, rejimine ve bağımsızlığına yönelik fikri ve fiziki haince saldırılar içindedir. Devlet başlıca organları ile işlemez duruma gelmiştir. Anayasal kuruluşlar tezat veya suskunluğa bürünmüş, siyasi partiler kısır çekişmeler ve uzlaşmaz tutumlarıyla Devleti kurtaracak birlik beraberliği sağlayamamışlar ve lüzumlu tedbirleri almamışlardır. Böylece yıkıcı ve bölücü mihraklar faaliyetlerini alabildiğine artırmışlar ve vatandaşların can ve mal güvenliği tehlikeye düşürülmüştür. Atatürkçülük yerine irticai ve diğer sapık ideolojik fikirler üretilerek sistemli bir şekilde ve haince ilkokullardan üniversitelere kadar eğitim kuruluşları, idari sistemi, yargı organları, iç güvenlik teşkilatı, iç kuruluşları, siyasi partiler ve nihayet yurdumuzun en mahsur köşelerindeki yurttaşlarımız dahi saldırı ve baskı altında tutularak bölünme ve iç harbin eşiğine getirilmişlerdir. Kısaca Devlet güçsüz bırakılmış ve acze düşürülmüştür.

Aziz Türk Milleti, işte bu ortam içinde Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu'nun verdiği Türkiye Cumhuriyeti'ni kollama ve koruma görevini Yüce Türk Milleti adına emir ve komuta zinciri içinde ve emri ile yerine getirme kararını almış ve ülke yönetimine bütünüyle el koymuştur. Girişilen harekâtın amacı, ülke bütünlüğünü koruma, milli birlik ve beraberliği sağlama, muhtemel bir iç savaş ve kardeş kavgasını önlemek devlet otoritesini ve varlığını yeniden tesis etmek ve demokratik düzenin işlenmesine mani olan sebepleri ortadan kaldırmaktır.

Parlamento ve hükümet feshedilmiştir. Parlamento üyelerinin dokunulmazlığı kaldırılmıştır. Bütün yurttaki sıkıyönetim ilan edilmiştir. Yurtdışına çıkışlar yasaklanmıştır.

Vatandaşların, can ve mal güvenliğini sür'atle sağlamak bakımından saat 05:00'dan itibaren ikinci bir emre kadar sokağa çıkma yasağı konulmuştur.

Bu kollama ve koruma harekâtı hakkında teferruatlı açıklama, bugün saat 13:00'deki Türkiye Radyoları ve Televizyonu'nun haber bülteninde tarafımdan yapılacaktır.

---

* Milli Güvenlik Konseyi Genel Sekreterliği, a.g.e., s. 193.

Vatandaşların sükûnet içinde radyo ve televizyonları başında yayınlanacak bildirileri izlemelerini ve bunlara tam uymalarını ve bağrından çıkan Türk Silahlı Kuvvetleri'ne güvenmelerini beklerim''

KENAN EVREN

Orgeneral,

Genelkurmay ve Milli Güvenlik

Konseyi Başkanı''

Ek-3: Aslı İle Yapılan Görüşme Metni:*

“O yıllarda öğrenci olma duygusunu anlatmak zor, iyi yanları da vardı kötü yanları da vardı. İnsanlar belli bir şeyin etrafında birleşiyorlardı, belki biraz da menfaat icabı da olsa daha bir kollama, daha bir içten arkadaşlıklar filan vardı. Aynı zamanda bir gruba mensup olduğunuz zaman karşı gruptaki öğrencileri, belki aynı mahallenin, aynı sokağın çocuğu ya da aynı yörenin insanı olmanıza rağmen karşınızda bulabiliyordunuz. Seneler sonra biz, 81 mezunu öğrenciler olarak, sağ-sol ayrımı yapmadan toplanmaya, yemekler tertip etmeye başladığımızda daha yeni yeni arkadaş olmaya başladık. O zaman hiç tanımadığımız kişileri ya da hani karşıdan böyle kinle baktığımız kişilerle şu anda diyalog kurduğunuz zaman, ‘Aaa sen ne kadar iyi insanmışsın, ne kadar hoşmuşsun, senin arkadaşlığın ne güzelmiş’ diyoruz’. Şu anda daha güzel bir dostluk kurmaya başladık, otuz yıl sora. Okuldaki ortam devamlı bir gerginlik halindeydi, biz 312 kişi girdik okula, en yoğun bir şekilde. Kocaman bir amfide sağ tarafta sağcılar otururdu, sol tarafta solcular otururdu, en ortada en iyi ders dinleyenler otururdu, ortanın sağında sağ sempatizanı, ortanın solunda sol sempatizanı. Şimdi öyle gergin bir ortamda mesela biri birine ters baktığı zaman bile birbirine giriveriyorlardı, bir kavga dövüş oluyordu. Yani stresli bir ortamdı aslında, bazıları devam edemiyorlardı okula, okula giremedikleri için ne oluyordu, yazın bir ay devam edip onlarda mezun oluyordu, hiç okula gelmeden belki, biz okula devam ediyorduk biz de mezun oluyorduk, ama iyi değildi yani, o senelerde okumak iyi değildi. Ben çok zeki bir çocuktum, dediğim gibi parasız yatılı filan okudum İstanbul’da. Belki çok daha rahat bir ortamda okusaydım benden belki çok daha farklı bir şey çıkardı.”

“Aslında iki grubun da ortak yönü her ikisi de vatani düşünüyordu, milleti düşünüyordu öyle diyeyim. Farklı farklı düşünüyorlardı, ama sonuçta şu andaki gençlikten farklı olan yanı düşünüyorlardı, en azından düşünüyorlardı. Yani şu andaki gibi savaş yapma aşk yap mantığı yoktu gençlerde, ama doğru muydu, yöntemler doğru muydu o tartışılabilir, ama ortak bir yön vardı. Yıllar sonra şunu söyleyebilirim: İnsanlar okulu bitirip de çalışma hayatına başladığı zaman menfaatler, aile hayatı ya da başka şeyler daha ağır basıyor, ne sağcılığınız kalıyor ne solculüğünüz kalıyor. Sonuçta bence olması gereken, bu işleri sandık başında halletmek, çünkü vatani kurtarmak için

---

* Görüşme 24 Aralık 2012 tarihinde Ankara’da yapıldı.

devletin ordusu var, devletin polisi var, ne sağcıya kalmış ne solcuya, benim şu andaki fikrim. Sağ ve sol, bence ikisi de aynı.”

“Benim babam çok iyi bir Ecevitiydi, ben lisede çok iyi bir solcuydum. Solcuydum derken sol sempatizanı diyeyim. Bir olaya karışmışlığım falan yok, ama daha bir yatkındım, Ecevit’i çok severdim falan. Beni sağa iten neden; bir, benim babam memurdu, beni okulun yanındaki yurda yazdırdı, tabii biz olayların ne şekilde, ne olduğunun farkında filan değildik. O yurda girdiğiniz zaman zaten sanki o fikirleri kabul ediyorsunuz gibi ya da dışarıdan da o yurttaki kalıyorsa sizi zaten o şekilde, bu sağcı, diye mimliyorlar ya da solculara ait bir yurttaki kalıyorsa sizi solcu diye mimliyorlar. Ya kalmayacaksınız, paralı yurda da gönderecek parası yok benim ailemin, mecburum yurttaki kalmaya. İkincisi, okula başladığımın birinci haftasında, matematik dersindeydik hiç unutmuyorum, eli böyle kalaşnikov gibi, böyle tabanca da değil makinalı tüfek gibi, üç-dört kişi geldi bizim sınıfa. Sol gruptu onlar, tanımıyorum, 300 kişiyi silah zoruyla çıkardılar amfiden ve bizi kalkıp zorla belediye otobüsüne bindirdiler, CHP gençlik kollarının oraya çıkardılar iki saat vaaz verdiler bize. O konuşmadan sonra birde dalga geçer gibi, alay eder gibi ‘Bizde zorlama yoktur gidebilirsiniz’ gibi komik bir söylemde bulundular. Tabii yle olunca da nasıl zorlama yok, sen bizi silah zoruyla getirdin, silah zoruyla dinlettin sende nasıl zorlama yok, o beni biraz soğuttu. Birde mesela hep işte sağcılar şöyle faşist, lkcler şöyle filan deniliyordu, baktım hakikaten çokta iyi arkadaşlar ilerine girdiğimiz zaman, o kadar kötü olmadıklarını gördüm. Yani en büyük etken, beni zorlamaları bir de o yurttaki kalmam oldu. Ama çok olayların içine girseydik zaten o yurttaki da kalacağımı sanmıyorum. Biz olayların hep dışında tutulduk, aktif olarak hiçbir şeyin içinde rol almadık.”

“şimdi bir kere en başta ailemden tamamen ters düşmüş oldum, ondan sonra bunun sonunda yaptığım evlilikte o camiadan bir kişiyle oldu, daha da zıtlamama neden oldu ailemle filan, ama yani sonuçta bir şekilde kabul ediyorsunuz, kabul ediliyor yani. Yine evremden beni ziyaret etmek isteyen arkadaşlar, sol görüşlü olduğu için, yurda gelip, kime geldin niye geldin gibi sorularla karşılaşınca bir daha aramayan arkadaşlarım da oldu.”

“Amaç yoktu, birtakım yerlere de sonuçta girmek zorundaydınız, yani tarafsız kalanlar genellikle çok zengin çocuklarıydı. Tek kaldığınız zaman bir varlık olamıyordunuz. Hani mesela grupla gidiyorsunuz grupla geliyorsunuz, bir yere yama olmak zorundaydınız gibi sanki o dönem ya da öyle bir zorunluluk mu vardı nedir öyleydi. Ben bazı şeylere çokta kızdım, grubun dışında hareket ettim. O hafta içinde tek gidip gelmeye başladım, sol grup yakaladı beni iki tane gözümün üstüne çaktı, öyle bir olay da yaşadım. İşte dediğim gibi bir yerde bir grup olmak zorundaydınız. Mesela eve çıkmak istedim babam izin vermedi, hani belki evde filan olsaydım hiç karışmasaydım daha farklı olurdu. Mesela biz ahlama aynı yurttta da kaldık, o mesela çok sıkıntı çekti. O, okulu geç kazandığı için okumak istiyordu bir an önce, yaşım geçti, okulu bitireyim hayata atılayım gibi bir endişeyle okula hep gitmek istiyordu, bir şeyler öğrenmek istiyordu. Ama ne oluyordu yurttta kaldığı zaman, eğer sağcılar gitmiyorsa ya da MHP’liler, ülkücüler onunda gitmesini istemiyorlardı. E şimdi bu sefer gitmeyince o gruba dâhil olmuş oluyordu, ama o olmak istemiyordu, e gittiği, onlarla girdiği zaman, Gazi Resim Bölümü’nde idi o zaman, oradaki solcular niye onlarla gittin, bize geç gibi iki taraf arasında kaldı mesela o zaman. Sonuçta çok zor bir şekilde bitirdi okulu, ama iki tarafın arasında çok kötü günler geçirdi o da. Yani o yüzden dediğim gibi bir tarafa katıldığımız zaman en azından o kaygı ortadan kalkıyordu, birlik olma duygusu oluyordu, daha güvende hissediyordun yani.”

“Hiçbir şey kazandırmadı, aksine götürdü. Yani dediğim gibi ben eğer daha mantıklı düşünebilseydim ya da şu aklımla o yaşta olabilseydim gözümün önüne bakardım. Yani düşünür, ya benim babam bana para yolluyor, yani bu bir gruba geçmem için, şunun için bunun için değil ben okumak için buradayım, derdim. En iyisini yapmak isterdim, keşke en iyisini yapsaydım. Mesela benim idealim doktor olmaktı, keşke deneseydim hani denemedim, oraya girdim kaldım ya da daha ilerisi için daha iyi şeyler yapabilirdim, derslerimi çok iyi tutsaydım okulda kalabilirdim, önüm çok açık olabilirdi. Çok iyi bir yerlere de geleceğime de inanıyorum, kariyer edinmeye çalışırdım ki şu anda bile bir üniversite okuyorum bu da okumaya olan aşkımdan. İyi şeyler olabilirdi benden, ama onları alıp götürdü bence. Vatani, ülkeyi kurtarmayı politikacılara, siyasetçilere bırakıp öğrencilikle ilgilenirdim. Hiç bulaşmazdım daha rahat okurdum, belki farklı bir evlilikte yapabilirdim, yani bütün hayatım değişmiş olurdu.”

“Aslında o gruba katılıp da o düşünceyi paylaşmadığım çok zaman da oldu. Yani açıkçası günü kurtarmaktı, yani o zaman için çokta fazla bir şey düşünülüyordu. Yani girmişsin o rüzgârla birlikte, o dalgayla birlikte sende yürüyorsun, çünkü on yedi-on sekiz yaşında bir insansın. 12 Eylül ihtilali geldi, çok kötü bir şekilde geldi, herkesi tırpanlayarak geldi, ama tabii o kavga dövüş olsun istemiyorduk, onlar çok kötü günlerdi. Onun olmadığı bir ülke belki düşünüyorduk. Ama yani ben o zaman da bunun ne sağla ne de solta olmayacağını da görmüştüm, ama dediğim gibi bir yere katılmak zorundaydınız. Ama düşlediğimiz şey neydi aslında, en demokratik olan, oyla sandık başında yapabileceğiniz, kaba güçle ya da kendi fikrini bir başkasına kaba kuvvetle değil de düşünce jimnastiği yaparak, fikirleri çarpıştırarak belki kabul ettirebilirdin, yani bir masa başında bunlar gerçekleştirilmeliydi, ama öyle olmadı o zaman. Ama düşlediğim neydi kavgasız gürültüsüz bir ortamdı aslında, herkesin demokratik olduğu, ama iki tarafında bunu sağlayamayacağını da biliyordum o günlerde ama ‘Kapıldım gidiyorum bahtımın rüzgârına’ öyle oldu biraz.”

“Ben Ecevit’i çok beğenirdim, benim birinci sınıfta yurttan çok samimi arkadaşlarım sol gruba geçtiler sonradan. E diğer arkadaşlar kendilerine arkadaş buldular, onlar sola geçince ben yurttan tek başıma kaldım, ben aslında kelaynak kuşu gibi kaldım. Bir de böyle bir handikap yaşadım yani. Çünkü herkes grubunu oluşturmuştu, onlar o tarafa geçince tek başıma o yurda gidip kaldım öylece. Elbette onlarda bu vatanın çocuğuydu, çok sevdiğim arkadaşlarım da oradaydı dediğim gibi, ama tabii bir kavga, gürültü esnasında sizin aynı masada çay içtiğiniz bir arkadaşınızla karşı karşıya geliyordunuz. Mesela çok samimi değildim ama gözümün yumruğu atanlardan biri de arkadaşımdı. Yani iyileri de vardı kötülerini de, insan olarak değerlendireceksiniz sonuçta. Ya tabii şimdi her zaman için sol daha demokratik olmuştur, yani onlar daha özgürdü, daha rahattı. Bizde bir bayan arkadaşların olayların içine karıştırılması pek istenmezdi, ama onlarda içeriye giren çıkan çoktu mesela. Onlar bilfiil erkeklerin yanında, onlarda karşıyorlardı, olaylara filan girenleri vardı. Hani hepsi olmasa da bayağı bir giren arkadaş vardı. Bizim evveliyatımıza, gerimize baktığımız zaman hiçbirimiz herhangi bir suçtan ya tutuklu kal, ya içeriye gir öyle bir şey yaşamadık, öyle bir şeyden bizi uzak tuttular. Hani onlarda biraz o vardı, ama tabii bize göre daha rahattılar. Bizim de neyiz tepkiyle karşılanıyordu, bizim üst sınıftan bir abi, hiç unutmuyorum, bana döndü dedi; işte beni yaptığım bir ruj sürmüştüm,

‘Makyaj ne için yapılır, ya çok çirkinsindir çirkinliğini saklamak için, ya kendini başkasına güzel göstermek için yapılır.’ Böyle abuk sabuk şeylerle yaklaşıyorlardı yanınıza, yani koruyuculuğunun yanında çok ileri giderek kadını daha bir baskı altında tutmak istiyorlardı. Yani bizim arkadaşlarda öyle bir şey vardı, yok çok gülme, yok şunu giyme, o darı giyme, yok etek giy, yok pantolon giyme filan yani. O tür şeylerle karşılaşıyorduk ki benim eşimde dâhildi buna. Onlar daha özgürdü bize göre, daha rahattı.”

“Her gün bir olayla karşılaşıyorduk, Maraş olayları oldu, daha önceden Bahçelievler Katliamı,⁴⁰⁷ her gün yaşanan ölümler, işte solcuların olayları filan gördüğümüz zaman ülkenin aslında çok iyiye gitmediğini de görüyorduk. Her gün bir şey oluyordu, kan dökülüyordu ya da çok sevdiğiniz arkadaşlar, yakınlarımız gözünüzün önünde tutuklanıyordu ya da mesela okulda bir olay olmuş, senin olaya karışıp karışmaman önemli değildi, o grubun içine dâhil olduğunu biliyorsan polis seni götürebiliyordu, hâlbuki orada bile değildi belki. 12 Eylül’den sonra içeri girip senelerce kalan arkadaşlarımızda oldu, bu sağ için de sol için de geçerli. Yine 12 Eylül’den sonra gördük ki o hapishanelerde bekleyen insanların, bunun altını çizerek söylüyorum esas zikredilmesi gereken konu bu bence, eskiden pazar torbaları olurdu, zembil gibi denirdi onlara. Böyle çizgili pijama gibi pazar torbaları ve hapishaneye gittiğinizde, o kuyrukta çocuğunu, kardeşini ya da kocasını ziyaret etmek isteyenlere baktığımız zaman hepsinin ortak yönü o çantaları, hepsi fakir çocuğuydu. Yani o çantadan tanırdınız onları, zembil taşıyan insanlardı öyle diyeyim ben, ziyarete gidenlerin hepsinin ortak yönü oydu. Zengin çocuklarına ve bürokrat çocuklarına, sağa sola karışsalar bile, hiçbir şey olmadı. Garibana gene olan oldu, tırpanlanan gene onlar oldu. Yani ülkenin ileri gitmediğini görüyorduk, birilerinin bir şey yapması gerekiyordu, ama hani bu şekilde çok kanlı mı bastırılmalıydı, nasıl olmalıydı ya da niye bu kadar beklendi yapanlara sormak lazım.”

“Yani iki tarafın anlaşması zordu, çünkü ‘höt sen bana niye baktın’ diye o tür kavga çıkıyordu sınıfta. Mesela biz bir ders alıyorduk, sınıfta aynı gruptan dört kişiydik,

---

⁴⁰⁷ Bahçelievler katliamı, Abdullah Çatlı, Ünal Osmanoglu, Ercüment Gedikli, Haluk Kırcı, Bünyamin Adanalı, Kadri Kürşat Poyraz, Mahmut Korkmaz adlı kişilerin 8 Ekim 1978 tarihinde Bahçelievler’de, Türkiye İşçi Partisi üyesi olan Serdar Alten, Faruk Ersan, Osman Nuri Uzunlar, Hürcan Gürses, Salih Gevence ve Latif Can, Efraim Ezgin adlı gençlerin birini havluyla boğarak, diğerlerini de kurşunlayarak öldürdükleri olaydır. Bkz. http://tr.wikipedia.org/wiki/Bahçelievler_Katliam.

hatta iki kız iki oğlan. Biz üçüncü sınıfın ikinci dönemi ayrılıyorduk bölümlere, tabii herkes ona göre seçiyordu mesela solcular karar veriyordu şu bölüme gideceğiz, çünkü grup olmak zorundasın, sağcılar şu bölüme gidecek herkes ona göre tercih yapıyordu. Ama biz öyle bir bölüm seçtik ki solcuların yoğun olduğu bölümden ders alıyoruz. Şimdi o amfiye girmek zorundasınız, onlarla ortak da ders alıyorsunuz. Şimdi ben, bir arkadaşına diyorum ‘Ya lan bak rahat dur, hani şimdi bir ters bakacaksın, yamuk bir şey söyleyeceksin çullanıverecekler üzerimize, rahat dur işte, biz burada azız, yavaş yavaş gidip, yavaş yavaş geleceğiz.’ O dikleniveriyordu filan tutana kadar oturtana kadar. Yani öyle bir ortamda nasıl bir araya gelip de insanlar, iki taraf nasıl uzlaşa sağlayacaktı, mümkün değildi. Uzlaşamama sebebi de tabii ipler başkasının elindeydi sonuçta. Bugün herkese sorsanız belki bir gruba mensup olmayı istemeyecektir, ben kendi adıma öyle düşünüyorum. Yani keşke dediğim gibi öğrencinin görevi öğrenciliktir, okumaktır, ama tabii ipler birilerinin elindeydi. Yani bugün bakıyorsunuz Alparslan Türkeş rahmetli oldu, şimdi iki çocuğuna bakıyorsunuz neredeler, biri başka partide biri başka partide.* Hani ne oldu, hani görüşünüz ne oldu sizin, bizi idare eden bir adamın iki çocuğunuz ne oldu sizin görüşünüze, ne değişti. Milletvekili olmak için gittin başka partiye geçtin. Yani o yüzden birileri kumanda ediyordu öyle diyelim, birileri kumanda ediyordu.”

“Bizleri destekleyen kuruluşların olup olmadığını detaylı olarak bilemeyeceğim, ama vardır muhakkak. Lakin en azından şunu unutmuyorum; hastaneye düşen arkadaşlarımıza tek destek bizden geliyordu, belki anne babaları bile çok fazla yapamıyordu. Kendi aramızda bir şeyler toplardık, onu götürürdük, ama kurum olarak olabilir tabii ama çok kesin bilgi olmadan bir şey söyleyemeyiz, ama tabii aynı görüşü paylaşan kurumların ufak tefek yardımları da olmuştur yani.”

“Askeri müdahale olabilirdi tabii, geç bile kaldığını düşünüyorum, çünkü Türkiye ihtilaller ülkesi, hani on yılda bir Türkiye’de ihtilaller yapılıyor, birileri bir şey yapacaktı yani. Türkiye’de şöyle; bizler birer kuklayız, iplerimiz başkalarının elinde. İhtilal yap denir yapılırdı, yapılma dense yapılmazdı, çünkü sonuçta o zamanki duyduğumuzu Amerika bizden önce biliyordu. E nasıl biliyordu, demek ki o zaten organize etmişti. Birtakım kişilerin hiç siyasette olmayan kişiler de, su işleri müdürü olan Demirel’i kalkıp getirmesi gibi, bunlar Amerika’nın işidir. Yani Türkiye’yi

---

* Tuğrul Türkeş MHP içerisinde, Ahmet Kutalmış Türkeş’te AKP içerisinde yer alıyor.

Türkler idare etmiyor maalesef. Şu anda da öyle ve zaten ekonominiz iyi gitmediği sürece ve ekonomide dışarıya bağımlı olduğunuz sürece ne savaşa ne de başka bir şeye gerek yok. Türkiye, ekonomisi güçlü olanların elinde, dediklerini yapmaya mecbur. Engellenemezdi ihtilal, çünkü her gün kan döküldüğü için herkes askeriyeden bekliyordu bir şey, birileri bir şey yapsın bu bir an önce dursun diye. Ha dediğim gibi çok kişi öldü, çok kişi tırpanlandı hani ondan sonraki dönemler çok kötü, yaşayanlar için çok kötüydü, şimdi de hâlâ kırgınlığı olan insanlar var yani. Dediğim gibi biz şimdi sağ olsun, sol olsun bir yemek tanzim ediyoruz, geziler tertipliyoruz filan, yurt içinde bir yerlere gidiyoruz, ama hâlâ benim ona katılmayan arkadaşlarım var, o kırgınlığı sürüyor, içeriye girenlerden. Ya da halen o gözle bakıyor, o şeyden kurtulamayan insan da çok. Önlenemezdi çünkü halkta bir şekilde askeriyeden, hep askeriyeden beklenir ya hani, öyle bir alışkanlıkta vardır, Tayyip Erdoğan geldi onu şimdi biraz kırdı, hani askeriyenin borusunun eskisi gibi ötmemesini sağladı. Ama tabii o zaman askerden başka kimden bekleyecektiniz öyle bir şey.”

“Bir film vardı o konuyla ilgili, çok enteresan hep kendimi gördüm onda, dedim ki başrolde ben oynuyorum şu anda. Müdahale yapıldığında kızım beş aylıktı, eylül zamanı staja gidiyordum. Kucağımda çocuk, hatta o çocuğu da staj sırasında laborantlara bırakıyordun orada oynuyorlardı onunla filan, ben gidiyordum öbür tarafta staj yapıyordum. Kucağımda çocuk çıktım yürüyorum yürüyorum bakıyorum sokak bomboş, tabii tank mank görmedim, ama böyle bomboş. Ondan sonra dolmuş bekliyorum, dolmuş geçmiyor filan öyle bir şey yaşadım. Nedir filan dedim, dediler ki ‘Hiç araba filan bekleme ihtilal oldu, dön evine.’ Kalktım tekrar eve gittim, eşimde evde yatmış uyuyordu, onu kaldırdım, ondan sonra o hemen böyle bir heyecanla zıpladı, ‘Kim yapmış, nerede olmuş, nasıl olmuş’ filan öyle bir şey yaşadık yani. O şekilde öğrendik. Ben ilk başta, acaba arkadaşlardan yakalanan var mı, içeriye alınan var mı diye düşündüm. Daha sonradan da işte acaba soruşturup da içeriye mi alacaklar, bir şey yaparlar mı, nereye varacak sonu, böyle toplayıp götürecekler mi, hani o filmlerde filan seyrediyorsunuz ya öyle. Çünkü hani, nasıl bir süreç olacak endişeyle bekledik tabii, ne olup ne olmayacağı belli değildi.”

“Ya tabii o zamanlar kardeş kardeşe zıt gidiyordu, birbirlerini vuruyordu, kardeşkanı dökülüyordu ve ihtilalin amacı bunu engellemek gibi görünüyordu. Ama o zaman için bir yerde de durdu yani. Ama tabii dönem dönem Türkiye ile ilgili dışarıda

oyunan oyunlar var, işte sağ-sol dendi, ondan sonra şimdi Kürt-Türk olayına döndü, dini hareketler çıkarıldı filan. Yani bunlar aslında Türkiye'nin gelişmesini önlemek için zaman zaman dışarıdan oynana oyunlar. Dediğim gibi Türkiye'yi bizi yönetmiyoruz, o zaman da onların sırasıydı, ihtilal yap dediler, yapıldı.”

“Müdahaleden sonra üzülyorduk tabii, insanların o yaşadıklarına, tanıdıklarımız da vardı. Mahkemelere gidiyorlar, çıkacağı günü bekliyorlar, erteleniyor, şöyle oluyor böyle oluyor ondan etkilenen bir sürü arkadaşlarımız oldu, üzülyorduk. Düşünce dünyası olarak gene o fikirlere devam ettik, ama tabii biraz biraz şeyler yaşadıkça, kendinizi geliştirdikçe daha mantıklı düşünmeye karar veriyorsunuz. Ben mezun olduğumdan beri MHP'ye oy vermiyorum mesela, değişim olmuş demek ki. Şimdi bizim evde iki grup var, bir kızım bir oğlum var, baba oğul ona veriyorsa bilmiyorum, herkes dediğim gibi sandık başında özgür, ama ben kızımın vermiyorum. Ona vermiyorsun, ama alternatifte yok yani, şu anda Türkiye'de verebileceğiniz bir alternatif de yok, ona da üzülyorsunuz ve bu seçim sistemi değişmedikçe çok küçük partilerinde yaşamasına imkân yok.”

“İhtilalden sonra belli bir süre askeriye idare etti ülkeyi. Ha bu sefer askerler kendilerini o kadar güçlü ve her şeyin üzerinde görmeye başladılar ki. Bunlar tabii bizim yaşantımızı olumsuz etkiledi. Mesela biz kiracıydık, ev sahibimiz cüzi bir miktarda aidat mı ne ödeniyormuş apartmana, garibanda bir insandı emekli olmuş, zar zor bir ev sahibi olmuş. Adamcağız o ay geciktirmiş aidatı ödemeyi, ya unutmuş ya geciktirmiş, şimdi bakın densizliğe, bir astsubay, bizim apartmanda oturuyor, yöneticilik yapıyor, kalkıp gelmiş bize diyor ki; ‘Siz o evden çıkın ben o evi satacağım, o aidat parasını alacağım.’ Yani diyelim on liralık bir aidat için kalkıp iki yüz bin liralık bir evi satacağın. Sana o hakkı kim veriyor ya, kendilerinin o kadar, o evi satabilecek gücü olduğuna kadar kendilerini inandırmışlar, bu altı üstü kıcı kırık bir astsubay. Bu sefer halk tepki olarak hani bu kadar bunlar, askeriye, kendini hep böyle üstten üstten görünce, herkeste sivil iktidar gelsin istedi. Tabii herkeste, en kötü sivil iktidar askeriyeden iyidir gibi bir düşünce hâkim oldu. Sonuçta demokrasi nedir, askerinin değil bizim kendi kendimizi idare etmemizdir. Ha tabii ne kadar idare ediyoruz o da tartışılır da, ama gene de askeri bir gücün, bir süngünün altında yaşamak çok farklı bir şey, o yüzden dört gözle bekledik sivil iktidar gelsin diye, o dönemler hoş değildi.”

“Okuldaki kampaşma kalktı diye hatırlıyorum, yani savaş yapma aşk yap mantığına geçildi o zaman. Hani okula gidiyorduk biz, dumura uğruyorduk, mesela bir şey için bir yerden geçmek istiyorsunuz yolunuzun üstü, bir bakıyordunuz kızlar erkekler kucak kucağa, o da bize çok garip geldi. Nedir lan bu, bir düzen, ahlak kalmamış filan bir de ahlak bekçiliği yapıyorduk ya o dönemde mesela. Tabii çok yadırgadığımız şeyler oldu öğrenciler açısından, ama tabii öğretim üyeleri açısından bilemiyorum, onlar etkilendi ama en azından öğrenciler birbiriyle daha iyi kaynaşabiliyorlardı. Yani o katılık kalktı tabii, ama sonra sonra tekrardan şu anda okullarda var, solcuların okul başkanı, sağcıların okul başkanı, şu anda gene var o. Ben Gazi Eğitim’de şu anda yaşıyorum onu, varmış gidip geldikçe görüyorum. Önceden tabii öğretmenler de korkuyorlardı, mesela ders yapılmayacak deniyordu, kürsüler basılıyordu, ‘ders olmayacak hoca çık’ filan deniyordu diyelim, çıkıyordu hoca ders yapamıyordu o zaman, erkekse çıkmasın. Tabii sonra öyle durumlar kalktı, daha rahat ders yapıldığına inanıyorum ben. Okul basma, kürsü basma dediğim gibi ben birinci sınıftayken gelip bizi alıp götürdüler falan. Tabii öyle şeyler olmadı ondan sonra, erkek mi yapabilirsin, askeriye gücü var. Daha iyi olduğuna inanıyorum.”

“Ben kendimden geçmişim o zaman şöyle diyeyim; okul bitmeden evlenmek zorunda kaldım, ondan sonra geçim telaşı başladı, ben okuyorum, eşim hemen bitirip bitirmez işe girdi ama yetmiyor, arkadan çocuk oldu, okulum bitmemiş bir senede geç bitirdim, aslında 82’de bitirdim. Okulum ertelendi, dediğim gibi kendimden geçmiş bir durumdaydım, çocuk var, ev derdi var, ev telaşı var, kocaya mı bakacaksın, eve mi bakacaksın, çocuğa mı bakacaksın, derslere mi bakacaksın, öyle bir keşmekeşin içindeydim. O yüzden hani sosyal yaşamı düşünecek halimde pek yoktu açıkçası, geçim derdi ondan sonra okul bitti hemen iş bulayım. İşte dünya telaşesi ondan sonra nedir artık işe gidiyorsunuz geliyorsunuz rutin, çocuğu al akşam yemek yap, çokta sosyal yönümüz olmadı. Zaten sağcılarda çok fazla sosyal yön olmaz. Yani antisosyal insanlar, asosyal insanlar, solcuları o yönden daha çok beğeniyorum ben, yazarçizer takımı da solda çok fazladır, sosyalleşme de solda fazladır, bizimkiler at gözlüğü takar gibi bakarlar. Onu giyme, oraya bakma, onu yapma, şunu yapma kadın ikinci sınıf vatandaş maalesef öyle yani. Kendilerini geliştirmediklerine inanıyorum ben. Yani bir insan köyden bile gelse en azından gelir bir şey yapar. Sen şehirde okumuşsun, iyi bir üniversite kazanmışsın, ama kendilerini geliştirmeyi istemediklerini düşünüyorum ya da

çok iyi olduklarını kabul ediyorlar zaten, hani bu böyle iyi, diyorlar. Onun dışında yeni bir şey denemek istemiyorlar, yetiyorlar kendi kendilerine, o şekilde düşünüyorlar, iyi olduklarını düşünüyorlar.”

“İhtilal olmasaydı iç savaşa giderdi kesin, birilerinin bir şey yapması gerekiyordu. Çünkü her gün bir şey oluyor, şimdi çoluk çocuk karışıyor daha sonra bu büyüdükçe büyüdükçe ha benim çocuğumu şu öldürdü, o aileler de bu sefer kamplaşmaya başlayacaklardı belki. İç savaşa doğru gidiyordu ülke, yani hiç hoş şeyler değildi. Sonucunda gene birileri, bir güç tarafından o iç savaş da ya bastırılırdı ya da birilerinin egemenliği altına girerdik, şimdi de yavaş yavaş oraya gidiyoruz gibi. Belki de bölünecek, Türkiye’de bir haritalar çizilmeye başlanıyor. Ben çok iyi bir tarih hocasından ders aldım geçen sene, her yüzyılda bir dünya üzerindeki haritalar değişiyor deniyor, bu yüzyıla geldi süre, şu anda biz haritaların değiştiği bir dönem yaşıyoruz. Yani belki o zaman daha erken değişirdi haritalar, olabilirdi ya da birine bağlı kalırdık. Amerikan mandası isteyenler, başka bir şey isteyenler, dini isteyenler belki başka türlü olurdu. Sol isteyenler belki Sovyetlere giderdi, bilemiyorsun ki yani ne olurdu hiç o şekilde düşünmedim.”

“Türkiye’de her on yılda bir, bir müdahale yapılıyor yani insanlar sanki buna alıştı gibi ve her müdahale devleti, milleti geriye götürür, ileriye götürmez. Yani Tayyip Erdoğan’ı çok tasvip etmiyorum, tutmuyorum, ama bazı yönlerden askeriye dur demesi de hoşuma gitmiyor değil. Çünkü askeriye diyor ki, bu vatanı ben kurtarırım, ben herkesten çok seviyorum, hayır ben de vatanımı çok seviyorum. Hani ben bugün ziraat mühendisi olarak çok faydalı şeyler yaptım. Ben köyde eşekler gibi çalıştım, ayağım çamurdan çıkmadı, bende vatanımı seviyorum. Yani ne milliyetçilik ne de vatanı sevmek kimsenin tekelinde olmamalı. Yani askeriye kendini o kadar insanlardan, toplumdan soyutladığı için bu konuma geldi. Aslında askerleri çok seviyorum ölen mehmetçiklerimize, her şehitte bir ağlıyorum, bahsettiğim o değil. İşte PKK terörü var, şu var her gün mehmetçik öldürülüyor bunu her zaman ben sorguluyorum. Bugün ne siyasetçilerin evinden ne zenginkinden ne askeriyedeki yüksek rütbeli kişilerin evinden bir şehit cenazesi çıkmamıştır. Yani Türkiye’de her zaman bir üst tabaka, bir elit tabaka var ve askeriye kendini toplumdan çok soyutladığı için bu hale düştü. Aslında senin benden farklı bir şeyin yok, yani bu gün gidiyorsunuz, mesela her sene, bir tane bakanlık kampı vardı oraya giderdik, bakanlık kampına giderken o güzergâh

üzerinde askeriyeenin de kampı vardı, ya üç metre, dört metre betonla kaplamış. Neyi saklıyorsun sen kampta, neyi ya, niye ya, kendini o kadar soyutlamışsın ki anlatabildim mi demek istediğimi. Yani her konuda kendilerini o kadar her şeyin üzerinde gördüler ki sonu bu oldu, bu da iyi değil. Yani askeriyeenin bu kadar sesinin kesilmesi de iyi değil. Herkes dengeleri iyi kurabilmeli diye düşünüyorum.”

“Ya o zamanı, o zaman içinde değerlendirmek lazım. Belki o zaman onlar doğru bildiklerini yaptılar. Şimdi nasıl dincileri Atatürk öldürdü, Kürtlere şöyle zulüm yaptı deniliyorsa aynı şey söz konusu. Yani olayları o anda yaşayıp, o anda onların yerine bir empati kurup o şekilde değerlendirmesini yapmak lazım. Hadi Kenan Evren’i yargılayacan ne olacak, hadi tutukladın ne olacak. Evinde ev hapsi, oh zaten adam evinde yatıyor, yaşlı, kebab yani neyi yargılıyorsun. Yapılanları o günün şartları içinde değerlendirmek gerekiyor, belki o zaman o gerekiyordu, yani şu anda bilmiyorum bana göre gereksiz. Yani o zaman Atatürk’ü de ipte sallandıralım, öbürünü de, yanlış anlaşılmasın bir numaralı Atatürk hayranıyım, yani bu yapılanların doğru olduğunu düşüneceksek o zaman niye İstiklal Mahkemesi oldu, niye orada birileri asıldı, yani olayları o zamanın gözünden, o zaman ki çerçeveden, onların bakış açısıyla değerlendirmek gerekiyordu. O yaşandı bitti, hani yaşanmasaydı o daha makul, ama dediğim gibi yargılayıp ne yapacaksın bu saatten sonra.”

“Bu günkü gençliği çok seviyesiz, çok olaylardan bihaber buluyorum. Yani tamam bizim kadar belki olayların içine girmesinler, ama bir konuda da fikirleri olsun yani. Ya bir kere büyüklerine karşı son derece saygısız, çevresindeki olaylara karşı son derece duyarsız ben öyle görüyorum. Çünkü çok kesin ve net, işte güzel sanatlarda okuyorum, Gazi Resim Bölümü, bana olan davranışlarını görüyorum. Yani toplumsal olaylara duyarsızlar, siyasete duyarsızlar, bugün çok basit bir soru bile sorsanız, kendi tarihleriyle ilgili yakın şeyden hiçbir şeyden haberleri yok, hiçbir olaydan haberleri yok, onları ilgilendirmiyor yani. Ama çok güzel para harcamayı seviyorlar, yani iyi görmüyorum sonlarını. Bunun yanında çok iyi çocuklarda var, ama onlar çok azınlıkta kalıyorlar maalesef. Hepsinin okumasını isterim değişik görüşler, değişik fikirler okumalarını isterim, okumaktan zarar gelmez insana. Okusunlar, olaylara karşı duyarlı olsunlar. İnsan olsunlar her şeyden önce, yani her şey şurada bitiyor (kalbini işaret ederek), insan oldukları zaman çözeceklerine inanıyorum bir şeyleri.”

Ek-4: Buket Akkoyunlu İle Yapılan Görüşme Metni:*

“O dönemlerde hem lise öğrencisi olmak hem de üniversite öğrencisi olmak çok zordu, genç olmak çok zordu. Genellikle de bir tarafta olmak durumundaydın yani tarafsız olmak gibi bir şey çok mümkün değildi, mutlaka bir tarafta olmak durumundaydın. Gerginlik vardı, her an bir yerde olay çıkabilirdi, bu olayın içinde olabiliydiniz aniden, yönlendirmeler vardı her iki tarafta da, hem sağda hem solda. Can güvenliği özellikle 80’li yıllara doğru, 79-80’de, can güvenliği çok büyük bir sorundu. Örneğin otobüsler taranabilirdi, duraklar taranabilirdi, kavgalar olabiliyordu, jandarma dövülebilirdi, götürülebilirdi, iki grup birbirini dövülebilirdi, yemekhanede çok sık olay çıkardı yemekhaneye gittiğimizde bunun gibi güvenlik sorunlarından dolayı çok tedirgindik. Bölümlere göre görüşler değişirdi, mesela bazı bölümlerde sadece sağ görüşlü öğrenciler vardı, bazı bölümlerde sadece soldan öğrenciler vardı. Sağ-sol karışık bir yapı varsa azınlık grup hangisi ise o jandarmayla gider gelirdi derse. Aynı mekânda bulunmazdı kimse, koridorlar vardı mesela eğer okulun çoğunluğu sağ ise onlar daha büyük koridorlarda olurlardı veya sol çoğunlukta ise onlar büyük koridorlarda olurdu. Ve jandarma götürür getirirdi azınlıkta olan grupları, zarar görmesinler diye derse girerlerdi çıkarlardı. Ama herkes grup halinde olmak durumundaydı en ufak bir boşlukta bir kargaşa çıkabiliyordu. Aynı zamanda bir grup, hani bir arkadaş grubu içinde oluyorsun, bir grupla davranıyorsun, bir disiplinle davranmak zorundasın buna da iyi yön denilebilir mi bilemiyorum, ama tehlikesi çok büyükmüş şimdi bakınca daha iyi anlıyorsun. Mesela bu gözle baktığında bazı oyunların oynanılmış olduğunu da görüyorsun. Yani bizi aşan şeylermiş bunlar, tabii o zaman görmüyorsun bunları, ideallerin büyük, ama sonra o döneme ait belgeleri okuduğun zaman, olan olayları gördüğün zaman, filmleri izlediğin zaman Allah Allah ne yapmışız diye bazen düşündüğüm oluyor benim. Mesela biraz geç kalsan, biraz otobüse geç binsen ki o zaman olanaklar bu kadar kolay değildi. Otobüsler, şunlar bunlar birini kaçırırsan bir saat, iki saat beklemek zorundasın. Eve biraz geç gitsen herkes yola düşerdi bir şey mi oldu acaba diye. Telefon yok ki telefon edipte otobüsü kaçırdım diyebileşin. Yani siz, aileniz bekliyor diye kaygı içinde oluyorsunuz, onlarda size bir şey oldu diye, böyle sıkıntılar vardı.”

---

* Görüşme 28 Aralık 2012 tarihinde Ankara’da yapıldı.

“O zaman klişeleşmiş değerler, sözler vardı. Sağ ya da solda içini doldurduğum bir şey yoktu, ama şimdi tabii ne yaptık zaman içerisinde sağdan çıkan yazarları da okuduk. Mesela Yaşar Okuyan’ın kitabı⁴⁰⁸ vardır, o dönemi anlatan ki yani o dönem verseler hayatta okumazdım. Şimdi okuduğumda hani benden farklı görüşte birisinin çok hak verdiğim, ‘a evet dediğim’ çünkü onlarda sorguluyor ‘neydi bu’, ‘niye böyle oldu’ diye. Mesela orada da gördüğümde çok ‘a evet böyleydi’ dediğimiz şeyler var. Yani öyle sol ve sağ, işte sağ milliyetçiler, sol ilericiler gibi niye öyle bir şeyin içine girdik, niye böyle bir ayrım yaptık bilemiyorum. Mesela ben bundan yıllar sonra doktoramı yapmak için İngiltere’ye gittiğimde milliyetçiliğin ne kadar önemli olduğunu anladım, ama ondan önce milliyetçilik sağa atfedildiği için o kavram, milliyetçilik, benim için olumsuz bir şeyken yurt dışında yaşamaya başladığımda, farklı milletlerden insanlarla, yani kendi milletlerini ne kadar savunuyorlar, seviyorlar, milliyetçiler. O zaman ben de milliyetçiyim, çünkü ben de ülkemi çok seviyorum, ben de Türkiye ile ilgili olumsuz bir şey söylediklerinde çok kızıyorum, savunmaya kalkıyorum, e o zaman ben de milliyetçiyim. Ama o zaman bize öğretilen ya da benim bildiğim sağ milliyetçi miydi, ben sağcı mıydım, bu kargaşayı çok yaşıyorsun. Tabii onların oturtulması zaman alıyor. Mesela benim en büyük şokum o zaman olmuştu, o zaman ben de milliyetçiyim ben de ülkemi çok seviyorum. Ben ülkemi sevmediğim için mi bunları yapmıştım, hayır sevdiğim için yapmıştım, e ben milliyetçiysem niye bu taraftaydım da o tarafta değildim gibi hepimizin zaman içerisinde bunu sorguladığını düşünüyorum ki zaman içerisinde her iki taraftan da çıkan kitapları okuduğunuzda herkesin üç aşağı beş yukarı bunu sorguladığını görüyorum.”

“Düşünün lisede on dört-on beş-on altı yaşındasın, üniversiteye geldiğinde on yedi-on sekiz yaşındasın. Yani çok içini doldurarak, bilinçli olarak yapılmış bir şey olmadığını düşünüyorum şimdi. Tabii ailenin de etkisi var, CHP kökenli bir aileyiz, geçmişten beri gelen, sonra o dönemde biz on dört kuzeniz, yaşı birbirine çok yakın. Bizden büyük kuzenlerimiz o zaman üniversiteye gidiyorlardı, onların sol grubun içinde olması, işte onlar üniversitede sizinde hayaliniz onlar gibi üniversiteye gitmek ve sürekli birliktesiniz. Üniversiteye gidilirse böyle olur, lisede aynen, bir şekilde buluyorsunuz zaten, ama bunda ailenizin nereden geldiği çok önemli nasıl geldiği, nasıl baktığı olaylara. Tabii onlar hiçbir zaman sizi böyle silahlı bir şeyin içine atmak falan

---

⁴⁰⁸ O Yıllar

istemiyorlar ama hani yaşama bakışınızı etkiliyorlar ister istemez. Yani her zaman CHP kökenli, CHP'ye oy vermiş bir aileden, hani çok aşırı uçlar değil ama öyle olunca baş kaldırmız, tepkilerinizde o yönde oluyor. Yoksa tabii ki çok korumaya çalıştılar kesinlikle bu olaylara girmemem konusunda, mesela benim çok büyük çatışmalarım olmuştur babamla yani. Çok kızardı, ama o gençlikte, o getirdiği coşkuyla farklı bir şey oluyor. O günün koşulları içerisinde kimimiz bilinçli olarak, ama çoğumuz bilinçsiz olarak bir grubun içinde yer almak durumunda olduğumuz için yer aldık.”

“Hep şunu düşünüyorum bir amaç uğruna çalışmayı öğreniyorsun. Bu sağ ya da sol değil, bir amacın var bir idealin var, gerçekleştirmek istediğin bir şeyler var ki grup olarak bunu yapıyorsunuz. Gerçi düşündüğüm zaman o yaşta ne kadar büyük şeylerin içine girmişiz o başka bir şey ama disipline olmayı, bir amaç uğruna bir hedefe kilitlenip bir yerlere gitmeyi öğreniyorsunuz. Bu çok önemli, yani görüşünüzü söylemeyi öğreniyorsunuz bazen mesela yeni gençlerde bu kısmın, bu değerlerin çünkü her zaman için akran grupları içindeki değerler sizi biçimlendirir. Ben bu tür şeyler olduğunu düşünüyorum. Daha duyarlı oluyorsunuz sorunlar karşısında. Buna sağ sol diye bakmıyorum bir grubun içinde olmak diye bakıyorum.”

“O zaman yanlışlıklarının, eksikliklerinin olduğunu düşünmüyorsun, o zaman doğruyu yapıyorsun yoksa girmezsin ki işin içine. En ufak bir yanlış yok, yani zaten birbirinizin yanlış olduğunu düşündüğünüz zaman fraksiyonlar çıktı ortaya, özellikle solda, sen de doğru yaptığını düşündüğün bir grubun içinde oluyorsun o dönem. Ne demek yanlış hiç öyle bir şey söz konusu değil en doğrusunu yaptığını düşünüyorsun. Yani düşünsenize düzen değiştireceksin, düzen değiştirmeye soyunan birinin hiç öyle endişeleri olur mu. Sonradan düşünüyorsunuz, hani yanlış değil de çocukmuşuz, cahil cesur olur derler ya cahillik varmış. Bir sürü kavramın içi dolmamış ve inanmışız, ha pişman mısın, hayır. Çok şükür çok büyük zararlar da görmedim, üzüldük, ufak tefek şeyler yaşadık tabii, yaşamadık değil o anlamda, ama çok masum düşüncelerdi bizim yaptığımız şeyler. On sekiz-on dokuz yaşındasın hani öyle yanlış yapıyorum diye bakmıyorsun, öfkeleniyorsun. Öfkelenmen de sana bir şey yapıldığı için değil, haksızlık olduğuna öfkeleniyorsun. İşte karşıt görüşün yanlış yaptığını öfkeleniyorsun. Yoksa hani Buket olarak sana bir şey yapıldığı için öfkelenmiyorsun. Sadece karşı tarafı eleştirirsin. Ülküceler diye baktığımız bir arkadaş grubu vardı onları eleştirirdik. Yaptığının doğru olduğuna inanmazsan girmezsin öyle bir harekete. Sonra baktığında

ya ne kadar cahilce yapılan bir şeymiş. Özelliklerde bu çıkan yayınları, kitapları okuduktan sonra farklı bir oyun varmış ve çok insan zarar gördü tabii, çok insan etkilendi bundan. Ama yani hiç yanlış yatığımızı düşünmedim.”

“Karşit görüşe dair hiçbir şey okumazdım, babam her zaman bana Cumhuriyet’le Tercüman okumamı, o zaman Cumhuriyet’le Tercüman vardı zaten iki temel gazete, söylerdi, asla reddettim Tercüman okumayı. Babam çok kızardı, kendisi ikisini de okurdu. Hatta hiç unutmam ben İngiltere’ye gittiğimde birkaç ay sonra bir kutu geldi. İçini açtım hem Cumhuriyetler hem Tercümanlar, biriktirmiş ve üstünde bir yazı vardı “Kızım umarım bundan sonra Tercüman’da okumaya başlarsın ben hâlâ ikisini de okuyorum” diye. Mesela çok dönüm noktası olmuştur bende, sonra okumaya başladım. O dönemde çok katı oluyorsun, bırak karşit görüşü başka bir fraksiyonun yayınlarını bile okumuyorsun öyle bir dönemdi o dönem.”

“Devrim yapacaktık, düzen değiştirecektik, bunu yaptığımızda işte işçilerle eşit ücret, hani hak yemeyen bir dünya, insanların daha mutlu olacağı, en asgari koşulların ihtiyaçları neyse onu sağlayacağız. İşte öyle şeylerdi yani yaptığımız, ama boyumuzdan büyük işlerdi, yani kimse inanmaz, bazen sanal bir oyun gibi geliyor. Ama öyleydi yani devrim yapacaktık ya şimdi ben bazen mesela öğrencilerimizi görüyorum, bazen bu soruşturmaların içinde oldum, aynı heyecanı onlarda da görüyorum. Son derece masumca yani, hani silah alıp da silahlı bir şeye girmediğin sürece son derece masum geliyor hani, daha iyi bir Türkiye idi amacımız. Silahların olmadığı yoksulluğun olmadığı, savaşların olmadığı, işte güçlerin bizi yönlendirmediği, Türkiye ile oyun oynanmadığı bir yer hayal ediyorduk her zaman için. İki grupta bunun için uğraşıyordu, yani iki grupta kendince bunun için, insanının mutlu olduğu, köylüsünün, işçisinin mutlu olduğu, her insanın mutlu olduğu, karnını doyurabileceği, işte sağlık hizmetlerinden yararlanabileceği bir ortam istiyorduk yani. İstedığımız atla deve değildi, kendimiz için istediğimiz bir şey değildi buna inanmıştık, bunun doğru olduğunu düşünüyorduk o zaman. Ama bu bizim yapabileceğimiz bir şey değilmiş yıllardır da kimse yapamadı zaten.”

“Çok farklı görüşlerdi ikisi de, amaç aynı, ama birazda herhalde öyle olması istendi, kan dökülmesi istendi. Onlarda bizi aşan şeyler, yani çok daha ileride tarih ne yazacak bilmiyorum, yazar mı, ama uzlaşmak mümkün değildi. Solun içinde uzlaşmadığı yerler vardı, orası nasıl uzlaşacak, bir mantığı yoktu yani onu söyleyeyim,

açıklayabileceğim bir mantığı yok sana şu an. Yani benzer şey şu an yumuşak haliyle mecliste gidiyor. Bir araya gelemiyoruz gelebilsek zaten sıkıntı yok ki hani bana göre BDP hariç üç aşağı beş yukarı diğer partilerin bakış açıları aynı. Hele MHP ile AKP'nin çok daha ortak noktası var. Hani CHP içinde de olabilir ama BDP hariç onu ayrı tutuyorum, ama aynı bir mantığı yok yani.”

“O zaman nasıl biliyor musun, başka bir şey düşünemiyorsun ki, çevre öyle onun içindesin, yapman gereken bir şeyler var onları yapıyorsun, derse giriyorsun, ders boşaltıyorsun, miting oluyor oraya gidiyorsun. Yani bir rutin içerisinde yaparken çok bir şey fark etmiyorsunuz zaten. Şimdi geriye dönüp baktığımda neler olmuş, ben o silahlı çatışmalar arasında bulunmadım, ama kalan arkadaşlarımız oldu, bir sürü ölümler yaşandı, bir sürü tatsız olaylar yaşandı. 12 Eylül'den sonra da ister istemez haklı haksız bir sürü şeyler oldu. Yaşadıktan sonra baktığımda; hay Allah ne büyük bir tehlike atlattığımızı, diye bakıyorsun hani. O günün koşulları öyleydi ve onu tartmıyorsun, zaten tartsan yapamazsın. Birazda gençliğinde getirdiği şey vardı, yani gençlik kendi doğrularını bilir, üniversite öğrencisi olmuşsun sana kimse karışamaz, büyümüşsün, gençliğin getirdiği öyle şeyler vardır büyüyorsun yani büyümüşsün. Öyle, onu değerlendirip de bu doğru bu yanlış diyecek bir ortam yok, bir akış var o akışın içinde giderdin.”

“O zaman dış güçlerin bir oyunu olduğunu bilmiyorsun tabii, hani o zaman var mıydı, yok muydu bilmiyorsun ama sonra işte kitapları okuduğun zaman, filmleri izlediğin zaman anlıyorsun. İşte Zincirbozan'ı izledim sonra bir sürü film izledim onlarla ilgili. Tabii anlıyorsun dış güçlerin etkili olduğunu, özellikle Türkiye'de sağlıklı bir ortamın olmasını istemeyen gruplar, ama bu gruplar Osmanlı döneminde de varmış. Bunun hiçbir farkı yok yani, bu coğrafya içerisinde bu yarımadanın huzurlu olmasını istemeyen gruplar şimdi olduğu gibi o zamanda devredeymiş, farklı bir biçimde devredeymiş, ama bunu sonra anlıyorsun. O zaman belli kitaplar dışında öyle okuyup sorgulayacak bir şeyin yok, tüm onları yaşayıp da' ne oldu, niye böyle oldu'yu, sonra sorguluyorsun. Canın acıyınca, yakınların zarar görüce, arkadaşların zarar görünce, 'ne oldu'yu sorgulamaya başlıyorsun. O zaman işte ne yapıyorsun kitaplara gidiyorsun. Mesela babam hep şöyle uyarırdı 'Kızım burada hep yabancı güçlerin oyunu vardır, ta bu Osmanlı zamanından gelir, bu coğrafyada bizi istemezler, buna alet olmayın' derdi hep. Ama tabii o zaman hiç, bir kulağımdan girer bir kulağımdan çıkardı, sonra

değerlendiriyorsun. Yani öyle olduğuna inanıyorum, yani bu topraklarda huzur istemeyen bir grup var. Yani işte Haçlı Seferleri olmuş zamanında, şimdide başka bir seferler var, yine aynı şekilde olduğunu düşünüyorum, bir oyun var yani.”

“Askeri müdahalenin yapılacağını hiç düşünmemiştim. Çok küçüksün, kendi açımdan, on sekiz-on dokuz yaşındasın ve bir akıntıya kapılmış gidiyorsun. Yani şimdi düşünüyorum, bir sinema sahnesi gibi, bir tiyatro sahnesi gibi. Engellenebileceğini de sanmıyorum, bence o gün bile belliydi, yani ne zaman olacağı. Yani ortam yaratıldı, son zamanlar çok kötüydü, özellikle ortam yaratıldı, her şey hazırlanmıştı.”

“Sınavımız vardı burada, sabah erken kalkmışım hemen kalkınca, o alışkanlığım hâlâ vardır radyoyu açarım hemen, şimdi televizyon açıyorum haber dinlemek için, marşlarla o zaman öğrendik müdahale oldu diye. Babamı falan kaldırdım sonra “İyi olmadı, bu hayır getirmez” dedi, çünkü onlar 60 ihtilalini de yaşamış insanlar, 12 Mart’ı yaşamış insanlar. Biz 12 Mart’ta çocuktuk ben ilkokuldaydım hayal meyal hatırlıyorum. Ama o dönemin koşullarında buna sevinen çok insan olmuştu, çünkü çok kötüydü, sokağa çıkılamıyordu, bir sürü genç ölüyordu, çatışmalar yaşanıyordu, emniyet güçleri bile ikiye bölünmüştü, POL-DER/POL-BİR diye, o anlamda bir sürü insan buna sevindi, ama faturası sonra ağır oldu. Ekonomik anlamda, toplumsal anlamda bundan ne sağ memnundu ne de sol. İlk önce korku geldi, belirsizlik, bilinmezlik vardı tabii, yakınımızdan kişilerin içeri alınması çok kötü günlerdi. Yani hiç haber alamıyorsunuz, gidiyorsunuz saatlerce kuyrukta bekliyorsunuz, soyadımızın aynı olması lazım benim kuzenlerim böyle sıkıntılar yaşadı. İşkenceler yani şimdi zaten konuşuluyor biliyorsun, onlar çıktıktan sonra güvenlik soruşturması nedeniyle iş bulamadılar. En büyük korku tabii götürülme korkusu. Ve başınıza ne geleceği belli değil, hiç de hesap sorulacak bir yer yok, kimse soramayacak. Evde ne kadar kitap varsa hepsini direk yaktılar, hiç kitap bırakırlar mı, ne kadar kitap varsa banyo sobasında yandı maalesef. Hep böyle içim sızlayarak düşündüğüm bir şeydir. O zaman okuduğum kitaplar, romanlar aslında hani şu an hepsi piyasada satılıyor, Nazım Hikmet’in şiirleri işte kitaplar ne bileyim hepsini yaktık yani ne var ne yok. O an bir şey görmüyor gözünüz zaten, başka bir şey görmüyor korkuyorsun çünkü zaten. Şimdi 80’ler dizisini çok severek izliyorum çoğu şey aynen öyleydi, çok daha yumuşatarak ve hoş anlatıyorlar. Çoğu gençte tarihi dizilerden öğrendi, Çemberimde Gül Oya’yla falan öyleydi yani. Hiçbir şey getirmedi maalesef bizi kaç yıl geriye götürdü. Onun için hiçbir zaman bir askeri müdahaleyi

düşünmek savunmak çok kötü bir şey düşündüğümüz zaman. Ama geçti gitti yani, ama çok şey götürdü. Ama olmasaydı bunun çözümü neydi diye düşünürsen onuda bilmiyorum.”

“Yani barış getirdik adına yaptılar, yani sağ-sol çatışmasını durdurduk, gençlerin ölmesini durdurduk, zaten gençler üzerinden gitti her şey aslında. Çok genç, her iki taraftan da gençler çok zarar gördü, psikolojik olarak zarar gördü, maddi manevi yaşamlarını etkiledi, gençler üzerinden gitti. Ama temelinde bence yatan yine bu coğrafyada huzur istemeyenler ve ekonomik anlamda olsun, sosyal anlamda olsun Türkiye’nin gelişmesini istemeyenler böyle bir tezgâha girdi. Ondan sonra ekonomiyi düzeltmek, toplumsal anlamda düzeltmek, işte askeriye rejimini düzenledi, anayasayla şunla bunla bir sürü sıkıntılar yaratıldı ve zapt u rapt altına almak insanları, özgürlükleri kısıtlamak, yani her anlamda bu. Bu sadece bir tarafı etkilemedi, iki tarafta bundan çok etkilendi ve gerilettiler Türkiye’yi, kesinlikle gerilettiler her anlamda. Ne zaman Türkiye biraz toparlanmaya kalksa bana göre hemen bir şey devreye giriyor, yani bir karıştırma bir şey oluyor diye düşünüyorum.”

“O zamanki kadar keskin, sert olmuyorsun ama yine belli konularda aynı şekilde düşünüyorum halen, öyle yani. Herhangi bir haksızlık olduğu zaman ilk konuşan benimdir, ilk itiraz eden benimdir her konuda. Tabii ki o kadar keskin ve bilinçsiz değilsin, o gençlikteki isyankârlığın kalmıyor daha akılcı davranıyorsun ama yok hiçbir şey olmuyor değişmiyor yani. Yine adalet çok önemli benim için, hakkı korumak çok önemli, bunların önemi değişmiyor, o belli bir duruşun oluyor hep, ama keskin olmuyorsun daha olgun veriyorsun tepkilerini.”

“Ben çok olaylar yaşadım ama aşırı eylemlerin içinde değildim hiçbir zaman, boykotsa boykot, toplantıysa toplantı katıldık ama hani o zaman silahlı eylemdi, bilmem neydi öyle şeylere bulaşmadım bu yüzden kişisel hayatımda bir değişiklik olmadı. Ama kuzenlerim etkilendi ve beş altı yıl içeride kaldılar. Tabii öyle olunca ister istemez aileye getirdiği o şey oldu, sosyal hayatımızı olumsuz yönde etkiledi. Onlarda üniversite öğrencisiydiler, o dönemde son sınıf öğrencisiydiler. Sonra onlar kamu yaşamında yer alamadılar, özel sektörde yer aldılar.”

“12 Eylül sonrasında biz yine öğrenciydik burada, ama ortam senin hareket etmene izin vermiyordu, jandarma senin çimler üzerinde oturmana bile izin vermiyordu,

çok sıkı askeri kontrol vardı, beş altı yıl gitti zaten. 12 Eylül'den sonraki dönem öyle hareket edecek, düşünecek, gözünü kaşını kaldıracak durum yoktu. Askeri yönetim çok ciddi anlamda zapt u rapt altına aldı üniversiteyi, üniversite öğrencisini. Öyle sıkı mıydı protesto edeceksin bir şey yapacaksın. Zaten derse girer çıkarsın, bekleme şeyin bile yok, oturacak yer yok, bir şey yok hiçbir şekilde, mesela kantin yok, hiçbir şey yok bitirirsin işini ve gidersin. Yani öyle toplanıp da bir sıkıysa çıkart kavgayı falan, yok öyle bir şey o anlamda. Ben sosyoloji bölümündeydim bizim bölümden değil ama başka bölümlerden 1402'lik olup işten atılan hocalar oldu tabii o dönem ya da ayrılan hocalarımız oldu dayanamayıp sıkıyönetime. Üniversitenin yapısı değişti, hocalar daha temkinli olmaya başladı. Yani düşünme özgürlüğünde, konuşma özgürlüğünde hep bir sınır vardı, korkardın düşüncelerini söylemekte çok rahat hissetmezdin, çünkü nerede, ne zaman alınacağını belli olmazdı. Üniversitenin susmasının istenmesinin temeli orada yatar. Sonra işte ne bileyim madem bunlar başıboş biraz dini ön plana çıkartalım dediler, o geldi. Tabii o gün de hiç kimse dinsiz değildi zaten. Herkesin inancı vardı ve savunuyordu, yani Müslüman bir ülke olduğu herkes tarafından biliniyordu, hiç bular tartışılmazdı ve dinin siyasete alet edilmesi o zamanlarda başladı işte. İnançsız bir toplum olmaz, inançsız bir gençlik olmaz, herkes inançlıydı, yoktu öyle bir şey. Benim ailem namaz kılan bir ailedir, ama inancın kendine olduğuna inanan, oruç tutan, namaz kılan bir aileyiz biz. Bugünkü çıkmazımızın nedeni, uzlaşmamamızın nedeni o günlerde yatıyor, o afişlemelerde o yaftalamalarda yatıyor. Zaten o çok aşırı uçta olan öğrencilerin hepsi toplandı, ılımlılar kaldı. Onlarda söylediğim gibi bir şey yapma şansın yok zaten, yani bir araya gelemezsin, her yerde jandarma var, sürekli aranırsın, yani servisler sürekli aranıyor öyle üstümde bir şey taşıyayım, onu yapayım neredeyse kalem tıraş taşımaya korkardık ki sivri uçlu açacakla bir şey yapacağız diye. Hani bize yönerge gelirdi öğrenciler üstünde çengelli iğne taşınmayacak, çakı taşınmayacak, bilmem ne taşınmayacak hocalarda bizi sürekli uyarırdı. Eğer bizim üstümüzde yakalanırsa hocayı sorumlu tutardı, hani bunları yaşadı bu ülke. İşte duvara yazı yazılmayacak yazarsanız o sınıfa gelirdi jandarma bakardı orada yazı varsa hocayı hükümlü tutardı. Hocalarında dengesi bozulmuştu, bizim mesela biz hocamız vardı gelir duvarları okurdu, var mı yok mu yazı diye, ders yapmak istemezdi. Yani bunları biz yaşadık öyle çok büyük baskı vardı, tedirginlik vardı, öyle bir araya gelmeniz, iki kişi bir araya gelsin, konuşsun, bir şey yapsın sürekli aranırdık çünkü. Servis durdurulur, jandarmalar arar, işte yolda giderken durdurarak bizi. Zaten sana hani nefes alacak bir

alan, öyle şeyler yapacak bir şey yoktu artık. Ondan sonra ne oldu, nasıl etkilendi yok öyle bir düşünecek bir şey yoktu zaten. Mümkün olduğunca dikkatli, temkinli olup okula gidip geleceksin, okulunu bitirip ne yapacaksın yapacaksın. Hani ondan sonra bıçakla kesilir gibi kesildi bir noktada, ama ben Hacettepe ortamını söylüyorum. Tabii rahatlama da oldu öğrencilerde. Öğrenci için de öyle oldu yemekhaneye gidiyorsun kavga çıkıyor, orada yani tamam olayların içinde olan bir grup öğrenci bunu yapıyor, ama sen orada hiçbir şeyle ilgilenmeyen bir öğrencisin yemek yerken jandarma geliyor senide götürtebiliyor. Tabii hiçbir şey yapmadan, orada yemeğini yerken ya da servis taranıyor, o serviste oturan birisin sen. Çok büyük rahatlama oldu öğrenciler için de tabii ki. Yani düşünsenize sen hiçbir şeye karışmadan gidip gelen birisin, engelleniyorsun, derse girmen istenmiyor, dersleri boşaltıyorsun işte grev var şey var ya da ilk bir hafta, iki hafta kapanıyor okul. Sen başka bir şehirden gelmişsin gidiyorsun, iki hafta sonra tekrar geliyorsun, e bunlar kesinti tabii, doğal olarak da tabii rahatlama oldu. Sonra 88'de ben yurt dışına gittim zaten. Dört buçuk yıl kaldım orada doktora için. O zaman zaten bambaşka bir dünya açıldı önümde hani o anlamda çok şey olmadı.”

“Herhalde yine içinde olurdum yani bilmiyorum yani o kadar farklı iki yapı ki gençlik yani çocuksun, gençsin belli ideallerin var, savundukların var, şu var bu var. Hani daha temkinli olurdum diyeceğim ama öyle bir şey söz konusu değildi yani. Çok böyle olaylar kendiliğinden akıp giden bir şeydi, şimdiki aklım olsaydı girmezdim diyorsan yok öyle bir şey olmazdı. O zamanın koşulları öyleydi ve onu gerektirdi kendi adıma ve öyleydi. Hani onun için bugün böyleyim, ama çok acılar yaşandı, çok üzüldük, çok korktuk, şey yaptık bütün bunları yaşadık.”

“Bir müdahale gerekiyordu hani askeri olmasa bile, çünkü bıçakla kesilir gibi kesilmezdi aksi takdirde, çünkü iş çığırından çıkmıştı. Tabii bu özellikle de çok fazla genç kaybı verildiği için sağ-sol çatışmaları yüzünden halktan da destek aldı. Bakma sen şimdi 12 Eylül kötü diye millet ortaya düştü, suçluyor insanları, o zaman çok büyük destek aldılar halktan. Hani çok insan ‘çok iyi oldu huzur geldi’ diye baktılar. Bakma sen şimdi herkes hır zır çıkıp konuşuyor, yani yoktu öyle bir şey, yani insanlar nefes aldıklarını düşündüler. Huzur geldi, o sokağa giremiyorsun, işte Bahçeli ikiye bölünmüştü, düşünebiliyor musun Bahçeli'den geçemiyorsun. Bir tarafta sağcılar bir tarafta solcular, arka sokak sağ, ön sokak sol orada bekliyorlar ve birbirini öldürmeye

giden şeyler oldu ve halk bundan bıktı tabii ve müdahaleyi bekler duruma geldiler. Olduktan sonrada ‘çok şükür’ dedi, ‘asker geldi biz kurtardı’ dedi halktan da destek olarak geldiler, bakma sen şimdi herkes bir şey söylüyor bende müdahilim, ben müdahilim diye, yok yani öyle. Faili meçhuller, sokakta adam öldürmeler, şunlar bunlar vardı. Ama hiç o olaylar yaşanmasaydı, bu sağ sol çatışmaları olmasaydı, o günden itibaren o kazanımların üstüne Türkiye gelseydi daha sola yakın bir ülke olurdu diye düşünüyorum. Çünkü özellikle hani bu dini gençliğe manevi değerleri aşılalım, bunlar yoksa sapıtıyorlar mantığıyla dinin ön plana çıkartılması ile daha farklı bir mecraya girdi. Daha sola yakın bir ülke olurdu diye düşünüyorum. Öyle devam etseydi iç savaşa giderdi eğer yani o ihtilal öncesindeki gün olsaydı giderdi, çünkü çok kullanıldı, e Maraş olayları nasıl çıktı, Alevi-Sünni çatışması bunların hepsi ona doğru götürüyordu zaten. Sonunda da herhalde bölünürdü, evet, bölünürdü. Ama bu tam olarak nasıl bir ikilem biliyor musun, tavuk mu yumurtadan çıkar yumurta mı tavuktan çıkar ikilemi yani. Tam açıklayamayacağım bir durum yani, ortam yaratıldı ve daha sonraki biçimlenecek Türkiye için önce o çatışmalar yaratıldı, sonra askerler geldi diye düşünüyorum, şimdi değerlendirdiğim zaman.”

“Hem askeri müştereklerle hem de kendi aramızda uzlaşmamız gerekiyor. Çünkü çatışmalar, dikleşmeler, benim dediğim doğru, benim dediğim olacak, yani şu anda mesela anayasa konusunda yapılanda o. O diyor ki benim dediğim olacak, o da diyor ki benim dediğim olacak ve uzlaşmıyorlar, bu Türkiye’ye hiçbir zaman yarar getirmedi. Sert çatışmalar her zaman bir mağdur yarattı, o mağdur zaman içerisinde güçlendi başka mağdurları yarattı. Yani o anlamda uzlaşmak gerekiyor ve sakin olmak gerekiyor diye düşünüyorum. O zarar verdiği için, benzer hatalar yine yapılıyor tekrar yapıldığını düşünüyorum.”

“Otuz iki yıl önce o günün koşullarında oydu, eğer sıkıysa bundan bir on beş, yirmi yıl önce yargılasaydınız. Bu o kadar kötü bir şeydi niye otuz iki yıl beklediniz. Yani bu günkü aklımızla onu yargılamak yerine, yani şimdi bu günkü bakışım la ben Osmanlı’daki sarayı ya da kurallarını yargılayamam gibi geliyor, bu aklımla, sadece okuyarak anlamaya çalışırım niye bu böyle oldu diye. 12 Eylül de öyle, yani niye şimdi yargılanıyor, ha şunu yaparsın onaylamıyoruz kesin, bundan sonra darbe yaratmamak için hangi koşulları sağlamalıyım üzerine oturup tartışırız. Yani yoksa otuz iki yıl önce olmuş şeyleri, Bülent Ersoy ben de müdahilim diye çıktı, e ne oldu, iş daha önce

çıkarsaydın sıkıyorsa. Yani bir akıl tutulması var orada, neyin kötü olduğunu göstermeye çalışıyorlar? Tamam, yanlış olduğunu hepimiz görüyoruz, keşke olmasaydı, oldu ama. Bugünkü bakış açısıyla o günkü koşullarda yani ben sana şunu söyleyeyim; o olayları yaşamış, etkilenmiş korkmuş, işte karakola götürülmüş şunu yapmış biri olarak baktığımda, şimdi düşünüyorum neydi bunun çözümü dediğim de bulamıyorum hani. Bu ama tabii çok setti, bu kadar acı mı olmalıydı bedeli bu kadar ağır mı olmalıydı insanlar için onu bilmiyorum hani belki müdahale bir şekilde gerekli idi, ama ipin ucunu çok kaçırdılar, ciddi anlamda ipin ucu kaçtı. Birçok insan zarar gördü, çok aile zarar gördü. Ama yani bu günkü yargılanması bana komik geliyor, ne yapacaksınız otuz yıl sonra. Ama şunu yaparsınız bir daha darbe olmasın diye darbeyi savundurtmazsınız, o bilincin oluşması için neler yapabilirimi eğitimciler, toplum bilimciler, siyasetçiler oturur tartışır o tamam, ama otuz iki yıl sonra, niye şimdi, niye şimdi. Oyun gibi, kesinlikle öyle düşünüyorum. Yani yapılacak bazı şeylerde, planlanan bazı şeylerde askeri müdahale olmasın diye gözdağı verdiklerini düşünüyorum, yani siyasi bir oyun olduğun düşünüyorum.”

“Okumuyorlar, mesela bizim en büyük özelliğimiz okumaktı, biz çok okurduk, hani bizim kuşağımız nerden olursa olsun çok okurdu, okumadıklarını düşünüyorum. Onu da tabii işte bilgisayarın daha kolay ulaşılması, telefonlar, televizyonlar, magazinden etkilendiklerini düşünüyorum. Bir amaç, bir şey çoğunda yok, farklı amaçları var öyle diyeyim, farklı yani. Mesela iş beğenmiyorlar öğrencilerimiz, öğretmenlik bölümüne gelip ben öğretmen mi olacağım diye soruyor. Ne olmayı düşünüyorsun, bilgisayar mühendisi, o zaman bilgisayar mühendisliği bölümüne gideceksin burası bilgisayar öğretmenliği. Ya da hemen Ankara merkezde bir yere atanmak istiyor, müdür yardımcısı olmak istiyor, çok para kazanmak, işte çok iyi yaşamak tabii ki hepsinin doğal hakkı, ama emekle, çabayla sabırla olur, sabırsızlar. Bunun için belli kurallar, yönetmelikler var o anlamda sabırsızlar. Yani kimse birden profesör olmuyor yani mesela, bir sürü yolu var onun, sonunda oluyorsun. Hepsini söylemek istemiyorum tabii ki yani onu da tenzih ederim, ama hani genel gördüğüm lüks tüketim çılgınlığından etkilendiğini düşünüyorum. Bunda da tabii medyanın etkisi var, izlenen programların yani farklı bir ortam ondan dolayı.”

Ek-5: Gülden İle Yapılan Görüşme Metni:*

“İlk gittiğim sene olduğu için, daha üniversiteye girmenin mutluluğunu yaşıyordum, ama tabii ki hiç hoş bir ortam değildi. Sürekli boykotlar, polis ve asker baskısı, her an bir olay yani, o dönemde onları da yaşıyorduk. Bir ürküntü ortamı vardı, devamlı boykotlar oluyordu çıkıyorduk, ama keyifli geliyordu hazırlık yılları olduğu için. Liseden, yoğun bir tempodan, çıkınca, boykot deyip dışarı çıkınca bize laylaylom geliyordu. Yaş olayı da olduğu için. Yani bir boşluk istiyorsun ya o arada, yoksa çok kötü günlerdi tabii, o silah ortamlar falan kâbus gibiydi.” Şöyle bir anısını anımsıyor: “Hazırlıkta, biz böyle mezuniyet için pastalar aldık, hocalarımıza çiçekler aldık pikniğe gidiyoruz, elimize almışız, herkes mutlu okulda buluşacağız. Okulun, Hacettepe'nin, dış kapısında demir kapı vardı o zaman, orada jandarma bir çevirdi, bizim çiçekleri falan cart diye yırttılar. Meğer içeride üç kişi mi ne ölmüş o gün, okul tatil olmak üzere haberimiz yok. Yıkıldık, morardık şimdi gülüyoruz ama kâbus gibi günlerdi o zaman. Panik halinde jandarma gelmiş poliste değil böyle bir garip bir şeyler. İşte şimdi düşününce gülerek anlatıyorsun ama korkunç günlerdi.”

“Benim evimin bulunduğu bölge sağ, MHP'nin baskın olduğu bir bölgeydi, okul daha sola yatkın bir fikirdeydi. Yani ben ikisinin de çok aşırı uçlarının, hiçbirinden hoşlanmadım hiçbirine de yaklaşmadım yani. İkisi de kendi çapında ülke kurtardığını zannedip, ikisi de hiçbir şey yapıyordu.”

“Aslında karışmak üzereydim, ihtilal olmasaydı karışabilirdik belki, çünkü bir yere kadar kendinizi tutabiliyorsunuz, sonra bir tarafa geçmek zorunda bırakılıyordunuz. Çünkü o zaman öyle bir dönemdi ki, ya bizdensin ya onlardansın, başka bir şey yok. Sen ortada olamıyorsun bir süre sonra, direnebildiğin yere kadar direniyorsun, ama mutlaka bir tarafa yaklaşmak zorunda bırakılan bir dönemdi. Hangisini kendine daha sempatik buluyorsan o tarafa kaymak zorunda idin. Allah yaşatmasın diyoruz ama dediğim gibi çokta başında olduğum için daha içine girmeden olaylar son buldu. Hani çokta mantıklı gelmiyordu yani yaptıkları şeye inanmadığım için belki de. Bir tanesi diyor devrim yapacağım, ülkeyi kurtaracağım, yok yani böyle bir şey olmadığını biliyorsun. Öbür taraf milliyetçi, herkes milliyetçi, sen Türkiye'yi mi kurtaracaksın o dediğinle, iki taraf da çok mantıklı gelmiyordu. Yani daha makul

---

* Görüşme 6 Aralık 2012 tarihinde Ankara'da yapıldı.

yollardan gidiyorduk. Ailemin de etkisi vardı mutlaka, aile de daha ılıman. Lisede falan mümkün olduğunca uzak durmaya çalıştım, daha çocuktuk tabii, üniversitede de uzak durdum ve bir baskıda olmadı öyle. Zaten dediğim gibi boykot dediler mi beraber çıkıyorduk, okulda sol hâkimdi, onlarla birlikte çıkıyorduk bizde, tepki gösteren yoktu.”

“Sonucun ne olacağını düşünmüyorduk ve devamlı kötüye gidiyordu. Her gün ölenler, her gün bombalar, her gün kapının önünde kavgalar, dayaklar, dövmeleler. Ev civarında da öyle, okulda da öyle. Biz okulda toplanmaya gidiyorduk, meğer içeride olaylar olmuş bizi içeriye almıyorlar, ta dış kapıdan geri gönderiliyoruz falan. Yani bir ümidimiz yoktu, kendiliğinden olabileceğine dair, bir ümidimiz yoktu, çünkü siyasilerde hiçbir olumlu çaba yoktu. Ümitsizdik diyebilirim.”

“Yani açık konuşmak gerekirse herkes bekliyordu yani böyle bir şeyin olması gerektiğini. Yani o anda müdahale yapınca çoğu insan mutlu oldu, bu gerçek. Hani sonraki olayları, o dönem askerin, Evren aşiretinin yaptıklarını doğru bulmayabiliriz, ama istendi, kesin bir gerçek ki ordunun olaya el koymasını herkes istiyordu o dönem. Siyasilerinin hepsi birbirleriyle zıtlarsa, hiçbir olumluluk olmazsa, bence durdurulabilirdi belki, ama kimse bir çaba sarf etmedi. Siyasilerin ortamı sakinleştirmesi lazımdı yoksa kim yapacak başka yani bana göre onların da gayreti olmaları lazımdı, onlar sakinleştirebilirdi ortamı bana göre sanki olurdu. Ama herkes ben ben deyip geçti gitti diye düşünüyorum birazda sanki dış ülkelerin de işine geliyordu ortalığın karışması. O olayların en büyük sorumluları siyasiler ve dışarıdan birileri, diye düşünüyorum, yani o çoluk çocuğu birileri maşa olarak kullanıyordu.”

“Eylül ayında tatildehydim. Kuzenim koşa koşa sokaktan geldi ‘İhtilal olmuş ihtilal olmuş’ dedi, ondan sonra radyoyu açtık, sonra radyodan duyduk. Çocuk dışarıya bir şey almaya gitmiş, duymuş geri gelmişti. Tatil yöresinde olduğumuz için bu sokağa çıkmayı falan fark edebilecek bir durumda değildik, hani yazlık gibi bir ortam. İlk olarak ne olacağını bilememek, bir boşlukta kalma duygusu hissettik, o da bir bilinmezlik çünkü. Tamam, bir şey yapıldı ama ne olacak bundan sonra, bekleyelim görelim olmuştuk. Sonrasında bir şeyler olacağı kesindi, ama bu boyutlarda abartacaklarını da, neredeyse önüne geleni toplayıp götürme pozisyonuna geleceğini, tabii ki beklemiyordu kimse. Yanlış yapıldığını düşünüyorsun, ama bir şey yapamıyorsun, kendi kendine tepki veriyorsun veya işte böyle eş dost konuşuyorsun,

ama zaten o zamanda askerden korkuyorsun. Başında, konuştuğun anda senide alıp götürürler pozisyonu oluyor. Çok bir şey yapamıyorsun.”

“Ya o anki kargaşayı durdurmakta kesinlikle ve yani herkes için de dediğim gibi şart gibi görüyordu, bir şey bekliyorduk, ilk amaç ortalığı durultmaktı ve duruldu yani bir anda kesildi. Yani sonraki yaptıkları, işte amaç bir miydi yoksa böyle yan tutarak, bir uygulama devam ettirdiler, o kısımları hoş olmadı tabii. Bu ihtilal de dâhil ben Türkiye’nin arkasında her zaman birilerinin olduğunu düşünüyorum, kendi başına bir karar verdiği kanaatinde değilim, şu an da dâhil olmak üzere. Yani ben çok yıllar önce, Atatürk dönemini geçtikten sonra, birilerinin bizi güttüğünü düşünüyorum.”

“Bir yerde durulur muydu hiç zannetmiyorum, düşünemiyorum, yani kim olumlu yönde adım atacaktı bilemiyorum, hayal bir edemiyorum. Kendi kendine duracağını da tahmin etmiyorum. Yani birileri bir adım atmalıydı, atması gerekliydi diye düşünüyordum. İşte Kenan Bey adım attı.”

“Bizim sağlıkla ilgili branş olduğu için üniversite çok etkilenmedi, yani bizde siyasi bir şey yoktu. Hocalar falan hiç değişmedi yani bizim hocaların da siyasi bir tutumları yoktu, çünkü sağlıkçılar daha farklı. Ha varsa da kendi içinde vardı, ama tutup da sana hastalık anlatırken işte siyaset sokmaya fırsatı olmuyor. Yani sağlıkçılar çok dâhil olamıyordu. Bu yüzden hiçbir şey değişmedi. Yani kendi adıma bilmiyorum, çokta bilgim yok ama bir değişiklik yoktu yani, duyardık şunlar gitti, şunlar geldi, bunu aldılar falan yok böyle bir şey duymadım. Üniversite daha rahat oldu, ama daha monoton daha sıradan işte vasat, daha boş bir ortam oldu. Pasifleşmeye başladık yani yapacak bir şey yok ki, herkes ürküyor yani sonuçta, önce başka bir tehlike vardı, sonra başka bir tehlike. İşte şimdiki gençlerin böyle boş boş şeylerle ilgilenmelerine gidişat başladı. Tabii biz de zaten bir garip bir kuşak olduk, yani bir anda bir siyasi ortamdan sonra bomboş bir ortama geçtik. Çok fazla etkilendiğimi düşünmüyorum aslında yani belki okulda çok yani siyasi bu sağı solu çok daha algılayamadan bittiği için. Ben çünkü on yedi-on sekiz yaşındaydım, ihtilâlde on yedi buçuk yaşında falandım yani çocuk daha, onun için ben kendi adıma çok fazla etkilenmedim. Ama belki daha rahat bir eğitim yapmamı sağladı, yani o kesin fikirler ortadan kalktı. Öbür türlü yine dediğim gibi ihtilaller, olaylar, silahlar falan onların altında geçecek bir süreci, eğitim açısından daha rahat geçirmişimdir. Ülke için olumsuzlukları sonradan oldu, ama o dönem kendi

adıma benim daha rahat okumamı sağlamıştır. O dönem için rahatlattığı kesin, en azından bizim gibi suya sabuna dokunmayan insanlar için rahat bir dönem oldu. Ama siyasetin içine biraz girenler tabii çok kötü günler yaşadılar. Bizde onlar adına üzüldük o ayrı bir konu, ama bizim kendi yakın çevremizden çok fazla olmadığı için çok etkilenmedik, ama tabii ülke genelinde zor günler yaşandı.”

“Yani çok inanmadığım için farklı olacağını zannetmiyorum. Yine aynı yoldan giderdim, ılımlı, kendi halinde, olayların içine falan hiçbir zaman girmezdim, çünkü inanmıyorum yani kavgayla, silahla, dövüşle hiçbir şeyin çözülmeyeceğine inanıyorum. Ama hani bir tartışma ortamı olur, bir şey olur konuşma olur o zamanda girerdim, şimdi de girerim.”

“Yargılamayı çok gerekli bulmuyorum artık, yani tabii bir şeyler yapılmamalıydı, ama tutup da yok Kenan Evren’i kişi olarak veya Şahinkaya’yı yargılamayı mantıklı bulmuyorum. Hastanede yatan adamlar, ahı gitmiş vahı kalmış öyle yani, çok gerekli bulmuyorum. Sonuçta da hiçbir şey olmayacak, adil bir yargılama da olmayacak, bir şey beklemiyorum da. Ha bir karar çıkabilir, olmamalıydı, yanlış yaptılar falan, ama yani ne olacak, oldubitti. Onlarca, yüzlerce çocukları öldü gitti artık.”

“Ne güzel apolitik, laylaylom, zaten bir şey yapma şansları yok, en ufak bir şey yaptılar mı kafalarına iniyor. İşte öyle bilgisayarda oynasınlar, oyun oynasınlar, gezsinler, dolaşsınlar.”

Ek-6: Çetin AKARSU İle Yapılan Görüşme Metni:*

“Şimdiki ortama kıyasla keyifliydi. Çünkü lise öğrencisi iken Türkiye’yi değiştirebilecek, dünyanın değişimine katkıda bulunabilecek bir birey olarak kendinizi görmek, bunu hissetmek bence çok güzel bir şey. Şimdi gençlere bakıyorum, gençler bu tür şeylerden çok uzaktalar, çok uzak olmaları istendi, bu da başarılıydı. O dönemin lise öğrencilerinin çok büyük bir bölümünün uğraşlarıyla bu dönemdeki lise öğrencilerinin uğraşları arasında dağlar kadar fark var. O dönem bence çok daha anlamlı, çok daha güzel yıllardı. Ben üniversiteye girdiğimde, 1978 girişliyim ben, okulumuzun o döneminde özellikleriyle tabii ki doğrudan bağlantılı olarak, sağ ve sol olarak bölünmüş olması ve özellikle sağcıların fakültede pek çok bölümde etkili olmaları nedeniyle sık sık çatışmalar yaşanırdı. Bu nedenle işte üç günlük, beş günlük, bir haftalık, on beş güne kadar varan okul kapatmalarının olduğu, eğitim öğretime ara verildiği yıllardı. Kendi bölümüm, o zaman tarih kürsü kürsüydü, mesela devrim tarihi, yakınçağ tarihi, genelde devrimci demokratik öğrencilerin seçtiği bölümlerdi. Ben yeniçağ tarihindeydim, aslında yeniçağ tarihi belki de benim için de bir şanstı, ilk defa o yıl gelen öğrencilerin, zaten on altı öğrenci alıyordu, on üç tanesi devam etti, on üç tanesinin içerisinde sadece tek bir sağcı öğrenci vardı. Onun dışındakiler yine devrimci, demokratik öğrencilerdi. Bu anlamda sınıf bazında sorun yaşamadım, yaşamadık. Ama dersleri seçme noktasında dikkatli davranırdık, mesela biz ortaçağdan, İslam tarihi kürsüsünden ders alamazdık. Onlarında işte devrim tarihinden ders almaları çok rastlanan bir şey değildi. Ama devrim tarihinde Kurtuluş Kayalı diye, çok sevdiğim, çok saydığım bir hocamız vardı ve bu hocamız öğrencileri sadece öğrenci olarak değerlendirdiği için, kendi dersine girenleri öyle sağ-sol, sağcı veya solcu öğrenciler diye ayırmadığı için ve bunu da özellikle o dönemdeki daha çok ülkücü değil de İslamcı kesimin öğrencileri bu algıyı da edinince onun dersine geliyorlardı, onun dersini severek alıyorlardı. Ama onun dışında bazı bölümlerde çok kesin ayrımlar vardı, tercih noktasında işte sadece sağcıların, ülkücülerin ders aldıkları, sadece solcuların ders aldıkları öyle kürsüler vardı. Şöyle bir şeyde vardı, öğretmenlerde o bölünmüşlükten bir şekilde etkilenmişlerdi, onlarında öğrencilere bakış açısı farklı olabiliyordu. Herkes Kurtuluş Kayalı gibi ya da Şerafettin Turan gibi değildi. Bu durum sınav sonuçlarından da çok net belli oluyordu, mesela bakıyorduk sınav sonuçlarına, Genel Türk Tarihi, İslam Tarihi, Ortaçağ Tarihi

---

* Görüşme 28 Kasım 2012 tarihinde Ankara’da yapıldı.

kürsülerinden ders alanlar neredeyse seksen üzerinde, bizde ise seksen notlarına pek rastlamıyordu. Ya hocalar çok iyi, sözüm ona iyi yetiştiriyorlardı öğrencilerini ya da bol kepeçeden not veriyorlardı. Böyle olunca hocalarında politik tercihleri çok net öne çıkınca e doğal olarak öğrencilerde sıkıntı yaşamayayım diye, hem orada, o sınıfta ders görürsem işte saldırıya maruz kalırım, zarar görürüm hem de hocadan yana sıkıntı, dersten yana sıkıntı yaşarım diye böyle davranmak zorunda hissediyorlardı ki bunlar hep haklı kaygılardı.”

“Sol için genel kanı bende de vardı. Sol işte işçiden, emekçiden yana, haksızlığa uğrayan her kesimin hakkını savunan, ülkesinin tam bağımsız olmasını isteyen, ondan sonra gerçek anlamda demokrasinin işlediği, halk demokrasisinin işlediği bir ülke haline dönüştürmeye çalışan ideoloji olarak anlıyorduk. E bunun karşısında duranları da sağcı olarak niteliyorduk, işte mevcut statükodan, mevcut düzenden yana olan, solun savunduğu değerlerin tam tersini savunan gibi. Mesela biz kahrolsun Amerika emperyalizmi derken onlar sokağa çıkıp da yaşasın Amerika emperyalizmi tabii ki demediler, ama tutumlarıyla davranışlarıyla pratik olarak ona hizmet ettiler, o düşünceye hizmet ettiler, onlara da sağcı diyorduk.”

“Ben muhafazakâr bir ailenin çocuğuydum. Çevremde solcu olan, beni etkileyen kişiler var mıydı, evet vardı. Bir Ayşe ablam vardı, doğrudan yakın bir akrabam değildi, ama bende etkisi büyüktü. Ondan sonra Zeki abim vardı, genç yaşta kaybettiğimiz, o da çok öyle politik tutumlarını açıkça ifade etmese de solcu olduğunu biliyordum, onunda bende etkisi olduğunu söyleyebilirim. Ama daha çok politik tavrımın öne çıkması okuduğumuz lisedeki bir olayla gündeme geldi. Ben aslında lise yıllarında işte futboldan ekmeğini yiyecek bir kişi konumundaydım. Her sabah idmana gidiyordum, daha doğrusu spor hayatım, futbol hayatım daha yoğun daha ön plandaydı. Bir de Yılmaz Güney’i çok seviyordum, ona çok hayranlık duyuyordum. Okul, lise, ülkücülerin elinde olan bir liseydi, bir gün sınıfı bastılar ve ülkücü öğretmenlerle ilgili asılan bir duyuruyu yırttığını duydukları, bildikleri bir öğrenci bizim sınıfımızdaydı. Sınıfa gelip buna işte küfür ettiler, saldırdılar, ondan değil de, sınıfta bulunan Akın diye bir öğrenciden çok iyi bir tepki aldılar. İşte o gün sınıf karıştı, koridor karıştı biz faşistleri dövdük. O gün meğersem solcularında çok yoğun olarak bulunduğu, ama bastırıldığı için bizimde bilmediğimiz, ilişkide bulunmadığımız birçok solcunun da ortaya çıktığı bir gün oldu. O olay bende ciddi bir etki yarattı. Yani özellikle o arkadaşın içinde bulunduğu politik

harekete daha çok sempati duymama neden oldu. Ailem, özellikle babam, beş vakit namazında niyazında, kimseye de haksızlık etmeyeyim, ama İslamiyet’i en iyi bir şekilde yaşamaya çalışan bir kişiydi. Bu anlamda zaten kaçınılmaz olarak bir ters düşme olayı vardı. Annem annelik duygusuyla hep yanımda oldu, bizi hep savunan kişi oldu. Aile çevremden de benzer tepkiler aldım, çünkü aile çevremden de herkes namazında niyazında olan insanlardı. Benim işte böyle bir şeye bulaşmam, sola bulaşmam onlar için çok böyle kolay kabul edilir bir şey olmadı, ama babam bir yanıla böyle çok duygusaldı, çok böyle hoşgörülüydü, tek kaygısı olacakları görüyor olmasından kaynaklıydı. İşte her baba gibi, her ailelerin büyüğü gibi tabii ki öncelikle bize zarar geleceği için, bizim zarar göreceğimizi düşündü için işin dışında tutmaya elinden geldiğince çalıştı. Ama yani bugün geriye dönüp baktığımda babamı çok üzdüğümü, annemi çok üzdüğümü biliyorum, ama onları isteyerek üzmedim. Onun için yani yaptıklarından da o anlamda pişman değilim, yani geriye dönseydik keşke babamı üzmeseydim, ailemi üzmeseydim demiyorum, çünkü yapmam gereken şeyleri yaptım, ama üzüldüler. Onları da anlıyorum, hele hele şimdi baba olunca çok daha fazla anlıyorum ne kadar acı çektiklerini, ne kadar kaygılandıklarını çok daha iyi biliyorum, hissediyorum.”

“Ben muhafazakâr bir çevreden geldiğim için sağ söylemlere, işte sağcı düşüncelere filan zaten uzak olan birisi değildim. Hatta lise birde bir edebiyat hocamız vardı, okulun açılışından 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı’na kadar görevde kaldı, Türkeş’le birlikte Tabutluk Davası’ndan⁴⁰⁹ yargılanmıştı. İşte sorduğu birkaç soruya içinden geldiğim çevrenin de etkisiyle doğru yanıt verince beni keşfetti. Bana sürekli işte şu kitapları oku, işte şu hikâyelerinden başla diye beni sağ görüşe kazandırmaya yönelik kitapları okuttu. Ben onları okudum, yani Türkeş’in o zaman zaten amentüsü niteliğinde Dokuz Işık,⁴¹⁰ işte onu içeren çalışmaları vardı, onları okudum. Ben Tercüman gazetesiyle büyüdüm en başta, Tercüman gazetesi o zaman bizim eve her gün

---

⁴⁰⁹ İkinci Dünya Savaşı’nda Almanya’nın yenilmeye başlamasıyla birlikte İnönü ırkçılığa karşı olduklarını belirten açıklamalar yapar. 18 Mayıs 1944’te alınan kararın ardından ırkçı ve Turancı olduğu bilinen kişiler tutuklanmaya başlanır. Prof. Zeki Velidî Togan, Nihal Atsız, Orhan Şaik Gökyay, Alparslan Türkeş, Reha Oğuz Türkkân gibi gazeteciler, hekimler, öğretmenler, subaylar, memurlar, öğrencilerden oluşan 49 kişi sorgulanır. Bunların 33’ü tutuklanır. 29 Mart 1945’te açıklanan karar ile bunlardan 13 kişinin beraatına karar verilir. 31 Mart 1947’de ise tüm sanıklar serbest bırakılır. Bkz: Dölen, a.g.e., s. 135-136.

⁴¹⁰ 9 Işık Doktrini, Alparslan Türkeş tarafından hazırlanan, ülkücülüğün ana ilkelerini oluşturan dokuz maddelik bir metindir. 1965 yılında yayımlanmıştır. Bkz: http://tr.wikipedia.org/wiki/9_I%C5%9F%C4%B1k_Doktrini.

geliyordu, sağın en kitlesel okunan gazetesiydi. Ahmet Kavaklar, Ergün Gzeler, Rauf Tamerler filan yazıyordu. Onun için ben yani sağın sola nasıl baktığını bilen bir kişi ydim, öyle büyüdüm. Ona rağmen yani ben solu tercih ettim. Sola ilişkin okuduğum kitaplar, işte ideolojik hattımın, siyasi görüşümün daha sağlam oluşmasına, dünyaya çok daha sağlıklı bakmama, olayları daha iyi, daha sağlıklı algılamama yardımcı oluyordu. Bunların hepsinde de tabii ki gazetelerin katkısı çok büyüktür, artı dergilerin, teorik dergilerin, artı romanların, şiirlerin. Mesela Ahmet Arif'in şiirlerini hatırlıyorum, hepsini ezbere biliyordum. Mesela Yılmaz Güney'in Arkadaş filminde gördüm bir kitabımı çıkar çıkmaz gittim aldım ve bütün şiirleri ezberlediğimi biliyorum. Kitap zaten hangi kesimden olursanız okuyun, kitap okumak çok güzel bir şey, insanı geliştiren, zenginleştiren, dünyasını falan genişleten ne güzel şey, iyi ki kitaplar var.”

“Biz, ben de dâhil, kesinlikle devrimin çok yakın olduğunu düşünüyorduk, devrimi gerçekleştireceğimizi düşünüyorduk. Buna ilişkin aklımızda en ufak bir kuşku ve belirsizlik yoktu. Mesela somut bir örnek söyleyeyim sana, ben aynı zamanda Toptancı Hal'de de çalışıyordum, Toptancı Hal'in idaresinde memur olarak bizim politik görüşümüze çok yakın arkadaşlar vardı. Onlar bir gün dediler ki, ağabeyimle bana, bir dosya hazırlayın bir de on lira bir harç yatırın, Toptancı Hal'den size dkkn çıkaralım kuradan, dkkn çıkartalım dediler. Biz hiç düşünmeden reddettik, dedik ki onlara ya dedik nasıl olsa bir süre sonra devrim olacak, onun için bizim ticaretle şunla bunla içimiz zaten olmaz ve de hiç olmayacak diye reddettik ve hakikaten inanıyorduk, çünkü yleydi. Ha pişman mıyım gene hemen söyleyeyim pişman değilim tabii ki, ama öyle bakıyorduk. Mesela sadece biz bakmıyorduk, Kenan Evren 12 Eylül'den sonra bir konuşmasında ülkenin 12 Eylül ncesi durumunu kendince açıklarken Kuzeydoğu'da, Karadeniz'deki bir ilin vatandaşlarını örnek vererek, vergi vermiyorlarmış işte vali bir gün onları çağırmış niye vergi vermiyorsunuz, ne vergi vereceğiz zaten  gün sonra devrim olacak, devrim hkmetine vereceğiz diye bir konuşmasında bunu ifade etmişti. Yani böyle bir hava vardı, öyle bir atmosfer vardı, ha doğru değerlendirmemişiz o ayrı bir şey, ama böyle bir hava vardı. Bizim açımızdan en azından böyle bir durum söz konusu idi.”

“Sağcılar tarafından da, artı devletin yetkili organlarınca, solcular işte Rusya'dan yardım alıyorlar, onların ajanları var, onlara hizmet ediyorlar türünden sözler vardı. Zaten benim içinde bulunduğum politik hareket Rusya'yı sosyal emperyalist olarak

değerlendiren, yani sosyalist bir ülke olarak değerlendirmeyen bir hareketti. Kaldı ki ben mesela o çizgide olan hareketlerinde Sovyetlerden maddi anlamda herhangi bir destek aldıklarına inanmıyorum. Bir takım ideolojik anlamda tabii ki olanaklar sunma gibi, mesela onların bazı elemanlarının politik anlamda yetiştirilmeleri için Rusya'dan bu tür olanaklar tabii ki sunmuşlardır, radyo kurdurmaları gibi. Ama öyle hangi gruptan olursa olsun insanların para karşılığında, maddi çıkar karşısında bu işe girdiklerine o zaman da inanmıyordum, şimdi zaten çok daha net bir şekilde ortaya çıktı. Hiç böyle bir şey mümkün değil yani insanın üç-beş kuruş için tutup da hayatıyla bedel ödeyebileceği bir şeye gireceği, bunun için pek çok şeyi göze alacağı iddiası anlamsız geliyor. Bugün de mesela Kürt hareketi için öyle konuşuluyor, yok işte insanlar beş lira, on lira için sokağa çıkıyorlarmış da, yok insanlar dağa çıkıyorlarmış da. Bunlar hakikaten son derece ilkel, sorunun özünü kavramaktan uzak olan saptamalar diye düşünüyorum. Hiçbir kurumdan asla hiçbir anlamda yardım almadık, kendi olanaklarımızı kendimiz yaratıyorduk. Tabii ki bunda çevre ilişkilerini kullanmak ön plana çıkıyordu. İşte gerek bir şey basılacaksa işte matbaacı bir tanıdığımız varsa ondan bir şekilde yardım alıyorduk, artı kendi üyelerimizin maddi katkıları vardı. Mesela diyelim boyaya çıkılacak, duvar yazılması yapılacak ya da afişlemesi yapılacak, herkes o günkü harçlıklarının üç-beş kuruşunu çıkartıp koyardı, boyayı alırdık yazılamaya çıkardık ya da afişleme. O işin afişi için bir takım malzemeler gerekiyor, onları biz hep kendi imkânlarımızla karşıladık. Birde ben çalıştığım için yani hem çalıştığım hem de bu işlerle uğraştığım için maddi anlamda, benim en azından olduğum yerde, bu anlamda sıkıntı zaten çekilmedi, çekilmiyordu.”

“12 Eylül darbesi, bas bas bağıra bağıra geldi. Mesela tabii ki bunun koşullarının oluşmasında, bugün de dönüp baktığımızda devletin çok büyük payı olduğunu, devletin işte derin devlet denilen organın bunun için çok ciddi bir çaba sarf ettiği bilinen bir gerçek. Ha biz o gün de aslında öyle bir yapının ya da devletin bu işi darbe noktasına götürmeyi düşündüğünü görüyorduk. Niye çünkü tespitimiz şuydu: Artık yönetenler ülkeyi eskisi gibi yönetemiyorlardı, bu ya bir devrime yol açacaktı, biz başaracaktık ya da o yönetemeyenler, eskisi gibi yönetemeyenler, tutup eskisi gibi yönetmek için ne gerekiyorsa yapacaklardı ki bunun başında darbe geliyordu. Mesela ben darbenin bir gün öncesini hatırlıyorum sinemaya gittik, Akün'de, Ulus'tan kalktık sinemaya gittik. Sinemadan çıktık aramızda arkadaşlarla aynen şu konuşmaları yaptığımızı hatırlıyorum,

ama zaten okuyorduk, dergimizde yazılıyordu. İşte darbeye doğru gidiyor ülke, darbe yapacaklar, okuduk diye o tür tespitlerimiz, doğru tespitlerimiz vardı. Dedik ki, ya dedik havada, hakikaten çok ciddi garip bir hava var, herhalde artık düğmeye basacaklar, dedik. İşte o gün geldim eve, yattım. Sabah erken babam önce, saat 04.00’da, kapıdan dışarı çıkıyordu, erken gidiyordu işe, Toptancı Hal’de yakındı yürüyerek gidiyorduk, Opera köprüsünün altındaydı, babam işte çıktı, çıktığını duyduk kapı kapandı. Ardından beş dakika geçmedi kapı yeniden çalındı. İşte hemen fırladım kim o, babam, benim dedi. Açtığımda babama ilk sorduğum şeydu ‘Baba darbe mi oldu?’ dedim, ‘evet’ dedi, askerler her tarafı tutmuşlar dedi. Hemen geldik, radyomuz vardı, eski bir radyo, hemen onu açtık. Hasan Mutlucan’ın sesiyle, darbenin sembolü haline gelmiş olan türkü, çalıyordu. Ondan sonra arkasından hemen işte bir nolu bildiri, şudur budur diye bildiriler ardı ardına gelmeye başladı. Yani biz biliyorduk, siyasi anlamda da böyle bir tespitimiz vardı, darbe geliyor, darbe gelecekti. Ama ne kadar siz bunu bilerseniz de, böyle bir şeyi öngörüyor olsanız da darbenin siyasi çevre, özellikle solcular için çok sıkıntıya yol açacağını biliyor olmanın tedirginliği var, bir şoku oldu. İşte sabah zaten o gün sokağa çıkmak yasaktı. Ama işte bir yerde bizim yayınlarımız var toplu olarak, onların o binadan çıkartılması gerekiyordu ki başkaları sıkıntı yaşamassınlar diye. Saat dokuz gibi çıktık evden, sokağa çıkma yasağı olmasına rağmen, çok yakındı zaten orası. Binanın önüne geldiğimde, iki arkadaşla gitmiştik, askerler duruyordu. Girdik, biz dedik burada oturuyorduk, işte izin alarak geldik dedik ve çıkartmamız gereken sadece yayınlar vardı, yayınları da bir şekilde oradan çıkarttık. O gün çok büyük bir işi başarmışız gibi geldi bize, orda amacımız o binada oturan insanların sıkıntı çekmemeleri içindi. Hakikaten her şeyi göze alarak girdik oraya, düşünün gelseler arkadan ne yapıyorsunuz deseler yayınlarla birlikte ki bir yayımla birlikte yakalanmak işte kafadan en azından bir on beş yıldan başlıyordu, ama hallettik bu işi. O mekânın sahiplerinin burnunun kanamasına bile izin vermedik, öyle bir şey yaptık.”

“Darbe engellemezdi. Çünkü Türkiye’deki politik uyanış, özellikle sol çevrelerdeki politik uyanış, hakikaten çok üst düzeydeydi. Yani biraz önce dedim ya biz devrimin yapılacağına inanıyorduk, devrimi gerçekleştireceğimize inanıyorduk. Bu işte oradan kaynaklı bir şey yani boşuna bir şey değildi, boş bir ön görüş falan değildi, abartı değildi, çünkü hakikaten çok somut emareler vardı. İşçi sınıfı ayakta idi, gecekondu elimizdeydi, solcuların elindeydi, şimdi AKP’nin eline geçti de, o zamanlar solcuların

elindeydi. Yani toplumun ezilen, hor görülen kesimlerinin büyük bir bölümü solcuların denetimindeydi. Onun için darbeyi sol kesim önleyebilir miydi, ama bir de sol dağınıktı, bir cephe hareketi yaratılsaydı başka şeyler olur muydu, olurdu. Ama sol içindeki o fraksiyonel bölünmüşlük böyle bir şeyi engelledi, ortak bir cephe dahi oluşturulamadı. Eğer o yapılsaydı 12 Eylül belki engellenemezdi, ama 12 Eylül'e geri adım attırılırdı. Yani niye biz bu işi yaptık noktasına kadar belki iş götürülebilirdi.”

Darbenin amacı kesinlikle sol muhalefeti, devrimci sol ama devrimci sol derken de bir fraksiyon kastetmiyorum genel anlamda sosyalist hareketleri ezmek, ülkeyi patronlar için, iş verenler için dikensiz gül bahçesi haline getirmektir. 1961 anayasası darbe anayasası idi, ama yine de var olan anayasalar içerisinde, anayasal süreçte çıkartılan o nitelikteki belgeler içerisinde en fazla demokratik hak ve özgürlükleri getiren, çalışma hayatında yine işte çalışanların lehine hükümler içeren bir anayasaydı. Hatta işte 12 Mart müdahalesi ile önemli bir yontulma yaşandı o anayasada. Demirel o anayasayla bu ülkeyi yönetmek mümkün değil, bu anayasa bol bu halka diye zaten açıkça söylemişti. Ona bile, geri kalan kısmına bile, tahammül edemediler hepsini yürürlükten kaldırıp halen daha tartışılan anayasayı yaptılar. 24 Ocak diye çok önemli kararlar vardı, 24 Ocak Kararları esas olarak işçilere, emekçilere fatura çıkartan, onların daha önce kazanmış oldukları hakları gasp eden ekonomik ağırlıklı kararlardı. O kararların hayata geçmesi ancak ve ancak darbe ile mümkün olabilirdi. Yani o kararlara tepki göstereceği bilinen sol çevrelerin ancak ezilmesiyle, susturulmasıyla hayata geçirilebilirdi. Hani diyorlar ya cumhurbaşkanı seçemediler de, işte ülke çıkmaza gitti, ha o ancak darbenin gerekçelerinden sadece bir tanesini oluşturmuştur. Yoksa esas sorun 24 Ocak Kararları'nın hayata geçirilmesidir.”

“12 Eylül darbesinden önce Hava Kuvvetleri Komutanı, cuntanın önemli isimlerinden birisi olan, Tahsin Şahinkaya darbeden çok kısa bir süre önce Amerika'ya gitmiş ve oradan icazet almıştı. Bu bilinen bir şeydi, ama darbe olduğunda Amerika'dan, Beyaz Saray'dan, darbeyi 'Bizim çocuklar gerçekleştirdi' açıklamasının yapılması zaten darbenin nereden organize edildiğinin, nereden düğmeye basıldığının bence somut bir kanıtı. Türkiye'deki darbelerin hepsini arkasında, yaşanan darbelerin hepsinin arkasında ABD var. ABD'nin desteklemediği, onaylamadığı darbeleri gerçekleştirmenin mümkün olmadığını aslında Ergenekon davaları sürecinde gene yaşadık. Amerika onay vermediği için darbe gerçekleştirilemedi. Darbenin sorumluları

başta ABD dediğim gibi, sonra ABD'nin bizim çocuklar dediği Türk Silahlı Kuvvetleri'nin en üst kademesi, cuntası yani Kenan Evren vesaire vesaire. Esas olarak sorumlu olanlar, bunlara yani 12 Eylül'e okey veren, icazeti veren büyük iş adamları, çünkü bunlar gerçekleştirdi. Büyük iş adamları, ABD'nin uzantısındaki ordu komutanları ve ABD, bu üç saç ayağı darbenin mimarı, darbenin gerçekleşmesinde belirleyici rol oynayan bunlar. Ha gazeteciler içerisinde var, basın ayağı tabii ki oluşturulacak, ondan sonra milletvekilleri içerisinde koştura koştura gidip de daha niye darbe yapmıyorsunuz diyen milletvekilleri var. Ama bunlar bu işin ayakları, ama esas belirleyici olanlar büyük sermaye kesimi, artı bunların okeyinden sonra ABD'den de okey alan ordu komutanları.”

“Politik anlamda hiçbir değişiklik yaşanmadı. Yani bu ülkeye gerçek anlamda demokrasinin gelmesi, eşitsizliklerin giderilmesi noktasında dün ne düşünüyorsam bugün de aynı şeyleri düşünüyorum ve eskisi kadar olmasa da yine de bu doğrultuda yapılan mücadelelere kendi cephemden destek veriyorum, içinde yer almaya çalışıyorum. Ama o dönemde bütün sol hareketler gibi benim içinde bulunduğum hareket de çok büyük yara aldı, çok darbe yedi. Şöyle yani örgütlü bir şekilde yaşamaya alışmış olan insanların birden bu yanlarının kesilmesi bir boşluk yaratıyor. Düşünce dünyasında değil ama pratik, gündelik hayatında kesinlikle bir boşluk yaratıyor. Böyle bir boşluk yaratıldı, ama ben 12 Eylül'den sonra gelinen noktada da sınıfsız, sınırların ortadan kalktığı, işte herkesin işte eşit olduğu, insanların üretime yetenekleri ölçüsünde katıldıkları, artı üretilenlerden de ihtiyaçları oranında pay aldıkları bir dünyanın mümkün olduğunu halen düşünüyorum, koşullar belki zor olsa da halen düşünüyorum. Onun için düşünce dünyamda ideolojik anlamda hiçbir kırılma olmadı.”

“Tabii ben de yargılananlar arasındayım, ben de yargılandım, ben de çok uzun olmasa da kısa dönem hapisanede yattım, işkencenin her türlüünü ben de gördüm. Ben 12 Eylül'den sonra Mamak'ta yattım. Mamak'ın darbe öncesinde de bir tadına bakmıştım, bulunmuştum Mamak'ta. Tabii darbe öncesi ile darbe sonrası koşullar çok farklıydı. Yani her gün koğuştaki herkese dayak atılıyordu, işte en başta sağcılarla solcuları aynı koğuştaki kalmaya zorlanıyorlardı. Her anlamda darbe sonrası cezaevi koşulları çok kötüydü, yani zordu, şiddet ayyuka çıkmıştı. Ondan sonra zoraki işte Atatürk'le ilgili, Atatürk kimdir diye Atatürk'le ilgili bir şeyler okutulmaya çalışılıyordu, işte İstiklal Marşı okutulmaya çalışılıyordu, okumayan devrimciler buna

direniyorlardı. Solcular direniyordu, direndikçe dayak daha da artıyordu. Yani işin özü bir yıl çok ciddi, şiddetin en uç noktada uygulandığı bir süreçti. Ama yani darağacında on yedi yaşındaki arkadaşımı kaybetmiş bir kişi olarak, diğer arkadaşları da çok böyle büyük cezalar alan bir kişi olarak benim yatmamın ya da orada işkencede yaşadıklarımın hiçbir kıymeti tabii ki yok. Birde şunu yaşadım, öğretmenlik sınavına girdim, öğretmenlik sınavını fena sayılmayacak bir dereceyle kazandım. Malatya Sümer Lisesi'ne benim tayinim çıkmıştı ve öğretmenliği çok seviyordum, idealimdeki meslekti. Ama çok kısa bir süre sonra bana tekrar bakanlıktan bir yazı geldi, ben Malatya'ya, okulu dahi görmeye gidemedim. O yazıda da işte güvenlik soruşturmasında arandığı bir şartı, özelliği taşımadığım gerekçesiyle kararnamemin iptal edildiği yazıyordu. Yani ben işte çok sevdiğim öğretmenlik mesleğine bu aşamada başlayamadım, uzun yıllar başka işlerle geçinmek zorunda kaldım. Yani şöyle hani benim okurken de Toptancı Hal'de bir bağlantım vardı, Toptancı Hal'de işte muhasebeye bakıyordum falan ben gene o işe bulaştım. Çok uzun süre işsiz kaldığım söylenemez, ama esas yapmak istediğim işi yapamadım, demin söylediğim gibi atamam iptal edildiği için. Ondan sonrada işte bu dershanecilik işine bulaştık böyle geçimimizi sürdürdük.”

“Hocalarımızın bir kısmı, Kurtuluş Kayalı başta olmak üzere ki Dil Tarih'te çok azdı, hatta belki sadece Kurtuluş Kayalı bedel ödedi diyebiliriz, işlerinden atıldılar. 1402'lik konuma düşürüldüler, onlarda maddi anlamda çok zor günler yaşadılar, hepsi çoluk çocuk sahibi olan insanlardı, aileleri vardı çok kötü günler geçirdiler. Üniversiteye girdiğiniz andan itibaren çok net olarak darbenin psikolojik etkisini, baskısını okulda da, sınıfta da yaşıyordunuz. Hocaların bir kısmı tutumlarını değiştirmişlerdi. Mesela daha önce sağcılar solcular yemekhaneye sırayla, bir gün birisi önce girer sonraki gün diğeri önce girerdi. İşte bir hocamız vardı, çocuklar bugün bizde mi sıra, biz derken kendisini devrimcilerin içerisine katardı, aynı kişi Erdal Eren'in idam edilmesinden sonra üniversite de koyduğumuz form ve protesto gösterisinde kapıda durarak polislere insan teslim etti. Yani böyle işi alçaklık boyutuna ulaştıran hocalarda oldu. Eğitim, ya üniversite nedir, üniversite bir defa özgür değil mi, bilimsel özerkliğin olması gereken, özgürlük koşullarının hatta en uç noktada yaşanması gereken, tabii ki bilim alanında kastediyorum, bir yer. Şimdi ülke özgür değil, üniversite özgür değil, sınıf özgür değil, hoca özgür değil, öğrenciler özgür değiller. Sınıfa mesela

diyelim yeni bir tip gelmiş ki bu insanlara böyle bilinçli bir şekilde bence kavratıldı ve kabul ettirildi, yeni birisi gelmiş acaba polis mi, niye geldi, nedir türünden insanların hemen bunları ürettikleri bir süreç yaşandı. Şimdi bu koşulların egemen olduğu bir yerde bilim ne kadar yapılabilir, bilimsel ya da herhangi bir şeyi özgürce tartışmak mümkün mü, mümkün değil. Yani üniversiteler zaten 12 Eylül darbesiyle birlikte hakikaten, bilim yuvaları, gerçek anlamda bilimin üretildiği, bilimin tartışıldığı yuvalar olmaktan, eğitim kurumu olmaktan zaten çıkarıldılar. Mesela ben soruyorum öğrencilerime, öğrenciler gene farklı şeyler söylemiyorlar. Diyorlar ki her şeyi konuşmak, tartışmak mümkün değil diyorlar. Başınıza iş açılır artı hocanın hele hele savunduğu dünya görüşü ki kimlerin üniversite de şimdi yoğun olarak o kadrolara kimlerin geldiğini hepimiz biliyoruz, onların düşüncelerine aykırı bir şey söylediğinizde bu not olarak karşınıza çıkabileceği gibi şiddet görmeye neden olabilir diyorlar, bu tür şeyler yaşanıyor. Ha her yerde mi yaşanıyor belki bunu iddia etmek çok abartı olacak, ama bu gün ülkemizin büyük bir bölümünde var olan, çoğu zaten üniversite olup olmadığı tartışılacak olan, her anlamda üniversite olup olmadığı tartışılacak olan mekânlarda yoğun olarak yaşanan şeyler, bunların olduğunu duyuyorum öğrencilerimden. 12 Eylül öncesi, bu günden baktığımda, bizimde yanlış uygulamalarımızın olduğunu da görüyoruz. Mesela bir kızla bir erkeğin el ele tutuşması bile bizim tepkimize neden oluyordu. Ama 12 Eylül'den sonra sanki oç alırcasına gözümüzün içine baka baka, bırakın el ele tutuşmayı daha uç noktada şeyleri yapmaya başladılar, o da bizim müdahalemizle. Bugün baktığımda çok doğru bir müdahale gelmiyor. Bugün genel anlamda üniversite öğrencisinin kendi sorunlarından uzak, ülke sorunlarından uzak, apolitik gençler olarak yetiştiklerini düşünüyorum, gördüğüm yerler böyle. İşte ODTÜ mesela, gerçekten bizim dönemimizde öğrenci muhalefetinin, düzene muhalefetin kalesi niteliğindedir. Şimdi işte bazen gidip geliyorum ODTÜ'ye, o muhalif kimlikten eser kalmamış diyebiliriz. Mesela şimdi yine toplumsal sorunlara, ülkemizin sorunlarına gene tabii ki ODTÜ'den hemen tepki gösteren devrimci gençler tabii ki var, ama o zaman herhangi bir olaya, 12 Eylül öncesi, hiç abartmıyorum binlerce ODTÜ'lü anında tepki verirdi, şimdi bu yüzlerceye düştü. Yani o kadar daralma yaşandı, bu diğer okullarda da geçerli, durum çok farklı değil diye düşünüyorum. Yani bundan sadece gençleri sorumlu tutmuyorum, çünkü 12 Eylül'le birlikte müdahale edenler ondan sonra yeni bir toplum dizayn ederlerken zaten ülke sorunlarıyla uğraşmayan, dünya sorunlarıyla uğraşmayan hatta kendi geleceğiyle ilgili

kaygı, gerçek anlamda, kaygı duymayan bireyler yetiştirmek istediler. Her şeyi tüketen, ama her şeyi çok hızlı tüketen bireyler yetiştirmek istediler, genel anlamda da bunda başarılı oldular diye düşünüyorum.

“Pişmanlık asla yok. Keşke işte daha fazla zaman ayırsaydım devrimci müdahaleye, keşke daha güzel şeyler yapabilseymişiz diye bakıyorum. Ben işte futbolcu olabilecek noktadaydım, ekmeğimi futboldan yiyebilecek bir noktadaydım. Genç milli aday kadrosuna dahi seçildiğim antrenörüm tarafından bana iletilmişti. Ondan sonra ama futbolu bırakmak zorunda kaldım. Asla pişman da değilim şimdi hatta düşünüyorum bazen işte bu sporla ilgili televizyondaki programları izlerken işte diyorum bende yani en iyi gelebileceğim yer, futboldan emekli olduktan sonra yaşımın gereği olarak şimdi işte televizyon programlarında anlamsız anlamsız, bir pozisyon üzerine yarım saat çok gereksiz çene patlatan insanlardan birisi olabilirdim. İyi ki olmamışım diyorum. Bana kazandırdığı şeylere gelince, mesela benim hani ta başından da söyledim ya işte çok muhafazakâr bir çevrem var, halen de aile çevrem böyle. Şimdi sağ olsunlar onlar bile bana şey diye bakıyorlar, diyorlar ki, bugün bile, sen bir gün mutlaka hidayete ereceksin. Senin kadar iyi bir insan, senin kadar işte şu şu bir takım özelliklerimi söyleyip mutlaka bir gün hidayete erecek diye bakıyorlar. Yani çevremde sevilen ve sayılan bir kişi olduğumu düşünüyorum, ama benim böyle bir noktaya gelmemde muhafazakârların, çevremdeki muhafazakârların bile benimle ilgili böyle düşüncelerinde benim dünya görüşümün belirleyici olduğunu düşünüyorum. Ben o dünya görüşü sayesinde, eğer varsa ki olduğunu söylüyor çevremdeki insanlar, onurlu, kişilikli özelliklerime ben onun sayesinde sahip oldum. Ben sosyalist olmasaydım, toplumsal sorunlara yakın çevremden başlayarak ülke sorunlarına duyarlı olmazdım. Başkaları gibi kayıtsız şekilde işte şuyum olsun buyum olsun derdine düşen bir kişi olmadıysam yani ben sosyalizm sayesinde, ideolojim sayesinde olmadım. Reddetmeyi, düzenin olanaklarını reddetmeyi eğer bilmişsem bu onun sayesinde oldu, iyi ki de oldu.”

“Askeri müdahale yaşanmasaydı devrim olurdu. Onu nasıl artık başarırđık bilmiyorum, ama kesin devrim olurdu. Ha devrimi yüzümüze gözümüze mi bulaştırırdık, yoksa hakikaten inandığımız bir Türkiye’yi mi yaratırdık. Tabii ki düşündüğümüz, inandığımız bir Türkiye’yi yaratmak hedefimiz olurdu, bunu da net oranda başarırđık. O zamanki işte ideolojik birikimimizle, olanaklarımızla doğrudan ilgili olan bir şey. Devrim olurdu ya, evet darbe olmasaydı devrim olurdu. Toplum da

iyi bir toplum olurdu, güzel bir toplum olurdu. Doğrudan doğruya kendisiyle ilgili sürece katkıda bulunurdu, çok daha politik olurdu. Daha iyi bir şekilde paylaştırılacağı için yaşam standardı çok daha üst düzeyde, konuttu, sağlıktı, eğitimdi, ulaşım gibi çok temel ihtiyaçları çok daha iyi karşılanan hem de ücretsiz karşılanan bir ülke insanı olurdu, daha da mutlu olurdu toplum. Yani bunları şimdi bedeller verilerek ediniliyor, ne kadar ulaşılabilir olduğu tartışır. Her halde onlar çok mutlu ediyor diye düşünmüyorum.”

“Bir defa darbeleri, hangi gerekçeyle yapılıyor olursa olsun darbeleri reddetmek. Çünkü bazı kesimlerin sol olarak değerlendirdiği Kemalist çevrelerde, genel anlamda laik çevrelerde bir hastalık vardı, halen bu hastalık günümüzde de büyük oranda devam ediyor, hatta solun bir kesimini de etkilediğini görüyoruz, halen orduya işte Mustafa Kemal’in ordusu, Kemalist ordu diye umut bağlayanların olduğu bir Türkiye’de yaşıyoruz, yaşanan onca darbeye rağmen. Kesinlikle darbeleri bir defa reddetmek, askere umut bağlamamak, çünkü 60 darbesi de, 12 Eylül müdahalesi de, 12 Mart muhtırası ve ara müdahalesi ve 28 Şubat’taki darbe girişimi⁴¹¹ de bunların hepsi kesinlikle reddedilmeli. En azından kendisine devrimci demokrat denilen kesimlerce reddedilmesi gereken hatta halkında genel anlamda reddetmesi gereken oluşumlar ya da girişimler. Darbe bu ülkeye hiçbir zaman hiçbir şey katmadı, sadece götürdü. Mesela solcuların onayladıkları 1960 darbesi de dâhil.”

“Şimdi özellikle AKP, böyle eskiden sola bulaşmış, ondan sonra işte demokrasiyi isteyen, genel anlamda demokrasi isteyen geniş yığınların o beklentilerini denetlemek amacıyla özellikle referandum öncesi, gündeme getirdiği bir politika olarak görüyorum. Şimdi çok sık değiniliyor ama doğru bir tespit, 12 Eylül ürünü olan bir partinin tutup da 12 Eylül’le hesaplaşması mümkün değil. Daha doğrusu şöyle; sistem içinde olan bir partinin, sistemin bir partisinin, kesinlikle 12 Eylül’le hesaplaşması mümkün değil. Bu konuda mesela referanduma karşı hayır diyenler ya da sandık başına gitmeyenlerle yetmez ama evetçiler yoğun bir tartışma yaşamışlardı. Yetmez ama evetçiler, işte 12 Eylül’ü yargılayacaklar, şöyle yapacaklar, bu çok büyük bir adım olacak falan diye

---

⁴¹¹ 28 Şubat süreci, 28 Şubat 1997’de toplanan Milli Güvenlik Kurulu sonucunda alınan kararlarla başlamış olan irticaya karşı olduğu belirtilen bürokrasi ve ordu merkezli bir süreçtir. Bu süreç Türkiye’de siyasi, hukuki, siyasi ve toplumsal alanlarda bazı değişikliklere neden olmuştur. Post-modern darbe olarak da tanımlanmıştır. Bkz: Emre Kongar, *21. Yüzyılda Türkiye (2000’li Yıllarda Türkiye’nin Toplumsal Yapısı)*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2002, s. 280-290.

savunuyorlardı. Ama onların en ünlü kalemlerinin bile, gelinen noktada evet bunun hiç de böyle olmadığını artık açıkça kabullendiklerini ve yazarlık yapanların bunları dile getirdiklerine tanık oluyoruz, işin doğasına aykırı çünkü. Yani sen 12 Eylül'ün ürettiği politik bir hareket olacaksın ondan sonra dönüp 12 Eylül'le hesaplaşacaksın, nasıl hesaplaşılır. Ta başından belliydi, orduvinde Kenan Evren kalırken soruşturma dosyasını hazırlayan cumhuriyet savcısı ayağına gitti ve 'Sayın cumhurbaşkanım' diye başlayan bir ziyaret yapıldı. Ondan sonrada görüyoruz işte, şimdi yattığı yataktan 'gene yaparım' deme cesaretini bile, kendisinden hesap sorulamayacağını bildikleri için, o cümleleri kurma cesaretini gösteren sözüm ona bir yargılama süreci yaşanıyor. Asla 12 Eylül yargılanmıyor. 12 Eylül yargılanır, nasıl yargılanır, Erdal Eren'in dediği gibi yargılanır. Bir gün o 12 Eylül'ün artı onların görevlendirdiği insanların devrimciler için idam cezasını verip rahat rahat kalem kırdıkları o yerlerde halkın kendisi, halkın bizzat kendisi, bir gün oturursa 12 Eylül'le ancak öyle hesaplaşılır. 12 Eylül ancak gerçek anlamda öyle yargılanabilir, umarım bir gün olur.”

“Öğretmen olduğum ve çok sık değişen yüzlerle ders yaptığım için, işimin gereği olarak, gençleri gözlemliyorum. Dedim ya 12 Eylül'den sonra her şeyi hızla tüketen bir gençlik oluşturmaya çalıştılar, maalesef bunda başarılı olduklarını görüyorum. Misal benim eski derslerim nasıl geçirdi, öğrenciler derlerdi ki hocam ya ne yapacağız Osmanlı tarihini ya da herhangi bir şeyi, ya onu biz kendimizde hallederiz, ama Türkiye'yi tartışalım, Türkiye'nin sorunlarını tartışalım derlerdi ve tartışmaya da hemen hemen herkes katılırdı. Şimdi ben yine, alanım tarih olduğu ve hemen güncellenebildiği için, mesela bir tartışma konusu açıyorum sınıfların çok büyük bölümünden tek bir tepki dahi almıyorum, çünkü bihaberler. Dizilerden, magazinsel ya da futbolla ilgili herhangi bir şey atsam ortaya, kesinlikle o dersi bir daha toparlamam mümkün olmaz. Çünkü ilgi alanları oraya kaydırıldı çocukların, işte teknoloji çok yeni, bilgisayar tabii ki insanın yaşamına çok önemli, çok ciddi şeyler kattı, ama maalesef biz gençlik olarak da teknolojiyi öyle çok doğru kullanan bir noktada değiliz. Ailelerinden duyuyoruz işte eve gidince odalarına kapanıp bilgisayarda, facebookta zamanı öldürdüklerini, cep telefonu zaten ayrılmaz bir parçaları haline geldi. Şimdi biz burada alıyoruz dolaba kilitliyoruz, öyle durumu kurtarmaya çalışıyoruz. Öğrenci diyor ki 'ben bundan ayrılamam, yatarken ben bununla birlikte yatıyorum' öyle bağımlılık haline gelmiş, böyle bir gençlik. Vallahi dediğim gibi gençlerin genelinin geldiği bu noktadan sadece gençler sorumlu değil, biz

bile sorumluyuz. Çünkü evet, gençler böyle bir noktaya getirilmek istendi, böyle bir gençlik yaratılmak istendi, ama bunun yanlış olduğunu bilenler, bu ideolojik kuşatmayı kırabilmek için demek ki yeterli çaba gösteremediler ya da gösterdikleri çabalar yeterli olmadı. Onun için daha çok aydınlanmaya ihtiyacı var gençlerimizin. Mesela İslamcı kesimin gençleri çok okuyorlar, ama İslamcı kesimin dışında kalan gençler, bu ülkücü cemahta da öyle, kendilerini iki cephenin dışında bırakan kesimde de öyle, yaygın bir ortak tutum olduğunu düşünüyorum, çok okumadıklarını, çok tartışmadıklarını görüyorum. Yani o anlamdaki dünyaları çok sığ, onları zenginleştirmek lazım. Kim yapacak bunu, sınıfta gene öğretmen yapacak, işte okulda kulüpler var, üniversitelerde de kulüpler var, şunlar var bunlar var, bu nedenle kaygı duyanlar oralarda çok doğru şeyler yapacaklar. Öğrencilerle doğru bağ kuracaklar, öğrencilerle bağ kurarken bu sağcı, bu solcu demeden bence hepsine ulaşmaya çalışacaklar. Öyle yapılırsa gençlik içerisinde ciddi bir aydınlanma yeniden gündeme gelir, gençlik kitlesel bir şekilde kendi sorunlarına da, ülke sorunlarına da sahip çıkan bir gençlik haline gelir.”

Ek-7: Mehmet İle Yapılan Görüşme Metni:*

“Bugün üniversiteli bir genç ne hissediyorsa bizde onları hissediyorduk. Ama tabii bizim biraz daha böyle fikri olarak kafamızda yüklü düşüncelerimiz, fikirlerimiz, ideallerimiz vardı. Ondan sonra ülkücülük adını verdiğimiz bir fikir sistemine mensuptuk, onun ideallerine sıkı sıkıya bağlıydık, inanarak yaşıyorduk. Haliyle de yaşamdan, içinde bulunduğumuz şartlardan haz da duyuyorduk gayet. Tabii birçok şeyin farkında da değildik. O günlerde fark etmemiş olsak bile bugün gördüğümüz, değerlendirdiğimiz kadarıyla ciddi bir karmaşanın içerisindeydik. Ülke adı konulmamış bir savaş yaşıyordu, Türk çocukları birbirleriyle öldüresiye kavga ediyorlardı.”

“Sağ diyince biraz daha milliyetçi, muhafazakâr, işte dini değerlerine bağlı, milli değerlerini önde tutan, yaşatmaya çalışan, tarihine kültürüne sahip çıkan insanlar. Sol kavramı da biraz daha böyle kozmopolit, çokta milli manevi değerleri umursamayan bir insan tipi olarak algılıyorduk. Doğru yanlış bilmiyorum ama biz o zaman öyle algılıyorduk. Şimdi sağ ve sol kavramlarının içi boş birer balon olduğunun farkındayım. Sağ ya da sol hiçbir şey ifade etmiyor şimdi.”

“Ülkücü şehitlerden Dursun Önkuzu bizim mahalle komşumuzdu. Biz ortaokulda okuyorduk onun şehit olduğu 1970’li yıllarda. Onun şehit olmasıyla birlikte bizim gündemimize de ülkücülük çok erken girdi. Böylelikle işte Zile’de olan genç ülkücüler, teşkilata ve kuruluşa gidip gelmeye başladı. Ülkücülüğü fark etmemizin tek sebebi Dursun Önkuzu’nun şehit edilmesidir. Ankara’da Erkek Teknik Yüksek Öğretmen Okulu’nda komünistlerin şehit ettiği Türk milliyetçisidir, o vesileyle ülkücülüğü yaş olarak biraz erken zamanlarda tanıdık. Tabii o zamanlar ailemiz, çok samimi konuşmak lazımsa, çoluk çocuk hareketi gibi işte üç beş tane çocuk, böyle çocuklara mahsus hevesler gibi değerlendiriyorlardı, çevremiz de, ailemiz de. Yani bizim ülkülerimizin, heyecanlarımızın farkında değillerdi.”

“Yani biz boyu 1.50-1.60 adamlardık ama kafamızda koca Türk dünyası vardı. Şimdi tabii orada gerçekleştirmek istediğimiz husus kesintisiz Türk tarihi, Türk devletinin daha da güçlü ve büyük olması. Eski Türklerin hürriyetine kavuşması, o zaman Sovyet Rusya henüz dağılmamıştı, Sovyet Rusya’nın içinde milyonlarca Türk soydaşımız vardı. Bugün bağımsızlığına birer birer kavuşan Özbekistan, Türkmenistan,

---

* Görüşme 25 Kasım 2012 tarihinde Ankara’da yapıldı.

Azerbaycan, Kırım ondan sonra Kazakistan, Kırgızistan gibi Türk devletleri. Doğudaki Türk soydaşlarımız bağımsız birer devlet kurmalarını istiyorduk. Ondan sonra bizim vaktiyle ulaşmış olduğumuz büyük ihtişama, Osmanlı'yla elde ettiğimiz büyük ihtişama, güce yeniden kavuşmak, Türklerin bu gücünü her zaman yaşatmaya muktedir potansiyelinin olduğuna inanıyorduk, biliyorduk.”

“Kendimizi onların gözüyle eleştirmiyorduk. Çünkü kendi ideolojime Allah'a inandığım gibi inanıyordum, hâlâ da inanıyorum. İçimizde ikirciklik dediğimiz hani tereddüt, şüphe yoktu. Allah'a nasıl inanıyorsam ona da öyle inanıyorum, hâlâ aynı. İçinde bulunduğumuz ortam karşıt görüşten yayınlar okumamıza fırsat vermedi belki. Daha sonraları okuduk, ama o günlerde okumadık, o gün yani bir Cumhuriyet gazetesindeki yazarları okumak bile bizim için tukaka bir şeydi. Ondan sonra toplum çok keskin farklarıyla birbirinden fikri ve ideolojik ayrımlar içindeydi. Herkes karşıt, yanında olmayan herkes karşında gibi bir algı vardı. Artı karşında olan herkesi senin canına kastetmeye azmetmiş birer düşman gibi görme, algılama anlayışı hâkimdi. E tabii bu şartlar içerisinde olabildiğince kendi kabuğunda ve kendi çevrene ait değerlerle donanıyorsun. Yani okuyup, değerlendirip şu doğru bu yanlıştırdan ziyade birilerinin dayattığı doğruları doğru, yanlışları yanlış olarak algılamak gibi bir sıkıntı çekiyorduk o zaman, çekiyormuşuz, o zaman farkında değildik tabii. Mesela o günkü sola bakışımla bugünkü sola bakışım farklı benim. Bugün benim değerlendirmelerime göre laik Türkiye Cumhuriyeti devletinin yanında olanlarla, çeşitli ad ve kılıflarla yıkmaya, rejimini, düzenini değiştirmeye çalışanlar diye iki hatta değerlendiriyorum. Yani bu tarfin içine eskinin solcuları da girebilir, eskinin sağcısı olup bugün laik Türkiye Cumhuriyeti devletine tarikatlar, cemaatler bilmem ne eliyle kasteden gruplarda var maalesef, yani taşlar çok fazla oynadı.”

“Elbette ki bizi destekleyen çeşitli memur, öğretmen, işçi kuruluşları vardı. Ama bunların hepsi oluşturulmuş büyük fikir bloklarının içinde yer alan, her ne kadar birbirinden bağımsız kurumsal kimlikler olsa da aynı hedefin farklı kuruluşlarla işte mesela ülkücü işçiler, ülkücü memurlar, ülkücü öğretmenler gibi. Ha bunun yanı sıra siyasi olarak, o günün sağcı siyasi partilerinden Adalet Partisi'nin içinde bize sempatiyle bakanlar vardı. Belki bu bakışı, o gün çok iyi değerlendiriyorduk, ama belki bir siyasi çıkar amaçlıda olabilir, belki de bu ülkenin çocuklarıdır, sahip çıkılması gerektiğine inandıkları için de öyle bakmış olabilirler. Ama böyle çok canı gönülden,

fedakârca Türk milliyetçilerine sahip çıkan hiç kimse yoktu, yani Allah'tan başka sahibimiz yoktu. Tabii Türkiye'de ihanet diye çok insanın bulaştığı bir kavram vardır. İhanet kavramına bulaşmamış insanlar genelde yalnızdır, yani böyle güçlü değildir ekonomi olarak, siyasi olarak, makam mevki olarak, sosyal konum olarak çok güçlendirmezler. Niye çünkü bir yere hizmet etmiyorsan yani birinin kılıcını sallamıyorsan kimse ekmek vermiyor. Bir atasözümüz de deniyor ya 'Gâvurun ekmeğini yiyen kılıcını sallar' diye, biz kimsenin ekmeğini yemediğimiz için kimsenin kılıcını da sallamıyorduk. Haliyle de kendi kısıtlı imkânlarımız neye yetiyorsa o kadar faaliyet gösterebiliyorduk. Ondan sonra bize yardımcı olan nedir, bir dergimizi, gazetemizi almak bile bizim için çok büyük bir yardımdı, o kadar. Yani bizim derneğimizin, teşkilatlarımızın çıkardığı bir dergiyi, gazeteyi satın almaları bile insanların, ya da cüzi işte bugünkü parayla beş lira, on lira, yirmi lira gibi yardımlarda, bağışlarda bulunmaları bile bizim için önemli bir şeydi yani."

"Konuşuluyordu, hissediliyordu, günler öncesinden biz kendi aramızda bile şakalaşarak ihtilal olacağına dair birtakım önsezimi diyelim yoksa fısıltı gazetesinin dedikodu şeklinde bize ulaşması mı diyelim duyuyorduk. Yani öğrenmemiz, önceden haber almamız diye bir şey yoktu, ben sabah 05.00'da öğrendim 06.00'da da tutuklandım, sabah tutuklandım. Ama tahmin ediyorduk, konuşuyorduk, bir de ülkenin gidişatı böyle bir darbenin beklentisini hazırlamıştı, insanların kafasında böyle bir beklenti vardı yani. Artık bu iş çözülsün, bu iş siyasi olarak çözülmeyecek, bu iş ancak Türk Silahlı Kuvvetleri'nin el koymasıyla çözülecek kanaati topluma yerleşti ki daha sonradan Kenan Evren'de 'Şartların olgunlaşmasını bekledik' diyerek buna açıklık getirmişti."

"Bugün televizyonlarda bir takım Marksistlerin işte duygu sömürüsü, böyle hümanist insan gösterileri yaparak sundukları şartların daha kötüsünü bizde yaşadık. Biz de hep dizlerimize kadar lağım sularının dolu olduğu ortamlarda tutuklu kaldık, günlerce işte soğukta üşüye üşüye, titreye titreye yaşamak zorunda kaldık. Aç, ilaçsız, bakımsız, aniden ayağa kalktığımızda gözlerimiz kararıp başımız dönecek kadar, ama biz bunları hiçbir zaman, Türk milleti, Türk devleti zarar görecektir, birilerinin bunları kullanmasına müsaade etmemek uğruna, hiçbir zaman söylemedik, dillendirmedik. Ama Mamaklarda, Erzincanlarda ve Türkiye'deki diğer askeri cezaevlerinde bugün solcuların kendilerini öyle abarta abarta anlattıkları şeyin âlâsını bizde yaşadık. Bizim farkımız

sadece, Türk devleti zarar görmesin diye susmamızdır. Yani bu susmamız herhangi bir kötü muameleye maruz kalmadığımız anlamına gelmesin. Her türlü işkenceyi onlardan fazla gördük yani. Mesela şu var; 12 Eylül cezaevlerinde, zindanlarında kaldığım süre zarfında işte dediler ki askersiniz siz, tamam zaten askerde olduk oluruz, asker gibi yaşayacaksınız tamam ona da eyvallah, giyimimiz, kuşamımız, yatmamız, kalkmamız belli bir askeri disiplin içerisinde. Ondan sonra mesela bir takım hatalar işliyorsun ya da seni yöneten insanlara göre hata olarak kabul edilen bir iş yaptın. Bunun cezası İstiklal Marşı'nın on kıtasını ezbere söylemek, böyle bir ceza olur mu? Mesela işte onun yanından geçerken topuk selamı vermedin, bunun cezası Atatürk'ün Gençliğe Hitabe'sini ezbere söylemektir. Bu nedir biliyor musun, bu, senin için yüksek değer taşıyan bir takım değerleri işkence olarak kullanıp seni onlardan tiksindir, ondan sonra onlardan artık nefret eder hale getirmektir. Bunlarla yaptılar, İstiklal Marşı'nı söylemek bir ceza yöntemiymiş, Türk milliyetçisine İstiklal Marşı ceza olur mu, ibadet eder gibi İstiklal Marşı söyler Türk milliyetçisi. Atatürk'ün Gençliğe Hitabe'si Türk tarihinin kaydettiği en güzel hitabedir, ama bunlar bir işkence, bir ceza olarak kullanıldı. Bal yemek bile ceza olarak verilirse ister istemez bir zaman sonra tat vermiyor, eziyet haline geliyor. Mesela herkes kitaplarını yakmak zorunda kaldı. Yani bu çile sadece sola mahsus bir çile değil ki. Biraz öncede dediğim gibi sol bunları çok dillendirdiği için sanki sırf sol maruz kalmış gibi algılandı. Değil, öyle bir şey değil. Benim beş bin küsur kitabım vardı, şu anda iki bin tane kitabım yok, ailem kimini götürüp köyde yakmış, kimini oraya buraya vermişler, kütüphanemizi dağıttık biz. Yani mesela benim başkanı olduğum Ülkü Ocağı'nın beş bin tane kitabı vardı, kitabımız vardı. Beş bin tane kitap, çoğu illerde kütüphanelerde yoktur bu kadar. Biz böyle kuru kavgacı, kafaları bir takım şartlanmalarla doldurulmuş ideolojik robotlar gibi değildik ki. Elbette ki okuyorduk, araştırıyorduk, biliyorduk, tarihimizi biliyorduk, medeniyetimizi biliyorduk, dinimizi biliyorduk. Ha yeterli miydi, değildi, o kitapların hepsini okuduk mu, okumamıştık tabii de daha sonradan fırsat buldukça okuyabildiğimiz kadar okuduk. Ama çok zengin bir kütüphanemiz vardı. Bütün İslam klasikleri, bütün Türk tarihiyle ilgili ansiklopedi kitaplardan küçük kitaplara kadar hepsi vardı. Ama tabii onları okumak, onların üzerinde ilgili araştırma yapma ortamı kalmamıştı artık 1980 Eylül'ü itibarıyla. O gün sadece, bugün komünistlere karşı nasıl mücadele ederim ya da komünistlerin bana karşı vereceği zararlardan kendimi nasıl korunurum, o noktadaydık. Tekrar bırakılmamız da mızrak çuvala sığmıyordu artık, dokuz sene yattım. Ondan sonra daha tutacak halleri

kalmamıştı. Şartlar değişti, demokratik seçimler yapıldı, güya neyse işte ihtilalcilerin dizayn ettiği şekilde yeni seçimler oluştu, bilmem ne yaptı bizde yavaş yavaş çıktık. Zaten bugün işte yirmi yıl, otuz yıl ceza alan insan bile o kadar ceza yatıyor. Ben beraat ettim, ama dokuz yıl cezaevinde yattım, ama beraat ettim sonuçta.”

“Mesela bir genç kız ya da bir genç çocuk kendi emsali bir genci sevebilir, uzaktan bakar, sever, o karakaşlı, ela gözlü dünyanın en güzelidir. Şimdi bizim nazarımızda da devlet, devletin kurumları, TSK, devletin diğer güçleri falan bizim için çok daha kutsaldı. Ondan sonra Türk toplumunun nitelediği şekliyle asker ocağı peygamber ocağıdır hep böyle yüce bir tanımla onları tanımlardık. Ama bilmediğimiz bir şey vardı, elbette ki TSK yine yücedir, yine büyüktür, ama birilerinin elinde en güzel şey bile öldürücü bir hale gelebiliyor. Mesela bıçak ameliyat içinde kullanılıyor, insanı kesmek içinde kullanılıyor, mutfakta yemek pişirmek içinde kullanılıyor, yani bu nasıl kullanıldığına bağlı bir şey. Maalesef TSK’yi o gün kullanan insanlar Türk milliyetçilerine çok şiddetle kastettiler. Bir Türk milliyetçisine hırsız diyebilirler, derler ki olabilir yapmıştır insandır, işte birinin namusuna bakmıştır, ya olur yapabilir cahildir, şeytana uymuştur veya işte yalan söyledi ya söylemiştir. Bir Türk milliyetçiliğine yakışmayacak birinci şey vatan hainliğidir, ya bizi vatan hainliğiyle suçladılar. Vatan haini idi adımız maalesef, 12 Eylül ihtilalinin nezdinde Türk milliyetçileri vatan haini idi. Bununla muhatap olmak o kadar dehşet verici bir şeydi ki şaşırдық, şoka girdik biz, inanamadık ya, Allah Allah dedik bir Türk milliyetçisi nasıl vatan haini olur. Maalesef bizi vatan hainliğiyle suçladılar benim için o travmaydı, aynı zamanda daldığım hayalden ve uyuduğum, derin uykudan uyandıran şiddetli bir uyarıcıydı onunla muhatap olmak. Travmadır yani bizde hakikaten ciddi bir travma oluşturmuştu yani. Şimdi Türk milliyetçiliği çok farklı bir duygudur, mesela işte dindarlık bile sonuçta işte cennete girmek, cenabı Allah’ın birtakım işte iyiliklerine, mükâfatlarına kavuşmayı amaç edebilir, ama milliyetçilik hiçbir şey beklemeksizin Türk milletine hizmet etmek demektir. Bu yüzden tabii bu duyguyu yakalıyorsanız, eğer çok samimi bir Türk milliyetçisiyseniz size eziyet eden insanların bu eziyetlerini bile bertaraf edebilirsiniz. Çünkü size eziyet eden Türk milleti, Türk devleti değildi, Türk milleti ve Türk devleti adına yönetime el koyduğunu söyleyen karanlık mahfillerin uşaklarıydı. Yani Amerika’nın ‘bizim çocuklar’ dediği adamlardı. Amerikalılar Türk milliyetçilerini ne

kadar seviyorsa 12 Eylül cuntacıları da o kadar seviyordu. Bu bilişle atlattık, kolay olmadı, ama atlattık.”

“İhtilale engel olunmak istenmedi. Zaten daha sonraki yıllarda, 11 Eylül günü oluk oluk kan akarken 12 Eylül günü sanki su vanası kapatılır gibi, elektrik şarteli indirilir gibi, bıçak keser gibi kesilmesi birtakım şeyler düşündürdü insanlara. Niye 79’da yapmadınız, daha önce yapmadınız, 79’da günde bir-iki tane insan öldürülüyordu sağ ve soldan, 80’de günde yirmi-yirmi beş kişi öldürülüyordu. Kenan Evren dedi ki ‘Şartların olgunlaşmasını bekledik’ bu her şeyi anlatıyor, yani bundan daha açıklayıcı bir ifade olamaz. Kendi gelişini halkın alkışlaması için, kabul edilir olmak için bir yıl boyunca Türk çocuklarının sağ-sol adı altında öldürülmesine göz yumdu. 1979’da müdahale etselerdi onca Türk çocuğu ölmeyecekti sağdan ve soldan. Ölenler Anadolu’nun hep fakir çocuklarıydı. Önce ayrıştırıldılar ondan sonra birbirleriyle dövüştürdüler, oyun çok büyüktü yani. Bugün başka şekli oynanıyor, o zaman sağ-sol, Alevi-Sünni idi, şimdi başka şekilde oynanıyor yine devam ediyor yani bitmiş değil sadece formasyon değiştirdi.”

“Amaç şu, tabii herkesini bunu kabul etmesini beklemiyoruz, ama Haçlı Batı’nın Türk milleti üzerinde binlerce yıllık birikiminden oluşmuş bir hıncı var, bu Batı’da travma oluşturmuştur. Atilla’nın gidip papaya diz çöktürmesi, Fatih Sultan Mehmet’in İstanbul’u fethetmesi, Kanuni Sultan Süleyman’ın Viyana kapılarına kadar dayanması Avrupalılarda çok büyük travmalar oluşturmuştur. Mesela Türklerin tarihte kurduğu en büyük devletlerden bir tanesi olan Osmanlı İmparatorluğu, Haçlı Batı’yı, Hıristiyan dünyayı kendi kabuğuna hapsedmiştir, bunaltmıştır. O zamana baktığınız zaman mesela Türk dünyası, İslam coğrafyası mutluluk içindedir, refah içindedir, bolluk içindedir, herkes huzurludur. Avrupa’ya bakıyorsunuz birbirini boğazlıyor, çünkü biz onları dar bir coğrafyaya hapsedmişiz, kabuklarına hapsedmişiz. Şimdi 1919’daki süreç Haçlı Batı’nın, Türk milletinin ve Türk devletinin hesabını kendi aklınca gördüğü gündür. Ama Türk milletini iyi tanımadıkları için, Türk soyunun gizli gücünü bilmedikleri için Atatürk ve arkadaşlarının başlatacağı Milli Mücadele’den haberleri yoktur, ihtimal bile vermiyorlar böyle bir mücadeleye. Atatürk’ün başlatmış olduğu Milli Mücadele Haçlı Batı’nın tam bu sefer tamam ettik bu işi bitirdik dedikleri noktada yeniden hayallerinin suya düşmesidir. Ama atasözümüzde de denildiği gibi ‘Su uyur düşman uyumaz’ Avrupalı ya da Türklüğün dış düşmanları bu defa da kendi yerli işbirlikçilerini bulmuş,

yarım kalmış hesapları tamamlamanın yollarına bakmaktadır ve artık savaşlarında şeklide değişmiştir. Eskiden olduğu gibi cephelerde savaş yok, savaşlar ekonomik olarak, siyasi olarak yapılıyor ve bugünkü Türk devleti 1919 şartlarına döndürülmeye çalışılıyor. Maalesef bugün Türkiye’de Türk milletinin inançları istismar edilerek birtakım karanlık mahfillerden emir alan karanlık vicdanlı insanlar dini kisveyle, inanç kisvesiyle Türk milletini kandırmaktadır. Türk milletine kimse açıktan düşmanlık edemez, etse bile muvaffak olamaz, ama Türk milleti diniyle kandırılmaktadır ki mesela 12 Eylül müdahalesi işte sağı da, solu da ezdim diyor, ama dikkat ederseniz Fettullah Gülen hareketi palazlanmıştır, tarikatlar palazlanmıştır. Elbette ki ben her şeyden önce elhamdülillah Müslüman’ım diyen insanım, Kuran-ı Kerim’i hiç böyle takılmadan okurum, büyük bir bölümünü ezbere bilirim. Ben bunları söylerken İslam dinine karşı olumsuz bakışım falan yok, ama maalesef bugün Türk milleti diniyle vuruluyor. Bakıyorsun dinler arası diyalog adı altında Türk milleti Haçlı Batı’nın emri altına sokulmaya çalışılıyor. Bir bakıyorsun iktidardaki insanlar ‘eş başkanı’ adıyla Amerika projelerine eş başkanlığı yapıyor, böyle şartlar, böyle durumlar içinde yaşıyorsun. Yoksa bu karşı çıkmak anlamında değildir. Türk milleti tertemiz Müslüman bir millettir, yani Araplardan daha temiz, daha düzgün Müslüman bir millettir.”

“Düşünce dünyamda değişmeler oldu. Mesela şimdi ‘karıştır-barıştır’ diye bir şey uyguladı Kenan Evren. Komünistler, bizim onları tuttuğumuz yerde kesip önce ılık ılık kanını içtiğimizi, sonra etlerini yediğimizi düşünüyorlarmış. Biz de komünistleri ahlaksız, anne bacı bilmez, her türlü ihaneti gözünü kırpmadan yapan insan olarak görüyorduk. Onlar bizim öyle olmadığımızı, biz de onların öyle olmadığını gördük. Baktık onlarda bizim gibi garip Anadolu çocuklarıydı, sadece onlar hasbelkader işte sol örgütlerin elinde öyle oldu. İşte bir kısım çocuklarda başka bir cephede, cenahta yer aldı. Çok şey değişti yani. Onun ötesinde mesela devlete bakışımız daha gerçekçi, TSK’ye bakışımız, insana bakışımız, bir şeyin görüldüğü gibi olmadığını anladık. Mesela şu bundan ibaret değil ki, telefon gibi gözüküyor, ama telefon değil ses alma cihazı iyi bakarsanız. İşte iyi bakmayı öğrendik, iyi ayırt etmeyi öğrendik, tefrik etmeyi öğrendik yani. Bundan başka çokça kitap okuma şansımız oldu, mesela ben Das Kapital’i okumuşumdur, bütün batı klasiklerini okumuşumdur, başka Marksist eserleri okumuşumdur. 1980 öncesi okumazdım, onları okumak günah gibiydi, günah demiyorduk, ama günah gibiydi. Sonradan okuduk hiçbir zarar olmadı, ne komünist

oldum ne de başka bir şey. Aslında en azından onlara karşı duruşum daha da pekişti, en azından iyi tanıma fırsatım oldu, rakibimi iyi tanıyorum. Cahil bırakmakta özel bir metottur yani, birbirlerini anlamamaları için ön tedbirler almakta bir metottur.”

“Okula dönüş için cezaevinde kaldığımı belgelemek gerekti, önce onu belgeledim, zor olmadı. Ondan sonra üniversite konseyine girdi durum, karar aldı üniversite konseyi de kabul etti, döndüm tamamladım okulumu. Yani yardımcı oldular tamamladık, sağ olsunlar. Başka çarem yok, hiçbir mesleğim yoktu yani. Bir de biz kötü öğrenciler falanda değildik, sadece iyi şartlarla buluşmamış öğrencilerdik, yoksa kötü öğrenci falan değildik. Okulun o kadar uzaması kötü öğrenci olduğumuzdan falan değilki, birden bire önümüze 12 Eylül gibi bir kesintinin gelmesidir, o sebeple kesintiye uğradı. Tabii zor oldu birçok şeyi unuttuk, birçok şeyi öğrenmekte zorlandık hatta öğrenemedim, kafamız başka şeylerle doldu artık. Zaten 12 Eylül öncesinde de öyle tam dört dörtlük öğrenci değildik yani, işte öğrenciydik.”

“Bizden sonrasını tam bilmiyoruz, elbette ki böyle çok seri tutuklamalar oldu, gözaltılar oldu, kaşı kara diye, gözü ela diye, başını kaldırdı diye insanlar sorgusuz sualsiz bir ay, iki ay, üç ay, beş ay, altı ay uydurma suçlarla içeriye alındı. 1990’da tekrar geri döndüğümde sanki başka bir ülkeye gitmiş gibiydim, vallah dünya değişmişti, çok değişmişti, yok hiçbir şey benzemiyor yani, yapayalınızdim. Ama kişiliğim olgunlaştığı için içinde bulunduğum şartlara uyumda zorluk çekmedim. O da zaten yaşanılabilecek en büyük şartlara maruz kalıp onlara alıştığım için, yani bağışıklık sistemim çok geliştiği için toplumun içinde yalnızda kalmadım elbette ki. Bir de tabii ister istemez uzun müddet bir fikir adına bir mücadele vermiş insanın, bir çile çekmiş insanın toplumda diğer insanlar tarafından farklı bir karşılığı var, yani hoş tabii ki. Saygı duyuluyor falan, ama mesela 1990’da ki Türk milliyetçileriyle 1980’deki Türk milliyetçileri çok farklıydı, apayrıydı. Uzaydan gelmiş gibiydiler ya da biz uzaydan gelmiş gibiydik yani bilmiyorum, ama bir farklılık vardı. Tabii çok kolay olmadı, alışamadım, işte onlarda belki bizi yargıladı ya da bizi çok efsanevi bir kişilik olarak gördüler, çok ütöpik gördüler. Biz de kafamızda yaşattığımız milliyetçi insan tipine çok kez sığdıramadık daha sonraki gençleri, onda da yanılmışız. Zamanın insanları değiştirdiğini de zaman içinde öğrendik. Çokta anormal bir şey değilmiş yani, ama 90’da böyleydi benim için, sanki uzaydan gelmiş gibi ya da ben uzaya gitmişim gibi. Yani ben dünyadan uzaya gitmişim ya da uzaylılar dünyaya gelmiş gibiydi, o kadar

farklıydı. Eğitim konusu da tabii göreceli bir kavram, ama 1980 öncesinde eğitim bana göre iyi idi, 1980'den sonra YÖK kuruldu, üniversiteler belli bir disipline sokuldu. Bu birileri tarafından onaylandı, birilerinin çok şiddetle karşı çıktı, hatta birtakım eylemlerin yapılmasına neden oldu. Bence Türkiye'de üniversitelerde yeterince akademik araştırmaya fırsat tanınmıyor ya da imkânları kısıtlı. Türk çocuklarını bu imkânlardan mahrum bırakmamak lazım, ben Türk çocuklarının bu imkânlardan özellikle mahrum bırakıldığına inanıyorum. Zaten böyle çok büyük zenginlikleri olan, imkânları olan aileler çocuklarını farklı üniversitelerde okutuyor mesela bugün Bilkent'e sadece zeki çocuklar gitmiyor, Türk çocuklarının hepsi zeki, ama zekâ tek başına yetmiyor, o zekânın iyi işlenmesi gerekiyor, iyi yetiştirilmesi gerekiyor ilkokuldan itibaren. Biz de çok zeki çocuklardık, ne oldu bir üniversiteyi güç bela koltuk değneğiyle zor bitirdik. Bu koltuk değneğiyle bitirmemiz zeki olmadığımızdan değil ki şartların aleyhimize geliştiğinden ya da bizimle ilgisi olmayan birtakım şeyler ile muhatap edilmişliğimizden. Bugün de Türkiye'nin iyi üniversitelerine bakarsan hep kalburüstü aile çocukları okuyor. Onların hepsi zeki değil, ama ta ilkokuldan itibaren iyi eğitiliyor düzenli eğitiliyor, iyi paralar harcanıyor, işte beslenmek bile bununla doğru orantılı yani. Yurtdışında eğitim aldırıyorlar, uluslar arası üne sahip okullara gidiyorlar, akademik araştırma imkânlarının bol olduğu üniversitelere gönderiliyorlar. Türk çocukları Türk devlet okullarında okumak zorundalar, ikinci sınıf, üçüncü sınıf üniversitelerde okumak zorundalar maalesef, yani bu kader değil, ama kader haline getirilmiştir.”

“Bu sadece benim için değil bir sürü arkadaşlarım mesela beğendikleri, hoşlandıkları kızlarla evlenemediler. Mesela herkesin beğendiği kızlar olur, erkekler olur falan, o kesintiden dolayı, o ortamdan dolayı hiçbir şey diyemedik. İkincisi benim hayatta olmak istediğim şeylerden bir tanesi üniversitede kalmaktı, üniversiteyi zor bitirdim, iyi bir mühendis olmak istiyordum şu anda bile sıradan bir mühendisim yani. Ekmeğimi mühendislikten kazanıyorum, ama öyle çok birinci sınıf bir mühendis değilim itiraf etmek gerekirse. Mesela iyi derecede bir dil bilmiyorum bunlar benim kusurum değil ki, bunlar içinde bulunduğum şartların getirdiği olumsuzluklar. Yoksa benim kusurum değildi yani. Hani şurada birisi sigara içse bu sigaradan bizde etkileniyoruz, yani ortam etkiliyor insanı, onun ötesinde yaptığım hiçbir şeyden pişman değilim, çünkü 1980 öncesinde neye inanıyorsam bugün de aynı şeylere inanıyorum.

Türk'ün ne demek olduğunu öğrendim. Hani Atatürk 'Bir Türk dünyaya bedeldir' diyor ya bu bizde bir slogandır, hakikaten bir Türk dünyaya bedelmış onu öğrendim. Ondan sonra ümitsiz olmamayı, zor şartlarda pes etmemeyi, mücadele etmeyi, eğer bir şeyi elinle açamıyorsan kafanla da vurup açabileceğini, yıkabileceğini, engel tanımamayı öğrendim ben, öyle bir güzelliği de oldu. Yani zorluk diye, imkânsızlık diye bir şey tanımıyorum, imkânsızlık sadece yaratanın sınırları dâhilinde vardır. Eğer bir uçağı bir insan yapabiliyorsa bende yapabilirim buna inanıyorum ya da bir elektronik sistemi herhangi bir insan, yaratılmış olmasın yeter ki yapılmışsa eğer, onları yapabilirim. İnsanlar bunu yapabilir, buna inanıyorum ki doğrusuda odur yani.”

“Bugünkü düşünce yapımla o zamanlara gitsem, Türk çocuklarının hani yabancı bir ideolojinin uşağı olmalarını, mensubu olmalarını, hatta silahşoru olmalarını engelleyecek her türlü yola başvururdum. Mesela benim babamın kız kardeşinin oğlu solcuydu. 1980’de tutsam döverdim, eğer ihtilal 81’de olsa belki vururdum. Yani bırak başkalarını kendi akrabalar içinde bile bir düşmanlık vardı, tek suçu neydi biliyor musun, biraz daha sosyal demokrat düşünüyordu. Bugün benim gibi düşünüyor ya da ben onun gibi düşünüyorum bilmiyorum. Yani devlete, dünya ya bakışımız aynıymış, sadece şu karşıdaki manzaraya ben bu odanın penceresinden, o diğer odanın penceresinden bakıyormuş. Hepimiz aynı manzaraya bakıyorduk sadece farklı pencerelerden baktığımız için, birde farklı diller konuşurduğumuz için, anlatımlarımız farklıydı, sanki farklı şeyler söylüyormuşuz gibi algılıyorduk birbirimizi. Onun için bu günkü aklımla o zamana gitseydim hiçbir şekilde Türk çocuklarının, Türk devletinin nezdinde suç teşkil edecek fiillere girişmesine izin vermezdim. Çünkü bu Türk milliyetçiliğinin doğasına aykırı bir şeydir, yani hem Türk devletini yaşatmak isteyeceksin hem de Türk devletinin önüne salık olarak çıkacaksın, böyle bir şey olmaz. Bu özellikle Türk gençlerine, Türk milliyetçilerine suç işletilmiştir, sanık haline getirilmiştir, suçlu haline getirilmiştir. Oysaki benim bugün yegâne görevim, rahmetli Atatürk’ün, işte Türk milletinin en büyük evlatlarından birinin, kurduğu Türk devletini yaşatmaktır. Bunu yıkmak için birileri suç işliyor, ben de suç işlersem ne yaparım onların yaptığına benzer işler yapmış olurum. Onun için Türk milletçiliğinin doğasına aykırıdır Türk devletinin kanunlarına muhalefet etmek, Türk devletinin kanunlarına karşı suç işlemek maalesef 1980 öncesi Türk milliyetçileri bu hataya düşürüldüler. O

tarafıta düştü biz de, onun için benim bugünkü aklım keşke o gün olsaydı, ama olmuyor maalesef.”

“Ya şimdi görünen şartlar içerisinde askeri müdahale olmamış olsaydı büyük bir iç savaş yaşayacaktık, hızla ona gidiyorduk. Muhtemelen de, büyük ihtimalle de biz galip gelirdik, çünkü bu milletin temelleriyle örtüşen orijinal yapımız vardı. Yani son tahlilde Türk milletinin mayasıyla örtüşüyorduk. Biz galip çıkardık, ha bu nasıl bir ideolojik hırsla olurdu, yani hiçbir ideolojik ihtilal insafılı değildir, maalesef değildir, kıyar yani, kıyar. Türk milleti kamplaşmıştı, birilerinin amaçladığı noktaya gelmişti. Aslında ihtilal bizi çok şeyden kurtarmadı, ama şunu yaptı ihtilal, bize ölümü gösterip sıtmaya razı ettiler. Biz ihtilalle öyle selamete çıkmış, rahata ermiş falan da değiliz sıtmaya tutulduk sadece. Ondan önce ölüm vardı, ölümü göstererek sıtmaya razı ettiler, yani ihtilal sıtmaya razı olmaktır. Ama görünen şartlar içerisinde ihtilal olmasaydı Türk çocukları bir gün Afrika’daki o kabile savaşlarında kıyıyorlar ya birbirlerine aynı öyle kıyardık, başlamıştı yani. Biz üstün gelirdik, gelirdik ama bu Türk milletine neye mal olurdu, bu acının yarası kaç yüzyıl da sarılırdı bilmiyorum. Çünkü Türk milletinin tarihinde böyle ciddi kıyımalar vardır. Mesela şah İsmail’le Yavuz Sultan Selim’in kavgası, Timur ile Yıldırım Bayezid’in kavgası, bunlar Türk milletinde çok derin yaralar açmıştır. Ondan sonra asırlardır bitmemiştir, şii-Sünni çatışmaları da öyle bunlar tarihteki Türk milletinin ta genlerine, bilinçaltına işlemiş travmalardır. 1980 ihtilali olmasaydı Türk milleti belki büyük travmalardan birini daha yaşayacaktı, yani izleri yüzyıllarca sürececek sonuçlar olurdu.”

“Kırkpınar başpehlivanlığına soyunan adam tutup da benim rakibim iyi oyun biliyordu, çok güçlüydü falan demesi ne kadar böyle geçersiz bir mazeretse, benim şimdiki söyleyeceklerimde o kadar geçersiz bir mazeret, peşin peşin söyleyeyim. Ama Türk milletinin tarihi düşmanları her zaman iş başındaydı, yerlerindeydi, işlerini yapıyorlardı, bizse uyuyorduk, rahatlığa alıştık. Orhun Abideleri’nde bile yazar, işte ulu büyüğümüz Bilge Kağan der ki ‘Ey Türk, sen doydüğında açlık nedir bilmezsin’ biz biraz unutkan bir milletiz, düşmanlarımızı çabuk unutturuz, kandırılması kolay insanlarız biz. O da kötü müdür, değildir yani insan olmanın gerekleridir. İnanmak kötü bir şey değildir, ama maalesef düşmanını unutan bir milletiz, yeterince uyanık değiliz, çabuk unutuyoruz, kinci bir millet değiliz keşke kinci bir millet olsak. İngilizler kinci olmaları sayesinde ayaktalar, ciddi tarih bilinçleri vardır. Biz ise işte dün bize silah çeken insan

bir yıl sonra gelsin kapımıza, açım dese ekmek veririz, yatacak yerimiz yok dese hemen yatak serer başköşeye oturturuz, biz böyle bir milletiz yani. Orhun Abideleri'ne bile yazmış büyük atalarımız bizim, 'Sen doydüğün zaman açlık nedir bilmezsin' diyor, biz öyle bir milletiz. Onun için de düşmanlarımız hep iş başındaydı biz kandırıldık ya da Türklüğün büyük evladı Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün tembihlerini unuttuk. Ondan sonra Milli Mücadele'nin Türk milletine kazandırdığı onuru unuttuk, devlet olmanın ne demek olduğunu, içinde bulunduğumuz rahatlıktan, bolluktan dolayı fark etmedik. Ondan sonra işte varlık içinde yaşarken yokluk gelebileceğini hiç düşünmedik. Ama tarihi düşmanlarımız hep iş başındaydı gaflette olan işte uyanık durması gerekirken uyanık durmayan bizdik, onun içinde düşman bizi şöyle etti böyle etti, bunlar hep hikâye. Bir dava adamının ağzından çıkmaması gereken sözler, ama toplum biraz öncede söylediğim gibi milli karakterimiz sebebiyle böyle bir rahatlık halindeydik. Ama su uyuyunca düşman uyumaz, Türkler çok güzel atasözleri söyler, ama atasözlerine uygun yaşamazlar. Düşman uyumuyordu biz uyuyorduk. Uyanık olmamız gerekiyor, gaflete düşmememiz gerekiyor.”

“Ya bazen yüzümüzde birilerinin anlamlandıramadığı bir tebessüm oluşuyor, bazı şeylerde böyle birden içimiz eziliyor, ondan sonra pişman olmamakla birlikte işte keşke yapmasaydım, keşke bu da böyle olmasaydı dediğim şeyler az değil. Ama pişman olmadık, pişman değilim ben hiçbir şeyden, ama keşke şunu da şöyle yapsaydık dediğim çok şey var. Mesela adam Cumhuriyet gazetesi okuyor diye dövdük yani. Bizim sınıfta bir çocuk vardı sırf bozkurt rozeti takıyorum diye bana itçi diyordu, bende onu dövüyordum, o keşke bana itçi demeseydi, bozkurt it olur mu yani. Türk milletinin sembolü, o, it diyordu, oysaki en az benim kadar soy ve kan olarak Türk çocuğuydu. Ama nasıl olduysa biraz daha sol kampı içerisinde farklı düşüncelerle donandığı için bozkurda it diyordu. Onun yaptığı da doğru bir şey değildi, benim yaptığımda. İşte keşke biz onu dövmeseydik, oda bize söylemeseydi. Buna benzer o kadar çok şey var ki yani hangi birini anlatırsın. İşte adam CHP'ye oy veriyor diye selam bile veriyorduk ya da belki korktuğundan bize bir şey demiyordu ama adam bizi böyle vuran, kıran, asan, kesen birileri olarak görüyordu, oysaki cebimizde sigara paramız bile yoktu. Yani üç kişi, beş kişi bir araya gelirse bir paket sigara alabiliyorduk. Babamızın verdiği harçlıklarla geçiniyorduk. Öyle ne bileyim gasp etmedik Allah'a çok şükür, soygun yapmadık, kimsenin namusuna, şerefine göz dikmedik ki gücümüz vardı, çok ciddi

gücümüz vardı. Mesela birinden bir şey istediğimiz zaman almama gibi bir gücümüz yoktu, ama hiçbir zaman bu gücümüzü Türk milletinin onurunu kıracak ya da Allah'ın razı olmayacağı, günah, haram olarak tarif edilen hiçbir eylemde kullanmadık. Bunlarda güzel taraflarımızdı, ama bunun yanı sıra kusur mu diyelim, kabahat mi diyelim çok işledik, bayağı bir kusur ve kabahatlerimiz oldu. Bize karşıda yapıldı bizde yaptık. Yani kavgada taşın yumruğun sayısı belli olmuyor, kavgada taş da yumruk da yedik, taş da yumruk da attık.”

“Tiyatro, ‘one minute’⁴¹² tiyatrosunun benzerlerinden bir tanesi. Hiçbir anlam ifade etmiyor. Türk milletinin vicdanındaki yaranın kanını falan dindirmiyor yani. Mavi Marmara⁴¹³ tiyatrosu, ‘one minute’ gibi bir tiyatro, AKP’nin oyunlarından biri olarak görüyorum ve bazı Türk milliyetçilerinin bu oyuna alet olmalarını da üzüntüyle karşılıyorum, keşke alet olmasalar. Türk devleti bizim Türk devletimizdir boş ver, varsın devlet dövsün helâli hoş olsun. Birde bugün 12 Eylül’ü yargılayan insanlar Kenan Evren’i falan yargılamıyor, Atatürk’ün kurmuş olduğu sistemi yanlış kullanan insanları, onların yanlışlıklarını değil, dolaylı olarak Atatürk’ün kurmuş olduğu sistemin yanlışlığını bilinçaltlarına yerleştirmeye çalışıyorlar ve çoğu insan bunu fark etmiyor. Bugün TSK’ye saldırmak ne demek, Atatürk’e direk saldıramadığı için arkasından dolanmaktır. Bu hataya düşmemek lazım, ama Türk milliyetçilerinin bir kısmı düştü bu hataya. Bu dediğim gibi AKP’nin ustalıkla sahnelediği tiyatrolardan bir tanesi.”

“Bugünkü gençlik çok rahat ve umarsız. Hiçbir şeye aldırış etmiyorlar, ama iyi yaşıyorlar, giyimleri, kuşamları, beslenmeleri maşallah yanaklarından kan damlıyor iyi, gayet güzel. Ama tabii insanların birtakım ülkeleri olmalı, hayat sadece eğlenmeden,

---

⁴¹² 30 Ocak’ta İsviçre’nin Davos kentinde toplanan Dünya Ekonomik Forumu sırasında İsrail Cumhurbaşkanı Şimon Perez ve Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan arasında bir tartışma yaşanır ve konuşma sırası Erdoğan’da iken toplantı moderatörünün susturulmaya çalışılır. Bunu engellemek amacıyla Erdoğan birkaç kez “One Minute” sözcüğünü tekrarlar. Sonuçta ta “Daha da Davos’a gelmem” diyerek toplantıyı terk eder. Böylece de yıla damgasın vuran olaylardan biri arasında yer alır. Bkz. http://tr.wikipedia.org/wiki/İsrail-Türkiye_ilişkileri.

⁴¹³ Mavi Marmara; 93 metre uzunluğunda, 20 metre genişliğinde ve 1,080 kişi kapasiteli Türk yolcu gemisidir. Gemi 2010’da İnsani Yardım Vakfı tarafından satın alınmıştır. Mavi Marmara, İnsani Yardım Vakfı’nın organizasyonu ile İsrail’in abluka altına aldığı Gazze’ye yardım malzemeleri götürmek amacıyla bir grup gemiyle beraber yola çıkar. 31 Mayıs 2010’da Gazze’ye yakın uluslararası sularda İsrail Ordusu’nun gemiye asker çıkarması dolayısıyla yardımlar yerine ulaştırılamamıştır. Gazze insani yardım filosu saldırısı sebebiyle yolculardan bir kısmı yaralanırken bir kısmı da hayatını kaybetmiştir. İsrail ordusu tarafından ele geçirilen gemi 7 Ağustos 2010’da bir takım gemilerle birlikte serbest bırakılmıştır. Böylece gemide birçok hasarın olduğu da görülmüştür. Bkz. http://tr.wikipedia.org/wiki/MV_Mavi_Marmara.

yemeden, içmeden, güzel giysiler giymekten, güzel evlerde yaşamaktan ibaret değil. Milli manevi değerlere sahip çıkmak lazım, bu ülkenin camilerinde okunan, minarelerine okunan ezanın kıymetini bilmek lazım, Türk bayrağının şan ve şerefiyle dalgalanmasını iyi bilmek lazım. Bunları kaybettiğimiz zaman ne kadar kıymetli şeyler olduğunu biliriz, anlarız ama o zaman iş işten geçmiş olur. Maalesef Türk milletini ben biraz hedonist olarak niteliyorum biraz daha böyle hazcı görüyorum. Bencil, biraz daha bahaneci, nemelazımcı, ondan sonra işte bana değmeyen yılan bin yaşasın falan gibi böyle temellerinden uzak görüyorum. Ama bu hepten yok anlamına gelmez, zaman zaman işte insanların hayatında dönemler olduğu gibi milletlerin hayatlarında da dönemler vardır. Mesela bugün on sekiz-yirmi yaşındasınız, on altı yaşınıza göre farklı bir dönemde yaşıyorsunuz, yirmi beş yaşınızda da daha farklı olacaksınız. İşte insanların hayatındaki dönemler gibi milletlerin hayatında da dönemler vardır. Bu gün benim için çok olumlu olmayan bir dönemdir Türk gençliğinin, Türk toplumunun yaşadıkları. Ha belli bir refah vardır, ama bu refahın bize neye mal olduğuna da bakmak lazım. Yani bir sofraya kuruluyor ya da güzel bir evde yaşıyoruz, güzel, lüks de bu bize neye mal oluyor. Maalesef ben onu söyleyeyim; yaşadığımız refah ve bolluk belki ülkemizin altımızdan kaymasına, belki hürriyetimize mal oluyor, bilemiyoruz. Ya da yeniden bir Milli Mücadele, 1920’de verdiğimiz Milli Mücadele’yi verme şartlarına mal oluyor, bunu düşünmüyoruz işte düşündürülmüyor. Sebebi 12 Eylül öncesinde, 1980 öncesinde toplum nasıl dizayn ediliyorsa bugün de aynı odak tarafından bir başka şekilde dizayn ediliyor. Yani bu ne anlama geliyor, otomotivde eksenden kaymak diye bir şey var, araçların böyle eksantriği farklı şey yaptığı zaman bu sefer ne oluyor hareket doğrusal ya da dairesel değil de yalpalamaya başlıyor, bir arıza var yani. Sonuçta olmamız gereken durumda, yerde değiliz. Belki yakınındayız, ama tam olmamız gereken eksende değiliz. Mesela pergelle geometrik daire bilmem ne çiziyoruz falan, pergelin çivili olan ucu sabit kaymak kaydıyla öbür ayağı dolaşabilir, ama bu kaydığı zaman hiçbir zaman doğru düzgün daireler alamazsınız. İşte bu gün sabit kalması gereken ayak sabit değil, belki çok fazla kaymıyor ama olması gereken yerde de değil. Maalesef öyle bir sıkıntımız var, bu da çok büyük bir sıkıntı. Ha telafi edilir, ama bedelleri olabilir. Rahat yaşamaya alışmamak lazım, bedavadan yaşamaya alışmamak lazım, gelsin de nasıl gelirse gelsin diye bir şey yok. Çünkü biraz önce de dediğim gibi gâvurun ekmeğini yiyen kılıcını sallarsa, birinin kılıcını sallamak zorunda kalmamak lazımdır.”

Ek-8: Enis İle Yapılan Görüşme Metni:*

“O yıllarda üniversite öğrencisi olmak zordu, çünkü siyasi partilerin gençlik örgütleri çok faaldi, çok etkindi ve tabii ki bu gruplar da öğrenciler üzerinde yandaş bulmak için veya faaliyet göstermek için çalışıyorlardı. Bazen bu baskıya gidiyordu bazen hoşgörülle yapmaya çalışıyorlardı, ama tabii ki o dönemde siyasi tartışmalardan gerilmelerden dolayı bir sürü hayatını kaybeden öğrencide oldu onun için de sıkıntılı bir dönemdi. Bunların tabii psikolojik etkileri de oldu hepimizin üstünde, tüm öğrencilerin üstünde yani bir korku, bir endişe, bazen okulu bitirip bitirememeye kaygısı, tabii bunlar hepimizin üzerinde etkili oldu.”

“O zamanlar sağ ve sol olarak bildiğimiz bir sürü gençlik örgütü vardı. Birisi milliyetçiliği savunuyordu, birisi halkçılığı savunuyordu, birisi sosyalizmi savunuyordu, bazıları komünizmi savunuyordu. Hepsi de bu konularda tabii kendilerini haklı göstermek için toplantılar yapıyorlardı, öğrencileri bilgilendirmeye çalışıyorlardı, katılıp katılmamak bazılarına serbestti. Yani kısacası sağ deyince milliyetçiliği, sol deyince de halkçılığı anladığımız bir sistemdi o zaman.”

“Ben açıkçası ailemin etkisiyle katılmadım, çünkü ailemin de böyle kesin sınırlarla belli bir siyasi görüşü yok. Onun için de bize daha çok öğrencilik yapmamızı, derslerimize çalışmamızı, okulu bir an evvel, bu sıkıntılı dönemde, bitirip, sene kaybetmeden geçmemizi, o zaman bir kurtulmak gibi oluyordu hani, bir an evvel mezun olup hayata atılmayı bize empoze ediyorlardı. Olayların da şiddeti çok yüksek olduğu için yani her gün on-on iki kişi Türkiye’de bu olaylarda hayatını kaybettiği için, tabii ki ailelerde de bir endişe vardı. Onun için de mümkün olduğu kadar bu örgütlere katılmamaya çalıştık. Sağ ve sol diye ayırırsak her iki örgüte de katılmamaya çalıştık, ortada durmaya, öğrencilik yapmaya çalıştık o dönemde. Tabii ki iki grupta sizi kendi yanına çekmek için çaba sarf ediyordu. Yani bazen cazip gösteriyordu, bazen fikirlerle, bazen öğrencilik hayatınızda size yardımcı olarak, ders çalıştırarak, bazen laboratuarlarda, bizim laboratuvarlar bayağı ağırdı, yoğundu, onlarda bazılarını görevlendirerek sizin işlerinize yardım ederek yani çeşitli usullerle sizi yanına çekmeye çalışıyorlardı. Yani bu belki kötü bir amaçla olmayabilir veya sizi o siyasi kimliğe, o siyasi gruba çekip sizi başka bir amaçla kullanmak olmayabilir belki, ama açıkçası biz

---

* Görüşme 5 Aralık 2012 tarihinde Ankara’da yapıldı.

bundan da çekiniyorduk. Bir kısım arkadaşlar girdi hakikaten bu işin içine girenler oldu, biz bayağı kalabalık bir sınıftık, bizim sınıfta da maalesef hayatını kaybedenler oldu bu siyasi olaylardan dolayı, hocalardan vurulanlar oldu. Tabii boykotlar, derse katılmamalar, imtihanları protesto etmeler, yani o zaman kendi haklı gördükleri konuları bize empoze etmeye çalışıyorlardı. Tabii biraz baskı da vardı, tam bir tehdit boyutunda değil, ama tabii ki çekmek için ellerinden geleni yapıyorlardı. O zaman bir kısmının öğrencilikle hiç alakası yoktu, okulun çevresinde, bahçede dolaşanlar, bu işlerle uğraşanların bir kısmının hiç öğrencilikle alakası yoktu. Yaşı çok büyükler vardı, liderleri vardı, başka okullardan gelip bizim üniversitede görevlendirilenler kişiler vardı. Tabii zaman içinde bir kısmını tanıyorsunuz, bir kısmıyla görüşmeler yapıyorsunuz, çünkü sınıfa geliyor bazı şeyler anlatıyor, o zaman güvenlik sistemi de çok iyi değil, okullarda özel güvenlik yoktu, polis işte anca, Türkiye'nin her yerinde bir sürü olay olduğu için, acil durumda geliyordu onun için güvenlik de tam sağlanmış değildi. Ben, kendi adıma büyük bir baskı altında kalmadım, ama tabii o duyguları hissediyorsunuz ne kadar da ben girmeyeyim, etmeyeyim veya ben herhangi bir tarafın yanında olmayayım sadece öğrenci olayım deseniz de tabii ki etkileniyorsunuz, yani etkilenmemenize imkân yok öyle bir durumdu yani.”

“Yaşananları endişe ve korku ile izliyorduk, çünkü bizim üç-dört tane arkadaşımız maalesef vurularak vefat etti, çok yaralanan oldu. Fakülte Hacettepe Hastanesi'ne yakın olduğu için çok acil servise kaldırılanlar oldu, okulu bu yüzden bırakanlar oldu. Yani ben size şöyle diyeyim, biz yüz otuz-yüz kırk kişi civarındaydık ilk başladığımızda ve mezun olduğumuzda bu sayı kırk beşe falan düşmüştü. Bunların bir kısmı bu siyasi olaylardan endişe duyup okulu bırakıp terk edenlerdi, çok olmasa da bir kısmı vefat etti, bir kısmı okul değiştirmek mecburiyetinde kaldı, bu baskılardan dolayı. Yani giren arkadaşlarımızın hani memnun olanı var mı yok mu bilemem, ama mutlaka belirli siyasi fikirlerle girdiler, mutlaka bir amaç uğruna girdiler buraya, ama ben bundan da çok yarar gördüklerini sanmıyorum, çünkü o dönemde en azından öğrenciliğini çok uzatanlar oldu. Benim bile bir buçuk sene uzadı boykotlardan dolayı, derslerin tamamlanamamasından dolayı. Yedi-sekiz sene uzatanlar oldu, hayata yedi-sekiz sene geç başlayanlar oldu. Onun için bu çatışmalara girenler başta çok temiz, efendi, hanım hanım gördüklerimizin bir kısmı artık karakter değiştirmeye başladı, çünkü o olaylarla artık tamamen başka bir hayat tarzına giriyorsunuz ve inanıyorsanız o

ülküyeye, bazen o ülkü uğruna da yapmadığımız şey kalmayabiliyor. Yani bu silahlı çatışmadan, adam dövmekten ya da en azından karşı tarafa baskı yapmaya kadar. O yüzden ben bu konuda, iyi ki o yaşlarda böyle bir grupta yer almışım, mücadele etmişim, diyenin de çok içten söyleyeceğini zannetmiyorum. Ha bir kısmı o olaylardan sonra, bu siyasi faaliyetlerinden dolayı partiler içinde belirli görevlere geldi, sonradan duyduğumuz arkadaşlarımız oldu mutlaka, ama tabii bu belki bir inanç meselesi, o ülküye tamamen kendini verme meselesi. Tabii ki bir kısmı da bu işlerin sonunda fayda gördü en azından hayatında belirli seviyelere geldiğinde düşünebilir. Fakat zararını gören arkadaşlarımızın sayısı çok daha fazlaydı, onu söyleyeyim ben. Bazı zamanlar ümitsizliğe kapılıyorduk, çünkü o zaman o siyasi tartışmalar şu anki televizyonlarda gördüğümüz gibi, açık oturumlarda, forumlarda gördüğümüz gibi çok nazikâne veya belirli bir seviyede yapılmıyordu. Yani sizden olmayan size karşı düşman gibiydi, kardeş kardeşi bile vuruyor, lafları hep oradan kaldı, hakikaten böyle olaylar vardı. O yüzden keşke iki grup, üç grup neyse keşke belirli ortamlarda fikirlerini medenice tartışsalar. Keşke birbirlerine kabul ettirme yönünde değil de doğru yanlarını bulsalar. Olaylar belki o zamanlar o seviyeye gitmezdi ki hakikaten ben tam sayısını hatırlamıyorum ama her gün on-on beş kişinin ki bunların üçü-dördü öğrenciydi, öldürüldüğünü duyuyorduk.”

“Ortak bir noktada buluşamamalarını çok keskin hatlarla birbirlerinden ayrılmalarına bağlıyorum. Ben Türkiye’nin o zaman gelişmişlikte, medeni seviyede çok yukarıda olmamasına bağlıyorum, yani geri kalmış bir toplum olmasına bağlıyorum. Gelişmiş ülkelerde de bu tartışmalar oluyordu fakat bu kadar kanlı, bu kadar şiddetli olmuyordu. Bir kısım ülkeler bu siyasi gelişimlerini tarihte bizden çok eskiden halletmişlerdi, işte Fransız Devrimi falan yani bir sürü örnek verilebiliriz buna. Biz bunları maalesef çok kısa bir zaman içinde çözmeye çalıştık, tabii onunda sancıları oldu ve insanların birbirlerine karşı toleransları kalmamaya başladı. Eğer kendi grubunuzdaki, aynı siyasi fikirde olan bir arkadaşınızın yanınızda vurulduğunu gördüğünüz zaman, ben bu konuda çok medenice bir mücadele verileceğini zannetmiyorum ki bu olaylar o kadar sıklıkla yurtlarda olsun, sınıflarda olsun, okul bahçelerinde, sokaklarda, her yerde kurtarılmış bölgeler, kurtarılmış sokaklar vardı. Sağın giremediği bölgeler, solun giremediği bölgeler, sağın giremediği üniversiteler, solun giremediği üniversiteler. Üniversite imtihanına girecek olan öğrenciler hangi okul

hangi gurubu elinde diye düşünürlerdi, onun için maalesef bu sınırlar çok keskin olduğu için ben bir araya gelemediklerini düşünüyorum ve olaylar da, bu bir araya gelememeyi gitgide zorlaştırdı hatta uzaklaştırdı iyice grupları. İstenmeyen bir şey olsa bile yani çok tasvip edilmeyen bir şey de olsa bu ihtilale kadar sürdü.”

“Yani açıkçası bu gidişata birilerinin dur diyeceğini düşünüyorduk, ama o anda da Türkiye’deki kurumlar içinde bunu yapabilecek ordu diye düşünüyorduk. Çünkü daha önceden örnekleri vardı, iki-üç kere bu faaliyete girmişlerdi, yapmışlardı. Bu tasvip edilen bir şey olmamasına rağmen, bu kan dökümünü engelleyecek bir girişimde bulundular. Ben doğruluğunu yanlışlığını savunmuyorum, ama o zamanlar şunu hatırlıyorum, ihtilal yapıldığı zaman bizim arkadaşların çevresinde en azından aileleri çok memnun olan kişiler vardı. Yani bu iş bitti, çocuklarımız artık daha güvenli bir şekilde gidecek, öğrenimini tamamlayacak diye düşünceler vardı. Bir kısmı da tamamen tersi, bu ihtilalin geçici bir çözüm olacağını ve sonunda bir şekilde bu olayların tekrar başlayabileceğini veya tekrar gruplaşmaların oluşacağını, olayların geçici bir basık ile durdurulduğunu, fakat bunun bir yerden patlak vereceğini düşünüyorlardı. Ama tabii çok ileride yani şu anda düşündüğümüz zaman bu sağ-sol kavramı biraz da yön değiştirdiği için Türkiye’de bu güne kadar, o yıllardan sonra böyle bir şiddetli öğrenci çatışması, insan çatışması, siyasi gruplar arasındaki çatışmalar o yıllardaki kadar yoğun bir şekilde yaşanmadı.”

“Herkes bir yerlerden bir şey bekliyordu, herkes derken o grupları tamamen kastetmiyorum, ama herkes bu olayların durmasını istiyordu. Şu anda nasıl herkes terörün durmasını istiyorsa o zaman da bu öğrenci olaylarının, sokak çatışmalarının herkes durmasını istiyordu. Keşke demokratik bir şekilde olsaydı, ama o zaman silahlı kuvvetler yönetime el koyduktan sonra şöyle bir durum gelişti; bir anayasa yapıldı, bu anayasa %92 evet verildi. Yani bu enteresandır, şu anda tamamen bu ihtilalin aleyhinde konuşanlar, tabii ki yapılmamalıydı, tabii ki demokratik bir yolla çözülmeliydi, ama o zamanlar halk nasıl bundan bıkmışsa öyle diyeyim, TSK’nin oluşturduğu bir anayasaya da %92 oranında bir oy verdi ki bu bir açık oylama da değildi, bu resmen sandığa kapalı olarak atılan oydu. %92 oranında evet verilmesi bence düşündürücü, yani doğru olmayabilir, bu olayları önlemek için yanlış bir yol olabilir bu, ama belki de o zamanlar başka bir çarede yoktu. Yani yönetime el konulmasaydı bu olaylar nereye kadar devam ederdi, toplumun tamamen bölünmesine kadar mı giderdi, yani çok daha kötü sonuçlar

da olabilirdi. Ben şunu düşünüyorum, o zaman bizim medeniyet seviyemiz, kültür seviyemiz belki de bu olayları kendi başımıza maalesef çözecek bir durumda değildik ki el koyuldu. Yani mutlaka onlarda el koyarken bir günde, iki günde karar vermiş değillerdir bence, çünkü bu hem meşakkatli bir iş hem zor bir iş, hem ordunun hiç alakası olmayan bir iş. Yani bir ordunun bir ülkeyi yönetmesi hakikatten aslında çok saçma bir şey. Ama ordu içinde belirli makamlarda, üst seviyelerde bulunan kişilerin de herhalde belirli zekâ seviyesinde bunlara karar verirken de ben bir günde karar vereceklerine inanmıyorum. Dediğim gibi bu anayasa da bir kısmın bunu desteklediğini, hatta bir kısmı değil çok büyük bir kısmının bunu o zamanlar, o anki şartlara göre desteklediğini gösteriyor. Ama %92 desteklenmesi bunun doğru olduğunu göstermiyor, benim fikrim bu.”

“Tabii ki çok şaşırdık, 12 Eylül’de bizim okul açılmamıştı, hatta yazın son dönemleriydi ve ben şahsen öğrendiğim zaman tatildeydim. Yani daha okullar açılmamıştı, ekime doğru açılacaktı, on-on beş gün filan vardı, biz o zaman tatildeydik, radyodan öğrendik, hatta kamptaydık, bir devlet kurumunun kampındaydık. Tabii ki çok şaşırdık, ama şunu da söyleyeyim hani çokta beklenmeyen bir şey de değildi, çünkü bunun lafları çıkıyordu, sözler ortada dolaşıyordu, buna talep oluyordu, gazetelerin bazıları buna yönlendiriyordu. Yani o dönem tabii çok farklıydı, bir kısmı bunun şak şakçılığını yapıyordu, bir kısmı nasıl önenebilir, başka hangi yolla önlenebilirdi konusunu tartışıyordu, bir kısım öneriler sunuyordu, ama onlar bir türlü yapılamıyordu. Onun için de maalesef böyle bir durum oluştu, tabii ki çok şaşırdık. Aileler dediğim gibi, ben şunu hatırlıyorum, kampta işte sekiz-on aile, annem ve babamın tanıdığı bir kısım insanın sevindiğini hatırlıyorum, bu olayların duracağına inandığı için, bir süre durdurdu tabii, o da ayrı bir konu, bir kısmının da bu yöntemin yanlış olduğunu söylediğini hatırlıyorum.”

“Sonradan yaşanan tutuklamalar, işkenceler tabii işin karanlık kısmı. Ben toplumun tam işin içinde olmadan, o işkencelerin, o 12 Eylül dönemindeki siyasi suçlardan dolayı hapse girenlerin yaşadıklarını tam olarak içinde olmadan bilineceğini zannetmiyorum. Ama çok büyük acıların çekildiği, artık bir kısmı da kanıtlandı zaten, o zamanlar belki bir süre bunlar örtbas edildi, bir süre bahsedilmedi, bir süre basından kaçırıldı, ama sonuçta bunların bir kısmı teknoloji geliştikçe, insanların ifadeleriyle hapishanelerde çok büyük acıların, çok büyük işkencelerin, ölümlerin, çok büyük

baskıların olduğu da artık ortaya çıktı. Zaten siz böyle bir ihtilal yaparken kendinizi haklı bile görseniz, sonradan yapılanların hiçbir şekilde hakkaniyetle bir alakası yok. O artık insanlık dışı seviyelere ulaştı maalesef, halen onların acısını çekiyoruz. Bu dönemde o ihtilali yapanlar yargılanırken, o sokaklarda elinde pankartla gezenlerin, ya artık yaşını başını almış bunlar, bunları ne yargılıyorsunuz, diyenlere karşı bir cevabı tabii ki. Çünkü o acılar hiçbir zaman unutulmuyor, çünkü bunlar evlat acıları, belki o zamanlar genç anne baba acıları, belki sevgili acıları, belki nişanlıların acıları yani bunu tabii ki görmemezlikten gelemeyiz. O yüzden bir şekilde bunun da faturası birilerine kesilmeli diye düşünüyorum. Yani siz ülke için, millet için, huzur için bir girişim yaptığımız zaman ve hatta buna oluşturduğunuz anayasada %92'lik bir destek gördüğümüz zaman bundan sonra sizin çok daha dikkatli davranmanız gerekiyor. Zaten belki de bunlar olmasaydı, belki halen bunu savunanlar bile olabilirdi, ama bu olaylar bence tamamen bu olayın da kötü yönünü yansıttı ve halen de sürüyor. Ama o acıları hiçbir zaman bitmiyor, o acıları hiçbir zaman unutturamazsınız ne ailelerine, ne yakınlarına.”

“İlk amaç o sosyal kargaşayı yok etmekti, ilk amaç oydu. Çünkü o zaman gözüken oydu, o zaman odaklanılan nokta oydu, odaklanılmış problem oydu. Ben %80-90 asıl amacın bu olduğunu düşünüyorum. Bunun arkasında başka belirli amaçlar var mıydı onu tam bilemiyorum, ama dediğim gibi ilk başta bu sosyal kargaşayı engellemekti. Çünkü herkes bundan muzdaripti.”

“Müdahale yapılmasaydı belki daha doğru olurdu. Tabii ki siz insanlara anlatamazsınız, bu ister siyasi çatışmada olsun, ister şehit olsun, ister herhangi bir adi suçtan olsun böyle bir olay oluştuğundan sonra, o ateş düştüğü yeri yakar misali. Siz kesinlikle hiçbir aileye, toplumun hiçbir kesimine keşke yapılmasaydı diye anlatamazsınız. Çünkü sizin çok sevdiğiniz bir varlık kayb olduğu zaman siz de bunu kabul ederdiniz. Bence Türkiye'deki siyasi gelişmeler toplum için bir kurbandı. Ama tabii ki keşke olmayıp da bu deminki bahsettiğim o platformlarda, medeni platformlarda, bir anlaşma, bir orta yol bulunup, olmadan biz bunu atlatabilseydik. Ha bu oldu atlattık mı o da ayrı bir konu, o da şüpheli. Yani o gruplaşma şimdi toplumda yok mu, şimdi daha farklı şekilde bir gruplaşma var. Demek ki tam çözülmüş değil, belki boyut değiştirdi, ama toplum içinde hâlâ çok keskin sınırlarla ayrılmış bir sürü grupta oluştu. Yani biz o toplumsal konsensusu bir türlü sağlayamadık, halen bunun

acılarını da çok çekiyoruz, bu inşallah çok daha büyük problemlere gitmez ilerde. Ama tabii demek ki o anlık belki çözüm gibi gözükken hareketin ileri vadede, uzun vadede çokta bir fayda sağlamadığı görüldü. Ama ben hep şunu söylüyorum; o şartlarda çok kişi bunu legal gördü, ben onu iyi hatırlıyorum. Çok kişi bu olayı maalesef o zaman destekledi ve çok kişinin de bu olayda sevindiğini de biliyorum, ama bunun tam bir çözüm olmadığı da sonradan ortaya çıkan bir sürü olayla, bir sürü belgeyle, bir sürü tanıkla kanıtlandı. Yani çokta doğru olmadığı, ama dediğim gibi o anlık bir çıkış yolu olarak gözüküyordu, bir tünelin ucu gibi gözüküyordu. O anayasa da zaten bunu kanıtlamıştır, yani bu kadar destek görmesi kanıtlamıştır. O yüzden o zaman yapılması gereken bir şeymiş gibi görünen bir durumdu bence.”

“Türkiye’de hep şu söylenir; Türkiye tek başına hareket edemez, mutlaka belirli dış güçlerin etkisiyle hareket eder, mutlaka burada dış güçlerin yaptırımını vardır, diye düşünülür. Tabii ki bunu ben kesin olarak bilemeyeceğim ama dış müdahalenin, dış etkilerin olmamasına imkân yok zaten böyle bir ortamda. Yani mutlaka siz eğer askeri olarak dünyada bir gruba bağlıysanız, ekonomik olarak bir gruba bağlıysanız, sisteminiz, rejim şekliniz belirliyse bu rejimle dünya üzerindeki siyasi gruplara bağlıysanız tek başınıza hareket etmeniz çok zor. Mutlaka görüşler alınmıştır, mutlaka istekler bildirilmiştir, belki başta ertelenmiştir, belki geciktirilmiştir, ama ben bu olaylarda çokta tek başına hareket edildiğini düşünmüyorum. Ama bunu da kesin kanıtlayacak çokta kesin bir şey olamaz yani. Çünkü bizim dışımızda bir olay, bizim onlara ulaşabilmemiz imkânsız. Mutlaka bazı kayıtlarda veya kayıtlarda da olmayan bir sürü görüşmeler olmuş olabilir diye düşünüyorum, yani etkisinin olabileceğini düşünüyorum.”

“Bir süre sonra çözüldü, çünkü tarihe baktığımız zaman hiçbir ülkenin sürekli gelen bir iç karışıklığı yok. Yani bir şekilde ya bir grup bir gruba üstünlük sağlıyor ya o şekilde olaylar bitiyor ya dediğim gibi bir anlaşma bir şey sağlanıyor. Çok kan dökülüyor mutlaka, ama her türlü toplumsal çatışma mutlaka bir dış müdahale ile bir askeri müdahale ile veya bir ne bileyim bir faşizmle, bir komünizmle mutlaka bunlarla çözülmüyor. Bir şekilde ya zaman içinde toplum bunu aşılıyor, müdahale olmadan bu durumları aşan toplumlarda daha sağlıklı bir gelişme oluyor. Biz zaten onun sancısını yaşıyoruz, bizim yaşadığımız sancılar hep ondan yani, biz tek başımıza demokratik bir çözümü bazı olaylarda başaramadık. Onun için de o daha kötü çözümü çözüm sandık,

bizim aslında sıkıntımız o yüzden. Keşke toplum bunu bir devrim diyebileceğimiz, ama devrim derken hakikaten onu aşabileceğimiz toplumsal yapıya keşke böyle bir müdahalesiz ulaşıydık, çok daha iyi olurdu.”

“Bu siyasi olaylar en azından bu çatışmalar, sokak çatışmaları, sıkıyönetimler durduğu zaman aslında biraz öğrenciliğimizi yaşamaya başladık. Çünkü biz o dönemde, ben 76-77’de girdim 80’e kadar, üç-dört sene, bu demin bahsettiğim olaylar yüzünden öğrencilik hayatını çok yaşamadık. Bu olayların durması, siz ne kadar yöntemin yanlış olduğunu da düşünseniz, öğrencilerin birbirlerine karşı sevgileri artmaya başladı. Niye artmaya başladı, çünkü siyasi baskılar azalmaya başladı, insanlar daha rahat olmaya başladı, ama tabii ki bu yöntemin, her zaman diyorum, doğruluğunu kanıtlamıyor. Çünkü aramızdan ayrılan arkadaşlarımız oldu, tutuklanan arkadaşlarımız oldu, geri dönmeyen arkadaşlarımız oldu. Diyorum ya biz yüz oyuz-yüz kırk kişiye mezun olana kadar bir şekilde ayrıldılar, kayboldular, okul değiştirdiler ve biz kırk beş kişi kaldık. Sistem bir şekilde yürümeye başladı o zamanlar, ama tabii ki yöntemi yanlış. Yani şöyle olaylar hatırlıyorum, Hacettepe Üniversitesi acil bölümünde bile doktorlar arasında siyasi ayırmadan dolayı bazı kötü davranışlar meydana geliyordu. Mesela sağ görüşlü veya sol görüşlü olarak bildiğiniz biri vurulmuş, acil servise kaldırılmış, mesela elektriklerin, solcuysa sağcı tarafından, sağcıysa solcu tarafından kesildiklerini biliyorum. Yani buradaki bir insan hayatı ve bu şekilde vefat edenler, ameliyata alınmayanlar oldu maalesef. Yani hakikaten çok acı olaylarda oldu, yani bir kısmı o yüzden buna hoşgörü ile baktı. Yani ben öyle görüyorum, çünkü siz üç-dört sene bu olayların arasında yaşarsanız artık duygusal direnme gücünüz de azalıyor. Yani bir şekilde bitsin diyorsunuz, ya nasıl olursa olsun bu olaylar bir şekilde bitsin diyorsunuz. Onun için o zaman, işte o yüzden o yöntem bir kısmına doğru geldi. Sosyal hayatta bir rahatlama oldu açıkçası yani onu herhalde kimse yadsımaz, ama bu dışarıda olan insanlar için, maalesef bu siyasi suçlardan dolayı içeride olan insanlar için tabii gün kararmıştı artık. Belki de büyük bir kısmının gelecekleri olmadı bu yüzden, tabii ki çok büyük acılar yaşandı ve o acıların etkileri de halen devam ediyor.”

“Öğretim görevlileri arasında da tabii ki bu grupları destekleyen, desteklemeyen vardı. Bir kısmı tamamen işlerine güçlerine döndüler, tamamen bu siyasi mücadelelerini bıraktılar, bir kısmı okuldan ayrıldı, bir kısmı o ortamın kendi eksenleri dışında bir ortam olduğuna inandılar. Yani bir şekilde hayat devam ediyor, tabii bize de toplum

olarak unutmaya meyilliyiz, bir kısmı da bu olayları yavaş yavaş unutup tamamen diğer sosyal alanlardaki, siyasal alanlarındaki faaliyetlerine devam ettiler. Ama tabii ki o askeri yönetimin baskıları ve oradaki korkuları tabii ki devam etmekteydi. Bir kısmını olumlu, bir kısmını olumsuz etkiledi. Biz tabii sağlık içinde olduğumuz için, sağlıkta bile bazen ne durumlarla karşılaşıldığını gördüğümüz için bir kısım sevenler de oldu. Eğitimde çok büyük bir fark yaratıp yaratmadığını ben çok sezemedim, çok anlamamışta olabilirim. Ama ortamın bu kaostan geçici olarak çıkması eğitim kalitesini artırmışta olabilir. En azından bilimle uğraşan insanların bu konuya daha fazla vakit harcayabildiğini, yani boykotlardan kurtulup, eylemlerden kurtulup belki pozitif yönde de etkilemiş olabilir. Ama tabii o zamanki kafalarda eğitim, bilim filan çok etkili değildi, yani kimsenin o dönemde eğitimin, bilimin kalitesini çokta düşündüğünü zannetmiyorum açıkçası.”

“Bir kere o dönemde sizin sosyal hayatınız tamamen başkalarının elindeydi. Bir kere kendi sosyal hayatınızı yürütemiyordunuz, ilgilendiğiniz konularda bile veya hobi olarak düşündüğünüz bir sürü konuda bile gereğini yapamıyordunuz. Gece sokağa bile çıkamıyordunuz, yani bu korku ve bu endişe bir kere sizin tüm geleceğinizi, o anki yaşamınızı, ailenizle olan ilişkilerinizi, sevgilinizle olan ilişkilerinizi bile etkilerdi, bu kadar basit. Ha ihtilalden sonra bunlar rayına mı girdi, hayır. Ama tabii ki ben o zamanki yaşantımı hatırlıyorum, kendimden örnek olarak bizim kafamızda tek konu sabahleyin okula gidip akşamleyin 05.30’da okul kapandığı zaman eve sağ salim gelebilecek miyiz, bu vardı kafamızda, beynimizin %90’ını bu kaplıyordu. E bu endişeli bir bekleyiş, endişeli bir gelecek onun için de siz nasıl hasta olan bir insan spor yapamıyorsa, nasıl kulağı az duyan insan müzik dinlemek istese bile dinleyemiyorsa bu olaylar sizin sosyal yaşantınızı tamamen etkiliyordu, her noktada.”

“Acaba dedim, ya biz dışında durmaya, kalmaya çalıştık öğrencilikte, hani acaba bu müdahaleyi gerektirmeyen bir faaliyette yer almaya çalışır mıydık, belki onu yapabiliirdik, en azından belki toplumu uzlaştırıcı bir şeylere soyunmaya çalışırdık. Ama işte bazen toplumlar bunları yaşamadan öğrenemiyor maalesef, bazı kesintiler bize çok şey de öğretiyor tabii. Yani yanlışlarını da gösteriyor ve şu anda ihtilal kavramının, yönetime el koyma kavramının insanların kafasından çıkmasına vesile oldu. Belki yapılmıyaydı o fikir halen sürecekti, yapılıp yanlışları da görüldüğü için belki kafalardan çıktı bu. Daha demokratik düşünmeye çalışıyoruz, belki insan haklarına daha

saygılı olmaya çalışıyoruz, ama tabii ki bu belirli bir kesimin tekelinde olmamalı. Bence şu dönemde demokrasi adı altında bazı kesimlerin daha çok demokrasiye sahip olduğunu düşünüyorum, yani herkese demokrasi nimetlerinin uygulandığını düşünmüyorum açıkçası. Keşke bu konularda da bundan ders alınıp etkilenilse, çünkü o zaman da belirli grupların belirli gruplar üzerine üstünlük sağlama çabası, uğraşısı vardı, mağdur olan gruplar vardı, ezilen gruplar vardı. Onun için belki şu anki aklımla o dönemde yaşasaydım, o zaman şu anki bilgi birikimine sahip olsaydım veya hayat tecrübesine sahip olsaydım mutlaka bu darbeler oluşmadan o yönde bir çalışmalarım herhalde olurdu. Ama açıkça söyleyeyim, o dönem dediğim gibi olmadı, çünkü o anda sadece yaşayarak öğrenciliğimizi bitirmeyi tek amaç, açıkçası tek hedefimiz oydu, kendi açımdan söylüyorum.”

“O zamanki siyasi liderleri hatırlıyorum, yani devleti kimlerin yönettiğini hatırlıyorum, oradaki keskin sınırları hatırlıyorum. Şimdi mesela düşünebiliyor musun o zaman bir sağla solun iktidarda, devletin üst seviyesinde bir koalisyon oluşturması bile çok ütöpikti, çok hayaliydi ve zaten oluşmadı. Ha o dönemden sonra kaç siyasi parti bir araya geldi, koalisyonlar oluşturdu biliyoruz, yani hayatta bunlar bir araya gelemey dediğimiz bir sürü grup Türkiye’de bir araya geldi. Hatta şu dönemde siyasi olarak çok farklı iki gruptan birinden birine transferler oluşuyor. Yani o zamanlar öyle bir seviyedeydi ki çok keskin hatlar vardı, zaten bizim sorunumuz o ve hiç kimse hiç kimsenin fikrine saygılı değildi, hiç kimse hiç kimsenin fikrinin doğru kısımları olabileceği, fikrinin tümüne değil, doğru birkaç damla olabileceğini bile düşünmüyordu. Yani düşmanlık boyutundaydı olay, keşke bunlar yumuşasaydı da olaylar o tarafa gitmeseydi. Bunlarda öyle bir keskin hatlar vardı ki ben onu hatırlıyorum ve burada tabii ki siyasi liderlerin büyük bir suçu vardır. Yani adı üstünde liderdir, yani siz bir şekilde fedakârlık edeceksiniz, bir şekilde ilerde tarih sizden bahsedecek, şimdi tarih o zamanki makam sahiplerini nasıl yazacak veya şu anda nasıl düşünüyoruz onlar hakkında, hangisi hakkında olumlu düşünüyoruz. Yani şunu zamanında, bak ya bu kişinin de hakikaten bu konularda bir haklı yanı var, demediler. Hepsini de suçluyoruz yani hepsi suçlandığına göre bir doğruluk payı da var demek ki. Yani içinde hiçbirini de ayıramıyoruz yani Süleyman Demirel diyoruz, Alpaslan Türkeş diyoruz, Bülent Ecevit diyoruz, yani o anki bakanların hepsi. Tabii ki mutlaka hiçbirinin niyetinin kötü olduğunu söylemiyorum hepsi bu ülke için tabii ki bir sürü iş de yaptılar, ama o sosyal

kargaşayı önleyecek çok büyük adımlar atmadılar, tabii ki bu düz piramit gibi üstten alta yayıldı. İşte bir grup vardı tamamen olayları silahlı eylem olarak düşündü, onların gençlik grupları vardı. Yani bu olayın böyle çözüleceğini ve bu aslında demokratik düşüncelere sahip, hür düşünceye sahip gruplar içinde bile karşı tarafa gücünü kabul ettirme ülküsü vardı. İşte bu baskılar olmadan, yani toplumsal baskılar veya bir grubun toplum üzerine veya bir grup üzerine baskısı hiçbir zaman, dünyada da öyle, hiçbir zaman sonuç vermez. Ha siz geçici bir süre bir sonuç aldım gibi görüyorsunuz, ama işte sonuçta bu oluşmuyor. Yani biz o düşünce birliğini, o uzlaşmayı sağlasaydık belki bu günlere çok daha sağlam temellerle geldik. Bizim sancılarımızın bitmemesinin nedeni belki çok kısa dönemde bunları halletmeye çalıştık, bazı toplumlar çok uzun seneler içinde belki bunu yaşadı halletti, ama biz çok kısa zamanda bunları aşmaya çalıştık. Yani basamakları ikişer-üçer çıkmaya çalıştık tabii tökezledik. Halen daha tökezliyoruz, ama ben toplumun sağduyusuna da inanıyorum, yani bir şekilde toplum, demin bahsettiğim bilimsel kültür olarak belirli bir seviyeye ulaşmasak bile, ben o sağduyuya inanıyorum, yani buradaki insanların iyi düşündüğüne inanıyorum ve mutlak da böyle bir toplumun bir şekilde bu kaostan çıkılacağına inanıyorum.”

“Toplumun bu müdahaleleri gerektirmeyecek demokratik bir seviyeye ulaşması gerekiyor bence. Yani biz kültür olarak, bilim olarak, medeniyet olarak, ekonomik olarak belirli seviyelere geldiğimiz zaman zaten bu müdahaleleri gerektirecek bir durum olmaz. Biz maalesef okuma-yazma problemini bile çok yakın senelerde çözmeye çalışmış bir ülkeyiz, halen daha bu konuda sıkıntılarımız var. Yani bölgeler arası farklar, ekonomik farklar, bir sürü etken var tabii ki, ama biz toplum olarak o sosyal seviyeyi, o kültürel seviyeyi, o gelişmişlik seviyesini ben halen daha yakaladığımızı inanmıyorum. Hepimiz için geçerli bu, benim için de, sizin için de, toplumun her kesiminde çalışanlar için de. Biz bir türlü o kafa yapısına, o gelişmiş kafa yapısına sahip insanlar olmadığımızı düşünüyorum. Eğer o müdahale olmasaydı belki o toplumsal kafa yapısına ulaşmada daha çabuk yol alacaktık, o kesintiler bizi bundan uzaklaştırdı, ekonomik şartlar insanları tabii ki bundan uzaklaştırdı, herkesin geçim derdi farklı, yani bir sürü yan etken var bunda. Ama benim asıl düşündüğüm biz o beyin yapısına henüz ulaşamadık inşallah ulaşıyoruz, ümidimiz var.”

“Şimdi ben şu açıdan düşünüyorum; bir kere yapılanların veya bunu yapanların, oradaki insanlara acı çektirenlerin bir şekilde bunun hesabının verilmesini tabii ki

istiyorum. Ama bu tabii yani Tahsin Şahinkaya ile Kenan Evren'i yargılamakla bitmiyor veya onlara bir şekilde bir ceza uygulanmasıyla bitmiyor. Yani bu yargılama bence öyle bir olmalı ki ileride böyle bir yargılamaya gerek kalmamalı. Yani öyle bir yargılanmalı ki hakikaten bundan işte kaç sene önce oluşmuş bir olayı tüm ayrıntıları ile çıkarmakta tabii çok zor. Bir sürü belge kaybolmuştur, bir sürü insan aramızdan ayrılmıştır, ama en azından toplumu rahatlatacak bir sonuca ulaşmasını istiyorum bu yargılamanın ben. Yargılama doğru mudur, yanlış mıdır, yargılanmalı mıydı konusunda da çok emin değilim bak onuda söyleyeyim. Yani otuz iki sene sonra bu insanlar yargılanmalı mıydı, ama yargılanıyorsa bu bir hesap alma olmamalı, gerçekten bu ihtilalden dolayı mağdur olmuş bir sürü insan var. En azından bunların hakları iade edilmeli, şerefleri iade edilmeli, tabii ki bu hiçbir insanı geri getirmeyecek, hiç bir acıyı azaltmayacak, ama bu toplumda çok ufak siyasi, fikirsel suçlardan çok büyük acılar gören bir sürü insan var. Bunların tabii ki hesabı bir şekilde birinden sorulmalı, çünkü yoksa toplum rahat etmeyecek, toplumun bu sancısı kesilmeyecek. Ha bu tabii çok geç oldu, ama işte Türkiye belki bu aşamaları kaydederek belirli bir noktaya gelecek. Ama dediğim gibi kişisel olarak düşünmüyorum, yani Kenan Evren'in, Tahsin Şahinkaya'nın veya o dönemdeki işte vefat etmiş kişileri, kişisel olarak yargılanmasını düşünmüyorum. Ben gerçekten bu yargının hakikaten bu toplumun sancılarını kesebilecek bir yargı olmasına inanmak istiyorum. Yani birilerinin bir kinle de yapmasını istemiyorum veya vay zamanında siz benim gelişimimi, yolumu kestiniz, siz benim belirli bir seviye gelmemi, bu demokratik özgürlüğümü kısıtladınız falan olmamalı. Bir hesabı tekrar geri dönüştürmek için değil, hakikaten bu milletin isteklerini, oradaki pankartları elinde toplanmış kişilerin acılarını, oradaki gazetecilerin, ailelerin, fikir suçlularının, siyasilerin, öğrencilerin, öğrencilerin anne babasının kimse o dönem, bunların gerçekten haklarının iade edilmesini istiyorum. Ha bu belki yargı yoluyla bile olmayabilirdi, illa yargı yoluyla değil, çünkü ortada kesin bir şey yargılanamıyor, yani belki bunun toplum olarak çok daha önceden belki yargılamaya bile ihtiyaç kalmadan o kişilerin bir şekilde acısı dindirilebilirdi. Ha şimdi şöyle düşünün mahkeme, yargılama sonuçları uzun seneler bir ceza verdi. Yani sizce çok çözecek mi bu olayı, bu oradaki üç kişiye otuzar yıl hapis verilmesi çözecek mi. Bence belki bazı intikam sahiplerinin şeyini azaltabilir, ama hiçbir zaman o evladını, o içerideki yaşadıklarının yarasını veya onun acısını azaltacak bir şey olmayacak bence. Yani sonuç o şekilde olmalı ki bu toplumu ferahlatmalı sonuç bence öyle çıkmalı. Sırf yargılama ile ilgili değil bu, dediğim gibi

yargılama işin belki maddeten görünen kısmı, ama manevi kısmıyla da mutlaka nasıl olacak tam bilemiyorum ama bu insanları bir şekilde o beyin rahatlığına ulaştırma, o acılarını biraz kesecek bir rahatlığa ulaştırmalı diye düşünüyorum. Keşke adil bir yargılama olsa, ama Türkiye’de duyduklarımız, Türkiye öyle bir ülke ki bazı konularda yargıya da, hukuka da maalesef çok inanmıyorsunuz. Öyle olaylarla karşılaşıyoruz ki, en cahil insanın bile yanlış diyebileceği kadar kesin kanıtlar var maalesef. Tabii ki keşke yargı sistemimiz, keşke hukuk sistemimiz, keşke bu sistemler çok düzenli çalışsa da... Ben iki taraf için de, yargılayan için de yargılananlar için de, açıkçası çok hakkaniyetli bir sonuç çıkacağını maalesef zannetmiyorum. İnşallah yanılırim, inşallah yargı da benim düşündüğüm gibi değildir.”

“Şimdi yaşı ileri olanlar gençliği hiç beğenmez biliyorsunuz, anne babalar gençliği hiç beğenmez, yaşı büyük olanlar hep, vurdumduymaz gençlik falan derler. Fakat gençliği tabii ki insan kendi gençliğiyle karşılaştırıyor, bugün gençliği değerlendirirken, ben gençliğimde ne yapardım, gençliğimde ben şunu yapardım, yani insan mutlaka bir karşılaştırmaya giriyor. Bence gençlik şu anda çok mekanik bir gençlik oldu, yani duyguların daha azaldığı, ama çıkış yollarının bu arada daha kolay bulunduğu, teknolojinin daha çok kullanıldığı, hedeflerini daha kısa bir zamanda elde etmek için neler yapılırların peşinde. Gençliğin çok siyasi olaylarla ilgilendiğini zannetmiyorum, bizim dönemimiz gibi değil. Bizim dönemimizde ben çok karışmazdım ama biz bile o dönemde birlikte olduğumuz kişilerle bunları gene tartışırdık. Şimdi oğlum üniversitede, tam benim yaşadığım dönemi yaşıyor, ama sanki daha duygulardan arındırılmış, daha bencil, daha yaşamına düşkün, bireysel olarak yaşayan bir gençlik. Gençlik arasındaki ilişkilerin de bizim zamanımızdaki seviyede olduğuna çok inanmıyorum şu anda bu teknoloji sosyal ilişkilerini azaltıyor. Bu internetin, cep telefonlarının, aypetlerin, ayfonların bayramlarda, kutlamalarda, üzüntülerde, acılarda bunlar kullanılıyor bence bu çok olumlu bir gelişme değil. Ben biraz orada geri düşünüyorum, fakat şunu da görmemezlikten gelemiyorum, bir anda elinizdeki bir cihazla elli kişiye ulaşmak da çok kötü bir şey değil. Yani şöyle, en azından bir bayram kutlaması mı var, diyelim ki eskiden herkes tek tek aranır veya uğranır, şimdi bir mesaj yazıyorsunuz elli kişiye birden yollayabilirsiniz, fakat o sanallaştırması çok hoş gelmiyor bana. Biz tabii ki hep böyle karşılıklı, insanlarla yüz yüze diyalog halindeydi ilişkilerimiz. Arkadaşlıklarımız da öyle gelişti, eşimizi öyle tanıdık, bilmem arkadaş

gruplarımız öyle oldu, ailecek görüştük. Şimdi ilişkilerin çok kısa sürmesi, evliliklerin çok kısa sürmesi, faaliyetlerin çok kısa sürmesi, çok kısa zamanda yol alınmaya çalışılması, gençlikte böyle zamanı çok çabuk kullanma, ama kullanırken de bazı değerleri tüketme var gibime geliyor. Gençliği şu açıdan da çok beğeniyorum, bu televizyon gençliği dediğimiz, bilgisayar gençliği dediğimiz gençlikle karşı karşıya geldiğiniz zaman sizden çok daha detaylı düşünebiliyorlar, ya kullandıkları cihazlardan ya da o ortamdan. Fakat bir şey eksik bunda, bir eksiklik hissediyorum tabii duygusal olarak hissediyorum. Hedefler tabii çok farklılaştı, yaşama ortamları çok farklılaştı, bahçeler, sokaklar kalmadı, mahalle maçları kalmadı, mahalle kavgaları kalmadı bunlar hep bitti. Biz çocuğumuzu caddeye bile çıkartmaktan korkuyoruz, ya bir araba çarparsa, öyle bir toplum olduk. Tabii ki onlarda ev ortamında ve dışarıya tek penceresi bilgisayar olan bir ortamda yaşayan bir toplum olmaya başladı. Öğrenciyse bile kapıdan çıkıp servise binip tekrar kapıda servisten inen, daha sonra tamamen ders, internet, ertesi sabah tekrar aynı şekilde. Parktı, bahçeydi, arkadaşlar arasındaki tohumların atıldığı o çocukluk, gençlik yaşlarındaki bir araya gelip o anları yaşamıyor çocuklar, belki okulda yaşıyorlar. Hem eleştirdiğim yönleri var hem takdir ettiğim, beğendiğim yönleri var. Oğlumla tabii bu konuda bazen mücadele içindeyiz, bazen birbirimize hak veriyoruz, bazen birbirimizi idare ediyoruz. Tabii bu dönemde saygı, sevgi biraz daha yön değiştirdi gibime geliyor. Ama böyle hedeflerine en kısa zamanda, her yolu kullanarak ulaşmaya çalışan bir gençlik. Bunun avantajları da var tabii ki, dezavantajları da olacak mutlaka. Ha bundan sonraki toplum daha da hızlanacak, bundan sonraki gençlik çok daha hızlanacak, ama ilişkiler, duygular, değerler ne kadar yön değiştirir onu tam bilemiyorum. Kültür olarak daha iyi bir sosyal kültürel yapı verildiğine inanıyorum bizim hocalarımız tarafından, ama şimdi, oğlumun öğretmenlerinden de hareketle, öğretmenlerin bile tamamen sadece belirli bir saat içinde görev yapan bir kesim gibi görüyorum. Zil çaldığı zaman her şeyini toplayıp çıkan, sınıfta anlamadığınız bir şey var mı diye sormayan bir şey. Çünkü o genç öğretmenlerde bizden bir kuşak evvel, öğrencilerde zaten öyle, o yüzden dediğim gibi en kısa zamanda en çabuk nasıl halledebiliriz diye düşünen bir toplum olduk, her konuyu ama her konuyu. Yani bu siyasi olsun, cinsel olsun, sosyal olsun, ekonomik olsun ne olursa olsun, bunu bir an önce en kısa zamanda halletmeye çalışan mekanik bir gençlik. Gençler bir kere, ilk başta dediğim o kültürel seviyeye çıkmak için çok okumalıdır. Aslında en büyük tavsiyem o, olayları okuyarak değerlendirmeleri, insan ilişkilerine çok daha fazla önem

vermeleri, tecrübelerden faydalanmalarını, her kesimden insanın duygusunu, düşüncesini kabul edebilecek ve bu olgunluğa ulaşmak için çaba sarf edecek bir gençlik olmasını tavsiye ediyorum. Yani biraz daha duygu ve değerlere önem veren bir gençlik olmasını dilerim. Çünkü ileride bazen bu mekanik gelişme, bu teknolojik gelişme onları bazı noktalarda tatmin etmeyecek, ben ona inanıyorum. Bu belki şu anda belli değil, ama bir süre sonra bu sanki tamamen insanların robotlaşması gibi bir duruma gidiyor. Ama bir şekilde bir çözüm de bulacaklarına da inanıyorum. Çünkü zekâlarını bizden çok daha fazla, daha doğrusu beyinlerinin çok daha hızlı çalıştığına inanıyorum, yani zekâ demeyeyim de, ama beyinlerinin bizden çok daha hızlı çalıştığına inanıyorum. Onu için onun da bir çözümünü bulacaklarına inanıyorum. En öncelikle de iyi insan olmayı hedefleyen bir gençlik olmasını istiyorum.”

Ek-9: Fatma KIZILÖZ İle Yapılan Görüşme Metni:*

“Ben 1980 öncesi çok fazla yaşayamadım öğrenciliği, cezaevi sürecim var benim o dönem. Bir yarım dönem anca okuyabildim orada 1980 öncesi, ama o yarım dönemliği de, zaten çoğunlukla devam zorunluluğu falan yoktu o zaman, işte derslere bazen girerdik bazen girmezdik yani çoğunlukla girmezdik daha doğrusu. 12 Eylül sonrasında da zaten o cezaevi sürecinden sonra kaydım silindi, bir sene de öyle bekledim, yani cezaevinden çıktıktan sonra bir sene öyle bekledim sonraki sene tekrar kayıt yaptırdım devam ettim.”

“Sağ deyince faşist, gerici bir zihniyet aklıma geliyordu, sol deyince sosyalist, eşitlik, demokrasi, özgürlük, hak kavramları aklıma geliyordu.”

“Lise ikinci sınıftayken sol bir çevre ile tanıştım, bulunduğum mahalle, ailemin yapısı, okul çevresi derken şöyle söyleyeyim, okulda da hem sağ hem sol, ikisi beraber karıştı ve iki taraf da gruplar halinde geliyordu. Sanıyorum onlarda etkili oldu yani karşı tarafın sürekli bir saldırısına maruz kalmak, birilerinin maruz kalması daha doğrusu. Zaten çevremde öyle, oturduğum mahalle de sol bir çevreydi, ailem sol bir gelenekten geliyor dolayısıyla sol düşünceyle lise ortalarında tanıştım.”

“Sosyalist bir düzen, eşit, adil, özgürlükçü; işçinin, memurun, emekçinin haklarının yenilmediği, herkesin ortaklaşa söz sahibi olduğu bir ülkeydi istediğimiz, ama yenildik 80’de. Yenilme değil aslında, yenilgi derken karşında topuyla, tüfeğiyle bir güç var ve o güç zor kullanarak, zaten çoğunlukta ve zor kullanarak iktidara geliyor ve sizin sesinizi dayakla, işkenceyle, her türlü sindirme politikasıyla susturuyor. 1980 sonrasında zaten bütün devrimciler, bütün devrimciler demeyim de devrimcilerin çoğu zaten cezaevlerine geldi, kimisi öldü, kimisi yaralandı, kimisi sakat kaldı, kimisi işinden oldu ki bende onlardan birisiyim. Hiç işimi yapamadım mesela, mesleğimi hiç yapamadım, neyden dolayı işte güvenlik soruşturması denen o illetten dolayı yapamadım ve farklı yerlere herkes savruldu. 90’lı yıllara geldiğimizde de işte Sovyetler Birliği’nin yıkılışı, yenedünya düzeninin kurulması kafamızdaki o sosyalist düzenin yerle bir edilmesi, tabii bunlar sosyalistler için birer yenilgi. Toparlanması çok zor, halen toparlanmıştı denemez, ben ona inanıyorum, ama yine de bir muhalefet edilmeye çalışılıyor Türkiye’de ve bunu da sol gerçekleştiriyor açıkçası.”

---

* Görüşme 12 Aralık 2012 tarihinde Ankara’da yapıldı.

“Yani hiç değerlendirmedim, ama onların gözünde herhalde kavgacı, sürekli çatışan, sürekli birileriyle kavga eden bir insandım herhalde, yani duyular öyle daha doğrusu. Ama onların gözünden hiç bakmadım kendime, bakamazdım yani faşist bir kafayla bir başkasını değerlendirmem mümkün değil ya da solcuyu değerlendirebilmem mümkün değil.”

“Yani sağa dair öz olarak kitap falan okumadım, ama o dönem işte 80’li yıllarda ya da 80 öncesinde bunların kendi kitapları falan vardı onları okudum tabii, ama şu an hatırlamıyorum isimlerini. Ama çok az kitapları vardı onların öyle çok bir şey değildi, verilen bir şey de yoktu, yani teorik bir şey de elde etmiyordunuz orada. Ama solun kendi geleneğinde zaten teori zenginliği vardır, o teoriyi işte kitaplardan alırsınız, eğitim çalışmalarından alırsınız, arkadaşlarınızdan alırsınız, tartışma platformlarından alırsınız, panellerden, sempozyumlardan falan alabilirsiniz. Ama sağda zaten teori denen bir şey yok ki, kavga üzerine işte vatan, millet bayrak, o sağ olsun, bu sağ olsun, vatan bölünüyor, işte bugünkü gelinen nokta da vatan bölünmez noktasında zaten. Dolayısıyla çok bir teori kitapları yoktu zaten onların, olanı da herhalde o dönemde okumuşuzdur diye düşünüyorum. Sola dair 80 öncesi genellikle hep teori kitaplarıydı yani Lenin,⁴¹⁴ Marx,⁴¹⁵ Engels,⁴¹⁶ o dönemin bilinen yazarları, faşizm üzerine notları, yani hep teori üzerine. 80 sonrasında da o teoriyi geliştiren yeni yeni akımları öğrenmeye çalıştık. 80 öncesinde hep genellikle belli ustaların kitapları varken 80 sonrası biraz herhalde yalnız kaldık sonradan geliştirilen teoriler mesela Troçki’yi,⁴¹⁷ Kautsky’yi⁴¹⁸ o zaman öğrendik

---

⁴¹⁴ Asıl adı Vladimir İlyiç Ulyanov’dur. 22 Nisan 1870’te Simbirsk doğuludur ve 21 Ocak 1924’te Moskova’da hayatını kaybetmiştir. Sosyalist devrimci olan Lenin Ekim Devrimi’nin ve Sovyetler Birliği Komünist Partisi’nin öncülü olan Tüm Birlik Komünist Partisi’nin lideridir. Ayrıca bilimsel sosyalizmin geliştiricilerindedir. Amacı ise sınıf karşıtlıklarının olmadığı bir düzene öncülük etmiş. Bkz. http://tr.wikipedia.org/wiki/Vladimir_Lenin.

⁴¹⁵ Karl Heinrich Marx, (5 Mayıs 1818 Trier - 14 Mart 1883 Londra) 19. yüzyılda yaşamış olan filozof, ekonomist ve devrimcidir. Komünizmin kuramsal kurucusudur. Döneminde çok tanınan biri olmamasına rağmen sonradan önem kazanmış bir kişidir. En önemli eseri Das Kapital’dır. Bkz. http://tr.wikipedia.org/wiki/Karl_Marx

⁴¹⁶ Friedrich Engels, (28 Kasım 1820 Barmen - 5 Ağustos 1895 Londra) 19. yüzyılın politik filozoflarındandır. Komünist Manifesto’yu Karl Marx’la beraber yazmıştır ve komünist kuramının geliştirilmesinde önemli katkılar sağlamıştır. Ayrıca Das Kapital’in son iki cildini tamamlamıştır.

⁴¹⁷ Asıl adı Lev Davidoviç Bronştayn’dır, (7 Kasım 1879 - 21 Ağustos 1940) Troçki ismini 1992’den itibaren kullanmaya başlamıştır. Siyasetçi, devrimci ve Marksist bir teorisyendir. 1917 Rus devriminin bilinen isimlerindedir, ayrıca Kızıl Ordu’nun kurucusu olarak kabul edilir. Lenin’in ölümünün ardından Josef Stalin ile siyasi mücadeleye girer, kaybedince de görevinden alınır ve sürgün edilir. Bkz. http://tr.wikipedia.org/wiki/Friedrich_Engels.

⁴¹⁸ Karl Kautsky (16 Ekim 1854 - 17 Ekim 1938) Marksist ve sosyal demokrasi kuramcılarındandır. Ayrıca Kautsky, Avrupa işçi sınıfı hareketinin en önemli liderlerindedir. Siyasi yaşamına Avusturya

ki onlar bir dönem döknek olarak tabir edilen insanlar. Kimisi sürgüne gönderilen insanlar falan, biz daha sonraları okuduk bunları.”

“İdeolojimin, fikirlerimin doğruluğuna yüzde yüz inanıyordum, bugünde inancım bitmiş değil, ama o dönemdeki yanılığ buyu hemen gerçekleştirebileceğimizi zannetmemizdi. Çünkü o güç vardı, ama bugün genel itibarı ile o inancı yitirmedim, ama onu gerçekleştirme sürecinin çokta yakın olduğunu görmüyorum. Yani biraz uzak, yol uzun, ama inancım tam yani oraya mutlaka varacak insan, öyle düşünüyorum. İnanç derken okuduklarımızla inancı zaten geliştiriyorsunuz, pratiğın içerisinde zaten varsınız, ama bir taraftan da okuyorsunuz o teoriyi ve gerçekten ikisinin birbiriyle uzlaştığını ya da bir arada yol alabileceğini görüyorsunuz ve daha da bir kararlı, inançlı oluyorsunuz. O zamanlar daha kalabalıktık ve buna da inanıyorduk, hem inanarak yapıyorsunuz hem de kalabalıksın, gerçekten kalabalıksın yani bir mahalle olduğu gibi solun elinde ya da bütün mahalleler olduğu gibi solun elinde, o güç vardı, yani gücü vardı derken nicel olarak bir insandan söz ediyorum. Ama 80 sonrası geldiğiniz noktada bir bakıyorsunuz ki arkanızda kimse yok. Ha burada pratik yanlışlıklardan söz etmek lazım ya da teoride ön görülen bazı şeylere uygun olarak pratik adımların atılmadığını görüyorsunuz. Şöyle söyleyeyim; 12 Eylül öncesi hemen hemen bütün sol gruplar şu tahlili yapmıştır, ülke bir askeri diktatörlüğe doğru gidiyor, ama ona uygun bir örgütlenme biçimi yaratamamış. Yani hâlâ yer üzerinde, insanlar kendi kimlikleriyle mahallelerde, işyerlerinde, fabrikalarda, okullarda, alanlarda çalışıyor, ama ona uygun bir örgütlenme biçimi yaratılmamış ve askeri diktatörlük geldiğinde de sanki o teorileri bu örgütler gerçekleştirmemiş gibi büyük bir şaşkınlık içerisinde girdik. Yakalanışlarının sebebi de o zaten, 80 sonrası, darbenden hemen sonra, bütün örgütlerin çökmesinin nedeni de o, teoriye uygun bir pratik gerçekleştirememesi yani, ona uygun bir örgütlenme yaratamaması diye düşünüyorum.”

“İnsan olmayı solla beraber kazandım ben, yani insan olmayı gerçekten devrimcilikle kazanıyorsunuz, bilgi kazandırdı, bir başka insanı anlamayı kendini onun yerine koymayı kazandırdı. Yani ben onun için bir transseksüelin, bir eşcinselin, bir

---

Sosyal Demokrat Partisi'nde başlamış, zamanla Alman sosyal demokratları arasından sivriler ve 1895'te Engels'in ölümünün ardından hareketin önde gelen kişisi olur. Kautsky, genel anlamıyla demokratik devrimle yani evrimci bir şekilde aşama aşama sosyalizmin hayata geçebileceğini savunur. Demokrasi dışındaki yöntemlerin ise işçi ve emekçi toplumlarını hazır olmadıkları ileri bir aşamaya geçirmesinin bir anda ihtilalle mümkün olamayacağını ifade etmiştir. Bkz. http://tr.wikipedia.org/wiki/Karl_Kautsky.

çevrecinin, bir hayvan severin, bir ötekileşen insanın, bir Ermeni'nin, bir Alevi'nin, bir Gürcü'nün yerine kendimi koyabiliyorum. Bana kazandırdığı en büyük şey bu, bu insan olmanın temelleri bence, insan olmayı ben sosyalistlikle öğrendim, solculukla öğrendim diyebilirim en büyük kazanım bu.”

“Bizleri destekleyen herhangi bir kurum veya bir kuruluş yoktu o zaman, ancak sendikalar bu kitle örgütleri falan eğer gücün oralarda ise onlar destek verirdi, onun dışında kimse özel olarak bir destek vermez, yani bir kurum özellikle destek vermez. Ama bir TÜRMOB’u mesela ele geçirmişsin tabii ki o da desteğini veriyor, sen de ona gerektiğinde desteğini veriyordun. Ama öyle özel bir destek hiçbir kurumdan falan hiç kimseden almadık. Biz kendi gücümüzle nerelere gittiyssek, nerelerde var olduysak biz desteği oralardan alabildik, yani çalıştıysak aldık çalışmadıysak, oralarda olmadıysak o desteği de zaten alamadık.”

“Cezaevindeydim, sabah sayımında öğrendim, yüzbaşı söyledi sabah sayımını alırken. Çünkü onlar da kendilerine göre birtakım yasaklar getirmişlerdi. Geldi, sayım almadan evvel, işte bundan sonra İstiklal Marşı söylenecek, bundan sonra emredersiniz komutanım denilecek ve bunlar gibi bir yığın yasaklarla geldi ve o söyledi. Asker darbe yapmıştır, asker yönetime el koymuştur bundan sonra burada biz ne dersek onu yapacaksınız gibi şeyler söylediler. İlk duyduğumuzda bu kadar zorlu bir süreci yaşayabileceğimizi tahmin etmiyorduk açıkçası. Birde hemen hemen bütün örgütler altı ay, yedi ay, sekiz ay öncesinden zaten askeri bir diktatörlüğün gelebileceğini tahmin ediyordu. Bütün yaygın organlarımızda da vardı zaten, bunu biliyorduk, ama bu kadar ağır olabileceğini bilmiyorduk, düşünmüyorduk. Sonrada şöyle düşündük; bu süreci tahmin ettik, bak gelinen nokta askeri diktatörlük falan dedik. Daha sonraki süreci ise düşünmüyorsunuz, yaşıyorsunuz zaten, onun içerisinde oluyorsunuz, o sürece dâhil oluyorsunuz.”

“Darbenin engellenmesi mümkün değildi, çünkü bunun için ülkenin ekonomisine bakmak lazım, Amerika ile dış ülkelerle olan ilişkisine bakmak lazım. 24 Ocak Kararları mesela, bu aslında 12 Eylül’ü yapmak için, yani 12 Eylül’ün gerekçelerinden bir tanesidir, sadece onların söylediği gibi sağ-sol kavgasını bitirmek için değil. Ekonomide yolunda gitmeyen bazı hususlar var, buna nasıl yön vereceksiniz, buna bir türlü yol veremiyor, çünkü bir taraftan muhalefet var, işçinin, emekçinin, sosyalistlerin

bir muhalefeti var. Buna yol veremediği sürece de ne yapacak o zaman askeri diktatörlüğü ya da başka bir diktatörlüğü gündeme getirecekti. Yani bunu kimse engelleyemezdi, bu zaten Amerika'nın güdümünde ekonomiyi düzeltmek amacıyla, özellikle ekonomiyi düzeltmek için yapılmış bir darbeydi. Ülkenin siyasi ve ekonomik koşulları sebebiyle yapıldı, başka hiçbir neden yoktu.”

“Ya mutlaka düşüncelerinde değişiklikler yaşıyorsun, önceden çok sert baktığın şeylere biraz daha yumuşak bakmayı öğreniyorsun açıkçası. 12 Eylül öncesi çok daha sert yaklaştığın, senin için geri safta ya da karşı safta gördüğün insanların eserlerini 80 sonrası yumuşayarak okuduk biz. Troçki'yi öyle okuduk, öyle öğrendik, daha önceden Troçki'yi bilmezdik ama Troçkist diye dışladığımız insanların olduğunu biliyorum, ama ne olduğunu bilmiyorduk sadece ismini biliyorduk, Troçkist. Biz ne zaman öğrendik, 80 sonrası kendimizle biraz yalnız kaldığımız zaman düşünmeye, araştırmaya ve sorgulamaya başladık ve bunun sonucunda öğrendik. E tabii ki yumuşuyorsunuz, çünkü kendinizle kalıyorsunuz, nerelerde yanlış yaptık, nerelerde daha iyi bir şeyler yapılabilirdi bunun hesabını yapıyorsunuz. Böyle olunca, yani kendinizle baş başa olduğunuz için daha çok şeyi sorgulamaya başlıyorsunuz, sorgulamaya daha çok vakit ayırıyorsunuz. Bunun sonucunda da tabii farklı yerlere yöneliyorsunuz, farklı insanları okuyorsunuz, farklı gelenekler içerisine giriyorsunuz, cinsel kimlikleri farklı olan insanları anlamaya çalışıyorsunuz, hayvan hakkı diye çıkanları anlamaya çalışıyorsunuz, eskiden çevre diyeni biraz daha hor görürken daha değişik yaklaşıma çalışıyorsunuz, çünkü çevre bilinciniz oluşuyor. Yani okumayla, farklı şeyleri öğrenmeyle bu yumuşama süreci başlıyor. Ya faşist olana bakışım değişmedi, ama şöyle söyleyeyim dinci diye dışladığımız, 80 öncesi, ben onları biraz daha anlamaya çalıştım, sıradan insanları anlamaya çalıştım yoksa faşistlere karşı bir yumuşama falan yok ya da onları farklı görme diye bir şey yok. Kemikleşmişse ona yapacak bir şey yok zaten, ama onun dışında işte konuşuyorsunuz sıradan insanlarla konuşur gibi ya da o tür bir yönelim içinde olan insanlarla konuşmaya çalışıyorsunuz tabii tümüyle dışlama yerine. Ama kemikleşmiş birisiyse, zaten safı bellidir o karşı taraftadır, ama onun dışında diğer insanları anlamaya, algılamaya çalışıyorsunuz. Mesela niye başörtüsü taktığını anlamaya çalışıyorsunuz, niye başkasıyla birlikte bir hak arama mücadelesi içine girmediğini anlamaya çalışıyorsunuz. Yani dediğim gibi safı belirlenmiş olanlar yine

benim için farklı bir köşede, ama o arada kalan insanlar, sıradan dediğimiz insanları anlamaya çalışıyoruz, konuşmaya çalışıyoruz, açıkçası böyle.”

“Müdahaleden sonra bir kere bütün arkadaşlarınızdan artık kopuksunuz, tek başınısınız onun yalnızlığı çok kötü. Yani cezaevinden çıkınca siz tasarlıyorsunuz ki eskisi gibi arkadaşlarımı göreceğim, bir mücadelenin içinde olacağım, ama bir dışarı çıkıyorsunuz ki o mücadele bitmiş, yok olmuş ve arkadaşlarınızda yok. Kimisi işkencede, kimisi ölmüş, kimisi yaralı, kimisi kaçmış, kimisi sürgüne gitmiş, yalnızsınız, yani sosyal hayat diye bir şey yok, yapayalnızsınız. Ya insan üzüyor tabii, mahallede işte uğruna mücadele ettiğin insanlar 80 sonrası seni görünce yolda görmezden geliyor, kafasını çeviriyor, seni tanımıyor ya da zor durumda kaldığınız zaman size yardım elini uzatmıyor... Elbette kötü bir şey, kötü bir duygu, ama onu da anlayabiliyorsunuz, çünkü 80 gerçekten çok büyük bir darbe. Sadece sol üzerine de değil sıradan insanların üzerinde de çok büyük bir darbe, çünkü herkes ihbarcılığa alıştırılıyor, ihbar etmeyen ona göre cezalandırılıyor. Düşünsenize bir korku imparatorluğu yaratmış durumda, o korku imparatorluğunun içerisine ben de dâhilim herkes de dâhil. Şimdi ben biraz daha inançlı ve kararlı bir şekilde duruyorum, ama bu kadar inançlı ve kararlı olmayan bir insanın da sinmesi çok doğal karşılanabilir diye düşünüyorum, onları da anlayışla karşılayabiliyorsunuz. Tabii üzüyorsunuz görünce işte seni görmüyor, sana yardım elini uzatmıyor ya da çevresindeki ihbar ediyor, ama bir şekilde onları da anlamak zorundasınız, çünkü öyle bir korku imparatorluğu yaratıldı 80’le birlikte. Kendi işini yapamıyorsun, 85 sonrası mesela kendi işimi yapamıyorum, bir yerde iş bulamıyorum, dışarı çıkıyorum. Bir iş aramaya giderken en ufak bir şey, mesela bir bilgisayar bilmiyorsunuz, hiçbir şey bilmiyorsunuz. Bu durumda ne yapacaksınız kişisel olarak kendinizi geliştirmeye yönelik bir şeyler yapmaya çalışacaksınız. İşte ben de muhasebeciliği seçtim, seçmez olaydım, yirmi beş yıldır bu mesleği yapıyorum. İşte kişisel hayatta da, sosyal hayatta da yalnızsınız, kendinizi geliştirecek bir şeyler yapıyorsunuz, yaptıkta gelinen nokta bu.”

“Üniversiteler de eskisi gibi değildi tabii, eski tartışmalar yoktu, 80 öncesi dersleri hatırlıyorum ki felsefe dersleri tartışmanın en yoğun olması gereken derslerdendir, ama 80 sonrasında hiçbir tartışma yapılmazdı. Hoca gelirdi anlatırdı anlatırdı giderdi. Biz Marksizm’i hiç öğrenemedik derslerde, felsefe bölümü mezunuyum ve ben Dil Tarih’te Marksizm’i öğrenmedim. 80 öncesi ki birinci yılıma denk geliyor pek felsefeye de

girmedik açıkçası, çünkü temel dersler vardı, işte devrim tarihi var, İngilizce var, bilmeme ne var, genellikle onları görüyorsunuz. Ama ikinci sınıftan itibaren gerçek derslerinizi almaya başlıyorsunuz, 80 öncesi biz devrim tarihini tartıştık, tartışma olurdu koca amfilerde. Kurtuluş Kayalı, Dil Tarih'in en önemli hocalarından bir tanesiydi, şu an yine görevine döndü hâlâ yine profesörlük yapıyor, onun dersleri çok hararetli bir tartışma ile yapılırdı, çok güzel geçerdi. Ama 80 sonrası zaten Kurtuluş Kayalımız kalmadı ki devrim tarihinde tartışma yapalım, devrim tarihi diye bir ders de kalmadı. Yani devrimin adı inkılâp oldu, inkılâp tarihi miydi neydi o dönem öyle hatırlıyorum, Kurtuluş Kayalı olmadığı için tartışma da olmadı. Felsefe derslerinde, yani kendi anabilim dalımda ben Marksizm'i öğrenmedim ya. Ya bu felsefi bir kuram, bu ekonomik bir kuram, bu öğretilmezse felsefe olur mu, felsefenin zaten iki tane şeyi var, biri diyalektik, birisi de idealizm, bunlar öğretilmeden diğerleri üzerine oturtulur mu, oturturulmadı da. Biz yine kendi kişisel çabamızla öğrendik. Üniversiteler de bu anlamıyla etkilendi, öğretim üyeleri tartıştırmayan, sorgulattırmayan bir anlayışla dersini verdi, yani geldi dersini kendisi şakır şakır anlattı sonra da sınavını yaptı çekip gitti. 80 öncesinde aktif, bütün tartışmalara katılan öğrenci de 80 sonrasında eğer okuluna geliyorsa, hâlâ okuluna devam edebiliyorsa, yani cezaevinde değilse, öldürülmediyse, sürgüne girmediyse geldi, üniversitesinde kuzu kuzu derslerine girdi, sınavlarına girdi ve okulunu bitirmeye çalıştı, bizim yaptığımızda oydu.”

“Mesleğimi yapmadım ondan vazgeçtim. Niye, birilerinin dayatmasıyla vazgeçtik, devlet seni öğretmen olarak istemiyorum dedi biz de âlâ dedik. Ha bunun dışında ben mesleğimi yapsaydım nelerde geliştirebilirdim kendimi, bir kere ben okulda kalabilirdim. Bunu hocam da söylemişti ve şunu söyledi bana, son yılımda, ‘Eğer beni utandırmayacaksan...’ altını çizeyim bunun, bunun anlamı şu, hocam daha önce benim cezaevine girdiğimi biliyordu, eğer hâlâ bu işlerle uğraşıyorsan, demekti bu, ‘...senin gerekirse notlarını yükselteyim ve bu okulda kal araştırma görevlisi olarak’ dedi. Ama ben her zaman utandırma taraftarıydım, onun için kalamadım okulda da. Zaten kalmamın da imkânı yokmuş, öğretmenliği yaptırmadılar bana, kaldı ki üniversitede hoca olarak kalabilseydim. Ha onun dışında tezimi ben, bilim tarihi, üzerine yaptım, ilk kez küçük kan dolaşımını bulan William Harvey’in⁴¹⁹ 17. yüzyılda yazdığı bir kitabının

---

⁴¹⁹ William Harvey, (1578 - 1657) İngiliz tıp doktorudur. Kalpten başlayan kan dolaşımını doğru şekilde tanımlamış ilk kişi olarak biliniyor. Bkz. http://tr.wikipedia.org/wiki/William_Harvey.

bir bölümünü İngilizce'den Türkçe'ye çevirdim. Hedefim şuydu İngilizcemi geliştirmek, Farsça dersleri falan da benim çok iyiydi, Farsça dersleri de almıştım birde, Farsça ve Arapçamı da ilerletmekti amacım. Bunlar neyle yapılabilirdi, bunlar paraya dayalı işlerdi, yani TÖMER'e gideceksiniz ya da İngiliz Kültür'e gideceksiniz bu dersleri alacaksınız, ama ondan sonraki süreçte beş parasız kaldım açıkçası, mesleğimi yapamadığım için sağda solda yapmadığım iş kalmadı herhalde. Genellikle de asgari ücrete ya da onun altında bir ücrete mahkûmsunuz, çünkü başka bir şey bilmiyorsunuz, yani telefona bakma ne bileyim orada evrakları düzenleme gibi işler. Muhasebe işini bulduğumda da hemen hemen yedi-sekiz yıl asgari ücretle çalıştım, bu ücretle de o hayallerimi gerçekleştirmem mümkün değildi. Sonradan da muhasebe bürolarında işler açıldı, böyle kafanızı kaşıyamayacak duruma geliyorsunuz. Yani paramın biraz yükseldiği zaman da zaman bulamadım buna, böylelikle bütün hayaller suya düştü.”

“Daha akılcı bir eylem planı ya da daha akılcı bir pratik, şimdi o dönem çok inanarak yaptığınız şeyler var, buna yüzde yüz inanıyorsunuz ama kafanızda bazı soru işaretleri de var, ya bu işi böyle yapmasam da şöyle yapsam daha mı iyi olur diye. Bugün bunu yapardım yüzde yüz inandığım şeyler ama daha akılcı, daha teorik, daha çok bilgiyle yaklaşarak yapabiliirdim bunları.”

“Şimdi 80 sonrasında günümüze kadar açıkça söylemek lazımsa insanlar halen daha sinmiş bir vaziyette, sinmiş bir toplum olmazdı en basitinden. En ufak şeyden korkar hale geldik, yeni yeni korkularımızı belki atmaya çalışıyoruz, 12 Eylül'le de yeni yüzleşiyoruz mahkemelerle. Bu bir adım mı, adım, ama yeterli mi, hayır yeterli değil. 12 Eylül olmasaydı bugün sinmiş bir toplum olmazdık, bugün hak arayan bir toplum haline gelirdik. Maalesef bugün hak arayan bir toplum da değiliz, en ufak bir şeylerde yine alanlara çıkan belli kimlikli insanlar, yine sol kimlikli insanlar. 4+4+4'e karşı çıkan yine bizleriz, savaş olmasın diye tezkereye karşı çıkan yine bizleriz, yine biz alanlardayız. Yani belli insanlar var, toplumun her kesimi yok bu işin içerisinde. İşte zam oluyor, başbakan bütçe görüşmelerinde canlı yayında açıklıyor 2002'de emekli maaşları iki yüz bilmem kaçken bugün sekiz yüz kaç yükseldi, aradaki fark %400'lü bilmem ne, rakamlarla açıklıyor. Ama o günkü et fiyatıyla bu günkü et fiyatını karşılaştır diyen yok, yüzde kaç fırlamış diyen yok, o günkü elektrik fiyatı ile bu günkü elektrik fiyatı yüzde kaç yüz artmış diyen yok. Başbakan söylüyor söylüyor, kim söylüyor ben söylüyorum televizyona bakarak söylüyorum, başbakanın yüzüne değil,

görme şansım yok. Ama sinmiş bir toplum olmasaydık bugün hep beraber alanlarda olurduk, başbakan yalan söylüyor gözümüzün içine bakarak, elektriğe on yılda şu kadar zam yapıldı, gaza şu kadar zam yapıldı diye bunları alanlarda haykırabilirdik, ama hiç kimse yok maalesef.”

“Tüm o yaşadıklarımın, müdahaleden çıkardığım sonuç, teori ile pratiğin birleştirilmesi, daha akılcı, daha gerçekçi, ülke koşullarına uygun örgütlenmeler yaratılması ve hep birlikte davranılması, başka bir şey değil. Yani örgütlenme başka bir alternatif yok, bu örgütlenme nasıl olur okullarda olur, fabrikalarda olur, iş yerlerinde olur, mahallede olur, sokakta olur ve bunun yolu yine sokaktan geçiyor. Tek tek, bire bir o dediğim yerlere ulaşarak işte fabrikalara, iş yerlerine, okullara ulaşarak yani öğrenciler okulda, işçiler kendi fabrikasında, mahalleli olan kendi mahallesinde ancak bu şekilde olur.”

“12 Eylül’ün yargılanması konusunda açıkçası bizlerde biraz heyecanlandık, 12 Eylül yargılayacağız diye. Elbette bir adım bu, büyük bir adım aslında, ama geldiği nokta da yeterli mi, hayır yeterli değil, çünkü göstermelik bir dava açılmış durumda. Yani adamın hasta yatağında, telekonferans sistemiyle ifadesi alınıyor. Bizim ifademiz öyle alınmadı ama işkencede alındı bizim ifademiz, bizi hasta yatağımızda ya da yatarak, kahve içerken kimse almadı ifademizi, bizler on üç gün boyunca, on beş gün boyunca işkencede kalarak, işkence içerisinde verdik ifadelerimizi. Böyle derken şöyle bir anlayışımız olmadı, onları asalım keselim, onların söylediği gibi ‘asmayalım da besleyelim mi’ falan böyle bir anlayışımız olmadı zaten. Sembolikte olsa yargılanması gerektiğini düşünüyorduk zaten, ama geline nokta da bunun boş bir fasa fiso olduğu ortaya çıktı. Çünkü bu şekilde hiçbir darbeci hesap vermiyor, vermezde zaten. Bir kere yargılanma süreci, Kenan Evren hasta yatağında, işte şunu yapmasın bunu yapmasın olayı falan değil. Ben 12 Eylül hukukunun, 12 Eylül anayasasının bütün kamu kurumlarından, özel kuruluşlardan silinmesini istiyorum, başka hiçbir talebim yok. 12 Eylül ruhunun tüm kurumlardan silinmesini istiyoruz bu kadar basit. Okullarda Kenan Evren ismi var, caddelerde Kenan Evren ismi var ya da darbecilerin isimleri var bunlar kalksın, bunları istiyoruz. O hukukun bütün kurumlardan silinmesini istiyoruz. Bakın bugün AKP iktidarının güçlenmesini nedeni 12 Eylül hukukunun hâlâ sürdürüyor olması. Bu hukuk bütün kurumlarda olduğu sürece boşuna biz 12 Eylülcülerini yargılıyoruz, darbecileri yargılıyoruz ki zaten yargılayamıyoruz da. Adamlar dalga

geçiyor, kimi zaman uyuyarak yatağında, kimi zaman kahve içerek, böyle bir yargılama olmaz. Ha şunu istemiyoruz tabii Kenan Evren’i bacağında asalım, böyle bir talebimiz yok zaten. Bizim gözümüzün içerisine baksın, bizim analarımızın gözünün içerisine baksın, öldürülen yoldaşlarımızın analarının babalarının gözünün içerisine baksın yeter yani, biz başka bir şey istemiyoruz. Bir intikam peşinde değiliz, insanca, eşit, hakça yaşayabileceğimiz bir düzen istiyoruz başka bir şey değil.”

“Bugünkü gençlik, özellikle lise çağından itibaren, genellikle ergenlik dönemi de o dönemde başlıyor ya, bakıyorsunuz çocuğun hiçbir şeyden haberi yok. Ha haberi olan da var, gerçekten ülke sorunlarına duyarlı çocuklar, gençler de var, ama çoğunluğu ne yazık ki ülke sorunlarına duyarsız, elinde cep telefonu önünde de bilgisayar olsun yeter. Yani teknolojiye mahkûm edilmiş bir gençlik, ben çok üzülüyorum aslında, evde bilgisayar, dışarıda cep telefonu ellerinde, başka bir şey yok. Yani teknolojiye bağımlı bir gençlik yetiştirildi, son on yılı baz aldığımızda, tabii daha öncesinde daha farklı şeylerle uyutuluyorduk. Sonra bende de bir genç var, o gencin birtakım sorunlarını öğrenmek isterken öğrendiğim çok şeyler oluyor. Mesela uyuşturucu bağımlılığı gençlerde o kadar çok yaygınmış ki ve öğrendiğim kadarıyla aileler de göz yumuyormuş, aman diyorlarmış başka bir işe bulaşmasın da varsın bunu içsin, bunu kullansın diyorlarmış. Gerçekten çok üzücü bunlar, yani geçmiş gençlikte ülkenin sorunlarına duyarlı, daha çok okuyan, kültürünü, eğitimini yükseltmeye çalışan bir gençlik vardı, ama şimdiki gençlikte teknolojiye bağımlı bir gençlik. Elinde cep telefonu olsun, mesaj çeksın, konuşsun, müzik dinlesin, evine geldiğinde de bilgisayardan filmini izlesin ya da başka müziğini dinlesin, oyununu oynasın, başka hiçbir şey yok. Aradaki fark bu, araştırmayan, sadece ezberleyen, yarımki sınavı verebilmek için tarihi ezberleyen, coğrafyayı ezberleyen ya da başka bir şeyi ezberleyen bir gençlik oluştu. Yani düşünme yok, kitap okuma hiç yok, yani bende genç olduğu için, biraz evvelde söyledim, ona dayanarak söylüyorum. Örnek teşkil edemiyorsunuz, yani siz okusanız bile, akşam elinize kitap alıp okusanız bile o genci teşvik etmiyor bu. Çünkü onu başka şeye teşvik edecek çok şeyler var, televizyon izliyor, cep telefonu var, kahkaha var, o saçma sapan şeylere gülünen dizilere var onlar ilgisini çekiyor. Bir haber programı ya da ülke sorunlarına yönelik programlar değil de ne bileyim işte sıradan bu İstanbul dizileri Avrupa Yakası gibi falan diziler var galiba, tam olarak bilmiyorum, saçma sapan şeylere gülünen dizilere daha çok ilgi var. E öyle de olunca sen kitapta

okusan çocuk senden bir şey almıyor, çünkü orada gülme var, orada bir eğlence var ona kaptırıyor kendisini. Araştırmayan, düşünmeyen, ezberci bir toplum yetiştiriliyor, yetiştirildi daha doğrusu 12 Eylül'den sonra. Gençler çoğunlukla teknolojiyi de araştırma için, gazete okumak için kullanmıyor, oyun oynamak için kullanıyor. Birde facebook denen bir illeti getirdiler orada arkadaşlarıyla geyik yapıyor, o ona yazıyor, kanka ne yapıyon, o ona yazıyor, kanka işte ben şu kızlaydım, bilmem neydin. Yani o dil de değişmiş durumda, arkadaş vardı eskiden, kardeş vardı, şimdi de kanka var, eskiden canım vardı, güzelim vardı kendinize göre bir sevgi sözcüğü bulurdunuz, şimdi aşkım var. İlet oluyorum ben o sözcüğe herkesin ağzında bir aşkım sözcüğü. Benim bir arkadaşım kitap yazdı, benimle hemen hemen aynı fikirde olan bir arkadaşım, iki sevgilinin diyalogları var, birbirlerine aşkım diye hitap ediyorlar, son derece itici geldi kitap. Kitabı okudum, ama en büyük eleştirim arkadaşına şu oldu 'Şu aşkım lafını hadi sıradan insan kullanıyor, ama sen kullanamazsın'. Sevgi, sevgi sözcüklerini de üretir, yani seven insan kendi sevgi sözcüğünü de üretir, 'c' der, bu şekilde hitap eder, ama sevgi sözcüğüdür, 'cu' der karşısındakine, bizim için bir şey ifade etmeyebilir, ama onun için sevgi sözcüğüdür. Bu 'aşkım' olması gerekmiyor yani gerçekten herkesin ağzında olan bir şey. Bundan sonra daha da kötü, bu gençlik bir on yıl sonra ülke yönetimine talip olacak, kamu kurumlarına kuruluşlarına ya da özel kuruluşlara gelecek halimizi düşünün."

Ek-10: Esin İle Yapılan Görüşme Metni:*

“Oldukça sıkıntılı bir dönemdi orası. Tarafınızı mutlaka belli etmek zorundaydınız, tarafımızı da belli ettik, girdiğimiz günden itibaren belli ettik. Ama özel günlerde mutlaka okulda olay çıkacağını biliyorsunuz. O gün okula, derslere girip giremeyeceğinizi, ders dinleyip dinlemeyeceğinizden hiçbir zaman emin olamıyorsunuz. Polisler ikiye ayrılmıştı, polislerin haklının veya haksızın yanında olup olmayacağıyla ilgili hiçbir garantiniz yok. Belirli semtlere, belirli sokaklara girip girmemeniz, otobüslere, dolmuşlara binip binmemeniz tamamen sizin tutuğunuz tarafla bağlantılı olarak seçiliyordu. İsteddiğiniz semte, istediğiniz yere istediğiniz zamanda gitmeniz, yürümeniz, ulaşmanız asla mümkün değildi. Öyle bir dönemde hem fakülte eğitimini yapmak hem kendinizi korumak hem de savunduğunuz fikirler peşinde mücadele etmek, oldukça zor bir süreçti. O dönemin gençlerini şu anki gençlerle kıyasladığınızda çok daha farklı ortamda ve daha ciddi şartlarda iyi yetişmiş gençler olduğunu düşünmek lazım, ama zor bir öğrencilik dönemiymiş. Derslerle ilgili ciddi sıkıntılar oluyordu, çünkü zaman zaman boykotlar olduğunda içeriye giren gruplar dersleri iptal ettirebiliyordu. Bu benim taraf olduğum grup için geçerli değildi tabii ki, karşı taraf için geçerliydi. Sınıfların ön-arka, sağ-sol gibi bölümleri tutuğunuz gruba, fikre göre ayarlıydı hiç kimse diğer tarafa oturamazdı. Derslerin çok düzenli işlenmemesi ciddi sıkıntı yaratıyordu, daha sonra birikmiş derslerin altından kalkmak bizim için zor oluyordu. Biz hangi gün ders yapılacak hangi gün yapılmayacak, girip giremeyeceğimiz konusunda hiçbir zaman emin olamadık. Böyle bir ortamda ve amfilerin kapılarında mutlaka polis olarak, polis gözetiminde bu derslerin yapılması söz konusu oldu, stresli ve sıkıntılı dönemlerdi.”

Sağ ve sol kavramı doğru bir kavram değil aslında. O zaman için çok kullandığımız kavramlardı ama gerçek anlamda bunlara tuttuğunuz fikrin net açık olarak ismiyle söylemek çok daha iyi olur. O dönemde sosyal demokrat gözüken ama komünist ideolojinin yanında olan gruplar vardı. İki farklı birisi ılık ılıman, birisi daha şiddetli bir sol kesimin alternatifleri gibi veya bölümleri gibi gözüke de aslında aynı ideolojinin bölümleriydi bunlar ve beraber hareket ediyorlardı. Diğer tarafı ise milliyetçi görüş olarak değerlendirmek lazım, ama sağ kesim dendiği zaman bunun içine milliyetçilik girmeyen ama sağın içinde bulunan farklı fraksiyonlarla beraber bir araya

---

* Görüşme 4 Ocak 2013 tarihinde Ankara’da yapıldı.

gelen bir grup olarak değerlendiresek bu yanlış bir değerlendirme olur. Doğru bir tanımlama olmaz, millinin olmadığı bir tarafı ben kabul etmiyorum. Sağ ifadesi de yanlış, ben kendimi Türk milliyetçisi olarak kabul ediyorum ve tuttuğum tarafı da o şekilde belirledim.

“Birincisi zaten Türk milliyetçisi olmamak demek insanın kendi fitratına aykırı bir yapıdır, herkes doğarken kendi genetiğinde ne varsa onunla doğar. İkincisi hepimiz doğarken Müslüman olarak doğuyoruz bu da tartışmasız. İslamiyet’te herkes buluş çağına gelene kadar Müslüman’dır. Dolayısıyla ben zaten doğuştan kendi genetiğimde olan, fitratımda olan yapı ile Türk milliyetçisi olarak zaten doğdum. Ailemde zaten böyle bir fikrin benimseyicisi olduğu için onlarda bende bunu beslediler. Ailemde herkes okuyordu, küçük yaştan beri çok sayıda kitap okudum, onlar da benim bu fitratımda olan fikrin gelişmesine ve yerleşmesine yardımcı oldular. Zaten gidişatı gördüğümüz zaman şunu değerlendiriyorsunuz; hiçbir şeyiniz, kafanızda fikir olmasa bile sadece mantığınızı kullanarak da tarafınızı seçebilirsiniz. Bir taraf Türk’ün Türk’ten başka dostu yoktur, Türk kendi kendini destekler, kendisini büyütür, kendi ideolojisini kendisi yaratır derken, diğeri Rusya’dan, Avrupa’dan, Arnavutluk’tan, Çin’den eğer destek alıyor ise bu takdirde bu ideolojilerin istiklalle, hürriyetle, bağımsızlıkla, ekonomiyle neresi ilişkilidir. Kim neyin tarafındadır, neyin peşindedir bunun zaten cevabını çok rahatlıkla verebiliyor.”

“Türkiye’nin bağımsızlığının kaybedilmemesi, başkalarının mandasına, peykine girmemesi için çaba harcıyorduk. Çünkü o zaman zaten dünya iki kutuplu idi. Birisi batı, birisi de komünist blok, Rusya’nın etrafında tabii. Daha sonra Çin kendi ideolojisine veya Arnavutluk’ta Enver Hoca kendi ideolojisine ya da şu anda Yugoslavya kendi ideolojisini ortaya çıkartmış olmakla beraber bunların hepsi farklı devletlerin güdümünde olan bir sistemin içindeydi. Her ne kadar bunlar kendi ideolojilerini yine de Sovyetlerden alan fikirler doğrultusunda oluştursalar da bağımsızlık yolunda adımlarını attılar ve hızla ilerliyorlar. Bizim bütün ideolojimiz kendi kendimizin efendisi olması, başkasının güdümünün, mandasının yönetimi altına girmemek, kendi bağımsızlığımızı, devletimizi sürdürmek idi. Şu anki bakış açısıyla değerlendirdiğiniz, şu anki insanlarla kıyasladığımızda onların da gerçekten aslında samimi olduğunu düşünebiliyorsunuz, ama tabii herkes için değil. Bir kısmı gerçekten samimi olarak buna inanmışlardı. Onların hataları bu ideolojiye inanmakla beraber şunu

düşünmemiş olmamalarıydı: Kendi tutukları ideolojileri niye yabancı devletler destekliyordu. Hiçbir devlet kendi menfaatine olmayan bir şeyi, bir başka ülkedeki hareketi desteklemez. Bunun şuurunda değillerdi, yani bir nevi gaflet içindelerdi. İçlerinde samimi olarak o ideolojinin bu memleketi kalkındıracağını, milletine iyi bir şeyler getireceğini düşünen samimi insanlar vardı, bunlara itiraz etmiyoruz. Ama bunu herkes için genellemek yanlış bir davranış olur. Hele de üniversite gençliği bu hareketin içinde ise, okuyan bir gençliktir, hangi hareketin kim tarafından desteklendiğine bakılması gerekiyordu. Çünkü dünya, her milletin, her devletin kendi menfaati doğrultusunda oluşturduğu siyasetlerin çerçevesinde şekilleniyor.

“Uzlaşmanın sağlanması için dışarıdaki devletlerin bu işten el çekmesi gerekiyordu. Komünist ideoloji, bu devlet üzerindeki emellerinden el çekmediği sürece anlaşma sağlanması söz konusu değildi. Zaten o zaman fikir tartışması yapalım diyen benim mensup olduğum cephe, Türk milliyetçisi cephesi, her zaman masada oturup tartışalım dediği zaman bunlar hep kaçtılar, onun için anlaşma sağlanamadı. Neden kaçtılar, çünkü ideolojilerinin dışarıdan desteklendiği ortaya çıkacağı için. Yani zaten onları yöneten kişiler, onları bu ortama ne soktu ne de barış sağlansın diye bir gayretin içine girdi.”

“Maddi hiçbir şey kazandırmadı, tam tersine götürdü. Çünkü bu ideoloji zaten dışarıdan destekli bir ideoloji olmadığı için, kendi ideolojim adına söylüyorum, bir ideolojinin gereksinimlerini hep kendi cebinizden gönüllü olarak karşılamak durumundaydınız. Biz zaten ideoloji maddi bir şeyler getirsin diye düşünmedik, böyle bir şey zaten ideoloji olmaz. Ama karşı taraf, dışarıdan aldıkları parayla sistemlerini kurup devam ettirmek için çalıştı. Manevi olarak, tabii büyük bir stresin altında yaşamak götürdü gibi gözükebilir, ama ne olursa olsun sizin devletiniz ve milletiniz adına yaptığımız her şey sizi manevi olarak ‘vazifemi yaptım’ mutluluğuna veya ‘bu yolda adımımı attım’ mutluluğuna eriştirecektir, bu çok büyük bir manevi kazançtır.”

“Dünya zaten kendi milliyetçilik mevhûmesi doğrultusunda çalışan insanlarla şekilleniyor. Amerika kendi menfaati doğrultusunda çalışıyor, bütün dünya ideolojisini ona göre şekillendiriyor, Avrupa yine öyle, Çin yine öyle. Bu ideolojileri yok sayamazsınız, son derece makuldür, çünkü herkes kendi menfaati doğrultusunda çalışır. Fakat makul olmayan şey şudur, insanlar kendi menfaatleri için bir şeyler yaparken başka devletlerin ve milletlerin yok olmasını, acı çekmesini, yoksullaşmasını gayri

insani durumların içine itilmesini sağlayacak bir hak sahibi olarak kendilerini göremezler, şu anki sıkıntı orda. Benim mensup olduğum ideoloji binlerce yıldır dünya hâkimiyeti kurmaya çalışmıştır, bunu başardığı dönemlerde olmuştur, çok büyük devletler kurmuştur. Fakat hiçbir zaman başka devletlerin üzerinde yıkıcı, yıpratıcı, yok edici bir davranışın içine girmemiştir. Hiçbir zaman insanların dinlerini değiştirmeye zorlamamıştır, dillerini değiştirmemiştir, gittiği her yere de medeniyet götürmüştür. Dolayısıyla bizim ideolojimiz, yakmak, yıkmak üzerine değil, herkes dünya hâkimiyetini sağlamak ister, ama adil olmak başka bir şeydir. Şu an dünyada adil olmayan sistemlerin menfaat mücadelesi var. Tabii ki zaman zaman yanlış tahriklere bizim de kapıldığımız olmuştur, gençlik. Ama ideolojimizin yanlış olduğunu söylemiyorum hiçbir zaman, bu ferdi olarak yaptığımız yanlışlar olabilir, ama ferdi yapılan yanlışların ideolojiye yüklenmesi doğru bir şey değildir.”

“Öyle bir ortamda kendimi eleştirdim mi, çok zaman geçti hatırlamıyorum eleştirip eleştirmedigimi, yani ona şu an vereceğim cevap yanlış olur. Onların gözünde ben neydim, nasıldım, öyle bir şey düşünmedim hiç. Onların baktığı açı, bizi tamamen faşist bakış açısı ile değerlendirdiler, ama biz asla faşist değildik, burjuva olarak değerlendirdiler burjuva değildik. Çünkü onların burjuva diye değerlendirdiği, maddi bakımdan iyi durumda olanların tamamı zaten sosyal demokrat veya komünizm sistemi için kendi yanlarındaydı, yani ciddi çelişkileri vardı. Köylünün yanındayız, işçinin yanındayız, ezilmişin yanındayız dediler, ama gerçekten köylü, gerçekten işçi, gerçekten maddi bakımdan imkânsızlıklar içinde büyüyen, o manevi değerleri güçlü olan kesim bizim tarafımızdaydı, bunlar çok büyük çelişkilerdi. Ciddi olarak üzülüyordunuz, neden üzülüyordunuz, hem üniversiteye gelmiş, okumuş bu devletin içinde olan, kimliği belli, dini yapısı belli, ama kimliğinin ve dini yapısının farkında olmayan ve başkalarının güdümünde oyuncak olmaya başlamış olan kişiler olarak görüyordunuz ve üzülüyordunuz.”

“Gidişattan hiç birimiz emin değildik, memnunda değildik. Sonunu bilmiyorduk, ama yapmamız gerekeni yapıyorduk, tarafımızı tutuyorduk. Elimizden gelen, bu vatan millet için ne yapılması gerekiyorsa, inandığımız davanın peşinde gitmeye devam ediyorduk. Bu devlet üzerinde gözü olan ideolojilerin elde etmek için yaptığı mücadelenin piyonları ve piyonu olmayanların arasında devam eden bir mücadeleydi.

Bu mücadeleyi biz çıkartmamıştık başkaları çıkarttı, bizde savunmak durumunda kaldık.”

“Dışarıdan hiçbir desteğimiz yoktu, asla olmadı. Ülke içindeki kurumlar ise devlet kurumları değildi, tamamen gönüllü kuruluşların, ama milli ve manevi değerleri olan kuruluşların gönüllü yaptıkları desteklerdi. Hiçbir zaman hiçbir yerden maddi destek olmadı. Okumuş, yazmış, akli başında, düşünen beyinlerin bizim yanımızda olmuş olması bize manevi destek veriyordu. Tabii ki biz de kendimizi manevi destek altında daha güçlü hissediyorduk.”

“Bu tür şeyler her zaman için düşünülebilir, yani ülke bu kadar zor durumun içindeyken, bir sürü yerde sıkıyönetim varken, ordu varken, ordunun da geçmiş dönemde yaptığı birtakım darbe girişimleri varken tabii ki böyle bir şeyin olması her zaman için söz konusu olabiliyor, insanın aklının kenarında bulunur. Ama bunun ne zaman olacağıyla ilgili elinizde deliller olmaz, çünkü ordunun içinde değilsiniz. Engellenebilir miydi, engellenemez miydi, ona şu an vereceğim bir cevap yok. Tartışılacak bir şey yani bunu engellemek mümkün müydü, değil miydi tartışılır bu, uzun süre düşünüp cevap vermek lazım. Ayrıca bugün yazılanlar, çizilenler darbenin dışarıdan desteklendiğini ortaya koyuyor.”

“Sabahleyin uyandıığımızda radyodaki marşlardan anladık. Bundan sonrasının ne olacağı ile ilgili soru işaretleriyle beraber o günü yaşadık. Ama daha sonra taşların yerine oturmasını kademe kademe gördük. Hiçbir şey düşünmedik o dönemde, çünkü hani askeri darbe, asker ne olursa olsun bizim ordumuzdan gelen bir şeydi, ama askeri darbeler her zaman için birtakım yıkımlarla, gerilemelerle, demokrasinin ortadan kalkmasıyla beraber gelirler, bu askeri darbenin bize neyi getireceğini bilmemenin şaşkınlığı içindeydik, bunu zaman gösterecekti.”

“Söylenen amaç o ortamdaki kargaşayı durdurmak, dökülen kanı durdurmaktı. Ama gerçek amaç zaman içinde ortaya çıktı. Devletin karşısında olanlarla, devletin yanında olanların ikisini birden aynı kutuya koyarak, devletin, çocuklarını yemesi gibi bir sonuç ortaya çıktı. Devletin karşısında olan, devleti yıkmaya mensup kişileri alırsınız, cezalarını kesersiniz, değerlendirirsiniz. Ama devletin yanında olan kişileri aynı kefeye koyamazsınız. Dolayısıyla sonuç bizim beklediğimizden daha farklı çıktı. Niye böyle olduğunu da darbeyi yapan kesime sormak lazım.”

“Kişisel hayatımda hiçbir şey değişmedi, sosyal hayatımda ne oldu, gidemediğimiz semtlere, binemediğimiz arabalara artık daha rahat biner hale geldik. Ama bu sosyal hayatın değiştiği manasına gelir mi soru işareti koymak lazım. İkincisi o zamanki idealist gençliğin üzerine bu darbeden sonra çok ciddi bir baskı ortaya çıktı, bunun sonucunda da apolitik bir gençlik ortaya çıktı. Apolitik gençliğinde getirdiği farklı sosyal aktiviteler bu ülkede çok yayıldı. Kendim için değil ama ülke için çok sayıda olumsuz durumun ortaya çıktığını düşünüyorum. İdealistlikten uzak bir gençliğin ortaya çıkmasının olumsuz olduğunu düşünüyorum.”

“Hiçbir şey değişmedi, herkes yine bildiği ideolojide devam etti, hiçbir şey, hiçbir kimse oturup bunun niye böyle olduğunu, neden olması gerektiğini, neden olmaması gerektiğiyle ilgili bir hesabı kendisi çok fazla yapmadı. Yapsaydı şu an biz çok daha farklı durumda olabilirdik diye düşünüyorum.

“Üniversiteler bundan nasıl etkilendi, sadece okullarını herkes zamanında bitirmeye başladı. Eğitime tek faydası bu, yani gidilemeyen derslere gidildi, girilemeyen okullara girildi, insanlar zamanında okullarını bitirmeye başladı daha önceden boykotlar ders iptalleri dolayısıyla bunlarla ilgili ciddi sıkıntılar vardı, farkı o.”

“Ortam sizi neye götürüyorsa onu yaparsınız, yani şartlara göre ayarlarsınız, fikri yapım değişmedi. Bu fikri yapımla, o zamanlar belki şahsi bazda atmam gereken adımlarda hata yaptıysam belki onları atmayabilirdim, ama fikri yapımın değişeceğini, tuttuğum tarafın değişeceğini, vereceğim desteğin değişeceğini düşünmüyorum. O zamanda birilerinin aleti olduğumu düşünmüyorum, yine alet olmama konusunda gayretlerimi devam ettiririm. Ama dediği gibi davanın içinde yanlışlıklar varsa şahsi olarak, benden kaynaklanan bir hata varsa onları şu olgun kafamla yapmamak için gayretim olurdu. Ama daha farklı bir şey değil.”

“İç savaş çıkacaktı kesinlikle. Zaten o da iç savaşın bir provasıydı, o zamanki dönem. Ama bu iç savaşın sonucu nereye giderdi onu şu an için kestirmek oldukça zor. İdealist gençlik Allah’ın izniyle galip gelirdi, ama çok sayıda kaybımız olurdu, çok ciddi kan dökülürdü. Belki şu anki bulunduğumuz durumdan daha altlarda da bulunabilirdik onuda bilmiyorum. Sonunda bu askeri darbeden sonra ortaya çıkan apolitik gençliğin olmayacağı, daha akli başında bir gençliğin bulunacağını tahmin ediyorum. Ama gerisiyle ilgili şu an bir fikir yürütmek çok zor.”

“Herkesin aklını başına alıp doğruyu seçmesi lazım, bu devlete dışarıdan yapılacak her türlü müdahalenin önüne geçilmesi lazım. Herkes attığı adımda bu adım kimin menfaatine yarayacağına hesabını yapması lazım ki Türkiye o günlere tekrar geçmesin. Ne darbe dönemine ne darbe öncesi o kanlı döneme.”

“Yargılanmalı, gerçekler ortaya çıkmalı. Herkes neyi doğru, neyi eğri yaptı bunu açığa dökmeli, ama tabii bu açığa dökülürken objektiflik nasıl sağlanır, onu çok iyi değerlendirmek lazım. Adil olur mu, olmaz mı onu bilemiyorum.”

“Bugünkü gençlik bilgisiz, bilinçsiz, bilgi ve bilinç sahibi olma konusunda gayretsiz. Kasıtlı olarak böyle yaratılmış bir gençlik olduğunu düşünüyorum, Allah sonumuza hayır getirsin diyorum. Tabii istisnalar kaideyi bozmaz, istisna gençlerde var. Akli başında, olgun gençlerde var, ama bunun yanında çok sayıda ne yaptığını bilmeyen, bilmeden yaşayan, bencil, egoist, dünyanın kendi etrafında döndüğünü düşünen, ülküsüz, idealsiz bir gençlikte yetişti. Bununda çok kötü olduğu düşüncesindeyim. Bunun düzeltmenin yolu, devletin ve devletin yöneticisi olan hükümetin çok bilinçli politikalar çerçevesinde adım atmalarına bağlı. Bu politikalarda üç günlük, beş günlük politikalar değil. Milli Eğitim’in baştan başlayarak, hatta çocuğun doğumundan itibaren başlayarak bilinçli anne baba, bilinçli eğitim ile mümkündür. Böyle bir şeyin elde edilmesi bizim en az otuz-kırk yılımızı alır, şimdiden başlansa bile, ama şu anki sistemle bunun sağlanması çok zor.”

Ek-11: Kübra İle Yapılan Görüşme Metni:*

“Ben de dâhil birçok arkadaşım psikolojisinin bozulduğunu biliyorum, çünkü çok olaylı bir dönemdi. Yani psikoloji olarak çok normal değildi, çok soyutlandık, sürekli olayların yaşanıyor olması, sık sık derslerin basılıp öğrencilerin derslerden çıkartılıyor olması, ölüm haberleri, hocaların öldürülme haberlerini almak falan birçok insanı tabii psikolojik olarak çok olumsuz etkiledi. Bazı arkadaşlarda bıraktılar zaten okulu, özellikle Ankara dışından gelenler o baskıya dayanamayıp bıraktılar. Benim ailem Ankara’da olduğu için daha kolay dayandım diyebilirim yaşananlara. O gidenler bir gruba girmek istemediler, oraya hâkim olan grup da onları kendi içerisine almaya çalıştı. Bu yüzden de çok baskı yapıyorlardı, o tür baskılara dayanamayarak bırakan arkadaşlar oldu üniversiteyi. Bana da böyle baskı oldu, ama ben girmedim, ailemin desteğiyle. Yani oradaki, o dönemdeki hâkim grubun baskısı oldu, ama bir gruba girmedim, kendimi biraz da olsa yakın hissettiğim gruba da girecek olsaydım şayet hiç okuyamazdım, çünkü derse almazlardı. Benim sınıfımda öyle düşünen hiç kimse yoktu, o zaman derse giremezdim ben, o gruba da öylece girmedim, ama o öbür gruba da girmedim. Ben hiçbir gruba dâhil olmadım ama çok çalışkan, çok sistemli not tutan bir öğrenciydim, her kim not istediye ben tuttuğum notları veriyordum, biraz öyle yaşama imkânım oldu diyebilirim, gruplara girmeden o şekilde hayat bulabildim. Ama tabii çok üzücü, çok baskıcı, yani böyle sözlü tehdit falan oldu, fiziksel hiçbir saldırı olmadı ama sözlü tehdit falan çok aldım. Bazen zorla bir grupla yürüyüşlere falan katılırdım, işte slogan at falan olurdu, ama hiç onların sloganlarını atmadım, öyle hatırlıyorum. Ama zorla yürüttüler, yürüdüm ama slogan at, işte kolunu kaldır falan, haykır onları yapamadım. O zaman anladılar zaten, yürüdüğüm halde slogan atmayınca anladılar ve yine baskı yapmaya başladılar.”

“O dönemdeki bilgi birikimimle sağ ve sol diyince aklıma ilk gelen şey iyi ve kötüydü. Bir sağcı için sağ iyi sol kötü, bir solcu için de sol iyi sağ kötü. Yani kalıplaştırılmıştı, hiç birbirini anlamaya gayret etmeden bir ötekileştirme süreci yaşandı. Ama o süreçte şunu da anladık; baktığınız zaman bu insanlar o kadar çok belli noktalarda mutabıklar ki ama o dönem onlar hiç algılanmadı. Şimdi sağ ve sol daha renklendi, solda kendi içerisinde daha renklendi ve daha da anlamlı hale geldi. Yani

---

* Görüşme 12 Aralık 2012 tarihinde Ankara’da yapıldı.

bugün sağın ve solun renkleri daha farklı ve gerçekliği açıklamada daha çok bilgi sunuyor bize. O zaman çok iki kutupluydu, o iki kutuptan birine ya dâhildiniz ya değildiniz, o da çok sıkıntı bir yaratıyordu.”

“Ailemden aldığım bilgiyle, özellikle babamdan, hiçbir şeyin şiddetle çözülemeyeceğine ilişkin, böyle birbirimizi iterek, konuşmadan çözülemeyeceğine ilişkin babamın bana çok aktardığı bilgiler vardı. Halen daha hayatımda önemli bir yeri vardır o bilgilerin, çok farklı düşünce dünyalarından insanlar benim çok iyi arkadaşımıdır. Ama şimdi onlarda beni bilirler, ben de onları bilirim. Zaten insan bilmediğinin düşmanı oluyor bildikçe ve tanıdıkça aslında ne kadar çok ortak noktanızın olduğunun farkına varıyorsunuz.”

“O dönem hiç kimsenin sonucun ne olacağına dair kesin bir düşüncesinin olabileceğinin sanmıyorum ben. Çünkü o bir kitle psikolojisi, sürü psikolojisi ve orada gençler zaten damarlarında kanın en hızlı aktığı, öfkenin falan hâkim olduğu bir dönem ve hep yok etme üzerine odaklanmış bir psikolojik süreç. Orada herhalde herkes kendi fikrinin hâkim olabileceği fikrindeydi, ama o fikrin felsefi boyutlarını falan hiçbir gencin sorguladığını düşünmüyorum. Yani sorgulayan gençler de olabilir tabii, ama o öfke ve sürü psikolojisine girince o sorgulanabiliyor muydu o durumda, yani hiç onu tahmin edemiyorum şimdi, ama muhtemelen sorgulanamıyordu.”

“Yani insan yok etmekle fikir yok edilemiyor tabii, yok edilemiyor, hem bu bizim kendi temel kabullerimize de aykırı. Şu bağlamda aykırı, yani herkes inkâr ediyor olsa bir tane inanan, herkes inanan olsa bir tane inkâr eden mutlaka olacak. Öyle bir ayırım zaten hayatın anlamı, o zıt olan sizin hayatınıza kastetmediği sürece onunla birlikte yaşama tecrübesini öğrenmek zorunda insanlar. Ama o gençler, o dönemde sorgulanamıyor, yani muhtemelen entelektüel çevrelerde bunlar düşünülüyordu, ama gençlerin kendi içlerinde bunları çok mütalaa ettiklerini sanmıyorum. Çünkü yok etme üzerine kurgulanmıştı ve öylede empoze ediliyordu. Karşılıklı yok edersek biz çok daha iyi bir dünya kuracağız, solu yok edersek daha iyi bir sağ dünya, sağ yok edersek solcular için daha iyi, eşitlikçi bir dünya, ama bu tabii gerçeklikle örtüşmeyen bir düşünce. Çok okuyorlardı, ama at gözlüğüyle bakıyorlardı, karşısındakine ilişkin ‘ne diyor’u hiç okumuyorlar, bakmıyorlardı ki. Mesela en basitinden gelir dağılımının daha eşitlikçi olması, bu gelir dağılımının daha eşitlikçi olmasına kim karşı çıkabilir ki, hem

sağ hem de solun karşı çıkmaması gereken bir politika. Ama ortak noktalarda birbirleriyle konuşmadıkları için uzlaşabilmeleri, birbirlerinin okuduklarından haberdar olmadıkları için uzlaşabilmeleri mümkün değildi. Hepsi de hem sağ hem de soldaki gençler aslında çok halisane duygularla yola çıkmış gençler. Yani hepsi Türkiye için çalışıyordu, hepsi kendi insanı için çalışıyordu, ama birbirlerini okumuyorlardı, birbirlerinin yazdıklarını, çizdiklerini veya o dönemde dağıtılan böyle sloganlar, bildiriler falan olurdu, ben görürdüm hemen yırtıp atarlardı. Birbirlerini okumuyorlardı, bakmıyorlardı, onun için anlaşabilmeleri mümkün değil, çünkü insan bilmediğinin düşmanıdır. Bilselerdi, tanısalar di herhalde anlaşılardı diye düşünüyorum.”

“İhtilalin yapılacağını o zamanki bilgi birikimimden hareketle hiç tahmin edememiştim. Yani bir darbenin yapılacağını ki benim babam askerdi, asker olmasına rağmen öyle bir tahminde bulunmamıştım. Belki grupların içerisinde olan arkadaşlar bundan haberdar olup, konuşmuş olabilirler, ama ben tek olduğum için öyle bir fikir alışverişinde bulunabileceğim gençler yoktu. Kendi başıma da tahmin edemezdim. Ama bugün bakınca zaten oluşturulmuş bir şeydi, yani o gençlerin o kadar vuruşturuluyor olması darbeye bir zemin hazırlamaktı, yani planlanmış bir süreçti. Onunla ilişkin son dönem basında da birçok şey yazıldı çizildi. Hani müdahaleyi, yani kilit noktalarda da bunu yönlendirenler olduğu için zaten planlanmış, hiç bilinmedik bir faktör belki engelleyebilirdi, ama o bilinmedik faktörde o dönem çıkmadı.”

“Sadece şunu hatırlıyorum herhalde bir gazete aldım, üniversiteden dönüyordum, rahmetli babamı da yolda gördüm. A baba dedim el koymuşsunuz dedim, babam sonra ‘Kızım sus’ dedi sadece onu hatırlıyorum. Herhalde gazeteden öğrenmiştim. O zaman hem sağdan hem soldan birçok genç ölüyordu ve bir anda bıçak keser gibi kesildi olaylar ve yani demokrasi kültürün de olmadığı için, o gençlerin boş yere ölmemesi bağlamında insanlar bir ‘oh’ dediler yani. Tabii o zamanki bilgi birikimimizle bir ‘oh’ çektik. Yani darbeler bir ülke için iyi şeyler değil, herkes işini yapacak, ordu işini yapacak, üniversiteler işini yapacak, gençler birbirine vuruşturulmayacak ki darbe olmasın. Asgari müştereklerle anlaşmamız gerekiyor, her bir darbenin ülkeyi ne kadar geriye götürdüğünü biz yaşayarak öğrendik. Onun için darbelere taraftar olmak mümkün değil.”

“Bu farklı gruptan arkadaşlar belki beş yılın sonuydu, darbenin etkisi miydi onu çok ayırt edemiyorum, ama yani ortak bazı işte mezuniyet törenlerine falan katılıyorlardı, ama ben tabii grupların içerisinde olmadığım için de tam fark etmemiş olabilir. Darbeden sonra şöyle diyeyim, önceleri daha yüzeysel konuştuğum arkadaşlarla daha rahat konuşmaya başladım, öbür arkadaşlar da benimle daha rahat konuşmaya başladı diyebilirim. O keskin tavırları kalktı veya o darbenin etkisi miydi, beni tanımalarının etkisi miydi bilmiyorum artık veya benden not almalarının etkisi miydi onu çok iyi bilemiyorum. Mesela okula gidiş gelişlerde falan sağcılar ve solcuların durakları farklıydı, o yavaş yavaş kırılmaya başladı onu hatırlıyorum. Mesela solcuların hâkim olduğu bir semtte, çok bilindik bir sağcı da oturuyorsa o gelip oradan durağa binmezdi çok uzak bir durağa gitmek zorunda kalırdı. Ben her gruptan biniyordum, durak evime yakın olduğu için uzak duraklara falan yürümüyordum yani. Orada yani çok tanındık isimler, o hareketin içerisinde çok önde olan isimler vardı, zaten gruplar da bu bağlamda birbirlerini tanıyorlardı sanırım, hemen saldırı oluyordu. Sadece duraklar falan değil benim anladığım, Ankara’nın belli bölgelerinden falanda geçemiyorlardı. Mesela bir grubun gençleri Kızılay’da yürüyemezlerdi, başka bir gruptan olursa hemen birileri onları alaşağı ederdi, benim böyle bir problemim hiç olmadı. Üniversitenin maddi olarak çok kayıpları oldu, hocalar etkilendi, mekân etkilendi, her gün camlar kırılıyor, kapılar kırılıyor, yemekhane tahrip ediliyordu. Hocalar ders anlatırken huzursuz veya bir grup geliyor hocayı dersten çıkartıyor bu bağlamda çokta iyi bir eğitim verilemiyordu. Ben şunu hatırlıyorum, mezun olduğumuz zaman ki dereceyle mezun olmuşum, bir özel okulda öğretmenliğe başladım, rahmetli babam ‘Kızım ne kadar çok çalışıyorsun sen’ derdi, yani yeniden çalışmak zorunda kaldım. Hocalarımız yine elinden gelen gayeti gösterdiler, ama eğitim sık sık aksadı tabii. Sekiz ay açıksa belki bu sekiz ayın üç ayı falan boykotla geçiyordu, o da eğitimin kalitesini düşürüyordu, öğretimin kalitesini düşürüyordu. Darbenin ardından bu konularda biraz daha rahat olduk”

“Müdahalenin amacı toplumu yeniden hizaya sokmak, yani hizaya sokmak, zaten oluşturulmuş bir ortam var, kendi oluşturuyor kendi bitiriyor. Kendi oluşturup kendi bitirirken de toplumu istediği yönde hizaya sokuyor. Bu olayı da sadece dış güçlerle açıklamak çokta mantıklı değil. Yani o dış güçler faktörlerden bir tanesi, ama içerden ne olduğu da çok önemli, onlara da bakmak lazım.”

“Herkes çok uyanık olacak bir kere, gençler, yaşlılar, toplumun bütün kesimleri. Herkes attığı adımın farkında olacak, sürü psikolojisine kapılmayacak, yaptığı davranışın sonucunun nereye gittiğinin farkında olması gerekiyor, yani akıllı olacak, aklını devreye sokacak insanlar. Hani bu neymiş, bu nemelazım falan dememesi gerekir, okumak gerekiyor, ama tek taraflı değil, o şartlanmışlıklardan vazgeçilmesi çok önemli. Yani kaç yüzyıllık bir birikim var, o birikimin içerisinde insanlar birlikte yaşamışlar. Bir Osmanlı deneyimini düşündüğünüz zaman, cumhuriyetle birlikte bu insanlar birbirlerinin gırtlaklarına basacak duruma geldiler. Bunu düşünmek lazım, o tahriklere kapılmamak lazım. Onun dışında ulus devleti de zaten kendini bir muhasebe yaptı, vatandaşı ile ilişkisinde çok buyurgan, böyle hizaya sokucu tavır değil de daha demokratik bir tavır geliştirmesi gerektiğini devlette öğrenmiş oldu. Daha demokratik bir ortamla birçok şey halledilebilir diye düşünüyorum.”

“Aynı şeyi yapardım. Yani bir grubun içine, gruplar önemli, gruplaşmalar önemli, grup olgusunu inkâr etmiyorum, ama şöyle oradaki grupların temeli şiddet üzerine kuruluydu. Şiddet odaklı gruplara girmenin hiçbir şeyi çözemeyeceği kanaatindeyim, ama düşünce odaklı gruplar olsaydı girerdim diye düşünüyorum.”

“Yaşanan olaylarda, müdahalenin yapılmasında herkes kendine düşen hisseyi, payı alacak değil mi. Siyasiler, öğrenciler, aileler, öğretmenler hepsinin payı var. Akıllarını yeterince kullanmadılar, o dönem akıl tutulması dönemiymiş. Herkesin payı var.”

“Yargılansın, sonucunu bilemem, o süreçleri takip edemiyorum, yani çok işim var ve süreci takip etmiyorum. Yani onun için bir şey diyemem.”

“Gençlik üzerine araştırma yapıp söylemek lazım gençliğin durumunu. Ama onunla ilgili bazı çalışmalarda, birçok halktan vatandaşın sözlerinde gençliğin çok politize olmadığını, daha sürü psikolojisiyle hareket ettiğini, medyanın etkisi altında kaldığını, Türkiye’nin, dünyanın problemlerinden hiç haberdar olmadığını, daha kendisi odaklı olduğunu, daha bencil olduğunu falan duyuyoruz, bununla ilgili açıklamalar var, ama onu yanıtlayan birçok araştırma da var. Yani çok şuurlu, uyanık, dünyadan, Türkiye’den haberdar olup, onu çözmek için çalışan birçok genç de var, ama tam ehli dünya olan birçok gençte var. Her tipten genç var.”

Ek-12: Hakan İle Yapılan Görüşme Metni:*

“Üniversiteler tamamen ikiye ayrılmış durumda ya sağ ya da sol. Yani isteğinizle ya da zoraki olmak durumundaydınız. Kimse size tercih hakkı bırakmıyordu, çünkü ortada olursanız o zamanda size yönetilen tabir şuydu, ‘bunlar ot’. Yani siz de bu şeyden kaçmak için gayri ihtiyari birçoğunun yaptığı gibi ne yapıyordunuz bir grubun içinde, yelpazenin içinde yer alıyordunuz.”

“Ama tabii şimdi bugün, 50 yaşımızda, her şey müthiş şekilde değişti. Şimdi bunları sadece gençleri kamplaştırmak için ortaya konan kavramlar olduğun yıllar sonra şimdi en azından öyle düşünüyorum. Bugün sol, kendini sol diye tanımlayan kişilerin de aslında sağ diye tanımlayan insanlardan hiç farkı olmadığını, yaşam biçimi, düşünce biçimi olarak yıllar sonra gördük ama heyhat bir gençlik geçti gitti boş bir hayal peşinde.”

“O zamanlar veteriner fakültesinde okuyan bir abimiz, rahmetlik oldu sonra kanserden, onun teşvikiyle işte hepimiz güya ülkücü grubu oluşturmuştuk. Annemin babamın hiçbir şeyden haberi yoktu, annem okuma yazma bilmez, babam da ilkökul mezunu, sadece karın doyurma peşinde koşan insanlardı. Yani ailenin hiçbir şeyden haberi olmadığı için oluyor bu işler biraz da. Çünkü kendi arkadaşlarımız içinde ailelerinin sahip çıktığı çocuklar bizim gibi bu şeye gitmediler, bu akıntının içinde yer almadılar. Onların imkânları çok genişti, o zamanlar birçoğu çok güzel okullarda okudu ve çok güzel yerlere geldi bugün. Ekonomik olarak, buldukları konum olarak çok çok farklı noktadalar. Özellikle yurttta kalmak bizi iyice kamplaştırmıştı, çünkü bir tarafta karşıt grup öğrencileri var, bir tarafta bizim grup var. Biz onlara düşman gibi bakıyoruz. Normalde ben onların birçoğunu hayatımda hiç görmemiştim, ondan sonrada yine hiç birini görmedim. Tabii ben de onlar için aynı şekildeydim, ama ne yaparlardı benim hiç tanımadığım o insanlar yanımdan geçerken hepsi koro halinde küfür ederlerdi, e bizde aynı şeyi yapardık. Hani bugün diyoruz ya tam bir sürü mantığıyla hareket ederdik.”

“Buna dâhil olmak bana hiçbir şey kazandırmadı, bilakis üniversite de bir senem gitti. Sürekli kavgaların içine çekildik. Çünkü öyle olduğu zaman hedef oluyorsun. Karşı tarafta olsan orada da hedef oluyorsun, yani bu kaçınılmaz bir şey, o durumlarda.”

---

* Görüşme 25 Aralık 2012 tarihinde Ankara’da yapıldı.

“O gün en doğru şey oydu bize göre, bizim düşündüklerimiz doğrudu, hiç yanlışımız yok gibiydi. Mesela ben aynı zamanda Galatasaraylıydım her şey Galatasaray’dı. Eleştiriye de kesinlikle kapalıydık, çünkü biz haklıydık. Solcular mı, oooo onların aklı neye ererdi ki, o yıllarda böyle bakıyorduk. Sadece biz varız gerisi tukaka. Bugün işte hayatın içine girince Fenerbahçe’nin olduğunu da görüyorsun, Beşiktaş’ın olduğunu da görüyorsun. O zamanlar, o gençlik hırsıyla her şeye tek pencereden bakıyorsun. Yanlışlığı belli bir yaştan sonra görüyorsun, ama işte o gençlik yıllarını bloke ettirmiş oluyorsun. Birileri çok güzel kullanıyor. Yıllar geçtikten sonra bunu daha iyi gördük, bu karşılıklı kamplaştırılan gençler aslında Türkiye’de birtakım şeylerin yapılması için bilinçli yapılmış. Tabii o yıllarda bunu hiçbirimiz göremedik, kendi adıma ben hiçbir şey göremedim. Ancak öğretmen olunca ben olayı fark ettim, ama satranç tahtasındaki piyonlar gibi inanılmaz derecede kullanıldığımızı hissettim. Bizim için çok acı oldu.”

“O zaman işte başkan derdik, reis derdik, o gelirdi biz saygı duruşuna geçerdik, önümüzü iliklerdik. Tabii reis gelirdi, koluna da takmış çok güzel bir kıızı tamam mı, yani işin gerçeği bu samimi olarak söylüyorum. Biz inanılmaz bir itaat gösterirdik hem başkana hem de yanındaki kıza. Allah’ım nasıl şeydi ya! Sonra cebimizde zaten para olmazdı ki doğru düzgün, biz çiftçiyiz sonuçta. Vay arkadaşlar işte ülkücü kardeşlerimize, hapiste yatanlara para topluyoruz, cebimizde atıyorum yirmi lira varsa onar lirasını çıkarır verirdik öyleydi yani. Kızlar bizim için kardeşlerimizdi, asenalardı. Hâlbuki bu hayatın temel gerçekleri bayan da var erkek de var, ama olmazdı. Olsa da çok nadir olurdu gruplar içinde. Atıyorum yüz kız yüz erkek varsa, belki kimsenin anlamadığı şekilde bir ikisinin arasında böyle bir kız erkek arkadaşlığı olurdu, diğerlerinin arasında olmazdı. Grup adeta böyle görünmeyen bir baskı oluşturuldu.”

“Bizim hayalimiz, Turanizm dediğimiz, o hayallerin o yıllarda saf olduğuna inanıyorum, tüm dünyada tüm Türk illeri güya bağımsızlığına kavuşsun. Sovyet Rusya dağılınca öyle de oldu. Tabii bu bizim, yani Türkiye’deki veya diğer ülkelerdeki Türklerin çilesiyle değil de Sovyet Rusya’nın ekonomik olarak dağılmasıyla Türk illeri serbest kaldı. O zamanda acı olarak şunu gördük; aslında bu hep sözde kalmış. Çünkü bütün Türk Cumhuriyetleri bağımsızlığını kazanınca, hürriyetini kazanınca aslında ülkücü dediğimiz grupların buna yönelik hiçbir hazırlığı, hiçbir projesi olmadığını gördük. Yani sıfır hazırlık, sıfır proje, hiç ama hiçbir hazırlık yoktu. Sonra sağıma

soluma baktığımda dışişleri bakanlığının kurduğu TİKA dışında hiç kimsenin bir şey yapmadığını gördüm, maalesef çok üzüntü verici bir durum.

Solcular Moskova'ya gidecekti, ülke ülkücü bir şekilde kurtulacaktı. Nasıl kurtulacak gelki bir planımızda yoktu ama sadece öyle diyorduk. Çünkü buna yürekten inanmıştık. On dört-on beş-on altı-on yedi-on sekiz yaşındaki bir genç, sonra üniversite hayatına atılıyor, her şeye tek taraflı bakıyor, oturup kalktığımız, kahveye gittiğiniz, birlikte sigara içtiğiniz çevreyle her şey sadece siyah ya da beyaz, ötesi yok.”

“Ben ara sıra Cumhuriyet gazetesini okurdum, kitap okuduğumu söylemiyorum da. Gerçi mesela İnce Memed falan vardı onları okumuştum. İşte iyi kötü takip ediyordum, ama alt tarafı tek taraflı bir yayın. Ya o kadar ön şartlısın ki o yıllarda, evet okuyoruz, ama sana hiçbir tesir yapmıyor. Üniversiteyi bitirinceye kadar şöyleydi; bir kere söyledikleri her şey yalan, her şey iftira doğruyu ancak biz söyleriz, biz konuşuruz. Bunu tüm samimiyetimle söylüyorum, böyleydi olaya bakışımız. Ancak öğretmenlik hayatına atıldıktan sonra olaya bakışımız inanılmaz derecede değişmeye başladı yavaş yavaş, tabii bir anda olmadı. Türkiye’de derler ya yaklaşık yirmi beş- otuz yaşına doğru giderken aslında bize hep siyah beyaz gibi gösterilen şeylerin bir ara renginin olduğunu da gördük.

“Kesinlikle böyle bir ihtilalin yapılacağı aklımıza gelmemişti. Tamam, sıkıyönetim vardı, kaç yıldır sıkıyönetim vardı ama yani onu o şekilde idrak edememiştik, görememiştik. Ben kendi adıma diyorum tabii ki genel olarak söylemiyorum. Okulumuz olaylar sebebiyle aşağı yukarı bir yıl kapalı kalmıştı. Bende tabii memleketteydim, işte köyümde o gün babam işe giderken yoldan döndürmüşlerdi. Geldi, televizyon falan yok zaten evimizde sadece radyo var ve babam demişti ki ‘Kalk sizin gibi teröristler yüzünden ordu ihtilal yapmış, askeriye gelmiş.’ aynen böyle demişti. Yine beni suçlamıştı babam yani, ama tabii genelleme yapmıştı, ‘sizin gibi teröristler yüzünden’ demişti.”

“Ne olduğunu kestiremedik, çünkü o zaman biz bağıryorduk ya ‘ordu millet el ele’ ülkücü gençliğin sloganlarından bir tanesiydi. Zannediyorduk ki ya tamam askeri ihtilali oldu, ama herhalde ülkücü harekete hiçbir şey olmaz diye düşünmüştük. İhtilal olunca ben hep şöyle düşünmüştüm, işte ne kadar solcu varsa toplayacaklar. Daha sonra baktım ki tamam solculardan bu olayların içindeki insanları veya artık nasıl bir liste

oluşturmuşlarsa ona göre topluyorlardı, ama aynı zamanda ülkücü dediğimiz insanları da toplamaya başlamışlardı ilçelerden. O zaman şunu yaptık mesela anacım büyük bir panikle ne kadar bana ait kitap varsa çuvala doldurup yakmıştı. Sonradan da tabii bütün o köylerde evler tek tek kitap aramalarından geçmişti maalesef. Sonra işte üst düzey birçok yönetici toplanmaya başlanmıştı o zaman sanki bir şeylerin ters gitmeye başladığını hissetmiştik. Yani bu bir zulümdü, zulmün sağa sola gelişi hep aynıydı, inanılmaz bedeller ödendi.”

“Müdahalenin engellenebilmesi için o gençlik olaylarının olmaması lazımdı, ama demek ki artık bu kurulmuş. Düşünebiliyor musunuz şimdi ben Ankara’daydım, öğretmen okulunda, 1977 yılında bütün sol gruba ait insanlar okulun dışına atılmıştı. 78’de rahmetli Ecevit gelmişti, başbakan olarak, sonra sağ gruba dâhil olanlar okul dışına atılmışlardı. Bu lise, üniversiteleri düşünün o zamanlar mesela okurdum o üniversitelerdeki olayları, kavgaları okurdum, biz sadece marş söyledik misal olarak söylüyorum, ama birde bakardık ki insanlar öldürülüyor üç-beş-on. İşte akşamları radyoların başına geçerdik veya işte öğrencilik yıllarımızda okullardaki televizyonun başına oturduğumuzda günlük on-yirmi-otuz-kırk insanın öldürüldüğünü duyuyorduk. Yani bugün o yılları değerlendirdiğimde şunu söylüyorum, Allah Allah diyorum biz çok safmıyız, hiçbir şeyden haberimiz yokmuş, ciddi söylüyorum. Bunun ötesinde demin de söylediğim gibi bizi inanılmaz derecede satranç tahtasına yerleştirmişler, çok güzel hamleler yapılmış. Hani derler ya ruhumuz bile duymamış.”

“O zamana kadar kavga eden gençler birbirleriyle konuşmasalar bile mecburen birbirlerinin yanından geçmeye başladılar. Bölümlerdeki tüm askerler çekildi, o zamana kadar birbirini boğazlamak için fırsat kollayanlar, kuzu kuzu yan yana durdu. E o zaman olabiliyordu da on gün, yirmi gün veya bir ay önce niye olmuyordu, bize düşündürdüğü en önemli şey buydu. Bu olaylara son derece kendince safça bakan insanlar ‘Allah Allah demek ki olaylar durabiliyormuş’ dediler, asker yok ortada ama durabiliyor. Mesela Gazi’de bölümlerdeki asker çekildi, o birbirine küfür eden gençler pekâlâ aynı çay ocağından çay alıyordu, aynı kantinden simit alıyordu, yan yana oturup çay ve simitle karınlarını doyuruyorlardı. Peki, bunu üç ay, beş ay önce niye yapamıyorlardı? Ben düşünüyorum, aslında birçok kez cevabını kendim de veremiyorum. Nasıl bir el kavga ettiriyordu bu gençleri, nasıl bir anda kavga etmeye başlıyorlardı, şöyle düşündüğünüzde bugün dahi gerçekten de bunların cevabını vermek son derece zor. Bu

işleri her kim yapıyorsa gerçekten çok başarılı yapmışlar. O yıllarda ülkücüler ayrı inerdi hamama, yurttta kalıyoruz, sol grup ayrı. Sol grup bir katta dururdu, biz ayrı bir katta arada jandarma dururdu. Bir gün biz hamama indik, yaşça bizden epey büyük birisi, elinde ısrarla Cumhuriyet gazetesi var, bakın Allah Allah. O gün bir sürü kavga gürültü çıkmıştı yurttta. Sonra jandarma geldi topluyor gidiyor, topluyor gidiyor sürekli dipçik yiyoruz. İçerden birileri mi dışarıdan birileri mi yani bilemiyorsun. Bir bakıyorsun haydi arkadaşlar gideceğiz şurada slogan atacağız, şuraya yazı yazacağız. İşte giderdik bağırdık çağırırdık, slogan atardık, duvarlara yazı yazardık. Şimdi şuraya gidilecek giderdik, şuraya gelinecek gelirdik herhalde bu işleri çok daha üsttekiler planlıyordu.”

“Tamam, üniversitelerde o gençlik varken kavga vardı, gürültü vardı, ama genç, daha bir diri, daha bir duyarlıydı. Sonraki yıllarda üniversitede kavga gürültü olmayınca inanılmaz bir rahatlama oldu. Fakat ondan sonra gençlik artık öyle bir noktaya geldi ki hiçbir şeye tepki gösretmemeye başladı. Biz buna ‘sev genç’ derdik, eskiden solcular derdi ki ‘Dev-Genç’ bizde sonra dedik ‘sev genç’. Tabii gördüğüm en ilginç olay şuydu, tabii bunu eleştirel anlamda demiyorum da, böyle kız erkek arkadaşlıklarında öyle inanılmaz bir artış olmuştu ki. Şöyle diyebilmiştik ‘Allah Allah ya demek ki böyle bir şey varmış da herkes duygularını bastırmış, sanki ortaya çıkarmak için uygun bir ortam arıyorlarmış. Üniversiteler dediğim gibi bakıyorsun artık her şey çok farklı, şimdi ben Beşevler’e gelip gittikçe o gençlere bakıyorum bazen gıpta ediyorum. Ya diyorum Allah’ım ne kadar rahat, ne asker var, ne polis var, vardır belki sivil olarak ona bir şey söylemiyorum. Herkes kafasına göre işte sevdiğiyle birlikte bir yerlere gidiyor, oturuyor, kalkıyor. Biz bu düşüncenin arkasında giderken hakikaten koca ülkeyi kendimize dar etmişiz, kendi kendimize dar ermiştik. Tabii bu oyunun bir parçasıymış biz bunu sonra algıladık ama bizde piyon olarak görevimizi doğrusu çok iyi yerine getirmişiz.”

“Birçok hoca tutuklanmıştı, mesela ben öyle hatırlıyorum özellikle sol gruba mensup, kendi okulum için öyle söyleyeyim, çok çok fazla hoca tutuklanmıştı. Okula da bir emekli albay atanmıştı, kendi okulum için söylüyorum her tarafı görme şansım yok, çok keyfi olarak bizi, üniversite öğrencilerini, pata küte pata küte dövabiliyordu. Allah Allah dedirttiriyordu o bize, bu iş bu kadar mı basitti. Bunun yanında birçok yere üniversite açılmaya başlamıştı, sonra bu moda devam etti, hâlâ da devam ediyor. Tabii

tamam üniversite ihtiyaçlara göre olmalı ona bir şey demiyorum, ama hani kaliteden ziyade sayısal olarak, her yere bir üniversite anlayışı o zamanlar başladı. Bilemiyorum bu bir politika mıydı, yoksa ihtiyaç mıydı bu tartışılabilir. Dediğim gibi üniversitelerde birçok öğretim görevlisinin tutuklandığını, hatta bizim o zaman Gazi’de bölümlerin tamamında aşağı yukarı iki yüz-üç yüz tane öğretim görevlisinin veya işte okutmanın bu şekilde tutuklandığını hep sonradan öğrenmiştik. Özellikle bu sözel, felsefeci tarzında birçok kitabı olanların bile tutuklandığını öğrenmiştik. Çünkü her şey bir kişinin iki dudağı arasında, başka bir şey yok ‘Ben dedim oldu’ mantığıyla herhalde hareket edilmişti, öyle olmuş yani sonuçta.”

“Ondan sonra şehrin her yerine gitmeye başlamıştık, mesela eskiden Kızılay’a çıkamıyorduk, işte bir Kızılay’a artık çekinerek de olsa gidebiliyorduk. Sokakta aleni bir biçimde pek bir şey olmuyordu. Nasıl söyleyelim olumsuzlukların pek dışa yansımaları yoktu baktığımız zaman, sanki hayat normal bir şekilde devam ediyordu, görüntü öyleydi. Görünürde de öyleydi sanki herkes hayatından memnundu. Ama çok şey yaşanmıştı o güne kadar.”

“Biz kırsal çocuğuyduk, yani zaten belirli imkânlar, dar bir çerçeve sonra önümüzde bir örneklem olmadığı için ne geriye bıraktığımız bir şey oldu ne de başka bir şey. Hani direk hayatıma baktığımda çok bir şey değişmedi. Ama herhalde bu üstte olanlar, hep bu işin üstünde olanlara epey bir fatura çıktı, yüklü bir fatura ödediler. Atıyorum işte partilerde, parti teşkilatlarında, köşe başlarında onların hayatında büyük çaplı değişikliklerin olduğuna inanıyorum, olumlu ya da olumsuz onu bilemem de. Bizimki hep aynı şekilde devam etti. Ama hep söylemek istemişimdir, şu içimde uhde olarak kalmıştır, yıllar sonra keşke dedim yüksek lisans yapıp üniversite hocası olsaydım, çünkü bir dönem okutmanlık yapmıştım, ama bıraktım okutmanlığı.”

“Bugün geriye doğru birçok şeye gülererek bakıyoruz, aynı zamanda acı acı gülümsüyoruz. Tamam, insan bir fikri savunmalı ama yani bir fikrin de militanı olmamalı yani. Geriye doğru acı acı baktığım olay bu yani. Olabilir, insanlar çok değişik görüşleri savunabilir, ama bu ona diğerlerini, diğer düşünceleri yok etmeye yönelik bir hareket alanı sağlamamalı yani insan istediği gibi düşünebilmeli. Herhalde diyorum diğer ülkelerde olan bu, herkes istediği gibi düşünmüş, sonra bundan kendilerine dersler çıkarmışlar, hayata yansıtmışlar, hani demokrasi diyoruz ya böyle

sağlanmış. Biz ne yapmışız, biz bizim gibi düşünmeyi boğmaya çalışmışız, liselerden atmaya çalışmışız, üniversitelerden atmaya çalışmışız tabii bunları gördüğümüz zaman çok yıllar geçip gitmişti. Bir kere bende müthiş bir aldatılmışlık duygusu meydana çıkardı. Sonra bu ülkede birilerinin işte benim gibi sağda veya soldaki gençlerin, gençlik hareketlerinin omuzlarına basarak nasıl zengin olduğunu, köşe tutuğunu, işte en basiti milletvekili olduğunu, genel müdür olduğunu, birlikte gördük. Peki, gençliğe ne düştü, gençliğin payına acı düştü, harcanmak düştü, yıllarını kaybetmek, birçoğuna sakat kalmak düştü, yazık ya sadece onu diyeyim.”

“Derdim ki ey kardeşler bizler, hepimiz çok güzel kullanılıyor, pekâlâ bu problemleri konuşarak çözebiliriz. Kaldı ki ortada problem yok. Yıllar sonra ki mesela ANAP iktidara geldiğinde, ben öğretmendim yeni başlamıştım gerçi de, o zamana kadar işte sağda ve solda gördüğümüz birçok insan birlikte aynı bakanlar kurulunda bakan oldular ve yan yana oturdular. O zaman ülkücü hareketin, bizim için, en büyük liderlerinden bir tanesi Yaşar Okuyan MHP gençlik kolları başkanıydı, Mustafa Taşar mesela bunlar MHP’nin zirve isimleriydi. Ne oldu, ANAP döneminde hepsi pekâlâ o hükümetin içindeydiler. Aynı şekilde sol tandanslı birçok insan da vardı. E demek ki oraya baktığın zaman olabiliyormuş, işte bak. E olduğuna göre üniversitede biz niye kavga ettik, liselerde niye kavga ettik, niye o yemekhaneleri, yatakhaneleri, okulu, sınıfları, derslikleri birbirimize zehir ettik, sokakları niye ikiye böldük, birimiz diğer tarafa geçemedik. Sokakların güvenliği şu veya bu grubun işi değil, sokakların güvenliği polisin işi, askerinin işi, biz işte bir kere başta bunu anlayamadık. Sokağı beklemek benim işim değil ki oranın sahibi var polisi var, jandarması var. Bugün onu derdim arkadaşlar bizi biri kullanıyor dikkat edelim. Olabilir her insanın aykırı düşünceleri olur, ama biz pekâlâ konuşarak karşılıklı bu olayları çözebiliriz. Çünkü acımadan birbirini dövmek ne bileyim eziyet etmek bu ülkenin gençliğine hakikaten yakışmıyor. Kurtaracağız, neyi kurtaracaksın, yine sonra öğrendik ki ya bu ülkeye ne komünizm gelirmiş ne de bir şey, ama biz hep öyle korkutulduk. İşte dediğimiz gibi askeri ihtilalin olgunlaşması için çok güzel kullanılmışız. Biz görevimizi çok güzel yerine getirmişiz gerçekten. Yani ister sağ olsun ister sol olsun kendilerine verilen görevi müthiş yerine getirmişler. Ha bilerek mi, elbette bilmeyerek ben buna yüzde yüz inanıyorum. Yani sağdaki veya soldaki gencecik insanlar mutlaka kendilerince çok samimiydiler. Ama birilerin bunu nasıl manipüle ettiğini tabii ki o zaman hiç birimiz

göremedik yani. Çünkü oyun çok ustaca oynanmıştı, ne diyorum ben öğretmen olduktan sonra kitaplarda okurken, aman Allah'ım dedim, kaç yaşımdan sonra. O hooo yorgan yanmış, döşek gitmiş, iş bitmiş biz ancak anladık oyunu.”

“Tabii müdahale yapılmasaydı bu ülke, ben şuna inanıyorum, bugün çok daha ekonomik olarak kuvvetli olabilirdi. O kadar enerjiyle, o kadar siyasi birikimle Türkiye'nin problemleri çok daha hızlı bir şekilde halledilebilirdi. Belki de şu olabilirdi, Demireller yine bizi uyutmaya devam edebilirdi, böylede düşünmek de lazım. Çünkü biz, evet bir gruptaydık ama maalesef hep Demirel'e bir şekilde, isteyerek veya istemeyerek, hep destek olduk, bir taraftan da öyleydi. Aynı sınıfta okuduğumuz işte sosyal demokrat dediğimiz, sol gruplara da pek karışmayan arkadaşlar Gırgır dergilerini getirirlerdi, ben onlardan alır okurdum, çünkü okumayı severdim. Hiç unutmadığım bir karikatür vardı hangi sayı hatırlamıyorum, kocaman bir Demirel resmi çizmiş, çok affedersin, böyle Demirel'in poposunu dışarıya doğru çıkarmışlar, poposunun bir tarafına rahmetlik Erbakan'ın bir tarafına da rahmetlik Türkeş'in küçücük resimlerini yapmışlar. Ondan sonra biri saz çalıyor biride halay çekiyor Demirel'in üzerinde. Karşılarında da Ecevit böyle zayıf şekilde, Ecevit hep öyleydi bünye olarak zayıftı, Demirel'in karşısında. Demirel'le Ecevit cebelleşiyor, kavga ediyorlar karikatürde, Erbakan'la Türkeş de biri saz çalıyor biri halay çekiyor. Türkiye'de acaba hep öyle mi olurdu, problemler acaba böyle hep yastık altına mı itilirdi. Tabii şimdi gülerek anlatıyoruz ama çok affedersiniz o zamanlar neler söylüyorduk neler, çok tuhaf şeyler söylüyorduk. Aslında çok müthiş resmetmişti olayı, ama buna rağmen biz daha hâlâ uyanmamıştık.”

“Türkiye'de bir Özal olayı çıktı, belki de olması gerekenlerin önünü açtı. Türkiye birçok şeyde hakikaten çığır açtı, tartışılır o ayrı bir konu da. Çok basit şeyleri bile halledememiştik. Bugün diyoruz ki bir telefon olayı mesela, bakın ben üniversite de okurken atıyorum Nallıhan'la görüşebilmek için Dikimevi postanesinden telefon edeceğim, üç-dört-beş saat sıra bekliyordum. Önce gidiyordunuz sıraya yazılıyordunuz sonra oturuyordunuz, o zamanlar her yerde sigara içiliyor, bizde her yerde sigar içiyorduk, hastanede bile sigara içiliyordu, o yıllarda öyleydi, 80'li yıllardan bahsediyorum. Postanenin içinde neredeyse yarım pakete yakın sigara içerdik, ondan sonra çağırırıldık işte kabine geçerdik oradan görüşürdük bir dakika, iki dakika neyse. Şimdi işte bu telekomünikasyon iletişim alanında, yollarda, şurada burada Türkiye'de

bir takım yasakların kaldırılması insanları rahatlattı. Çok komik şeyler işte cebinde üç markla yakalanınca iki ay üç ay hapis, bir paket Malbora'yla yakalanınca bilmem ne kadar hapis. Ben sonra Malatya'da öğretmenlik yaptığımda orada gördüm, zabıta geliyordu çay ocaklarına üst baş araması yapıyordu. Herkeste tabaka var, çünkü tütün yetiştiriyor insanlar, tabakası olana ceza yazarlardı, yirmişer lira, otuzar lira. Adam tütün yetiştiriyor, kendisi tütününü kıymış içiyor, ceza yazıyorlar, öyle garip şeyler. Çok tuhaf şeyleri kaldırınca bu bile insanlarımızı müthiş rahatlattı. 1978 yılında Ecevit iktidara geldiğinde demişti ki, Türkiye'de o zamanlar ödemede herhalde bir sıkıntı oluşmuştu para istenmişti ortak pazardan gazeteler öyle yazıyordu, 'duvarın öbür tarafına geçeriz ha' aynen böyleydi. Bu bir nevi tehdit olarak algılanmıştı Avrupa Ortak Pazar ülkesinde. Bize yansıyan yönünü şöyle söyleyeceğim, ben sigara içiyorum, gidiyorum bakkalda sigara yok, evde yemek yapacağız yağ yok, bakkala gidiyorsun yağ yok, şeker yok, çay yok, margarin yok. Hani o Kemal Sunal filmlerine konu olanları biz bizzat gençliğimizde bir bir yaşadık. Akşamları Kızılay'a çıkardık, Kızılay'da zaten gezemezdin, niye gezemezdin, işin güvenlik tarafını bir yana bırak öyle korkunç bir hava kirliliği vardı ki. Kızılay'da insanlar, sizler gibi gençler zamanında bizlerdik tabii, birçoğu maske takardı, bildiğiniz maske. Şu hani savaş esnasında işte bu biyolojik veya kimyevi silahlara karşı maskeler var ya aynı maske takılırdı veya insanlar şuraya kadar (eliyle gözlerinin altını göstererek) ağızlarını bağlarlardı. Çünkü öyle korkunç bir hava kirliliği vardı ki her yer simsiyahtı. Ben şöyle anlatayım biz dört kişi kalıyorduk aynı evde, bir odada saatlerce sigara içerdik korkumuzdan camı açmazdık, çünkü dışarının havası içeriden çok daha kirliydi. Aynen böyle, bakın dışarının havası içeriden çok daha kirliydi. Gider gelirdik müthiş bir baş ağrısı, o kirli hava mahvederdi, birde sigara içerdik kendiniz düşünün, felaketti. Yani diyorum ki belki de ihtilaller, bu siyasi aktörlere dedi ki durun bakayım siz şu köşede, belki şartlarıyla. Yeni birileri devreye girdi ondan sonra milletin gözü açıldı, ben öyle söylüyorum. Ha belki bu da oyunun bir parçasıydı ona da bir şey diyemem. Çünkü şunu öğrendim ben artık bu ülke için şunu diyorum ben, ya bu ülkede artık şu asla olmaz demiyorum ve bunu dediğimden dolayı da ben bugün kendi kendime umutluyum. Niye, eskisi gibi artık inat etmiyorum, hiçbir hususta, tabii bunu ben yirmi yıldır söylüyorum. Çünkü yirmi yıl öncesine kadar sağ veya sol gözümü kapatmışım, sadece tek göz vardı benim için. Şimdi son yirmi-yirmi iki-yirmi üç yıldır gerçekten hayata çok farklı bakıyorum ve bundan da keyif alıyorum. Şimdi kendi kabuğuma göre tiyatroya da gidiyorum, sinemaya da gidiyorum yani hayata

böyle bakıyorum ve böyle baktığım içinde diyorum ki ha işte olması gereken bu. Çünkü niye ben birilerine kul olayım, ben artık hayatı yaşamaya çalışıyorum ama bir şeyi bırakmıyorum, tabii ki okumayı. Bu okumak bana çok şey kazandırır onu söylüyorum, belki de bu okuma sayesinde ben bu sıkıntıları atlattım, birtakım şeyleri görebildim, ama bizimle gelip de hâlâ o keskin düşüncelerini bırakmayan birçok arkadaşım da var.”

“Bence bu hususta inanılmaz derecede zayıf kalınıyor. Yani Arjantin ve Şili ne yaptıysa, 90 yaşında 95 yaşında demediler, ihtilal yapanları nasıl içeriye aldılarsa şimdi Türkiye’de de bunu çok hızlı bir şekilde olması lazım. Kesinlikle yargılanması lazım ki arkadan gelenler buna cesaret edemesin bir daha, düşünce olarak da cesaret edemesin. İkincisi de bu ülkede bu kadar yanlışlıklar yapıldıysa, en azından vicdanen denilmeli ki; ya evet bunlar bu çirkinlikleri, yanlışlıkları yaptılar ama bak birileri de bedelini ödüyor. Yani bence toplumun vicdanının şöyle bir müsterih olması lazım. İnsanlar o kadar mağduriyete uğradılar, bize yapmadıkları eziyet kalmadı, yanlış kalmadı ama cezasını çekiyorlar, inşallah bundan sonra da kimse buna cesaret edemez denmeli. Ama şu ana kadar ben şahsım olarak baktığımda maalesef şu yargılama çok zayıf gidiyor, belki de hızlanabilir yani birtakım ön soruşturma olur inşallah ve düşündüğümüz gibi olur.”

“Gençler artık şunu görmeli, toplu olarak kavga ettikleri müddetçe bu hep birilerinin işine yarar. Yani üniversitelerde kavganın olması, sokaklarda kavganın olması hep birilerinin ekmeğine yağ sürmek demek, artık gençlik bunu görecektir. Ne yapacak, birbirine tahammül etmeyi öğrenecek, gençliğimizin bunu öğrendiğine de yürekten inanıyorum. Çünkü öğrenmeseydi yine bizim yaptığımız hatayı onlarda yapar, birbirini boğazlardı bugün. Bugün birçok yerde bazı şeyler bahane edilerek gençlerin sabrı fazlaca zorlanıyor olabilir, ama eğer kavga edilmiyorsa ben şuna bağlıyorum artık gençlerimiz yeteri kadar bu işten ders aldı diye düşünüyorum. Bugün sizin gibi genç kardeşlerimiz farklı düşünüyorlarsa tabii ki bu tecrübelerin bunda çok bir etkisi var. Hiçbir şeyin beyaz olmadığını, hiçbir şeyin tam siyah olmadığını biz acı bir bedel ödeyerek, bizden öncekiler çok daha acı bedeller ödeyerek gördüler. Bugünkü gençlerde artık bu tecrübeleri paylaşıyorlar. Ben bugün üniversitelerde kavga etmeyen gençleri görünce bundan büyük bir keyif duyuyorum ve diyorum ki bizim düştüğümüz kumpasa en azından onlar düşmüyorlar. Genç kardeşlerimize hakikaten güveniyorum, çünkü okuduğumuz kadarıyla veya anlayabildiğimiz kadarıyla yine birileri boş durmuyor, sürekli kaşınıyor birtakım yaralar, ama ufak tefek şeyler dışında pek olay olmuyor. Eğer

üniversitelerde kavga gürültü olmuyorsa demek ki onlar istedikleri sonuçları alamıyorlar, mesele bu yani. Biz tabii ki meselelerimizi kavga etmeden, birbirimize tahammül ederek çözebiliriz, pekâlâ da çözebiliyoruz. Türkiye’deki her üniversitede ve sokaklarda böyle olacak. Dünün karşıt düşünceli insanları bugün pekâlâ yan yana oturup yemek yiyebiliyorsa demek ki artık bu ülkede birçok şey değişir, gerçekten değişti. Yıllar önce Malatya’daydım, hem mezhep olarak farklı hem düşünce olarak birbirinden çok farklı olan insanlar birbirlerine ‘Gel bakayım bizim komünist Hasan’ diye yan yana oturup konuşabiliyorlardı. Bu bence birbirimize tahammül ettiğimizin göstergesidir. Direk baktığımızda gençlik zaman zaman bizi ümitsizliğe düşürüyor. Çünkü bakıyoruz sanki hiçbir hedefi yokmuş gibi, ahlaki olarak çok fazla dumura uğramış bir gençlik görüntüsü var, ama diğer taraftan da bakıyoruz bizi son derecede heyecanlandıran, gelecek adına hakikaten ümitli kılan bir gençlikte geliyor. Çünkü şu var, bugün giyim kuşamıyla farklı olan, farklı davranan insanlarla oturup konuştuğumda, memleketin adına, ülkemiz adına, insanlık adına müthiş hayalleri olduğunu görüyorum, heyecanlandırıyor tabii bu bizi. Bazen görsel olarak değerlendirdiğimizde çok hata yapabiliyoruz, birebir oturup konuştuğumuzda yanıldığımızı fark ediyoruz. Bir genç kardeşim, bakıyorsun saçlarını arkadan bağlamış, kulağına küpe takmış, ama bakıyorsun Allah Allah büyük hayallerin peşinde geziyor, ya diyorsun ki hiçbir şey görüldüğü gibi değil, görüntüye aldanmamak lazım diye düşünüyorum.”

Ek-13: Zeki BAYRAM İle Yapılan Görüşme Metni:*

“O yıllarda üniversite öğrencisi olmak bir kere çok riskli bir işti. İstanbul'da o zaman kurtarılmış bölgeler vardı, herkes kendi görüşüne uygun bölgelerde dolaşabiliyordu, onun dışındaki bölgeler onun için hayati risk taşıyan bölgeler olmuştu. Hatta ben bir kere bir gurubun eline düştüm ölümden zor kurtuldum, yanlış bir bölgeye gitmekten dolayı. Sanki karşı görüştenmiş gibi görünerek, sorular sorarak sizin ne olduğunuzu tespit etmeye çalışan bir şeydi. Neyse ölümden kurtuldum, ama öyle bir riski vardı, riskti yani üniversite de okumak o zaman için. Fakat o yıllarda üniversite öğrencileri düşünen üniversite öğrencileriydi. Şimdiki üniversite öğrencileriyle kıyasladığım zaman, üniversite de çalışan biri olarak söylüyorum, ülkesinin sorunlarıyla ilgili kafa yoran öğrenci yok neredeyse. Hatalı olabilirler, yanlış düşünüyor olabilirler, ama o üniversite öğrencilerinin büyük bir çoğunluğu ülkenin sorunlarıyla ilgili kafa yoran insanlardı, gençlerdi. Zaten bu sorunlara yönelik ürettiği çözümler onları ayırıyordu, böyle değerlendirmek lazım. Her iki tarafta sorumluydu ve canlarını verebilecek kadar bu işin içindeydi, zaten herkes kendi hatalarını değerlendirmiştir. Şunu da söyleyeyim, üniversite okumak o zamanlar kolaydı. Şimdi harçları kaldırdık diyorlar ya, o zaman harçlar yoktu ve nerdeyse yurttta kalmak isteyen herkesi alabilecek bir yurt potansiyeli vardı. Devlet yurt yapma konusunda şimdikine oranla çok daha istekliydi ve devlet bunu görevi olarak addediyordu ve öyle davranıyordu. Birde o zaman direk atama aşamasındaydık, hatta ben atama aşamasında evraklarımı gönderdim, sınav falan yok, KPSS gibi, çünkü milli eğitim kendi yetiştirdiği öğretmene güveniyordu. Şimdi milli eğitim güvenmiyor, üniversitelerin yetiştirdiği öğrencilere güvenmiyor ya da plansız bir okullaşma olduğu için, ihtiyaçtan fazla öğretmen yetiştirdiği için atanmayan öğretmenler diye bir sorun ortaya çıkıyor. O zaman biz biliyorduk ki okulu bitirdiğimiz zaman öğretmeniz ve kafamız ona göre şekilleniyordu. Biz okullarda, sınıflarda, teknik öğretmen olduğum için söylüyorum, okullara gidersek mi daha çok bu ülkeye yararımız olur, piyasada, endüstride çalışırsak mı daha çok yararımız olur, bunu sınıflarda yüksek sesle büyük gruplarla tartışan bir nesildik.”

“O dönemde öğrenciler daha çok okuyordu, okuyorduk yani. Şimdi okuyan öğrenci, okuyan kişi düşünür, düşününce de yanlışını görebilir, ya ben ne yapıyorum der, nasıl bir görüştür bu diye kendi kendini sorgulayabilir. Bizim dönemin gençleri çok

---

* Görüşme 2 Eylül 2012 tarihinde Ankara'da yapıldı.

okuyordu, ama tartışmıyorlardı, tartışma hemen kavgaya dönüşüyordu, gençlik işte, demek ki eksik olan şey o. Ya da planlı olarak bunlar yapıldı diye düşünüyorum. Sadece tartışma olsaydı konu, bizi bir yere doğru birleştirecek bir tartışma hedefi olsaydı herhalde bu kavga da olmazdı. Ama o kavgadan medet umanlar demek ki o kavgayı gerçekleştirdiler. Mademki herkes ülkesinin geleceğine yönelik düşünce üretiyor, bunun için birbirini vurmaya kadar gidebiliyorsa demek ki bir yere geldiğinde biri bunları artık tartıştırmayacak bir noktaya getiriyor. Bu da zaten emperyalizmin taktiğiymiş, böl, parçala ve yönet. Şimdi 1940'lara kadar cumhuriyet tarihinde birbirine karşı sağ-sol mücadelesi yok, biz Marshall yardımlarını⁴²⁰ almaya başladığımızdan beri var, borç almaya başladığımızdan beri var, borç alan emir alır. Nasıl emir alacak, şimdi orda idareciler emir alıp onu uygularken o ülkenin insanları, siz ne yapıyorsunuz demeyecekler mi, diyecekler. O zaman ne yapacaklar işte sağ-sol çatışması diyip emperyalizme karşı mücadele eden insanları birbirleriyle vuruşturacaklar. Nazım Hikmet'in 1950'lerde bir radyo röportajı var, orada diyor ki 'Yabancı sermaye içeriye girdiği anda ülkenin bağımsızlığı dışarıya çıkar, özgürlük ve bağımsızlık dışarıya çıkar.' bize göre de böyledir. Sağ görüşlü öğrenciler, ülkücüler, o zaman zaten bu milli görüşler falan yoktu sonradan ortaya çıktı, onlara kimse dokunmazdı, kimse onlarla mücadele etmezdi, ülkücülerin o zaman ki mesela şimdiki ülkücülere bakıyorum Amerikan emperyalizmine karşı bir duruş sergiliyorlar, ama o zaman öyle bir duruşları yoktu. O ilk çıkışları işte komünizmle mücadele dernekleri olarak çıkmışlardır. O zaman bağımsızlıkçılığı komünizmle eşleştirerek bağımsız duruşları, emperyalist politikalara karşı duruşları engellemek için o ülkücü gençleri kullandılar. Benim görüşüm bu, tabii onlar buna farklı görüşler farklı şeyler söyleyebilirler. Yani birbirine silah çekmelerinin nedenlerini daha yukarda aramak gerekiyor. Yani bunlar bir araya geldiğinde Türk gençliği hep beraber emperyalizme karşı ortak mücadele yürütseydi, bugün Türkiye'nin durumu böyle borç, emir alan bir ülke olamazdı. Mesela şimdi bazı yerlerde solcu gençlerle ülkücü gençler ortak söylemlerde buluşabiliyor yani. Ama o zamanlar onları tamamen yanlış buluyordum, yani tamam ülkenin sorunlarına sahip çıkıyorsun ama yaptığın eylemler emperyalizme hizmet ediyor diye düşünüyorduk, şimdi

---

⁴²⁰ Marshall Planı, George Marshall'ın 5 Haziran 1947 tarihinde Harvard Üniversitesi'nde yaptığı bir konuşma sırasında dile getirilmiştir. Bu plan, 1948-1951 yılları arasında yürürlüğe konulmuş ABD kaynaklı ekonomik bir yardım paketidir. Ayrıca bu plan komünizmle karşı bir önlem niteliği de taşımıştır. Bunun yanı sıra yardım edilen ülkelerin kaynaklarının kullanımını da kontrol altına almak amaçlanmıştır. Türkiye' 4 Temmuz 1948'de bu yardımlardan faydalanmak amacıyla ABD ile ekonomik işbirliği anlaşması imzalamıştır. Bkz. <http://blog.milliyet.com.tr/marshall-yardimi-sunar/Blog/?BlogNo=203320>.

antiemperyalist bir söyleme girmiş durumda bazı ülkücü gruplar. Ben sağın da, solun da kullanıldığını düşünüyorum. Solda bazı grupların kullanıldığını düşünüyorum, bu kadar grup olur mu ya bir yerde. Yani demek ki sağ da kullanıldı sol da kullanıldı, keşke daha fazla tartışabilseydik.”

“Solcular emeği, emekçiyi, sağ da sermayeyi savunur, bizim için anlamı bu. Yoksa şimdi dedikleri gibi bunun dinle, imanla hiç bir ilgisi yok. Fransa'da çıkmış zaten solcular ve sağcılar diye, emeği savunanlar, emekçileri savunanlar meclisin sol tarafında oturdukları için, sermayeyi savunanlar da meclisin sağ tarafında oturdukları için bu kavramlar ortaya çıkmıştır. Kaldı ki bir zaman Lübnan'da sağcı Hıristiyanlarla solcu Müslümanların çatışmaları vardı bizim gençliğimizde, sağcı Hıristiyanlarla solcu Müslümanların çatışmaları. Yani o kavram dediğim gibi tam anlamıyla emek ve sermaye çekişmesidir, emeği savunan sol sermayeyi savunan sağdır.”

“Çevremden etkilendim diyebilirim, ama biz o zaman yetişme tarzı olarak genellikle ezilenlerin yanında yer aldığımız için işte sol görüşü benimsedim, ama ben mesela şimdi düşünüyorum tam tersine bir dünyada yetişmiş olsaydım herhalde yine öyle olabilirdim. En azından aklım başıma gelince öyle olabilirdim. O zaman ailelerimizin tepkisi, oğlumun başına bir şey gelir mi oluyordu, ailenin tepkisi öncelikle bu, sizin neyi savunduğunuz, neyi düşündüğünüzden daha çok ne kadar ölüm riskinin altında veya yaralanma riski altında olduğunuzu düşünüyor. Düşüncelerimizle ilgili bir çelişki yaşamadık, ama dediğim gibi onların endişeleri oydu, biz onların endişelerini anlamıyorduk, şimdi evlat sahibi olunca bunu anlıyoruz, ama ben kendi çocuklarımın siyasal ortamın dışında kalmasını istemem. Siyaset yönetim demektir, yani yöneticiler siyasetten çıkar, siyasetten uzak kalırsa bir nesil, o zaman elit bir grup gelir diğerlerini idare eder. Çünkü öbürlerinde siyasete girme isteği yoktur ve böylece demokrasi denilen şeyin aslında teokrasiye doğru yöneldiğini görürsünüz. İyi eğitilmemiş, politize olmamış olan ülkeler, topluluklar böyle küçük grupların yönetimine mahkûm oluyorlar. Nitekim şu anda Türkiye'de insanlar ‘aman siyaset mi siyasete bulaşma’ der çocuklarına, aman oğlum, aman kızım siyasete bulaşma der. Kim bulaşacak siyasete? İşte o zaman özel yetiştirilen bir grup siyasete bulaşıyor ve özellikle bugün Türkiye siyasetine dikkat ederseniz Amerika'da özel eğitim almaya çağrılmış ve orada birtakım eğitimden geçmiş insanlar idarelere gelir, ona dikkat edin. Öyleyse siyasetten uzak tutma adına çocuklarımızı sadece kendini düşünen bireyler olarak yetiştirmemeliyiz.

Ben o zaman annemin babamın endişelerini anlıyorum, ama kendi çocuğuma söylediğim şudur: Nerde ne kadar risk alacağını iyi hesapla, ama siyasetin, yönetimin dışında kalma.”

“Kendimizle ilgili hiç bir şey düşünmüyorduk, bizi şuraya getirsin diye bir şey düşünmüyorduk, toplumcu düşünüyorduk sadece. O zaman kendi hayatımızın ülkemizden daha değerli olduğunu düşünmüyorduk, öyle bir yapı vardı yani. Özgür, tam bağımsız Türkiye, kendi ürettiğini kendisi tüketen, kendi yerüstü ve yeraltı zenginliklerini kendisi işleyen, başkalarından emir almayan, bağımsız bir Türkiye ve emeğin hakkını aldığı bir Türkiye’yi amaç edinmiştik, tek istek buydu hâlâ da budur. Ama şimdi bakıyorsunuz bankalarımızın %65’i yabancı banka %35’i bizim. Sizin çocukluğunuzun daha öncesinde Öğretmenler Bankası vardı, Türk Ticaret Bankası vardı, Pamuk Bank vardı, bir sürü banka vardı, şimdi onların hepsi kapandı geçti gitti. Ne var şimdi, Deniz Bank, Finans Bank, ING Bank, HSBC Bank böyle bir sürü bankalar yabancı sermayenin kontrolünde. Bankalar çok önemlidir ülkenin ekonomisi içerisinde, bankalar bir günde sıcak parayı çekiversin, nitekim 2002 krizinde öyle yaptılar, sıcak para bir çekildi, döviz iki katına, altın iki katına çıktı, halk yarı yarıya yoksullaştı, 1994’te de aynısını yaptılar. O krizlerin bedelini hep halka ödettiler ve böyle böyle kılcal damarlara giriyorlar, her şeyimizi onlar kontrol eder hale geliyorlar. Bazı önemli kuruluşlar satıldı, devlete ait önemli kuruluşları özelleştirdik, yabancı sermayeler aldı. Mesela Türk Telekom yabancı sermayenin eninde, yine bor madeni, yanlış hatırlamıyorsam yüz elli altı iş kolunda kullanılan, bu hammaddeyi özelleştirmeye gidiyorlar. Şimdi siz bunu bağımsız bir ülkede yapamazsınız, ama şimdi çok rahat yapıyorlar bunu, çünkü duyarlılık yok. Bizim amacımız doğrudu, halen de doğru, ama gelgelelim bu ülkede sola fazla pirim çıkmıyor, solculuğu dinsizlikle eşleştirdiler ve bu yüzden de sıkıntı yaşıyor ülke. Ama onlar da yıkılacaklar bir gün, buna da inanıyorum, sermaye diktatörlüğünün dünyada yıkılacağına inanıyorum.”

“Onlarını böyle çok fazla bilimsel yayınları yoktu zaten, ama yine de gazetelerini falan okurduk. Yalnız şöyle bir şey de var, mesela sol bir ortama ülkücülerin bir gazetesini getirip okumak da zordu, tam tersine sol bir yayını da onların içerisinde okumak zordu, ancak bireysel olarak okuyabilirdiniz. Çünkü tehlikesi var, insanların sizin hakkında da bu sefer olumsuz düşüncelere gidebilir, endişeleniyordunuz.”

“12 Eylül sabahı kalktığımda sokaklar bomboştu, askerlerden başka kimse yoktu. Televizyonu açtık, sürekli Kenan Evren konuşuyor, huzur ve güveni sağlamak için ordunun yönetime el koyduğunu anlatıyordu. O gün sokağa çıkma yasağı olduğu için elektrik tesisatı yaptığım eve gidebilmek için tarlalardan geçmişim. Toplumun büyük bir çoğunluğu, anarşik ortam biteceği için mutlu görünüyordu, anarşik ortamın yaratıcısı ve askeri darbenin arkasındaki güç olan Amerika’yı görebilmeleri zordu tabii.”

“Yani mücadele eden herkesin bu anlamda başına gelebilecekleri tahmin ettik. Ben ve ülkenin düşünen insanları gelecek günlerin büyük baskılar getireceğini biliyorduk. Nitekim gözaltı süresi en az üç ay, gerekirse artırılabilirdi. Sendikalar, siyasi partiler, dernekler kapanmış sorumluları göz altılarında işkencelerde törpülenmişlerdi. Orada işkencelerde sakat kalan insanlar oldu, işkencelerde ölen insanlar oldu, idam edilen insanlar oldu, bunların başına gelebilecekleri tahmin edebiliyorduk. Belki bizde olabilirdik orada nitekim orada suçsuz yere idam edilenlerde oldu, suçsuz yere aylarca hapisanede kalanlar da oldu, suçlu olanlarda vardı. Bu tür şeylerin herkesin başına gelebileceği endişesini yaşadık, herkes yaşadı. Benim kitaplarımı babam yaktı, ben sakladım kitaplarımı babam buldu ve götürdü onları yaktı. Oğlumun başına bir şey gelmesin diye, kitaptan da korkuyorlardı o zamanlar. Şu anda okumanın az olmasının sebepleri arasında o günlerde yaşananların etkisi var. O dönemde basında, radyoda, televizyonda şöyle çıkıyordu; örgüt evine yapılan baskında silah, el bombası ve çok sayıda kitap bulundu. Silah ve el bombasının yanında çok sayıda kitap ele geçirildi. Silah eşittir el bombası eşittir kitap, böyle bir durumda kim kitap okuyabilir, silahla kitap eşdeğerdi. Kitap öneren öğretmenler o zamanlarda bayağı bir baskı gördü, içeriye alınmalar gördü, sürgünler gördü, öğretmenler, öğrencisine kitap öneren öğretmenler. Tabii ki okumayan neslin ilk başlangıç noktasıdır. Bir nesil niye okumasın ki, işte sizin babalarınız, anneleriniz, bizim üç aşağı beş yukarı çağdaşlarımız, kızım, oğlum çok okuma komünist derler, şu derler bu derler boş ver, ders kitabı oku dediler. Kendileri öyle yetişti, çocuklarını da öyle yetiştirdiler. Kürtlere karşı yapılan aşırı baskıların sonucu üç beş çapulcudan başka bir şey olmayan PKK'nın bugün önemli konuma gelmesi sağlandı. Türkiye'nin bölünmesi projesinin alt yapısının birinci aşaması 12 Eylül darbesidir.”

“Kim engel olacaktı, yani orada zaten o çatışmaları çıkaran güç belli. Bakın sermayenin Bilderberg toplantıları vardır, 1973 yılında Bilderberg toplantısında

sermayenin daha da özgürleşmesin için ulusal değerlere bağlı olan devletlerin dönüştürülmesi ortaya konulmuştur ve bunu gereği olarak da ülkelerde bazı değişikliklerin yapılabilmesi için bazı müdahalelerin gerekliliği ortaya çıkmıştır. 1980’de 24 Ocak Kararları denilen ekonomik kararlar vardır. 24 Ocak Kararları’nda çalışanların aleyhine bir dizi kararlar alınmıştır ve o zaman denildi ki bu kararlar demokratik bir yapı içerisinde uygulanamaz. Sonuç ne oldu sendikalar yasaklandı, kafası çalışan, ben toprağımdan ve ülkemden ve halkımdan yanayım diyenler içeriye alındı ve toplum sonradan çıkarılan anayasa, yasalar hep sermayenin yanında oldu. Kamu çalışanlarına grev yasağı kondu halen de var. Müdahaleye engel olunamazdı zaten o terörü tırmandıran şey emperyalizmdi, terörü bitirdim diyen de emperyalizme bağlı güçlerdi, beş general emperyalizmin taşeronudur. Engel olunmaması gerekiyordu onların adına ve olmadılar da ve bir günde kestiler toplumu da dönüştürdüler. O zaman başladı işte din dersleri zorunlu olsun, zorunluluk getirildi ve toplum artık çok düşünmeyen, sorgulamayan biat eden bir toplum yaratıldı. Yoksa bu kadar yabancı sermaye, %65 yabancı bankalar olabilir miydi, çıkın dışarıya bakın büyük firmalara kaç tane Türk var. Yabancı sermaye bu kadar ülkeyi işgal edemezdi, şu anda işgal altındayız. Eskisi gibi Birinci Dünya Savaşı’nda, İkinci Dünya Savaşı’nda olduğu gibi topla tüfikle girmiyorlar, artık toplumları dönüştürüyorlar adına da toplum mühendisliği diyorlar. Toplumları dönüştürüyorlar, üniversiteleri dönüştürüyorlar, sermayeyi dönüştürüyorlar, ulusal sermaye diye bir şey bırakmıyorlar hep uluslararası ve bunun için de ne gerekiyorsa onu yaptılar. O zamanki müdahale engellenemezdi, birisi durdurmaya kalksa belki durdurmaya kalkanı da o gün öldürürlerdi. O Amerikan emperyalizmi Kennedy’yi bile öldürmüştür, kendi başkanını bile öldürmüştür, çıkar gruplarının aleyhine bir uygulamaya giriştiği için.”

“Askeri müdahalenin hedefi emperyalizmin ülkeye daha çok hakim olmasıydı, nitekim oldu. Mesela şimdi Atatürk’ü kaldırmaya çalışıyorlar, Atatürk ilke ve inkılâplarını milli eğitim temel hedeflerinden çıkardılar, üniversitelerin temel hedefinden de çıkarmak için şu anda çalışma başlatıldı. Atatürk’ün gençliğe hitabesinin okunması yasaklandı. Rockefeller, Amerikan büyük sermayesinin babalarındandır, daha doğrusu dünya büyük sermayesinin babalarındandır. Amerika’yı Obama idare etmez, onu Rockefellerler, Rocklar idare eder. Onun Amerikan başkanlarına hitaben yazdığı bir mektup vardır. Diyor ki ‘Eğer emellerinize ulaşmak istiyorsanız, ulusal değerleri fazla

olan ülkelerin ordularını ele geçirin, komutanlarını ele geçirin, ele geçiremezseniz imha edin yoksa hayallerinizi ve emellerinizi unutun'. İki şey onların karşısındadır, bir bilimsel sosyalizm, iki ulusalcılık. İki şey emperyalizmin en çekindiği, en sevmediği şeydir. İşte bunu yok ediyorlar, ulus devletleri yok edecekler, Yugoslavya'da bunu başardılar, Irak'ı parçaladılar, Suriye'yi parçalamaya çalışıyorlar, Türkiye'yi de parçalamaya çalışıyorlar. Büyük Ortadoğu Projesi bu amaçlardır. Onların hedefi ulusal devletleri yok etmek, böyle küçük kolonicilikler, küçük küçük devletler hatta şehir devletleri, onların temel hedefleri odur. Çünkü o zaman kılcal damarlara kadar rahat yayılır, ama ulus devletinde birlik vardır, ulus devlet kendi sermayesini korur, kendi ulusal sermayesini, kendi ulusal ekonomisini, kendi ulusal üretimini korur. İşte onlar onun korunmasını istemiyorlar ve bu yüzden de toplumun en hassas olduğu konu olan dine sarıldılar. Öncelikle bu sosyalistleri, ulusalcıları din dışı olarak kabul ettirip, öyle lanse ettirip, bunları küçük düşürdüler ve toplumun büyük bir kısmını da böyle uyuttular. Şimdi de birkaç şeyle uyutuyorlar; internetle uyutuyorlar, televizyonlarla uyutuyorlar, özellikle dini olumsuz yönde kullanarak uyutuyorlar. Halbuki din öyle değildi, bütün dinlerin ortaya çıkışı hâkim sınıfların zulmüne karşı çıkmıştır, ama şimdi tam tersini uygulanıyor. Hıristiyanlık da böyle çıkmıştır, Musevilik de böyle çıkmıştır, Müslümanlık da böyle çıkmıştır, hâkim sınıfların tahakkümüne karşı çıkmışlardır. Ama şimdi nasıl kullanılıyor, tam tersine sermayenin bir aracı olarak kullanılıyor. Düzce'de bir imam, ulusal basında da yer aldı bu, sendikalaşmak günahdır diye fetva veriyor, sendikaya üye olmak günahdır diye fetva verdi. Din adamları bu tür hedefleri iyi bilmeli, ona alet olmamalı, ama maalesef oluyorlar. İnsanlar şimdi Türkiye'nin parçalanmasını konuşmaya başladılar, Türkiye'nin parçalanmasını konuşuyorlar, Ermenistan toprak istiyor, Kürtler devlet kurmak istiyor. Bizim ülkemizin dışişleri bakanı da gidiyor, yeni kurulan Bölgesel Kürt Yönetimi diyorlar adına da, öbürleri de kendilerine Kürdistan diyorlar, ama Kürdistan'ı ziyaret ediyor, yani sen onu tanıyorsun. O Kürdistan; Suriye, Türkiye, İran'ı da içine alarak büyüyecek orada ve İsrail'in koruyucusu olacak, Amerikan çıkarlarının koruyucusu olacak, o Kürtlere de yayamayacak. İşte bu 12 Eylül boşuna değildi, onlar hedeflerini elli yıl sonrası için kurarlar. 1973'te Bilderberg toplantısı dedim, yıl 2013'e geldi kırk sene sonraki hedeflerini ortaya koyuyorlar, olaylara böyle bakmak lazım.”

“Atatürk’ün düşüncelerinin ne kadar doğru olduğunu daha iyi anladım. Bizim gençliğimizdeki sol kesimde Atatürk’e değer verilirdi, ama bu kadar önemsemezdi fikirleri. Atatürk’ün fikirlerini, Gençliğe Hitabe’sini okuduğunuz zaman, sanki bugünleri tarif etmiş onu gördük, benim düşüncelerimde o tür değişiklikler oldu. Yani Amerika’yı yeniden keşfe gerek yok Atatürk bize zaten nasıl bir Türkiye olması gerektiğini ortaya koymuştur, kurmuş cumhuriyeti, yani onun yaptıklarını şimdi biz koruyamıyoruz bile. Düşüncelerimde böyle değişim oldu, duruldu yani. Demek ki devrimciysen Atatürk devrimcisi olacaksın.”

“Müdahaleden bir süre sonra YÖK kuruldu, YÖK üniversitelerin bilimsel bağımsızlığını elinden almıştır. O zamanlar birde üniversiteden atılan öğretim üyeleri olmuştur, sakıncalı öğretim üyeleri, sakıncalı öğretmenler, işte iktidarın düşüncesine ters düşen öğretmenler sakıncalıydı, öğretim üyeleri sakıncalıydı, bunlar üniversitenin dışına itildiler. Sonraki süreçte tekrar üniversitelere döndüler ama bir korku imparatorluğu, şimdi de var bu korku imparatorluğu, o korku imparatorluğu içerisinde bilimsel bir gelişme zaten düşünülemezdi. Bilimsel çalışmalara ket vurmuştur müdahale, üniversitelerdeki değişim bu yönde oldu. YÖK halen devam ediyor, şimdiki iktidar YÖK’e karşıydı, ama YÖK kendisinin olunca o da sahiplendi, herkes kontrol edeceği mekanizmayı ele geçirince ona karşı olmaktan çıkıyor. Müdahale endişelerle geçen bir dönem, zaten 12 Eylül sonrasında iki sene okudum bitirdim ve askere gittim. Hemen müdahale sonrası için zaten okuldaydık yani. Daha aktiflik daha kabuğumuza çekildik, zaten derslerimizle ilgiliydik sadece derslerimizle ilgili olduk. Eskiden derslerle ilgili değildik sonradan ilgili olduk diye bir şey yok yine derslerimizle ilgiliydik. Zaten ben bütünlemeye bile kalmadan geçen bir öğrenciydim. 12 Eylül sonrasında büyük bir korku vardı, bu sefer biz içeriye alınma korkusunun sıkıntısını yaşamaya başladık, çünkü insanların içeriye alınması için herhangi bir delile gerek yoktu, o gün bir kişinin telefonla müracaatı yeterliydi sizin en az üç ay içerde kalmanıza. Elime silah almadım, o olayların içinde yer alan bir öğrenci olmama rağmen elime silah almadım, işte protestolar, basın açıklamaları onları yapıyoruz falan. Ama o korkuyu yaşadık 12 Eylül sonrasında içeriye alınma korkusunu yaşadık, çünkü dediğim gibi hiç bir belge olmadan sadece birinin ihbarı ile içeri alınabiliyordunuz. Nitekim ben niye olduğunu hâlâ da çözemedim yine birilerinin ihbarı yüzünden bakanlık bana öğretmenlik vermedi, ben de öylece üniversite çalışanı oldum. Ha bakanlık öğretmenlik

vermiyor, bak çok ilginç bir şey, bakanlık öğretmenlik vermiyor, askere gidiyorum orada daha fazla istihbarat çalışması olacak, ama askerde hiç bir sorun yok. Hatta sıkıyönetim komutanlığında inzibat subayı olarak geçici süreyle atandığımda yeniden bir soruşturma açılıyor ve bir şey çıkmıyor. Bakın insanların sözüyle birbirinden bağımsız istihbaratlarla birinde öğretmenlik alamıyorum ama öbür tarafta sıkıyönetim komutanlığında çok daha gizli işlerin olduğu bir yerde görev verilebiliyor, çok çelişkili bir durumdu. O okuduğumuz iki senede de bu korkuları yaşayarak geçirdik yani korku hep vardı, ama her zaman için de ülkemizi düşündük, ülkemiz dedik, önce ülkemiz diyorduk, sağcısı solcusu böyle diyordu. Sonradan 12 Eylül bizim nesline geldi ve önce kendini düşün nesli başladı, o zamanki nesille şimdiki nesil arasında can alıcı ayrılık budur. Önce kendini düşün, o zaman toplum vardı şimdi birey var. Öğrenciler daha huzurlu okula gidebiliriz diye daha rahat da olmuşlardı. Yani olumlu yönü de yok değil, oraya giremem buraya gidemem endişesi ortadan kalkmıştır.”

“O zaman sol çevrede, kız erkek arkadaşlığı falan çok hoş görülmezdi, daha çok kendi bireysel hülyalarını düşünüyor, bireyci düşünüyor diye küçümsenirdi o tür düşünceler. Kız erkek arkadaşlığı konusunda o dönem özellikle uzak durmaya çalıştık, ama yanlıştı, bir hastalıkmiş o. Doğru ilkelerle kızlarla erkekler çok rahat arkadaş olabilir. Bir yerlere gzmeye gitmek falan olmazdı, hep birtakım fikir üretmeye çalışırdık. Sosyal hayatta kendi aramızda sohbet muhabbet, sinemaya, tiyatroya giderdik, o olurdu yani. Mücadele ile arkadaşlığın ilgisi olmamalıydı bu bir hastalıktı, ama öyleydi işte o zamanlar. Şimdi mücadele eden gençlere bakıyorum da öyle bir şey yok, onlar onu atlatmışlar. Ama biz kendimize zaman ayıramıyorduk sadece kızlarla ilgili değildi, onu dengesi biraz daha kurulmalıydı. Yani o bireyselle-toplum hamuru biraz iyi yoğrulmalıydı. Çok fazla da olumsuzluk diye düşünmemek gerekir belki ama öyle yani. Ama terör yönü çok kötüydü, terör yönü en olumsuz yönüydü. Dediğim gibi elime bıçak almadım, silah almadım, ama mücadele ettik biz. Birtakım gereksiz kavgalar yaptık, karşı görüşlerle yaptığımız kavgalar gereksiz kavgalardı, bunlar olumsuz şeylerdi, terör olumsuz şeydi. Biz terörist değildik, ama o zamanlar yaşananlar terördü.”

“Ben üniversitede öğretim elemanı olduğumda çok rahat ders anlatabiliyor durumdaydım. Çünkü o zaman kitlelere, topluluklara hitap etme yeteneği kazanmıştım zaten. Arkadaşlar arasındaki toplum konuşmalar yapan biri olarak bana mesela özel

olarak onu kazandırmıştır. Ne bileyim işte askerde çok rahat takım komutanlığı yapabilir olmuşumdur. Çünkü düşünüyorduk, toplumu düşünüyorduk, konuşabiliyorduk, kitleleri etkileyebilecek konuşmalar hazırlamayı düşünüyorduk, bana onları kazandırmıştır. Düşüme yeteneği kazandırmıştır, okuma yeteneği kazandırmıştır. Şimdi işte sendikacılık yapıyorum, sendika başkanı olarak rahatlıkla insanlarla irtibat kurmayı veya bazı eylemleri yapabilmeyi sağlamıştır.”

“Daha çok diyalog kurmayı, görüşlerimizi karşı tarafla paylaşmayı düşünürdüm. Şimdiki düşüncem daha ciddi, daha uzun vadeli, yapısal, kurumsallaşmış çalışmalar yapabiliydik. Hani derler ya, şimdiki aklımla kırk sene önceki dinamizmin bir araya gelseydi, hep öyledir. Şimdiki akılla kırk sene önceki dinamizm bir araya gelse çok şeyler olur. Onun içinde mesela insanların yayımladıkları anılar oluyor, biyografiler oluyor bunları okuduğunuz zaman onların hayatlarından bir şeyler alıp değerlendirecek, çünkü bizim şimdi geçmişe dönme şansımız yok, düşüncemizi geliştirir mutlaka.”

“Askeri müdahale olmasaydı iç savaş çıkardı, iki taraf uzlaşmazdı, çünkü zaten uzlaşılması istenmiyordu. Bu terörü tırmandıran emperyalist güçler zaten uzlaşmayı istemiyordu, tam aksine tırmandırmak istiyorlardı, tırmandırdılar da ve müdahaleyi yaptırıldılar, istedikleri düzeni de kurdular. En başından beri hiçbiri olmasaydı o zaman Türkiye tam bağımsız ülke olarak cumhuriyetin ilkelerini daha da geliştirip uygulaysaydı, köy enstitüleri modeli bütün ülkeyi sarsaydı o zaman çok şey değişirdi. Bugün bu ülke dünyanın en önemli ülkelerinden ve bağımsız ülkelerinden birisi olurdu. Toplumda daha refah olurdu, çünkü kendi kaynaklarımızı kendiniz kullanılıyorsunuz başkası sömürüyor sizi. Kendi kendimize yeter bir coğrafyamız var, endüstrimiz, sanayimiz ona göre gelişirdi ve biz dünyaya satan bir ülke haline gelirdik. Bizi başkaları yönetmezdi, biz kendimiz yönetirdik, güzel olurdu, hiç müdahale olmasaydı.”

“Hem o zamanlar yaşananların hem de bugün dünyanın en büyük düşmanı olan terörün, savaşların, sömürünün, açlığın, sebebi emperyalizmdir. Daha çok kâr hırsı, insanları sinek gibi gören anlayış, onlar öyle görüyor, bu anlayış dünyayı sefalete sürükleyen anlayıştır, bakın çevre de gidiyor. Benim çocukluğumda derelerde balık vardı, ormanlar vardı, şimdi derelerden pislik akıyor, kimyasal pislikler akıyor. Hani doğal pislik olsa neyse, ama kimyasal pislik akıyor ve arınmıyor, sular kirleniyor, hava kirleniyor, çevre kirleniyor bu yine emperyalizmin sonucudur. Daha çok kâr olsun, üret-üret-üret üretip satamadığın zaman da kriz oluyor ya da kriz nedenlerinden birisidir.

Bütün uluslar, bütün insanlar baş düşmanlarının emperyalizm olduğunu bilmeliler. Emperyalizm var olduğu sürece de yeryüzünde savaşlar yok olmayacaktır, sömürü var olduğu sürece de açlık bitmeyecektir, savaşlar bitmeyecektir. Silah satıyorlar insanlar birbirini öldürsünler diye, önce para veriyorlar ondan sonra daha çok paralarını alıyorlar silahlarını satarak. Bütün dünya bu bilince eriştiği gün o zaman savaşlar, açlık, sefalet ortadan kalkacaktır, belki derelerde tekrar normal su akmaya başlar, yeniden balık olur, emperyalizmin yok olması lazım.”

“12 Eylül müdahalesini yargılasan ne olur yargılamasan ne olur, şov yapıyorlar. Yargılayacak olanlar önce 12 Eylül ürünü olan YÖK’ü kaldırsınlar. YÖK’ü kaldırmıyorlar, YÖK orada duruyor, çünkü YÖK senin eline geçti. 12 Eylül ürünü olan yargıyı değiştireceğiz dediler, ondan daha kötü bir yargı sistemi getirdiler, tamamıyla bağımlı bir yargı getirildi, 12 Eylül yargısını biz beğenmiyorduk, 12 Eylül anayasasını beğenmiyorduk şimdi getirdikleri yargı sistemi 12 Eylül'e rahmet okuyacak cinsten. Ülkeyi diktatörlüğe doğru götürüyor, ülke de demokrasi falan kalmıyor. Öbür tarafta güya Suriye’de veya başka yerlerde insan hakları savunuculuğu yapıyorlar, ama kendi ülkelerinde haksız yere, hukuksuz yere insanlar beş yıldır içerde yatıyor. Silivri’de falan, elektronik belgelerin düzmece olduğunu TÜBİTAK raporları bilimsel olarak ortaya çıkartmış olmasına rağmen insanları halen daha çıkarmıyorlar. Hani demokratiktiniz, Suriye’de demokrasi istiyordunuz, demek ki hedef demokrasi değil, hedef sermayenin hedefleri. Sermaye ne diyor, ulusalcı olanları yok et diyor, sosyalist olanları dönüştür, devşir, onları devşiriyorlar kendi ilkelerinden. Sermayenin iki düşmanı böyle yok oluyor, birini hapse atarak diğerini devşirerek.”

“Son zamanlardaki gençlik biraz daha duyarlı hale geldi diye görüyorum. Onları önemsiyorum, bundan on sene öncesine, yirmi sene öncesine göre daha duyarlı bir gençlik filizleniyor, bundan dolayı da umutluyum. Yani bir ara ne olacak bu memleketin hali diye karamsar düşünmeye başlamıştım, ama şimdi o karamsarlık yerini umuda bıraktı. Gençliği son zamanlarda daha duyarlı, daha okuyan ve müdahale etmeye çalışan bir gençlik olarak görüyorum. Mesela harçlar kaldırılсын diye çok uğraştılar, içeriye alınanlar oldu, ama sonunda kaldırıldı. Bu bir mücadelenin sonucuydu, gerçi ikinci öğretimlerin kaldırılmadı yine bölücülük yaptılar. Bir de fırsat eşitliği yarattık demezler mi, fırsat eşitsizliğinin dik alasını yarattılar, ama fırsat eşitliği yarattık diye lanse ettiler, yani bu kadar olaylar tersyüz edilir.”

Ek-14: Cengiz PAMİR İle Yapılan Görüşme Metni:*

“Üniversite öğrencisi olmak her zaman güzel bir şey, ama o yıllarda gerçekten çok büyük sıkıntımız vardı. Yani bu anarşik olaylarından dolayı okulumuza dahi çoğu kez istediğimiz yoldan gidemiyorduk, çoğu kez yurdun önünde militanlar bekliyordu. Ne vizemize ne finalimize gidebiliyorduk. Her an kurşun sesleri oluyordu, hatta bir yaşlı amcanın bile vurulduğunu gördüm yurdun penceresinde, zor yıllardı. Toplu olarak öğrenciler okula gidiyorlardı, duraklar tutulmuştu, yollar tutulmuştu kendi görüşünden olmayanları geçirmiyorlardı, yani bir kere okula gitmek problemli. Okulda kapı birden dersin ortasında açılır ‘Tamam ders bitti hadi herkes dışarı çıkacak’ diye militanlar sınıflara girerlerdi, öğretmenler hiçbir şey yapamazlardı. İstedikleri zaman tatil yaptırırlar, istedikleri zaman ders yaptırırlardı yani zor ve kötü yıllardı. Kaldığın yurt belirli bir kesimin elindeydi mutlaka, sağ veya sol. Eğer sağ kesimin elindeyse sağcı olarak tanınıyordun ve bir sorun yaşamıyordun, sol kesimse de solcu olarak tanınıyordun gene bir problem yaşamıyordun. E gittiğin yol ya sağcıların yoluydu ya solcuların yoluydu, yani okula giderken kullandığımız güzergâhtan bahsediyorum. Haliyle diğer kesimle pek irtibat kuramıyorsun, pek arkadaşın olmuyor, diğer kesimle bir araya gelip bir tartışmıyorsun, etmiyorsun sadece kavga. Yani bir bakıyorsun solcular yürüyorlar sağcıların üstüne, bir bakıyorsun sağcılar yürüyorlar solcuların üstüne, yani bir tartışma, bir konuşma ortamı yoktu zaten. Habire kavga, kim hangi otobüs durağını alabilir, bir gün sağcılar mesela Beşevler’i alırken, ertesi gün solcular alıyorlar ve gece gündüz orada militanlar nöbet bekliyorlardı. Geçenlere sağcımsın solcumusun diye soruyorlardı. Yani kılık kıyafet çok önemli, sağcıların kılık ve kıyafeti, solcuların kılık kıyafeti, görünüşünden zaten hangi tarafta olduğu anlaşılıyordu insanların. İşte kumaş pantolon giydiyse sağcıdır, kot pantolon veya kanvas türü bir şey giydiyse veya parkası varsa solcudur gibi. Sağcılar zaten kot giyenlere, blucin giyenlere karşıydılar, daha çok mont giyerdi. Kravat konusunda herhangi bir şey yoktu iki tarafta kravat takardı veya takmazdı. Bıyık çok önemliydi, bıyık dudaklardan aşağıya doğru, kenarlardan, inerse sağcıydı, işte üst dudağı kapatırsa solcuydu. Bu gibi belirtiler vardı bir kişinin dış görünüşünden anlayabilmek için. Yani dediğim gibi tartışma ortamı olmadığı için ne üniversitelerde bir tartışma olurdu ne başka yerde, her şey kavgayla biterdi ve saklardın kendini. Yani bu bir maçtan Galatasaray formanı montun altına

---

* Görüşme 30 Kasım 2012 tarihinde Ankara’da yapıldı.

saklayıp öyle çıkman gibi bir şeydi. Normal bir ortamı yoktu hep kavga ortamı vardı yani. O yüzden korkardık iki taraftan da. Onların bölgesinden geçmekten korkardık, bir durak için otobüse binen insanlar vardı. Yani önümüzdeki durak diyelim ki sağcılarının elinde, çocukta oradan geçmek zorunda, otobüse binerdi o durağı geçebilmek için. Ama bu da gene bir çözümlü değildi, bu sefer adamlar istedikleri gibi davrandıkları için, belediye otobüsünü durdurup içindekilere sağcımısın solcumusun diye sorarlardı, halk bir şey diyemezdi. Kıyafetinden anlaşılırsa çıkartır aşağıda döverlerdi.

“Daha çok taşradan gelmiş olan öğrenciler sağ kesimi, biraz daha eğitimi ve kültürel seviyesi yüksek olanlarda sol kesimi oluşturuyor diye adlandırdım o yıllarda. Şimdi bu yaşında düşündüğüm zaman bu sadece insanları bölmek adına yapılmış bir oyun diye düşünüyorum.”

“Ben genellikle uzak durmaya çalıştım, çünkü annem ve babam bana bunu öğütlemişlerdi. Ailenin verdiği iyi eğitim, aileden korkma, aileden çekinme, onlara değer verme haliyle bu gibi şeylerde etken oluyor. Yani olaylara katılmamayı, daha objektif bakmayı öğrenebiliyorsun, görebiliyorsun, o yıllarda bile olsa.”

“İnsan tabii gençken pek düşünemiyor, neyin olup neyin gideceğini. Zaten pek plan da yapmıyorsun, bir planın olsa bu olaylara girmezsin. Sadece öyle bir kısır döngü yaşayıp gidiyorsun, yani ne olacağını kimse planlamıyor. Ama sağcılar böyle olacak, solcular ileride böyle olacak gibi bazı tezler ileri sürüyorlardı, ama bunlar hayal dünyası ve ütopya, başka bir şey değil. Bence bu olayların olması Türkiye'nin gelişmesine, büyümesine, huzurunun kaçırılmak için yapılan dış mihraklar, belki iç mihraklar, bilemiyorum artık, onların marifeti yani.”

“Hep aklımızda vardı, yani hep müdahalenin yapılacağı düşünülüyordu mutlaka. Bu böyle gitmeyecekti, çok olduğu zaman, bir müdahalenin olacağını zaten sadece biz değil bütün Türkiye biliyordu. Ondan sonra müdahale edilsin, asker yönetime el koysun diye de bayağı bir baskı oldu, ama işte o yıllarda Kenan Paşa çok duyarsız kaldı, yapmadı. Medya bayağı bir saldırdı Kenan Paşa'ya beceriksizlikle, basiretsizlikle, pasiflikle suçladılar, bayağı yüklendiler. En sonunda o da herhalde baskılara karşı gelemedi ve en sonunda işte ihtilal oldu. O olaylar durdurulamazdı da bana göre, çünkü Türkiye ikiye bölünmüştü. Yani bu sadece öğrenci olaylarından ziyade değildi, öğrenci olaylarıyla başladı, ama poliste ikiye bölünmüştü, devlet daireleri de ikiye bölünmüştü,

hiçbir işinizi doğru dürüst yaptırılmaz hale gelmişsiniz. Eğer polis sağcıysa o gün sağcılar okulda solcuları dövüyordu, okullarda polis vardı, eğer polis solcuysa solcular sağcılarla dövüyordu, onlar göz yumuyorlardı. Yani resmen Türkiye her açıdan ikiye bölünmüştü ve bunu durduracak olan o zamanın hükümeti, çok pasif kalmıştı, daha doğrusu bir hükümetin elinden gelebilecek bir şey değildi bu. Yani susun demekle, yapmayın demekle duracak gibi değillerdi, mutlaka bir zorlama, bir gücün olması gerekiyordu o da ihtilale oldu işte.”

“Sabah öğrendim, benim babam da subay, babam tabii söylemedi, hiçbir şey bilmiyorduk. Sabah kalktığımda babam evde yoktu, ondan sonra annem söyledi, sabah kalktıktan sonra ‘Bugün Kenan Paşa ihtilal yaptı’ diye öyle öğrendim. Sokağa çıkma yasağı vardı. İlk önce bir korku geldi tabii, bir boşluk, okula gidemeyeceksin, hiçbir şey yapamayacaksın, sanki bir Pazar günü gibi. O gün boşsun, sokağa çıkmak yasak, ne gitti ne bitti, ne oldu, nasıl oldu onları merak ediyorsun, hemen radyo ve televizyona bakıyorsun tabii. Yani ben öyle hissettim. Budan sonra olmayacağını düşündüm, yani bundan sonra herhangi bir sağ-sol olayının olmayacağını, Türkiye’nin rayına oturacağını, daha düzenli bir hayat olacağını, o karmaşanın, karanlık günlerini, öldürmelerin, sokağa çıkamamaların, yasakların olmayacağını düşündüm. Ben pek o tarafa bu tarafa bulaşmadığım için sadece radyo televizyondan takip ettiğim kadarıyla birçok sağ ve sol görüşteki insanların yakalandığı, diğerlerinin birçoğunun yurt dışına kaçtığı. Zaten çarkta kırıklar ve bozukluklar başladı ondan sonra, yani ben ihtilalin yapılmasına karşı değilim, ama ihtilalden sonra yapılanlara karşıyım, herkeste olduğu gibi. Ama o sıralar çok büyük kitleler halinde tutuklamalar, çok büyük kitleler halinde yargılamalar olduğu için her birine detaylı bir şekilde avukat tutup bilmem ne yapıp, o da çok kolay bir iş değildi. Birden hapishanelerin beş katı fazlasında insanların tutuklandığını düşünün. Yani daha iyisi mutlaka yapılabilirdi ihtilalden sonrası için, ama olmadı.”

“Müdahaleden sonra en azından gidemediğimiz yollardan gitmeye başladık. Daha özgür olduk, daha rahatladık, okulumuza istediğimiz zaman gidip istediğimiz zaman çıkabiliyorduk, en azından tek başıma okula gidebiliyordum. Çünkü öbür türlü benim yurdum okula yirmi dakika mesafede yürüyerek, ama biz kırk beş dakikalık yoldan yürüyerek toplu olarak giderdik ve sıraya girerdik. O kırk beş dakikalık yolu sıralar halinde, yanımızda cipler, jandarmalar, polisler eşliğinde, başka gruplar saldırmasın

diye ve kırk beş dakika yürüyerek giderdik. Önce bir toplanırız, herkesin geldiğine emin olunur, ondan sonra kırk beş dakikalık yol başlar. Yani bu en az bir saat, bir buçuk saat gibi bir şey. Yani saat 09.00'da dersin başlıyorsa, 08.30'da yurttan çıkıp çok rahat yetişebilirken, 06.00'da kalkardık, 07.00'da toplanır giderdik. Çok çok rahatladık, çok daha iyi bir düzen geldi, arkadaşlık daha iyi olmaya başladı, sinemalara, televizyonlara daha ilgimiz arttı, bir düzen oldu yani. Öbür türlü yurttan da mesela çeşitli toplantılar yapılırdı, şu olurdu bu olurdu, tam ders çalışıyorsun adamlar gelirdi hadi yukarıda toplantımız var toplantıya katılacaksınız derlerdi, dersi mersi bırakırdık. Yarım işte okullara gidilmeyecek, e yarım sınavım var, öyle bir karar çıkardı, yani kötü bir dönemdi. Ondan sonra ama düzeldi ve rahatladık, öğrenci olarak çok rahatladık. Ama bu beni şöyle etkiledi birde, 82'de mezun olduktan sonra bir yıl güvenlik soruşturması yapıldı ve bizi bir yıl atamadılar. Ben öğretmen olmama rağmen, 82 Temmuz'unda mezun olmama rağmen 83'ün ancak Kasım'ında, 24 Kasım öğretmenler günü, başladım mesleğe, bir yıl soruşturmamız sürdü. İşte o zamanlar, o anarşik olaylar zamanında okuduğumuz için, acaba öğretmen olabilir mi, olamaz mı diye devletin bize söylediği şey buydu, yani soruşturmanız devam ediyor, herhangi bir mahkemeye çağırma, herhangi bir şey yok tabii de yani hakkınızda araştırma yapılıyor. Sağcımısın solcumusun, bir olaya katıldın mı katılmadın mı, suçun var mı yok mu gibi. Ondan sonra işte bir yıl sürmüş herhalde bu, bir yıl sonra benim tayinim çıktı. Ama tabii ne hapis yattım, ne tutuklandım, hiçbir şey olmadı. Zaten bir olaya da katılmadım, karışmadım.”

“Üniversitenin etkilenmesi Türkiye'nin etkilenmesi demek. Yani o yıllarda şöyle söyleyeyim bizden önceki yıllarda, 1978'den, önceki yıllarda üç yıllık Eğitim Enstitüleri. Üç yılı okula gelemedikleri için sadece finaller ve birer ikişer sınavla bitiren öğretmenler oldu. Yani o yıllarda mezun olan, İngilizce öğretmeni olan tanıdıklarım var, daha İngilizce'deki tensleri bilmeyen İngilizce öğretmenleri mezun oldu. O zamanın taraf tutmaları, sağcıların sağcıları, solcuların solcuları tutmaları sayesinde hiç İngilizce bilmeden İngilizce öğretmenleri oldu birçok kişi. O puanı almadığı halde üniversitelere yazılanlar oldu, yani bu sadece kavga gürültü değildi taraf ve adam tutmanın adam kayırmanın hat safhaya geldiği yıllardı o yıllar. Ondan sonra bir yılda üç yılı bitirenler oldu, bir yıllık eğitimle üç yıllık okulu bitirmiş olup öğretmen olanlar oldu. Şimdi bunların hepsi atandılar, buralara geldiler bırakın İngilizce'yi ki ben branştan çok

öğretmenliğe daha fazla değer veren bir öğretmenimdir, yani nasıl öğretmeyi bilmek lazım, öğrenciyi tanımak, öğrenci psikolojisini bilmek lazım bence, ama bunları bilmeden öğretmen oldular. Bırakın kendi branşındaki yeterli bilgiye sahip olmayı öğretmenliği bile bilmeyen birçok öğretmenin okullarımızda öğretmenlik yapmaya başladığını düşünün ve sonraki neslinde öğretmene saygı duymasını düşünün, mümkün değil yani. O yıllar hakikaten sadece bizi değil, sadece öğretmen olacak olanları değil Türkiye’yi etkiledi, dolayısıyla bayağı bir eğitimimiz, yetişen öğretmenin kalitesinin düşüklüğü açısından bayağı bir geri kaldı. Bu kişiler birde başa gelenler, daha çok siyasi amaçlı kişiler olduğu için hak etmeden bazı makamlara gelmeler çok fazla oldu. Yani her dönemde vardır bu hak etmeden bazı makamlara gelmek, ama o yıllarda çok daha fazlaydı yani bu. Ben dört yıllık, ilk dört yıllık İngilizce öğretmenleri, Gazi’ye giren ilk dört yıllıklar biziz, biz bile üç yılda bitirdik. Yani 78’de girmem gerekirken biz 79’da ancak okula başlayabildik, çünkü bizden öncekiler mezun olmadıkları için, işte o bir yıl eğitimle üç yılı bitirenler oldu. Bizde onları bekledik ve dört yılı biz üç yılda okuduk. Ama şöyle oldu, cuma günü birinci sınıf bitti pazartesi ikinci sınıfa başladık. Hiç yaz tatili, ara mara vermeden ful on iki ay, yani 79-80 eğitim öğretim yılında hem üniversite biri hem üniversite ikiyi okudum, ondan sonra gene her yıla bir yıl düşmek şartıyla üç yılda mezun olduk. Mutlaka öğretmenler arasında da torpil falan vardır tam bilemiyorum, ama ders esnasında onlarda korkuyorlardı. Yani onlarda hiçbir şekilde sağ veya sol davasına girmemek, ağızlarından çıkan her cümleye dikkat etmek durumundaydılar, yani öğretmen rahat değildi. Ondan sonra istedikleri gibi ders anlatamıyorlardı, yani ne anlatacaklarını, ne zaman anlatacaklarını onlarda bilmiyorlardı. Ama 80’den sonraki eğitimimizde gayet iyi idi, çok iyi bir staj dönemi geçirdik metodoloji öğretmenimiz gayet iyi bir öğretmendi, okullarda sağlıklı bir şekilde staj yapabildik, iyi bir eğitim gördük yani. Gazi’nin eğitim fakültesi Türkiye’deki en iyi eğitim fakültesidir. O yıllarda öyleydi halen daha öyledir, gerçek bir öğretmen yetiştirir, o bakımdan şanslı hissediyorum kendimi, Gazi’den mezun olduğum için.”

“Amerika’nın askeri müdahaleyi istediği falan konuşuluyordu, ama bence başka çıkış yolu yoktu, mutlaka askeri müdahalenin yapılması gerekiyordu o yıllarda. Çünkü hakikaten çok kötüydü, sokağa çıkamıyordun, en doğal hakkın olan sokağa çıkamıyordun. O zamanlar naylon torbalar yoktu, fileler vardı, filesi elinde evine

yiyecek götüren elli-altmış yaşlarında amcanın sokakta vurulduğunu gördüm, gözümün önünde vurulduğunu gördüm, adam evine gidiyordu. Dediğim gibi ne istediğin gibi dolaşıyordun, ne şu oluyordu ne bu, olması gerekiyordu, başka türlü olmuyordu. Seçimler yapılsın başka bakan gelsin, o bu işlere son verir, hayır veremezdi. Yani artık son çare olarak ihtilal olması gerekiyordu bence, yoksa başka türlü olmazdı yani.”

“Siyasiler bir kere kendi aralarında kavga etmeyecekler. Çünkü hakikaten siyasiler kendi aralarında kavga etmeye başlayınca halkta onları takip ediyor, öğrenciler, gençlik kolları onları takip ediyor ve bu sayede bölünmeler başlıyor. Şu sıralarda da aynı gene, onun izlerini görebiliyorum. Öğrenciler arasındaki bölünmeler, bu sefer sağ sol değil de bu sefer bir de dinciler başladılar, üçe bölündüler. Ondan sonra yavaş yavaş tekrardan başlıyor diye düşünüyorum, inşallah o günlere gelmeyiz. Ama bundan çıkartılacak en büyük ders ki öğrencilerimize devamlı onu söylüyoruz hem o sağ görüşe sahip olan öğretmenler hem de sol görüşe sahip olan öğretmenler hepsi ortak olarak öğrencilerine şunları söylüyorlar: Bu bir oyun, hiçbir şeye varamazsın sadece kendine zarar verirsin, ülkeneye zarar verirsin, bu yaşlarda herhangi bir şey değiştirmen imkânsız. İşte biz üniversite gençliğinin bir psikolojik yapısı vardır, biz değiştiririz, biz üniversite gençliğiyiz, biz bu işin beyin takımımız, eğer biz buna karşı çıkmazsak kimse karşı çıkmaz, öyle bir şey yok. Bu resmen bir kandırmaca, eğer bir işin yanlışlığına inanıyorsa köylülerde yürüyorlar, bunun üniversite gençliğiyle şunla bunla alakası yok. Üniversite gençliğinin burada seçilmesinin en büyük sebebi, bir; buna kanmaya çok müsaitler, iki; onlar kanarsa aynı Gazi’den mezun olan o İngilizce öğretmenleri gibi öğretmenliği bilmeyen, İngilizceyi bilmeyen bir yeni nesil yetişecektir. Onlar kendi branşlarına, kendi alanlarına yeterince eğilemeyeceği için mezun olduklarında faydalı olamayan insan olacaklar işte asıl en büyük derdimiz bu, en büyük sıkıntımız bu. O anarşik olaylarda ölenler öldü tamam, ama daha sonra okuyamadı ki insanlar, Türkiye’nin beyi takımı yok. Üniversitenin aslında birinci görevi, bu beyin takımını oluşturmak, ama bunu oluşturmak için de kavgayla şunla bunla falan değil okuyarak, bilerek, daha iyi çalışarak, daha iyi araştırarak bu işi başarmaları, olay bu.”

“Kesin kesin kesin Türkiye bölünürdü, kesin bölünürdü. Hatta o yıllarda ihtilal olmadan bir hafta, on gün önce çıkan bir söylentiye göre Türkiye bölünüyor, Rusya girecek, Amerika bilmem ne yapacak falan gibilerinden söylentiler çıkmıştı. O söylentiler üzerine bir hafta sonra ihtilal oldu. Bence kesin bölünürdü, yoksa bu böyle

devam edemezdi. Ya biri dur bakayım diyecekti veyahut da e hadi bölünelim ne olacak, hakikaten başka bir çare düşünemiyorum. Yani yapmayın etmeyin, hadi gelin fabrika kuralım insanlar burada çalışmaya başlasınlar, ekonomi düzelsin, insanlar kavga etmekten vazgeçsinler işte iyi yaşam şartları olursa insanlar rahatlar, yok böyle bir şey. Ya fabrikalar bombalanıyor, yollar bozuluyor, devlet daireleri bombalanıyor, yani o ortamda bir kalkınmanın, iyi niyetli bir düşüncenin olması mümkün değil. Yani mutlaka bir ihtilalin bence olması gerekiyordu. Yoksa bir taraf sağ bir taraf sol olacaktı, bir taraf komünizme doğru öbür taraf normal Osmanlı İmparatorluğu'nun Türkiye'si gibi devam edecekti.”

“O olayların en büyük sorumluları kesinlikle siyasiler, yani birbirleriyle kavga etmeler, bahsettiğim gibi siyasiler eğer kendileriyle bu denli kapışmasaydılar, ya siyasetin verdiği bir kavga vardır ve doğaldır. Herkes bunu anlayabilir, ama bunun haricinde artık küfürleşmeye kadar, hakarete kadar, hınç alamaya kadar giden söyleşiler haliyle toplumu etkiliyor. E bu da gençlik kollarından tut da hemen öğrenciler ve eğitim bölümünü etkiliyor, bence öyle.”

“Değişen pek bir şey olmazdı, ama biraz daha aklıselim bir vaziyette olaylara çok çok daha az karışır yani en azından o yurttaki toplantılara da katılmazdım. Ondan sonra ne olurdu, dayak yer miydim yemez miydim bilmiyorum, ama kesin yerdim. Daha fazla arkadaşlarımı bu işlerden uzak tutmak için konuşurdum, ama değişen bir şey olmazdı yani. Olmazdı çünkü dediğim gibi yani elinden gelecek, yapabilecek herhangi bir şey yoktu. Hadi arkadaşlar biz komple bu olaylara katılmamayı planlıyoruz falan diyemezdik.”

“Onda yüzde elli yüzde elliyim, yani bir yapılmazsa olmaz bir ihtilal var, benim görüşüme göre, birçok insanın hayatını kurtardı, birçok suçsuz masum insanın hayatını kurtardı. Yani her gün onla yirmi arasında insan ölüyordu. Artık bir kere o insanlar ölmediler bana kalırsa, o ölmemiş olan insanlar ihtilal yapanlara bir teşekkür borçlular. Belki senin baban, belki benim babam, belki ben, bir kere ölmediğimiz için, ama ihtilali de iki ayrı bölümde incelemek lazım. Bir ihtilali yapmak var birde ihtilalden sonraki haksızlıklar var, çok büyük işkenceler var, haksız yere işkenceler var, haksız suçsuz insanların hapse atılması var, işte bunlar kötü. Bence ihtilal neden yapıldı değil, ihtilal neden böyle yapıldı sorulması gerekiyor. İhtilalden sonraki olaylarda maalesef hakikaten çok büyük acılar içerisinde olan insanlar var. Hâlâ etkisinde yaşayan

arkadaşlarım var, işkencelerin nasıl yapıldığını anlatıyor, neler olduğunu anlatıyor, insanlık dışı. Yani kadın ve erkeğin kaldırabileceğinin üstünde olan işkenceler, yani şu anda söyleyemeyeceğim kadar büyük işkenceler bunlar. Onlardan kurtulan, hâlâ şu anda günümüzü yaşayan, ama geceleri hâlâ kâbus gören, birçok tiki olan, tik sahibi olmuş artık insanlar var, kötü yıllardı yani. Ben kesinlikle ordunun olayları kışkırtması fikrine de katılmıyorum, hiçbir insan önce olayları attıralım, bir noktaya gelsin ondan sonra ihtilal yapalım, ondan sonra şu Ahmet'e, Mehmet'e, Hasan'a işkence yapalım, ondan sonra seçim yapalım ve tekrardan Türkiye normal bir başbakana kavuşsun demez. Dışarıdan şöyle bir baktığınızda bunu hangi mantık ister bilmiyorum. Bence kesinlikle öyle bir şey değil ki o yıllarda yaşayan bir insan olarak, gazeteleri takip eden bir insan olarak çok iyi biliyorum Kenan Evren Paşa'ya artık hakaret etmeye başlamışlardı, sen ne beceriksiz, ne pasif bir adamsın, hâlâ niye ihtilal yapmıyorsun diye bütün gazeteler, bütün insanlar, anneler, babalar, o çocukları ölen anneler babalar, herkes artık tek çözümün ihtilal olduğunu düşünüyordu ve aşırı derecede Kenan Evren Paşa'ya yüklendiler. Kenan Paşa bunu isteyerek asla yapmadı, son çare artık, ama ondan sonraki olaylarda haksızdı. Yani o hapse atılmalar falan mesela söylediği birçok söz var 'Asmasaydık da beslese miydik' gibi. Şimdi aslında her tarihte, her olan olay o tarihin, o anın, o zamanına göre değerlendirilmeli. Eğer Osmanlı imparatorlarını şimdi değerlendirmeye kalksak hepsi asılırdı, çünkü kardeşlerini öldürmüşler. Yani her şeyi o zamana göre değerlendirmek, yargılamak lazım, Türkiye'nin o günkü şartlarına göre değerlendirmek lazım. Ben şu andaki hareketin birçoğunu, daha doğrusu Kenan Evren Paşa'ya karşı olanların birçoğunun onlara hıncı olduğu için, o günün şartlarını bu günün şartlarına göre değerlendirdiklerini ve insanların öyle kandırıldıklarını düşünüyorum. Yani olaylar hakikaten o sıralarda bence olması gerekendi. Çünkü dediğim gibi ne dolaşabiliyorduk, ne alışveriş yapabiliyorduk, her gün on beş-yirmi kişi ölüyordu ya, daha ne diyeyim.”

“Bugünkü gençlik, çalışmadan para kazanmak isteyen bir gençlik, tek cümleyle söylemek istenirse, çalışmadan, hak etmeden çok iyi bir kariyer elde etmek isteyen ve çok iyi yerlere gelmek isteyen, iyi para kazanmak isteyen bir gençlik olduğunu düşünüyorum. Her sene, her dönem insanlar böyledir belki, ama bu dönem biraz daha fazla. Bilemiyorum herhalde bu alım gücünün artması, ne bileyim reklamların artması, insanların daha lüks yaşama isteği insanları bu hale getiriyor. Yani bu sadece yeni

gençlikte değil, anne babalarda da var. Kredi kartlarının artmasının sebebi daha fazla harçayabilme isteği, yani kendini bilmeden daha fazla harcama isteği. Yeni gençlikte özellikle bu üniversitedeki puanların düşmesi, üniversitelerin artması, ben çok iyi biliyorum ki şu anda ilkokulu okuyamayacak, ortaokulu bitiremeyecek birçok öğrencim üniversitede. Yani daha dün işte on ikinci sınıflarda bir çocuğu önce tahtaya kaldırdım ‘Nasıl yani’ dedi, yani tahtaya kalkmıyor çocuklar düşün, sonra ‘Bir parantez aç’ dedim, parantez açmayı bilmiyor çocuk. On ikinci sınıfta ve büyük bir olasılıkla bir üniversiteye girecek, bir yeri kazanacak.”

Ek-15: Bahar İle Yapılan Görüşme Metni:*

“O yıllarda, benim bulunduğum ortamda, öyle o dönemlerdeki kadar çok kavga gürültü yoktu. Belki bu o bölgede tek bir siyasi görüşün hâkim olmasından kaynaklanıyordu. Üniversiteyi yeni kazanıp gelen sol görüşlü öğrenciler kısa zamanda başka üniversitelere nakil yaptırıyorlardı. O yüzden de genelde tek bir görüş hâkimdi. Fazla gürültü kavga yoktu. Olunca da çok kısa sürede bastırılıyordu, yani bitiyordu. Çünkü karşıt gruplu öğrencilerin orada barınmasına imkân yoktu. Bir dönem ancak çekip, ikinci dönem başka üniversitelere nakil yaptırıyorlardı.”

“Benim için sağ otorite, itaat, görev tutkusu, görevine yani böyle âşıkmiş gibi o görüşte olan insanlar, ama aslında öyle olmadığını düşünüyorum. Biraz gericilik, biraz değil tam anlamıyla gericilik. Lidere sonsuz bir itaat var, biat kültürü var yani o ne derse kanun olarak geçiyor, demokrasinin o şeyde o ortamda gelişeceğini düşünmüyorum. Yani hep liderin dediği oluyorsa bana göre orada demokrasi yoktur diye düşünüyorum. Bana bunları ifade ediyordu. Belki benim okuduğum bölüm de bunda etkili bir etken. Sanatla ilgilenmem, sanatçıların özgürlüğünü savunmam nedeniyle belki böyle görüyorum. Sağcılarda hep eskiye özlem var, hep eski çok iyi idi, biz yine eskisi gibi olalım düşüncesi var, ilerleme diye bir şeyden söz etmiyorlar. Hep geride kalan gibi olmak istiyorlar, bu anlamda gericilik diyorum. Tabii ki muhafazakârlıkları da var, ama benim gericilikten kastım az önce söylediğim. Sol ise özgürlük, eşitlik, demokrasinin yerleşeceği ve insanların fikirlerini özgürce ifade edeceği siyasi bir görüş olarak geliyor. Ama benim düşüncem şu, bizim gibi toplumlarda bunun yerleşmesi belki çok çok uzun yıllar alacak. Şimdi ileri demokrasiden söz ediliyor ama ben bu fikirde değilim. Bunlar benim tamamen kendi düşüncem, şuradan buradan oradan aldığım değil, yıllardır gördüklerim, okuduklarım. Ben hepsini okumaya çalışıyorum sağ ve sol, kendime has düşünceler bunlar başkasından alınmış düşünceler değil.”

“O dönemde ben henüz kendi düşüncelerimin tam olarak gelişmediğini düşünüyordum. Yani tam olarak bir donanıma sahip değildim bilgi olarak ve o görüşlere katılanların da benim gibi bilgisiz olduklarından emindim. Onlar körü körüne yapıyorlardı. Sadece birisi onlara gidin onlara sataşın, onlar bak oruç tutmuyor niye onlar oruç tutmuyor hesabını sorun diyordu. İşte siz görev yapıyorsunuz, siz şu dokuz

---

* Görüşme 23 Ekim 2012 tarihinde Ankara’da yapıldı.

doktrinleri vardı onların, onları uygulayın. Her panelde her söyleşide aynı şeyler tekrarlanıyordu ve ben de bunların bilgisizlikten kaynaklandığını düşünüyordum. O yüzden kendimi geliştirmek, tam bir bilgi sahibi olup ondan sonra görüşümü belirleyecektim, ama o zamana kadar şu veya bu görüşte değildim. Okuyordum sadece bilgi sahibi olmaya çalışıyordum. Fakat bulunduğum ortamdaki görüşle de zıt düşmüyordum. Çünkü benim için o dönemde eğitimim önemliydi. Eğitime önem verenler o dönemde zaten pek karışmadılar. Ama boş olan kişiler bunların peşinde koşuyorlar, başka işi gücü olmayanlar. Benim orada gözlemlediğim bu. Ama başka üniversitelerde bu konuda kendini eğitmiş bilgili kişilerin olduğuna inanıyorum, ama bizim ortamda yoktu diyebilirim. Herhangi bir görüşe katılmamam sosyal hayatımı çok fazla olumsuz etkilemedi, çünkü ben evimde kalıyordum. Erzurum'da olduğum için kendi evime gidiyordum. Bir olay olduğunda hemen dolmuşa atlayıp evime dönüyordum. Bir baskı görmedim. Oraya dışarıdan gelen sağ görüşlü öğrenciler de bize fazla sataşmıyorlardı hatta saygı bile gösteriyorlardı, çünkü aksi takdirde barınamayacaklarını yani bizim onlara tepki göstereceğimizi düşündükleri için fazla baskı görmedik. Sadece birtakım yaptırım, yani kitap okuyun, şu kitabın özetini çıkarın şeklinde şeyleri vardı. Onlarla da zıtlaşmıyordum, basit bir şekilde yapıp veriyordum, onlar bundan çok memnun kalıyorlardı, teşekkür ediyorlardı. Oysa çok uyduruk özetler veriyordum. Onlar bunun bile bilincinde değillerdi. Bilinçsiz olduklarını söylememin bir nedeni de bu.”

“O sadece öğrencileri birbirine düşürmek için oynana bir oyun, onların piyon olarak kullanıldıklarını düşünüyordum, düşünüyorum hâlâ ben. Yukarıda birileri var, sağ ve sol çekişmesi vardı, öğrenciler de bu oyunda kullanılıyorlardı. Bu oyunda dış etkenlerin parmağı olduğuna inanıyorum, Amerika gibi Rusya gibi etkenler de var, bu çocuklar da piyon olarak kullanılıyordu. Sadece o dönemde ölenlere, işte ömürlerini hapislerde geçirenlere çok yazık oldu. Çocuklar her zamanki gibi kullanıldılar diye düşünüyordum. Ben daha önceleri askeri müdahalenin olduğunu biliyordum. 60'lı yıllarda, çünkü benim doğumum, doğduğum yıllarda yine bir ihtilal olmuş. Yine olacağını düşünüyordum, yani o yöne doğru gidiyordu, çünkü her zaman ülkede bir sıkışıklık olduğunda, bir tür bir bunalım olduğunda her zaman asker olaya el atmıştır. Yine olacağını düşünüyordum.”

“O kargaşa ortamı siyasilerin işine geliyordu. Yani ülkedeki diğer sorunlar gündemde değildi, bugün olduğu gibi. Mesela pek çok sorunumuz var aslında, ülkemizde ekonomi çok iyi değil, işsizlik hat safhada, pek çok sorun var, ama şu an gündemde olan ne, PKK olayı var bir de yeni bir olayımız çıktı bizi oyalayan, Suriye olayı var. O dönemde de aynı şekilde hükümetin yaptığı olumsuz hiçbir şey gündemde değildi. Dikkatleri başka yöne çekmek siyasilerin de işine geliyordu bence. Askeri müdahale ise, o dönemde asker güçlüydü yani böyle bir şey olduğunda hem millet askere güveniyordu ve asker de o güveni boşa çıkarmıyordu. Yani milletin arkasında güçlü bir ordu vardı, nasıl olsa bizi kurtaracak bu ordu kargaşadan, şeyden diye. Ama dış güçlerinde tabii parmağı var yani bir Amerika'nın bir Rusya'nın. Amerika ne derse o oluyordu, işte solcular Amerika'ya karşıydı, sağcılar Rusya'ya karşıydı. Fakat o ülkelerin de, ülkemizde tabii rolleri var bu olayların engellenmesinde de onların katkısının olduğunu düşünüyorum.”

“O dönemde sadece ben değil herkes bir oh çekti. Şu an darbe niye yapıldı diye bas bas bağırانların hepsi ‘oh şükürler olsun artık huzura ereceğiz, ülke rahata kavuşacak, artık çocuklarımız ölmeyecek’ dediler. Ben göreve başladıktan birkaç ay sonra, şubatta başladım, nisan veya mayıs gibi seçim oldu, anayasa ve cumhurbaşkanlığı seçimi. O seçimlerde sandık başında görevliydim. Sandığı açtığınızda çıkan oyların %99'u evetti, hayır, hiç çıkmadı. Bütün millet, herkes, başta şu an niye darbe oldu, niye darbe oldu diyenlerin hepsi anayasaya oy verdi, Kenan Evren'i cumhurbaşkanı yaptı. Şimdi vay onlar geldiler de, darbe yaptılar da, şimdi yargılamaya çalışıyorlar, otuz yıl sonra. Yani o zaman hepimiz çok mu mutluydunuz, memnundunuz, hiç niye darbe oldu demiyordunuz, darbenin demokrasiye aykırı bir şey olduğunu bile bilmiyordunuz, sanki bilmiyordunuz, ben öyle gözlemlerdim yani. Şimdi çığırtkanlık yapılıyor, vay niye darbe yapılmışta, vay şimdi bunları cezalandıralım. O zaman herkes çok mutluymuştu, ben de aynı şekilde, çünkü artık kimse ölmeyecekti, kimse çatışmayacaktı. Belki daha huzurlu bir ortam oluşacak diye herkes gibi bende memnundum. Sonra yavaş yavaş sivil yönetime geçilecek dendi, hani yeniden seçim yapılacak, yeniden siyasi hayata geçilecek, asker yönetimden yavaş yavaş elini çekecek dendi nitekim buda bir süre sonra yavaş yavaş gerçekleşmeye başladı, ama hiçbir şey değişmedi. Sonuç olarak yani şu an bulunduğumuz dönem veya bundan önceki dönemlerde yine aynı şeyler var. Birileri işte farklı farklı görüşlerle ortaya çıkıyor, sanki böyle bir tekrar eden süreç,

döngü, evet bir siyasi döngü var. Önce birileri çıkıyor, çok oy topluyor Menderes zamanında mesela Menderes çok oy toplamış işte iktidar olmuş, ama şımarmış, onun yaptıkları yüzünden işte darbe yapılmış. Peşine o gitmiş Adalet Partisi gelmiş aynı şekilde oda çok fazla oy almış, ama onun yaptıkları da bir süre sonra çizmeyi aşmış, yine asker olaya el koymuş. Sonra işte Erbakan dönemi var veya o dönemde Ecevit ve Adalet Partisi yani Halk Partisi ve Adalet Partisi vardı, ama ondan sonra bir Özal dönemi oldu. Özal aynı şimdi Erdoğan gibi çok parladı, çok fazla oy aldı, tek başına ülkeyi yönetti, ama Özal gittiği gibi o partide bitti ve yine darbe sesleri duyduk. Bir döngü var, hiçbir şeyin değişeceğini düşünüyorum. Çünkü bir toplum eğitilmezse tam anlamıyla, demokrasi tam olarak yerleşmezse bir topluma, sonucun değişeceğini düşünmüyorum. Ve demokrasinin bizim gibi toplumlara yerleşmesi çok zor, çünkü bizim gibi toplumlarda öncelikle din gibi bir şey var ellerinde. Siyasiler bunu her zaman kullandılar, her zaman din elden gidiyor diye birileri ortaya çıkıyor ve demokrasinin yerleşmesine engel bence bu. İnanç özgürlüğü olmadığı sürece yani baskı yok deniyor ama baskının var olduğunu düşünüyorum şu an. Bir zamanlar hani başörtülülere baskı var deniliyordu, şimdi aksini düşünüyorum, aynı şey.”

“Sosyal hayatımda bir değişiklik yaşanmadı, aynı yaşantıma devam ettim. Çünkü bunların içine katılmadığım için etkilenmedim. Kendi ailemle yaşantıma devam ettim. Ama o dönemde bir baskıda görmedim. Çünkü beni ilgilendiren bir durum söz konusu değildi. Ailemde de hiç kimse, biz dokuz kardeşiz, bütün ailemde hiç kimse o dönemde bu olaylara karışmadı, hapse girmedi, cezalandırılmadı, öldürülmedi anlatabildim mi. Her zaman bir mesafe uzak durmaya çalıştık. Hep uzak durduk, yani oyumuzu kullandık istediğimiz partiye verdik onun dışında siyasetin içinde olmadık. Fakat Eflatun’un bir sözü var ‘Siyasetle ilgilenmeyen aydınları bekleyen kaçınılmaz sonuç, cahiller tarafından yönetilmeye razı olmaktır’ ona tamamen katılıyorum, şu an o durumdayız diyorum.”

“Üniversite çok etkilenmedi, çünkü benim gözlemlediğim epey bir hocalar alındı görevlerinden, özellikle eğitim enstitülerindeki hocalar, üniversitedekiler değil, eğitim enstitüleri vardı o zaman. Eğitim enstitüleri de siyasi görüşe göre öğrenci alıyordu. Mesela bizim kırk kişilik bir sınıfımız vardı. Kırk kişilik lisedeki son sınıftan iki kişi üniversiteyi kazandı, diğer arkadaşlarımla hepsi, MHP’den bir yazı götüren kişi, eğitim enstitüsüne kaydını yaptırdı ve o arkadaşlarımla benden çok önce öğretmen oldular. İki

yılda, iki buçuk yılda, üç yılda, en fazla üç yılda, ama onlar çok fazla öğrenci aldığı için çok kısa sürede onları mezun etti. Onlar hep öğretmen olarak atandılar, onların pek çoğu da eğitimleri iyi olamadığı için, ders anlatacak kapasiteleri de olmadığı için şu an idareciler. Hepsi bizden çok daha üstün konumdalar, milli eğitim müdürleri veya işte çok iyi okullarda müdürler, benim dönemimden, otuz yıl, öncesinden söz ediyorum. Bütün arkadaşlarım orayı benden önce bitirdiler, benden önce öğretmen oldular. Ben üniversiteyi kazanmıştım, ama onlar benden önce öğretmen oldular, kazanmadıkları halde. Özellikle o eğitim enstitülerindeki hocaların hepsini görevden aldılar, sürdürdüler bir yerlere, ama biz üniversite olduğumuz için bizim hocalarımızdan giden hiç olmadı. Sadece ihtilal öncesinde ve sonrasında sınıfın kapısında jandarma bekliyordu silahla, bazen sınıftan öğrencileri alıp götürüyordular, derse girip, dersi bölüp öğrenciyi alıp götürdükleri oluyordu. Tabii bu bizi geriyordu doğal olarak, onun dışında türbanlı öğrenciler biraz sorun yaşadılar başörtülerini açmak için, ama o zaman her üniversitede bir ya da iki tane türbanlı vardı, onların başlarını açtırıyorlardı. Şimdiki gibi bir furya yoktu yani, böyle herkes türbanlı değildi. 1980 sonrasında bu durum böyle oldu, yani türbanlı öğrenci sayısı benim zamanımda üniversite de o kadar sınırlıydı ki çok azdı. Böyle bir mücadele de yoktu, bu 80 sonrasında oldu. Yani türban olayı 80 sonrasında siyasete girmiş bir olay, ben siyasi bir olay olarak görüyorum, inanç meselesi olarak görmüyorum onu. Çünkü eğitim önemli ise bir süreliğine bunu idare edebilirsin diye düşünüyorum. 80'den sonra siyasiler bunu kullandılar ve bir insan hakkı meselesine getirdiler, inanç meselesine getirdiler, oysa bu bir siyaset oyunu diye düşünüyorum. Eğitim 80'den sonra yavaş yavaş, yavaş yavaş geriledi diye düşünüyorum. Hele son yıllarda eğitime önem veriliyor denmesin. Gösteriş diye şu yapılıyor, bu yapılıyor, o yapılıyor. Teknik donanım kâğıt üzerinde var, ama gerçek anlamda öğrencilerimizi artık düşünmeyen, sorgulamayan, okumayan bir nesil yetiştirdik. Eğitim çok olumsuz etkilendi. Şu an deniliyor ki on sekiz yaşındakilere milletvekili seçilme hakkı da verilsin. Gelsinler lisedeki bir on sekiz yaşındaki çocuklara baksınlar, onlar inanın ortaokul düzeyinde demiyorum, ilkokul düzeyinde çocuklar, davranış olarak, bilgi olarak belki ilkokul bir iki diyebilirim. İnanın o kadar zayıfladı. Çünkü eğitim politikası her gün değişirse ve üç zayıfla, beş zayıfla, on zayıfla öğrenci geçirilirse olacağı buydu. Ben asla 80'li yıllardaki veya ben ilk öğretmen olduğum yıllardaki öğrenci kalitesini şu an göremiyorum, kesinlikle göremiyorum. Artık biz öğretime geçemiyoruz, eğitim safhasındayız. Çocuğum kapıyı vur gir, çocuğum sınıfta gezme, çocuğum işte dersi

dinle, hâlâ çocuklar birbirine vuracak, sataşacak, işte sacını çekecek ilkokulda yapılan şeyleri şu an lisede görüyoruz. Eğitimin çok çok gerilediğini düşünüyorum. Hiç de mutlu değilim bu nedenle eğitim açısından, kesinlikle 80’li yılların yerini tutmaz 2000’li yıllar da, 2010’lu yıllar da, 2015’li yıllar da, asla 80’li yıllardaki eğitim kalitesi yok ben öyle düşünüyorum.”

“Müdahalenin arkasında yabancı güçlerin olduğunu düşünmüyorum. Askeriye o zaman zaten güçlüydü, toplumun güvendiği en önemli yerdı. O dönem de toplum karmaşaya düştüğü için de askeriye kendine göre görevini yaptı. Şu anki bakış açısı yoktu o dönemde askere. Yani asker, millet her sıkıntıya düştüğünde onu kurtaran konumdaydı ve nitekim öylede görüldü, öylede oldu ve son birkaç yıldır asker artık yargılanır hale geldi. Askeri yargılamak diye bir şey, buna kimsenin gücü yetmezdi, bunu diyebilirim. Bence o dönemde askeriye’nin amacı, işte ülkede refahı, düzeni sağlamak, bozulmuş olan düzeni yeniden oturtmak, yeniden demokrasiyi işler hale getirmektir. Ama bana göre olmadı, yani dediğim gibi bir döngü, istenilen şekilde bir düzen olmadı. Yine darbe gerektirecek ortamlar oldu, 80’deki gibi bir darbe olmasa da 28 Şubat ve Mart’ta olanlar bunun tekrarlandığının göstergesi gibi. Tam anlamıyla yani bizim demokrasiden anladığımız anlamda bir yönetim şekli bizim ülkemizde yok gibi, ben şu anda öyle düşünüyorum, yok maalesef.”

“Askerin siyasete müdahale etmesi olumsuz bir olay, hiçbir demokratik ülkede istenmeyen bir olaydır. Ben haklılar şeklinde görmüyorum, ama bizim ülkemizde demokrasinin yerleşmesi için siyasilerin adım atması, siyasilerin çalışması, çabalaması gerekiyor. Siyasetin tam anlamıyla işlemediği toplumlarda otorite etken oluyor, güç etken oluyor ve bizim toplumumuz da her zaman güçten yana, güçlünün yanında. Kendi kendini idare etmek yerine, bizi idare eden birileri olsun diyorlar. Bu kimi zaman asker olur, kimi zaman padişah olur, kimi zaman da güçlü bir siyasi lider olur. Siyasi lider de bence o askerin gösterdiği baskıyı şu an yapabiliyor. Yani mecliste bir milletvekili, kendi liderinin dışında, liderinin istediği yönde oy kullanmayınca aforoz ediliyorsa, cezalandırılıyorsa buna demokrasi diyemem. Yani askeri müdahaleyi kimse istemez, ama askerin yerine geçen güçlerde var diyorum ben. Şu an o baskıyı kuran ha asker ha siyasi lider bence farkı yok. Bizim ülkemizde şöyle bir düşünce var, siyasi lider ne kadar bağırp çağırıyorsa, ne kadar yumruğunu masaya vuruyorsa onun dediği her şey doğru oluyor, toplum buna inanıyor. O yıllarda da o siyasiler, liderler ne dediyse gençler

ona inandı, onların peşinden sürüklendi. Askeri o kadar suçlu görmüyorum. Çünkü askerin müdahalesine ortam hazırlayan siyasetti diye düşünüyorum.”

“Belki müdahale yaşanmamış olsaydı ve toplumumuz bilinçli olsaydı, bundan çıkabilirdi, o kargaşadan çıkabilirdi. Ben bundan çıkılamamasının nedenini biraz eğitimsizliğe bağlıyorum. Daha siyasi bir eğitimi olsaydı, görüşlerini gerçek anlamda tanıyıp, bilip savunsalardı, körü körüne bir savunma değil de, ne için savaştığını bilseydi halk, niye savaştığını, ne için savaştığını, kiminle savaştığını bilseydi bu durabilirdi. Kardeş kardeşle savaştı, bu yanlış bir şeydi. O insan eğitilmiş olsa, o siyasi görüşünün onun hakkı olduğunu, bu yüzden çatışması gerektiğini, konuşarak halletmesini gerektiğinin bilincine varırdı. Belki toplum iyi bir eğitimden geçseydi, kendi kendine bu sorunu halledebilirdi diyorum. Ama şu an bile, böyle bir ortamda biz bunu halledemiyoruz. PKK olayı var, Kürtler meselesi var bunu konuşarak halledemiyoruz. Hâlâ aynı, çünkü hem siyasetin oyunu var bunda hem de bazı kişilerin, bazı çevrelerin, bazı ülkelerin çıkarları var. Sadece bizim toplumsal sorunumuz değil, çoğu dış ülkelerin çıkarları bunları yönlendiriyor, ama daha bundan çıkacak bir siyasi otorite görmüyorum, yok. Maalesef bugün bile yok, 30 yıl sonra, 30 yıl önce olacağını hiç düşünmüyorum. Türkiye bugünkünden daha güçlü olmazdı, çünkü o dönemde öylesine bir kavga vardı ki ilerlemenin önünde, yani ilerlemiyordu ki ülke, kesinlikle ilerlemiyordu. Sadece gündem kavgayla doluydu, yıllarca her an kavga vardı. Ülkede yeni gelişmeler gözlenmiyordu, biz geri kalmış bir ülkeydik yani. Hâlâda çok ilerlemiş bir ülke değiliz. Herkes ne kadar çok geliştik dese de Avrupa’yla, Amerika’yla kıyasladığımızda, onlar uzay çağını yaşıyor biz uzay çağına girmedik daha.

“O günlere gidebilsem farklı davranmazdım. Ben hiçbir zaman çok böyle önde olmayı istemedim, çünkü nice hayatların yok olup gittiğini gördüm, ailelerin yok olup gittiğini gördüm. Şu an benim idealim çevreme ışık tutabilmek, çevremdekilere ışık tutabilmek. Çocuklarımı bu konuda aydınlatabilmek, kendi yetiştirdiğim çocuklarımın vatansever olması, vatanına, milletine sahip çıkmasını, ama bunun yanında sanatlarından, özgürlükten, demokrasiden yana olmasını vermem gerekiyordu diye düşünüyorum. Öğrencilerime de aynı şekilde çocuklarıma verebildiğim şeyleri vermeye çalıştım ve hala çalışıyorum bitirmedim. Fazlasını yapamam herhalde yapı olarak yapamam. Ben biraz dobrayım, iki yüzlü olamıyorum, içimdekini döküyorum dışarı. Bu benim başıma çok bela getirirdi diye düşünüyorum. Korkak değilim asla, yani ucunda

ölüm olduğunu bile bile yapıyorum bunu, ama her türlü şeyde benim karşıma çıkıyor. Yani düzene aykırı olan şeylerle de karşılaşıyorum, iyi bir gözlemciyim bunun dışında fazla bir şey yapmak istemezdim. Mesela siyasete atılsaydım belki şu anki siyasilerden, siyasiler gibi muhakkak olabilirdim, onların çok yeteneği olduğunu düşünmüyorum. Benden fazla da bilgilerinin olduğunu düşünmüyorum, ama işte insan bir ailesi olunca aileyi düşünüyor, çocuklarını düşünüyor. Beni mutlu eden, o ortam olmaz, orası, şu an ki meclis falan beni mutlu etmez.”

“Saçmalık diye düşünüyorum. Hiçbir şey olacağı yok, sadece kandırmaca, referandum yapıldı diye. İşte bize evet diyin, biz bunları yargılayacağız dendi. Evet, oyu çok çıktı. Hâlâ yargılama aşamasında bir yol kat edilmemiş ve bunu komik buluyorum. Sadece komik buluyorum. Adamlar 100 yaşına gelmişler, ayakta duramıyorlar, bunları yargılasan ne olacak, bu sadece halkı avutma diye görüyorum, hiçbir şey olmayacak. Birde şunu düşünüyorum, askeri personelin bir kısmı yargılanıyor, bir kısmı yargılanmıyor. Bazı generaller, genelkurmay başkanları içeride, bazıları dışarıda, kimine zırhlı araçlar alındı, kimi hapse atıldı ben bunda yani mantık göremiyorum. O dönemde muhtırayı veren kişiye zırhlı araç alındı, diğeri hapse atıldı. İşte çelişki var, ben mantıklı bulmuyorum, hiç mantıklı bulmuyorum. Hiçbir şeye güvenim yok şu anda, ne hukuka, ne askere, ne siyasi liderlere, cumhurbaşkanına hiçbirine artık güvenim yok. Ben çocuklarımıza nasıl bir ülke bırakacağız, diye üzülüyorum, çocuklarımıza çok üzülüyorum. Yani güvendiğimiz hukuk ve asker vardı, onlarda bitti. Yani asker de, sadece şu an siyasilerin elinde bir malzeme, askeri müdahale niye oldu, olmasaydı, şöyle oldu, böyle oldu. O zaman yapsaydınız elinizdeydi. Askeri zorunlu kılmasaydınız. Öyle bir ortamı sakinleştirebilecek yeteneğiniz olsaydı. Toplumları idare edenler liderlerdir değil mi, siz toplumu iyi idare etseydiniz bu hale gelmeseydi, asker de müdahale etmeseydi. Evet, belki askerin müdahalesi yanlış, evet demokrasi için yanlış diyorum, ama siz yanlış yapmasaydınız o, müdahale etmek zorunda kalmayacaktı ve kendini bu konuda haklı görmeyecekti. Ayrıca bir toplumda askerin bu kadar güçlenmesi de doğru değil. Çok güçlü, siyasi otoritenin yerine geçecek kadar güçlenmesi de hiçbir demokrasi toplumunda istenmeyen bir şey, onunda bilinceydim. Ama o günkü şartlar ve ortam bunu gerektiriyordu. Şimdi her gün ekrana çıkıp, orada bas bas bağırırsalar da, niye oldu da, cezalandırılacaklar, şunlar olacakta, bunlar olacakta deseler de o ortamı yaratanlar onların büyükleriydi, liderleriydi, şu anki liderlerin

liderleriydi. O ortamda iyi idare etselerdi, hep Fatih’le, Kanuni’yle övünüyorsun, ama kimse demiyor ki ben Kanuni’nin Fatih’in torunuyum, ama ben aynı zamanda Deli Mustafa’nın da torunuyum, demiyor kimse. Evet, Osmanlı’yı örnek alacağız, ama onunda olumsuzlukları vardı. Hep olumlu yönleri ortaya çıkarıp da olumsuzlukları saklamamanın bir anlamı yok.”

“Bugünkü gençlik boş, bomboş. Ellerinde birer telefon, karşılarında bilgisayar, müzik onun dışında hiçbir şeye ilgileri yok, çok tembeller. Çok sayıda öğrencinin arasında ancak bir kişi, iki kişi veya üç kişi çıkabilir siyasetle ilgilenen, gerçekten bilimle, sanatla ilgilenen. Onun dışındaki gençlik bomboş diye düşünüyorum. Hiç sorgulamıyorlar, hiç yani körü körüne. Bir futbol maçı olduğunda sokaklara dökülebiliyorlar, gecenin on ikisinden, birinden, ikisinden sonra, ama kendi hak ve özgürlüklerinden bihaberler. Zaten öyle bir şeyin olduğunun farkında bile değiller. Benim hakkım var, özgürlüklerim var, ben şunlara sahip çıkmalıyım diyen bir gençlik yok maalesef. Biraz eğitilmiş aileler kendi çocuklarına bunu vermeye çalışıyorlar, bazı sorumluluk sahibi öğretmenler çocuklara bunu veriyor, veriyoruz ama ille beni dinleyeceksin, kavgayla, kızarak bunu vermek zorunda kalıyorsun. Çünkü çocuğa anlatıyorsun anlatıyorsun o yine dalga geçiyor, o yine telefonuyla mesaj çekmeye uğraşiyor sen ne kadar anlatırsan anlat, o yine başka şeylerle uğraşiyor anlatabildim mi. Duymuyor bunu, duyarsız. Bizim sanat tarihinde bir terim var, ‘sağır duvar’ deniliyor, hiç penceresi kapısı olmayan duvar. Öğrencilerimiz aynen öyle, hiçbir şey işlemiyor, hiçbir açıklığı yok. Yani o açıktan insanın biraz bilgi alması için, biraz eğitilmesi için bir aralık yok, sağır duvar öğrencilerimiz boş, çok boş, üzücü çok üzücü. Bunun suçunu siyasiler hep öğretmenlere yıkıyorlar, ama en büyük suç kendilerinde. Çünkü eğitime önem vermeyen, öğretmene önem vermeyen bir toplumun sonu budur. Ülke kalkınacak kalkınacak deniyor, hayır kalkınmıyor. Bu eğitimsizlik ile bu öğrenci bilinçsizliği ile geleceği iyi görmüyorum. Otuz yıllık öğretmenim ve gelecekte umutsuzum. Gençliğe elimden geldiğince işte öncelikle kendilerini düşünmelerini, ileriki yaşamlarında sürünmemeleri için iyi bir iş sahibi olmak zorunda olduklarını, bunun içinde iyi bir eğitimin şart olduğunu söylüyorum. Sürekli tekrar ettiğim konulardan bir tanesidir. Cumhuriyetin kazanımlarına sahip çıkmalarını sürekli vermeye çalışıyorum. Atatürk’e sahip çıkmalarını, çünkü Atatürk gerçekten bu dönemde çok ihmal edildi ve onun bizim ülkemize kazandırdıkları birer birer ortadan kaldırıldı, kaldırılmaya çalışılıyor. Bu

değerlere sahip çıkmalarını öğütüyorum. Bir insanın sadece kendisini değil çevresine ve vatanına, milletine de sahip çıkması gerektiğine, ona hizmet etmesi gerektiğine, bunun için de çok çalışması gerektiğini vermeye çalışıyorum. Yani bunun dışında öğrencilere yapabileceğimiz, verebileceğimiz fazla bir şey yok. Çok okumalarını söylüyorum, ama bu okurken de tek yönlü değil. Şu an benim öğrencilerimin yaşları on altı-on yedi gibi, henüz kişiliklerinin oturmadığı ve siyasi görüşlerinin de olamayacağını, şu an, ama çok okurlarsa, çok yönlü okurlarsa kendilerine göre bir görüş sahibi olabileceklerini söylüyorum. Kendinizden cahilleri dinlemeyin diyorum, sizden daha aydın olanları, daha bilgili olanları dinleyin diyorum. Okurken de dediğim gibi her görüşten, her siyasi görüşten kişilerin kitaplarını ve edebi eserleri özellikle okumalarını tavsiye ediyorum. Çünkü öğrencilerimizde duygu ve düşünce de gelişmiyor. Artık bir cümle yazamaz hale geldiler. Hep hazır olduğu için karşılarında, internette hazır olduğu için kendi duygularını, düşüncelerini ifade edemiyorlar. Test tekniği de buna neden oldu, sınav sistemleri neden oldu. Özellikle klasik eserleri okumalarını, onların onlara çok şey kazandıracaklarını söylüyorum. Ben gerçekten Rus toplumu hakkında, Rusların yaşantısını o yazarların eserlerinden okuyarak bilgi edindim, bir İrlandalıyı onlarla tanıdım, bir Amerikalıyı o kitaplarla tanıdım gerçekten. Çok yönlü okumalarını tavsiye ediyorum. Yani okurken de sadece siyasi kitapları değil de veya köşe yazılarını değil de sanata yönelik bir de sanat eğitimi alan öğrencilerin çok farklı olduklarını görüyorum. Hem kendilerine, hem ülkelerine, hem ailelerine çok farklı bakabiliyorlar. Çok okumanın önemini her zaman vurguluyorum. Kendim de okuyorum, çok okuyorum.”

Ek-16: Sevgi YALAV İle Yapılan Görüşme Metni:*

“O yıllarda üniversite öğrencisi olmak gerçekten zor bir olaydı. Üniversiteyi kazanmak, özellikle eğitim fakültesi. Öğretmen olmak idealimdi, ama tabii ideali gerçekleştirirken oldukça da zorlandık. Olaylar isteğimizin dışında gelişmeye başlanmıştı. Olaylar şiddetle her gün devam ediyordu, mesela on tane, yirmi tane, elli tane ölü oluyordu, işte bir yer bombalanıyor yedi kişi, bir yer bombalanıyor bilmem kaç kişi, evler basılıyor, okullarda kanal vardı, eğitimin yolunda, hemen hemen her gün kanaldan ölü çıkardı, yani üniversite öğrencisi çıkardı. Sağ-sol diye bir şey yoktu, üniversite öğrencisiydi. Oradaki güç okulu ele geçirme gücüydü. Mesela Adana Akademi işte sağcıların elinde, Adana Eğitim Enstitüsü solcuların elinde. Düşün okullar bile parsellenmişti, sen kendine göre bir okul belirleyecektin okuyabiliyorsan o okulda okuyacaktın. Ankara Gazi karma bir eğitim yaptı o dönemde. Kendi kimliklerini belli etmeyip okuyabilenler okudu, kimlikleri belli olanlar Eskişehir’e gitti, Bursa’ya gitti, Kayseri’ye gitti. Yani o dönemin öğrencileri dağıtıldı, başladığın okulda okuyamadın, bitiremedin okulu. Tabii her şey planlı ve organizeliydi belki, ama şu anda bunu kavrayabiliyorsunuz, o zaman yeni liseyi bitirmişim ben on altı-on yedi yaşındaydım, olayların bizi nereye sürüklediğinin çokta bilincinde değildim. Tabii o dönemlerde bu ruhlara çok daha farklı yansıyor, yani her ne pahasına olursa olsun ülken için mücadele edebiliyorsun, gözün hiçbir şey görmüyor. Düşünün mesela ben okuldayım, eğitimde benim yanımda sağ sol kavgası oluyor ve ben hiç gözümü kırpmadan, bir bayan olmama rağmen direk olayın içine atlayabiliyordum. Niye ülkeme laf söyleniyordu ya da ülkem bölünmek üzereydi, ülkem parçalanmak üzereydi böyle algılamalardı. Tabii şimdi yıllar sonra bu algılamamın ne kadar yanlış olduğunu anlıyorsun. Ha yine ülke gündeme geldiği zaman, bölünmez bütünlüğümüz gündeme geldiği zaman tabii ki ben yine aynı tavır sergilerim. Yani benim için o anda hiçbir şey önemli değildi. Ailemin durumu işte babamın annemin çektiği sıkıntılar falan onların hiçbirini görmüyorsun. Benim babam da, rahmetli, askerdi birde, asker çocuğu olmanın verdiği ülkeye bakış, memlekete bakış, insanlara bakış daha farklıydı. Ben ülkemi çok seven bir insandım, acaba karşı taraf ülkesini hiç mi sevmiyordu. Yok, böyle bir şey de yoktu, ama işte emperyalizmin üzerimizde oynadığı bir oyundu. Ve bu oyunun sonu da tabii ki ihtilale kadar geldi. Ben Adana Eğitim Enstitüsü’nde öğrenime başladım bir yıl okudum ikinci yıl, 77-78,

---

* Görüşme 17 Eylül 2012 tarihinde Ankara’da yapıldı.

döneminde okula gidemedim, devamsızlıktan kaldım o olaylar yüzünden, okula almadılar bizi, okul solun elindeydi, solcuların elindeydi. Tabii kendi kimliğini gizleyip de okuyan insanlar da oldu, ama ben öyle kendi kimliğimi gizlemeye falan da gerek duymadım, yani okunmayacaksa okunmayacak bir başka okul da olabilir mantığı götüğüm için. Aynı dönemde ben Çukobirlik'te de işe başladım, çok enteresan bir şeydi. Çukobirlik'te işe başladım, o dönemde işe başladığım yer Adana'da bir iplik fabrikasıydı. Ben işçi olarak orada işe başladım, liseyi bitirmiş, eğitim enstitüsü sınavlarına da girdim, orayı da kazandım okuyorum, her iki taraftan da işte raporlu, izinli bir süreç yaşadım. Çukobirlik'te bile işçilerle ikiye ayrılmıştık. Düşün işyerinde aynı, okullarda aynı, işyerinde işte sağcılar geliyor solcular geliyor, polis nezaretinde işe gidiyorsun, polis nezaretinde işten çıkıyorsun, jandarma bir tarafta aramızda, jandarma düşün yani, bu ülkenin çocuklarının arasında hep jandarma vardı, asker vardı, polis vardı. Bu ülke insanların arasında hep bunlar vardı. İşte biz o tarafa geçemiyoruz onlar bu tarafa geçemiyor, fabrikaya biz gidiyoruz onlar çıkıyorlar, ama jandarmayla polis kontrolünde giriş çıkış yapıyoruz düşün. İş yerinde bile sen siyasi kimliğine anılıyorsun, tabii rahatsızlık duyuyorsun. O dönemde çalışmış olmakta tabii işin ayrı bir tarafı. Oradaki şartları görmek olayları görmek, mesela diyordu ki; ya bu fabrika bir sağcıların eline geçse nasıl olur. Hemen kafamızda bazı şeyleri yerleştiriyorduk, işte birimiz şöyle oluruz, birimiz böyle oluruz, bilmem ne oluruz falan. Ha bu süreçte oldu, olmadı değil. Ben mesela orada işçi olarak girdim bir müddet sonra fabrika personel müdürünün sekreteri oldum. Benimle beraber giren arkadaşlarım, ülkücü arkadaşlarım diyeyim, sağcı olan arkadaşlarım fabrikanın içinde belli konumlara geldiler, yani konumumuzda bir değişiklik oldu. Ha ne oldu bir müddet sonra, biz görevden alındık tabii ihtilal değişikliği gibi bütün iş yerlerinde siyasi değişiklikte kendini gösterdi. Hani sen orada çalışıyorsun, bu işi çok güzel yapıyor böyle bir şey yok, Türkiye'de hâlâ böyle bir şey yok. Senin işinin erbabı olman, senin işinin ustası olman sana hiçbir şey getirmiyor. Bir ihtilal geliyor seni alıp götürüyor, öbür ihtilal geliyor seni iyi yerlere yerleştiriyor. Bu kalifiye elemandır, buraya yıllarını vermiş bu çalışsın gibi bir mantık yok. Hani devlette bir süreklilik esastır ya ne yazık ki Türkiye Cumhuriyeti devletinde böyle bir süreklilik esas değil, bakanlıklarda hele hiç değil.”

“Tabii o dönemde, o yaş hali içinde sağ, ülkesini ve milletini seven milliyetçi insanlardan oluşmuş; sol, işte komünizmi isteyen, Rusya ya da Çin'in etkisi altında

kalmış bir grup insanlardan oluşmuş diye düşünüyorduk. Oysa o dönemdeki sağ ve sol kavramlarının çok farklı olduğunu yıllar sonra tabii daha iyi anlıyorsun. Yani insanlar şu anda nasıl dinci, laik diye ayırım yapıldıysa o dönemde de birilerinin elinde bir mandal, ipe takılmış bir şekilde, o sihirbazlık yapar gibi mandalı çevirdikçe alttaki ipler oynamaya başlıyordu. Sağ ve sol aynen bu şekildeydi.

“Ben orta üçüncü sınıftayken Osmaniye’ye gitmiştik biz, Ankara’dan Osmaniye’ye tayin olmuştuk, tabii hocalarımızın ders anlatışı, özellikle bir-iki tane hocamızın Türkiye’ye bakışı, Türkiye’nin nereye götürülmek istendiği bu bizim için çok önemliydi, orta üçüncü sınıftaki bir öğrenci olarak. Hani rol model insanlar vardır insanların hayatında, oradaki öğretmenlerden bazıları da benim hayatımda öyle bir rol model teşkil ettiler. Onların fikirleri, siyasi yapıları, düşünceleri bana çok yakın geldi, bazı şeyler örtüşmeye başladı. Sonra işte bir grup arkadaşımın ‘ocak’ dedikleri bir olgudan bahsettiklerini duydum. Dedim ben de gelmek istiyorum bu ocağa. Ne var bu ocakta dedim ve ben o grupla, yedi sekiz kişilik bir grupla, bizim sınıf ve diğer sınıflardan kaymaydı, yedi sekiz kişilik bir grupla Ülkü Ocakları’na gittim. Ben Osmaniye Ülkü Ocakları’na gittiğimde orda çok değişik bir nizam ve intizam gördüm. Yani gençler oturmuşlar ki ben onların arasında çocuktum daha orta sondaydım, oturmuşlar hepsinin önünde birer kitap, kitap okuyorlar. Yani kütüphaneyi düşünün aynen o şekilde bir kütüphane, ama oraya tabii belirli insanların geldiği, hani kütüphane halka açık, burası da halka açık, ama bu fikirleri benimsemek isteyen veya benimseyen insanların olduğu bir yerdi. Ben oradaki düzene, intizama, nizama, oradaki insanların işte kitap okmasına, kitapları değerlendirmesine, tartışmasına falan tanık oldum. Tabii bu süreç devam etti, Ülkü Ocakları bağlantım. Sonra liseye geçtim, lisede Ülkü Ocakları bağlantım biraz daha arttı, daha çok devam etmeye başladım. Orada seminerlere katılıyordum, hatta zaman zaman bize de görev veriliyordu, bana da mesela görev verilmişti, ben de seminer vermiştim bir konu üzerine. Bunlar tabii insanın kendini yetiştirmesi açısından da güzel bir şeydi. Yani bir nevi bir okuldu bizim için daha disiplinli, daha özel ve yine öyle düşünüyorum ben, özel kişilerin geldiği bir okuldu. Benim siyasete bakışım, siyasi yönüm bu şekilde ki benim babam sosyal demokrat bir aileden gelmedir ve CHP’lidir, aile, sülale. Bu sülalenin içinde de çoğu Doğu Perinçek, ulusalcıdır yani, ama ben, ağabeyim, ablam ülkücüyüz, onlarda tabii biraz etken olmuşlardır. Biz üç çocuk, üçümüz de ülkücü hareketin içine girdik. Babam ilk etapta

tabii ki çok normal karşılamadı, o dönemde bile okullarda ayrışmalar vardı. Yani bu tür bir sürecin bizlere zarar verebileceğini, okumamızla ilgili özellikle zarar görebileceğimizi söylerdi, ama ben biraz asiydim hâlâ da öyle devam ediyor zaten. Ben dedim buraya gitmek istiyorum, Ülkü Ocakları'na, orası güzel, gel sizi de götürüyüm dedim, onları da davet ettim ben, tabii gelmedi. Hiçbir zamanda öyle bir şey de düşünmedi. Siyasete bakışım, düşüncelerim ortaokuldaki Ülkü Ocakları ve rol model aldığım öğretmenlerden kaynaklanan bir şeydi. Ama çokta memnunum şu anda, iyi ki öyle öğretmenlerim olmuş.”

“Görüşümün sonunda ulaşmak istediğim, kişisel olarak ulaşmak istediğim hiçbir hedefim yoktu. Yani ülke önemliydi, Türk milleti önemliydi, insanlarımız önemliydi, okuldaki öğrencilerin sağlıklı bir şekilde okuması, kavgasız gürültüsüz bir hayat düşünüyoruz onlar önemliydi. Yoksa bireysel olarak ben hani bu siyasetin içine atıldım ya da bu siyasi görüşteyim bunun siyasi uzantısı bir siyasi partide görev almak gibi bir isteğim falan yoktu. O dönemde böyle bir düşüncem yoktu. Biz sağcılar ülkesini çok seven insanlardık, bu ülke bizim için bir emanetti ve kurtarılması gerekiyordu. Nerden, kimden, ne için kurtarılması gerekiyordu, solculardan. Yani bunlar o dönemlerde ülkesini sevmeyen insanlar, komünizmi getirmek isteyen, Rusya'yla Çin'in etkisi altında kalan insanlardı, böyle algılıyorduk.”

“O dönemde karşıdaki insanların düşünceleriyle kendimi özdeşleştirmedim, yani empati kuramadım. Zaten kurabilecek durumda değildim, çünkü onlara karşı çok ön yargılıydım ben de. Bu da tabii belki toplumun bizim üzerimize giydirmiş olduğu bir giysiydi. Yani iki taraf da birbirlerine çok ön yargılılardı. Belki çok iyi insanlardı onlarda, belki bizde çok iyi insanlardık ya da bizden de onlardan da kötü insanlar vardı, ama bunları hiçbir zaman tam olarak algılayamadık. Yani onların gözüyle kendimi ya da kendi gözümle onları, iyilerdi de, şöylelerdi de öyle bir düşünceye hiç girmedim o dönemde, onlar benim düşmanımdı, o kadar. Solcular, evet solcular bu ülkeyi bölmeye çalışan, ülkücülerin, sağcılarının okumasına engel olan, onların ilerlemesine engel olan, Türkiye'de böyle bir kalıplaşmayı, uçlaşmayı hedefleyen bir kitle gibiydi bana göre, çok masum insanlar değillerdi. Şimdi o dönemdeki insanlara baktığım zaman diyorum ki; hayır onlarda bir idealist, bir ideal uğruna bu şekilde davranış sergilemişler. Yani onların ideali diyelim ki Rus milliyetçiliğini ya da Çin milliyetçiliğini örnek alan bir idealdi. Bizimki Türk milliyetçiliğini örnek alan bir idealdi. Yani biz bunun bekası için

yola çıkmışız, onlarda oradaki modeli Türkiye'ye getirmek için yola çıkmışlar. Yani adam diyordu ki mesela, o dönem tabii solcularla da çok oturuyorduk, konuşuyorduk, tartışıyorduk, ya olmaz böyle diyor, bir adamın beş tane evi, bir adamın bir tane evi ya da hiç evi yok, yok böyle bir şey diyordu. Herkese birer tane, olandan alacaksın, hani zenginden al fakire ver muhabbeti o zamanlar çok yaygındı. Ya sen tabii diyorsun, ama o adam çalışmış çabalamış, o mal varlığına öyle ulaşmış. Sen de aynı çabayı göster derdim, ama yıllar sonra ben şöyle düşünüyorum; hayır, ne kadar çabalarsan çabala aynı çabayı da göstersen bazı insanlar konumunu, durumunu, Türkiye'nin içindeki bu siyasi uçlaşmayı bile çok güzel kendi lehlerine çevirmişler ve bunu paraya dönüştürmüşler. Yani o dönemde bizim ülkücü camia, milliyetçi camia, ülkesini seven diye baktığımız insanların birçoğu o olayları parasal bir kaynak olarak görmüş, solcular da aynı şekilde. Yani ben okuma noktasında çok zorluk çekerken, okuldaki sürekli olaylar yüzünden devamsızlıktan kaldım, okula gidemedim, okuldan atıldım, yani solcularla sürekli münakaşa, kavga, bıçaklı saldırıya varana kadar çok yoğun günler yaşadım. Benim çok arkadaşım kucağımda öldü, öldürüldü, bıçaklandı, şu anda yaşıyorsak bile kıl payı yaşıyoruz. Ama şimdi bu pencereden baktığım zaman tabii benim gibi, bizim gibi düşünen insanlarda var mutlaka çoğunlukta, ama o dönemleri ranta çevirmesini bilen insanlarda maalesef var. Çok acı tabii, çok acı. Yani bir tarafta ülkücülüğü, milliyetçiliği kullanmış insanlar var, bir taraftan solculuğu. Adam diyor ki ben sermayeye karşıyım, ben kapitalizme karşıyım deyip de sermayedar olanlar, kapitalizmin içinde göbeğinde olan çok solcu arkadaşımız var şu anda, o dönemden gelme hep.”

“Ülkü Ocakları'yla biz ortak hareket ediyorduk. Hani o çok gizli falan bir şey değildi, çünkü orası bizim eğitim ocağımızdı, eğitim yuvamızdı. Onun dışında herhangi bir yerden destek falan almıyorduk. Ha siyasi partilere gidip geliyorduk birde, Milliyetçi Hareket Partisi'ne de tabii, ama daha çok bizim ağırlıklı olarak gidip geldiğimiz yer Ülkü Ocakları'ydı. Yani benim ağırlıklı olarak gidip geldiğim yer Ülkü Ocakları'ydı. Çünkü orada insan tartışabiliyor, doğruyu yanlışını çok rahatlıkla söyleyebiliyor, görebiliyor, alternatiflerle değerlendirebiliyor, yani normal bir eğitim yuvası idi o zamanlar, tabii şu anda aynı şeyleri söylemek mümkün değil.”

“Askeri müdahalenin yapıldığını o gece saat 02.30-03.00 sıralarında falan, ihtilalin olduğu gün öğrendik yani. Ya tabii ihtilalden çok bir şey anlayamadım. İhtilal olduğunda, hani olayların bu duruma gelebileceğini falan bunları bir anda

düşünemiyorsun. Yani bir anda bunları düşünemiyorsun, ama üç-dört gün öncesinden mesela bizim evden çıkan arkadaşlarımdan bazıları Dört Yol üzerinde vuruldu öldü, bir-iki gün sonra da ihtilal oldu. Hani olaylar durdu ki sokağa çıkma yasağı falan var, hiç kimse sokakta değil, sağ-sol çatışması yok, öldürülme olayları yok falan o zaman diyorsun ki; ya keşke ihtilal daha önce olsaymış. Yani insanlar bu kadar bir birini kırmadan, vurmadan, öldürmeden olsaydı, ama zamanla, o süreç geçtikçe ihtilalin mantığının ne olduğunu görüyorsun. Bu olayların çıkması noktasında, hızlanması noktasında, bu noktaya varmasında emperyalist güçlerin rolü varmış, ihtilal için hazırlık yapmışlar, tabii bunu sonra anlıyorsun. Askeri mantığa göre ihtilal olmalı, tabii askeri mantıkta şöyle, yani bunun askeriye'nin kendi beyin gücüyle yapılmış bir şey olmadığını düşünüyorum ben. Kesinlikle bir emperyalizm güç tarafından ve onu kendim şöyle yorumluyorum; dünyada bir konsey var, dünyada hangi ülkelerde nasıl bir yönetim sergilenmesi gerektiğine bu konsey karar veriyor, ama bizim milli eğitimdeki gibi günü birlik bir karar değil. Bu konseyinki yirmi yıllık, yirmi beş yıllık, otuz yıllık yapılmış, planlanmış ve adım adım, yavaş yavaş o konseyin verdiği çalışmalar doğrultusunda dünya şekilleniyor. Yani bu ihtilalin yapılması bugünü doğurdu. Düşün otuz iki sene önce ihtilal oluyor, o ihtilalin yapılması bile bugünü adım adım getiriyormuş. Tabii sen diyorsun ki ne kadar masum, iyi ki yapılmış insanlar ölmüyor artık, yok, böyle bir şey yok yani, insanları zaten birbirine kırdıran, vurduran da o sistem, ihtilali yerleştiren, yapanda aynı sistem. Biz o sistemin piyonlarıymışız, bu kadar basit, bizi, halkı, insanları, gençliği, özellikle üniversite gençliğini piyon gibi kullanmışlar. Biz ülkemiz adına diye yola çıkmışız, onlarda kendilerine göre ülkemiz adına yola çıkmışlar. Yani ortak noktalarımız, zaman zaman örtüşen noktalarımız var, ama şöyle baktığımız zaman, niye ya ülkede bir şey yokmuş ki, ülkeyi alıp satan, götürən yokmuş ki bize ne oluyormuş, diyorum. Öyle değil mi, ülkede bir şey yokmuş zaten, biz sanki ülkeyi paylaşıyoruz solcular bir taraftan, sağcılar bir taraftan ülkeyi paylaşmaya çıkmışız. Ben diyorum ki ülkemi senden daha çok severim, o diyor ki hayır ben senden daha çok severim. Bizleri kavga eden, birbirini öldüren, kırdıran bir gençlik olarak yetiştirmişler. Sistem bizi böyle yetiştirmiş yani. Ondan sonrada ihtilal gelmiş, ihtilalin geliş nedeni de bu günlere bağlı bence, bundan sonraki süreçte var tabii, bitmiş değil devam edecek.”

“Engellenemezdi, dedim ya bir konsey var ve sen hiçbir zaman bazı şeyleri engelleyemezsin. Şimdi bir örnek vereceğim; bundan yedi-sekiz yıl önce her gün

üniversitelerin önünde başörtü eylemleri vardı. Mutlaka bir üniversitenin önünde, mağazada, çarşıda, sokakta, kamu alanında, yok kamusal alan, yok bilmem ne alan falan herkes birbirini bunun için kırdı geçirdi, kavgalar dövüşler falan. Ne oldu şimdi, başörtüsü serbest mi bırakıldı, kaldırıldı mı, yok. O süreç onu gerektiriyordu, öyle bir eylem süreci gerektiriyordu onu öyle yaptılar. Müslüm'ü çıkardılar, Fadime Şahin'i çıkardılar din yobazları dendi. O süreç onu gerektiriyordu, 28 Şubat dediler, 28 Şubat onu gerektiriyordu. Niye bugünün zemininin hazırlanması için bunların yapılması gerekiyordu. Yani Türkiye bir yere doğru götürülüyor, bu götürülme otuz sene önce, kırk sene önce zaten planlı programlı bir şekilde yapılmış. Yani sen istediğin kadar diren, istediğin kadar mücadele et, sistem seni alıyor seni oradan oraya götürüyor, sen buna engel olamıyorsun, belki sen biraz olayın dışında kalıyorsun, ama senin çocuğun kalamıyor bu seferde, senin akrabaları kalamıyor. Diyorsun hani ben bu olayları yaşadım, yani tarih tekerrürden ibaret. Bu filmi daha önce gördüm ben, sen bunu biliyorsun, ama benim çocuğum görmediği için o filmi, o filmi oda izlemek istiyor. Bende görmek istiyorum diyor, ben de yaşamak istiyorum.”

“Ben yine aynı şeyi savunuyorum. Türk milliyetçiliği noktasında baktığımız zaman, benim görüşümde hiçbir saplantı yok. Ben şu anda da yine aynı görüşteyim. Türk milliyetçiliği, Türk milleti bölünmez, yani Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları Türkiye’de olayları kardeş kavgasına dönüştürmeden, birbirlerini yemeden, içmeden, bıçaklamadan, öldürmeden, bu toplumun düzeninde hainlik yapmadıkları müddetçe birlikte yaşayabilmeliler, aynı bayrağa sahip çıkabilmeliler, aynı İstiklal Marşı’nı okuyabilmeliler, aynı ezanı dinleyebilmeliler. Benim o dönemdeki görüşüm bu şekildeydi, yine görüşüm bu şekilde, görüşümde bir değişiklik yok. Ülkesini seven her insanın bence bu görüşten de dışarı çıkmaması gerekir. Tabii olaylara bakışım daha yumuşak, o dönemdeki gibi değilim, o dönem daha katıydım, ama şimdi insanlara bakışım daha yumuşak. Türkiye’de olmayan bir meseleyi varmış gibi gösteren sisteme şu anda karşı sistem geliştirenlerin yanındayım, onlarla hareket ediyorum. Yani bu ülkede Kürt sorunu diye bir sorun yoktu, ama bunu sorun haline getirenlerle mücadele eden, Türk lafından rahatsız olan, Türk milliyetçiliğinden rahatsızlık duyan her oluşumun karşısındayım, bu oluşumlara da destek veren her oluşumun yanındayım. Yani çizimde hiçbir değişiklik yok. Hâlâ aynı çizgi devam ediyor, bu ülkenin bölünmez bütünlüğü için mücadele eden herkesin yanındayım ben. Kayıtsız şartsız

askere gel desinler bugün giderim ben. Benim çoluğum varmış, çocuğum varmış, torunum varmış hiç düşünmem. Eğer bu ülke sıkıntıdaysa bu ülkenin kurtulması içinde ön saflarda yerimi alırım. Böylede bir yapım var tabii.

“Müdahalenin sosyal hayatımıza çok çok yansımaları oldu, çok değişiklik oldu. O dönemde tabii okul hayatım benim bitti, o dönemde bitti. Ben mezun olamadım mesela. Eşim MHP davasından içeriye girdi, on sekiz ay içeride yattı, ondan sonra çıktı, iş bulamadık. Ben o dönem Bursa'ya gittim, Bursa'da eğitimimi tamamladım. Orası da ayrı bir süreç, otele kaldık, ev tuttuk. Ekonomik olarak da, fiziki yapı olarak da, bedensel olarak da, ruhen de göçükleri yaşadık. Yani niye ben başladığım bir okulu bitiremeyeyim demi, bitiremedim. Olaylar yüzünden bitiremedim, orada olaylar olmadı mı orada da olaylar devam etti tabii, ama biraz daha farklı bir strateji çizdim. Toplum olarak çizdik, oradaki arkadaşlar olarak çizdik, nihayetinde okulu bitirdik. İşte tayinim çıktı İskenderun'a gittim ben, sonra çocuk oldu, ama sürekli böyle bir tedirginlik vardı. Okula gidiyordum geliyordum, öğretmendim, ama okula giderken gelirken, ilk zamanlar, hep böyle bakardım biri mi geliyor, bir şey mi oluyor. Mesela ara yollardan falan geçerken, arkamdan biri gelse böyle biraz sessiz, ayakkabısı ses çıkartsa falan hemen bir irkilirdim yani. Çünkü çok olayların içinde kaldım, sınıfı kilitlediler mesela bir gece biz sınıfta kitli kaldık o dönemde, sınıftan çıkamadık. Bizim marketimiz vardı, marketin bütün camları kırıldı. Babam tehdit edildi, bıçaklandı, marketteki bıçakla benim yanımda benim arkadaşım öldürüldü. Ha tabii bu süreci nasıl atlattık, kolay atlatmadık eşim de kolay atlatmadı, ben de kolay atlatmadım. Psikolojik olarak belki bazı rahatsızlıklar yaşadık o dönemde, ama şimdi çok şükür daha farklı bakabiliyorsun, daha farklı olgun düşünebiliyorsun, pencerem genişledi. Bu da çok önemli, bakışım genişledi, ama yine kendi milliyetçilik noktasındaki fikirlerimde yalama yok asla, genişleme yok asla.”

“Üniversite müdahale öncesinde çok karışıktı, her gün arkadaşlardan, sağ-sol öyle bir ayrım yoktu zaten, her gün insanlar öldürülüyordu. Yollarda yürüyemiyordun, kesinlikle grup halinde böyle dört-beş kişi bir anda bir yere gidemiyordun yani. Bireysel olarak gitmek daha mantıklıydı, çünkü grup psikolojisi ister istemez birbirinden etkileniyorsun, güç veriyor o sana, onun içinde olmak. Tabii insanlara bakarken de farklı bakıyorsun, ama tek başına yürürken hiç, sanki o dünyadan uzak kendi kendine bir insanmış modeli çiziyorsun. Böyle olaylar yaşıyorsun tabii, okumak çok zordu,

öğretmenler bile öğrencileri seçiyordu, idare bile seçiyordu, öğrencinin siyasi yapısına göre öğrenciyi değerlendiriyordu. Ha bu şimdi yok mu, şimdi de var, şimdi de var ama o dönem uç noktadaydı, çünkü silahlar gündemdeydi, en ufak bir olayda mesela polis de olsa polisi bile adam vuruyordu, öldürüyordu. Yani hiç demiyordu bu polis, bu güvenlik böyle bir şeyleri yoktu. İhtilalden sonra tabii insanlar daha temkinliydi. Okuldaki eğitim daha farklıydı, idarenin olaylara bakışı, öğrencilere bakışı daha değişik. Aynı idare aynı öğrenci, ama işte korku diyeyim burada korku devreye girdiği için en ufak bir olayda her iki tarafta adım atarken daha temkinli adım atmaya başladı bu defa, yani korku başka bir şey değil. Eğitimde çok bir değişiklik yoktu iyi idi, yani benim kendi okuduğum alanlarda eğitimde bir sıkıntı yoktu, ama önceleri tam olarak da bir derse giremiyorduk. Sıkıntı buradaydı müdahale öncesi yani. Hoca sana ders anlatırken sınıfta bir kere asayişin çok iyi sağlanmış olması gerekiyordu ki adam sana ders anlatabilsin. Eğer asayiş sağlanmışsa ders gayet iyi, sağlanmamışsa zaten hoca geliyor, bir on dakika sınıfın içine bakıyor herkes ayakta, herkes farklı bir yapıdaysa hoca zaten çıkıp gidiyordu. Ama ihtilalden sonra tabii herkes gayet güzel derse gidiyor, hocalar da, öğrenciler de hepimiz gayet güzel oturuyoruz. Kimse kimseye böyle düşman değil, olsan bile çaktırmıyorsun yani, onu dışarıda hallederim diye düşünüyorsun, tavrını dışarıda gösteririm diye düşünüyorsun sınıf içinde öyle bir tavır sergilemiyorsun. Vatandaşlarda derslerini anlatıyorlar, e tabii ihtilalden sonra hocaların siyasete bakışı, olaylara bakışı farklılaşmıştı. Bu çok önemli, ihtilal öncesi mesela sana gaz verebiliyorlardı, bana ya da karşı tarafa hocalar gaz verebiliyorlardı. Biz işte çıkamıyoruz, ayrılamıyoruz, ama gereğini sizlere bırakıyoruz, sizler yapabilirsiniz diyince sen kendinde böyle bir güç buluyordun. Arkamda hocada var diyordun hocalarda var diyordun mesela. Ama ihtilalden sonra hocalar da daha içe dönük, daha pasif davranışlar, işte etliye sütlüye karışmayın, sizler mezun olun noktasına gelinmişti. Yani çok fazla siyasete girmeyin önemli olan okumanız mezun olmanız, ama ondan önce önemli olan ülkenin bölünmez bütünlüğü, ya da işte Amerika'dan, işte Çin'den Rusya'dan bir şey alırsak bizim için daha iyi idi, mesela ulusalcıların çoğu Rusya'nın hâkimiyetiyle konuşuyorlardı. Yani Rusya'daki sistemin Türkiye'ye gelmesinden yanaydılar. Bizde diyorduk ki hayır böyle bir şey yok, Türkiye'de yaşayan insanlar Türkiye'deki modeli bulmalılar. Hoca bunu anlatırken ya onlar da haklı, biraz o tarafa da bir bakış verin, onları da dinleyin noktasındalardı. Ama ihtilalden sonra önemli olan sizin okumanız, mezun olmanız, geleceğiniz, kendinize gelin, kendinize bakın, bunlarda

hayat yok, bu yolları bırakın diyorlardı. Yani bir baskı idi, bir korku idi bu, tabii en üst noktadan en alta kadar kendini hissettiren bir davranıştı. Sen de zaten ne yapıyorsun bakıyorsun hani sana sataşan yoksa sende kimseye sataşmıyorsun zaten, senle boğuşan yoksa sen de boğuşmuyorsun. Ama şu da enteresan, birden böyle bıçakla keser gibi bu olaylar nasıl kesildi, sanki hiçbir şey olmamış gibi. İhtilal öncesi herkes birbirine yolda giderken bile böyle omuz vururdu. Birbirini görüyorsun, biliyorsun, tanıyorsun, onun aynı düşünceden olmadığını da biliyorsun ya şöyle yapardı (omzuyla vurur gibi yaparak), okulda gezerken falan herkes birbirine dirsek omuz vururdu. Düşün kız-erkek diye bir ayırım yoktu yani, öyle bir şeyimiz yoktu. Hani ben kızım şöyle köşemde kenarda oturayım falan böyle bir şey yoktu, ama ihtilalden sonra yolda yürürken bile şöyle yürüyorsun (gülümser gibi yaparak), hani insanlar böyle yapmacık tavırlarla, işte sistem onu senin üzerine o dönem giydirdi.”

“O dönem bir grubun içinde olma dolayısıyla tabii ki birçok şey kaybettik. Mesela üniversite noktasında, çok farklı üniversitede olabilirdim ben, ama olaylar yüzünden gidemedim. Antep’i de kazanmıştım, Ankara Hacettepe’yi de kazanmıştım, ama olaylar yüzünden bu taraflara gelemedik yani. Hacettepe’yi biliyordum o zamandan tamamen solcu, sol ağırlıklı bir okuldu. Antep’e de dediler ki giderken daha şehrin girişinde, ha belki de biraz da yalandı, ama o dönem hani olayları kendi gözünle de gördüğün için yani çok şeye de inanıyorsun tabii, işte Antep’in girişinden hemen insanlar tespit ediliyor ona göre yönlendiriliyor falan dendi. Adana Akademi’yi kazandım, Adana Akademi sağcı dediler, ama eleme çok çabuk olur. Yani çok çabuk mimlenirsin, elenme noktasında iş hızlanır hızlı olur falan. Hani öğretmen olmayabilirdim, farklı bir meslek seçebilirdim, mesela okulda kalabilirdim, belki girdiğim işte yükselme olabilirdi, orada kalabilirdim yani. Ha şimdi öğretmen olduğum için de pişman değilim. Şöyle pişman değilim; tabii ben o yaşadığım süreci, lisede derse girdim, öğrencilerimle de paylaştım, milliyetçilik noktasında öğrencilere üç dakika, beş dakika, on dakika mutlaka konuşurum. Ha beni öğretmenlikten atacaklarını bilsem bile konuşurdum. Ülkenin bulunduğu nokta, konum bunları bilmesinde fayda var diye düşündüm. Ha belki hayatım daha farklı olabilirdi, bu kadar siyasetin içinde olmayabilirdim, kendime ait farklı bir yaşantım olabilirdi, ama yaptığım davranışlardan hiçbir zaman pişmanlık duymadım, çünkü ülkemi seviyorum, insanlarımı seviyorum, Türküm, Türk milliyetçisi olmaktan da gurur duyuyorum. İdealler farklılaşabilirdi tabii, farklı bir konumda

olabilirdik, ama olmadı. Çokta fazla bir şey de kazandırdığını söyleyemem, ama en azından iki tane çocuğum var, bir kızım bir oğlum var benim, onlara mesela milliyetçilik noktasında bazı şeyler verebildiğime inanıyorum. Bu benim için de önemli, yani çok büyük kazancım. Öğrencilerime verebildiğime inanıyorum bu noktada, bu benim için bir kazançtı hani şahsi olarak bir kazancım olmamıştır. Hani sitemin bana getirdiği adlar, evler, arabalar, yalılar, yazlıklar, kışlıklar olmamıştır, ama yetiştirdiğim öğrenci noktasında milliyetçi bir gençlik yetiştirdiğime inanıyorum, bu benim en büyük kazancım.”

“Bugünkü düşüncelerimle o günlere gitsem ve eğer o günkü şartlar öyle olsa yine aynı olurum. Çok farklı bir şey yapamazdım, yani aynı ortam yaşanacaksa, bu günkü aklımla o gün de olsam eğer karşı taraf da bugünkü aklıyla o günü yaşamış olsa yine aynı olur. Yani o kendi doğru bildiği şeyin mücadelesini verirken, ben de kendi doğru bildiğimin şeyin mücadelesini, illaki bu mücadeleyi vereceğim, illaki bu çatışma çıkacaktı, yine çıkacaktı. Ama şimdi bakıyorsun hani kavgadan ziyade şu anda tabii insanlarla oturup çok rahat konuşabiliyorsun belki bu dönemin insanları da o dönem olmuş olsa kavgayı tercih etmeyip de karşılıklı oturup fikir tartışması yapabilirdik. Ortak paydaları olabilir, ortak noktaları olabilir ki olacağına da inanıyorum, mesela o olayları kışkırtan Ecevit’ti. Yani Ecevit’in gençliğiydi, o iktidarın gençliğiydi, e yıllar sonra baktık Ecevit iyi bir milliyetçi, iyi bir Türkçü. Acaba diyorsun o zaman Ecevit’e mi bu görev verilmişti, Ecevit mi böyle bir görevi üstlenmişti? Mesela Ecevit öldüğünde ben üzüldüm, o zaman ölseydi üzülmezdim, kesinlikle üzülmezdim. Çünkü o sol gençliğinin başı Ecevit gibi gözüküyordu, hani komünist partiler, THKP-C’ler,⁴²¹ bilmem neler falan vardı, ama yani genel anlamda Ecevit, DSP işte sol bir gençliğin başında idi. Yani o, o zaman ölseydi üzülmezdim, ama yıllar sonra Ecevit ölünce, ya Ecevit gerçekten ülkesini, milletini seven bir insandı diyorsun. Demek ki o zaman da ona öyle bir görev verildi, o da görevini yerine getirdi. Yani zaman zaman demek ki belirli konumlardaki insanlara belirli görevler veriliyor, bunu da bu konsey veriyor. Bu konseyin başı da Amerika, sonra işte Rusya, şimdi Çin ve Japonya da devreye giriyor. Çünkü güçlü bir ekonomiye sahipler, ekonomik gücün büyüdükçe sen emperyalist güç oluyorsun, herkesin önünde oluyorsun.”

---

⁴²¹ 1970’te Mahir Çayan önderliğinde kurulmuştur ve devrimin ancak silahlı bir mücadele ile yapılabileceği savunulmuştur. Bkz. Akyol, a.g.e., s. 54.

“Müdahale yaşanmasaydı o olaylar acaba, zaman zaman bende düşünürüm, o olaylar süregelir miydi, devam eder miydi, yoksa bir şey olurdu o olay orada biterdi de farklı bir yol mu çizilirdi, biz o yola mı kanalize edilirdik diye. Müdahale olmasaydı herhalde o olaylar bir müddet daha devam ederdi, kan dökülmeye devam ederdi yani. İnsanların gözü dönmüştü çünkü kesinlikle günah kavramı falan yoktu, yazık kavramı yoktu, hani bunun çoluğu çocuğu var, kavramı yoktu. O yok olmalıydı, gitmeliydi, ölmeliydi öyle kavramlar vardı yani. Hani o insandır ona yaşama hakkı verilmeli böyle bir şey yoktu. Kışkırtmalar olmasaydı illaki uzlaşma olurdu, ama o uzlaşmayı da yapacak olan yine yukarıdakilerdi. İşte toplumda kanaat önderleri dediğimiz insanlar var, o dönemde de vardı. Mesela onlar çıkacaktı ya da Ülkü Ocakları genel başkanı diyecekti ki; sokaklara çıkmayın, THKP-C'nin başkanı diyecekti ki; yeter artık kan dökülmesini istemiyoruz, sol birliklerin başkanı diyecekti ki, şöyle yapmayın falan, hani belki onların vasıtasıyla belki durabilirdi, tabii onu da kestirmek güç. Yoksa artık olaylar çığırından çıkmış, oradaki başkan maşkan falan çiğnenir geçilir gidilir miydi bilemiyorum tabii. Hani insan bir şeyden ne zaman vazgeçer, yorulduğu zaman vazgeçer, ama o gençlik yorulacak bir gençlik değildi. Hani yorulup da ben artık elimi ayağımı çekeyim falan değil, çünkü kanımızın en deli olduğu dönemler, on altı, on yedi, on sekiz, on dokuzlu yaşlardasın. Yani bilmiyorum ben, o olaylar durur muydu durmaz mıydı, bir etken olmasa durmazdı ve bugün nasıl bir tablo oluşurdu bilemiyorum. Ama kendiliğimizden durduramazdık, kesinlikle kendiliğimizden durduramazdık, tamam artık ben elimi ayağımı çekiyorum demezdi hiç kimse, çünkü çekilemezdi, sen olayların içine ister istemez çekiliyordun, olayların içindeydin yani.”

“Yaşananlardan şöyle bir sonuç çıkarılabilir; insanların piyonu olmadan kendi fikir ve düşünce yapınla hareket etmen daha mantıklıdır. İnsanların seni yönlendirmesinden ziyade sen kendi gözlemlerinle, duygularınla, düşüncelerinle, bakışınla kendi kendine yön vermen daha mantıklıdır. Yani biz hiç kimsenin piyonu değiliz, sonra ben bu ülkeyi ne kadar seviyorsam sen de bu ülkeyi benim kadar seviyorsun. Şöyle düşünmek lazım; o da çok bireysel bir düşüncedir, ben hiç etliye sütlüye karışmayayım, okuluma gideyim, işime gideyim, hayatımı kazanayım bu bana göre bir düşünce tarzı değil yani. Ben yaşanan o olaylardan dolayı hani karışmasaydım demem, yine o olayın içinde yerimi alırım. Tabii hiç yaşanmasa daha iyi olurdu diyorum. Yani öyle olmasaydı, Türkiye o noktalara getirilmeseydi, kardeşkanı

dökülmeseydi tabii ki çok daha iyi olurdu. Ben de başladığım yerde okusaydım, okulumu bitirseydim. Hani o olaylar olmasaydı insanların hayatı biraz daha farklı olurdu, değişik olabilirdi o süreci yaşamazaydık. Ama yaşanmışlığında şöyle bir şeyi var; tabii ülkeneye daha çok sahip çıkma eğilimi gösteriyorsun.”

“Yargılanmaya yargılansın, ama tabii çok geç kalınmış bir yargılama. Bir tanesi gelmiyor, telekonferansla katılıyor ikisi, öbürleri zaten ölmüş geçmiş gitmiş. Yargılanması gereken asıl kişi Nurettin Soyer,⁴²² savcıydı o zaman. Hiç, adam öldü gitti, sen bunu zamanında yargılayaydın, 32 sene sonra 12 Eylül’ün yargılanması bir şey ifade etmiyor ki, hiçbir şeyi geri getirmiyor. Benden götürdüklerini geri getirebilir mi, getiremez. Benim eşimden götürdüklerini geri getirebilir mi getiremez. Hiç kimsenin hiçbir şeyini geri getiremez. Yani yargılansın, ama o yargılama da bence formalite bir yargılama zaten, gereği yapılmış bir yargılama değil, göstermelik bir yargılama. Adam gelemem, hastayım diyor hastaneye gidiyor, oradan ifademi veririm diyor telekonferans mı neyse o sistemle diyor, ifadem alınsın, ikisinin ifadesi de öyle alındı. Bu yargılama mı şimdi, 12 Eylül’ü mü yargılıyorlar. Sadece bu beş kişi miymiş 12 Eylül’ü o noktaya getiren, 12 Eylül’ü yaratan onlar mıymış, sadece bu beş kişi miymiş, yok. Daha bir sürü insan var, kim bunlar, yani bunlar araştırılmış mı, yok. Göz önünde kim var şu anda Kenan Evren, Kenan Evren yargılansa ne yargılanmasa ne. O kadar insan öldü geri gelecek mi, hak mağduruyum ben hakkımı verebilecek misin benim, çoluğu çocuğu ölen insanlar oldu o çocukları geri getirebilecek misin? Hani Kenan Evren’in yargılanması benim arkadaşlarımı geri getirecek mi, yok. Yani gözdağı mı veriyorsun, bundan sonraki süreçte ihtilal yaparsan yargılarım mı diyorsun, yargıla, neyi yargılıyorsun, kimi yargılıyorsun, ihtilalden 32 sene sonra beni yargılaman neyi çözer? Yani yargılansa da olur 12 Eylül yargılanmasa da, ama yargılanmalı. Ama tabii bu şekilde yargılanma değil, tepeden tırnağa ihtilalin gerekçeleri, hazırlayan insanlar ve ortaya koyan insanlar yargılanmalı. O cezaevlerinde insanlara işkence çektirenler yargılanmalı. Yoksa Kenan Evren’i yargılasan ne yargılamasan ne, adam nü resimleri yapıyor, çıplak kadın resimleri yapıyor, kafayı yemiş bunu yargılasan ne olacak ki.”

---

⁴²² Nurettin Soyer, 12 Mart 1971 döneminde İzmir sıkıyönetim savcısıdır. 12 Eylül 1980 döneminde Ankara sıkıyönetim savcısı olarak görev yapmıştır. 1998 yılında İzmir’de hayatını kaybetmiştir. Bkz. <https://eksisozluk.com/nurettin-soyer--1176451>

“Bu günkü gençliği hiç iyi değerlendirmiyorum. Çünkü gençlik kesinlikle, %80 öyle de bir oran verebilirim, okumayan, yazmayan, düşünmeyen, üretmeyen, aileyi, sevgiyi, saygıyı, büyüğü, kcğ bilmeyen, siyasi bir oluşumun içinde tam olarak yerini alamayan boş bir güruh. Okumuş ama boş bir güruh. Onun için gençliğe bakıyorsun gençlikte hiçbir Şey yok ki. Gençliğin kendini eğittiği falan yok, gençlik elinde sigara, elinde bira işte cami köşelerinde, o onun kucağında, o onun bilmem neyinde gençlik böyle bir gençlik. Ha Şimdi gençlik tabii iki bölüm, Şu anda başka bir gençlik daha var. Kapalı, kapanan ondan sonra belli bir cemaatin içinde yerini alan, ondan sonra okuyan, çalışan, üreten gibi gözüken, bu çok önemli “gibi gözüken” bir gençlik daha var. Angelina Jolie nasıl bir misyoner gibi çalışıyorsa, bence bunlar da böyle bir misyoner teşkilatı. Angelina Jolie bir kişi, Birleşmiş Milletler adına katılıyor, teşkilat adına katılıyor, ama bizim buradakiler de misyonerlik teşkilatı adına işte evler, odalar, ders çalışmalar, ama baktığın zaman gerçekten okuyan, okuduğunu aktaran biri, ama buradaki amacı bilmiyorum ben henüz, anlamış değilim yani. Gerçekten okumak mı, insanlara faydalı bir nesil yetiştirmek mi. Benim çok öyle öğrencim var, ağabey de var abla da var. Diyorum ki nereye kadar gidecek, işte ortaokulda o ağabeylere gidiyordu, Şimdi kendi ağabey oldu. Ona ğrenciler geliyor, Şimdi işe girdi mesela her ay bin lira oraya para veriyor. Yani mutluluk zinciri, birde böyle bir gençlik var, oradakiler de daha farklı, hayata bakışları daha farklı. Zaten ikiye ayırmak amaç o zaman sağ-sol denildi, Şimdi de cemaat ve cemaate olmayan bizler ve tekiler. Yani gençliğin Şu anda çok uyanık olması lazım, o ötekiler olan gençliğin çok uyanık, çok akıllı olması lazım. Teşkilatsa teşkilatın içinde olmaları lazım, kendilerine yakın teşkilatları bulmalılar, gitmeliler, orada faaliyet gstermeliler. Kendi fikri yapıları adına, yoksa onlarda arada eriyip gidecek.”

Ek-17: Zeynep İle Yapılan Görüşme Metni:*

“Biz kolejde iken de sağ-sol çatışmaları vardı, okul paralı bir okul olmasına rağmen, kolej olmasına rağmen. Çoğunluğu sol görüşe sempati duyuyordu, ama arada birkaç tane sağ görüşlü, Ülkü Ocakları’ndan arkadaşlar vardı. Ara sıra bunlarına arasında birtakım kavgalar, tartışmalar yaşanıyor. Ama asıl olayı biz tabii üniversiteye girince gördük. Üniversitede ÖTK vardı ve eğitime müdahale edebilecek kadar kuvvetliydi. Mesela forum yapılacağı zaman gelirlerdi, biz stüdyoda ders yapıyor olurduk, ders yapılmayacak foruma gidilecek denirdi, hep birlikte, hocada dersi bırakırdı, giderdik. Beğenmedikleri dekanlara müdahale edebilecek veyahut da onları eleştirebilecek kadar güçlüydü ÖTK. Forumlarda polis fotoğraf çekerdi ve ondan sonra takip ederlerdi, forumlara katılan kişileri işte saptayıp onları bulmaya çalışırlardı. Hatta öyle bayağı ilginç anılarımız oldu bu konuda. Yine forumdan kaçıp bizim bölüme gelen sakallı bir öğrenci, çıkışta polis bekliyor, ellerinde fotoğraflar, tanınmamak için bizim maket bıçağımızla sakalını traş ettiğini ve kanattığını, kanlar içinde kaldığını hatırlıyorum. Başka bir öğrencinin üstündeki montu değiştirmek için arkadaşlardan yardım istediği falan gibi birtakım trajik durumlar da vardı. Ve bu dönemde değişik sol örgütler vardı ve bu örgütler de birbirlerini onaylamayıp hatta karşılıklı silahlı çatışmaya da girebiliyorlardı. Bir gün yine ilginç bir anım var bu konuyla ilgili; bir gün stüdyodayken bir arkadaşım geldi ve benim masa tenisi raketimi istedi. Fakat daha sonra bu arkadaş ortadan kayboldu. Meğerse o gün aşağıda masa tenisi oynarken, sanıyorum Kurtuluş⁴²³ baskın yapıyor, aşağıda da Dev-Sol⁴²⁴ var. Kurtuluş silahlı baskın yapıyor ve çatışma oluyor ve bunu da o arada masa tenisi oynarken alıp götürüyorlar. Gözaltında kaldığı süre boyunca o raketten ayrılmıyor, kanlı bir raket hâlâ saklarım, kendi suçsuzluğunu kanıtlayabilmek için. Sol örgütlerinde birbirleriyle böyle çatıştığı durumlar vardı. Ama tabii ODTÜ genelde aynı görüşe sahip olduğu için çok önemli bir çatışma olmadı normalde öğrencilerin arasında. O gün nasıl oldu da böyle bir baskın oldu onu bilemiyorum. Geceler düzenlenirdi işte Ruhi Su gibi sanatçılarımız

---

* Görüşme 30 Mayıs 2013 tarihinde Ankara’da yapıldı.

⁴²³ Kızıldere Katliamı’nın ardından Mamak Askeri Cezaevi’ndeki THKP-C’li bir grup tarafından temelleri atılmıştır. 1974 yılında yürürlüğe konulan af dolayısıyla serbest bırakılan bu grup THKP-C’nin Kürt Sorunu, Kemalizm, Öncü Savaşı gibi tezlerini yeni bir bakış açısıyla ele almaya çalışmıştır. Bkz. Akyol, a.g.e., s. 72-73.

⁴²⁴ 1978’de, Devrimci Yol içerisinde yer alan Bülent Uluer, Paşa Güven ve Dursun Karataş’ın başını çektiği bir grup Dev-Yol’la bazı uyumsuzluklar yaşar ve sonuçtan ayrılarak bu örgütü oluştururlar. Bkz. Akyol, a.g.e., s. 84.

gelir, birlik, beraberlik içinde eğlenirdik. Hani çokta güzel tarafları vardı, herkes okurdu, okumayan ayıplanırdı, siyasi konularda, ekonomik, politik konularda bunlar konuşulur paylaşılırdı, sanat çok önemliydi. Biz Bahçelievler’de oturuyorduk, Bahçelievler de Ülkü Ocakları’nın merkezi idi, hatta bizim sokağın başında bir Ülkü Ocağı vardı. Ve gece gündüz bunların ODTÜ otobüsünden inen öğrencileri dövdüğü falan gibi şeyler duyardık. Tabii bazı şeyler zaman içinde anlaşılıyor, sanıyorum onları da vatan haini olarak gördükleri için, böyle bir algı yerleştirilmiş onların arasına ve daha sonraki değerlendirmelere göre, yani bu Ülkü Ocakları’nın falan son değerlendirmelere göre bir derin devleti etkileyen CIY gibi örgütlerin kurduğu gibi bir şey, diye bir sonuca vardık. Sanki hani bütün ülke çığırından çıkacakmış gibi bu gençlere algı yerleştirildi ve onlar, düşünen gençlerin üstüne salındı ve çok kişi öldürüldü, çok kişi gitti, 12 Eylül öncesinden bahsediyorum. Bana, hani gece geç dönmeme rağmen bir şey olmadı, kız öğrencilere belki hani bizim kültürümüzde de çünkü yok, bana bir şey olmadı, ama erkek öğrencilerin çok dövdürüldüğünü biliyorum. Ben de korkumdan cebimde bir maket bıçağı taşırdım. Gelki karşıma biri çıktığında bana ne bileyim saldırıda bulunduğu ne yapabilirdim, onu nasıl kullanabilirdim bilmiyorum, ama o maket bıçağı bana güç verirdi. Dolayısıyla bu 12 Eylül olana kadar olaylar bu minvaldeydi. Şimdi ben Deniz Gezmiş zamanını, 68 kuşağı olmadığım için bilmiyorum. Yaşamış insanlar şey derlerdi, o dönemde öğrenciye zorla bir şey yaptırılmazdı. Hâlbuki bizim zamanımızda biraz bir sürü şeyine gidildi. Yani bir şey yapılıyorsa herkes ona katılmak zorundaydı, katılamıyorum diye bir şey söz konusu değildi. Bir Ülkü Ocakları’na mensup, MHP’li bir kız arkadaşımız vardı, o mesela ODTÜ’yü kazanmış olmasına rağmen ODTÜ’de okuyamadı, böyle değişik şeyler de vardı. Bu gibi kişiler kendilerini gizledi, yani MHP tandanslı gibi, çok açık değilse okurken burada kendilerini gizlerlerdi.”

“Yani solcu olmak bir entelektüel bilgi, bilgi birikimi gerektiriyor, ama sağcı olmak için hiçbir entelektüel bilgiye ve zekâya sahip olmanız gerekli değil, düşünmeden iki tane kavram, din-devlet, gibi kavramları benimsediniz mi otomatikman zaten sağcı oluyorsunuz ve güç kullanıyorlar. Sol ideoloji, solcu demek insan seven demek, insan ayırt etmeyen demek, kafatasçı olmayan demek, halkların kardeşliği demek, bir halkın diğer halkına üstünlüğü için çalışmak değil bütün halkların mutluluğu birliği için çalışmak demek, sınıf farklarının olabildiğince en zarar vermeyecek duruma gelmesi

demek. E bu takım prensipler de tabii insanı bu ideolojiye yakın yapıyor. Sol bir örgütün içerisinde olmamama rağmen solun fikirlerini benimsemiştim ve bu bana hiçbir şey kaybettirmedi, kazandırdığı değer oldu ama. Mesela kendimi bir dünya vatandaşı olarak görmem. Yani yerelliğimi göz ardı etmeden, yerel değerlerimi kaybetmeden, insan ayırmadan tam bir dünya vatandaşı olarak hissediyorum ve bu konuda da daha huzurlu oluyorum.”

“Şöyle bir şey var, tabii ki yani bu solun geçmişte yaptığı yanlışlık gibi şeyler, biraz içindeki provokatörlerden de kaynaklanıyor. Solcu demek düşünen kişi demek, düşünen kişi demek kendini de farklı bir yere koyan kişi demek ve bu yüzden sol çok bölünmeye müsait, böyle bir şey var. Tabii ki bu zenginliği de kazandıran farklı boyutlar, farklı bakış açıları, ama belli durumlarda da solun birlikte hareket etmesi gerekiyor. Bunlardan kendine sol diyen bir kısmı aslında sol değil. Yani işte liberal olan, daha sonradan liberal değerleri savunan yani bu sermayenin çalışanı ezmesi gibi bir şeye, herhangi bir nedenle destek olan grup bence solcu dememeli kendine. Kendine isim koymak çok kolay, ama önemli olan o konulan ismin altını dolduruyor musunuz? Mesela şimdi sol bir örgüt var, ismini vermeyeyim, bu örgüt şimdi bu sermaye sınıfıyla ve yanlış politikalarını gördüğümüz kişilerle iyi şeyler olacağını umarak aynı safta hareket ediyorlar. Ama aslında bu büyük bir yalan, yetmez ama evetçiler bunlar, ama bu bir yanlışlık tabii. Onun dışında sol demek düşünen kişi demek, okuyan kişi, değerlendiren kişi demek.”

“Tabii ki kendimi onların gözüyle değerlendiriyordum, ne olduğumu biliyordum. Çünkü o kadar belli bir şablonla hareket ediyorlar ki çok hayal gücü kullanmaya gerek yoktu. Ben dediğim gibi insana değer veriyorum, ben hiçbir zaman onlara da şey olarak bakmadım, ama bu hatalarını görmeyeceğimiz anlamına gelmiyor tabii. Yani bazen böyle bir yazılanlara falan bakarım, çünkü bakmak lazım, ama çok zayıf argümanları tabii. Bazen böyle en profesör olmuşlarının bile yazdıklarına bir bakıyorum, yani bana o kadar basit, yavan geliyor ki, böyle içinde kafatasçılık var. Mesela diyelim ki Kürtlere karşı düşmanlık var, bunlar filan benim kabul edebileceğim bir şey değil, kafatasçılık filan. Argümanlar son derece zayıf, şu ana kadar güçlü bir şey göremedim içlerinde. O zamanlar Tercüman gazetesi filan vardı mesela, ama bunlar hep sermaye sınıfının şeyleri, ama bakardım. Bakmak lazım, değişik insanlar nasıl düşünüyor diye, ama ben de mesela birtakım solcu denen kişilerin yaptığı gibi onları da silip atamam, bu benim

komşumdur, arkadaşımıdır. Olabildiğince tartışmaya girmemeye çalışıyoruz o kişilerle, yani çünkü gerek yok. Gerek yok dediği bir yere götürebilecekse o konuşmalar tamam, ama bakıyorsunuz ki alt yapı çok zayıf, yani neyi tartışacaksınız. Bir iki tane şablonun arkasından gidiyor, onun için gerek yok yani.”

“Taraflar uzlaşmazdı, çünkü yanlış provokasyon, provokatör hareketler, derin devlet işin içindeydi. Şimdi MİT dediğimiz şeyin içinde de nelerin döndüğünü görüyoruz veyahut da polis dediğimiz gücün içinde de neler döndüğünü görüyoruz, askeriyenin içinde bile, çeşitli politikacıların arasında bile. İşte Amerikancılar var, Almancılar var, şucular var, bucular var, yani herkes bir şeylerin yararını daha ön plana çıkarmaya çalışıyor. O arada olan da Türk milletine oluyor. Bir sol örgütü bile sol örgüte karşı kışkırtıyorsa, mesela hep şeyi onaylarlar, mesela şimdi diyelim ki AKP nasıl birbirine yapışmış, aradan çatlak ses çıkmıyor, çünkü bu bir sürü psikolojisidir. Bir solcu sürü psikolojisine olabildiğince girmemeye çalışır. Arada da belki girdiği durumlarda olabilir, ama her zaman insanın özgür iradesi ile düşünüp mesela bazı politikacıları çok takdir ediyorum. Bakıyorlar ki yapılan icraatlar son derece yanlış, kendi haklarını kaybetmeyi göze alarak o yanlışlığa karşı çıkıyorlar, diğerleri zaten yani yanlışlıklara kendi çıkarlarını kaybetmemek için göz yumanları zaten ben insan sınıfına sokmuyorum. Çünkü insan demek kendi çıkarını düşünen demek değil, Çanakkale’de eğer o insanlar kendi çıkarlarını düşünselerdi yapamazlardı. Yani bu ülkenin bölünmesinin birinci nedeni dediğim gibi yıllar yıllar öncesinden yapılan bir planın parçası olması. Çünkü sizin eğer lügatinizde böyle bir şey yoksa yani o zaman düşünün televizyon tek kanal, şimdi internetimiz var pek çok şey görebiliyoruz, alternatif kaynaklarımız var, gözümüzü açabilecek şeyler var. Mesela ben Almanya’ya gittiğimde Almanları suçlamıştım, siz nasıl böyle bir soykırım yaptınız, diye. Biz ne olduğunun farkında değildik diyorlar, ulaşabileceğimiz bir kaynak yoktu. Tabii haksızlar genelde ama haklı oldukları bir nokta da olabilir, sizi uyandırabilecek bir şey yoksa ne yapacaksınız. Tabii onun için yani gençliğin verdiği o ateşli heyecanı da kullandılar bu işi yapanlar. Ta 68 zamanından beri çok basit hakları çok yanlış gören devletin de çok hataları var bu konuda.”

“Yaşananlar dolayısıyla üzülyorduk ve bunun bir an önce hallolması gerektiğini düşünüyorduk her açıdan. Ama askeri darbe buna bir çözüm değil aksine daha büyük problemlerin başlangıcı oldu. Maalesef bunlar hep dış mihrakların planlarıydı, biz de

bunlara uyduk ve bu günlere gelindi, çok az bir şey kalmış gibi planlarının son darbelerini vurmalarına bu dış mihrakların. Bunları söylediğimiz zaman bu komplo teorilerine kulak asmayın, bunlar hurafe gibi şeyler söyleniyordu, ama şimdi bakıyoruz ki, ben şunu söyleyeyim size, Aydınlık dergisi alıyordum ve aldığım zaman içim kararıyordu. Öyle planlar gösteriliyordu ki yani bu kadarı da olmaz diyordun, ama bu söylenenlerin hepsi bir bir gerçekleşti. Yani onun için Türkiye'nin bu acıklı durumu o zamanlara dayanıyor ve büyük bir planın parçasıyız ve o plan içinde oynuyoruz.”

“Bildiğim kadarıyla sağ destekleyen çok kurumlar vardı, devlet kurumu falan. Dediğim gibi Ülkü Ocakları'nın kurulmasını falan ben dış kaynaklara bağlıyorum. Herkes sağın hizmetindeydi zaten, sola yardımcı olan bir şey yoktu. Mesela Rusya'dan falan bilgi birikimi konusunda yardım alınmış olunabilir. Mesela şimdi nasıl Suriye konusunda değişik dünya güçleri birbirlerini dengelemek zorunda kalıyorsa o zaman da belki öyle olmuştur, ama her zaman sermaye sınıfı sağın yanındadır, yani hiçbir zaman solun yanında olmamıştır. Çünkü sol ezilenin yanında olduğu için, ezen bir şey onu istemez, desteklemez. Onu niye desteklesin, destekler görünse bile gerçekçi değildir yani.”

“Daha önce de askeri müdahaleler yaşandığı için böyle bir şey yaşanabileceğini düşünmüş olabilirim, tam hatırlamıyorum. Ama daha önce yapılan askeri müdahalelerden bu müdahale oldukça farklıydı. Daha öncekiler diyelim ki 60 ihtilali, o zaman doğmamıştım, ama bana anlatılanlardan, okuduklarımdan gördüğüm kadar 60 ihtilali ülkenin yanlış gidişatına engel olmak için yapılmış ve 60 ihtilalinden sonra yapılan anayasa da birtakım hataları düzeltmek, daha demokratik bir yola gitmek için yapılan bir şey. Hâlbuki 12 Eylül'le yapılan anayasa öyle olmadı. Yani seçim yasasındaki partilerin temsil edilmesi, bilmem ne, her şey demokratikleşmekten çok antidemokratik bir yönetime doğru bizi getirdi.”

“Darbenin yapıldığını ilk olarak nasıl öğrendiğimi inanın hiç hatırlamıyorum. Hafızam çok kuvvetli değil, radyodan mı televizyondan mı, televizyondan olabilir. Ankara'da mıydım, Ankara dışında tatilde miydim onuda hiç hatırlamıyorum. Yani o konuda kafamda bir boşluk var onu silmişim. Ama sonrasında işte özgürlüklerin kısıtlanması tabii bizi çok rahatsız etti en başta. Özgürlükleri derken insan nerden değerlendiriyor, en başta kendi yaşadıklarından hareketle değerlendiriyor. Bıçakla

kesilmiş gibi sağ sol kavgası bitti, hani o zaman biz anlamadık ilk önce. İlk önce sanki bir huzur geliyor, ferahlık geliyor gibi oldu. Ama sonra bir baktık ki daha da çok baskıcı olaylar döndü. Başlar ayak oldu, ayaklar baş oldu, durumu vardır ya öyle bir duruma dönüştü. Başlar, ayaklar derken şunu demek istiyorum; düşünenler tukaka oldu, düşünmeyen ama belli sınıfların çıkarına hizmet edenler, belli dış odakların, dış hizmetlerin çıkarına hizmet edenler baş oldu. İnsanlar hiç hak etmedikleri yerlere geldiler ondan sonra Turgut Özal'ın politikaları Türkiye'yi bambaşka bir mecraya sürükledi. Tabii bunları hazırlayan hep 12 Eylül darbesi oldu. Getirilen yasaklar, yasak kitaplar, yasak bilmem neler tabii her konuda etkiledi bizi. Toplumsal hayatımızdaki kısıtlamalar, ondan sonra birdenbire ekonomik durumda bir değişiklik yaşandı, işte ben zengini severim şeyiyle, bir süre sonra bir baktık ki Türkiye bizim eski Türkiyemiz değil, bambaşka bir ülke olmuş, her açıdan. Bu arada tabii çok işkenceler oldu, ben bir örgüt üyesi değildim, içeriye atılan herkes de örgüt üyesi miydi bilmiyorum, ama mimlenen pek çok kişi içeriye atıldı ve bir kız arkadaşımızın, sınıf arkadaşım değildi, ama aynı fakültedendik, makatına copla girildiği, ağır hasta olduğu, birtakım insanların akli dengelerini yitirdiği, birtakım insanların paranoya yaşadığı, takip ediliyormuş gibi bir şey, yani bir sürü beyin de böyle şeye kaydı. Çünkü aslında bazı psikolojik sorunlar doğuştan geliyor, genlerle taşınıyor gibi düşünülse de yaşanan büyük korkular nasıl insanın bağışıklık sistemini bozuyorsa aynı şekilde ruhsal sistemini de bozuyor. O yüzden bazı tanıdıklarımızdan öteki tarafa geçen, psikolojik hastalıklar yaşayan kişiler de oldu. Çok büyük bir beyin kaybı oldu, çok büyük bir kısmı içeri atıldı yani bunları görmek hoş değildi. 12 Eylül olduğu zaman sanki bir anda her şey süt liman olmuş gibi geldi ve insanlar Evren'i bir anda kurtarıcı gibi algıladı. Fakat zaman içinde bakıldı olay pek de öyle değil. Kitap yakılması, yani bu en utanç verici tarihimiz için, Türkiye tarihinin en utanç verici dönemlerinden bir tanesi. Evlere girilip işte sakıncalı bulunan kitapların yakılması, çok büyük bir beyin kaybı, gerek hapsederek, gerek işkence yaparak, gerek ölümlerine neden olarak ve zaman içinde anlaşıldı ki bu darbe Amerika'nın veya İsrail'in yaptırdığı bir darbe. Yani bu darbe bir halkın kendi sorunlarını kendi içinden halletmek için yaptığı bir şey değil. Bunların tabii hepsi zamanla anlaşıldı, zamanla görüldü. Özgürlükler çok kısıtlandı bizim mimarlık fakültesinde geceleri çalışabiliyorduk, o çalışma haklarımız kaldırıldı, girişler çıkışlar tek girişe indirildi. Yani 12 Eylül öncesi dönem huzurlu değilse bile 12 Eylül sonrası yaşananlar onu katladı. Zaten gördük ki 12 Eylül öncesinde yaşanan olaylar 12 Eylül'ü

hazırlamak içinmiş. Yurtdışında birtakım beyin takımları falan var, yani bir beyin fırtınası yapıyorlar, belli amaçlara nasıl varacaklarını düşünüyorlar, 12 Eylül’de askerler bu darbeyi yapması, bu işkenceleri yapması da bu günü hazırladı. Onlar muhtemelen önceden düşünülmüş bir planın parçasıydı. Doğrusu bugün vatani korumak için, vatanın bütünlüğünü sağlamak için çeşitli argümanlarla ortaya çıkan insanlar, askerler içeriye atılıyor bir gerekçeyle ve pek çok kişide buna karşı çıkmıyor. Çünkü asker zamanında çok işkenceler yaptı, çok sıkıntılar yarattı halk arasında. Bütün bunlar da bir öngörü, tabii biz bu plana nasıl uyduk, çünkü belki bizim böyle bir beyin takımımız yok, bizi koruyacak, bizi böyle şeylere karşı uyaracak ve halkımızda saf, iyi niyetli. Bu MHP’deki, Ülkü Ocakları’ndaki insanlar da bizim insanlarımız, onlarda kendilerine göre iyi yaptıklarını düşündüler. Ama çok kötü bir şeye neden oldular, tabii bunu kabul etmeleri çok zor, çünkü argümanları ne, dini korumak, vatani korumak, bilmem ne. Karşılarındakileri de vatan haini gibi algıladıkları için. Zaten yaşansın diye her şey planlandığı için yani öyle bir şeyi düşünmek pek mümkün değildi. Çünkü bunlar kendinden alevlenen, kendinden ateşlenen şeyler değil. Tıpkı Madımak Oteli⁴²⁵ gibi, ondan sonra Maraş katliamı gibi, bunlar halkın kendi içinden yaptığı şeyler değil, bu dış odakların yaptırdığı şeyler. O yüzden zaten her şey bizi ona götürmek için planlanmıştı. Ve biz birer piyon olarak bunun içinde oynadık ve halen de oynanıyor.”

“Darbeden sonra öğrencilerin o ateşli hallerinin sönmemesi mümkün değil, çünkü müthiş bir baskı vardı. Herkes kendi kimliğini gizlemeye çalıştı, kendi durumunu gizlemeye çalıştı. Yani öğrencilerin bir dönem okulda bir ağırlığı kalmadı. Öncesinde bazı şeylerin zorla yaptırılması da benim onayladığım bir şey değildi, ama yani bunların altında yatan başka şeylerde vardı, onları kim yönlendiriyordu, kim yapıyordu şimdi de ODTÜ’de bazı şeyler oluyor, bazı gruplar birbiriyle çatışıyor. Yani bunların içinde de kesinlikle provokatörler var. Yani öğrencinin şeyi bir dönem bayağı bir etkilendi, sonra zaman içinde tekrar bir politize olan bir grup kendine göre çalışmalar yapmaya başladı zaman içinde. Yani büyük bir şok yaşandı, gözaltılar, hak eden-hak etmeyen, diye zaten öyle bir şey denemez ki gözaltına alınması gereken kişiler gözaltına alınmadı. Kimdi gözaltına alınması gereken kişiler, bu vatanın bir parçası olduğunu unutup, bu vatanın

---

⁴²⁵ Madımak Olayı, 2 Temmuz 1993’te Sivas’ta düzenlenmiş olan Pir Sultan Abdal Şenlikleri sırasında Madımak Oteli bir grup tarafından ateşe verilmiştir. Bu Sivas Katliamı, Madımak Katliamı veya Madımak Olayı diye tarihe geçmiştir. Olay sonucunda çoğunluğu Alevi olmak üzere yazar, düşünür ve ozanlardan oluşan otuz üç kişi ve iki otel görevlisi hayatını kaybetmiştir. Ayrıca birçok kişide yaralı olarak kurtulmuştur. Bkz. http://tr.wikipedia.org/wiki/Sivas_Katliamı.

aleyhine işler yapanlar. Onlar gözaltına alınması gerekirken, bu vatanın iyiliği için çalışan insanlar içeriye alındı, şimdi de olduğu gibi. Eğitim üzerinde, hani işlenen konuları etkilemedi, her bölümün kendine göre bir programı vardı, öyle de devam etti. Ama tabii 1402'lik olup pek çok kıymetli öğretim görevlisi üniversitedeki işlerinden oldu, çok büyük sıkıntılar yaşadılar. Çok değerli bir hocamızı yurtdışına iş aramaya gidip dönerken uçak kazasında kaybettik, çok değerli bir sanatçıydı. Yani bir kısmı içeriye atıldı, baskı altına alındı, gözaltına alındı, dediğim gibi düşünceye karşı savaş açtı 12 Eylül. İnsanları düşünmeyen bir hale dönüştürmek için, çok büyük bir kan kaybı yaşandı. Tabii hocaların gitmesi eğitimin niteliğini de etkiledi. Bir de birtakım kılık kıyafet yönetmelikleri falan getirildi. Mesela hocalar sakalla giremez filan, birtakım böyle bir kısıtlamalar da geldi. Mesela ODTÜ'nün kendine göre bir özerkliği falan vardı o kayboldu, hoca maaşlarında müthiş düşüş oldu zaman içinde, böyle şeyler de yaşandı.”

“Türkiye'nin o süreci yaşamasına neden olan, o günlerdeki herkesi lanetliyorum. Yani çok güzel özellikleri olan, kardeşçe yaşayan bir ülke iken bizi bu günlere getirenlere müthiş bir öfke duyuyorum. Yani dış odaklara öfke duyamam, çünkü zaten onların hedefi rezerv devletler yaratmak falan. Bunlara kendi çıkarları için onay veren, itaat edenlere her türlü, yani sermaye sınıfından tutun, en basit teknisyenine kadar herkese müthiş bir kızgınlık duyuyorum. Şu anda elimden geldiği kadar da herkesi sağlıklı düşünmeye itmeye çalışıyorum, ama Türkiye öyle bir duruma geldi ki herkes kendi çıkarına bakıyor, ileriye göremiyor. Hâlbuki bir satranç oynarken yaptığımız gibi her hamlede bir ileriye düşünmemiz lazım. Tabii insanların bir kısmı da bunu mecburen yapıyor, köşeye sıkıştığı için yapıyor. Onun için olabildiğince yaşamımızda bu köşeye sıkışmamıza neden olabilecek şeyleri yapmamamız gerekiyor. Çünkü yaptığımız zaman ve bunlar yakalandığı zaman, ortaya çıktığı zaman bizi belli şeyleri yapmaya mecbur kılıyor. Ama bu saatten sonra burada yapabileceğimiz şey; olabildiğince insanları sen sucusun, sen bucusun diye ayırmadan tek bir amaç için bir arada olmak. Şimdi mesela MHP'lilerle bir solcunun aynı fikirde olması utanç verici gibi geliyor, ama değişen gündemler, değişen koşullar insanların geçmiş şeyleri unutarak, unutmak zorundayız bazı şeyleri, dersimizi alacağız ama unutacağız, bunların, yani halkımızın bir birlik beraberlik içinde düşmana karşı savaşması gerekiyor. Çünkü Türkiye şu anda Kurtuluş Savaşı öncesinden daha kötü bir tehdit altında.”

“Yargılanamaz, yani bunu yapamazlar, çünkü 12 Eylül’ü yargılamak demek Amerika’yı, Amerika-İsrail kombinasyonunu neyse, onu yargılamak demek olur. Bu yüzden yapamazlar. Yani bu bir hurafe, 12 Eylül’ü yargılayacağız diye başka şeyler yapıldı. Onunla yola çıkıp esas yargılanması gereken kişileri yargılamayıp, başka şeylere yol açtı, yani o yüzden bir hurafe, bir hikâye ve ben buna inanan solcuları da saflığını ayakta alkışlıyorum. Yani buna nasıl inandılar, nasıl güvendiler, yetmez ama evetçiler bunlar, destek oldular inanamıyorum yani böyle bir şeye.”

“Günümüz gençliği zevk, tatmin, kişisel mutluluk üzerinden giden bir gençlik olarak görüyorum. Ama bunun dışında istisnalar da var tabii ki, bütünü hayrını düşünen kişiler de var. Ben de dilimin döndüğünce insanlara bunu anlatmaya çalışıyorum, öğrencilerimizle sohbetlerimizde de hayatın kendimizin hayatı olduğu, ama geçmişte de atalarımızın yaptığı gibi bütünü hayrını da gözetecek şeyler yapmamız gerektiğini belirtiyorum. Öğrencide korkunç bir değişiklik oldu, her açıdan, her konuda büyük bir değişiklik oldu. Kültürsüz bir gençlik oldu, okumayan bir gençlik oldu, daha sıkılmaya yönelik, sıkılmamak için eğlence arayan, hayatı eğlence olan bir gençlik oldu, böyle bir sakıncası var. Biz de bir eğitimci olarak kendi üzerimize düşeni yapmaya çalışıyoruz bu açıdan. Tabii ki bu 12 Eylül’den sonra anne babalar, geçmişte düşünen kişilerin başına gelenleri görünce, öğrencileri, çocukları olabildiğince uzak tutmaya, apolitik olmaya ittiler. Bu da tabii bir sakınca yarattı, şimdi müthiş bir apolitik gençlik de var, dolayısıyla sorun çok büyük, yani dediğim gibi Kurtuluş Savaşı öncesinden çok daha büyük iç hainler, iç düşmanların olduğu bir sorun var.”

Ek-18: Mehmet SEYİTDANLIOĞLU İle Yapılan Görüşme Metni:*

“O yıllarda üniversite öğrencisi olmak her zaman olduğu gibi güzeldi aslında, ama tabii sokakta sağ-sol çatışmaları olduğu için tehlikeliydi. Her yere gidip gelmek pek doğru değildi. Bazı yerlere gitmezdik. Yine de güzeldi.”

“Benim için sağ ve sol kavramları, İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanan soğuk savaşta, Amerika ile Sovyetler Birliği’nin çekişmesinin kurbanı kişiler.”

“Ben Keçiören’de oturuyordum, ora daha çok ülkücü MHP idi. Arkadaşlarımda hep öyleydi, ama insanları dövüp mövüyorlardı, o yüzden pek katılmak istemedim. Sola baktım onlarda öyle, aynen. O yüzden uzak durmak istedim, belki biraz da korkak mı davrandım bilmiyorum, ama herkesle arkadaşım yalnız, ayırmazdım yani. Okulda da, Dil-Tarih’te de gerçekten karışmak istemeyen bir sürü arkadaş da vardı, onlarla beraberdik yani. Zaten diğerleriyle de beraberdik. Onlar bu tür işlere karışıyorsa, biz görmezdik. Zaman zaman her iki taraftan da bizi kendi taraflarına çekmeyi deniyorlardı, ama karışmıyorduk, karışmayana da karışmıyorlardı.”

“Türkiye’de bir sürü genç öldü, bir sürü genç öldürdü, katil oldu, bir sürüsü hapse girdi, yaralandı. Aileleri, eşleri, anneleri, babaları, nişanlıları, sözlüleri perişan oldu. En nihayetinde ondan sonrada 12 Eylül’ün gerekçesi oldu onlar, ardından da 12 Eylül geldi. 12 Eylül olduğu zaman herkes sevindi önce, iyi oldu dendi, kardeş kavgası hiç olmazsa biter dendi. Ondan sonra askerler memleketi perişan etti. Maalesef her iki tarafa da çok daha kötüsünü yaptılar. Birini çok ezdi, birini yok etti. Olması gereken dengeyi yok etti. Bir sürü arkadaş eziyet gürdü.”

“Engelleyecek bir güç yok ki, şimdi Türkiye 74 milyon, o zaman herhalde 50-55 milyon civarında olması lazım. 55 milyon nüfuslu bir ülke içerisinde bir milyon kişilik silahlı bir güç, o askerleri de kontrol eden elli bin-yirmi bin neyse bir subay kadrosu. Onlar ne derse o oluyor, her zamanda böyle yani. Böyle bir ülkede demokrasi gelişmez, olacağı bu, ama o da zamanla olur, biraz daha zamanımız var galiba.”

“Sevindim, sevindik çünkü eve gidip gelmek bile zor olmuştu. Ondan sonra sokakta insanlar öldürülüyordu, her caddeden, sokaktan geçemiyordun, bazı sokakları sol zapt etmişti, bazı sokaklar sağ. Böyle kâbus gibi bir ortamdı. Memnun olduk,

* Görüşme 20 Temmuz 2012 tarihinde Ankara’da yapıldı.

sevindik ilk başta oh dedik yani bu iş bitsin, öyle bir duygu taşıdık, bütün herkes. İki-üç-dört ay geçtikten sonra yavaş yavaş bu sefer askeri idare zulme yöneldi, ondan sonra da Türkiye buna üzüldü. Zaten 12 Eylül'de Türkiye'nin kaybettikleri hiçbir zaman telafi edilemez, hiçbir zaman.”

“Söylenen işte bu kardeş kavgasını durdurmaktı, ama sonra anlaşıldı ki askeri müdahaleye zemin hazırlamak için biraz kışkırtmalar da olmuş el altından. Benim tahminim şimdi biraz Amerikalıların işiydi bu. Yani Türkiye'yi gene kendi istediği yörengede tutmak, kendine bağlı bir müttefik olarak tutmak içindi. Bütün bunları manipüle etti. Vardı kendi aramızda zaten bu tür şeyler aslında, olabilirde. Demokrasinin gereğidir, herkes sebze meyve değil ya herkesin bir görüşü olacak, ama bu tabii bu tür bir çatışma işine dönüşünce bunu da işte herkes kullandı. Ama başları galiba Amerikalılar.”

“Müdahale öncesinde Ankara Üniversitesi Türkiye'nin en gözde, iyi üniversitelerinden biriydi. 12 Eylül'den sonra bir kısım hocalar solcu diye, 1402 sayılı kanuna tâbi tutularak üniversiteden uzaklaştırıldı, geri kalanı aynen devam etti. YÖK'ü kurdu, Doğramacı'yla birlikte, 12 Eylül. Ondan sonra işte kendi istediği gibi zapt u rapt altında tutmaya çalıştı. Ama arada olan bilime oldu. Bilim geri gelemeyecek kadar geri gitti, standartlar düştü. YÖK'ün faydaları oldu, bilim daha yaygınlaştı, gelişti, bir sürü üniversite açıldı, ama öbür yandan da sığlaştı, verimliliğini, kalitesini kaybetti. Bir daha da geri getirilemez, kazanılamaz. Öğrencilerden bu olaylara karışan, sağcı olan arkadaşlar, solcu olan arkadaşlar, tutuklandı, onlar ayrıldı, gitti. Hiçbir şeye karışmayanlar eskisi gibi devam etti.”

“Türkiye tabii imparatorluktan beri bir askeri vesayet yaşadı, yaşıyor da. Bu tür şeylerin olmaması, askeri vesayetin olmaması gerekiyor. Öbür yandan ordu olmalı yani her ülkenin ihtiyacı olan, çok önemli bir kurum. Olmalı, ama bu şekilde bir kontrollü demokrasi bazı zararlar verdi. Kontrolsüz olursa nasıl olur bilmiyorum ama onu da göreceğiz, birde işin o yönü var. Yani askerleri eleştiriyoruz, yer yer haklıyız, ama siviller de, politikacılar da demokrasiye uygun davrandılar mı dersek, bence hayır.”

“Eğer Türkiye'de 1923'ten beri 1960 İhtilali, 1970'ler ve 12 Eylül olmasaydı bugün Türkiye çok ileri, gelişmiş bir ülke olurdu. Bu üç büyük felaket bize çok zarar verdi.”

“Aynı çizgiyi takip ederdim, yani kimseye zarar vermezdim. Tek bir fiskem bile olmamıştır, kötü sözüm olmamıştır hiçbir kimseye, ne sağa ne sola, öyle de yaşadım memnunum. Başkalarının gazına gelmemiş oldum, alette olmamış oldum, ama bu diğer ülkücü, devrimci kim neyse o arkadaşları da halen severim, saygılıyım. Onlarda ideallerle, vatanseverlikle davrandılar. Yani öyle gözüküyor. Ama onları, bütün yaşanan o olayları Türkiye, dünya başka türlü değerlendirdi, ama onlar gençtiler, iyi niyetlilerdi.”

“Bence hepimizin, başta politikacılar, aralarında anlaşılamamakla onlar, askeri liderler, dış dinamikler, sadece dış dinamik derken Amerikalılar yaptı demekte haksızlık olur. Bu iç-dış bir sürü şartın bir araya gelmesiyle olan bir şey, ama sonuçta memleket zarar gördü.”

“Yargılanması gerekirdi, ama bir senaryo diye görünüyor. Kamuoyunu kandırmak. İşte biz askerleri kontrol ediyoruz gibi göstermelik bir şey.”

“Ben 2001-2002 yılında Kıbrıs'ta hocalık yaptım, tabii KKTC'de. Oradaki Türkiye ve Türk düşmanlığını yakından yaşadım. Hayatımı kökten değiştirdi. Bizim burada birbirimize karşı düşmanlıklarımız, kıyıcılıklarımız, bu muhalefetimiz çok yanlış. Adamlar hem Kıbrıs'ta hem de Avrupa'da, dünyanın her yerinde bizi ayırmıyorlar, tümümüzü aşağılıyorlar. Onun için aklımızı başımıza toplamamız lazım, birbirimize saygılı olup memleketimizi XXII. Yüzyıla sağlam taşımamız lazım.”

Ek-19: İhsan İle Yapılan Görüşme Metni:*

“Üniversiteli olmak bir ayrıcalıktı, üniversiteye girmek. Bunun gururunu biz taşıdık o dönemde, birde o dönemlerde ülkede çok fazla üniversite mezunu pek yoktu, tabii bu kadar üniversite vesaire de açılmamıştı. Bizim fakültemizde o zaman iyi bir puanla alıyordu, fakülteye girdiğimizde sanki alçak dağları biz yarattık gibi bir hava vardı, ama daha sonra öyle olmadığını gördük tabii. O dönemin jargonu okumaktı diyelim. Yani her türlü kitabı okumak, her türlü fikri okumak, şu andaki gibi tarafsız veyahut da apolitik bir durum değildi. Herkes dünyada ne oluyor ne bitiyor, ülkede ne olup ne bitiyor bunları çok iyi bilmek zorundaydık. Her türlü kitabı okuyorduk, bu kitaplar milliyetçi kitaplar, Marksist kitaplar, İslami kitaplar yani daha doğrusu İslami demeyelim de dini kitaplar, dünyanın her tarafındaki ideolojileri ciddi şekilde takip ediyorduk. Tabii önceleri ta liseden başlayan hatta ortaokuldan başlayan bir fikir tartışması şekliyle gelişti olaylar, fikir tartışması daha sonra şiddete, kaba kuvvete dönüştü. Kişiler kendilerini fikirden ziyade artık kurşundan, mermiden korumak gibi bir durum olunca bu sefer de gruplaşmalar, ciddi şekilde gruplaşmalar oldu. Tabii bu gruplaşma neticesinde de genç insanlar, hepimiz genciz, şu anda da mesela o dönemdeki kavga ettiğimiz insanların birçoğuyla görüşüyorum, ciddi fikir tartışmalarında da bulunuyoruz. Ha belki üzerinden yirmi beş-otuz veya kırk sene geçti bilemiyorum, ta ortaokuldan beri sayarsak üzerinden uzun bir süre geçti. Ama şu bir gerçek ki o dönemin fikir tartışmaları daha sonra işte birilerinin de herhalde araya katalizörlük yapmasıyla kavgaya dönüştü. Bu katalizörlüğü ben inanıyorum ki iki tarafta yapmadı. Biz de yapmadık, onlarda yapmadı, karşı tarafta yapmadı, ama tabii genç insanlar karşı karşıya geldikten sonra her şeyde oldu yani, kavgada oldu dövüşte oldu. Biz ciddi şekilde, yani ülkücüler olarak söylüyorum ben bunu, karşıımızdaki insanlarla fikir tartışmasına girmeyi çok istedik, ama o insanlarda ciddi bir mutaassıplık vardı kendi ideolojileri doğrultusunda ki benim bulunduğum ortamda değişik görüşler, ailede değişik görüşler vardı, tek stabil bir görüş yoktu ailede. Yani Marksist görüşte vardı hatta ta ilerisine giden görüşler de vardı, Marksizm’in daha önünde olan görüşler de vardı ailede, İslami görüşte vardı, ülkücü görüşte vardı. Ama o zaman şu anda kendilerini çeşitli cemaat, İslami grup vesaire diye tabir eden insanların hiç biri yoktu. Onların birçoğu futbol oynuyordu, birçoğu ortada yoklardı yani öyle fikirleri falan da

---

* Görüşme 18 Aralık 2012 tarihinde Ankara’da yapıldı.

yoktu. Kendileri ile tek tük karşılaştığımızda onların ‘biz fikir beyan etmeyiz, Allah razı olsun’ gibi böyle garip garip savunmalarla geçtirdiklerini biliyorduk. Şimdi de çok ideolojik oldular, ama altları boş yani boş bir ideoloji. Bir kargaşa ortamı diyemeyiz ama birilerinin katalizörlüğü ile bir nesli biraz yıprattılar. Yani aile ortamı olduğu için, aile derken birinci derece akraba diyemeyiz ona, ama ailede ikinci, üçüncü, dördüncü derecedeki diyebileceğimiz akrabalara, zaman zaman bir araya geliyorduk, mümkün olduğunca da, herkes birbirini biliyordu, siyasi konulara çok girmemeye gayret ediyorduk. Çünkü girdiğin zaman bir anda ortam elektrikleniyordu, tabii gençliğin de verdiği bir şeyle, mümkün olduğunca girmemeye çalışıyorduk. Hatta bazen yakın komşularımızdan, eskiden yakın komşumuz olup da daha sonra başka yerlere taşınmış olan, ideolojilerini tam bilemediğimiz komşularımızla oturup sohbet ettiğimiz zaman, hiçbir siyasi jargon kullanmadan yaptığımız sohbetlerde, aynı şeyleri düşündüğümüz ortaya çıkıyor. Fakat daha sonra öğreniyoruz ki yüz seksen derece birbirimize zıtız, öyle durumlarda oluyordu, ama dediğim gibi de mümkünse aynı ortam da çok ideolojik tartışmalara girmiyorduk.”

“Tabii o zaman ki tüm ailelerin şu kaygısı vardı, ideolojik olarak herhangi bir tepki gelmedi, fikir olarak da bir tepki gelmedi o anlamda bir sıkıntı yoktu, fakat ortamın karışık olmasından dolayı tüm anne babaların tabii bir tepkisi vardı, bu sağ sol fark etmiyordu. İşte ölmesin, hapse girmesin, başına bir iş gelmesin yani ailenin ancak böyle bir kaygısı vardı.”

“Biz kendimizi ülkücü olarak tanımlıyorduk. Biz aksiyoner bir görüştüğ, herkes teze karşı antitezle olarak ortaya çıkan bir görüş olarak algılamaya çalışır bizi, ama biz öyle değildik. Biz aksiyoner, ciddi ideallerimiz olan hatta dünyayı yöneteceğimize inanan bir gruptuk. Biz solu ayrı ayrı gruplara ayırmaya gerek duymazdık, işte Kürtçüsünden veya sosyalistine kadar ayırmıyorduk. Yani hepsini sol olarak kabul ediyorduk, ama biz sağcı değildik onu söyleyeyim.”

“Ben bu ideolojiyi ta çocukken benimsedim. Aileden falan da değil, oturduğumuz yerde şöyle bir yazı gördüm ben 1967 yılında falan, duvara biri yazı yazmış ‘Tanrı Türk’ü korusun ve yüceltsin’ diye. Şimdi bu yazı ne demek diye düşündüm, çocuktum Tanrı Türk’ü korusun ve yüceltsin. Mahallede böyle birkaç kişi bu yazıyla dalga geçti. Bu ne demek, Tanrı korusun, korusa ne olur, korumazsa ne olur diye. Yani kötü bir şey

mi yazılmış, kendi kendime öyle düşündüm. Bu ne demek bir öğreneyim bakayım şunları dedim. Daha sonra tabii 1969'da, yani 10 yaşındayım, o çocukluğun verdiği bir şeyle sempati duymaya başladım. Yani kimseden bir telkin falan yok. Daha sonra tabii zaman geçtikçe okumaya başladım, araştırmaya başladım. Ben sosyalizm jargonunu da çok iyi bilirim, Marx'ın kitabı Das Kapital'den tutun sosyalizmin dünya tarihini sınıflandırmasına kadar bütün kitapları da okudum. O aralık fikirle ilgili çok fazla bir kitap yoktu, onları okudum, onların içinden kendime göre yanırları gördüm. Şimdi mesela dünya sosyalizmini, dünyanın tarihini tarif ederken sosyalistler beş altı aşama tabir ederler. İşte derler ki ilkel komünizm, feodalizm, kapitalizm, kapitalizmden sonra sosyalizm, sosyalizmden sonra komünizm, dünya bu beş aşamadan geçecek diye söylerlerdi. Baktım ki dünya beş aşamadan geçmiyor, yani çocukken bile bunu fark ettim. Tamam, ya komünizmden sonra ne olacak dünya, başka bir rejim olmayacak. Bakıyorum öyle bir şey yok, yani dünya üzerinde bu ideolojiler adil, adaletli bir sisteme dayanmadığı müddetçe yıkılmaya mahkûm, onları fark ettik çocukluk görüşümüzle. Daha sonra tabii ki içinde Türklük unsuru geçtiği için, biz de Türk'üz yani bunu inkâr edecek halimiz yok. Türklük kavramını da ülkücüler olarak hiçbir zaman ırk olarak kabul etmiyoruz. Türklük bir ırk değildir, onu özellikle söyleyelim. Türk, bu toplum içinde yaşayan tüm halklarının tamamına verilen adıdır. Eğer bu toplum içinde yaşayan bu halkları biz ayırmaya gidersek ki Osmanlı'nın son zamanları öyle olmuş ve param parça olmuş, herkes kendine yeni bir kimlik arama durumunda kalmış. Şu anda bir millet vafına sahibiz, Türk milleti diye ve bu Türk milletinin ideolojisi de ülkücüler tarafından geliştirilecek diye düşündük o zaman.”

“Bizim bir Turan fikrimiz vardı, halen de devam ediyor, bu sönmüş değildir, alternatif değildir bu fikir, yani bir sosyalizme, komünizme veya herhangi bir şeye alternatif bir fikir değildir bu Turan fikri. Turan birliği şekliyle düşündüğümüz de biz dünyayı, daha doğrusu önce Türk milletini ayağı kaldıracamız, daha sonrada tüm İslam âlemini, daha sonrada dünyaya hükmedeceğiz diye bir düşüncemiz vardı, halen o düşüncemiz devam ediyor. Tabii ki bütün fikir sahipleri, kendi fikirlerinin ülkede hâkim olmasını ister, bu bir gerçek. Ama biz o gençliğin verdiği heyecanla da, daha halen o heyecan devam ediyor, biz bu dünyayı yöneteceğimize inanıyoruz, kendimizi o şekilde yetiştirdik. Yani şu anda da hiç kimseye bir düşmanlığımız, kinimiz falan da yok. Birazda şu gurur verdi bize, sosyalizmin dünyada yıkılması bize biraz gurur verdi, bak

söylüyorduk yıkıldı, oldu. Rusya bunların ağa babasıydı yıkıldı ve en azından beş tane Türk devleti, bir de bir sürü kardeş topluluk ortaya çıktı. Tabii bu bizim inandığımız ideolojik anlamda bizim hoşumuza gitti, dediğimizin doğru olduğu ispatlandı, dediğimiz doğru diyerekten de o karşıdaki insanları da aşağılama filanda yapmadık yani o da ayrı bir konu.”

“İdeolojik anlamda hiçbir yanlışımız veya eksikimiz yoktu. Zaten ideolojik anlamda bir yanlış olduğuna inandığımız anda o ideoloji biter. Yani onu için hiç kimse bizim bir yanlışımız vardır demez, ben de demem. İnsanların ferdi yaptığı hatalar, ideolojiyi kapsamaz onu söyleyeyim. Ben ideolojim sayesinde olgunlaştığıma inanıyorum, yaşantım, inancım hep bu minvalde oldu, yalan söylememeye gayret ettik bunlar önemli şeyler, toplum ahlakının gerektirdiği şeyleri yapmaya çalıştık. Tabii ki bu arada şu var, İslami inancı şekliyle de düzgün bir şekilde yaşamaya gayret ettik, bunların hepsi çok büyük artılar, ama kaybettirdiği hiçbir şey olmadı.”

“Karşıt görüşte olan kişilerin gözünde kendimizi değerlendirmeyi çok isterdik. Şimdi hâlâ mesela o arkadaşlarla görüşüyoruz, karşı görüşte olan, ciddi kavga dövüş ettiğimiz insanlarla oturup görüşüyoruz. Zaman zaman soruyoruz, ya bizleri nasıl görüyordunuz diye onlara soruyoruz, o değerlendirmeyi biz bu şekilde yapıyoruz. Tabii onların söyledikleri şey çok ilginç, sizleri vahşi olarak görüyorduk, böyle deli gibiydiniz diyor, hiç akıllı gibi değildiniz, bizim gurubumuz sizin dört beş katı olmasına rağmen sizden ödümüz kopuyordu, diye görüyorlarmış, biz hâlbuki hiç öyle değildik. Şimdi diyorlar ki ne kadar iyisiniz, hiç o dönemle ilginiz yok, biz yine aynıyız diyoruz. Acaba siz mi değiştiniz diye onlara soruyoruz biz de. Yani ideolojik anlamda onlar diyorlar ki ya biz sizi kaba saba, bir fikir bilmez, kavga dövüşten hoşlanan insanlar olarak görüyorduk, ama öyle değilmişsiniz diyor. Keşke o zaman böyle bir ortam olsaydı da konuşsaydık. Belki yaşayış olarak aynı olmayabiliriz, ama fikir olarak birbirimize çok yakınmışız. Biz de idealisttik onlarda öyleymiş.”

“Şimdi şu var silahlar konuşmaya başladı mı fikir ortadan kalkar, artık silahlar konuşmaya başlamıştı. Onu da yapan kim, onlara da soruyoruz onlar diyor ki biz başlatmadık, biz diyoruz ki biz başlatmadık. Bir katalizör vardı, başta da söyledim, ama o katalizör kimdi onu bilmiyorduk. Ama şimdi o da yavaş yavaş herhalde çıkıyor kıyıda köşeden, Amerika mıdır, Rusya mıdır kimdir, birileri çıkıyor ortaya. İnsanlar

cidden kırmızı görmüş boğa gibi birbirlerine saldırıyorlardı, gözümüzün önün de bir sürü arkadaşımız rahmetli oldu, vuruldu bilmem ne oldu. Ama ona rağmen o insanların da ben tabii bölücüler hariç, şu anda mesela hâlâ o ideolojinin içinde bölücü olanlar var, o bölücülerle gene çok samimiyetimiz yok yani onu söyleyeyim, ama onun haricinde ciddi fikir anlamında olanlar o kesimin %80'dir, bölücüler belki %15-20'lik bir kesimi oluşturuyor, onlarla görüşüyoruz. Ama o dönemde görüşmek dediğim gibi silahın konuştuğu bir ortam da fikir kalmıyor.”

“Yaşananlar bir kör dövüşüydü. İnsanlar, biz de dâhil, açık ve net söyleyeyim, çok kavga dövüş isteyen insan normal bir insan değildir. Niye kavga edeyim ki, git okuluna gel okulundan, biz birçok şeyden feragat ettik. Bizim doğru düzgün bir arkadaşlığımız, toplumsal anlamda yani, doğru düzgün bir arkadaşlığımız olmadı, doğru düzgün kalacak bir yerimiz olmadı, evimiz burada olmasına rağmen bekâr evlerinde kaldık, evimize gidemedik vesaire. Ama bunları yaparken de gocunmadık, niye çünkü bir idealimiz vardı. Diyorduk ki ya biz bu zorlukları çekeceğiz ama bu ülkede düzgün bir şekilde yönetilecek. Ama tabii ipler bizim elimizde değilmiş gördük yani, ipler hep başkalarının elindeymiş. İdeolojik anlamda, siyasi görüş anlamında söylemiyorum ülkenin yönetimi anlamında söylüyorum bunu. İşte adamlar geliyorlar beş dakikada sistemi değiştiriyorlar, bütün her şeyi altüst edip gidiyorlar. Şu andaki iktidar da tamamen ideolojiden kopmuş, dünya hayatını değiştirmiş, tamamen bir yerlere mal edilmiş bir iktidar. Görüntüde diyorlar ki biz İslami görüşteyiz falan bunlar hikâye, İslami görüş falan değil. Resmen Amerikancı liberalist bir görüş ve sırtını da oraya dayamış, ne derse yapıyor.”

“Yani her kurumun kendi sivil toplum kuruluşları vardı, biz kendimiz oluşturduk o sivil toplum kuruluşlarını. Yani hemen hemen her meslek gurubunda bir sivil toplum kuruluşumuz vardı bizim, ama kendimizin kurduğu sivil toplum kuruluşlarıydı, dışarıdan gelen bir destek falan değildi. Yani biz, birçok arkadaşımız bilirler onu, öğrencinin harçlığıyla beraber bir şeyler yapmaya çalıştık, çıkardığımız dergiler öğrenci harçlığıyla çıkmıştır. Birçok şeyi paylaştık, birçok insan buraya geldi, fakir, muhtaç işte kendi aramızda topladığımız paralarla hayatını idame etmiştir, mezun olmuştur vesaire. Yoksa bize, hep şöyle görürler, sanki Amerika bize büyük paralar veriyormuş da solun söylediği öyleydi, çok büyük miktarda silah, para mara gönderiliyor deniyordu. Eğer

öyle bir şey olsaydı, bir sürü arkadaşımız idam edildi, Amerika'nın desteklediği insanlar idam edilir miydi hiç, edilmezde elbette.”

“Müdahalenin yapıldığını öğrendiğimde evdeydim, 12 Eylül, Cuma günüydü, hiç unutmuyorum. İşte sabahleyin değişik marşlarla falan rahmetli babam kaldırdı bizi ‘Kalkın müdahale oldu’ diye, o şekilde öğrendik. Zaten müdahale olabilir diye biz kendimizi hazırlanmıştık. Neye hazırlanmıştık, her türlü kötü şarta hazırдық biz, müdahale olabilir, ama müdahaleden beklentimiz neydi, yani ülkenin ileriye götürülmesine yönelik bir müdahale olabilir mi gibi. İlk aşamada böyle bir düşüncemiz olmuştu, ama sonradan yanlış olduğunu gördük. Yani şimdi şu var, şu anda olduğu gibi, ülke ciddi bir bölünme tehlikesi içindeydi. Ülkenin birçok yerinde kurtarılmış bölgeler ilan edilmişti, insanlar o bölgelerden dışarı çıkamıyorlardı, Güneydoğu Anadolu’da olsun, herkesin bildiği klasik bir tabir Samsun’dan Hatay’a kadar bir hat çekilmişti. Ülkenin o hat boyunca, dikkat edin olaylar o hat boyunca olmuştur, Samsun’dan Hatay’a kadar olan. Çorum olayları, Sivas olayları, Maraş olayları hep o hattın üzerinden meydana gelen olaylardı. Ülkeyi tam ikiye bölmekle ilgili bir hattı o ki 1979 yılında Afganistan’ın Sovyetler tarafından işgali ve Beşinci Kol Faaliyeti⁴²⁶ denilen faaliyetlerle Türkiye ciddi şekilde ikiye bölünmek üzereydi. Şu anda da keza ciddi bir şekilde bölünmek üzere, ama bunu biz algılamıştık, acaba dedik bunu ortadan kaldırır mı bu darbe. Darbe demeyelim de bu oluşum, tam darbe olduğunu bilmiyorduk o zaman. Bu oluşum acaba bunu ortadan kaldırır mı, en azından bu bölücülerin elinde olan malzemeleri toplar mı, çünkü o zaman da sıkıyönetim vardı, ama hiçbir fonksiyonu yoktu. Meğer onlar olayların olgunlaşmasını bekliyorlarmış, olayların olgunlaşmasını beklemekte en az iki bin-iki bin beş yüz insanın ölmesi demekmiş. Yani bu da saçma sapan bir şey, bunların vebali de onlara ait. Müdahale eden insanların Türk devletini ve Türk milletini nasıl ortadan kaldırırız düşüncesini gördükçe dedik ki, demek ki bu insanlar bu ülkenin insanları değilmiş. Müdahale aslında hoş bir şey değil, yani biz daha değişik müdahaleleri de gördük, demokrasiye müdahale hoş bir olay değil, ama beklentimiz en azından bölücü unsurların bertaraf edilmesiydi. Evet, şimdi bizim klasik

---

⁴²⁶ Beşinci kol, bu terim ilk olarak 1936-39 İspanya İç Savaşı sırasında General Franco tarafından kullanılmıştır. Bu kelimeyle kastedilen ise, fiili bir müdahale ile ele geçirilemeyen bir topluluğu veya ülkeyi propaganda, casusluk, sabotaj ya da terör faaliyetleriyle manevi bakımdan yıpratarak müdahaleye uygun hale getirmektir. Ayrıca direk savaş sırasında da savaşı kolayca kazanmak adına yapılan her türlü maneviyatı yıkma girişimidir. Bkz. http://tr.wikipedia.org/wiki/Be%C5%9Finci_Kol.

bir tabir var, bir tırpan vurdu, tırpanı sağın beynine yani sağ derken genel değil de ülkücülerin beyin takımına, solun da ayak takımına vurdu tırpanı, militan takımına. Neticede ortada böyle absürt bir yapı oraya çıktı.”

“Onların en çok korktuğu kişi rahmetli Türkeş’ti. Şimdi Türkeş müdahalede bulunamadı, on gün ortada yoktu, en çok korktukları şeyde oydu, engelleyebilirse Türkeş engellerdi diye. Daha sonradan, onuncu günden sonra, Türkeş’in teslim olmasından sonra öyle engellenebileceği gibi bir şey kalmadı ortada. Diğerlerinin hepsi yakalanmıştı, bir Türkeş yakalanmamıştı, bunu herkes biliyor zaten ve ondan da korkuyorlardı ciddi şekilde. Müdahaleyi engelleyebilir düşüncesi öyle oluşmuştu diye düşünüyorum yani Türkeş engelleyebilirdi diye düşünüyorum.”

“Müdahalenin amacı Türkiye’yi tamamen Amerika’ya bağımlı hale getirmektir. Şu andaki amaçları da belli, ülkeyi düşünen bir toplum halinden düşünen bir toplum haline getirmek. Tamamen apolitik hale getirmek ve karma ekonomiden liberal ekonomiye geçmenin zeminini oluşturmak. 24 Ocak Kararları vardı zaten, bu 24 Ocak Kararlar kolay kolay uygulanabilecek bir durumda değildi o ortamda, ancak bir askeri müdahalenin sonucunda uygulanabilecek bir olaydı. İşçilerin hakları, memur hakları, çalışanların, üretkenlerinin haklarının tamamen ellerinden alınmasına yönelik bir programdı 24 Ocak Kararları. İşte şimdi birilerini demokrasi kahramanı olarak gösteriliyorlar, ama demokrasi kahramanı gösterilen insanlar da maalesef o dönem cunta yardımcılarınıydı. Başbakan yardımcısı olan Özal’a demokrasi kahramanı diyorlar, hiç de alakası yok, askeri cuntada başbakan yardımcısı olarak görev yapmış, görevi de Amerika’ya bağımlı hale getirmektir ülkeyi, o da becerdi yani. Şu an için ülke liberal bir ekonomi ile yönetiliyor ve biz şu anda Türkiye’yi yönetenleri, askeri yönetimin devamı olarak görüyoruz, bu insanları da demokratik falan bulmuyoruz. 12 Eylül’den sonra Türkiye’nin yönetimini tamamen Amerikancı bir yönetim olarak görüyoruz, benim görüşüm bu ve şu andaki ideolojik görüşümüzde bu şekilde. Bu insanlar kendilerine merkez sağ diyorlar, orta sağ diyorlar, İslami diyorlar, ama o dedikleri tabirlerin hiçbiri de değil. Tamamen Amerikancı bir yönetim olarak görüyoruz. Türkiye ciddi bir jeopolitik yerde ve sistem insanların bu yerde çok ideolojik düşünmelerini istemiyor. Kim istemiyor, Türkiye’yi esas yönetenler istemiyor, sahte yöneten değil de, çünkü düşünen insan bu ülkeye zararlı, onlar açısından diyorum. Kim bunlar işte emperyalist Amerika veya şu anda irtibatlı olan İngiltere veya Avrupa Birliği. Toplumdan kopmuş,

bizim eski tabirle söyleyeceğim, ‘ot’ bir toplum yetiştirmeye çalışıyorlar, bunda da liberal ekonominin getirdiği avantajla da başarılı oldular. Tabii bu Özal’la beraber liberalizme ani bir geçişle beraber, paran varsa adamsın yoksa hiçbir şey değilsin dönemine girildi. Tabii bu dönemi basit ekonomik kitaplarında da okursanız görürsünüz, avantajları ve dezavantajları şekliyle bahsedildiğinde. İşte aile yapısı bozuldu, toplum iletişimini kaybetti, değer yargıları kayboldu, ahlak bozuldu, bu tip şeyler basit ekonomik kitaplarında da var yani işte liberalizmin artıları eksileri diye.”

“Tabii insanoğlu her türlü ortama uyabiliyor. Bizim ideolojimizde herhangi bir değişiklik olmadı. O zamanki idealim Turan birliğiydi yine aynı, hiç değişiklik olmadı ki Turan birliğinde ciddi gelişmeler var. Ha beklentim şuydu Türkiye Cumhuriyeti devleti, Turan birliğinin lokomotifi olsun maalesef olmadı. Darbeden sonra üç-dört aylık, çünkü çok ciddi bir dönemdi o dönem, üç-dört aylık, fazla değil yani, bir durgunluk dönemine girdik, ülkücü camia olarak. Çünkü hiç beklemediğimiz şekilde bir sürü insan gözaltına alınıyor, biz kendimiz de alındık tabii o arada. Gözaltına alınıyorsun, işkenceye tâbi tutuluyorsun, evlere baskın düzenleniyor, yolda hiç alakasız yerlerde, alakasız şekilde sıkıntılar meydana geliyor. Önce bir toplumu şöyle bir süzdük, ne oluyor diye ondan sonra, dört aydan sonra, tekrar ideolojik çalışmalara girdik. Yani en azından yeniden örgütlenmeye başladık, hücre usulü çalıştık onu da söyleyeyim. İnsanlar o dönemde kimi aranırken, kimi kaçarken, kimi asılırken tekrar örgütlenmek kolay bir iş değildi. Örgütlendik ama tekrar örgütlendik. Biz kendimizi şöyle gördük, bize sordukları zaman dedik ki biz mikrobuz. Mikrobu özelliği şudur biliyorsunuz, zor zamanlarda dışına bir koruyucu katman kaplayarak beklemeye, uykuya geçer, ama bulduğu en ufak bir fırsatta ki-kare metoduyla çoğalır. Biz kendimizi öyle gördük, önce bir kim gidiyor, kim geliyor onları bir gözlemledik, ama dört-beş ay sonra tekrar elimizdeki gruplarla beraber, elimizde tabii ciddi potansiyel vardı. İçinde yakalanmayanları hatta hiç tanınmayanları seçerek tekrar örgütlendik. Kenan Evren’in o konuda çok rahatsızlıkları var, birkaç konuşmasında bizim yüzümüzden rahatsız olduğunu fark ettik. Mesela mektup kampanyası başlattık, mahkemelerdeki tüm bilgileri topladık, mahkemelere savunma yazdık. O zaman çocuk halimizle, Türkiye dışında bir örgütlenmemiz vardı o örgütlenmeye bilgiler aktardık, o vasıta ile dışarıdan içeriye tekrar bir dönüş yaptırıldı. Fazlada sürmedi yani askeri yönetimin en güçlü olduğu zamanda bile ciddi şekilde örgütlendik, hiçbirimiz de yakalanmadık. Hapse hiç

girmedim ben, nezarete çok girdim de, nezaret de zaten hücre usulü çalıştığımız için kimse kimseyi tanımazdı, insanlar birbirlerini tanımazlar o hücre usulü çalışmada. Birbirlerini simayla tanırılar, ya da kod ismiyle tanırılar, o usul çalıştığın zaman. Hücreler şöyledir üçer beşer kişilik gruplar halindedir, bizi tanıyan bir kişi bizi yönlendirirdi, ama güvendiğimiz bir kişi, şurada buluşacağız diye orada buluşurduk. Hiç kimse birbirinin ismini falan sormazdı, sen kimsin, nesin, ne değilsin sormazdık. Değişik değişik yerlerde çok toplantılar yapıldı, tekrar bir aktivasyona geçildi yani.”

“Bizim arkadaşlıklarımız şimdiki gibi değildi, söylesek gülersiniz, bizim bir sürü o zaman soyut arkadaşlarımız vardı, elle tutulan değil yani. Türkiye’nin her tarafından buraya insanlar gelirdi, bulunduğumuz yere, Ankara’ya. Onlarla biz günlerce konuşurduk, o bölgesini anlatır, köyünü anlatır, insanlarını anlatır, o kadar güzel tarif eder ki o. Mesela Ağrı, Eleşkirt’in Doğançay köyü, oradan biz başka biriyle karşılaştığımızda, ama o köyden biri gelmiş köyü bize anlatmış olsun, derdik falanı tanıyor musun, filanı biliyor musun, adam şaşırır ya sen nerden tanıyorsun, köyü bir anlatırız sanki oraya gitmiş gibi. Bu Türkiye’nin tamamına, Hakkâri’den Edirne’ye kadar her yere yayılmıştı. Kişi yan yana gelse birbirini tanımaz. Mesela sizi biri tarif etmiştir işte okulda bir şöyle bir arkadaşır, şöyledir böyledir, fiziki özelliğiniz, düşünce özelliğiniz, annenizi, babanızı hepsini anlatmıştır bize. Biz sizi çok iyi tanırız, yan yana geldiğimizde birbirimizi tanımıyoruz, ama falanı tanıyor musun diye sorarsak şaşırır, nerden tanıyor diye. Bizim o dönemden halen karşılaşmadığımız bir sürü arkadaşımız vardır, selam göndeririz gidenlerle ona selam söyle, o selamı alır bize selam gönderir ama yan yana gelsek otursak birbirimizi tanımıyoruz yani.” İhsan, dostluklarının halen daha devam ettiğini belirtiyor. “Biz birbirimizi çok çabuk buluruz, hemen beş dakikada buluruz, beş dakikada tanırız gittiğimiz yerlerde onları. Arar buluruz dostluklarımız devam ediyor yani.”

“Darbeden sonra üniversite diye bir şey kalmadı. Üniversiteler tamamen spor aktivitesine döndü, fikir anlamında bir şey kalmadı. O dönemin getirdiği şartlar çerçevesinde ki askeri yönetim de onu yaptı işte hayat boyu spor, bilmem ne gibi böyle abuk sabuk birtakım projelerle beraber herkesi spora yönlendirdi. Ondan sonra üniversitede ideolojik olabilecek hocaların hepsine çizgi attı, okulların içinde bir sürü sivil polis peydahlandı, herkes hakkında bilgi toplayan, işte solcuların yanına solcu görünen polisler, ülkücülerin yanına ülkücü görünen polisler, ağzımızdan laf almaya

çalıştı, ama ben gördüm iki taraftan da laf alamadılar. Daha sonra da bir sürü senaryo ile bir sürü hocayı okuldan attılar, okuldan talebeyi de attılar, hocayı da attılar. Yani üniversite diye bir şey kalmadı, zaten ondan sonra da YÖK gelince üniversitede serbest düşünce diye bir şey kalmadı, aynı liseye döndü üniversiteler.”

“Yani askeri müdahaleden sonra hayatımda vazgeçtiğim, ertelediğim bir şey olmadı, idealim neyse onu yine devam ettirmeye çalıştım. Zaten bizim öyle şahıs olarak çok büyük ideallerimiz yoktu. Şahıs olarak üniversiteye gideyim profesör olayım, hoca olayım veya şudur budur öyle şahıs anlamında çok fazla bir beklentimiz yoktu. Fikir anlamında çok beklentimiz vardı da şahıs anlamında bir beklentimiz yoktu onun içinde çok fazla da etkilemedi bizi.”

“Askeri müdahale olmasaydı şu anda bu ülke ciddi, temiz bir ülkücü yönetim tarafından yönetiyor olacaktı ve Turan birliği de belki de gerçekleşecekti. Askeri müdahale bizim önümüzü korkunç derecede kesti. En azından bizim lider kadromuz on sene hapiste kaldı, tabii bizim tamamlama çalışmamız vardı, ama beyin takımını mahvettiler. Yani biz 1985 yılında tek başımıza iktidarı hedefliyorduk, MHP olarak, ülkücüler olarak. Ama askeri darbe sadece bence bunu yaptı yani, bunu becerdi, Amerika becerdi zaten, bunlar değil de onlar becerdi. Yani herkes şöyle düşünürdü herhalde, ben solun da öyle düşündüğünü tahmin ediyorum, biz iktidara gelirsek herhalde bizi kesecekler gibi bir düşünce oluyor, öyle bir şey olmazdı. Demin dediğim gibi onların içinde de %80-90 ideal olarak birbirimize, yaşantı olarak olmayabilir, ama ideal olarak birbirimize çok yakındık. Onlarında %70-80’lik kısmı, bölücüleri ayırıyorum, bu ülkenin kalkınması için düşünen insanlardı öyle görüyorum, sola da bir şey olmazdı yani.”

“Onu da bir fıkrayla söyleyeyim, Temel idama giderken sormuşlar, ‘Bu konu da ne düşünüyorsun, bak idama gidiyorsun, son sözünü söyle’ demişler. O da demiş ki ‘Bu bize bir ders olsun.’ Bu bize bir ders olsun, sadece o kadar söylüyorum. Çıkarılması gereken sonuç, bu bize bir ders olsun, bir daha aynı hataya düşmeyelim, diyeceğim şey şu.”

“Saçma bence, 90 küsur yaşında iki adamın yargılanması 12 Eylül’ün yargılanması değildir. Esas yargılanacak şey ideoloji, yani şahıslardan ziyade ideolojiyi yargılamak lazım. Bize işkence yapan insanlar da vardı bildiğimiz, kurumlar vardı

vesaire, onlara hiç kimse ulaşamadı zaten. Ama o ideoloji 12 Eylül'ü ve sonunda gelen ideolojiyi yargılasalar daha doğru olur bence. İki tane 90 yaşındaki adamı yargılasan ne yargılamasa ne.”

“Bugünkü gençlik dediğim gibi apolitik gençlik. Tek ideali var, yiyip içmek, birazda ciddi para kazanmak, köşeyi dönmek, çünkü liberalizmin gerektirdiği bu. Birde şu var özellikle insanların ileriye dönük bir kaygıları var, gençliğin derken tabii bunlar elinde imkân olanlar için, imkânı olmayanlarda, ya ben işe gireyim, hayatımı devam ettireyim, önümü göreyim diyor, şu anda çocukların hiç biri önünü göremiyor benim gördüğüm. Yani bir iş var mı, yok mu ülkede öyle bir dertte yok. Yönetenler bunlara bir imkânlar sağlayayım, çocuklar bir iş bulsun falan öyle bir dertleri yok yani. Onun için herkes kendi derdine düşmüş, etrafını görecektir vaziyeti yok, ülkenin gençliği o durumda, bir idealleri yok gördüğüm kadarıyla. Hani %90 olarak söylüyorum %10'u var tabii. Öyle topluma, daha doğrusu bu ülkeye verebileceği çok fazla bir düşüncesi de yok. Niye, çünkü İmam-ı azamın meşhur bir olayı vardır, biri gelip diyor ki ‘Ey İmam-ı azam dergâhta un bitti’, o da diyor ki ‘Hay Allah iyiliğini versin kırk tane fikhi mesele vardı aklımda kaçtı gitti’ diyor. Şimdi dergâhta un bitmiş vaziyette, gençlerin düşünebileceği şey dergâhtaki o unu nasıl temin ederim onu düşünmeye başlıyor. Onu düşünürken de ciddi bir ideoloji, ciddi bir gelecekle ilgili çok fazla bir planları, düşünceleri yok diye gözlemliyorum. Bence yapılacak şey şu tabii bu bizim biraz klasik tabirimizdir, insanların, herkesin bir hayali vardır, hayalsiz hiçbir şey olmaz, gerçekleşir mi gerçekleşmez mi o ayrı konu, ama bir idealin olacak. Şimdi bizim bu konuda ne idealimiz var, bizim bir idealimiz yok şu anda. Bir idealinizin olması lazım, gençlere onu tavsiye ediyorum, bir ideali olacak, bir şey düşünecek. Diyecek ki ben, kendiyile ilgili değil yani, kendiyile ilgili herkesin düşündüğü şey işte iyi bir işim olsun, çok param olsun, evleneyim, barklanayım, ortadan kaybolayım, klasik tabir de hemen emekli olayım, işe girdikten sonra da. Öyle değil yani ülke ile ilgili ne düşünüyor, böyle bir ideal var mı, yok mu, ama bu liberal ekonomide bunu düşünebilecek bir ortam oluşmaz ve oluşturmazlar. Bir an önce bu sistemi değiştirmek lazım yani.”

Ek-20: Recep İle Yapılan Görüşme Metni:*

“Gayet normal birer öğrenciydik, mühendis olacaktık hem de iyi mühendis olacaktık. Okula gidip geliyorduk. Dersleri dinliyorduk, laboratuara koşuyorduk, heyecanlıydık. Güzel bir şeydi.”

“Bize göre, sağcılar Türklükten başka bir şey düşünmüyordu. Ben de Türk olduğum halde bu Türklük Türklük denilmesinden de rahatsız oluyordum. Herkes eşit Alman, İngiliz, Afrika’daki herhangi bir ulus, Arap, Kürt bana göre hepsi eşitti. Sağ kesinlikle böyle bir düşünceye sahip değildi, eşitliğe inanmazdı. Sol ise eşitliğe inanırdı. O yüzden ben sol görüşlü olduğumu fark ettim.”

“İnsan adım adım hissediyor ki kendi ifadelerimize, eşitlikten yanayız, adaletten yanayız, insanların fikirlerini özgürce söylemesinden yanayız. Benim hiç inanmadığım şeyleri savunan bile benim için yanlış bir şeylere inanıyor benim gibi düşünmüyor, ‘ama öyle düşünüyor’ dediğim bir şeydi. Adım adım benim gibi düşündüklerine inandıklarım daha çok tanışmaya başladım. Benim gibi düşünmeyenler ise bizi pek beğenmedi. Çevrem bu adil eşitlikçi fikirlere hiç itiraz edemiyordu. Çevremiz ‘eh birazda Müslüman olsanız, camiye gitseniz’ filan diyordu. ‘Bu kadar iyi insansınız eksisiniz bu’ diyorlardı. Bu kadar tepki alıyorduk.”

“Karşıt görüşte olanların gözüyle kendimi çok eleştirdim. Çünkü arkadaşlarımın bir grubu ülkücü olmuştu, dindardı, Akıncılar⁴²⁷ grubundandı. Onlarla çok sohbet ettim. MHP’lilerin, milliyetçilerin, milliyetçiyiz diyenlerin heyecanları çok komikti. Köyleri birleştirecekler, Dokuz Işık, bilmem ne diye Türklüğü dünyaya yayacaklar, bütün dünya Türklerini birleştirecekler, başkalarının kıymeti hiç yok. Ben de Türküm ama böyle şey olur mu, insan insandır yani. Türk olmadı diye bu ne şanssızlık, şimdi Alman oldu diye kıymetli değil adam, ne kadar şansız ve Türk olmak ne kadar şanslı bir şeydir. Birde o dini akımlar çok komiğime gidiyordu. Yani yaratanla ilişki tek insan ilişkisi, o cennete

---

* Görüşme 19 Temmuz 2012 tarihinde Ankara’da yapıldı.

⁴²⁷ Akıncılar, ilk olarak 1976 yılında Ankara Devlet Mimarlık ve Mühendislik Akademisi öğrencilerinden bir grup genç tarafından Tevfik Rıza Çavuş önderliğinde bir kimlik kazanmıştır. Akıncılar derneğine, özellikle 78’den sonra MTTB’den önemli kaymalar yaşanmıştır. MSP’nin bir gençlik kolu olmayı amaçlamadan kurulmasına rağmen 1978’de Mehmet Tellioglu’nun başkanlığında MSP ile somut ilişkilere yaşanmış ve MSP Akıncıları gençlik kolu olarak benimsemiştir. Ancak 1979’a gelince bu durum değişmiştir. Akıncıların temsil ettiği fikirler ise yetmişli yıllar boyunca arınma gösteren ve artık olgunlaşan ve evrenselleşen bir İslam anlayışıydı. Maraş olayları dolayısıyla derneğin bazı kolları kapatılmaya başlanmış, 80 sonrasında da etkisi iyice azalmıştır. Bkz: <http://www.enfal.de/tarih36.htm>.

öyle gideceğine inanır, öbürü cennete öbür türlü gideceğine inanır, öbürü cennete cehenneme inanmaz, ama ahlaklı olmak diye bir dert var. Bu ülkede Müslümanım diyenler başkaları da benim gibi inansın istiyorlardı, bu da komikti. Zaten her ikisi de yoksulluğun ezeli ve ebedi olduğuna inanıyordu. Yoksulların ve zenginlerin mutlaka olacağına inanıyordu. Onların gözüyle kendimize baktığımızda, biz hem cennete cehenneme inanmıyorduk hem ahlaklıydık. Yani sonuçta ödül yok. O kadar hakaret var, gene de bir şey demiyorduk, ödül yok. Öte dünyada ceza bize göre hiç yok, her türlü haltı yiyen adamlar olmamız gerekir, cehennemden korkmayınca, onların kafasına göre. Kimse bizim hırsızlık yaptığımızı, birine tecavüz ettiğimizi, yan baktığımızı, komşuya zarar verdiğimizizi iddia edemez. Onların gözüyle daha temiziz, yani biz temiziz, onların gözüyle bakınca daha da temiziz.”

“Çok samimi bir şekilde hiçbir insanın emeğinin başkası tarafından sömürülmediği, herkesin hakkını, çok çalışmakla, iyi çalışmakla, doğru çalışmakla uygun şekilde aldığı bir dünyanın gerçekleşmesini temenni ediyorduk. Birisi patron, birisi işçi olsun istemiyorduk. Yöneticilik olabilir, ancak yönetici bile yönetmeyenden çok daha yüksek maaş almamalı, her şeye de karar vermemeli. Bir sokak geniş mi olacak, dar mı olacak o sokaktakiler oylamayla karar vermeliydi. Bütün şehirdeki ana caddelerin eni boyu ne kadar olacak, kanalizasyon nerden geçecek, orman yok edilecek mi edilmeyecek mi, ne kadar ağaç dikilmeli bütün bunları o şehirdekiler, o mahalledekiler o ülkedekiler oylamayla karar verecek diye düşünüyor öyle temenni ediyorduk. Sonradan biri gelip ‘hop biz geldik, kamulaştırmaya geldik, buraya yirmi beş kuruş paha biçtik’ desin istemiyorduk.”

“Bizi gizlice destekleyen hiç kimse olmadı. Açıktan destekleyende bizim gibi insanlar, ben de aynı fikirdeyim diyen insanlardı. Hiçbir yerden hiçbir şekilde destek almadık. Eğer işçi olsaydık sendikalı olurduk, sendika mücadele sırasında greve gittiğimizde birileri bize ekmek, yatacak yer filan verseydi iyi bir destek olurdu. Ama oh aferin çocuklar bunlara inanıyorsunuz, öğrencisiniz biz size not getirdik diyen olmadı, para getirdik diyen de olmadı, şöyle bir arabaya binin de hızlı gidin diyen de olmadı. Öyle bir destek kabul edilmez zaten. Hiçbir destek kabul edilmez. Sovyetlerden para aldığımızı filan söylerler vardı, solun aldığını. Yaklaşık iki milyon kişiyi hapse tıktılar, yaklaşık yedi yüz bin kişiyi de doğrudan işkenceden geçirdiler, herkes o duyduğu acıyla, kurtulmak için komşusunun bir olaya bulaştığına inanıyorsa söyledi,

olayı üstlendi, yapmadığı halde. Ama hiç kimseden Sovyetler'den para aldık, yabancı ajanlar geldi bize yardım etti filan diye bir ifade çıkmadı. Öyle bir araştırmaya da gerek görmediler herhalde. Çünkü öyle bir iddiada bulunsalar, birisine imzayı attırırlardı da, o zaman Sovyetler Birliği de, göster lan ne zaman vermişiz öyle bir para, diyeceği için yapamadılar bunu.”

“Habire söylüyorlardı ‘bir gece ansızın gelebiliriz’ diye. Gelmesini isteyenler de bunu söylüyorlardı, gelecek olanlarda söylüyordu. Biz de dedik aha işte geldiler. Müdahalenin yapılacağını bütün ülke düşünüyordu. Yapmak isteyenlerde düşünüyordu. Kenan Evren dâhil, fabrikaların sahipleri dâhil, işletme sahipleri dâhil, öğrencilerde düşünüyordu, işçilerde düşünüyordu. Bunu engellemek için öğrenciler de, işçiler de demokrasi hakkı engellenmesin diye mitingler yaptı, grevler yaptı, konferanslar verdi, herkese sesini duyurmaya çalıştı, ama hep bunlara terörist muamelesi yapıldı, oturdukları konferans salonuna bomba konuldu. Sonra da Hürriyet gazetesi dedi ki ‘Konferansa gelenler yanlarında bombayla geldi’. Hürriyet gazetesi hemen bildi, ne oluyorsa Türkiye’de, kimin bombayı patlattığını bir tek Hürriyet gazetesi biliyordu. Polisler de Hürriyet gazetesinden öğreniyorlardı. Böyle bir kestirme yol vardı. Bir tek biz bilmiyorduk o bombayı bizim getirdiğimizi. Müdahaleden yapılıncaya da istediklerini yapacaklar, o zaman herkes anlayacak bunların kafasından ne geçiyor dedik. Eziyetli, işkenceli, idamlı, öldürmeli, cinayetli günlerin yaşanacağını düşünüyorduk, hepsi de oldu.”

“Bir kere tedbir alabilecek bir tek güç vardı, Senato ve Millet Meclisi. Senato ve Millet Meclisi’nde bir grup düzgün insan vardı, ama onların sesini duyan yoktu. Diğerleri de örneğin darbeye hazırlanan askerlerin varlığını biliyordu, fakat tutuklatmak için karar çıkartmıyordu. Ülkedeki katiller, çıkartılan olaylar biliniyordu, ama suçluları yakalamıyorlardı. Mesela Maraş katliamı 24 Aralık 1978’de, Bülent Ecevit iktidardaydı ‘Çaresiz kaldım sıkıyönetim ilan ettim’ demişti. Hem o günlerde hem üstünden 34 yıl geçtikten sonra herkes biliyor ki Maraş katliamından önce, Maraş’ın Alevi mahallelerinde evlerin üzerine kırmızı işareti atılıyordu ve Maraş’ın yerlilerinin anlattığı, katliama katılanların anlattığı şekilde de şehirde bir dolu yabancı. Lehçesi, kıyafeti, yürüyüşü, davranışı farklı bir dolu insan dolaşıyormuş. Bir gün ansızın ne oluyorsa bir camiye bomba konuluyor, camiden çıkanlar da galeyana geliyor, galeyana gelince kırmızı akıllarına düşüyor, kırmızı akıllarına düşünce de çarpı işareti akıllarına

düşüyor, a burada kırmızı ve çarpı var diyip evlere dalıp hamile kadınları, küçücük çocukları, babalarını, annelerini hepsini öldürüyorlar, tecavüz dahi ediyorlar. Bu nasıl galeyana gelmekse artık. Resmi rakamlara göre o zaman 180 kişi öldü, gerçekte binlerce kişinin öldüğü söyleniyor. Bunları darbeyi getirmek için yaptılar. Önce sivil sıkıyönetim adı altında hükümetin ve meclisin dağıtılmadığı bir sıkıyönetim başladı. 1978'den 1980'e kadar, yaklaşık iki sene, bu sıkıyönetim altında yaşadı Türkiye. Fakat ne olduysa sıkıyönetim altında Çorum'da da katliam oldu Sivas'ta da katliam oldu. Hep de böyle ne oluyorsa camiye atılıyor bombalar. Düşünki birileri duruyor duruyor ben ne yapayım, camiye bomba atayım diyor, solcular, din düşmanları. Sonra birileri de galeyana gelmek için bekliyorlar, o an galeyana geldiğinde koşuyorlar. Tedbir almaya da niyetleri yoktu.”

“Askeri müdahale diye bir şey yok, olamaz. Asker bir ülkenin sınırlarını korumakla görevlidir, dışarıdan gelecek saldırılara karşı ülkeyi korur. Asker dönüp de ben içeriye düzeltiyim diyemez, asker bilmez. Asker nerede top kullanılır, nerede tüfek kullanılır asker bunları bilir. Doktorun gidip bir makineyi tamir etmesi, bir makine mühendisinin, dur ben mühendisim diyip ameliyat yapması niye beklenmiyorsa, askerin müdahale etmesi normal bir şey değildir. Darbenin amacı 24 Ocak Kararları'nı hayata geçirmektir. 1979'da Süleyman Demirel iktidar idi, Demirel hükümeti bir ekonomik tedbirler paketi açıkladı. Grevler yasaklanacak, maaşlar budanacak, emeklilik yaşı yükseltilecek, maaşlara zam olmayacak, paranın dolaşımı serbest olacak, işletmelerden, işverenlerden alınan vergiler düşürülecek, Türkiye dünyaya açılacak diye bir dolu ekonomik paket açıklandı. 1980'e kadar bu kararları uygulayamadılar, çünkü işçiler maaşlarının eksileceğini, eve götüreceği ekmek sayısının az olacağını anladığı için grevlere başladılar. 12 Eylül darbesinin yaptığı ilk iş sendikaları yasaklamak oldu, grevleri yasaklamak oldu. Herkes zannediyor ki darbe olunca sokaktaki çatışmalar, kavgalar bitirildi. Darbe olmadan da sokaktaki çatışmaları, suç işleyenleri yakalarlardı, suçluyla suçsuzu ayırıp okulların, fabrikaların, mahallelerin normal yaşantıya geçmelerini sağarlardı. Polisiye bir şey, askeri bir şey değil. Ama katili yakalayıp ‘vay anasını kaçtı’ derlerse, ‘yav katil bu’ dendiğinde yakalamazlarsa polis çalışıyor olmaz, polis iyi tedbirler almış olmaz. Hemen ardından dövizi serbest bıraktılar, Dünya Ticaret Örgütü'yle irtibata geçtiler, sınırlardaki gümrük muafiyetlerini kaldırdılar ve Türkiye'ye ithalatı serbestleştirdiler. O güne kadar Türkiye'de sıfır araba sahibi olmak çok zordu, ama insanların borcu yoktu. O günden itibaren içeriye bir dolu yeni araba girdi, ama

herkesin borcu oldu. Artı o güne kadar karayolu kilometresi diyelim ki yüz kilometre iken bugün itibaren kilometre mesafesi milyonlara çıktı Türkiye’de. Türkiye habire toprağın üstüne asfalt döktü, asfaltın üstünde yürüyecek araba aldı, arabayı yürütecek petrol aldı, benzin aldı, başladı borçlanmaya. 12 Eylül darbesinden evvel Türkiye’nin borcu 16 milyar dolardı, şimdi 360 milyar dolar. O gün arabamız yoktu, borcumuz da yoktu, ama insanlar otobüslere binerek istedikleri yerlere gidiyorlardı. Trenler vardı, tramvay yapılabilirdi. Yollar için harcanan paranın yüzde onuna bütün Türkiye’de şehir içi ulaşımını demir yolu, tramvay sistemi haline getirilebilirdi. Tam tersi politikaya geçtiler. Hatta 12 Eylül darbesinin başbakanı Turgut Özal demiryolu komünistlik, karayolu yapmak lazım demişti. Demir yolu ile komünistlik arasında bağı nasıl kurdu kimse bilmiyor. Ama şimdi demiryolu yapılıyor, bu hükümet bayağı bir komünist.”

“Önceden üniversitelerde kavgalar vardı, ama öğrenciler bilimle çok rahat, özgür bir şekilde uğraşıyor, hocalarıyla tartışıyordu. Darbeden sonra yeni yetme hocalar eski hocaların çantasını taşır oldu, çantası taşınan hocalarda iktidarların yağcısı oldu. Onların dekanları, rektörleri de kendilerine pay kapmak için takla attılar iktidarların önünde. Ama en kötüsü öğrencilere ve bilime oldu. Üniversite öğrencileri ortaokul öğrencisine çevrildi. Ben şu konuda farklı düşünüyorum bir çalışma yapacağım ve bir tez hazırlayacağım diyen öğrenci, hele dedikleri de beğenmedikleri bir konu olunca, okuldan atılır, bir ortaokula çevirdiler. O yıllarda üniversitelerde sürekli kavga vardı güya, oysa hâlâ kavga var, çünkü farklı düşünene hiç tahammül etmiyorlar. Ha taraflardan biri çok zayıf, güçsüz olduğu için çok eziliyor. Çok ezebilenlerle çok ezilenler arasındaki gürültü fazla ses çıkarmadığı için toplum üniversitelerde kavga yok diye düşünüyor, üniversite bu kadar. Hadi git şimdi bir üniversitede ben hiçbir dine inanmıyorum, hiçbir dine inanmayanlar benim etrafımda toplansın. Biz gidelim evrim tartışması yapalım desinler. Döverler hepsini, bir daha bir araya getirtirmezler. Hadi ben Kürtüm, Ermeniyim, Lazım, Süryaniyim, burada kendimize bir mabet açmak istiyoruz, bizde ibadet etmek istiyoruz desinler. Müslüman’ım camiye gideceğim, mescit istiyorum dediğinde, sayı çok olduğu için, tabii ki diyorlar. Demek ki bu ülkede Ermeni sayısı çok olsaymış ya da Hıristiyan sayısı çok olsaymış kilise istiyoruz dediğinde hemen kilise açılması normal olacakmış. O zaman azınlıkta olan Müslümanlar bizde cami istiyoruz dediğinde hadi lan denilip, ağzını burnunu kıracaklarmış ve bu normal olacakmış. Üniversite darbe sonrasında berbat oldu. Şimdi

Türkiye’de yazılan tezlerin birçoğu çalıntı çıkıyor. Özel çalışmaya, araştırmaya yer bırakılmadığı için. Vaktiyle biz hocayla, hoca kürsüdeyken samimiyetle fikrimizi söyledik, hocada olgun bir insanı dinliyor gibi davranır, fikirlerimiz farklı arkadaş, ben orda şöyle düşünüyorum, ama sen de onu araştır ben de bunu araştırayım diyordu. Şimdi bir çıkıp da söylesinler bakalım. O vakitler forumlar olurdu, bizim zamanımızda, bir grup insan çıkar inandıklarını forumlarda söylerdi, onun gibi inanmayanlar da çıkar ben de böyle inanıyorum derdi tartışırdık. Millette beğendiği fikri alkışlardı.”

“Darbeden sonra bir dolu arkadaşımız hapse girdi, ben hapisteydim zaten. Mecburen hayatımızdaki pek çok şey ertelendi, çünkü hapse attılar. Mühendis olacaktım olamadım. Sonradan af çıkarttılar ama öğrendiklerimizi unutmuştuk. O yüzden ertelendi bunlar. İç huzurundan başka bir şey kazandırmadı. İçimiz huzurlu geriye kalan her şeyi kaybettik. Hüküm giydiğimiz konu, biz hapisten çıktığımızda, ceza dedikleri şeyi çektikten sonra suç olmaktan çıktı. Kanunlar çıkartıldı bu artık suç değildir diye.”

“Hiçbir yolumuz yoktu. Aynı çizgiyi takip etmek zorundaydık. Çünkü dinsizler, Allahsızlar, vatani satıyorlar, Moskova’dan para alıyorlar filan gibi iddialar vardı üzerimizde. Biz de ona karşı direnmek zorundaydık. Bunlar bize böyle diyorlar bunu yapmadığımız halde hem de sayıları kalabalık, öyleyse bizde sağcı gibi görünelim de bize bir şey demesinler diyemezdik. İnsanın inandığı şeyi reddetmesi çok kötü bir şey. Bugün, ya o çocuk halimle bile ne kadar gerçeğe yakışır şeyler kavramışım diyorum.”

“Darbe yapılmasaydı bir kere herkes kişilikli olmaya devam ederdi. Sağcıyla solcu belki halen birbirini sevmiyor olurdu, ama hiç değilse insanlar kişilikli olurdu. Polisten, askerden ödü kopuyor olmazdı. Kanunlar da insan haklarını korumak üzere, bugünkünden daha modern, daha uluslararası, evrensel hukuka uygun olur, daha medeni, daha hukuki bir ülke olurdu burası. Yine işçiler, köylüler bugünkünden çok daha kolay, çok daha yüksek gelirler elde ediyor olurlardı. Bu kadar da, haftada on beş-yirmi, işçinin öldüğü bir Türkiye olmazdı. Bak çatışmada ölenleri söylemiyorum. Haftada on beş kişi mesaide ölüyor. Adam sabahleyin evinden çıkıyor, çalışıyor. Ay sonunda gidecek maaşını alacak, çocuklarına okul parası, yemek parası verecek, işe gittiği mesaide ölüyor ve bunların sendikalaşması yasak. Sendikalaşmaya kalkanı hemen işten atan bir Türkiye var ve hiçbir kanun, hiçbir yönetmelik böyle bir sebeple işten atmayı engellemiyor. Sendikalaşmak o kadar zor ki, işçinin hakkını araması o

kadar zor ki. Bir iş yeri kimindir, patron kurdu diye patronun mudur, evet. Peki çalışacak insan olmazsa iş yeri nedir, hiçbir şey, bir fabrika nedir, hiçbir şey. Çalışanın da bir emeği var, o da oraya geleceğini bağlıyor, o umutla bir ev kir alıyor. Kanunun da bu adamı karın tokluluğuna çalıştırmayı emir haline getirmesi ayıptır, biraz dinsel inancı olan adam da günahdır der.”

“O kargaşa ortamının birinci sorumlusu ille de ben yöneteceğim ve benim dediğim şekilde yöneteceğim diyen Süleyman Demirel gibi adamlardan başlayarak askerler. İkincisi de çalışanların haklarının kısıtlanmasını isteyen patronlar. Üçüncüsü de aman sizin dediğinize destek vereceğim diyen dış dünyadaki, bu ülkenin pazarının açılıp kendisine ucuz işgücü ve satacağı şeyleri alacak insanlar yaratılmasını isteyen, emperyalist ülkeler.”

“Bu darbeden çıkarılması gerekenler, darbeciler kesinlikle cezalandırılmalı, darbeden yana yazılar yazanlar kesinlikle cezalandırılmalı, darbeden fayda umduğu belli olan insanlar utandırılmalı, teşhir edilmeli. Sonuna kadar gidilmeli, bazılarını koruyup bazılarını cezalandırmakla yetinilmemeli. En önemlisi de birey hakları ve ulus hakları bu ülkede Kürt varsa Kürtlerin, Zaza varsa Zazaların, Laz varsa Lazların kendi dillerinde kendilerini ifade etme haklarına saygı gösterilmeli. Tek tek insanların da haklarına saygı gösterilmeli. Bir insan ben eğer askere gitmek istemiyorum, çünkü askerlik insan öldürme sanatıdır derse askere de gitmemeli. Arzu edenler gitmeli. Özgürlük geliştirilmeli, zenginliğin, küçük dar gruplara teslim edilmesine engel olunmalı, ülke refahı herkese yaygınlaştırılmalı. Bir grup insan teneke damlı evlerde yaşarken, bir grup insan birkaç milyon dolarlık evlerde yaşayabilecek durumda olmamalı. O kadar çok büyük kazancı olanlar ciddi vergi vermeli. Bir işletmenin patronu elde edilen işletme karının %20'sini vergi veriyor, bir işçi aldığı maaşın %30'unu vergi olarak veriyor. Bin lira maaş alıyor üç yüz lirası devlete gidiyor. Beş bin lira maaş alıyor iki bin lirası devlete gidiyor. Ama bir patron, bir işletme yüz lira para kazanıyor yirmi lirasını devlete veriyor. Patron da gidiyor birkaç dolarlık evde oturuyor. Hatta dün gazetede vardı, oğlu tekne almış patron tekneyi kırdırılmış. Yok ya, devletin, bu ülkenin varlığını parçalatıyorsun, kesinlikle o onun değil, ülkenin zenginliği, parçalatamaz. Madem bu kadar paranız var, neden vergi olarak devlete vermiyorsunuz. Bu 12 Eylül'le öncesi arasındaki fark. 12 Eylül'den önce böyle adamın yakasına

yapışıklardı hem ona tekneyi onartırlardı hem tekneyi müsadere ederlerdi hem de onun vergisini alırlardı.”

“Yargılanmıyor 12 Eylül. Halkla dalga geçiyorlar. 12 Eylül darbesinin yargılanması şu demek: Maraş katliamını kim çıkarttırdı kardeşim, 1 Mayıs'ta yürüyüş yapanları kim öldürttü. Benim okuduğum üniversitede oturduğumuz kahveye bomba kondu, Hürriyet gazetesi ertesi gün bizim kız arkadaşlardan birinin adını yazdı, bombayı şu kız getirmiş diye. Kız da ölümden döndü, bomba ona yakın patlamış. Rahmetli Uğur Mumcu bize atılan o bombanın seri numarasını yazdı, bir askeri birliğin bombası. 12 Eylül'ü yargılamak demek bütün o olaylarda elde edilen bilgileri derleyip, basit bir astsubaydan, çavuştan, birliğin komutanına kadar, onun generaline kadar, genelkurmay başkanına kadar, o dönemin basit bir polisine kadar herkes yargılanmalı. Yakaladığı bir çocuğun pencereden atladığını, kendini kemerini çıkartarak astığını söyleyen polisleri yakalayıp, siz almışsınız, siz mi öldürdünüz, biz öldürmedik diyince o zaman kim öldürdü deyip sorgulayıp yargılamalı. Ayrıca 12 Eylül darbesinde insan haklarını neden budadınız diye soru sorup yargılamak gerekir. Ne olmuş yani bir insan, bütün ülke insanın hakların niye buduyorsunuz, niye insanlar sendikalı olasın, derdin ne senin. Seçilmişleri görevden almak ne demek, belediye başkanlarını görevden aldılar. Halk gitmiş oy kullanmış, belediye başkanlarını görevden aldılar, silah zoruyla, öyle bir hakları yoktu.”

“Herkes her zaman genç, o yüzden herkes okumalı, her şeyi okumalı.”

Ek-21: Gülten AKYOL MENGİ'nin İlettiği Metin:*

“Üniversite ortamı çok gergindi. Toplum belirgin şekilde kamplara ayrılmış ve bu kamplar arasındaki uçurum her geçen gün derinleşmekteydi. İçinde bulunduğumuz şartlar bizi korkutuyordu. Geleceğimiz belirsiz ve yarınımızın ne olacağını bilmez durumdaydık.”

“Benim için sağ kavramı milli değerlere bağlı, dini yaşayışa daha çok önem veren, Türk milletinin yücelmesi için çalışmayı içeren bir kavramdı. Sol denince zihnimde milli ve manevi değerlere karşı duyarsız, kozmopolitliğe açık, komünist olma potansiyelini içinde barındıran bir yapı canlanıyordu.”

“Ben sağ görüşe mensup bir aileden gelmekteyim, ailem milliyetçi-muhafazakârdı. Yani sağ görüşlüydü. Babam aktif siyasetin içindeydi. Ben de doğal olarak ailemin anlayışına sahip bir fikrin mensubu oldum. Bu belki bilinçli bir seçim değildi, ama insanın ailesinden ve çevresinden etkilenmesi de kaçınılmazdı. Doğal olarak ben de kendimi sağcı hissetmekte ve tanımlamaktaydım. Ailemden aldığım eğitim, kültür, terbiye beni otomatik olarak adına sağ denilen görüşün içerisinde sınıflandırmaktaydı.”

“Ülkücü oluşum ailemde hiç yadırganmadı. Bilakis övünç vesilesi oldu. Çevremizde bu durumu hem siyasi nedenlerle hem de toplumsal alışkanlıklar nedeniyle yadırgayanların olduğunu anlayabiliyordum. Toplum algılarına göre bir kız çocuğunun aktif olarak siyasetin, ülkücü yapılanmanın, içerisinde yer alması çok alışılmış bir şey değildi.”

“Tarihte atalarımızın yaptığı gibi biz de Türk milletini ve devletini, ulaşılabilecek en yüksek yerlere çıkartmak ve bütün Türkleri bir bayrak altında toplamak istiyorduk. Bu ülkeye giden yolun ilk aşaması olan Milliyetçi Büyük Türkiye'nin gerçekleşmesi için çalışıyorduk. Ülkümüze olan inancımız da o günde tamdı bu gün de tamdır. Fikirlerimizin milletimizi mutlu, güçlü ve onurlu olarak yaşayacağı bir düzeni kurabileceğine o günde inanıyorduk bu gün de inanmaktayız. Milletleri ve devletleri ancak milli ve yerel kaynaklardan beslenen kadrolar yüceltebilir. Kalkınmış bütün ülkelerin yegâne dinamiği milliliktir. Başka milletlerin izinden gidip de yükselen bir

---

* 20 Aralık 2012 tarihinde e-mail ile cevapları gönderdi.

millet ve devletin varlığı tarihte kayıtlı değildir. Milli ve yerel olmak sadece bir kesime ait ideolojik fikir değil tarih ve şartların zorunlu kıldığı bir gerçektir.”

“Maddi olarak en küçük bir kazanç söz konusu değil. Bilakis kısıtlı öğrenci harçlıklarımızı bile bu uğurda harcıyorduk. Manevi kazançları oldukça fazladır. Her şeyden önce bir fikrin inanmış mensubu olup bu mensubiyetin sorumluluklarını taşıyacak kişiliğe sahip olduk.”

“En çok muhatap olduğumuz soru: ‘Sizi destekleyen birileri var mıydı?’ sorusudur. Bu soruyu içten bulmuyorum. Bu sorunun altında ülkücülerin bir yerler tarafından el altından desteklendiği ve bir yerlere hizmet ettiği gibi yorumlamalara malzeme arandığı düşüncesindeyim. Dün de bu gün de Türk milliyetçilerinin tek sahibi Allah’tır ve tek dayanakları Türk milletidir.”

“Dürüst olmak gerekirse karşıt görüştekileri, o günlerde adına komünist dediklerimizi, o zamanlarda doğru yolda ve düşüncede görmüyor ve hatta gayri milli bir yolda olduklarından Türk milletine ihanet ettiklerine inanıyordum. Tarafsız duranlara da iyi gözle bakmamaktaydık. Bananeciliğin yıkıcı ve bölücü akımların işini kolaylaştıran bir tutum olduğuna inanmakta ve bananecileri korkak ve yüreksiz tavşanlar olarak değerlendirmekteydik. Bazen karşıt görüşe ait yayınlar elimize geçer ve şöyle bir göz gezdirirdik. Doğrusunu söylemek gerekirse hiç etkilenmedim. Zaten karşıt görüşü çok iyi bilerek onlara karşı olmuştuk.”

“Tabii fikri ayrılık orada kalmıyordu, toplum hızla kamplaşyordu. Ölüm, yaralanmalar oluyor, hedef gözetilmeksizin kalabalıkların üzerine kurşunlar yağdırılıyor, bombalar atılıyordu. Hiç kimse can ve mal güvenliğine sahip değildi. Kimse yarın ne olacağını kestiremez durumdaydı. Ülkenin değişmez ve tek gündemi anarşi ve terördü. Millet siyasilerin çözüm getirebileceğine inanmıyordu. Toplumda artık askerin bu işe el koyması gerektiği kanaati yerleşmişti. Tek çare ve ümit olarak asker görülmeye başlanmıştı. Yani millet fikren askeri bir ihtilale hazır. Millet kafasında askerin en azından akan kanı durduracağı ve iç savaşa doğru gidişin önünün alınacağına dair beklentileri vardı. Askeri müdahale toplumun ortak beklentisi haline gelmişti. Çünkü görünürde başkaca bir çare kalmamıştı. Meclis kilitlemiş, aylarca cumhurbaşkanı bile seçilememişti. Siyasi düşmanlığı siyasi liderler tırmandırmaktaydı. Bütün bunlara ilaveten bazı şehirlerde mezhep ayrılıklarına dayalı çatışmalar baş

göstermekteydi ki bu hepsinden daha tehlikeli bir durumdu. İhtilal elbette ki engellenebilirdi. Lakin bunu engelleyecek konumdaki siyasi liderler arasında uzlaşma zemini kalmamış ya da öyle gösterilmekteydi. En azından cumhurbaşkanı seçilebilirdi. Bunun engellenmeyişinin açıklamasını ihtilalden sonra Kenan Evren'in 'şartlar olgunlaşsın' sözleriyle daha net anlayabildik. Demek ki birileri Türkiye'yi adım adım ihtilali meşru ve haklı gösterecek ortama doğru sürüklüyormuş.”

“Askeri müdahaleyi sabahın ilk saatlerinde radyolardan öğrendik ve gelişmeleri de radyodan, TRT'den ve gazetelerden takip ettik. Tabii Milli Güvenlik Konseyi'nin izni olduğu kadarıyla. Daha ihtilalin ilk günü sayısız insan tutuklandı ve ilerleyen günler bu sayı daha da artarak sürdü. Nerdeyse her şey suç sayıldı. Kimliği üzerinde yok diye insanlar aylarca sorgusuz sualsiz içeri atıldı. Bütün bu gelişmelerden sonra ihtilal denen şeyin öyle beklentilere cevap verecek bir şey olmadığı anlaşıldı, ama gidişata dur diyecek ihtilalcilerin karşısında durabilecek başka bir kuvvet olmadığından millet kabul etmediklerini bile kabul etmiş gözükerek sindi, sindirildi. Belli bir süre endişeli bir bekleyiş dönemim oldu. Aslında herkesler gibi ben de korkuyordum. Çünkü ihtilalcilerin ne zaman kime dokunacakları hiç belli olmuyor, dün yasal olanlar bu gün yasadışı ilan ediliyordu. Tabiri caizse pek göze batmamak için dikkatli oldum. Birinin ihbar etme ihtimaline karşı bir müddet okula devam etmedim. Baba evime de gitmedim. Başka şehirdeki bir yakınımın yanında birkaç ay kalarak kendimi unutturmaya çalıştım. Zira ihbar mekanizması çok hızlı çalışmaktaydı. Daha da kötüsü birbirlerine başka nedenlerden dolayı içten içe kızgınlık duyan veya kişisel nedenlerle aralarında husumet olanlar asıl amaçlarını gizleyip ihtilalcilerin ihtilal yapma gerekçelerine uygun düşecek ithamlarla ihbarlarda bulunuyorlardı ki şaş kaza bir ihbar sonucu sorguya alınan bir kişi en az üç ay gözaltında kalıyordu.”

“İhtilalin amacı ihtilali yapanlarca kardeş kavgasına son vermek, anarşi ve terörü bitirmek olarak açıklanmış olsa da işleyiş ve icraatlar hiç de öyle olmadığını göstermişti. O güne kadar süre gelen bütün siyasi düşünce ve fikirler suçlu ilan edilmişti. Zamanın ABD Türkiye Büyükelçisinin ihtilalcileri kast ederek 'bizim çocuklar' demesi her şeyi açıklamaya yetmektedir.”

“Sanırım iç savaş çıkar ve ülke tamiri mümkün olmayan yaralar alırdı. Kim bilir belki de bölünebilirdik. Bölünmesek bile mezhep ayrılığına dayalı husumet asırlarca sürececek bir kan davasına dönüşebilirdi. Belki de ihtilalin tek iyi yanı tehlikeyi bertaraf

etmiş ya da ötelemiş olmasıdır. Zira ihtilal öncesinde toplum belirgin olarak ayrışmaktaydı.”

“İhtilalden sonra herhangi bir fikir değişimim olmadı ama aynı fikirde olduğumuzu sandığımız bazı kişilere karşı bakış açımızda önemli değişiklikler oldu. Döneklik ve ihanet kavramlarının ne demek olduğunu ihtilalden sonra yaşayarak öğrendik.”

“Okulumu uzatmak zorunda kaldım. Yakınlarım önceki halime göre daha bir şüpheci olduğumu söylemeye başladılar. İhtilalden sonra belki okula daha rahat gidebildik, ama adını koyamadığımız bir huzursuzluğumuz vardı. Hep tedirgin ve gergindik. Tutuklamaların ardı arkası kesilmiyor, herkes sıranın ne zaman kendisine geleceği endişesiyle yaşıyordu. Ülkülerimizde ideolojik yapımızın öngördüğü Kültür Kentleri projesi kapsamında oluşturulacak olan topyekûn milli eğitim ve öğretim ideallerimiz suya düştü. Ben kendimi hep Kültür Kentlerinde eğitici ve öğretici olarak hayal ediyordum. Hayallerimiz suya düştü... Okuduğum okul öğretmen yetiştiren bir programdı ve öğretmen oldum. Mesleğimi yapmaktayım. Yani öğretmen olma hedefime ulaştım. Bu manada mesleki bakımdan vazgeçtiğim bir şey yok diyebilirim.”

“Üniversite ihtilal öncesi hemen her gün ve hatta her saat kavganın olduğu eğitim ve öğretimin yapılamaz hale geldiği bir durumdaydı. Mahalle ve semtler gibi okullar da kurtarılmış bölgeler haline getiriliyordu. Sağın hâkim olduğu yerlere solcular, solun hâkim olduğu yerlere de sağcılar sokulmuyordu. Eğitimde ciddi kesintiler olmakta, meslekle ilgili bilgiler yeterince alınamamaktaydı. İhtilalden sonra bu manzaralar sona erdi ve derslere düzenli olarak girebilme olanağına sahip olduk. İhtilalciler yeni bir gençlik modeli yaratmaya uğraşıyorlardı. Biz o zamanlar yaratılmak istenen bu yeni gençliği, alay yollu, sev-genç diye tanımlamaktaydık. Oluşturulmak istenen bu yeni gençlik eğlenen, yiyip-içip gezen, iyi giyinen, hiçbir sorumluluk ve yarın duygusu olmayan, memleket meselelerine karşı ilgisiz hedonist (zevkçi) ve nihilist (hiççi) bir gençlikti. Sanırım bu gençlik modelini oluşturma yönünde ciddi başarılar elde edildi. En azından şu zamanki gençlik profili bizleri böyle düşünmeye ve değerlendirmeye itiyor.”

“En azından aynı mahallenin çocuklarına sırf fikri yapısı bizim gibi değil diye soğuk bakıyorduk. Tabii onlar da bize mesafeliydi. Elbette ki daha hoşgörölü olur, karşımdakini anlamaya çalışırdım. En azından Türk Milleti üzerinde döndürölmeye

çalışılan oyunlara gelmez, tuzaklara düşmezdik. Hani eşya uzaklaştıkça güzel gözükrken insan yakınlaştıkça birbirine daha güzel görünür denildiği gibi fikren ayrı olsam bile karşımdaki insanlarla ufacık da olsa bir ortak noktayı ne yapıp edip bulabilirdim. Şimdilerde bunu gayet kolaylıkla yapmaktayız ve de çok da faydasını görmekteyiz.”

“Adına düzen dediğimiz ve bu düzenin sahipleri her kimlerse bir türlü tanıyamadığımız kişi veya kişilerdir. Düzenin devamcısı konumundaki bu odakların arkasında Türkiye üzerinde emperyalist amaçları olan ülkelerin olduğunu herkes bilmekte ve kabul etmektedir. Belki bu gerekçe olayı izahın kolayına kaçma olarak algılanabilir, ama onca yaşam deneyimim ve eğitime rağmen adına düzen denilen yapının patronlarının kimler olduğunu öğrenmeye muktedir olamadım ve bundan sonra da olabileceğimi sanmıyorum.”

“Bu ülkede yaşayanların birlikte yaşamaktan başka bir yollarının olmadığı bir gerçektir ki bunu toplumun büyük kesimi anlamış bulunmaktadır. Kavga ve kavganın doğal sonucu olan kargaşa Türkiye üzerinde hesabı olanların özellikle düşlediği ve varmak istediği sonuçtur. Bu oyuna akıl insanlar olarak düşmemek için üzerimize düşen her şeyi yapabiliriz. Gençlerimize gereken uyarılar yapıp doğru ve akıselim yollara kanalize edebiliriz. Kavgayla bir yere varılamamaktadır. Asgari müşterekler de bile olsa mutlaka bir uzlaşa ve toplumsal barışı tesisi etmekten başka çıkar yol yoktur. Aksi ise Türkiye için felakettir. Şimdilerde baş gösteren etnik ayrılıkçı hareketlerde 1980 öncesi oynanan oyunun bir başka senaryosudur. Buna dikkat etmek ve oyuna gelmemek lazımdır.”

“Bence ve olup bitenleri sağlıklı olarak değerlendiren bizim kuşağın büyük çoğunluğunca bu yargılama gülünç ve bir o kadar da politiktir. Bu yargılama komedisine önyak olanların tek amacı bu yolla 12 Eylül mağdurlarının mağduriyetini gidermek değil aksine bundan kendilerine politik rant sağlamaktır. Bu sözlerimle 12 Eylül ihtilalcileri yargılanmasın demiyorum, ama bu yargılama büyük bir oyun ve kandırmadır. AKP her zaman olduğu gibi bu işiyle de yine toplumu kandırmakta, hedef ve amacından uzaklaştırmaktadır.”

“Bu günkü gençliğin çok geniş olanakları var. Bilgiye ulaşmaları çok kolay, bilgisayar, internet vs. ne isteseler ellerinin altında. Beslenme, giyim ve sosyal haklar

noktasında bizim zamanımızla kıyaslanmayacak derecede ileri imkânlarla sahipler. Ancak gençlerimiz sorumsuz, bana neci. Ülke meselelerine karşı hiçbir duyarlılıkları yok. Sanal ağlarda gereğinden çok vakit tüketiyorlar. İleri derecede sanal bağımlılık gözlemliyorum. Bu bir ülkenin geleceği için ölümcül hastalık demektir. Bu sözlerimle bütün gençliği kastetmiyorum, ama çok büyük kesim bu karamsar tablonun içinde yer alıyor. Devletimiz bu sorunu ciddiyetle ele almalı ve çareler üretmelidir. Evet, bu gün gençlik bir kavganın içinde değil, ama ölümcül bir hastalığın pençesindedir. Gençlerimizi milli ve manevi olarak yeni baştan donatmalıyız. Ülke meselelerine karşı duyarlı hale getirmeliyiz. Çünkü bir milletin geleceği gençliğidir. Maalesef gençliğimizin durumu bizleri, belki de eğitici olmaktan kaynaklanan ekstra hassasiyetlerimiz nedeniyle, bizleri ümitsizliğe sevk ediyor. Gençliğimizin bir kısmı da karanlık mahfillerin pençesine düşmüş, milli değerlere ve cumhuriyet kazanımlarına düşman olarak yetiştiriliyor. Bu çok tehlikeli bir gidişattır. Ve bence en az 12 Eylül öncesi kadar vahim sonuçlar doğurabilir.”

Ek-22: Gülnar KANDEYER İle Yapılan Görüşme Metni:*

“Şimdi bireysel olarak düşünürsek o yıllarda öğrenci olmak, yani bilincine vararak bir öğrenci değildim. O dönem üniversiteyi kazanan yoktu benim çevremde, bayan olarak. Bir bayan olmak ve üniversitede olmak tabii bir hava getirdi bana. Yani kendime güvenim geldi işte bir şeyler yapabiliyorum tek başıma, ailem de okumama falan çok istekli bakmıyorlardı, ama kazandığım için mecburen yollamışlardı. Şimdi böyle bir öğrencilik, ruh haliyle başladım okula ve başlar başlamaz o öz güvenin verdiği şeyle dünya görüşüm değişti. İşte herkesten bir şeyler duyuyorsunuz, öğreniyorsunuz ve kitap okuyorum, acayip kitap okuyordum. Daha öncesinde de benim okuma alışkanlığım vardı, ama bu sefer ne yaptı sol çizgiye kaydılar bu kitap okumalar falan. Tabii ki onlardan da çok şey öğrendiğimi düşünerek kendimi böyle büyük bir deha olarak görmeye başladım, ben her şeyi biliyorum. Tabii ki ideallerimiz de var o anda, sadece öğretmen olmak değil iyi bir öğretmen olmak. İşte Türkiye'nin geleceğini parlatacak öğrencileri hep sol görüşlü yetiştirecek falan bir öğretmen. Tabii işin içine siyasette giriyor. Okuldaki genel hava, okusan bile, iyi yerlere gelsen bile eğer bu sistem değişmezse bir şeyler yapamazsın, sönük kalırsın. O yüzden de önce sistemi değiştirecek, devrim yapacak ondan sonra bir şeyler yapacaksın, bu görüş hâkimdi. Önce devrim yapılacağı için tabii dersler biraz geri plana itiliyordu. İşte sistemi değiştirmek için sayın çok olacak, bu yüzden de herkesle iletişim içinde olacaksın, siyasi anlamda. Tabii aileme karşı sorumluluğumdan dolayı da derslere de ilgi gösteriyordum, ama ilgi daha çok siyasi görüşe kaydı, birazcık ikinci plana düşmüş gibi oldu dersler. Tabii ki o dalganın içinde sende herkes gibi davranıyorsun, etkiliyorsun ortamdaki işte daha çok keskinleşiyorsun, daha da bilendiğini hissediyorsun ve artık görüşün falan oturmaya başlıyor. Daha çok bilmek, daha çok okumak, bildiklerini paylaşmak, başkalarını dinlemek daha çok zamanını alıyor. Tabii dersler aksıyor bu yüzden işte bir sürü insanın alttan dersi oluyor, bilmem ne oluyor. Ben birde o arada evlendim, evlendim hamile kaldım tabii ki. O dönemde hamileydim ve böyle kargaşanın içinde, o itiş kakışın içinde kendimi korumak zorunda hissediyordum, bebeğime olan sorumluluğumdan dolayı korumak hissi vardı içimde. Biraz daha böyle uzak duruyordum o çatışmalardan filan, ama her gün olay olan bir okuldu Dil Tarih, her gün kaynardılar böyle ve Dil Tarih'in girişinde polis karakolu vardı, o karakol mecburiydi.

---

* Görüşme 13 Kasım 2012 tarihinde Ankara'da yapıldı.

Yoksa asla o düzeni sağlayamıyorlardı. Mesela amfiler basılıyordu, dersler iptal oluyordu, hocalar çok fazla baskın olamıyorlardı, rektörü bile mesela o sol grup hâkimiyeti altına almıştı. Fakat dediğim gibi hamile kalmamdan dolayı birazcık daha geri duruyordum ben, ama tabii ki yine etkiliyordum işte dersler iptal oluyor, sınavlar iptal oluyor, sınava girmeme boykot kararı alınıyor, e giremiyorsun tabii ki. Şimdi o grubun içinde olduğun için giremiyorsun, bu sefer erteleniyor ve zaten dediğim gibi sistem değişmediği sürece bu derslerin de bir anlamı yok. Derslerde siyasi bir ortam içinde, sol görüşlü öğretmenlerin derslerinde solcular yoğunlukta oluyor, sağcılara geçiş yok, sağ görüşlü öğretmenlerin dersinde de solculara geçiş yok, yani sağlıklı bir eğitim öğretim ortamı olmuyordu.”

“Sağ daha tutucu, tabii okuduğun bilgilere göre değerlendiriyorsun, tabii ki yanlış şeyler okuduğum için mesela sağ görüşler eski sistemi koruyucu gibi geliyordu sana, ama sol daha yenilikçi işte, yani daha devrimci. Mesela Atatürk ilke ve inkılâplarına bağlılık bende hiçbir zaman körelmedi, o dönemde de körelmedi. Atatürk benim için solcuydu, sağcılar da Atatürk’ün milliyetçiliğini ön plana çıkarıyorlardı falan, öyle bir kaos dönemiydi yani. Herkes kendi yaptığının doğru olduğunu direten bir dönemden geçtik.”

“Benim yaşadığım çevrede bunun alt yapısı oluşmuştu neredeyse. Hani sol görüşlü olmamın nedeni, çevremdeki yani Kırkkonaklar’da oturuyorduk biz, çevremdeki arkadaşlarımın etkisiyle oldu, o zamanlar bir ısınmaya başladım, aile etkisiyle falan olmadı. Bana daha mantıklı, daha sorgulayıcı zaten özümde de vardır sorgulayıcı olmak. Ondan dolayı da tabii kendimi sol görüşlere daha yakın hissetmeye başlamıştım. Okula başladığım zaman da bir gruba üye olmak zorundaydınız. Yani bir kaçışınız yoktu.”

“Yani mesela işte derslerde gördüğümüz iyi yöntemler bana göre solcuların ürettiği yöntemlerdi ve onlar uygulanmalıydılar. Mesela özgürlükçü düşünce, öğrencinin işte özgürce düşüncelerini söylemesi gerekir. O yüzden de eğitimin o yönlerini ele alıp onları uygulayacaksın, ilerde öğretmen olduğunda onları uygulayacaksın, öğrenciler Atatürkçü yetişecek bana göre, Atatürkçü yetişmeyen öğrenci, öğrenci sayılmaz ve hâlâ da devam ediyor o düşüncem, hâlâ Atatürkçü eğitim vermek benim idealimdir.”

“Sağa dair kitaplar da okurdum, mesela derslerimiz gereği, sağ görüşlü edebiyatçılar da var şairler de var, onları da okumak durumunda kalıyordum, mecburen okuyordum yani, dersle ilgili olarak okuyordum. Sol görüşleri de okuyordum. İşte sol görüşler tabii ki olumlu etkiliyordu, ama sağ görüşlerin şeylerini mecburen, yani onu incelemek zorundasın, işte tahlilini yapmak zorundasın eleştiriyorsun tabii olumsuz eleştiriyorsun, ama sol görüşlere olumlu eleştiri yapıyorsun tabii ki işte böyle olmalı diye, yani yanlı bakıyorsun ister istemez.”

“O döneme göre hâkim olması gereken fikir, düzen bizim düşüncelerimizdi, bana göre bu dönemde de o. Çünkü insanlık ilerlemeli bunu kimse durduramaz. Hani böyle eskiye tutuklu, bağlı kalmak mantıklı değil bana göre, çünkü herkes ilerliyor, tüm toplumlarda bu var, insanın doğasında var ilerlemek. Yoksa hepimiz mağara devrinde olurduk ilerlemeyi düşünmeseydik, açık olmasaydık, ilerlemeye açık olmasaydık ya da yeniliklere açık olmasaydık, hepimiz şu anda mağaralarda yaşıyor olurduk. Bunu kıranların da bana göre sol görüşlü olması gerekiyor, yani sağ görüşlüler daha böyle ananevi, bana göre hâlâ öyleler, bir tutkunlukları var, hâlâ o eski şeylerin devam etmesini gerekli görüyorlar hâlbuki öyle değil normalde de insanlık ilerlemeli, yeniliklere açık olmalı, toplumlar böyle böyle kalkınıyor. Bugün dünya ülkelerine bakalım, sol eğilimli iktidarların olduğu toplumlar daha ilerlediler. Hani zaman zaman işte Sovyetler Birliği'nin dağılması falan gibi olaylar olabiliyor, o solcuları bir yılgınlığa falan düşürdü bir ara, sağcılarda bunu kullandı gerçi işte gördünüz mü umut ettiğiniz kaleler tek tek yıkılıyor gibilerinden eleştirileri oldu. Fakat bu duramaz yani durmaması gerekiyor, durmayacakta bana göre.”

“Devlet kurum ya da kuruluşları bizleri desteklemezdi, ama mesela dernekler, halk evleri vardı onlar sol görüşlülerini destekliyordu. İşte o dönemde açılan, tabii 80 darbesiyle bunlar tamamen kapatıldı, ama illegal olarak çalışmalarına devam ediyorlardı, halk evleri, ondan sonra Yurtsever Devrimci Gençlik dernekleri vardı, mesela bu Dev-Sol'un falan alt gruplarından oluşan mahalle grupları vardı tabii ki destekleniyorlardı. Yani evlerinde saklanabiliyordu arananlar ya da ne bileyim maddi destek olarak para toplanabiliyordu böyle şeyler vardı. Ama kurum olarak, devlet kurumu olarak bir kurum yoktu.”

“Tabii ki öngörülüyordu bu, konuşmalarda falan böyle bir şey olabilir, kendinizi ona göre hazırlıklı tutun ya da ne bileyim işte varsa suç unsuru bir şeyler evinizde

bulundurmaysın filan diye ufak ufak böyle şeyler oluyordu, tüyolar veriliyordu tabii. Birçok insanın da hâlâ hayatta olması bana göre ona bağlı, o tüyoları değerlendirmelerine bağlı. Bana göre bu askeri darbe dışarıdan güdümlü yapılmış bir şeydi ve engellenemezdi. Askerin içinde olman lazımdı engellemek için ya da toplumun topyekûn buna karşı olması lazımdı. Hani yarısının ılımlı bakıp yarısının tepki vermesi o şeyi değiştiremez, engelleyemezdi. Kaldı ki o dönemde askeri güç çok büyük şeydi Türkiye için, bayağı kuvvetliydi. Dediği dedik, yaptığı dinlenilir, herkes korkardı polisten, askerden, şimdi korkulmuyor. Sonra sonra askerin, polisin birtakım yanlışları görüldükten sonra o saygı kayboldu, ama mesela benim ailem asker dedi mi dururdu yani. Asker ne derse doğrudur, ne yaparsa haklıdır.”

“Askeri darbe yapıldığında alkışlayanlar bile oldu, hatta bırakın sıradan insanları sol grup içinde alkışlayanlar dahi oldu askeriye. Tabii bundan zarar görmeyenler yaptı bunu, ama zarar görenler hâlâ o dönemin sorgulanması gerektiğini söylüyorlar. Bence de sorgulanmalı, bir daha böyle bir yanlış yapılmaması için, gerçi atı alan Üsküdar’ı geçti de birçok insan telef oldu bu yüzden psikolojik olarak, maddi olarak çok zarar görenler oldu. Bunlardan biri de benim yani. Okulu bırakmak zorunda kaldım o dönemde. Ya eşimde okulunu terk etmek zorunda kaldı, bir sorumluluğumuz da olmuştu, çünkü bir kızımız var birde böyle bir durum var. Zaten herkes darma duman olmuş, hiç kimse yok yani, eski arkadaşlarından, tanıdıklarından hiç kimse yok bağınız koptu birden bire. Yani bu sosyal psikoloji olarak insanları boşluğa düşürdü. Ya yıllarca görüşmedin dostlarınla, arkadaşlarınla, yani bu yalnızlaşmak büyük bir psikolojik baskıydı, toplum içinde kendini yalnız hissetmek güzel bir şey değil. Çok üzüldük, telaşlandık kendimiz adına ayrıca arkadaşlarımız adına, onların durumlarından bihaber olmamız, hani akıbetlerinin ne olacağını bilemediğimiz, kendi akıbetimizi bilemediğimizden dolayı bizim için bir belirsizlik dönemi başladı. O yüzden de tabii ki tedirgin, korku dolu bir zaman geçirdik, zaman dilimi diyeyim çok sürmedi toparlanmak, kendine gelmek çok sürmedi, ama bir bocalama devri yaşıyorsunuz ister istemez. Tahmin ettiğimiz şeylerden kötü şeyler oldu, yapılmaz dediğimiz şeylerin çoğu yapıldı, özellikle insanların işkencelerde ölmesi ya da kaybolması, hâlâ bile arayanlar analar var evlatlarını, kardeşlerini ve o yaşananlardan ötürü hayatlarını kaybedenler var ailelerden ve ters tepki olarak karşı gruba geçenler var ya da sinenler var. Bunların hepsi bence insana psikolojik işkencedir, seni direk alıp elektrik vermez ya da askıya asmaz,

ama çevrendeki insanların sana bakışını değiştirir, o da bir işkence türüdür. Tabii ki zor dönemlerdi, ailen bile yabancılaşıyor, akrabaların bile seni istemiyor görüşünden ötürü yoksa seni seviyor, seni bağrına basmak istiyor, ama bu yaşananlardan ötürü korktuğu için senden uzaklaşıyor.”

“Askeri darbenin amacı söylenenlere göre o dönemdeki yükselen o tepkileri falan bastırmaktı, ama bana göre ise dışarıdan müdahale edildi. Bana göre işte emperyalist güçler Türkiye’yi bir sömürge ülke haline getirmek istiyorlardı, nihayetle öyleyiz şu anda. Bağımlı hale getirme, yani kendi siyasi çıkarları doğrultusunda kullanma, bu ülkenin jeopolitik yapısından dolayı, konumundan dolayı bu ülkeden faydalanmak ve kontrol altında tutmak yani her şeyi kontrol etmek.”

“Fikirlerim değişmedi, sadece hoşgörünün olması gerekliliğini düşündüm ve kendimi bu konuda eğittim. Fikirleri söylerken hoşgörü asla yoktu, sonunda bir çatışmaya dönüşüyordu. Sonraki dönemlerde farklı görüşte olan arkadaşlarla bir araya geldiğim, gördüğüm oluyor, çoğuyla mesela aynı noktada birleşiyoruz, birleşiyormuşuz meğerse. Solcularla da, aynı görüşte olduğun insanlarla, çok ayrı düşüğüm noktalar oluyor, daha sonra görüyorsun bunları, yani daha sonraki hayatında görüyorsun. İşte bir aile hayatı kuran insanlar daha yumuşamış oluyor, eski keskinliğini falan törpülemiş oluyorsun. Yani hayata daha böyle toplumsal olarak bakıyorsun. Hani sağ görüşlülerle ortak bir paylarımız olduğunu gördüm, ama sol görüşlülerle de ortak paydamız olmayan bir sürü şey gördüm, fakat o anda tabii göremiyorsun, o akımın içerisinde kendimize sürüklenip gidiyorduk. Yani hoşgörülü olmalıyız her şeye karşı, işte karşı görüşten birisi de olsa onun da bir insan olduğunu, onun da hayallerinin olduğunu ve onun bu görüşe sahip olmak için hakkı olduğunu, yani bu bir hoşgörüdür. Kendimi bu konuda eğittim. Tabii ki yıllar içinde oluyor bu, birden olmuyor, işte darbe oldu ertesi gün böyle düşündüm değil. Tabii ki kendi kendini sorguluyorsun işte sorgulamacı zihniyet sol görüşleri bu konuda eğitti. Tanıdığım insanların içinde de böyle bir değişme oldu, yani görmeliyiz onlarda bizi görmeli, bizim kötü bir insan olmadığımızı onlarda anlamalı, bizde onları tanımalıyız ve çeşitlilik oldukça her şeyin güzel olduğu, hoşgörüye daha yakın oluyorsun yani. Ama işte gençlikte onu anlamıyorsun, gençlikte o havalarda içinde sende onlarla birlikte davranıyorsun.”

“Müdahale sonrasında sokağa çıkma yasağı ilan edildiği için belli bir saatten sonra dışarı çıkamıyorduk. Mesela sokağa çıkma yasağından sonra eğer bir yerdeyseniz

evinize dönemiyorsunuz, kalıyorsunuz orada. E çocuğunuzun ihtiyaçları oluyor tabii ki, mesela bezi kalmıyor, maması kalmıyor ya da ihtiyacı olan bir şey var çıkamıyorsunuz. Eğer çok böyle zorunluysanız, işte hastalık durumunda falan ancak çıkabiliyorsunuz, yolda yakalandığın zaman zaten siz gidene kadar, eğer acil bir durum varsa, sorguda halloluyor o acil durum, ölenler filan duydum ben bu şekilde. İşte polis çeviriyor nereye gidiyorsunuz, doğru mu değil mi tabii şu yönden baktığın zaman, herkes doğruyu mu söylüyordu tabii ki söylemiyordu. Yani bazı illegal işlerini yapmak için yalan da söylüyordu, numara da yapıyordu. Ama tabii ki bu insanların sağlık sorunlarını olumsuz yönde etkiledi. Mesela çocuk ateşlendiği zaman sabahı beklemek zorunda kalıyordunuz hastaneye götürmek için ya da çok acilse taksi çağıracağsınız mesela, taksici bile korkuyor. Hani bir sürü olay olmuş çevrede, taksicilerin de bu işe karıştığı söylentileri olmuş, o da korkuyor seni götürmeye. Yani uzak bir yerdeyseniz kaldınız. Tabii ki bunu düşünmek dahi, bırakın böyle bir olay yaşamayı, böyle bir olay yaşayacağımızın ihtimali bile sizi ister istemez bu sosyal hayatınızı da olumsuz yönde etkiliyor.”

“Üniversitedeki eğitim tabii felç oldu. Çoğu sol görüşlü öğrenci üniversiteyi bırakmak zorunda kaldı ya da tutuklandılar. Tabii bu sağ gruba da yansıdı, işte çok böyle sivrilenenlerin falan gittikleri görüldü ya da duyuldu, bilmiyorum ne kadar kaldı kalmadı, içeride yatı mı yatmadı mı, ama en çok etkilenen sol grup oldu. Çünkü senelerce mahkemesiz yattılar içeride ve sonra da gıyaplarında bile beraat edenler oldu, yani suçlu olmadıkları bile kanıtlandı, o yattıkları süre de ceplerine kâr kaldı. Üniversitelerde sağ gruplar daha da palazlandı, işte ne bileyim asistan kalacak, sol gruptan kimse yok ne yapacak bu sağ gruptan birisi olacak, sol görüşlü öğretim üyeleri dahi sağ görüş öğrencilerden asistan seçmek zorunda kaldı. Mesela ben on bir yıl sonra okula dönüş yaptım, kızım büyüdü geri döndüm, döndüğümde tam taban tabana zıt arkadaşım benim öğretmenim olmuştu. Yani oturup onunla hiç konuşmadığımız halde konuştuk, o öğrencilik yıllarımızda konuşmadığımız kadar oturduk bir-iki saat sohbet edebildik. Tabii böyle bir dengesizlik yaşandı hâlâ da o dengesizlik sürüyor diye düşünüyorum.”

“Tüm o yaşananlardan dolayı çok şey erteledim hayatımda, mesela okul ertelendi, Turgut Özal bir öğrenci affı çıkardı on yıl içinde okulu bırakanlar geri dönebilir diye ben de 92’de ondan geri döndüm okula üçüncü sınıfa intibakım yapıldı. Üçüncü sınıfa okudum, dördüncü sınıfa okudum ve otuz beş yaşındaydım bunları yaparken, yani

şimdiye çoktan emekli olmam gerekirdi. Bu sene emekliliği hak ediyordum yirmi yılım doldu. Yani on bir yıl gecikmeyle hayata tekrar başladım ben. Ama kazandırdığı şeyler aslında kaybettirdiklerine oranla çok daha güzel şeyler, hoşgörülü olmayı öğrendim. Çünkü o süreç içinde tanıdığım, işte komşuluk yaptığım insanların görüşlerini öğrendikçe, onlar sizi tanıdıkça, siz onları tanıdıkça ne kadar hatalı davrandığınızı anlıyorsunuz. Hata demeyeyim de yanlış davrandığınızı, yani hata dersem eğer onlara zarar vermiş gibi algılanabilir, ama öyle bir şey yapmadım sadece düşünce bazında hata yapmışım, çünkü beni tanımalarını engellemişim, onları tanımayı ertelemişim. Ailemde de her iki görüşten olan insanlar var, sonradan mesela birleştirici bir katalizör oluyor, mesela bizim evde toplanılır tartışılır sabaha kadar. Eşimle taban tabana zıt bir yeğenim var otururlar sabaha kadar siyasi şeylerden bahsederler ve sonunda şu sonuca varırlar: Ya aslında biz ikimizde aynı şeyi düşünüyoruz, ama niye farklı farklı görüşteyiz. Aslında tabandaki insanlar kötü niyetli, art niyetli değil, sadece bir dogma, direk kabul etmek, sorgulamadan kabul etmekten kaynaklanıyor birde işte dediğim gibi o akıma kapıldığın için sürükleniyorsun yani. Bir selin içinde sürüklenen çakıl taşı gibi düşün, kayada olsan sürükleniyorsun, kum tanesi de olsan sürükleniyorsun o akımın içinde. Hata değil de bence at gözlüğü takmak demek daha doğru, düz bakmak hani sağda solu da görmemek, yadsımak. Yoksa yine olsa yine aynı görüşte olurum ben değişmez görüşüm. Hâlâda değişmedi bakış açım, ama hoşgörülü bakmaya başladım herkese karşı. Sıradan insanla da, hiç eğitim yüzü görmemiş insanla da oturup konuşabilirim rahatlıkla, üniversitede ki hocalarla da oturup konuşurum. Hiç kimsenin benden farklı olmadığını düşünüyorum yani. Sadece kimimiz daha çok geliştirdik kendimizi, kimimiz geliştiremedik, ama onun geliştiği yönde ben gelişmedim, benim geliştiğim yönde de o gelişmedi. Herkesin bir gelişmişlik yeri vardır. Ben işte bu alanda geliştirdim, yazarlık yapıyorum, çocuklara kendi tecrübelerimden yararlanarak bir şeyler anlatıyorum, iletiyorum, yazıyorum onlar da okuyorlar.”

“Eğer şimdi o zamanlara dönebilsem daha donanımlı olmaya çalışırdım. Yani kendi alanında kendini donatmak lazım, insanların seni öyle kabullenmesi daha iyidir. Yani siyasi görüşünden dolayı kabullenildiği zaman bu değişkendir, yani zaman zaman değişebilir, ama mesleğinde çok iyi olursan seni hiç kimse değiştiremez o zaman, yani Gülnar Kandeyer kötü bir öğretmendir demez kimse. Ama diyelim ki siyasi olarak kendini güçlendirdin, gittin bir siyasi partiye katıldın ya da kendi siyasi partini kurdun.

Bunu kimisi beğenir, kimisi beğenmez, fakat mesleki anlamdan kendini donatırsan herkes tarafından takdir görürsün. Önceliğimiz bu yurt için ne yapmalıyız olmalı. Mesela ben Türk olmakla övünürüm, çocuklarıma da söylüyorum benden milliyetçi kimse yoktur. Milliyetçilik hiç kimsenin tekelinde değildir. Ben gurur duyuyorum Türk olmakla, hiçbir zaman utanmıyorum, ama Türk olarak ne yapmalıyım, ne gibi şeyler yapmalıyım onu düşünmem gerekiyor, ona odaklanmalıyım. Ha apolitik olmak güzel bir şey mi değil tabii ki, o görüşün zaten gönlünde yatar sen ister istemez, fakat bunu ön plana çıkarır, yapabileceğin daha iyi şeyleri arka plana itmen kayıptır. Hem kişisel kayıptır hem toplumsal kayıptır. İşte on bir sene arayla tekrar hayata dönmektir, tekrar toplum için bir şeyler yapmaya başlamaktır.”

“Müdahale edilmeseydi daha güçlü olurdu insanlar diye düşünüyorum. Yani biraz da insanların kendilerinde görmesi gerekiyor, mesela müdahale yapıldıktan sonra birçok kişi ideolojisinden vazgeçti. Bunlar da sabun köpüğü diye düşünüyorum, sabunun kendisi değildi, ama sabun işe yararmalıydı, yani kalıp olan şey işe yararmalıydı, toplumun hizmetine sunulmalıydı. Mesela eğitim enstitülerinin bu ülkeye çok güzel şeyler yaptığına inanıyorum. Oradan yetişenlerin, akrabalarımızdan da var eğitim enstitülü çıkışlılar, resmen bu halkın insanı olmuşlar, bu halktan birisi olmuşlar. Gittikleri yerde elektrik işlerinden tutun bahçe işlerine, tarım işlerine kadar her şeye faydalı olmuşlar ve köylüler hâlâ onları anlatıyor, hâlâ onlar gibi öğretmenlerin gelmediği söylüyorlar. Bu ülkenin öyle öğretmenler yetiştiremediğinden bahsediyorlar. Daha güzel şeyler yapılabilirdi, ne bileyim müdahale olmasaydı hepimiz zamanında okulumuzu bitirebilirdik, daha erken mesleğe başlayabilirdik, hayata atılabıldık, o insanlara daha faydalı olabilirdik eğitim anlamında. Yurdun her yerine gidebilirdik, çoğu insan gitmedi mesela doğuya o dönemde, özel dersanelerde çalıştı. Ya da ne bileyim bulunduğu ortamda eğitim verirken görüşünden ötürü oradan ayrılmak zorunda kaldı ya da sürüldü ya da görevi elinden alındı, yapmak istediği halde yapamadı. Bunlar oldu yani. Müdahale olmasaydı bunların hiçbiri olmayacaktı beklide. Yani bugün her müdahalenin Türkiye’yi on yıl geriye götürdüğünü düşünüyorum ben, her seferinde on yıl, on yıl geriye, biz hâlâ yerimizde sayan bir millet haline geldik ve insanlar yıldımlaştırıldı. Mesela şimdiki ortamda apolitik olmanın tek sebebi insanların yaşadıklarından dolayı çocuklarına bunları tavsiye etmemesi hatta engellemesi çoğunun. İşte uzak dur, bulaşma, zarar görürsün, bak bize herkes ev, araba, kat sahibi oldu biz

hâlâ karnımızı zor doyuruyoruz. Bunlar acı gerçekler, ama çocukları ne yaptı tamamen politikadan uzaklaştırdı, tamamen kimliğini başkalarının kontrolüne verdi. Böyle olmamalı, hani insanlar kendi kimliklerini ortaya koyabilmeli rahatlıkla.”

“O yaşananların sorumlusu bence halktan insanlar değildi. Bu konuda Türkiye’nin idaresini ya da Türkiye’nin çıkarlarını koruma adına bir şeyler yaptığını düşünenler. Tabii ki askerlere saygım sonsuz, onlar bizden insanlar, bizden çıkıp giden insanlar, onlar yabancı devletlerden başımıza konanlar değil, fakat kendi içlerinde kendi çıkarlarını koruma adı altında başkalarının emirlerini dinleyenler var. Tabii ki her şey siyasi, bu ülkede yaşananların %95’i siyasidir. Halk odaklı değil, halkın isteklerine eğilimli değil istekler. Bir yerlerden emirler geliyor ve uygulanıyor. Bugün diyelim ki benim düşünceme sahip bir parti oluştu Türkiye’de ve iktidar oldu. Zannetmiyorum ki bağımsız hareket edebilsin, her şeyden kendini soyutlayarak bir şey yapsın, eli kolu bağlı olacak yine. Mutlaka bir yerlerden emirler alacak yoksa yaşatmazlar ki, yoksa zaten iktidar yapmazlar onu. Mutlaka başka güdümlü, başka yerlerden akıl alınarak yapılmış oyunlardı bunlar ve biz oyunlara geldik, yuttuk yani.”

“Her şeyi okuyun, elinize ne geçerse gazete, dergi, mecmua, sağ yayınlar, sol yayınlar fark etmez, ne geçiyorsa elinize okuyun, ama akıl süzgecinden geçirin. Doğru mu, yani ülkemize uygun mu, mesela İpek Ongun yazıyor bizimkilerde alıp okuyor ve zırlı zırlı ağlıyordular. Niye ağlıyorsun? ‘Öğretmenim bakın İpek Olgun yazmış, demiş ki aile içinde anne baba böyle davranmalı benimkiler böyle davranmıyor’. Çocuğum diyorum, o bizim topluma uygun bir şey değil ki, o olması gereken, ama birde şartlarımız var bizim. Şimdi olması gereken bana göre bir insan, yetişkin bir insan haftada bir tiyatroya gitmeli, haftada bir film izlemeli, haftada bir kafasına göre bir eğlenceye gitmeli, Sakarya’ya gidip kafa dinlemeli mesela bana göre normali bu, ama yok maddi olanaklar yok. Bakıyorsun yani yapman gereken bir sürü şey var, zaman sorunun var, şartlar uygun değil. Şimdi ben niye bu hafta tiyatroya gitmedim diye oturup ağlamıyorum yani. Zamanım olursa, uygun olursam gidiyorum. İşte okuyan kesimin de, okuma alışkanlığı kazanan çocukların da derdi bu, akıl süzgecinden geçirmemek. Her şeyi akıl süzgecinden geçirirsek eğer, toplumumuzun da maddi şartlarını ve kültürümüzü düşünerek bir şeyler yapmaya çalışırsak zaten sorun olmaz herkes böyle davranırsa, ama bunu öğretmek problem, öğrenmek istiyor muyuz bu problem.”

“Parmağı olan herkes yargılanmalı hem de hemen yargılanmalı. Bugünkü yargılama pek sağlıklı bir yargılama değil. Yazık yaşlanmışlar artık dokunmayalım yaşasınlar biraz daha, ama onların döneminde, onların fetvasıyla kendi yaşlarında bir sürü insan, kendi çocukları için gözyaşı döktü. Bence her şey sorgulanmalı, tabii ki adil bir yargılamayla, ama şu dönemde adil bir yargılama asla olmaz. Bence Hitler gibi kendi kendini imha ederse, infaz ederse daha mutlu olurum.”

“Bugünkü gençlik; bizi ellemeyin, önümüze yemeğimizi koyun, istediklerimizi de alın, G-3’lü bir telefonumuz olsun, Mustafa Sandan’ın hani telefonu olunca gülüyor, kıza yolluyor, kız da buna âşık oluyor, bitti bunların işi. Âşık olunca, evlenince hiçbir problem kalmıyor ve âşık olma yaşı iniyor gittikçe şimdi üçüncü sınıfa hatta birinci sınıflara kadar düştü. Bir kız yüzünden birbirine girmiş geçen gün iki tane erkek çocuk. Yani hayat sadece zevk, eğlence, ego, egomuz tatmin olduktan sonra problem yok, ama kendime ne artı değer kazandırıyorum, bugün ne öğrendim bunu hiç sorgulamıyorlar. Çocuğun bir tanesi telefonla oynuyormuş, ‘ne yapıyorsun öyle sıranın altında’ dedim, hemen birbirlerini ispiyonladılar, ‘hocam telefonla oynuyor’ diye. Getir bakayım dedim getirdi telefonu koydu, defterini getir bakayım, çalışma kitabını getir, bomboş, hiçbir şey yok. Ama bunların suçu değil, ben bu nesil kayıp nesil olarak değerlendiriyorum. Bunlar kaybolmuş durumdalar, şöyle karşılarında gerçekten insan vasfında düşünüp, çocuğum bak gel arkadaş olalım seninle, paylaşalım, bugün ne öğrendin diyen bir büyük nesil yok diye düşünüyorum. Diyenler belli oluyor zaten, yani aileler çocuklardan belli oluyor. Bir yazılı kâğıdından, sorumluluk verdiğin zaman ödev yapışından, o ödevi sana sunuşundan belli oluyor, çok azınlıkta kaldık. Televizyon çocuğu ve internet çocuğu yetiştiriyoruz. Vefa yok hiçbirinde, öğretmenini seven bana kötü not vermesin diye seviyor, %90’ı için konuşuyorum %10’unu ayrı tutuyorum, yani maddi çıkarlar ön planda. Kültürümüze değer veren yok, türkü bilmiyorlar, türkü söylemeyi bilmiyorlar, dilimizi güzel kullanmıyorlar, çünkü dilimize ait güzel şeyleri okumuyorlar, kayıp nesil yani. Ama bu neslin devamı bana göre çok böyle tutkun bir nesil olacak, çünkü sorumsuz ailenin çocukları sorumlu olurmuş ya, kendini sorumlu hissedermiş, gerçekten öyle yani, çünkü kendi çektikleri sıkıntıları çocuklarına aktardıkları zaman onlar daha sorumluluk sahibi olacaklar diye düşünüyorum.”

Ek-23: Belma TOKUROĞLU İle Yapılan Görüşme Metni:*

“Bir kere olayların getirdiği bir korku vardı, ailelerde de vardı bu korku, o daha çok. Ben Hacettepe Üniversitesi Beytepe kampusundaydım. Araçlarla gidiş vardı, tabii 1970’li yıllarda Bahçelievler son durakla Beytepe arasında hiçbir bina yoktu, bir ODTÜ bir de Şapel stüdyosu vardı orada, başka hiçbir şey yoktu. Hani bugünkü Ankara’ya baktığımız zaman ne kadar eğlenceli ve güzel bir yolculuk gibi geliyor, ama mesela bizim servislerimiz vardı, özel servislerimiz vardı, hiçbir dolmuş yoktu, otobüs yoktu o tarafa gidebileceğiniz. Servisleri vardı okulun ve o servisleri kaçırdığımız zaman binebileceğiniz bir vasıta yoktu. Mesela bu olaylar nedeniyle veya işte servisi kaçırarak o dört kilometrelik yolu yürüdüğümüz çok olmuştur bizim, Eskişehir yolundan. Ama o zaman trafik böyle değildi, hani daha kolay yürüyebileceğiniz bir yoldu orası, ama tabii gece yürüyemiyordunuz veya yanınızda erkek arkadaşlarınız olmadan yürümekte problemliydi. O dönem üniversite öğrenciliği şimdikinden çok farklıydı aslında, çünkü sadece bir diploma almak vesaire değildi amaç. Hani biraz böyle herkes kendince biraz siyasi anlamda da hani illa bir örgüt mensubu olarak değil, ama bir Türkiye’yi kurtarma sevdalılığı vardı yani, hem sağ hem sol tandanslı bütün öğrencilerde bu vardı, istisnasız. Hani acaba ders kitaplarım dışında ne okuyabilirim, ne ile ilgilenebilirim, işte roman okumak vesaire birbiri arasında kitap alışverişi ki kitabın çok az olduğu, almasının daha zor olduğu bir dönem. İşte bilgisayar yok, internet yok, fotokopi makineleri yok böyle bir öğrencilik hayatı düşünün, şimdiki hayata bakarak. Aslında tabii siz böyle bir hayatı bilmediğiniz için normal geliyor, yani bir fotokopi mesela, elimizle yazıyorduk biz notları, genelde işte derslere çok devam eden arkadaşlar vardı ki bunlardan birisi bendim, işte okula, sınıfa notlarını dağıtan, hani biraz ‘inek öğrenci’, çalışkan öğrenci motifi vardı bende. Ama mesela sosyoloji sınıfımız yirmi bir kişiydi. Yani tek bir şubeydik, bugün Hacettepe Üniversitesi’nde üç şubeli, her birisi yüz kişilik sınıflar var sosyolojide. Bizim burada da öyle, kamu yönetimi birinci öğretim, ikinci öğretim üç şube, her birinde işte seksen öğrenciden altı yüze yakın öğrenci var. Kıyaslarsak yirmi bir öğrenciyle onu, dolayısıyla herkes birbirini biliyordu, üç aşağı beş yuları tanıyordu. Tabii o zaman her şeyi ideolojik bağlamla düşünüyorduk, mesela hocalar, hangi hoca sağcıdır, hangi hoca solcudur, kime göre neyi yazmak gerekir, neyi tartışmak gerekir vesaire. Mesela okula başka bir okuldan gelen hocaların bile nasıl geleceği, o hocanı

---

* Görüşme 13 Aralık 2012 tarihinde Ankara’da yapıldı.

kim olduğu, hangi ekolden olduğu, hangi siyasetten olduğu falan. Üniversite öğrenciliği artı siyaset eklemliydi baktığımız zaman. Dolayısıyla da aslında daha bilgili, hani kendi dersleri dışında, bölümü dışında daha bilgili bir öğrenci grubu vardı. Yani üniversite öğrencisi dediğimiz zaman hakikaten bu günkü anlamda entelektüel diyebileceğimiz bir yapı vardı. Şimdi sadece kendi ders kitaplarının dışında, romanı bile top on sıralamasında ne varsa yayın evlerinin sadece onları okuyan veya kişisel gelişim kitaplarını okuyan bir gençlik var. Hani hiç öyle bir Türk edebiyatında kim varmış bir tanıyayım gibi bir derdi olmayan bir öğrenci grubu var. Dolayısıyla aslında biraz korkulu ama zevkli bir öğrencilikti. Tabii kötü olan yanı şuydu; sağ ve sol öğrenciler kopuktu birbirinden. Yani her ikisi de hemen hemen aynı entelektüel çaba içerisinde olmasına rağmen büyük bir ayrım vardı aralarında, demir parmaklıklar vardı. Tabii bunun terör boyutuna varan öldürülmeler, kavgalar vesaireler vardı, ama şu da vardı mesela benim gibi öğrenciler, hani ben mesela bir fraksiyona dâhil olmadım ama kendime ait bir görüşüm vardı, o görüşten kişilerle konuşurdum. Ama herhangi bir eylem, olay vesaire gibi bir şeyin içerisine girmedim. Hani bu silah olması, örgütlenmelerin biraz insanları çok ayırt edici olması bana ters geliyordu. Yani niye mesela bir sağcı insan solcu insanla, solcu insan sağcı insanla niye görüşmez aslında çok anlamsız gelen bir boyutuymdu, ama o şartlar altında böyle bir eleştiri yapabilmek çok zordu tabii. Mesela jandarma vardı Beytepe’de, sağ ve sol gruplar okula gelirken arada jandarma olurdu, her biri farklı bir yoldan okula giriş yapardı falan. Bunların dışında mesela işte bir üniforma misali sağcı öğrencilerin giyim biçimleri solcu öğrencilerin giyim biçimleri vardı, yani parka, deri ceket, siyah palto, botunuz gibi. Mesela kız öğrencilerde kaçarken koşabileceği ayakkabıyı giyerdi, Beytepe şartları da biraz zordu, hani çok süslenip püslenip okula geliş yoktu. Çünkü daha çok işte Türkiye’yi düşünen, entelektüel bir insan öyle şeyler düşünmez, âşık olmaz işte ne bileyim süslenmeyi düşünmez vesaire, kendisini bütünüyle topluma verir falan gibi ki bu sol gruplar içinde çok yaygındı. Böyle yaşıyordu yani o zamanın koşullarına baktığımız zaman olumlu yanları, olumsuz yanlarıyla. Aslında bana sorarsan şimdiki öğrencilik hayatından çok daha güzel bir öğrencilik hayatıydı derim.”

“Sağ ve sol kavramlarını tek kelimeyle söyleyebilmek çok zor, ama bugün mesela sağ tandanslı arkadaşlarımda aynı değerlendirmeyi yapıyor; sol biraz daha entelektüel, biraz daha aydınlanmaya açık, değişmeye açık, sağ biraz daha kapalı, daha muhafazakâr

bir yapılanma sergiliyordu. Tabii daha sonra fark edildi ki sağın içinde de solun içinde de aslında çok kapalı olan insanlar veya çok açık, hani dışarıya çok açık, sosyal olanlar veya olmayanlar vardı. Tabii sol geleneğinde şöyle bir şeyde var; çok farklı okumalar biraz daha evrensel, biraz daha dünyaya açık, biraz daha bu batının 68 olaylarının etkisi olumlu veya olumsuz anlamda. İşte Fransa’da ortaya çıkan olaylar, öğrenci hareketleri biraz daha solu evrenselci ve özgürlükçü yaptı. Tabii sağ böyle daha Türkçü diyebileceğimiz, daha muhafazakâr, daha İslam’a yakın, daha geleneksel kurallara yakın oldukları için görüşleri gereği biraz daha kapalı kaldılar sanki dışarıya karşı. Mesela liberal muhafazakârlar veya liberal sağcılar dediğimiz kesimin aslında büyük bir bilgi birikimi var, ama bunu kullanamamış o dönemde. Yani bunu anlıyoruz mesela sonradan. Yani bu bilgi birikimi eksikliği, fazlalığı anlamında değil, sadece bilginin niteliği farklı her iki grupta. Ama sağ cenah biraz daha içe kapalı olması nedeniyle daha kapalı ilişkiler, daha sorgulanamazlık getiriyordu. Hani şimdi hem sağda hem solda vardı yani, mesela solun içinde solu eleştiremezsiniz veya sağın içinde sağı eleştiremezsiniz. Böyle bir kapalılıkta vardı her ikisinde de, yani tutuculuk dediğimiz şey sadece sağa münhasır bir şey değil aslında. Hani bir eleştirilememe hali, eleştirmeme hali de vardı solun içinde öz eleştiri denilen, duyduğumuz bir eleştiri vardı. Ama her ikisinde de aslında bir içe kapalılık, birbirini tanımama, bundan dolayı da Türkiye’nin gerçeklerini biraz farklı yerlerden okuma ve onun içinde hep eksik bir bilgiye ulaşma hali vardı baktığınız zaman.”

“Benim hem sağdan hem de soldan arkadaşlarım vardı. Soldaki arkadaşlarım ‘Tamam sen de kendine solcuyum diyorsun ama al şu bildirimleri bu akşam dağıt dediğimizde yapmıyorsun ya da şurada toplantıya çağrıldığında gelmiyorsun’ diye bir tepki de vardı, her öğrencinin üstünde vardı bu. Yani sağ cenah içinde de bundan kaçış çok yoktu, solun içinde de yoktu, ama hani solla sağın belki farkı şuydu; sağ biraz daha bu konuda katıydı herhalde, daha içine alıp koruyucu, kollayıcı ve eylemlere katıcı bir şeyi vardı. Yani solda biraz daha uzakta durabilme ihtimaliniz vardı, onların kendi içindeki şeylerini de çok bilmiyorum tabii ama hani dıştan baktığınızda öyle görünüyordu. Yani sağda biraz daha böyle olaylara katılma konusunda baskı vardı, ama solda siz isterseniz ya ben solcuyum ama bu şeyleri yapmak istemiyorum, işte birisinin ölümü üzerine yürüyüş yapmak istemiyorum ya da işte vesaire gibi bir şeyden kaçma ihtimaliniz vardı. Ama tabii bu gözlemim Hacettepe ile sınırlı, Beytepe ile. Yani bu

başka okullarda nasıldı, tabii okulların yapısı da önemli, fiziksel olarak ilişkileriniz vesaire de önemli, okula gitmek, gidememek, gelememek vesaire gibi unsurlar. Okulun dışında başka türlü bir sosyalleşmemiz yoktu, orasıydı, okuldu sizin sosyalleşme alanınız. Çünkü okulun dışında başka iletişim grubunuz yoktu. Bu yüzden bir yere girmek, bağlanmak, onlarla birlikte hayatınızı sürdürme gerçeği de vardı. Yani sizi attıkları zaman sürüden, tabii sürüydü sağ ve sol aslında, o anlamda baktığınız da bu sizin yalnız kalmanız demektir, bunu da o yaşarda genç bir insan olarak çok göze alamazdınız tabii. Vallah şimdi benim annem çok evhamlı bir insandı ve bu 17-18 Haziran olayları varmış, işçi olayları varmış onları takip ederdi ve ‘Sen okula gitme bugün, yarın 1 Mayıs evde kal’ vesaire gibi şeyler söylerdi. Tabii hiçbir anne baba çocuğu bir eylemde bullunsun istemez ya da bir başı belaya girsin istemez. Tabii özel tembih edilerek yollarlardı, bu şeylerden uzak durmak için falan ki terör tabii aileleri çok yıldırان bir şeydi. Çünkü üniversiteye gitmek tehlikeli bir şeydi artık. Hani sokakta vurulabilirsiniz, ne bileyim bir gurubun içinde hiçbir şeye karışmasanız bile polis sizi de alıp götürülebilir. Öyle olayların olduğu bir dönemdi Türkiye’de, en büyük korku da buydu, kim vurduya gidebilirdiniz hani, hiçbir şeye karışmasanız bile. Dolayısıyla tabii onlar, her anne baba gibi sabah giderken işte hiçbir şeye bulaşmamak, karışmamak ve eve sağ salim dönmek üzerinden tembihler ederlerdi.”

“Tabii o zaman büyük çerçeveyi çok göremiyorduk, ben göremiyordum, belki görenler vardı. Ama tabii şöyle bir şey vardı mesela, biz, bu Milli Kütüphane yoktu tabii o zaman, Bahçelievler son durakta bir tepe vardı, önünde de çok eski bir benzinlik vardı, böyle yıkık dökük, benzinlik işini görmeyen bir bina vardı. Biz onun önünde sıraya diziliyorduk sabah 06.30’da, şimdiki öğrencilerin hayal edemeyeceği bir saatte ve servisimizi bekliyorduk ki 08.30 dersine ya da sınavına yetişebilelim. Orada kuyrukta beklerken ki mesela o dönemin en çok korkulan şeyi idi, çünkü kuyruklarda bekleyenler taranıyordu, öldürülüyordu öğrenci grupları vesaire. Mesela şöyle bir şeyimiz vardı; kötü, eski bir beyaz Renault geldiği zaman biz benzinliğin arkasına saklanıyorduk. Çünkü şöyle bir efsane vardı, bu beyaz Renault sağcı ya da solcu değil, bu işte böyle grupları vurarak, öldürerek bir kaos yaratmaya çalışan işte bir derin devlet dediğimiz bir şeyin arabası gibi bir efsane vardı. Hani bu doğru muydu yanlış mıydı bunu bilmiyoruz, o kimin arabasıydı, nerden geliyordu, nereye gidiyordu bunu da bilmiyorduk, ama o arabayı gördüğümüz zaman saklanıyorduk. Tabii şimdi ortaya çıkıyor hakikaten böyle

bir derin devletin olduğu, işte 12 Eylül'ün hazırlandığı bir grup ekip tarafından. Mesela kasıtlı olarak belirli işlemlerin yapılmaması, öldürülen öğrencilerden çıkan kurşunların aynı silahtan çıkması bunu kanıtlıyor. Yani birtakım yerlerden yönlendirildiği, bir eylemin provoke edildiği başka birileri tarafından ortaya çıkıyor. Yani aslında bunun bir sağ sol çatışması olmadığını aslında o zamanda birçok kişi hissediyordu. Ama 'bu neydi'nin adını koymakta çok zordu. Bugün adına işte kocaman bir derin devlet diyoruz da, içinde kimler var, onu halen çözümleyemedik mesela. Dolayısıyla oralardan yönlendirildiği ve yönetildiği, kışkırtıldığı üzerine de birçok senaryo var. O zamanda hissediliyordu, ama hani birazda işine gelmiyordu tabii sağ ve sol yapılanmaların, çünkü hani başkaları tarafından yönlendirilmekte kötü bir şey aslında bu yüzden çok itiraf edilmiyordu. Ama bugün adını koyuyoruz yani gerçekten bunlarda olmuş, birçok öğrenci yazık, gencecik yaşında boş yere öldü. 12 Eylül'den önce polisleri örgütleyip, başka unsurları örgütleyip bunları engelleyebilecekken onlarda bölündü ve gruplaştı. Yani işte polis kendi içinde örgütlendi, mit kendi içinde örgütlendi, sağ ve sol olarak ayrıldı. Onların her biri bu işlere farklı farklı şekillerde müdahale ettiler. Dolayısıyla belki çok masum birer edebiyat çalışması, birer hakikaten zihin çalışması olabilecek tartışmalar nerelere gitti. Mesela sağdan ve soldan çok iyi öğrenciler vardı, bugün belki Türkiye'ye çok faydalı olabilecek bir lider kadrosu da yok oldu aslında. En üzücü olanı o, bunların hepsi eli silahlı, Türkiye Cumhuriyeti devletini yıkmak isteyen insanlar değillerdi çoğunluğuna baktığımız zaman. Hani kitabını okuyan, hakikaten Türkiye üzerine, doğru ya da yanlış, tezler ortaya koymaya çalışan, nasıl farklılaşabiliriz, insanlar nasıl mutlu yaşayabilir, ekonomik gelirimiz nasıl artabilir üzerine kafa yoran insanlardı. Benim de mesela içlerinde tanıdığım, hakikaten sevdiğim, takdir ettiğim, ne kadar çok bilgisi var, ya ben de gidip kitap alayım, okuyayım bunlara benzeyeyim dediğim insanlar vardı ki bu her iki tarafta da vardı aslında konuştuğum zaman. O bilgilerine hayran olduğum insanların birçoğu öldürüldü mesela. Şimdi ben acaba o çok düşünen insanların varlığı tehlike arz edeceği için mi yok edildiler diyorum. Hani bir komplo teorisi bu, ama bugün işte ne bileyim Adnan Kahveci'nin,⁴²⁸ Uğur

---

⁴²⁸ Adnan Kahveci, 1949 yılında Trabzon'da dünyaya gelmiştir. Elektrik mühendisi olan Kahveci, 46., 47. Ve 48. Hükümetlerde görev almıştır. Halk arasında sevilen ve dürüstlüğü ile tanınmıştır. Kahveci, 5 Şubat 1993 yılında bir trafik kazası sonucunda hayatını kaybetmiştir. Ölümü ise şüpheyle karşılanmıştır. Bkz. http://tr.wikipedia.org/wiki/Adnan_Kahveci.

Mumcu'nun,⁴²⁹ Eşref Bitlis'in⁴³⁰ öldürülmesi tartışılıyor ve o insanları istemediler, çünkü sorunu çözebilecek şeyler söylüyorlardı, deniyor. İşte ben de bugün şimdi diyorum ki geçmişteki öldürülen o gencecik insanlarda bu nedenle öldürülmüş olabilirler. Çünkü o dönemki kafamla çok değerlendirememiştim, ama şimdi baktığım zaman geriye, arkaya bunu şimdi hissedebiliyorum.”

“Müdahalenin yapılacağını ben düşünmüyordum, böyle bir şey aklıma gelmiyordu, ordu böyle bir şey yapar düşüncesi yoktu aklımda ve bana göre bu müdahale engellenebilirdi. Eğer biz biraz daha dünyaya dönük bir bilgiye sahibi olsaydık halk olarak, Avrupa'ya bakan, orada neler olmuş bilen bir halk olmuş olsaydık engellenebilirdi. Hani bugünkü siyaset bilgimiz, bu günkü sosyoloji bilgimiz de eksikti dünya ile ilgili olarak, çünkü o zaman bu enformasyon bazen yanlış geliyor ama bu internet, televizyon başka kanalları izleyebilmemiz, haber kanallarını mesela böyle bir imkânımız yoktu. Siz daha az kandırılabilyorsunuz artık, daha çok farkındasınız, hayır öyle değil diyebilme imkânına bugün daha sahibiz, çünkü biliyoruz ki bir tane yorum yok bir olayın üzerine, birçok yorumu var. Dolayısıyla da bu imkânlar olsaydı belki Türkiye'de sanıyorum o cesareti bulamayabilirdi askerler. Yani engellenmesi değil onlar bu işe kalkışamazlardı diye düşünüyorum.”

“12 Eylül'de annem, babam, ben ve erkek kardeşim tatile gitmiştik. Kardeşim de ODTÜ'de okuyordu makine mühendisliğinde. Biz de Side'ye babamın bir tanıdığı bir pansiyon tavsiye etmişti, burası ucuz vesaire diye. Biz de bütün yılın yorgunluğu falan atalım okullar açılmadan diye bir hafta öncesinden, yani darbenin, 12 Eylül'ün bir hafta ya da on gün öncesinden Side'ye gittik. İşte bir pansiyona yerleştik, denize giriyoruz çıkıyoruz vesaire, 12 Eylül sabahı annem uyandırdı büyük bir panikle ‘Kalkın bir şey oluyor’ diye. Tabii televizyon yok orada, radyo falan yok pansiyonun içinde, ama dışarıda askerler var, jandarma gelmiş, sokaklarda kimse yok falan. Annem büyük bir korkuyla, o askeri darbe olarak değil de hani sanki başka bir şey, bir savaş durumu var falan diyerek bizi uyandırdı. Çünkü Side deniz kenarı olduğu için denizden birileri mi

---

⁴²⁹ Uğur Mumcu, 22 Ağustos 1942 Kırşehir doğumludur. Hukuk mezunu olan Mumcu, gazeteci, yazar ve araştırmacıdır. 24 Ocak 1993 yılında arabasına konulan bombanın patlamasıyla öldürülmüştür. Bkz. http://tr.wikipedia.org/wiki/U%C4%9Fur_Mumcu.

⁴³⁰ 1933 Malatya doğumlu olan Eşref Bitlis, orgeneral ve Jandarma Genel Komutanlığı görevlerinde bulunmuştur. 17 Şubat 1993'te halen daha niçin düştüğü tam aydınlatılmayan bir uçak kazası sonucu hayatını kaybetmiştir. Bkz. http://tr.wikipedia.org/wiki/E%C5%9Fref_Bitlis.

geldi vesaire tarzında, ama sonra tabii onun dışarıdan değil içeriden bir gümbürdeme okuduğunu anladık. Tabii Side kırsal kesim olarak geçiyor, hani şimdi Side'ye bir tatile gelenler var, birde köyde işiyle gücüyle uğraşan köylü var. Sabahın 06.00'sında kalkmış, tarlasına gitmiş, hayvanını otlatmaya gitmiş vesaire ve askerler bunları alıp karakola götürmüşler. Hatta bizim pansiyonda bir amca vardı, bize çok kızardı, kardeşimle bana, 'Ne biçim gençsiniz bakın ben sabah 05.00'da kalkıp denize gidiyorum, esas deniz odur, çok sağlıklıdır' diyen amaca tabii 06.30'da denizden geliyor yüzerek ve iki jandarma karşısında. Adam neredeyse kalp krizi geçirecekti ve alıp sen kimsin, nereden geliyorsun diye karakola götürüyorlar. Düşünsenize özgür bir ülkede yaşıyorsun ve denizden çıktığında karşında iki tane asker var. Tabii daha vahimi bütün bankalar kapatıldı, herkesin geçici olarak el konu paralarına falan ilk gün. Tabii biz pansiyondan ayrılacağız, ama paramız bankada. Orada artık işte ikinci günü sokağa çıkma yasağını kaldırdılar, bu özellikle kırsal kesimlerde şikâyet oldu. Hani böyle de kafasız bir ihtilaldı, yani köyde ne olabilir ki diye düşünmüyor mesela kendi kafasında. Sonra işte kalktık artık pansiyoncuya dedik ki; Ankara'ya gideceğiz hani sana yollayacağız parayı, bize güveneceksin başka yapacak bir şey yok, yok çünkü para. Biletimizi aldık, tabii en vahim hani 12 Eylül'ün, yani bir askerin milletine yapabileceği zulmü aslında yolda yaşadık. Aslında çok üzücü bir şey, her şehir çıkışında ve girişinde bütün otobüsler duruyor, bütün bavullar açılıyor ve işte onbaşlıların hepsi general, asker böyle general edasında, ülke artık bizim edasında. Bavullarımız açılıyor didik didik ediliyor, geri kapatılıyor işte konuluyor ve biz Side'den Ankara'ya otuz iki saatte falan geldik. Terminale girdiğimizde, aşağıya falan inemiyorsunuz, öyle çay içemiyorsunuz, yemek yemek yok, bir tuvalete gidebiliyorsunuz ve askerler hemen hızlı bir şekilde otobüs ayrılın diyor terminalden. Mesela Burdur'a geldik, Burdur'da iki tane asker bindi, er yani, geçici asker hani teğmen değil, albay değil, yüzbaşı değil 'Kimlikleri çıkarın' dedi, ön sırada kardeşimle ben oturuyoruz, aksi gibi tabii darbe olacağını bilmediğimiz için okul kimliklerimiz var, nüfus cüzdanlarımız yok. Arkamızda da işte annemle babam oturuyor, biz gösterdik kimliklerimizi birisi ODTÜ, birisi Hacettepe asker söylenmeye başladı. Ayaktayız hepimiz, kafamız eğik falan 'Hep sizin yüzünüzden, içine sıçtınız memleketin, rahatsız ettiniz, vatan hainleri' bilmem ne söyleniyor. Hani öğrenci, üniversite öğrencisi kimlikleri, beni tanımıyor etmiyor, kim olduğumu bilmiyor. İşte babamda dedi ki 'Ya onlar beni çocuklarım', asker 'Bana ne, git işine' falan dedi, böyle babama doğru elini falan sallayınca kardeşimde birden tabii

ne biçim konuşuyor benim babamla falan diye atılacak oldu, otobüsün şoförü kardeşimi tutu hemen. Dedi ki ‘Sus şimdi bunlar bizi buradaki Burdur hapishanesine koyarlar, artık bunlar ülkenin sahibi, oradan çıkamayız, iyisi mi sen boş ver, insin asker aşağı, öbür taraftan söylensin aldırma.’ İndikten sonra da şoför askere dedi ki ‘Bak oğlum yanlış yapıyorsun, senin üç dört ay sonra terhisin gelecek, bu halkın arasına katılacaksın, niye komutanlarına uyup da bu insanları rahatsız ediyorsun’, asker anladı mı bunu bilmiyorum, ama böylede çok vahim bir şey yaşadık. Yani onbaşlıların aşağılayarak böyle getirin bavulları, öğrenci varsa onları da getirin falan diyerek böyle bir eziyet diyebileceğim, zulüm diyebileceğim bir şeydi. Tabii bizim gördüğümüz hiçbir şey değil hani karakollarda, hapishanelerde yaşananları düşününce. Çünkü kan durmadı, kan aslında başka bir yerde devam etti, sağda ve solda. Ahali sokaktaki kan durduğu için onu durdu zannetti. Hâlbuki şimdi, 12 Eylül sonrasında ortaya çıkıyor, kaç kişinin ne kadar eziyet çektiği hapishanelerde ve hiçbir ayım yapılmadan. Asılan insanlar oldu, kaybolan insanlar oldu, ölen insanlar oldu, mesela babamın tanıdığı, bankadan bir arkadaşı oğlunu bulamadı, bir sabah saat 05.00’da karakola götürdüler, yok oldu sonra, kayıp o karakoldan nereye gitti, ne oldu belirsiz. Dolayısıyla böyle bir 12 Eylül’ü yaşamamız kötü bir anıydı, tatilimiz 12 Eylül’le sonlandı yani.”

“Bana göre askeri müdahale dışarıyla bağlantılı bir hareketti. Yani aslında Amerika Birleşik Devletleri’nin ve dış konjonktürdeki neyse bütün güçlerin çerçevesinde hareket eden bir unsurdu, bugün herkesin söylediği şeylere ben de katılıyorum. Dünya ülkeleri içerisinde Türkiye’nin önünü kesmek, yarısını kesmek, çünkü Ortadoğu ülkelerini biçimlendirmeye çalışan bir batı var, Amerika var. Onun için de Türkiye’ye yön vermek, bir hiza vermek artı bir ekonomik düzensizlik yaratmak gerekiyordu. Askeri sermayeye ve üst sınıflara ekonomik olarak güç verildi ve alt sınıflar daha fakir bırakıldı, işte bu 24 Ocak Kararları çıkartılmıştı. Turgut Özal dönemiyle devam eden, Tansu Çiller’le devam eden bu ekonomik bozukluk ve yapısızlık devam etti. Mesela o koalisyonlar, yani bir siyasi istikrarsızlık, bir ekonomik istikrarsızlık gerçekleştirmek için 12 Eylül yapıldı aslında, bunun için kullanıldı o dönemin askerleri. Şunu düşünüyorum, bugün sokağa çıkıp söylüyoruz ‘Ya bu kadar sıkıyönetim vardı durdurmadınız da 12 Eylül sabahı nasıl birdenbire durdurdunuz, bunu böyle mi gerçekleştirmek gerekiyordu, bunun başka yolu yok muydu, bu kanı durdurmanın?’ Dolayısıyla çok kasıtlı, Türkiye’ye karşı Türkiye’nin gelişmesine

engelleyici bir komplo idi, bu komployu da gerçekleştirecek içeride asker buldular beş tane. Dediler ki hazır bunlar varken bu komploymuzu gerçekleştirelim bunları da kullanalım, onlarda kullanıldılar, bunun karşılığında da kazançlı çıktılar, öyle anlaşılıyor. Ama işte Türkiye kaybetti, hem o kadar acı çekilmiş oldu, bir sürü genç insan ölmüş oldu hem de en büyük zararı ekonomi alanında, en büyük zararı eğitim alanında verdi. Hani bir sürü kafası çalışan, bu ülkeye faydalı olacak hocasıyla öğrencisiyle ki mesela bunun komplo olduğu belli, çünkü darbeciler geldikleri ilk konuşmalarında, ilkokul öğretmenlerini ve üniversite hocalarını suçladılar, bu çok kasıtlıydı. İşte onların komünist olduğu, devleti yıkmak istediği vesaire üzerinden, hiçbir kanıt yok, hiçbir belge yok ellerinde, kimdir bunlar, kaç kişidir, niye devleti yıkmak istesin öğretmen ya da üniversite hocası, farklı fikir söylemek devleti yıkmak mıdır, o fikre işte bakmak gerekmez mi, tartışmak gerekmez mi, bunlara bakılmadı. Buradan da anlaşılıyor ki ilk darbeyi vuracakları yer de eğitimdi, çünkü önemliydi. İşte Amerikan usulü bir sistemi getirirsen, bu test sistemi, bilmem ne sistemi okumayan, düşünmeyen vesaire bir gençlik yetişir, ama bütün bu engellemelere rağmen yine de halen hakikaten Türkiye derdinde olan, Türkiye'nin gelişmesi, değişmesi, evrensel bilginin bulunması konusunda hem hoca kitlesi var hem öğrenci kitlesi var. Ama işte bunlar belki daha çok, daha atak olacaktı, ama önü kesildiği için hızı kesildi, sayısı düştü, ama bu 'aptallaştırma politikası' diyeceğimiz politikalar hakikaten başarılı oldu. Tabii Türkiye'de de demek ki bir bilinçsizlik vardı, yani en azından 12 Eylül'de çok insanın sokağa çıkması gerekirdi bana göre. Çünkü inanıyorum ki başka bir ülkede yapsalardı bunu, o paşaları oradan paçasından tutup aşağı indirirdi ahali, ama bu Türkiye'de olmadı. Ama tabii halka 1 Mayıs'la Maraş katliamıyla falan gözdağı verildi, yani eğer bir kaos çıkarırsanız daha fazla insan ölür tehdidiydi bunlar. Bugüne baktığımız zaman Türkiye çok farklı bir boyuta geldi, o tür şeylerin hızının azaltılmasına rağmen sanıyorum önü çok kesilemedi. Umarım böyle bir şey bir daha tekrarlanmaz ve en azından Türkiye olumluluklarını ya da olumsuzluklarını kendi sivil problemi içerisinde çözer. Hani iktidarın fikirlerine katılmayabilirsiniz veya bir partinin fikirlerine katılmayabilirsiniz, ama sivil mücadele gerekir. Yani hiçbir şekilde bir partiyi kapatmak, bir fikri yasaklamak, bu şekilde bir darbe yapmak, insanları öldürmek ki biz siyaset dersini anlatırken böyle başlıyoruz diyoruz ki; 'Silahın girdiği yerde siyaset olmaz'. Yani siz bir insanı fikrinden dolayı öldürdüğünüz zaman sizin fikriniz doğru dahi olsa haksız duruma düşersiniz ve artık silahı doğrulttuğunuzda zaten siyasi tartışma

biter. Meşru müdafaa dışında, sivil toplumda hiçbir askeri ya da başka bir müdahale olmadan tartışılarak yürümesi lazım bu işlerin. Bunun başka yolu yok demokrasilerde, hani yavaş olacak, tökezleyerek olacak belki, ama böyle yürürse herhalde Türkiye iyi bir konuma gelir diye düşünüyorum. Yani bir boyutumla çok umutsuzum bir boyutumla da baktığım zaman bazen o alevini de görüyorum ileriye dönük yürüyebilecek olan, azda olsa bir kitle var Türkiye’de. Türkiye’yi sırtlayacak olan bir kitlede var diye düşünüyorum.”

“12 Eylül’le beraber asker ortak bir düşman haline geldiği için insanlar, siviller birbirini tanım imkânı buldular.12 Eylül’ün bütün her şeyi çok zararlı odlu da işte tek faydası o demir parmaklıklar kalktığı için sağ ve sol birbirini görebildi en azından. Aslında çok farklı bir iş yapmadıklarını tabii silahlı örgütlenmelerin dışındakilerden bahsediyorum, entelektüel bir çaba içinde olanlar farklı bir iş yapmadıklarını gördüler. Yani aslında dert, ortak nokta Türkiye idi, buralardı, bu toraklardı, her iki taraf da aslında ya orta sınıf memur ailesinin çocuğuydu ya çiftçi ailesinin, köylü ailesinin çocuğuydu. Tabii çok zengin öğrenciler olsa bile mesela göstermezlerdi bu zenginliklerini, sergilemezlerdi o dönemde, çok dikkat ederlerdi, o görüşün içerisindeki fakir arkadaşlarını düşünürlerdi. Sadece kelimeler, kitaplar, soruna çözüm arama biçimleri farklıydı. Yani bir insanın inancı vardır, giyim tarzı vardır, yaşama tarzı vardır ve her birine ayrı ayrı saygı duymak zorundayızdır. Eğer başkalarını rahatsız etmiyorsa o kişi yaşantısıyla falan buna saygı duymak gerek, dolayısıyla da bu farklılıkları da fark ettik. Yani farklı farklı da yaşayabiliriz yan yana, illa aynı şeyi düşünmemiz gerekmiyor bir mekân da oturabilmek için, bir şey paylaşabilmek için en azından bunu fark ettik. Mesela başörtülü öğrenciler, insanlar falan aslında çok dışlanırken mesela daha içeriye alındılar, onlarda dışarıyı fark ettiler dışarı da onları fark etti.”

“Ben okula başladığımda 12 Mart 1971 zaten bir silindir gibi üniversitelerin üzerinden geçmişti ve sağlı sollu hocalar atılmıştı. Yani dersini çok iyi anlatan, dersinde müfredat programı dışında ek bilgiler veren, daha öğrencileri aydınlatan bütün hocalar yok oldu. 12 Eylül üstüne geldiğinde son kalan kırıntılarda yok oldu ve tamamen müfredat programına uyuldu ki herkes tabii uyarı aldı. Hani var olan hocalar, hani atılmayan hocalar tembel veya bilgisizdi anlamında söylemiyorum bunu, herkes hizaya çekildi, çünkü suç addedildi ağzımızdan çıkan her kelime. Mesela Karl Marks’ı hoca kaç dakika anlatıyor bu bile önemli hale geldi. Komünizm propagandası yapıyor oldunuz

hâlbuki adam ekonomist. Yani onun bir fikri var siz onu iletiyorsunuz insanlara. Onun ideolojisini benimsemek veya sürdürmek başak bir şey sosyolog ve ekonomist olan bir Karl Marks'ın görüşlerini üniversitede anlatmak başka bir şey. Üniversitelerde öğrenci gruplarının içine sivil polisler, takipçiler vesaire yerleştirdiler ki mesela aslında şöyle bir eğlencede vardı. Benim olaylara daha çok katılan, mitinglere falan katılan arkadaşlarım çok anlatırlardı, mesela 'Ya bu devlet memurları da çok salak, sivil polis poposuna telsizi sokmuş oradan belli oluyor' derlerdi. Tabii şimdi teknoloji sayesinde birçok şey değişti, eskinin telsizi kocaman bir şeydi, şimdi bir sürü teknik şeylerle çalışıyor polis memurları falan, hani böyle hikâyeler anlatıp gülerlerdi. Yani askeri darbeler üniversitelerin üniversite olma halini yok ettiler ve ben şimdi hoca olarak kendi öğrencilerimin üzerinde ne kadar vahim etkileri olduğunu izleyebiliyorum. Yani hakikaten bu darbeci Kenan Evren'in istekleri gerçekten yerine gelmiş. 12 Eylül'den sonra üniversitedeki hayat çok yalan bir hayata dönüştü ve o zaman anladık aslında ne kadar heyecanlıymışız hocasıyla, öğrencisiyle, ne kadar hayata bağlıymışız, böyle farklı okumalar yapmak, paylaşımlar mesela bunları bitirdik, bitti yani bütün bunlar. Tabii örgütler içerisinde yer alan kimi öğrenciler alındı, bazı arkadaşlarımız gitti, üniversitelerden öğrenci kayıpları oldu. Mesela Beytepe'de jandarma vardı önceden, şehir sınırları dışındaydı o zaman, sonradan bu jandarma sayısı arttırıldı, işte kontroller arttırıldı. Üniversite gidiş gelişlerimiz kontrollü, inerken binerken servisler kontrol ediliyor, bakılıyor taşıdığınız kitap mitap, çanta manta aramaları falan, tabii bunlar sizi huzursuz eden, hayatın biraz zevkini, rengini yok ediyordu. Birde kendi ordunuz tarafından böyle bir şeye uğramış olmak, aslında çok insan bunun farkında değildi, ama bunun farkında olmak çok kötü bir şeydi. Hani bir düşman ordusu gelse ülkenize sizi bu kadar yaralamaz, ama kendi ordunuzun zulmüne maruz kalmak tabii çok kötü bir şeydi, yanlış bir şeydi onun hüznü çok önemli bir şey o dönemi yaşayanlar için. Tabii birde bugün genelde öğrenciler hani tabii yok o zamanki kadar ama yine de hani bir kapışma, işte ben seni okula sokmam sokarım vesaire kavgası var bugünde. Ben hep diyorum ki; 'Ya bunu yapmayın, bunu bir kere yaşadık, bu bitti ve artık bunun bir anlamının olmadığını bugün biliyoruz. Onun için bu ideoloji kavgasını, sağ-sol kavgasını bitirip artık ortak ne okuyabiliriz, ne yazabiliriz, diğer dünyadan nasıl haberdar olabiliriz, bilgimizi ortak sosyal faaliyet alanında nasıl kullanabilirizi yapın' diyorum. Ama bu biraz 'ilkel ideolojiler' halen etkisini sürdürüyor aslında."

“Kesin bir şey söyleyemeyiz ama asker araya girmeseydi de sivil toplum kendi başına o işin içinden çıkabilseydi, çıksaydı biraz daha iyi olurdu diye düşünüyorum. Ama şu da var darbe olmasaydı bile hani bugün tartıştığımız, derin devlet dediğimiz, bizim çok bilmediğimiz dışa bağlı veya içeride oluşmuş farklı oluşumlar devreye girdiği için hani onlar nasıl yönlendirirlerdi onu bilemiyoruz. Yani dolayısıyla açıktan yapılmazdı ama yine toplumsal yapı içinde insanlar engellenebilirdi ya da yönlendirilebilirdi. Yani öyle olunca daha kötü bir şeyde olabilirdi belki, işte bu Çorum ya da Maraş olaylarını yaşadığımız gibi olaylar. Tabii etnik grupların arasındaki, dini gruplar arasındaki o olaylar da insanların geri dönüşünü ve barışını zorlaştıran olaylar, çünkü bu geçmişte yaşananlar hınç üretiyor sürekli. Yani işte onlar benim dedemi kesmişlerdi ya da benim ailemi öldürmüşlerdi gibi, siz topluma hep bir yara ekliyorsunuz. Dolayısıyla da bu sağ sol çatışmasının sürmesi belki bu tür yaraların çoğalmasını sağlayabilirdi ve kötü bir yola giderdik veyahut da böyle olmazdı hakikaten bir yerde insanlar, sağduyulu insanlar bir araya galip barışlar olabilirdi. Belki de hani daha çok olumlu, asker olmadan, çözebildiğimiz için toplumsal barışı bir toplumsal sözleşme yapabiliydik ve o zaman çok daha farklı bir Türkiye, daha iyi bir Türkiye olabilirdi, ama o ikisinden hangisi olurdu kestirmek çok zor.”

“Bugünkü düşünce yapımla o günlere gitsem bir kere o belirli alanlardaki cahilliğimi giderirdim. Hani sağ cenah ya da sol cenah diye bir ayrımı hiç yapmazdım bu günkü aklımla davransaydım, daha evrensel bir bilgiye ulaşmaya çalışırdım, daha çok okumaya çalışırdım. Çünkü o belirli bir şeyin içinde olmakta insanı kısırlaştırıyor, yani sağdaki soldaki bütün arkadaşları kısırlaştırdığı gibi. Hani tek bir yönüyle bakıyorsunuz topluma hâlbuki çok veçhesiyle bakmak lazım. Aslında Türkiye’nin başına ne geldiyse cumhuriyet kurulduğundan beri işte o kavgamız, Türkiye’nin bir muhafazakâr kesimi, Türkiye’nin bir batılılaşmayı isteyen kesimi arasındaki kavganın nedeni de aslında temelde bu. Onun için daha bütüncü, daha herkesin görüşünü yaşayabileceği bir toplumsal bir yapı isterdim. Yani her insan kendi dünyasını başkalarına zarar vermeden sürdürebilsin, çünkü buna bağlı yani benim mutlu olmam fikirlerimi eyleme dökmemle mümkünse başka bir insanın mutluluğu da kendi fikirlerini eyleme dökmesiyle sağlanıyor. Dolayısıyla biz hep istiyoruz ki bizim görüşlerimiz hayata geçsin, ama bir başkasının görüşleri geçmesin dediğimizde, o insan mutsuz olduğunda ve kendi hayatını gerçekleştirmediğinde toplum içinde yara

oluşturduğu için bizde huzursuz oluyoruz. Hep beraber huzurlu olabilmemiz için hep beraber isteklerimizi gerçekleştirebilmemiz lazım. Mesela başörtüsü sorunda olduğu gibi, o insanlar sadece kendi dinlerine ait bir şeyi gerçekleştirmek istiyor. Diyor ki ben böyle inanıyorum, benim kitabımda böyle yazıyor ve ben böyle yaşamak istiyorum, başımı örterek yaşamak istiyorum. Bunun dışında kurallara uyar, kanunlara uyar, sınıfta her öğrencinin uyduğu şeylere uyarsa bu o insanın hayatını mutlu geçirmesi için, olumlu geçirmesi için bir şeydir. Bu insanlara dendi ki; bunlar siyasi simge olarak giyiyor, olabilir. Mesela ben de bu göleği siyasi simge olarak giyiyor olabilirim ya da bir ayakkabıyı öyle giyebilirim ya da işte başka bir şey saçımın şeklidir öyle. Bunu ayırt edemeyiz, bu niyeti ama nedir dert bir insan ben şöyle yaşamak istiyorum diyorsa, onun da kimseye zararı yoksa o zaman niye engellenmeye çalışılır ve o engel toplumsal barışı bozmaktadır aslında. Yani siz bir başörtüsü üzerinden toplumsal barışı etkiliyorsunuz. Veya sol tandanslı bir kişinin görüşlerini dile getireceği bir platformu engelleyerek aslında toplumsal barışı engelliyorsunuz. Çünkü o onun barışını bozuyoruz, dolayısıyla bizim barışımız da bozuluyor. Hani biraz da böyle bakardım, her insan kendi hayatını yaşayabilsin düşüncesiyle bakardım. O dönem öyle bakmıyorduk tabii.”

“Çok geç kaldık adamlar ömürlerinin sonuna geldiler, bir kısmı öldü zaten. Bunda çok geç kaldık yani, mesela Şili’ye baktığımızda, Yunanistan’a baktığımızda, İspanya’ya baktığımızda darbecilerini kendi toplumsal hayatlarını bozan kişiler ve vatan hainleri olarak niteleyip, çok hızlı bir şekilde yargılayıp cezalarını verdiler. Biz çok geç kaldık, üstelikte anayasaya bu beş insan yargılanamaz, hesap sorulamaz maddesi koydu bu insanlar ve hiç kimse eleştirmede bu maddeyi. Bu maddeyi değiştiremedik bile bu güne kadar daha bu yeni değişiyor. Yani bu Türkiye açısından çok vahim siyasi kültür ve siyasal yapılanma açısından. Bu açıdan suçlu aslında sivil halk değil siyasetçiler ki darbenin gerçekleşmesinde belirli bazı dönem siyasetçilerinde parmağı var gibi bir görüntüyü de getiriyor, o dönemde iktidarda olan veya muhalefette olan insanlar. Çünkü anayasaya böyle bir madde koyduran insanlar herhalde bir Avrupa ülkesinde olsalardı o madde hemen o anayasadan çıkarıldığı gibi o insanlardan da hesap sorulurdu. Biz çok geç kaldık, bana sorarsan sağda ya da solda 12 Eylül öncesinde ve 12 Eylül’de ölen bir sürü gencin kanı hakikaten yerde kaldı. Yani öbür dünyaya inanıyorsak orada herhalde vereceğimiz çok hesap var, o ölen insanlar bunun hesabını soracaklar diye düşünüyorum ben. Çünkü kendi katillerinden hesap sorulmadı, çünkü bu darbeci insanlar katildi sonuç

olarak, o kadar genç insanın katiliydiler ve hesap sormadık. Bugün o insanlar çok rahatlıkla televizyona çıkıp ‘Yaptığım her şeyden çok mutluyum, memnunum, iyi ki yapmışım, bugün olsa yine yaparım’ diyebilecek kadarda küstah ve hain insanlar. Türkiye de halen bu insanları konuşurmaya devam ediyor ki çok vahim. Yani siyasi kültürde bu çok olumsuz bir unsur, en azından o insanların cezalandırıldığı görülebilse hani bir siyasi kültür olarak kafamıza yerleşmesi lazım. Bu ülkede bu kadar terör estiriyorsun, terördür 12 Eylül terörün tam kendisidir, bugünkü bir sürü terörden de daha vahimdir üstelik ve o terör estiren insanlar halen cezalandırılmadı. Türkiye’de her şeyi yaparsın ne olacak hiçbir şey olmaz, kimse hesap sormaz tarzında bir kanı oluştu. Mesela çok vahimdir bankerlere insanlar para kaptırdılar, hani mesela yüz lira verirsen sana iki yüz lira vereceğiz dediler insanlar da paralarını verdiler ki düşünmeden yaptıkları bir işti, işte bütün paralarını verip daha çok, her ay para kazanacağız diye tabii olmadı, bankerler battılar. Bu askeri dönem zamanında oldu ki hani bunun bile 12 Eylül’le bağlantılı olduğu bile söylenilebilir, oradan güç aldıkları söylenebilir. Bankerler battı sivil halkın parası geri gelmedi, ama üst düzey, general düzeyinde, üst düzey komutası olan askerler gece yarısı bankerlerin kasalarını açtırıp kendi paralarını geri aldılar. Yani bunun hesabını sivil halk adına sormadılar bankerlerden, mesela bu aslında ne kadar kötü niyetli olduklarını ve kendilerini ne kadar halktan ayırdıklarını gösteren çok önemli bir unsur bana göre. Artık çok geç, şu an o insanları assalar bile ya da öldürseler bile çok geç. Çünkü şöyle bir şeye dönüştü; ‘ya adam gelmiş 90 yaşına, zavallı ihtiyarcık, zaten hasta da, bundan şimdi hesap mı soracağız’a dönüşmeye başladı. Vaktinde sormadığımız için şimdi böyle ölecek, zaten yaşlandığı için mahkemeye bile gitmiyor adam hani hastayım vesaire falan diye, dolayısıyla artık zor.”

“Gençliğin çoğunluğu böyle kendini akıntıya bırakmış, hiç geleceğini planlamayan, bulunduğu üniversitenin çok farkında olmayan, hocalarının çok farkında olmayan, Türkiye’nin çok farkında olmayan büyük bir gençlik kitlesi var ne yazık ki. Yani okumayan, düşünmek istenmeyen, kendisine hap gibi verilen birtakım bilgileri tekrarlamaktan öte bir şey yapmak istemeyen, test sınavlarıyla tamamen ülke sorunundan vesairenden uzak bir gençlik var, ama o umutsuzluk bölümü. Şöyle bir umut da var bunların yanı sıra sayıları çok az dahi olsa belki de onlar götürebilecekler. Hakikaten bizim dönemimiz gibi sağda ve solda yani artık insanların sağcı solcu olması

da önemli değil. Türkiye'yi tanıyan, tarihini bilen, çok bilgili, bilinçli, geleceğini planlayan hani bir meslek seçmeyi, o meslekte ilerlemeyi düşünen, dünya bilgisine açık, sosyal olan, okuyan ve onun üzerinden çözümler üretmeye çalışan, ama çok küçük bir grup olsa da bir gençlik de var. Yani bu geçmişten gelen bir şey baktığınız zaman, anne babaları da sağda veya solda geçmişte mücadele vermiş insanlar. Hani evde bir kütüphane var, o kütüphane sağ cenah kitaplarla dolu veya sol cenah kitaplarla dolu. Ama düşünen, okuyan bir ailenin çocuğu, mesela öyle de umut veren bir bölüm var, ama o bölümü az diğer bölüm fazla diye düşünüyorum. Zaten tek umut onlarda, ama onların sayıları çok az, onların sayılarını arttırmak gerekiyor ve onların sayılarını arttıracak bir sistem oluşturmak gerekiyor. Tabii üniversite dışında alt yapı zayıflamış durumda, mesela üniversite birinci sınıfta öğrenci Türkçe cümle yazamıyor, bu test sınavları ve müfredat programlarının zayıf olması nedeniyle. Dolayısıyla da hani eğitim sisteminde çok büyük bir reform gerekiyor aslında, çok büyük bir destek gerekiyor. Hocanın üstündeki yük aslında bilime vurulan en büyük darbelerden bir tanesi, bugün öğrenciyle tek tek ilgilenemiyorsun, onları yönlendiremiyorsun belirli birkaç üniversite dışında eşitsizlik ortaya çıkıyor tabii. Yani otuz-oyuz beş tane öğrencisi olan bir üniversite de hoca her öğrencisiyle tek tek ilgilenebiliyor. O öğrenciler şanslı öğrenciler, onları yönlendirebiliyor, okudukları kitapları takip edebiliyor vesaire, ama biz burada ne yazık ki öğrenci gelip kendisi kendisiyle ilgilenilmesini istemezse, bu da yüz kişiden üç kişi, onun dışında öğrenciye ulaşamıyorsunuz. Öğrencilerin çoğunluğu da ya bir an önce sınav olsun, ben bir elli-altmış alayım geçeyim, beş sene sonrada bir diploma versinler bana vesaire tarzında bir düşünceye sahip. Bu üzücü, çünkü onların içinde de büyük ihtimalle potansiyellerini kullansalar, potansiyelleri çok yüksek olan öğrenciler, gençler var, onlar ziyan oluyor, o akıntının içinde. Hani üzüldüğümüz nokta o aslında, gönül istiyor ki hepsi potansiyelini keşfetsin, yolunu keşfetsin, kendini geliştirsin ki hani birçoğu zeki, bu ilgisizlik, aptallıktan ya da zekâ özürülüğünden kaynaklanmıyor, bu tamamen kendini keşfetme tembelliğinde kaynaklanıyor. Ben mesela öğrencilere hep, bir kitabı oturup okuyun sonrada onun üzerine bir eleştiri yazın diyorum. Öğrenci diyor ki ben kim eleştiri yazmak kim veya işte bir film senaryosu yazmayı deneyin bunu denemeden bilemezsiniz, okumadan bilemezsiniz diyorum. Belki birçok eleştirmenden çok daha güzel bir eleştiri yazacaksın bunu denemeden bilemezsin. Yani o kadar kendine güvensiz ve o kadar umutsuz ki hani olamam ben diyor, yapamam ben diyor. Hâlbuki belki de önünde çok farklı ufuklar açılacak, bunun farkında değil, insanı üzen

yönü o. Çünkü zaman da akıp gidiyor otuz yaşında bunu denediği zaman çok geç olacak, kırk yaşında denediği zaman çok geç olacak. Yani şimdi on dokuzlu, yirmili, yirmi birli yaşlarında yapması gerekenleri otuz yaşında yapması gerektiğini anlayacak ama iş işten geçecek. Onun içinde birçok potansiyeli kaybedeceğiz biz diye düşünüyorum.”

Ek-24: Metin İle Yapılan Görüşme Metni:*

“O yıllarda üniversite öğrencisi olmak riskliydi her şeyden önce. Özellikle üzerimize yöneltilmiş yoğun saldırılar vardı, resmi ve sivil güçler tarafından. O anlamda her şeyden önce riskliydi. Her an herhangi bir yerde vurulma tehlikesi vardı vesaire gibi. Bizim okulun otobüslerine defalarca ateş açılmıştır mesela. Kent daha da güvenli değil, böyle bir problem vardı. Ama işte hani biraz okul şovenizmi yarsak, e ODTÜ’lü olmak keyifliydi. Sinema etkinliğinden tiyatrosuna on sekiz tane etkinlikte bulunan ve ciddi etkinlikte bulunan kulübü, topluluğu vardı. Bir öğrenci salt mesleki bir eğitim almaz biliyorsunuz üniversitede. Onun dışında dünyaya da alıcılarını açmak ve bu anlamda bir şeyler üretmek zorundadır. Bu yüzden ODTÜ çok uygun bir mekândı, o yüzden ODTÜ’den bir an önce ayrılmayı bizim jenerasyon hiç düşünmemiştir açıkçası. Çok kötü öğrenciler olduğumuzdan değil, ama orada biraz daha fazla vakit geçirmenin gerektiğine inandığımızdandı. Bizim okulda çatışma, kavga gibi problemler yoktu, yani bir sınıfta karşıt görüşlü varsa da baskı altına aldık anlamında söylemiyorum ama sayısal olarak da ortalığı birbirine katacak durumda değillerdi. Çoğu arkadaşımızdı, tanıdığımız çok insan vardır, hâlâ görüştüklerimiz vardır, formlara katılırlardı görüşlerini bildirirlerdi. Bu illâ faşisttir diye hiç kimsenin gırtlığına filan sarılmadık. O yüzden okulun içinde huzursuz bir ortam olmazdı. Bazen işte farklı fraksiyonlar, siyasi örgütlenmelerin arasında gerginlikler yaşanırdı, bazen jandarmayla, özellikle de belirli günlerde gerginlikler yaşanırdı, ama birkaç olay dışında can kaybı, yaralı filan olmadı üniversitede. O anlamda biraz huzurlu da sayılabilirdik.”

“Sağ ve sol kavramları deyince tabii korkunç derin bir literatür var bu konuda. Bizim jenerasyon bir miktar hakimdir de. Yeterince konuşabilmek birkaç günümüzü alır muhtemelen, ama en genel anlamda; Türkiye’de devrimciler vardı, kendisini sosyal demokrat olarak lanse eden gruplar vardı. Bunun karşılığında sağın militan sivil güçleri, resmi güçleri vardı, özetle budur mesele. Şu anda ise Türkiye’de birbirinin rakibi olan iki sağ var işin komik tarafı, bunu geçenlerde biri daha söylemişti. O anlamda bir şey yok, mesela bir CHP’yi sol zannetme yanılması, Türkiye’de böyle bir tartışma, en azından parlamenter düzeyde, siyasal partiler düzleminde bir rekabetten söz etmemizi mümkün kılmıyor. Onun dışında klasik cumhuriyet sermayesinin temsilcilerinin tasfiye edildiği, başka bir sermayenin temsilcilerinin iktidara geldiği dönemleri yaşıyoruz. Bu

---

* Görüşme 25 Mayıs 2013 tarihinde Ankara’da yapıldı.

iktidara geliş sürecinde, bu yeni sermayenin temsilcileri özgürlükçü ve demokrat bir dil kullandılar. O yüzden iktidara geldiler, sonra bu dinamikler çok farklı bir şekilde işlemeye başladı ve çok şizofrenik bir yapı oluştu iktidarda benim gördüğüm kadarıyla. Kimi zaman gerçekten bir burjuva demokrasisinin bir partisi gibi davranan bir AKP görüyorsunuz, sonra bir bakıyorsunuz adeta onu yalananlaracasına kasaba politikacısı kılığına bürünmüş birtakım adamların söylemlerini dinliyorsunuz filan. Bu anlamda yalpalamalar var. Tabii ki neticede antikapitalistler için önemli olan kapitalistin niteliğı değildir, kapitalizmin kendisidir.”

“Biz 12 Mart’tan hemen sonra liseye başlamış bir jenerasyonuz ki ilk örgütlenmeler, hareketlenmeler lisede iken, yani 73-74’ten söz ediyorum, tabii ki belirli anlamlarda etkiledi bizleri. Çoğumuz, jenerasyonum açısından söylersem, büyük çoğunluğumuz kentli ailelerin çocuğuydu, bunlar da genellikle sosyal demokrat, bazıları belki de daha da sosyalist solda yer alan ailelerin çocuğuydu, bazıları tümüyle sınıfını reddederek başka bir mücadelenin içine girmiş burjuva çocuklarıydı, yani bildiğimiz anlamda burjuva çocuklarıydı, böyle bir yapı vardı açıkçası. Tabii kırsal kökenli arkadaşlarımızda oldukça yoğundu. Bizlerde ailemizin yönlendirmesi olmamıştır genellikle, ama ebeveynlerin tutum ve davranışları muhtemelen etkilemiştir tabii. Ben Ankara’da Bahçelievler’de büyüdüm aslen İstanbulluyum ama hayatımın yarısı Ankara’da, yarısı İstanbul’da geçti. Bahçelievler’de karşıt görüş filan pek yoktu açıkçası ya da üç beş kişi, yani ismen bile sayabilirsiniz, vardı. Ama bir dönem sonra MHP’nin genel merkezi oraya taşındı, ondan sonra Bahçelievler’de daha farklı örgütlenmeler oluştu. Bu da hani bizim yakın çevremize ait olan insanlardan oluşmuyordu, bu militan gücü. Daha sonra işte adını derin devletle vesaire duyuran bir sürü adam o sırada o bölgeye yerleşti. Kısaca böyle söyleyebilirim.”

“En genel itibarıyla söylemek gerekirse bir devrimci ne isterse onu gerçekleştirmek istiyorduk, dolayısıyla iktidarı da ele geçirmek istiyorduk tabii ki. Geçiremediğimiz için de bunun bedelini ödedik. Bu birtakım hedefleri olan, birtakım ütopyaları olan, doğrudan toplumu değiştirmeyi, dönüştürmeyi hedefleyen, bu anlamda özgürlüğü savunan bir hareketin içinde yer alıyorsunuz. Buradan bir çıkar beklentiniz olmaz, özellikle bizim jenerasyonumuz para biriktirmeyi bilen bir jenerasyon değildir, insan biriktirmeyi biraz öğrenen bir jenerasyondur. O nedenle de kimse oraya bir çıkar gözüyle bakmadı. Belki vardır başka yerlerde, başka birtakım örgütlenmeler, ama

Türkiye’de en azından solun içinde, devrimci solun içinde yer alan insanlar bir yerlerden bir çıkar beklentisiyle, bir ikbal beklentisiyle bu işe girmediler. Zaman içinde tabii işte okullar bitti, darbeler oldu bir şekilde kimi insanlar ticaret alanında da yükseldiler, olabilir doğaldır, ama bizi insan yapan değerler işte bu birlikteliklerin ürünüdür diyelim. Çok büyük paralar falan kazanıp çok büyük paralar kaybetmedik örgüt yüzünden ya da ideolojimiz yüzünden.”

“Karşıt görüştekiler bizi nasıl değerlendirdiklerini çok net bir şekilde ifade ettikleri için, basınında olsun, bilmem nesiyle olsun, silahıyla olsun. O yüzden de onların gözünde nasıl görüldüğümüzü az buçuk biliyorduk zaten. Yani burada bir empati kavramından filan söz etmek mümkün değil açıkçası. Tabii ki tamamıyla zıt görüşte olarak nitelendirdiğimiz bazı insanlarla dostluklarımız, ilişkilerimiz olmuştur zaman içerisinde. Yani o dönemde de vardı, ama çok yaygın olmamakla birlikte. Hani çocukluktan gelen birtakım arkadaşlarımızla mesela yolunuz ayrılıveriyordu üniversiteye girdiğinizde. O farklı bir görüşün hâkim olduğu bir okulda okuyup, daha farklı bir yerde kendini konumlandırıyor. Ama daha eskiden kalma bazı dostluk mu diyelim, alışkanlık mı diyelim o anlamda bir ilişkimiz oluyordu insanlarla tabii ki. Ama oturup da bu çok nitelikli bir siyasal tartışma düzeyinde filan olmuyordu. Çok açıkça söylemek gerekirse çok fazla üzerlerine kafa yordüğümüzü da söyleyemem. Neticede elbette ki biz politik hedeflerimizi vesaireyi ortaya koyarken bu insanları da bir şekilde tanımlıyorduk tanımlamasına, ama bunun dışında da patırtı gürültünün ivmesinin yükseldiği sıralardı, özellikle durup da düşündüğümüz bir şey değildi açıkçası. Ya karşılaşmalarımız çünkü çoğunlukla çok kötü koşullarda oluyordu. Mesela ODTÜ’de 2 Aralık 1977 günü bir olay yaşandı, çok büyük bir olay. ODTÜ’ye o zaman işçi görüntüsü altında doldurulan MHP militanları üzerimize bomba atı, ateş açılar, yayılım ateşi, rektörlüğün ikinci katından. E işte karşılaşmalarımız böyle oluyordu, bu durumda ne düşüneceksiniz onlarla ilgili. Yoksa hani onun dışında birtakım formlarda, bilmem nerelerde bir araya gelip falan filan diye bir şey söz konusu değildi. Neticede bizi ortadan kaldırmaya çalışan bir grup vardı, biz de ortadan kaldırılmaya direniyorduk en azından. Yani çok açık söylemek gerekirse faşizm ideoloji değil suçtur. Dünya böyle kabul eder bunu, bu ülkede hikâye biraz farklı da. Neticede bir teorik içeriği kapsamış bir şey değildi. Türkiye’de çok derinlemesine bir bizim karşıımızdaki gençlik grupların falan, hadi ismi öyle tanımlayalım, çok teorik bir problemleri yoktu zaten. Onlara

dayatılan işte sekiz sayfalık filan bir broşür vardı, ondan ibaretti bütün hikâye. Onun dışında çok bir şey yoktu, bırakın onları militan olmayan sağda da zaten böylesi birtakım çok yoğun bir düşünsel hareketlilik yoktu, bir eylemlilik yoktu bu anlamda. Yani ülkedeki, biraz sanat, kültür vesaire alanları zaten doğru söylemek gerekirse, samimi söylemek gerekirse solun elindeydi. Yani o sol dediğimiz içeriğin ne kadar sol olup olmadığı falan da oldukça uzun bir tartışma konusu, ama en genel anlamında bu tür işlerle, böyle bir çalışmayla uğraşılırdı. Bu konularda sağ entelejansiya diye bir şeyden söz etmek çok kolay değildi açıkçası. Vardı elbette birkaç tane isim, ama onun dışındaki hikâye, kahraman Türk edebiyatından ve çizgi roman malzemesinden fazla ileri gitmezdi açıkçası.”

“Şimdi böyle bir uzlaşma sağlanamamasının biraz indirgenmiş cevabı şu; bugün işte özellikle Ergenekon vesaire duruşmaları çerçevesinde, soruşturmalar çerçevesinde çıkan bir kontrgerilla gibi derin devlet örgütlenmelerinin, o dönemlerde ülkede nasıl etkinlikler yaptığı yeni yeni ortaya çıkmaya başladı. Bu etkinliklerin niteliği ortaya çıkınca doğal olarak böyle bir uzlaşma ortamı vesaire bir düşünce teatisi ortamı olmayacağını çok net anlıyoruz. Bu ilişkiler, bu provokasyonlar, bu sistemli bir şekilde yürütülen provokasyonların, büyük katliamların daha yeni yeni sol da farkına varıyor, solun dışındaki insanlar da farkına varıyor. O zaman olayın içinde yaşamımıza rağmen bu kadarını bilmiyorduk, fark edilmiyordu, çünkü olay provokatif bir ortam içerisinde gerçekleşiyordu. Mesela bir gün devrimci arkadaşımız öldürülüyordu diyelim ve onu üstlenenler belliydi, terside oluyordu bazen. Ama tabii çoğunlukla faili meçhuldü ve bunlarda açık söylemek gerekirse tezgâhtı ve bunların tezgâh olduğu daha yeni yeni ortaya çıkıyor. O zaman tabii ki direk karşı taraf suçlanıyordu ve zaten amaç da oydu. Ama daha sonra baktığımız zaman başka birileri tarafından tezgâhlandığını gördük ve o tezgâhlanmanın ulaştığı süreç 12 Eylül. 1 Mayıs 1977 olayları üzerinde bu kadar tartışma kopması, doğru veya yanlış, daha yeni yeni. 2 Mayıs 77’de ben bu olayı tartıştığımızı hatırlamıyorum, sadece ortada intikam almak isteyen gruplar vardı. Çünkü çok net bir şekilde dönemin TKP’si ve bazı örgütlenmeler, doğrudan alana zorla girmeye çalışan grupları suçluyorlardı. Tam anlamıyla 2 Mayıs günü İstanbul’da, Ankara’da misilleme havası hâkimdi. Bu biraz bizim yapıların uzlaştırıcılığı ile aşıldı, birkaç gün içerisinde, sonra olayın boyutları yavaş yavaş ortaya çıkmaya başladı. Kazancı yokuşunda yaşananlar, su işlerinin damı, Interpol otelinin üst katlarından açılan

ateş filan. Dolayısıyla o yaşananlar insanları böyle birtakım düşünce alışverişinde olmayacakları platformların dışında tutmaya yönelikti aynı zamanda da, o yüzden öyle bir şey mümkün olamadı.”

“O dönem sağın mesela özellikle kullandığı bir dezenformasyon dili vardı ki işte bütün sol örgütlere Sovyetler Birliği’nden ruble geldiği falan söyleniyordu. Bu hesaba göre hepimizin ruble milyarderi olması gerekiyordu. Yani netice itibarıyla sizi birleri destekleyebilir, birileri sizin elinize silah tutuşturmak ya da para sıkıştırmak anlamında destekleyemez, yani sadece destekten anlaşılan bu değildir. Bu ülkede gerçekleşen birtakım şeylere bu ülkedeki sivil toplum kuruluşları da kayıtsız değillerdi tabii ki. Yani onlarda bu işin parçasıydılar onun dışında diğerleri izlemekle mi yetiniyorlardı, belirli anlamlarda manipüle mi ediliyordu onu tabii şimdi söylemek çok mümkün değil.”

“Neticede biz kendi hesabımıza elbette ki bir süreç sonucunda, yaşanacak bir halk savaşı stratejisi benimsemiş sol gruplardan söz ediyorum, bu ülkede devrim gerçekleştireceğimize inanıyorduk tabii ki, bütün hikâye buydu. Hatta aramızda daha sonraki yıllarda böyle 80’lerin ortalarında bazı şakalar filan vardır. Mesela ‘Vallah üç ay gecikselerdi devrim yapmıştık’ falan gibi geyik muhabbetine çevirmişliğimiz vardır. Bu işin eğlence kısmı, şaka kısmı tabii ki, ama amaç buydu.”

“Belli belirtileri vardı gibi, ama bu belirtiler 12 Mart’tan yaşananları az buçuk bilmemizden kaynaklanıyordu, onun yakın tarihini biliyorduk az buçuk. Ama o zaman belki bir sol darbeden de umut besleyenler, sol darbeye umut besleyenler vardı içimizde. Ama tabii ki önemli olan darbelerin karşısında olmak, işimize gelen darbeyi savunup işimize gelmeyen darbeyi lanetlemek değil, mesele bu. Bu anlamda Türkiye çok büyük acılar yaşadı, Maraş katliamı, Çorum gibi çok vahim olaylar yaşadı. Ama bunların tam anlamıyla o yola döşenen parke taşları olduğunu düşündürmek yerine Türkiye’de yükselen bir faşist hareketliliğin marifetleri olarak değerlendiriliyordu. Daha sonra bunun altındaki ilişkiler, derin yapılanmaların, özellikle sağ militan güçlerini hangi anlamda devşirilip kullanıldıkları ortaya çıktı. Mesela Hrant Dink⁴³¹ davası gibi düşünün, çok ilginç bir davadır. Mahkemenin ilk kararında ortada örgüt falan yoktur, işte Trabzonlu birkaç milliyetçi genç filan diye geçti. Daha sonra bu yargıtaıdan döndü,

---

⁴³¹ Hrant Dink, 1954 Malatya doğumludur. Gazeteci olan Dink, Agos gazetesinin genel yayın yönetmeniydi. 19 Ocak 2007 tarihinde uğradığı bir suikast sonucunda hayatını kaybetmiştir. Bkz. http://tr.wikipedia.org/wiki/Hrant_Dink.

ortada bir örgüt olduğu çıktı ortaya, yani kabul edildi, bunu herkes biliyordu zaten. Ama bu sefer de bir terör örgütü kapsamında çıkartılıp, işte silahlı çete türü bir örgüte dönüştürüldü ki burada da hâlâ bazı yapıların görevde olduğu ortaya çıkıyor. Yani Türkiye’de işkencecilerin yargılanmaması, yargılanırken korunma altına alınması vesaire, özellikle yargının klasik reflekslerindedir. Böyle problemlerimiz var.”

“Darbenin olduğunu komik bir şekilde öğrendim. O sırada Ankara dışındaydım, Ayvalık’ın Cunda adasındaydım. Sabah annem uyandırdı, ihtilal olmuş, diye. Ben önce ‘Muhtıradır o muhtıra’ deyip kafamı yastığa koydum tekrardan, ama sonra toparlanıp farkına vardım olayın, Allah Allah filan. Sonra iskeleye indim, iki tane jandarma eri koymuşlar. Alelacele Ankara’ya dönmem gerekiyordu bir şekilde, ama bütün yollar tutulmuştu falan. Birkaç gün gecikmeyle ancak yola çıktık vesaire vesair. Yani haberi almam bir tatil kentinde oldu. Başımıza neler geleceğini kestirmek de zor değildi tabii ki, kestirebildiğimiz kadarı, hatta daha da fazlası geldi. 12 Eylül’ün amacı belliydi netice itibarıyla o amaç doğrultusunda da kimlerin tasfiye edildikleri, Türkiye’de hangi siyasi görüşlerin üzerinden geçileceği belliydi.”

“Bunlar derin mevzular ama netice itibarıyla var olan bir yapılanma var ülkede. Bu yapılanmanın siz karşısındasınız, bu yapılanma dünyadaki kapitalist gelişmelerden, dönüşümlerden uzak bir yapı değil. O dönemlerde işte neo-liberal politikaların dünya üzerinde yavaş yavaş ortaya çıkması, yeni bir kapitalizmin ortaya çıkması ve bu kapitalizme eklenme sorunlarını yaşamak zorunda kalan bir Türkiye var. Bu eklenme sürecini gerçekleştirebilecek bir sivil güç, var olan yapı içinde mümkün değil, dolayısıyla bu bir diktatörlük altında gerçekleştirilebilecek bir şeydir. Bu anlamda işin bir bu boyutu var, tabii siyasi olarak başka bir boyutu var, yani bir şeyin tümüyle ortadan kaldırılması, solun tamamıyla neredeyse ortadan kaldırılması hedeflerden bir tanesi daha. Bunda da başarılı oldular zaten o dönemlerde. Tabii daha birçok sebebi vardır ve tartışılmaya muhtaçtır.”

“Şimdi şu var tabii on yedi-on sekiz yaşlarında teoriyi ele alış biçiminiz biraz daha farklı ve süreç içerisinde dünya değişiyor siz değişiyorsunuz ve dönüşüyorsunuz dünyadaki ülke ilişkileri bile değişiyor. Dolayısıyla çok açık söylersek bugün geldiğimiz noktada 1970’lerdeki ezberlerimize sıkı sıkı sarılmış değiliz, sağa filan da kaymış değiliz, ama bir Marksist bakış açısından dünyadaki değişimi algılamaya, o değişime göre kendimizi konumlandırmaya çalışıyoruz diyebilirim, özellikle benim

jenerasyonumun önemli bir bölümü için. Gayet tabii yanlışlarımızın olduğunu da düşünürdük. Zaten diyalektik, materyalist bir felsefeyle yola çıkan insanlar sürekli o eleştiri ve öz eleştiri mekanizmasını çalıştırmak zorundadırlar. Yoksa ideoloji imana dönüşür, biz imandan söz etmiyoruz. Belki ilk gençlik yıllarında işin iman yanı bizde daha kuvvetliydi, ama bu bir iman meselesi değil. O anlamda elbette ki o dönemlerde konumumuzu şimdi hatırlayıp veya daha yakın geçmişi de hatırlayıp bunun tartışmalarını yapmak gerektiğinde dalga geçmek, o halimizle, çok sık yatığımız şeylerdir. İşte çocukluklar filan çok yapılmıştır, o şakaları biz aramızda yaparız. Tabii günden geceye bir değişiklik olmadı, ama zamanla bazı şeyler değişti tabiiyle. Kısa dönemde bir kere başımız iyi belaya girdi. Ayın on beşinde yakalama kararı çıktı hakkımızda, o süreçleri yaşadık bilmem ne, daha sonra yargı vesaire süreçlerini yaşadık. Ama yani gene de bir araya geldiğimizde teorik düzlemde bir şeylerin eleştirisini, öz eleştirisini yapıyorduk. Mesleğimiz de gösteri sanatları vesaire olduğu için bu konularda profesyonel anlamda da oyunlar sahneye koyduk, filmler çektik vesaire şeylerle uğraştık tabii. Ama zaman içinde tabii ki değişen bir dünya çerçevesinde şu anda 2010'ların dünyasını ele almamız, algılamamız tabii ki şeyin şablonları doğrultusunda yürümüyor. 1970'lerdeki iki kutuplu dünyanın oluşturduğu sistem içerisinde, Amerikan sağının iyice tavan yaptığı dönemlerde, o politikayı manipüle etme sürecinde yaşananlar, bu şablonda tabii ki şu anda dünyayı öyle algılamıyoruz, değişim var. Bizde de bu anlamda en azından eski ezberleri terk etme çabaları var. Bütün dünya sonuçta böyledir, özellikle dünyada ciddiye alınacak dergileri vesaire kuruluşlar, yaklaşık 80'lerin ortasından beri zaten bu neo-liberal dönem sonrası dünyasını sürekli tartışıyorlar, hâlâ tartışmaktalar. Ulaşabildiğimiz kadarıyla biz de o tartışmaları, o gelişmeleri takip etmeye çalışıyoruz, dünyada ne oluyor diye. Bir anlamda böyle bilgileniyoruz, yani ezberlerden de bir anlamda sıyrılmaya çalışıyoruz açıkçası ya da en azından bir bölümümüz bunu yapıyor, bunu yapmaya niyetli olmayan arkadaşlarımızda var bunu aşamayan, onun için söyleyebilecek bir şeyim yok, ama en azından biraz daha farklı okumaya çalışıyoruz dünyayı, bu da sanıyorum gerekiyor.”

“Bizim için problem yoktu zaten ODTÜ’den bahsediyorum, oh huzur ortamına girdik diye sevinmedik. Baktık en azından birtakım provokasyonlar kesildi falan, onların kesilmesini elbette ki darbeyi meşru filan göstermek amacıyla söylemiyorum, ama ona ihtiyaç duyan çevreler bizi, jenerasyonumuzu artık sıkıyönetim

mahkemelerinde yargılamaya başladılar, hikâye bu yani. O süreçleri bir şekilde atlattıktan sonra mahkemeydi, sıkıyönetimdi vesaireyi falan filan, işimizi yapmaya devam ettik yani. Ağır politik oyunlar filan sahneye koyduk, profesyonel tiyatrodaki yaptık bunu, İzmir şehir tiyatrolarının yöneticiliğini yapmıştım bir dönem. Yani bu anlamda söyleyeceğimizi söylemekten geri durmadık açıkçası. Bunun için çok ciddi baskılar gördük, özel tiyatrolar yaparken özellikle çok ciddi baskılar gördük doğrudan hükümet tarafından. Baskılara direndik bir şekilde falan ve yürüdü hayat.”

“Üniversitelerde bir YÖK meselesi çıktı 83’te, YÖK’ün de amacı belliydi, bu hani toplum mühendisliği meselesi. 12 Eylül’ün kendince bir toplum mühendisliği projesi vardı. İşte proje yargısından, ordusundan, bilmem nesine kadar farklı alanlarda yürüyordu ve derin yapılanmaların daha da derinleştirilmesinden. Bunun üniversitedeki yapılanması da YÖK düzeniyle yapıldı. Ha 12 Eylül öncesinde üniversiteler özerk miydi, o da ayrı bir dava, hani biz özerk diye habire boykot filan yapardık. Bizim üniversitemiz özerk değildi çünkü ODTÜ mütevelli heyetiyle yönetilen bir yerdi, biraz farklı bir modeli vardı diğer üniversitelerden. Sonra o özelliği kalktı, üniversiteler aynı modele oturtuldu. YÖK düzeninden sonra ya tepkisel olarak insanlar ayrıldılar üniversiteden, ya 1402 sayılı sıkıyönetim kanunuyla işlerine son verildi, bir kısmı daha sonra idari yargıda kazandıkları davalarla dönebildiler, çok uzun bir süre geçti bunun için. YÖK düzeninden sonra nitelikli öğretim üyesi kaybı bir hayli yaşandı, ama zaman içerisinde bir şekilde bu toparlanıyor tabii. Elbette yeni kuşak devreye giriyor, onlar bir şeyler yapmaya çalışıyorlar. Nitelik kaybı azalıyor muhtemelen ve de azaldı ya da bilmiyorum belki de daha nitelikli bir halde dönüştü. Ha bu YÖK’ün marifetiyle olan bir şey değil, bu üniversitenin kendi doğasında olan bir şey çünkü. YÖK bir anlamda üniversiteleri zapt u rapt altına almaya çalıştı, onuda becerdi. Eğitim de bir anlamda nitelik kaybetti.”

“Asker öyle istedi diye hiçbir şeyden vazgeçmiş değilim bu güne kadar, buna askerlik sürecimde dâhil. Fikirleri gerçekleştirme sürecinde problemler olmuştur tabii de, ama birileri öyle istiyor diye düşüncemizi değiştirmek filan gibi ne ben de, ne benim jenerasyonum da bir defekt olmadı yani.”

“Tabii 1970’lerin dünyası çok farklı 2010’ların dünyası çok farklı. Ama bir toplumun içinde yaşıyorsunuz, o toplumdaki bütün dinamiklerden bir şekilde etkileniyorsunuz ve bu dinamikler çerçevesinde dünya görüşünüz değişiyor, dönüşüyor.

Bekli daha bileniyor, belki daha liberal bir noktaya sizi taşıyor bilemiyorum, insana göre değişir bu ama yani bir toplum içinde yaşayan bir birey olarak bundan uzak kalamazsınız.”

“Bunu bilemeyiz, evet iki ay sonra devrim yapardık desem komik olur. Varsayım üzerinden konuşmak çok doğru değil.”

“Netice itibarıyla o dönemki hareketler de iktidar talep eden siyasi hareketlerdi ve karşımızdaki güç tarafından yenilgiye uğratıldık o kadar, hepsi bu. Daha başka da bir sonuç çıkartılmaz bundan.”

“Yargılasınlar..., bu konuda hiç karşı filan değilim. Hani bazı sol çevreden, entelejensiyadan bazı arkadaşlarımız, ‘Onları devrimci halkın iradesi yargılayacak’ lafları falan ediyorsa da böyle bir saçmalıkla ben ilgilenmiyorum. Elbette ki bu yargılamaların yapılması gerekiyor. Ama bu filanca siyasi partinin iktidarlığında olmuş, falanca siyasi partinin iktidarlığında olmuş bu beni çok ilgilendirmiyor, hatta hiç ilgilendirmiyor. Buradan hakkaniyetli bir karar çıkmasından öte bunun sembolik önemi var. Yani burada da, bu ülkede de nasıl diğer Güney Amerika ülkeleri de dâhil olmak üzere, bu tür zevatla hesaplaşıldıysa ve bunlara, yaptıklarının bir bedeli olduğu ödetildiye burada da bunun bir bedelinin olduğunu sembolik olarak en azından gösterilmesi lazım. Şimdi 90 yaşını geçmiş, çişini tutamayan bir herifin cezaevinde kalmasıyla sosyalist yüreği soğumaz, mutluluk filan duymazlar bundan. Ama yani neticede ona verilmiş iki günlük bir ceza bile, yani bu bir kuruşluk tazminat davası açmak gibi bir şeydir. Bir kuruşluk tazminat isterseniz karşınızdakini aşağılamış olursunuz, böyle düşünmek lazım. Burada önemli olan onun sembolik önemidir.”

“Gençlik oransal olarak bizden çok fazla farklı bir gençlik değil. Benim, her zaman için, hiç nostaljik bir yanımlı olmadı, ben bu güne inanırım, dolayısıyla bugün onlara inanıyorum, diyeyim özetle. Tavsiye etmek haddimize düşmez onlar bildiklerini yaparlar nasıl olsa, tavsiye dinlemeyeceklerdir. Ama biz aramızda tabii şu anda bizim özelimizdir, burada bir mezunlar derneği tiyatrosu var, tiyatro kulübü, bunların %65 civarında bir kısmı öğrencilerden oluşuyor. Biz sürekli bunların tartışmalarını yaparız, bizim görüşlerimize karşı çıktıkları noktalar oluyor, bizim onlara karşı çıktığımız oluyor, ama hep bir paylaşım içerisindeyiz. Bu tavsiyeden daha önemli bir şey.”

Ek-25: Muzaffer KILIÇ İle Yapılan Görüşme Metni:*

“Okullarda sağ-sol hâkimiyeti vardı, Dil Tarih Coğrafyası Fakültesi kavga ve dövüşün, ideoloji çatışmalarının en fazla olduğu okullardan birisiydi. Allah'tan dekanımız, lakabı Çamur Yaşar'dı, ne olursa olsun okulu kapatmadığı için biz dört yılda mezun olduk. Her gün birbirimizle sonu olmayan belirsiz bir kavga içindeydik, kısaca öyle söyleyeyim. Türkiye’de bir soğuk savaş dönemi vardı, Türkiye’de bir komünizm tehlikesi vardı, o yüzden biz de ülkücü hareketin, Türk milliyetçilerinin olduğu kısımda yer aldık. Birçok kişiler için çok olumsuz tesirleri olmuş olabilir, ama benim üzerimde inanın hiç bir olumsuz, korku veya benzeri şeylerin baskısı olmadı, ben hiç olumsuz etkilenmedim, okulumu da sevdim başarıyla da bitirdim.”

“Sağ ve sol kavramları, bize Avrupa’dan ithal kavramlardır. İşte Türkiye’de sosyalist, sosyal demokrat, komünist görüşte olanlara sol diyorduk, soğuk savaş döneminde komünizm tehlikesi, Rus yayılcılığı ve emperyalizmi olduğu için onun karşısında olan bütün gruplar da literatürde sağ olarak yer aldı. Ama biz ideolojik beslenmemizde kendimizi hiç bir zaman sağcı veya solcu olarak kabul etmedik. Biz kendimizi Türk milliyetçisi, ülkücü olarak yorumladık. Yani sağ-sol kavramlarına karşıyız, zaten o zaman Türkeş’in de çok güzel bir sözü vardı, ‘Komünizm tehlikesi yüzünden sağ ile olan kavgamızı askıya aldık’ demişti. Yani Türk milliyetçileri sağcı solcu değil, milletini seven bir ideolojik yapıya sahip bir fikri akım.”

“Lise birde idim, Aksaray’da MHP il başkanı beni çağırdı. O zaman Büyük Ülkü Derneği kuruluyordu, seni Büyük Ülkü Derneği’nin yöneticisi yaptık dediler ve ben o günden itibaren, hiçbir ideolojik kavramı bilmeden kendimi Büyük Ülkü Derneği’nin yöneticisi olarak buldum. O günden beri de Türk milliyetçiliği ideolojisinin peşinde koşturuyoruz. Ailemden hiçbir olumsuz tepki almadım, babam da sol bir derneğin yöneticisiydi, TÖB-DER’in. Ondan sonra ‘Baba buraya girdim’ dedim, ‘Aferin oğlum iyi yapmışsın’ dedi. Bizim Aksaray’da ideolojik kavgalar yoktu, genel olarak şöyle tanımlayayım; sağ-sol olarak, nitel olarak şehir kulübünde, kahvede, içeride, dışarıda herkes birbiriyle zaten akraba, dost, konu komşu o yüzden Aksaray’daki hem soldaki idarecilerin hem sağdaki idarecilerin çok insani yaklaşımları dolayısıyla öyle bir ideolojik sürtünme içinde olup hiç kavga etmedik. Lise bitene kadar Aksaray’da

---

* Görüşme 9 Ekim 2012 tarihinde Ankara’da yapıldı.

ideolojik kavga olmadı, ancak ideolojik kavgayı üniversiteye gelince Ankara'da öğrendik.”

“İlk girdiğim zaman hiç bir amacım yoktu. İdeolojimi öğrendiğim zaman amacım da Türk devleti güçlü bir devlet olsun, milli bir devlet olsun, Türk insanı zengin olsun, Türk devleti bilgi ve teknoloji üretebilir bir devlet olsun, Türk birliği oluşsun, dünyada Türk birliği oluşsun, Türkiye onurlu bir devlet olsun, Türkiye milli gelir olarak dünyanın en zengin ülkesi olsun idi, yani süper güç olalım. Bunların da ancak Türk milliyetçiliği ideolojisinin içinde yapılabileceğini gördüm. Her Türk vatandaşında kişi olarak sahip olunması gereken değerler var, birde milletin sahip olması gereken değerler var, devletin sahip olması gereken değerler var. Kişi karakter sahibi olacak, adam gibi adam olacak, medeni olacak, bilgili olacak, ailesine bağlı olacak, memleketine bağlı olacak, ondan sonra analitik düşünceye sahip olacak, akıllı, bilgisi, fikri, vicdanı özgür olacak, yani evrensel insanı oluşturan doğrular var onlara sahip olacak. Bizim bir kimliğimiz var, yani kişisel olarak bir kimliğimiz var, onların ne olduğunu hepimiz iyi biliyoruz. Birde mensup olduğumuz millete ait kimliğimiz var ve bir coğrafyada, bir vatan parçasını da yaşıyoruz, o vatan parçası içinde de bir devlet kurmuşuz. E tabii soy şuuru olacak, dil şuuru olacak, kültür şuuru olacak, bayrak şuuru olacak, vatan şuuru olacak, birlikte yaşama ülküsü olacak, devlet şuuru olacak. Ha devleti de devleti faşist veya komünist devlet olarak algılamamak lazım. Burada devletin içini biraz doldurmamız lazım, ondan sonra devlet baba gibi, ana gibi şefkat dağıtacak, adaleti sağlayacak, hukukun üstünlüğünü sağlayacak, hukuk devlet olmamızı sağlayacak, sosyal güvenliğimizi sağlayacak. Yani bizim insanca yaşamamız gereken ortamı devlet sağlayacak. Biz de milli kimliğimize hem de kültürel kimliğimize sahip olarak o vatanın üzerinde kurduğumuz devletin teşkilatı içinde özgürce yaşamamızın mücadelesini vereceğiz. Hem fikri anlamında özgürlük, düşünce anlamında özgürlük hem de diğer anlamlarda da özgürlüklerin olması lazım, biz ideolojik terbiyeyi de bu şekilde aldık.”

“Ben ülkücü bir görüşe sahibim, ama ailem o zamanın deyişiyle Cumhuriyet Halk Partiliydi, sol görüşe sahipti, biz hiç çatışma içinde olmadık. Fakat o zamanki literatürde işte ülkücülerde, devrimcilerde, solcularda birbirlerini hep öcü, kaka olarak gördü. Yani oturup hiç bizlerin konuşma fırsatı olmadı hep kavga ortamına itildik, birileri tarafında itildik bunu rahatlıkla söyleyebilirim. Yani biz kavga etmek istemesek bile birileri bizi zorla kavga ettirdi, onun neticesinde de zaten 12 Eylül geldi. Türk solunda millilik

yoktur, sıkıntı zaten buradaydı. Eğer Türk solunda millilik olsaydı bu kavga asla olmazdı. Avrupa solu millidir mesela, ama bizde ki Türk solu milli değildir. Bakın bugün halklara özgürlük, halkların kardeşliği diye baktığınız zaman geri planda hep çok gizli bir Kürtçülüğün yattığını görüyoruz. Şimdi birde ona bugünkü radikal gruplar, İslamcı gruplarda dâhil oldu.”

“Biz 80 öncesi dönemde hiçbir yerden destek falan görmedik, onu hiç hissetmedik bir de ben yönetici durumunda da çalıştığım için herhangi bir yerden talimat almadık, herhangi bir yerin uzantısı da olmadık. Zaten eğer Türk milliyetçiliği fikir sistemi, ideolojisi bir yeden talimat alıyorsa o zaman Türk milliyetçisi denmez. Alıyorsa da bizim haberimiz yoktu öyle söyleyeyim daha düzgün olur, alıyorsa da cidden bilmiyorduk, ama ben almadığımı hissediyorum. 80 sonrası birçok konular, olaylar masaya yatırıldı, hepimizin kafasında soru işaretleri oluştu ama hiçbir şey de ispatlanamadı. Televizyonda bunu üzerine çok tartışmalar oldu, ama bir şey olmadı. İşte şu şöyledir, şu şuranın emrinde, şu şuradan emir alıyor, bu buradan, soğuk savaş döneminde illa birilerine emir vermek gerekiyor, çok dolaylı taraftan komünizmle mücadele ediyorsunuz, o zamanki şartlar için söylüyorum, ondan sonra birileri destek olduysa da bu o desteği alanların bile haberi olmamıştır diyebilirim. Bir destek hissetseydik, o zaman hissetseydik herhalde o teşkilat içinde yer almazdık. Ama tabii şöyle bir şeyde var; sen devletini seviyorsun, milletini seviyorsun, demokrasiden ve cumhuriyetten yanasın ondan sonra devletini ve milletini tehdit eden güçler var, vallah şartlar zorladığı zaman dış ülkelere ülkenin işgal edilmemesi için destek alınabilir görüşündeyim. Destek alındı anlamında söylemiyorum bunu, ben alırdım şahsen ülkemi korumak için, insanımı korumak için, özgürlüğümü, cumhuriyeti korumak için her yerden, her şekilde destek alırım.”

“Askeri müdahalenin yapıldığını ilk öğrenenlerden birisiyim. O gün kayınvalidemin cenazesi Almanya’dan geliyordu, havaalanına gidip cenazeyi aldık. Havaalanı yolundan Aydınlıkevler’e geldiğimizde sabah saat 04.00’da önümüz kesildi ve ihtilal olunduğu söylendi, ilk öğrenenlerdenim, uygulamalı olarak, canlı olarak şahidiyim. Cenazeyi defnedene kadar, Niğde’ye götürdük memleketimize, yüz kere yolumuz kesildi, kontrol edildi, yani bir cenaze tabutun açılmadığı kaldı. Dört-beş saatte gideceğimiz yolu nerdeyse yedi-sekiz saatte gittik, canlı olarak yaşadım. Tabii burada şöyle söyleyeyim; hiçbir ihtilal idaresine, dünyanın en iyi ihtilal idaresine, darbe

idaresine iyi diyemeyiz. Çünkü demokrasinin yok edildiği bir sistemlerdir, o yüzden en kötü demokrasi en iyi darbeden, ihtilalden daha iyidir, ondan kesinlikle taviz vermemeniz gerekiyor. Etrafımızda tanıdığımız birçok insan içeriye alınmaya başlayınca herkes, yani belli bir ideoloji içinde olan herkes, kaygı içindeydi, korku içindeydi, endişe içindeydi. Tam bir korku imparatorluğu, hak yok, hukuk yok, adalet yok, demokrasi yok hiçbir şey yok. Herkes gibi, her Türk vatandaşı gibi biz de o kaygıyı, korkuyu yaşadık. Bunu başka hiçbir şekilde izah edemeyiz, o yüzden her türlü darbe ve ihtilale demokrasiyi seven, ülkesini milletini seven herkesinin karşı çıkması lazım.”

“12 Eylül’ü çok iyi okumamız gerekiyor, 12 Eylül ülkücülere, MHP’cilere karşı yapılmıştır, çünkü içeriye atılan insan sayısına, partilerin yargılanma sürecine baktığımız zaman, daha sonraki yabancı kaynaklara baktığımız zaman, daha sonraki dünya ülkelerinin yaptığı açıklamalara baktığımız zaman Türkiye’deki hedefin MHP iktidarının önünü kesmek olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Yani bu daha sonra açıklandı, çünkü yükselen bir MHP vardı, ihtilal zemini hazırlandı o yüzden sağ-sol kavgası dediğimiz kavga hızlandırıldı. Geri planda demek ki yabancı servislerin, yabancı ajanlarının, bizim kendi içimizdekilerin, kimler varsa, bu anarşi, kavga dövüş ortamı artırıldı, kurtarılmış mahalle falan kutuplara ayrıldı. İhtilal için her türlü zemin hazırlandı, ama bunun nihai hedefi MHP iktidarının önünü kesmekti, şimdi daha iyi anlıyoruz ki Amerika'nın Büyük Ortadoğu Projesi⁴³² ortaya konulacakmış, onun başlangıcıymış, ihtilalin altında yatan nedenleri de şimdi daha iyi anlıyoruz, onların olduğunu görüyoruz. Ondan sonra Türkiye parlayan bir yıldızdı, Sovyetler Birliği’nin yıkılacağı tahmin edilebiliyordu, Atatürk 1933’te söylemişti bunu, Türkeş Bey söylemişti. Dünyada komünizmin yıkılacağı biliniyordu, o zaman Türkiye, Türk Cumhuriyetleri’yle birleşecekti. Bütün bunlar bana göre gelecekte büyük güç olacak Türkiye Cumhuriyeti’nin önünün kesilmesiydi.”

“Herhalde o zaman birileri görevliymiş ki engellemediler. Çok fazla kutuplaşma vardı siyasi partiler bir birine düşmanca yaklaşıyordu, rahmetli Türkeş bu konuda çok mücadele verdi, ama başarılı olamadı, ciddi boyutta mücadele verdi. Sağdaki soldaki

⁴³² Amerika Birleşik Devletleri, 43. Bush hükümeti döneminde Büyük Ortadoğu ismiyle ortaya konan, kuzeyde Türkiye’nin Karadeniz kıyılarını, güneyde Aden ve Yemen’e kadar olan bölgeleri, batıda Fas’ın Atlantik kıyılarını ve doğuda Pakistan’ın kuzeyindeki Karakorum yaylalarını kapsayan bölgelerdeki Müslüman ülkelere demokrasi götürmeyi ve bu ülkelerin pazarlarının açılmasını amaçlayan politik bir projedir. Bkz. https://tr.wikipedia.org/wiki/B%C3%BCy%C3%BCk_Ortado%C4%9Fu_Projesi.

bütün partilerin bir araya gelerek askeri müdahaleye hayır demesi gerekiyordu, ama o iradeyi göstermediler. Türkiye'nin yirmi beş yıl geriye gitmesine sebep oldular, yani bunu rahatlıkla bu şekilde izah edebilirim.”

“İdeolojik olarak değişmedim, ama o kavgalarmın olmaması gerektiğini hep hissettik, yapılmaması gerektiğini gördük. Ondan sonra o kadar gencin, o genç yaşta toprağın altına girmesine üzülmemek mümkün değil, hangi taraftan olursa olsun, onların önlenememesine üzüldük, yani 12 Eylül'den sonraki yıllarda en çok buna üzüldüm. Sol tarafta bölücü olmayan, milli olan sol kendine geldi, bazı doğruları görmeye başladı, o sevindirici oldu. Zaten 12 Eylül silindir gibi Türk milliyetçilerin üstünden geçtiği için ondan sonra Türk milliyetçileri bir fetret devrine girdi, o fetret devrinden halen çıkamadı, devam ediyor inşallah çıkarlar.”

“Sosyal ve kişisel hayatımızda, o geçiş döneminde, ihtilalin ilk birkaç yılında, her insan gibi biz de acaba içeriye alınacak mıyız, şu mu olacak, bu mu olacak diye endişeli günler yaşadık. Ama beni çok fazla etkiledi dersem yalan söylemiş olurum, ama etrafımızdaki suçsuz insanların idam edilmeleri, onlarca yıl hapse girmesi, müebbetler onların ezikliğini ister istemez yaşıyorsunuz. Çünkü bu insanlarla bir mücadele verdiniz, o ateş çemberinden geçtiniz, can yoldaşı oldunuz, ülküdaş oldunuz, e şimdi onları öyle görünce ister istemez o burukluğu, o acıyı, o psikolojik tramvayı yaşadık, onu yaşamadığımızı söyleyemeyiz. Ama bize belki dokunmadığı için birkaç yıl geçtikten sonra hepimiz rahat ettik. Rahat ettik, çünkü 80 öncesi büyük bir kavga vardı, yani kurşunun nereden geleceğini bilemiyorduk, her an ölümle burun burunasınız, yüz yüzesiniz, ihtilal onu kaldırdı, ama sosyal hayatımızdan çok şey götürdü. Türkiye için genel olarak söylüyorum adalet yok, hukuk yok, özgürlük yok birçok konuda belki siz birçok şeyi söyleyemediniz, ifade edemediniz, mensup olduğunuz parti yöneticileri içerde, oy vermek istediğiniz parti yok edildi. Siyasi bir hapishane içinde hissettik kendimizi, oy verecek parti bulamadık, ideolojik özgürlüğümüz yok edildi ve daha birçok şey yok edildi, yanlış yapılamalar oldu, Türkiye'nin geriye gitmesine neden oldu.”

“12 Eylül'ün öncesi üniversitelerde kavga vardı, her türlü kamplaşma vardı, birde 80 öncesi üniversitelerde Türk milliyetçiliği ideolojisine sahip öğretim üyesi yok desem daha iyi, on kişi sayamazdınız, olduğu gibi üniversitelerde sol bir hâkimiyet vardı. Yani idari ve hoca kadrosuyla olduğu gibi soldu, aslında 12 Eylül öncesi üniversitelerin bütün

olumsuzluklarını Türkiye'deki sol ideolojiye kesmek zorundayız. Düşünün bütün üniversitelerin hocaları solcu, sosyalist veya komünist, her gün okulda kavga var. Ondan sonra idare tarafından sol öğrenciler devamlı kollanıyor, destekleniyor böyle bir yapı. 12 Eylül'den sonra bu kavga dövüş durdu, zaten bu durumda olanların birçoğu yurt dışına kaçtı veya 1402'den okuldan atıldı. Sonra YÖK kuruldu, YÖK'ün kuruluş amacına baktığınız zaman çok doğru, ama gelişen süre içinde amacından saptığını görüyorsunuz. 1980 öncesine göre bunu rahatlıkla ben söyleyebilirim, birçok üniversitede öğretim üyesi buna karşı çıkacak, ama bir rahatlama ortamı getirdi, bilimsel çalışmalar, bilim ve teknolojinin ilerlemesi açısından, sosyal bilimci olduğum için fen bilimlerine ait bir şey diyemeyeceğim, ama daha iyi olması gerekirdi. Olumlu tarafı da var olumsuz tarafı da var öyle söyleyeyim, ama 80 öncesinden daha iyi oldu. Çünkü solcuydu, üniversiteye öğretim üyesi olmak bir aile şirketi gibi düşünün, şirketiniz var yöneticisi siz oluyorsunuz, hoca kadrosuna baktığınız zaman hepsi bir birbiriyle akraba, ideolojik bağlantısı olan insanlardan oluştuğunu görüyorsunuz. Belli bir ideolojiye, belli bir fikre, belli bir şeye sahip değilseniz dünyanın en zeki insanı olsanız da kesinlikle girme şansınız yok. Günümüzde de üniversiteye hoca olmayı eleştirebiliriz. Yine çok seçici, çok iyi kadrolar seçilmiyor, yine sıkıntılar var, yine herkes benim adamımdır demeye başladı. Ama orada pırlanta gibi bir beyin var kimse ona bakmıyor, benden mi değil mi diye bakıyoruz, hâlâ aynı alışkanlıklar devam ediyor. 80 öncesi yalnız sol diye biliyordum bunu, şimdi herkes demeye başladı, her bölüm. Yani benim adamım, ideolojinin de dışına çıktık, bizim adamımız, yakın akrabamız, iyi çocuk falan alalım, ama orada pırlanta gibi çocuklar duruyor. Daha iyi bir seçimin yapılması inancı içindeyim. Eğitim zaten Türkiye'nin genel problemi benim lisede aldığım eğitimi şimdi üniversitede gösteriyorlar fen bilimlerinde, mühendislik bölümlerinde bu herhalde çok iyi bir örnek. Benim lisede gördüğüm matematiği, fiziği, kimyayı, biyolojiyi şimdi üniversitede mühendislik fakültelerinde okutuyorlar. Gittikçe zayıflıyor eğitim, her gün zayıflayarak bu güne geldi, yani benim meslek yüksekokuluna meslek lisesinden gelen öğrencim şu anda iki kere ikinin dört olduğunu bilmiyor. Bu duruma geldik, bu devamlı aşağıya doğru seyir halinde devam etti, hani şu dönem iyiydi şu dönem kötüydü deme şansımız yok, devamlı düşüş yani. Bunun sonunda da Türkiye güçlü bir ülke olmayacak bu kadar basit, çünkü benim her zaman bir sloganım vardır, öğrencilerime de sık sık onu söylerim onu birkaç cümleyle söyleyeyim. Bir okumayan, araştırmayan, incelemeyen, sorgulamayan ve itiraz

edemeyen gençlikle büyük medeniyetler kurulamaz. İki akli, bilgisi, fikri, vicdani özgür olmayan gençlikle de bir yere varılmaz, bilgi ve teknoloji üretmeyen her ülke sömürgeci. Şimdi ben çıkıp kürsüde ne kadar milliyetçi olduğumu söylesem, ne kadar iyi Müslüman olduğumu söylesem, ne kadar iyi devrimci olduğumu söylesem değişen ne var, hiçbir şey yok sömürgeyiz. O yüzden bilgi ve teknoloji üretmediğin müddetçe bir devlet, millet sömürge olmaya devam eder. Bunu üniversitemize, akademisyenlerimize, gençlerimize, milletimize, devletimize, insanımıza anlatmamız gerekiyor. Ben öğrencilerime de hep bu üç cümleyi söylerim, bir de sloganların ve partilerin esiri olmayın diye devamını söylerim.”

“İdeolojimden aldığım terbiye, ahlaki değerler, vicdani değerler, insani değerler birçok şeyi engelledi. Yani Türk milliyetçisi ideolojisindesiniz, Türk kültürü ile besleniyorsunuz, İslam’ın ahlakı ve faziletiyle besleniyorsunuz. O ahlaki değerleri almamış olsaydım şu anda çok zengin bir adam olurum, ama çok da iyi bir adam da olamazdım. Net cevabım bu olacak. 80 öncesi her gün savaş, mesela üniversitede bir kız arkadaşınızın elinden tutup gezme imkânınız olmadı, bu bir gerçek. O zamanki ülkücü gençliğin genel problemlerinden birisiydi, yani üniversite gençliğini yaşayamadık, sosyal faaliyetlerin, kültürel faaliyetlerin, sanat faaliyetlerin içinde olmadık o sıkıntı vardı. Bir kız arkadaşınızla bir cafede oturup bir çay içemiyordunuz, çünkü nereden kurşun gelecek endişeniz vardı, çünkü her taraf kurtarılmış bölgeler. Öyle bir ortamda siz birçok şeyden zaten vazgeçmiş oluyorsunuz. O zamanki kavga, dövüş, soğuk savaşın o şartları, Türkiye'nin o durumu insani ve beşeri münasebetlerde herkesi kısıtladı. Yani kavga dövüş ortamı var, başka bir şey düşünemiyorsun, şimdi daha rahatız, şunların da yapılması lazımdı bunların da yapılması lazımdı diye hep düşünüyoruz. Ama şimdi de onları yapamıyorsunuz, mesela sinema sektöründe çok iyi yerler gelmek isterdim, kültür-sanat faaliyetlerinde bulunmak isterdim, ama o ideolojik kavgalar sebebiyle hiç bir faaliyette bulunamıyordunuz, kısırdı. Faaliyetlerinizle de çok ideolojik kalıyordunuz, sanatta kısıtlanma, sansür olmaz, sanatta özgürlük vardır. O zamanki herkes için diyorum; o kısıtlanmanın, o kısır döngünün içinde hep ideolojik bir şeyler üretiyordunuz, o da ne kadar sanat oluyordu, ne kadar sosyal kültürel faaliyet oluyordu, o sıkıntıyı şimdi daha iyi görebiliyorum. Kısıtlamaları aşmak isterdim, herkesle daha fazla diyalog içine girmeye çalışırdım. Tabii fikirler de, düşünceler de her şey gelişim halinde yenileniyor, bir de o zamanki dünya ile şimdiki dünya çok farklıydı. Şimdi

bütün bilgiyi internette, ekranda gözümüzün önünde duruyor, her yere ulaşabiliyorsunuz. Şimdi daha geniş düşünüyoruz, o zaman belki daha sığ düşünüyorduk onu hissedebiliyoruz. Şimdi, o zaman herkesi kucaklayamadık diyoruz, ama öyle bir fırsatımız olmadı, kucaklamamız mümkün olmadı, ama o kavga dövüşün içinde dahi oturup konuşup kucaklamamız gerekiyormuş, onu o zaman yapamamışız şimdi onu görüyorum. O zaman yapsaydık 12 Eylül de olmazdı.”

“Askeri müdahale yapılmamış olsaydı daha özgürlükçü, hukukun daha iyi olduğu, demokrasinin daha iyi işlediği bir ülke olurdu. Belki de şu anki Avrupa ülkelerinin hepsini sollayıp geçerdik, Türkiye şu anda Avrupa'nın en ileri ülkesi olurdu, bu kadar net söyleyeyim. O kavga bitecekti zaten, bitmek zorundaydı, bir yerde bitmek zorundaydı, Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra zaten Türkiye'deki komünizm de, o kavga da kendiliğinden bitecekti. Belki şu anda Türkiye bir bölünme sürecine girmeyecekti, etnik milliyetçilik, mikro milliyetçilik artmayacaktı, bölünme tehlikesi ile karşı karşıya olmayacaktık. Şu anda Türkiye'nin en büyük problemi bölünme problemi, çünkü Türkiye'de bir bölücülük akımı hızlı bir şekilde bütün dünya tarafından destekleniyor, onun için Türk insanının uyanık olması lazım. Belki darbe olmasaydı şu andaki tehlikelerin, olumsuz olanların hepsi ortadan kalkacaktı, bunu bu kadar net söylüyorum.”

“O yaşananlarda hepimizin suçu var, hepimizin suçu var, bunu samimi olarak söyleyebilirim. Ama dış güçlerin suçu daha fazla, Sovyetler Birliği'nin kontrolünde bir sol hareket var, devletin yanlışları var, o zaman ki siyasi partilerin yanlışları var, ama şunu bütün samimiyetimle söylerim bu konuda en az suçlu Milliyetçi Hareket Partisi ve Türk milliyetçileridir. Bunu mensup olduğum için söylemiyorum, bunu bazı şeyleri bildiğim için söylüyorum. Yani o zaman MHP halk ayaklanması, halk desteği ile antidemokratik yollarla iktidara gelebilirdi. İşte Maraş olaylarının düşünün halk galeyana geldi, ayaklandı Türkeş engelledi, birçok suikastı, öğrenci olaylarını Türkeş engelledi. Yani Türkeş'in iktidara gelmesi için bütün zeminler vardı, ama Türkeş onların hepsini elini tersiyle itti, ben yalnız demokrasiyle geleceğim dedi. Çünkü bize söylediği; hukukun üstünlüğü ve demokrasinin olmadığı her rejim kötüdür, biz böyle yetiştik.”

“Müdahaleden ve yaşananlardan çıkardığım sonuç; herkes soyuna sopuna, diline, kültürüne, milletine, devletine, vatanına, bayrağına, demokrasiye, cumhuriyete,

özgürlüklere, sosyal devlete, bilgiye ve bilime sarılmak zorundadır, benim net söyleyeceğim bunlar. Bunlar olmadığı zaman hiçbirisi olmaz, ben olmam, ben olmayınca ailem olmaz, ailem olmayınca Türk toplumu olmaz, o olmayınca Türk milleti olmaz, o olmayınca o milletin yaşayacağı coğrafya vatan olmaz, o milletin yaşayacağı coğrafya olmayınca devlet olmaz, bayrak olmaz. E bütün bunları sağladıktan sonra da hukuk olacak, adalet olacak, demokrasi olacak, özgürlük olacak ve kalkınmak için de kendi insanının rahatlığı için de bilgiyi ve teknolojiyi üretmek zorundasın. Bilgi ve teknoloji üretip ekonomik ve iktisadi kalkınmayı yapamıyorsan yine insanın esir olursun, güçlü olamazsın bunların hepsini bir bütün olarak görmek zorundayız.”

“Ya o zamanın şartlarında yaşanması gerekiyordu, başka çaren yoktu ki, ha olmasaydı daha iyiydi, pişman değilim, ama olmasaydı daha iyi idi. Ama o zamanki o kavga ortamında dostluk, arkadaşlık, sadakat, vefa, yardımlaşma o kadar fazlaydı ki onu özlüyorum, şimdi yok onlar. 80 öncesinde en çok özlediğim şey onlardı, öyle bir dostluk, öyle bir arkadaşlık, öyle bir vefa, insani olan her şey kendi gurubu içinde en üst noktadaydı. Çünkü arkadaşına canını emanet edecek kadar güveniyordun, öyle bir güzellik vardı. Ama keşke o kavga olmasaydı, bu gün onlar kayboldu, 12 Eylül sonrası ideolojilerde en büyük şey ahlaki çöküntü ve bozulma olmuştur, sıkıntımız o. Türkiye'nin esasında en büyük problemlerinden birisi bilgi ve teknolojinin dışında birde ahlaki olarak bozulma olmuştur. Bunun sebebi her şey, en başta bizim mesleğimiz, kitle iletişim araçlarını iyi kullanmadığımız zaman ortaya bunlar çıkar. Çünkü medya bizde çok ahlaki değil, çok eğitici değil, toplumu çok olumlu yönde kanalize edemezler, onun getirdiği sıkıntılar var.”

“Vallah suçlu olan herkes yargılsın, yargılanması gerekiyor, çünkü binlerce insan hapiste suçsuz yere yattı, suçsuz insanlar asıldı. Bu adamlar suçlu, cumhuriyeti, özgürlükleri, demokrasiyi ezip geçtiler. Hayatımızın her safhasında cinayet diyebileceğimiz şeyler işlendi ve cezalarını çekmeleri lazım af yok. Vallah yaşları da geçtiği için ceza kanunlarında bu 95 yaşlarındaki, bir ayağı çukurda, ölmek üzere olan adamı nasıl yargılayacaksın, ama hiç değilse o zihniyetin yargılanması lazım. Çokta becerilebileceğini zannetmiyorum, yani yaşayan insanlar şu anda yok oldu, birkaç kişi kaldı, esas olan suçlular elebaşları. Ama o zihniyetin olumsuz bütün yönleri, getirdikleri ortaya konulmalı. Esasında 80 öncesinin araştırılması lazım, niye insanlarımız kavga içine itildi, onun yapılması lazım onu bir türlü yapmıyorlar. 80 öncesinin bir kere iyi

sorgulanması, ama objektif ve düzgün bir şekilde sorgulanması lazım. İdeolojiden, sloganlardan arındırarak çok adaletli bir şekilde sorgulanması lazım ama onu da kimsenin yaptığı yok.”

“Bugünkü gençlik tembel, okumuyor, araştırmıyor, incelemiyor, sorgulamıyor, itiraz edemiyor. Ondan sonra gününü gün etmeye çalışan, sorumsuz, şuursuz, mensubiyet duygusundan uzak bir gençlikle karşı karşıyayız, istisnalar da kaideyi bozmuyor. Yani bu kadar şehit verdiğimiz bir ortamda Kızılay’da Terörü Tel’in mitingine beş-on kişi geliyorsa, bir futbol maçına milyonlar geliyorsa ciddi boyutta eleştirilmesi gerekir. Medyada, özellikle internet ortamında haberleri takip ediyoruz, çok basit acı bir örnek vereyim; İskenderun’da, Hatay tarafından, yedi veya sekiz şehit geldiği gün internet haber sitelerine düştü, ben önemli bir haber sitesinde takip ediyorum, akşama kadar iki bin kişi tıklamış haberi okumak için. Galatasaray mı ne, üç büyük futbol kulübünden bir takımın transferi milyon kere tıklanmış, tecavüz haberleri altı yüz-yedi yüz kere tıklanmış, aynı gün düşüyor bu haberler. Ondan sonra seks haberleri bir buçuk milyon kere tıklanıyor, ama hepimizin en hassas olmamız gereken konudaki haber iki bin tıklanmayı zor alıyor. Sorumluluk duygusu yok, aileden almıyor, eğitimden vermiyorsun, sosyal çevreden verememişiz, milli reflekslerinizi kaybetmişiz, o sorumluluk duygusunu verememişiz, milli kimliği verememişiz, kültürel kimliği verememişiz, milli sorumluluğu verememişiz bunlardan kaynaklanıyor, bunların hepsine de çok iyi bakmamız lazım. O kavga döneminde biz muhakkak haftada bir kitap, en az bir kitap okuyorduk. Okumak insan daha çok aydınlatır, biz okuyorduk, ama kavga ediyorduk tabii orada bir çelişki var. Demek ki kavganın içine mi itilmişiz. Ama şimdiki gençlik okusa daha şuurlu olur. Vallah gençlik okuyacak, çalışacak, sorumluluk sahibi olacak başka çaremiz yok. Yani bir kere ahlaklı dürüst olmayı öğreteceğiz, küçüğüne sevgi büyüne saygı duyan, ailesine saygı duyan, ailesini koruyan bir gençlik olması lazım.”

Ek-26: Fatih İle Yapılan Görüşme Metni:*

“Benim bir ağabeyim vardı, o benden önce Ankara’ya geldi, Dil Tarih’te okuyordu. Şimdi üniversite sınavına girdiğimiz zaman seçenekleri önce birlikte yapıyorduk, sınava girmeden önce yani. İşte seçenekleri yazıyoruz, on sekiz tercih vardı, ağabeyim bana sordu, hiç unutmuyorum, ‘Nereleri yazalım’ demişti, ben edebiyat bölümü mezunuyum. Ben ona dedim ki, ‘Bir, sözel puanla alan bir yer olsun; iki, kavganın, dövüşün olmadığı bir yer olsun, nereleri biliyorsan oraları yaz’ dedim ki ben düz lise çıkışlıyım, imam hatip okumadım. Ağabeyim yazmış işte, onları ben tercih ederek yazmamıştım, bilmiyordum o zamanlar. İlahiyat Fakültesi’ne öyle geldim, ama geldiğim vakit umduğum gibi değildi, güya kavganın dövüşün olmadığı bir ortam diye İlahiyat Fakültesi’ne geldik, ama orada da en azından diğer fakültelerde olduğu kadar kavga vardı. Burada sağ-sol kavgası olmuyordu, ama sağ kendi içinde işte MHP’lilerle o zaman Selametçiler, Erbakancılar öyle denirdi, onlar kendi aralarında mücadele ediyorlardı. Yani burada sağ-sol kavgası değil de sağın kendi arasında bir kavga vardı. MHP’lilerle diyelim ki şimdiki AKP gibi düşünelim, öyle bir mücadele olurdu. Çok zordu, ilk yıl hep ağabeyimin yanındaydım, hep onun kanatları altındaydım sanki. Devlet yurtlarında bile kalamıyorduk o zamanlar, çünkü can güvenliğinin yoktu, yurttan birisi gelip açıyordu kapıyı sana her şeyi yapabiliyordu, duyuyorduk bunları. Biz özel bir yurttan kaldık Maltepe’de, o zamanlar Yükseliş Koleji vardı, o kolejin bahçesinde eskiden değirmenmiş, değirmeden bozmuş üniversite öğrencileri için bir yurt yapmışlar. Çok sağlıksız, çok kötü bir yerdi, ama en azından can güvenliğimiz vardı diye orda kalırdık. Bu söylediğim yerle benim okul, Beşevler’deki İlahiyat Fakültesi, yürüyerek yirmi-yirmi beş dakika sürer. O zamanlar öyle bir şeydi ki sokaklar bile, yani sadece okullar, mahalleler değil sokaklar bile farklı siyasi görüşler tarafından ele geçirilmişti. Yani atıyorum bu sokağa sol görüşlüler hâkim, iki yüz metre öteye gidiyorum bu sefer farklı siyasi görüştekiler hâkim. Dolayısıyla biz, maddi sıkıntılar da var, paranın çoğunu da yurda veriyorsun daha güvenli diyerekten, elimizde bir şey kalmazdı. Ben o yirmi-yirmi beş dakikalık, bilemedin yarım saatlik yolu yürüyerek giderdim. Giderken tebdili kıyafet giyinmek zorunda kalırdım, saçım uzundu, bir kasket takardım, kötü bir parkam vardı, ayakkabımın arkasına basardım ve ıslık çala çala, kendi kendime türkü söyleye söyleye giderdim ki beni birileri çevirmesin. Çünkü öğrenci olduğunu, elinde kitap

---

* Görüşme 30 Kasım 2012 tarihinde Ankara’da yapıldı.

defter olduğunu gördükleri an çeviriyorlar, özellikle bu öğrencilere yapıyor, yani normal bir halk bundan bizim kadar sıkıntı görmüyordu. Ben kitabı içime koyardım, gömleğimin altına, üstüne işte ceketimi, parkamı giydim, bakıldığı zaman belli olmazdı. Ayakkabının arkasına basmışım serseri gibi o kılıkta gidip geliyordum ve öyle gidip geldim bir yıl, bir gün bile beni çevirmediler. Mesela ağabeyim, o da bazen yürürdü aynı güzergâhtan ya da Kızılay'a doğru giderken kaç defa çevrildi, kimliğini aldılar sıkıntı falan yaşadı, ben yaşamadım. Dışarıda rahattım, ama içeri girerdim, İlahiyat Fakültesi'ne, bu sefer şöyle bir şey değil, yani elinde bir çanta olacak tekrar kılık kıyafetini düzelt öyle sınıfa gir olmuyor, ben aynen o pejmürde, çirkin kıyafetle sınıfa giriyorum. Bu seferde bazı öğretmenlerin antipatisini kazandım, öyle sözle demeseler bile burada ne işin var havası olurdu, dolayısıyla bayağı sıkıntı yaşadık öyle. Okula giderdik, okulda da dediğim gibi işte sol görüş hemen hemen hiç yok, orada da MHP'lilerle, MSP'liler birbirlerine girerlerdi. Yani o yıl abartmıyorum aralıklı olarak otuz beş-kırk gün kadar okul kapandı. Kavga olurdu orada da olurdu, derste, koridorda, şurada burada, biz bir şeye karışmazdık, ama en azından okul kapanırdı sıkıntıları yine yaşardık. O ortamlarda okuduk, bir yıl böyle geçti. Şunu görürdüm üniversitedeyken özellikle, mesela diyelim ki birinci şubeden polisler geldi, polisler gelirdi her gün okula, derlerdi ki 'Birinci şube geldi, birinci şubedekiler ülkücüdür' ve ülkücüler Selametçilere saldırırdı. Başka bir zaman başka, karşı tarafın görüşüne yakın olan polisler geldiği zaman onlar bu sefer hamle yaparlardı, saldırırlardı. Çünkü bunlar bizden der, bizi korur derlerdi öyle saldırırlardı. Yani polislere kadar olduğunu duyardık. Ya da mesela köy ortamında şunu görürdüm gelip köylüden filtre, zekât, şu bu adı altında bir şeyler toplanırdı, onların verildiğini de hani görmedim ama duyardım, alıp götürüldüğünü falan söylerlerdi.”

“Ben şunu görürdüm o zamanlar, sol dediğin zaman bana ki sonra biraz değişti, ama yine gerçeklik payı var, sol görüş denildiği zaman sanki dine karşı, yani solculukla dindarlığı kafamda bağdaştıramazdım. Yani solcu olan bir insanın dindar olabileceğini düşünmezdim. Bizim bir yakın akrabamız vardı, sol görüşlüydü, Allah'a, kitaba küfür ederdi, inancı yoktu, ateistti. Solcu derken öyle tanımlardık, öyle şekillenirdi kafamızda. Sağcı dediğin zamanda işte dini değerlere bağlı kişiler aklımıza gelirdi. Şimdi aşağı yukarı aynı şeyleri düşünmüyorum ama solcu denildiği zaman o öğrenciliğimdeki kadar kesinlikle solcu dindar olmaz demiyorum, ama solcunun özelliklerinden birisi olarak da

dine biraz serin duran, dinin buyruklarını öyle çok hassas biçimde, içtenlikle yapmayan kişiler aklıma geliyor yine. Ama eskisi kadar, sağcı denildiği zaman da bu adam dini değerlere bağlı, ibadetlerine sadık, ibadetlerini düzgün yapıyor da demiyorum. Onlar içinde de onu kullanan, maske olarak kullanan bir sürü insan tanıdım yani.”

“Oldum olası siyasetle pek uğraşmadım, ama uğraşan akrabalar, arkadaşlar vardı. Ben hiçbir guruba da dâhil değildim, lisede tanıştım siyasetle, daha doğrusu anarşiyle, terörle diyelim, lisede tanıştım ve yapım itibari ile hep teröre uzak durdum. Zaten normalde kavga dövüşten hep uzağımdır. Evde bile, köye giderdim bazen, ufak bir tartışma olduğu zaman oradan ayrılır başka eve giderdim, akrabaların yanına. Mesela lisedeyken hatırlıyorum sağcıların gittiği dernekler vardı, biz televizyon izlemeye giderdik, yani öyle bir siyasi amaçla hemen hemen hiç gitmedim. Öyle kavganın dövüşün içinde fiili olarak hiç olmadım. Hatta bazen, özellikle lisedeyken, dalga geçenlere şahit oldum, bize ot derlerdi, ‘Ot gibi hiçbir şeye karışmıyorsunuz’ falan öyle nitelerlerdi. Bir tek şeyin avantajını gördüm, o ilçede doğup büyüdüğüm için her iki kesimden de arkadaşlarım vardı, samimiyetime inanırlardı, direk olarak iki taraftan da sıkıntı görmezdim. Çünkü benim gerçektede hiçbir şeye karışmadığımı, nasıl görünüyorsam öyle yaşadığımı bildikleri için bana müdahale etmezlerdi. Ama yinede öyle sözlü sataşmalar filan olurdu.”

“Ben düşünmezdim, ama büyükler söylerdi, o eski müdahaleleri görenler, daha önceki darbeler dolayısıyla. Mesela dedim ya herkes muzdaripti, bizim bir bakkal dükkânımız vardı lisedeyken, çocuğun biri gelirdi, on üç-on dört yaşında, kapayın dükkânı (darabayı) derdi kapatırdık, e bundan memnun olamıyorsun. Sokağa çıkamıyordun, biz okula giderken cebimizde ki beş kuruşa göz dikerlerdi vermek zorunda kalırdık, bir şey yapamazdık, gücün yok. Öyle bir ortamda esnafta istiyor ki bir an önce, işte derinlemesine düşünmüyorsun, bir an önce dükkânı açmak istiyorsun, para kazanmak istiyorsun, ben sokaklarda rahat rahat gezmek istiyorum, öyle düşünürdüm yani.”

“Müdahale yapıldığı zaman memleketteydim, yaz tatili daha bitmemişti. Üzüm kesmeye gidiyordum yevmiye ile babamla ben. Bizim Antep Nizip’te üzüm bağları çok olur, üzüm kesmeye gidiyorduk. Sabaha karşı babamın beni uyandırdığını hatırlıyorum ve camilerin minaresinden anons yapılıyordu, oradan duydum. Sabah oldu kalkıp üzüm kestiğimiz köye gidecektik, askerler vardı sokaklarda bırakmadılar, birkaç gün

gitmemiştik oradan hatırlıyorum, ilk o zaman duydum. Minareden müezzin ya da imam anons etti askeri iktidarın başa geldiğini, işte darbe yaptığını falan söyledi, sokağa çıkılmayacağını falan söylemişlerdi. O anda en azından üzüm kesmeye gidiyordum direk olarak o beni etkiledi yevmiyelerimiz gitti, çalışamadık ilk onu düşündüm. Ama birkaç gün sonra Ankara'ya geldiğim zaman biraz da siyasetten muzdarip olan bir kişi olarak ilk anda hoşumuza gitti, işte kavga mavga bitti, şu oldu bu oldu öyle düşündük yani. Çünkü dediğim gibi yapı olarak hep kavgadan kaçmış birisiyim, yani mümkün olduğu kadar şurada kavga oluyorsa ben yünümü değiştirip başka bir yere gitmiş birisi olarak, kavga ortamı beni hep rahatsız etmiştir. O olayda da okula gidiyorsun ders işlemen gerekirken bir tartışma çıkıyor, bir kavga oluyor ister istemez dönüp geliyorsun ya da dersin yapılamıyor, üzerdi bizi en azından. Ama o zamanlar o ortamın tabii ki arka tarafını bilemiyordun, bu yüzden ilk zamanlar hoşumuza gittiydi. Bir takım oyunların döndüğünü sonradan duyduk. İşte Çorum'da, Maraş'ta Alevi-Sünni kavgası ki benim doğup büyüdüğüm yerde Türk-Kürt kavgası bunların arkasında da birileri varmış. Normalde ben şuna da inanan bir insanım, siyasetçiler ya da geri planda olan kişiler olayları kaşımasa ne sağın solla, ne Kürt'ün Türk'le, ne Alevi'nin Sünni ile bir kavga yaşayacağına inanmayan birisiyim. Yani normal halkı serbest bıraksalar, birileri yaranın üzerine gitmese, kanatmak için çalışmasa halkın barış içerisinde yaşayacağına inanan birisiyim, şu anda da aynı şeylere inanıyorum. Geri plan dediğim şeyleri gazetelerden şimdi daha net okuyoruz ya da dizilerde de görüyoruz birtakım kişilerin sağa da sola da aynı silahları sattığını, silahların aynı taraftan geldiğini ya da birilerinin sağ da iktidara gelse sol da iktidara gelse nemalanmaya, faydalanmaya devam ettiğinin farkına vardık yani. Ve uzun vadede, şu anda düşündüğün zaman, bunun millet için iyi olmadığını, milletin aleyhine olduğuna kanaat getiriyorum. O anda güzel görülen, ne güzel oldu bak kavga dövüş yok, sokaklarda rahat rahat geziyoruz, elimizi kolumuzu sallayarak geziyoruz derken aslında o darbeyi yapanların toplumun o duruma gelmesinde etkisi olduğuna inandım.”

“Engellenebilir miydi bilemiyorum, ama müdahale eden kişi öncelikle belli kesimleri de etki altına alıyordur ya da köşe başlarını tutuyordur. Sadece askerin müdahale ettiğini zannetmiyorum, bürokratı da vardır işin içinde, başka kesimleri de vardır, üniversitesi de vardır. Mesela ben şunu hatırlıyorum 90'lı yıllarda da cübbelerini giymiş üniversite hocaları, televizyonda izledim, Kızılay'da askeri göreve çağırın

konuşmalar, yürüyüşler yapıyordu, sloganlar atıyorlardı. Yani darbeyi yapanların sadece asker olduğuna inanmıyorum, onların tarafında olan, onlarla aynı görüşte olan kişilerin de belli kilit noktalarda olduğunu düşünüyorum. Yani halkın bunu engellemesi öyle çok akla yatkın ya da basit bir şey olduğuna inanmıyorum”

“Müdahalenin amacı, o anki gördüğümüze göre sağ-sol kavgasını bitirmek, huzuru, asayişi getirmektir, toplumu bölünmekten, ülkeyi parçalamaktan kurtarmak diye gelindi. Şu anda öyle olmadığını düşünüyorum, çünkü şu örnekleri gördük, görüyoruz da, önce ortam hazırlanıyor, yani sağ kesim kışkırtılıyor, sol kesim kışkırtılıyor ondan sonra müdahale ediliyor. Mesela bir örnek vereyim burada ne kadar uyacak bilmiyorum. Bir Cemel Vakası olmuş, bir tarafta Hz. Aişe bir tarafta Hz. Ali, her iki tarafta da peygamberimizin dönemimde cennete gideceği müjdelenen kişiler var, Aşere-i Mübeşşere dediğimiz kişiler. Bir bakıyorsun onlar karşı karşıya geliyor, birbirlerini öldürme konumuna geliyorlar. Sonra diyorlar ki biz ne yapıyoruz, biz birbirimizi öldüreceğiz, bunun üzerine barış yapmaya karar veriyorlar, sabah olsun ayrılıp gidelim derken bir bakıyorsun ki ortada iki tarafın da barış içerisinde yaşamasını istemeyen, birbirlerine düşmelerini isteyen insanlar var. Dolayısıyla onlar gecenin karanlığında, tarih kitapları böyle anlatıyor, gecenin karanlığında karşı tarafa saldırıyorlar bu sefer karşı taraf karşı tarafın kendilerine saldırdığını düşünüyor, öbür taraf onların saldırdığını düşünüyor ve birbirlerine giriyorlar. Ben şuna inanıyorum, bu ülkede doğup yaşayan, tarih kitaplarını okuyan birisi olarak, bizim ülkemiz öyle kritik bir konumdaki hani emperyalist güçlerin gerçekten gözünün olduğu bir yer. İşte sıcak denizleri elde etmek için, boğazlara hâkim olmak için Türkiye topraklarına hâkim olmak gerekiyor, Amerika için de geçerli, Rusya için de geçerli. Ben o zamanlar ki şu anda da öyle ülkemizdeki insanların barış içerisinde, huzur içerisinde kardeşçe yaşamaları onların işine gelmiyor, çünkü böyle bir ortamda yaşarsak ülke güçlenecek, kalkınacak. Bu arada basit bir örnekte vereyim: Bizim köyümüzde yıllarca kan davası oldu ki kökünde iki üç nesil öncesine gittiğinde amca çocuklarıyız o hasım, düşman tarafıyla. Yıllarca kan davası oldu ki bizim köyümüz Urfa'nın Birecik'e bağlı bir köyü, dört mevsim geliri olan bir köy, ama gelirin neredeyse %80'i, %90'ı silahlanmaya giderdi, mahkemeye giderdi, avukata giderdi, yani köyün refahı için kullanılmazdı hiç. 90'lı yıllarda bizim köyümüze barış geldi, barış yapıldı, aradan bir yirmi yıla yakın bir zaman geçtikten sonra köye gittiğim zaman köyü tanıyamıyordum. Eskiden, o dediğim dönemde köyümde tuvalet

bile yoktu, köye giden bir tek araba vardı, şimdi köylünün teknesi var, her evde birkaç tane araba var, belki en fakir köylü maddi açıdan biz olduk. Çünkü biz okuduk, dört kardeş, dördümüzde üniversite okuduk, şimdi üçümüz öğretmeniz birimiz de kütüphanede görevliyiz, okuduğumuz için maddi açıdan en kötü durumda olan biz olduk. Ben onu aynı şekilde ülkem için düşündüğüm zaman, ülkedeki insanların barış içinde yaşaması belki ülkedeki bütün hepimizin lehine, ama bu dışarıda, ülkemiz üzerinde emelleri olan uluslar için iyi bir durum olmayacak. Ben o tür insanların, o büyük devletlerin içimizden de birtakım maşalar bularak, yandaşlar bularak ya da kandırılmışlar bularak bizi birbirimize kırdırtmak için fırsat kolladıklarını, bunu uygulamaya döktüklerine inanıyorum. Şu anki PKK olayının da resmi rakamlarını duyuyoruz üç yüz milyar dolarlardan, dört yüz milyar dolarlardan bahsediliyor. Adı konulmamış otuz küsur yıllık bir savaş var, trilyonlarca para gidiyor oraya. Bazen kendileri de söylüyorlar ki bizde artık okumuş bir insan olarak şöyle düşünüyoruz; en basitinden şu PKK olayları olmasa ülkemiz maddi açıdan kat ve kat, hayal bile edemeyeceğimiz kadar ileri durumda olurdu, işsizlik kesinlikle bu boyutta olmazdı. En azından kendi yaşadığım o kan davası gerçeğinden yola çıkarak bunları düşünüyorum, benim köyümün geliri eskiye nispeten artmadı, ama gelirin harcandığı yer değişti. Eskiden silaha, avukata, mahkemeye, askere giderken şimdi direk kendi refahı için gidiyor, köylüde tahmin etmediğimiz kadar kalkındı. Ben darbelerinde bir şekilde böyle olduğunu düşünüyorum, bunu derken darbeyi yapan kişiler direk olarak iş birliği yaptılar anlamında söylemiyorum, gençler kandırılmıştır, kimisini parayla, kimisini başka bir şekilde, şunla bunla dolayısıyla ortada o masum, gerçekten belki de geri planında haberi olmayan kişiler mağdur olmuşlardır, ona inanıyorum. Hani merhum Muhsin Yazıcıoğlu anlatıyordu, ‘Dışarıda birbirimizi yiyorduk, içeri girdik, küçücük taş bir odada kavga dövüş etmeden, sağ-sol birlikte yattık, çünkü orada birlikte işkence gördük, birlikte eziyet gördük, dışarıda dışarıya sığmazken, birbirimizi gördüğümüzde gırtlığımızı yapışırken orada kavga dövüş etmeden birlikte yaşardık o taş odalar içerisinde’ diyor.”

“O zaman öğrenciydim söylediğim gibi, Kızılay’a çok fazla gidip gelen birisi değildim, çünkü korkumuzdan zorunlu olmadıkça dışarı çıkmazdık, akşamları hiç çıkmazdık. E biraz daha rahat olduk, Kızılay’ı gördük, daha rahat gezebildik, sokaklarda özgürce dolaşıyorduk artık. Bir rahatlık oldu o zamanlar, korkumdan

gitmediğim yerlere gider oldum, gecenin ne olduğunu öğrendim, önceden güneş batmadan okuldan çıkar çıkmaz kaçıp eve gelirdik, çünkü camdan bile görürdük duvarlara yazı yazanları, birbirini kovalayanları görürdük.”

“Üniversiteler o zamanlar olumlu etkilendi, daha huzurlu ders yaptık, kavga dövüş bitti sanki bıçakla kesilmiş gibi. Darbeden sonra kavganın dövüşün olduğunu hiç hatırlamıyorum, en azından okul içinde, çünkü ondan önce öğretmenler bile rahatsızlık duyarlardı, ders yapılmazdı, sınıf içinde bile kavgalar olurdu. Olumlu etkilendi, huzur geldi gerçekten, bir olumsuzluk o yıllarda görmedim, ondan sonra rahat okuduk büyük bir sıkıntımız olmadı hiç. Ama mesela ben lisede de yaşadım birçok kişinin bir daha hiç görülmediğini duyardık ilçede, teröre bulaşanları, kaybolanları falan duyuyorduk, üniversitede de bu oldu. Ama üniversitede belki birbirleriyle konuşmuyorlardı ama öyle kavga dövüş olmazdı artık. Yani 12 Eylül geldi bir gün önce kavga eden kişiler bir gün sonra arkadaş oldular da demiyorum. Ama en azından sataşmazlardı birbirlerine, kavga dövüş olmazdı, çünkü disiplin kuralları daha sık uygulandı o zamanlar. Sanki olumlu değişiklikler oldu gibi gelirdi o zamanlar bana.”

“Mesela lisedeyken bir yıl kaybıma neden oldu. Her gün okulda kavga olurdu, sınıfa silahla gelen sınıf arkadaşlarımız olurdu, öğrencileri olurdu. Ben de defalarca söylediğim gibi kavgadan gerçekten tiksinen, nefret eden bir insanım, zorunlu olmadıkça böyle canıma, malıma, namusuma göz dikilmedikçe kavgadan hep kaçmışa bir insanım, gitmem dedim artık okula ve bir yıl okulu bıraktım, bir yılıma neden oldu. Üniversiteye geldiğim zaman yine öyle, belki kavga dövüş ortamı olmamış olsaydı, hep kendimi şöyle nitelendiriyorum; düz lise mezunuyum, imam hatipten bir temelim yok, gittiğim okul %90 imam hatip mezunlarının gittiği bir okul, ben ilahiyata girdim, ama ilahiyatçı olamadım dedim. Nedeni de o siyasi olaylardan dolayı, yani bir evde kalma lüksünü yaşayamadım o zamanlar. Belki bu terör olayları olmamış olsaydı, ben ilahiyat fakültesine gittiğim zaman bir özel yurttaki kalma ihtiyacı hissetmeyecektim, o fakülte içerisindeki arkadaşların kaldığı bir evde kalacaktım. Dolayısıyla alt yapım olmamasına rağmen ilahiyat fakültesine daha adapte olacaktım ve benim kişisel görüşüme göre üç yıl hayata geç atılmama sebep oldu, bir yılı lisede iki yılı üniversitede olmak üzere. Yani o ortama giremedik korkudan, o korku ortamı, kavga dövüş ortamı olmamış olsaydı rahatlıkla belki de dediğim gibi bir grup arkadaşla birlikte bir evde kalacaktık ve

orada bir takım eksikliklerimi, alt yapı eksikliklerimi daha rahat giderebilecektim ve onlar sayesinde belki de o yaşadığım başarısızlıklar olmayacaktı diye düşünüyorum.”

“Yine aynı davranırdım, yani siyasete girmezdim, oraya bulaşmazdım. Belki de benim karakterimin bir şansını yaşadım, hani bazı insanlar vardır tartışırın hemen koşar oraya gider ya da bir kavga olsun hemen atlarlar, ben öyle değildim, ben tam tersini yapardım. Yani şu anda da olsa ben fiili olarak öyle kavga dövüş açısından söylüyorum herhangi bir tarafta olmazdım. Belki gücüm yetiyorsa onları uzlaştırma taraftarı olurdu.”

“Ben olumlu bir gelişme olarak düşünüyorum, yani hiçbir şekilde askeriyenin işinin bu olmadığını düşünüyorum. Askerin işinin öncelikli olarak bizi dışarıdan gelecek saldırılara karşı korumakla görevli olduğuna inanıyorum ve yargılamanın yapılması taraftarıyım, gerekirse ceza alması taraftarıyım ki en azından bundan sonra öyle düşünen kişilerin o düşüncelerinin değişmesi için. Adil olur mu olmaz mı orasını bilemiyorum ama.”

“Müdahalenin öncesini de sonrasını da yaşamış biri olarak kışkırtmalara gelmememiz gerektiğine, birlik ve beraberliğimizin her şeyden önce geldiğine, bu ülkede bir kavga ortamı olduğu zaman bu ülkede yaşayan hiçbir gurubun kârlı çıkmayacağına inanıyorum. Yani biz bu ülkede ne kadar çok kavga eder, birbirimizi vurmaya, öldürmeye çalışırsak sadece ölen yaralanan değil sağ kalanların da en az onlar kadar zarar göreceğine inanıyorum. Dolayısıyla aramızda muhakkak problemler olacaktır, milyonlarca insanın dünya görüşlerinin, siyasi görüşlerinin aynı olması mümkün değil, ama problemlerin vurma, kırma, öldürme boyutuna getirmeden çözülebileceğine inanıyorum. O acıları yaşadım, o acıları yaşayan aileler oldu, bizzat şahit olduğumuz olaylar oldu, kavgayla değil sözle çözmeliyiz.”

“12 Eylül olduktan sonra biraz daha rahat bir ortam bulduk, yurttan kaldık, Atatürk yurdunda, üç bin kişilik bir erkek yurdu. Kız yurtlarından şenlik adı altında, moral gecesi adı altında, kız öğrencilerin erkek yurduna getirildiğini, oradaki spor salonunda şenliklerin, eğlencelerin yapıldığına şahit oldum, gece yarılara kadar bu eğlenceler devam ederdi. Ben şunu düşündüm sonradan, birileri, özellikle bu darbeyi yapan kişiler, halkı siyasetten bilerek, bilinçli bir şekilde uzaklaştırmaya çalıştılar. Hani o zamanın bir sloganı vardı ‘savaşma seviş’ gibisinden, gençleri siyasetten uzaklaştırmak için kız

erkek arkadaşlıklarını sürekli olarak ön plana çıkarıp öyle arkadaşlıkların, öyle ortamların teşvik edildiğine şahit oldum. Dolayısıyla şu anki gençliğe baktığım zaman hem ilahiyatçı olarak hem o zamanları yaşayan birisi olarak gençliğin siyasetten uzaklaştığını, ama kız erkek ilişkilerinde, cinsellik konusunda bizim değerlerimize uymayacak şekilde çok rahat, çok aşırı olayların yaygın bir şekilde yaşandığını ve bunun çok sık yapılmasından dolayı da sanki normal bir davranışmış gibi bizlere sunulmaya çalışıldığını görüyorum. Siyasetten uzaklaştırmak adına bana göre deha yanlış, daha kötü bir yöne gençlerin sürüklendiğini görüyorum ve şimdiki gençlerin çoğuna baktığım zaman bu tür değerlerin yozlaştığını, dini değerlerin, İslami değerlerin, örflerimizin, geleneklerimizin süratle tüketildiğini görüyorum ve bunun da etkisinin o darbeye kadar dayandığına inanıyorum ben. Yani benim dünya görüşüm, dini görüşüm o İslam'ı temelinden öğrenmeliyiz, öyle hurafelerden, dedikodulardan uzak Kuran'dan, Hz. peygamberimizin hadislerinden öğrendiğimiz zaman İslam'ın teröre de, insan öldürmeye de, kız erkek arasındaki bu aşırı serbestliğe de çare olduğunu görüyorum ve çarenin İslam'ı öğrenip onu bizzat yaşamakta olduğuna inanıyorum. Onun dışında bizi kurtaracak bir şeyin olduğuna inanmıyorum ben, çünkü İslam dini öyle büyük bir şemsiyeki altında bütün milletleri, bütün ırkları, bütün farklı dil konuşan insanları bünyesinde toplayabilecek bir çatı. Onun dışında bizleri birlik beraberlik içerisine alacak bir şeyin olduğuna inanmıyorum. Yani huzurun çarenin İslam'da olduğunu, ama ana kaynağından öğrenmemiz gerektiğini, doğru öğrenmemiz gerektiğini söylüyorum. Yoksa ben şunu da gördüm, din adı altında anasına babasına karşı gelen, birbirlerini öldüren insanları da gördük. Yani din öyle kuvvetli bir şey ki gerekirse bütün milletleri bir arada toplayabildiği gibi anne ile evladı, karı ile kocayı karşı karşıya getirebilecek bir gücü de var. Bunun doğru öğretilmesi, ana kaynaklarından öğretilmesi taraftarıyım.”

Ek-27: Görüşmelerde Sorulan Sorular

- O yıllarda üniversite öğrencisi olmak nasıl bir duyguydu, üzerinizde nasıl bir psikolojik etki oluşturuyordu?
- Sağ ve sol kavramları sizin için ne anlam ifade ediyordu?
- Savunduğunuz ideolojiyi benimseyişiniz nasıl gerçekleşti?
- Herhangi bir ideolojiyi neden benimsemediniz ve gruplaşmalardan uzak durdunuz?
- Bu kararınız sosyal hayatınıza nasıl yansdı?
- Benimsediğiniz ideoloji size maddi ve manevi bakımdan ne tür faydalar sağladı veya zararlı yönleri oldu mu?
- Çıktığınız bu yolda ulaşmak istediğiniz hedef ne idi?
- İdeolojinize tam manasıyla inanır mıydınız, herhangi bir eksiğinin veya yanlış yönünün olduğunu düşünür müydünüz?
- Sizi açıktan veya gizliden destekleyen kurumlar var mıydı?
- Karşıt görüşte olanların gözüyle kendinizi hiç eleştirdiniz mi, yayımladıkları herhangi bir yayını okur muydunuz?
- Ülkenin içinde bulunduğu durumu nasıl değerlendiriyordunuz ve sonucunun ne olacağını düşünüyordunuz?
- Askeri bir müdahalenin yapılacağını düşünüyor muydunuz?
- Askeri müdahalenin yapıldığını nasıl öğrendiniz, neler hissettiniz ve nasıl günlerin yaşanacağını düşündünüz?
- Size göre askeri müdahalenin amacı ne idi ve arkasında herhangi bir güç var mıydı?
- Size göre 12 Eylül'ün sorumlusu kim veya kimler?
- Müdahaleden sonra düşünce dünyanızda herhangi bir değişim oldu mu?
- Müdahale sosyal ve kişisel hayatınıza nasıl yansdı, neleri değiştirdi?

- Askeri müdahale nedeniyle hayatınızda ertelediğiniz, vazgeçtiğiniz düşünceleriniz oldu mu?
- Bu günkü düşünce yapınızla o günlere gitseniz nasıl bir çizgi takip ederdiniz?
- Askeri müdahale yaşanmamış olsaydı sizce şu anda nasıl bir Türkiye ve nasıl bir toplum karşımızda olurdu?
- Üniversiteler müdahale öncesinde nasıldı sonrasında nasıl oldu, eğitim ve öğrenciler üzerinde ne tür değişimlere sebebiyet verdi?
- Size göre bu müdahaleden çıkarılması gereken sonuç ne olmalıdır.
- Günümüzde 12 Eylül 1980 müdahalesinin yargılanması konusunda neler söylemek istersiniz?
- Son olarak bugünkü gençliği nasıl değerlendiriyorsunuz?

